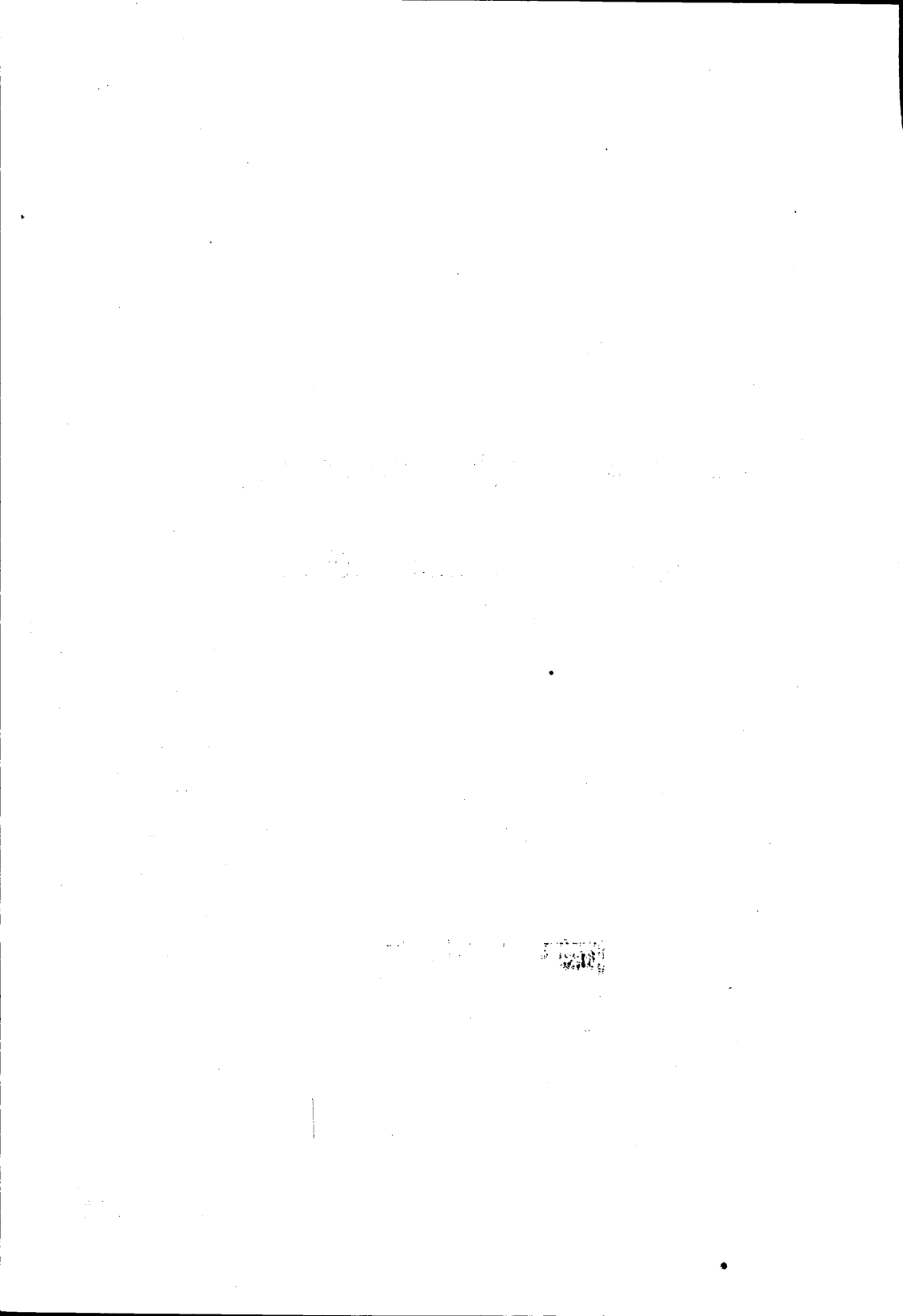

Harmadpeld. 26.195
tet 1750

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

ÚJ FOLYAM. * XXXIV. KÖTET.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE

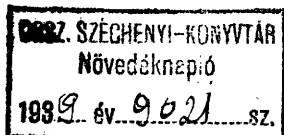
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

ÚJ FOLYAM ★ XXXIV. KÖTET.

1927. ÉVFOLYAM.

(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1927.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T. BUDAPESTEN.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
ERNYEY JÓZSEF: A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése	67
DR. GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők. (Harmadik és negyedik közlemény)	103, 275
DR. HARASZTI EMIL: A magyar zene történeti emlékeinek kiadása. (Második közlemény)	116
DR. HOFFMANN EDITH: A Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának Magyarországon illuminált kéziratai. (Tizennyolc hasonmással)	1
DR. HOFFMANN EDITH: Mátyás király könyvtárának egy ismeretlen darabja. (Két hasonmással)	100
DR. JAKUBOVICH EMIL: Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe? (Egy szövegközi ábrával)	84
DR. NYIREŐ ISTVÁN: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának átszervezési munkálatai	213
DR. ZALÁN MENYHÉRT: A Pray-kódex benedictioi	44
DR. ZALÁN MENYHÉRT: A Pray-kódex írásának helye és további sorsa. (Egy szövegközi ábrával)	247

2. ADATTÁR.

DR. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: A Széchényi-Könyvtár első katalógusa... ..	284
DR. HARSÁNYI ISTVÁN: Adatok Nyéki Vörös Mátyás műveinek bibliográfiájához	142
DR. HARSÁNYI ISTVÁN: Eperjesi jogkönyv 1649-ből... ..	319
DR. HUSZTI JÓZSEF: Adalékok Marliani Korvin János-epithalamiumának történetéhez	140
KROMPECHER BERTALAN: A vizsolyi biblia ismeretlen, 1600 körüli kiadásának újabb töredéke	160
DR. MISKOLCZY ISTVÁN: A nápolyi Biblioteca Nazionale magyar vonatkozású kéziratai	146
SZABOLCSI BENECSE: Maróthi György magyar zeneelmélete	154
MAGYAR KÖNYVESHÁZ: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez. (DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL)	162

3. TÁRCA.

DR. LUKINICH IMRE: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának 1926. évi állapotáról... ..	169
---	-----

4. SZAKIRODALOM.

	Lap
A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉRTESETŐJE. 1926. új f. 6. k. 1—4. sz. Ism. DR. K. S.	333
AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. 38—40. sz. Ism. DR. I. K.	192, 334
ÁLTALÁNOS MAGY. KÖNYVJEGYZÉK. II. kiad. Ism. DR. K. S.	194
ALTUNGARISCHE ERZÄHLUNGEN. Ism. DR. BARTONIEK EMMA	186
A NAPKELET LEXIKONA. Ism. DR. HALÁSZ GÁBOR	341
BALOGH JOLÁN: A madocsi apát. Ism. DR. HOFFMANN EDITH	334
BARANYAI ZOLTÁN: Francia eredetű széppróza-fordításaink. Ism. P—y	345
BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: A gróf Széchényi-család története. III. Ism.	
DR. ISOZ KÁLMÁN	191
BIBLIOPIL KÖNYVTÁR. I. sz. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	192
ČESKOSLOVENSKÉ KNIHOVNICTVÍ. Ism. DR. PODHRADSKÝ GYÖRGY	187
DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK KIVONATAI. 1924—1926. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	194
GERSTINGER, HANS: Johannes Sambucus. Ism. DR. HUSZTI JÓZSEF	183
DR. GOLL ALADÁR: Az Apollo kargyűjtemény tartalma. Ism. KERESZTY ISTVÁN	343
GYÖRGY LAJOS: Az erdélyi magy. irod. bibliográfiája. Ism. DR. K. S.	193
HARSÁNYI ISTVÁN-GULYÁS JÓZSEF: Új adatok Károlyi Gáspárról. Ism.	
HAVRÁN DÁNIEL	339
HEGEDŰS ZOLTÁN: Katona József lírai költészete. Ism. DR. K. S.	340
HESSEL, ALFRED: Geschichte der Bibliotheken. Ism. DR. TÖRÖK PÁL	329
HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi népiesség. Ism. DR. HEVESI ANDRÁS	331
JÁSZAI MARI Emlékiratai. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	339
GR. KLEBELSBERG KUNO beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	324
MORIN, GERMAIN: Manuscrits Liturgiques Hongrois. Ism. DR. ZALÁN MENYHÉRT	327
PUKÁNSZKY BÉLA: Die Druckerei Brewer in Leutschau. Ism. DR. H. A.	339
SÁROSPATAKI KALAUZ. Ism. HAVRÁN DÁNIEL	338
SZEBERT JÁNOS: Sárvár monográfiája. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	196
THE GREAT EARTHQUAKE of 1923 in Japan. Ism. HAVRÁN DÁNIEL	336
DR. TÓTH, LADISLAUS: Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi. Ism.	
DR. ALAPI SALAMON ISTVÁN	345
VAJDA GYULA: Az irodalom szeretete. Ism. DR. K. S.	195
VASVÁRMEGYE és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum II. évkönyve. Ism. Zs.	346
VASVÁRMEGYE és Szombathely város Kultúregyesülete Könyvtárának gyarapodása. Ism. Zs.	347
A szerkesztőséghez beküldött könyvek...	196, 347

5. FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE. 1926. Heft 5—10. Ism. DR. NY. I.	199
BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE. 1927 jan.—sept. Ism.	
DR. I. K.	199, 349

	Lap
EPHEMERIDES LITURGICAE. 1927. I. Ism. DR. I. K.	351
LA BIBLIOPHILIA. 1926 okt. — 1927 jul. Ism. DR. I. K.	201, 350
Le BIBLIOGRAPHE MODERNE. 1926—27 jan.—jun. Ism. DR. I. K.	350
MAGYAR GRAFIKA. 1926. II—12. sz., 1927. I—4. sz. Ism. DR. NYIREŐ István	202
REVUE DES ÉTUDES HONGROISES ET FINNO-OUGRIENNES. 1923—24., 1926. Ism. DR. I. K.	200, 350
ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. 1926. Heft. 4—6. Ism. DR. NYIREŐ István	198

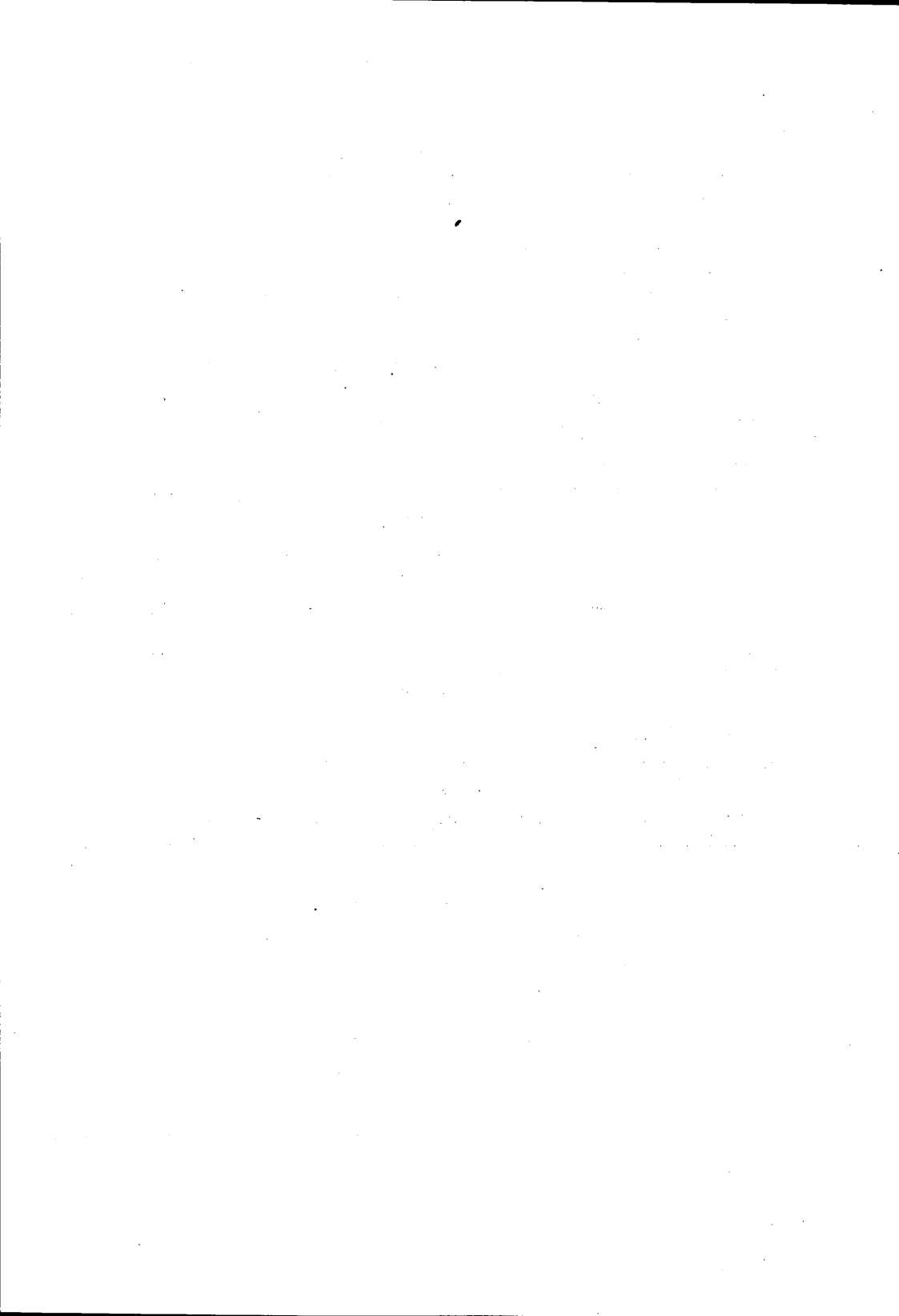
6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Ferenczi Zoltán † (Sz.)	203
Kinevezés az Orsz. Széchényi-Könyvtárban	204
Új önkéntes gyakornokok az Orsz. Széchényi Könyvtárban.....	204, 352
Az Orsz. Széchényi Könyvtár költözködése	204
Szamota István síremlék-táblájának felavatása (J.)	204
G. Wells második kódex-adománya (DR. JAKUBOVICH EMIL)	205
A cetinjei múzeum (bj)	206
A firenzei illusztrált könyvkiállítás (T. L.)	207
Magyar vonatkozás a vatikáni könyvtár egyik kéziratában	209
A hírlapok és folyóiratok száma az egyes országokban (P. Gy.)	209
A világirodalom héber nyelven (P. Gy.)	209
Kemény Lajos † (DR. CZOBOR ALFRÉD)	210
Dr. Lukinich Imre a Magyar Bibliophil Társaság alelnöke	352
A Kir. Magy. Egyetemi Nyomda jubiláris kiállítása	352
A Nemzeti Múzeum részvétele a frankfurti zenei kiállításon (DR. ISOZ K.)	352
A vatikáni könyvtár új katalógusa (T. L.)	354
Magyar írók művei a prágai városi könyvtárban (P. Gy.)...	355

* * *

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1926 november 1-től 1927
október 31-ig

211, 356

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

*1927. évi folyam * I—II. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1927.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának Magyarországon illenált kéziratai. (Tizennyolc hasonmással.)	1
Dr. Zalán Menyhért: A Pray-kódex benedictiói	44
Ernyey József: A Pray-kódex termőhelye és eredeti rendeltetése	67
Dr. Jakubovich Emil: Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe? (Egy szövegközi ábrával.)	84
Dr. Hoffmann Edith: Mátyás király könyvtárának egy ismeretlen darabja. (Két hasonmással.)	100
Dr. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Harmadik közlemény.)	103
Dr. Haraszi Emil: A magyar zene történeti emlékeinek kiadása. (Második közlemény.)	116
Adattár. DR. HUSZTI JÓZSEF: Adalékok Marliani Korvin János-epithalamiumának történetéhez	140
— DR. HARSÁNYI ISTVÁN: Adatok Nyéki Vörös Mátyás műveinek bibliográfiájához	142
— DR. MISKOLCZY ISTVÁN: A nápolyi Biblioteca Nazionale magyar vonatkozású kéziratai	146
— SZABOLCSI BENCE: Maróthi György magyar zeneelmélete	154
— KROMPECHER BERTALAN: A vizsolyi biblia ismeretlen, 1600 körüli kiadásának újabb töredéke	160
Magyar Könyvesház. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez. (DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL)	162
Tárca. DR. LUKINICH IMRE: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának 1926. évi állapotáról	169
Szakirodalom. GERSTINGER, HANS: Johannes Sambucus. (Ism. DR. HUSZTI JÓZSEF.) — ALTUNGARISCHE ERZÄHLUNGEN. (Ism. DR. BARTONIEK EMMA.) — ČESKOSLOVENSKÉ KNIHOVNICTVÍ. (Ism. DR. PODHRADSKÝ GYÖRGY.) — B. SZABÓ LÁSZLÓ: A gróf Széchényi-család története. III. (Ism. DR. ISOZ K.) — AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. (Ism. DR. I. K.) — BIBLIOFIL KÖNYVTÁR. (Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR.) — GYÖRGY LAJOS: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (Ism. DR. K. S.) — ÁLTALÁNOS MAGY. KÖNYVJEGYZÉK. (Ism. DR. K. S.) — DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK KIVONATAL. (Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR.) — VAJDA GYULA: Az irodalom szeretete. (Ism. DR. K. S.) — SZEIBERT JÁNOS: Sárvár monográfiája. (Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR.) — A szerkesztőséghez beküldött könyvek	183
Folyóiratok szemléje. (Ism. DR. I. K. és DR. NYIREŐ ISTVÁN.)	198
Vegyes közlemények. Ferenczi Zoltán † (Sz.) — Kinevezés. — Új önk. gyakornokok. — Az Orsz. Széchényi-Könyvtár költőzködése. — Szamat István síremlék-táblájának felavatása. (J.) — G. Wells második kódex-adománya. (DR. JAKUBOVICH EMIL.) — A cetinjei múzeum. (bj) — A firenzei illusztrált könyvkiállítás. (T. L.) — Magyar vonatkozás a vatikáni könyvtár egyik kéziratában. — A hírlapok és folyóiratok száma. (P. Gy.) — A világirodalom héber nyelven. (P. Gy.) — Kemény Lajos † (DR. CZOBOR ALFRÉD.)	203
Változások a magyarországi nyomdánál 1926 nov. 1-től 1927 ápr. 30-ig	211

A NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRÁNAK MAGYARORSZÁGON ILLUMINÁLT KÉZIRATAI.

(Tizennyolc hasonmással.)

IPOLYI Arnold, a magyar művészettörténeti kutatás nagyérdemű úttörője, egyik munkájában¹ ezeket a szép és igaz szavakat mondja: «A művészeti ízléseknek változó időszakai, amint hozzánk érnek, úgy nálunk történetünk nagy válkorszakaival találkoznak. Jele kétségtelenül annak, hogy a nemzeti művészet, mint mindenütt, úgy nálunk is lépést tart a történeti nagy eseményekkel, melyek befolyása közt látjuk egy vagy más iránya keletkezését és felvirágzását, hanyatlását és kimúlását. Mutatja, hogy nemzeti életünk általában nem lehetett a magasabb műérzet és műgyakorlat híjával, ha annak változataival a művészet menetének váltakozása is folytonos érintkezésben volt. A nagy nemzeti katasztrófák, országos változatok jelölik és eszközlük tehát nálunk is, — mint mindenütt és mindenkor — az újabb művészi irányok keletkeztét és fejlődését, mások változását és elhagyását».

Valóban, a nagy politikai események mindenkor mély nyomokat hagytak a magyarországi művészet fejlődésében. Természetes következményükül mindig egy-egy új áramlat vonult végig az országon. S ha a következőkben a leghajlékonyabb művészeti ág, a miniatura fejlődését épen azon szempontok szerint csoportosítva tárgyaljuk, hogy magasabb okokból mely időkből mely népek művészete hatott rá legerősebben, ezzel bizonyosan nem azt akarjuk mondani, hogy művészetünk egyéniség nélkül vetette magát hol egyik, hol másik nép művészetének karjai közé, hanem csak azt kívánjuk kutatni, hogy a Magyarországon mindenkor elevenen élő művészet gyökerei hova nyúlnak és honnan merítik újabb tápláló

¹ IPOLYI A. A középkori szobrászat Magyarországon. Pesten. 1863. 7. l.
Magyar Könyvszemle. 1927. I—II. füzet.

erejüket. A magyar munkák érdeméből — melyeket dekoratív erejükről, színeiknek gazdagságáról s előadásuknak bizonyos józan mérsékletéről lehet megismerni — nem von le semmit az, ha forrásaikat higgadtan próbáljuk kifürkészni. Mert épen úgy, mint az egyes művek létrejötténél, egész művészeti fajokénál is számtalan erő hat közre, hogy új és eleven gyümölcsöt teremjen.

A magyar könyvdíszítés kezdetét, mai tudásunk szerint, a Nemzeti Múzeum PRAY-kódexe jelöli (M. ny. 1.) s így e kézirat, mely a benne foglalt Halotti Beszéd miatt egyik legfontosabb nemzeti emlékünkhöz még művészeti szempontból is figyelmet érdemel. Disze négy tollrajz, melyek a trónoló Krisztust a szenvedés eszközeit nyújtó angyallal, Krisztus keresztről való levételét, sírbatételét és a három Máriát a sírnál ábrázolják (l. hasonmást). A kódex a XIII. század elején készült. ZALÁN Menyhért legújabb alapos dolgozata kiderítette, hogy a kézirat forrásai mind nyugatra mennek vissza és hogy megírásához nagyszámban használtak fel bencés műveket, ami bencés környezetre vall.¹ A rajzok e megállapításokat művészi szempontból mindenképen megerősítik. Rajtuk a XII. század közepének és végének Regensburg hatása alatt kifejlődött, rendkívül magas színvonalon álló salzburgi miniaturái éreztetik kétségtelen befolyásukat. Ez a kapcsolat semmiképpen sem meglepő, ha meggondoljuk, hogy a rajzok keletkezése idejében kb. 1250-ig a veszprémi egyházmegyéhez tartozó csatári monostor kincse volt a salzburgi XII. századi miniatürefestés egyik legfőbb remeke, az admonti GUTHKELED-Biblia, vagy ahogy a németnyelvű irodalom nevezi, GEBHARD-Biblia.² Feltehető, hogy ez a

¹ A kézirat óriási irodalmából csak néhány dolgozatra utalok, melyekben a többi irodalom bőven fellelhető: FEJÉRPATAKY L. Vallásos irodalom az Árpádok alatt. Figyelő. 1877. III. 97. — BÉKESI A Halotti Beszéd kora és hazája. Figyelő. 1877. 326. l. — DR. SEBESTYÉN Gy. A Pray-kódex kora. M. Könyvszemle. 1898. 46—51. l. — RÉTHEI PRIKKE M. A Pray-kódex. A pannonthalmi szent Benedek-rend történetében. Bpest. 1903. — KARÁCSONYI J. Hol írták a Halotti Beszédet? M. Nyelv. 1925. 221—232. l. — ZALÁN M. A Pray-kódex forrásaihoz. M. Könyvszemle. 1926. 246—278. l. — ZALÁN M. A Pray-kódex benedictói. M. Könyvszemle. 1927. 44—66. ll.

² FEJÉRPATAKY L. A Guthkeled-Biblia. M. Könyvszemle. 1892—1893. 512. l. — P. BUBERL. Die illuminierten Handschriften in Steiermark. Leipzig. 1911. 17—33. l. A darab nagy magyar irodalma mellett eléggé meglepő, hogy

darab nem magában jött át Magyarországra, hisz tudjuk, mily erős volt az összeköttetés a XII. században Regensburg, Salzburg, az admonti bencés kolostor és — Magyarország között.¹ A XII. század közepén a salzburgi miniaturákban a Délolaszországból felszármazott kéziratok bizánci stílusának — Regensburgon át is közvetített — hatása érződik s egyéb okokon kívül talán a salzburgi daraboktól való függés magyarázza azt a nem erős, de mégis észrevehető bizánci elemet² is, melyet a PRAY-kódex rajzai mutatnak. E képek a nyugati munkákhoz mérve néhány évtizeddel elmaradott álláspontot képviselnek s ez is arra vall, hogy régibb kiváló munkákra való támaszkodással készültek. Noha nem valami elsőrangú művész készítette őket, mégis egyéni ízük is érdekessé teszi őket, nemkülönben a felfogásukba vegyülő realiztikus elem.

A XIV. század az olasz összeköttetések jegyében áll. Ennek megfelelően hazánk ez időben művészeti szempontból is Olaszország hatása alá kerül. Tudjuk, hogy a XIV. század eleje óta számtalan magyar ifjú tanul a bolognai és padovai egyetemen, sőt e században hét magyar rektora is volt a bolognai egyetemnek.³ Ezenkívül az egész századon végig a nápolyi ANJOUK uralkodnak a magyar trónon s végül a művészeti Olaszországhoz tartozó dalmát tengerpart is Magyarországhoz tartozott. E fejedelmi, tudományos és politikai hármastermészetesen kötelek természetesen vontak maguk után olasz művek importját s az olasz művészet irányadó hatását és döntő jelentőségre jutását.

Az olasz művészet hatása alatt kifejlődött magyar miniatűr-

BUBERL úgy állítja be, mintha a magyar vonatkozásokat ő állapította volna meg s ez állítását a német irodalom is átveszi.

¹ G. SWARZENSKI (Die Salzburger Malerei. Leipzig. 1913. 72—79. l.) a GUTHKELED-Bibliának egyéb salzburgi munkákkal való szoros kapcsolatát bőséges analógiákkal végérvényesen bebizonyította.

² DIVALD K. Magyarország középkori képzőművészete. (A BEÖTHY-féle művészetek történetében.) Budapest 1907. 582. l. — DIVALD K. Magyar művészettörténet. Budapest. 1927. 83. l.

³ PÓR A. Adatok a bolognai és padovai jogi egyetemen a XIV. században tanult magyarokról. Századok. 1897. 769—795. ll.

festészet legfontosabb emlékei külföldi gyűjtemények kincsei közé tartoznak. Ezek teljes mértékben megmutatják, mily magas fokon állott a miniatürfestés ez időben nálunk. Messzire vezetne, ha két legpompásabb hajtásának, a Bécsi Képes Krónikának¹ és a vatikáni könyvtár bolognai hatás alatt készült képes Legendáriumának² tárgyalására itt kiterjeszkednénk. Itt csak azt jegyzem meg, hogy a nápolyi hatás alatt keletkezett, nagyszerű realizztikummal festett Képes Krónika már csak azért sem lehet nápolyi, mert ornamentikájában oly speciális elemek térnek mindig újra vissza, melyek semmiféle nápolyi munkában sem fordulnak elő, mert azoktól teljesen idegenek. E két kéziraton kívül pompás darabnak kellett lennie annak a *Missalénak* is, melyet NAGY LAJOS király 1367-ben egyéb felszerelési tárgyak mellett — melyek a XIV. századi magyar ötvösművészet remekei — adományozott az aacheni magyar kápolnának.³

Ezekon kívül külföldi gyűjteményben már csak egy jelentéktelen darabot sorolhatunk fel.⁴ Ez egy *Capitularis liber* a bécsi Nationalbibliothekban (Cod. lat. 1781.),⁵ melynek kalendáriumában és a végén olvasható sequentiák között a magyar szentek rendes helyükön szerepelnek. Művészeti díszítése néhány egészen általános jellegű,

¹ A krónika szerzőjéről JAKUBOVICH E. bebizonyította, hogy az Kálti SZOMAJON fia Mihály fia, Márkus prépost volt, kiről az 1358. évvel megszűnnek adataink. Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. Budapest. 1924. 15—19. l.

² KARL L. Magyarország a spanyol nemzeti és francia klasszikus drámában. Bpest. 1916. 57—62. l. függelék. — L. KARL. Notice sur un légendier historique conservé à Rome. Revue archéologique. 1925. 293—322. KARL bolognai munkának tartja.

³ FEJÉR Cod. dipl. T. IX. V. IV. N. XXXVI. — KÁROLY L. Az aacheni magyar kápolna ötvösművei. Archaeologiai Értesítő. 1892. 194. l.

⁴ MÁRIA királyné Psalteriuma a st. floriani Stiftsbibliothekban nem sorolható a NAGY LAJOS-kori magyar munkákhoz, mert semmi rokonságot sem mutat azokkal, ellenben igen közeli vonatkozásban áll e kor lengyel munkáihoz. Eléggé áruló egyébként már az a körülmény is, hogy a 3 nyelvű zsolttároskönyv a latin és német mellett nem a magyart, hanem a lengyel nyelvet tünteti föl. Minden valószínűség szerinti lengyel munkának tartja KOPERA is: Dzieje malarstwa w Polsce. Krakkó. 1925. 44—46. l.

⁵ KNAUZ N. Kortan. Bpest. 1876. II. sz. a XIV. sz. első feléből valónak tartja.

kalligrafikus, ú. n. fleuronée iniciáléján kívül, egyetlen csinos, tiszta olasz stíllű színes iniciáléból és a hozzátartozó szerény lapszéldíszből áll. A rendkívül szépen írott kódex kis miniált iniciáléja (F. 35. v.) a bolognai művészet hatására mutat. Keletkezése az 1375. évre tehető, ezen év dec. 1.-re van bejegyezve TAMÁS esztergomi érsek halála, úgy hiszem a kódex-másoló kezétől. Minden egyéb bejegyzés is az esztergomi érsekek és kanonokok elhunytáról értesít s így a kézirat keletkezési helye is Esztergom lehet. A bolognai jelleget magyarázza, hogy — amint már említettem — ez időben több, épen esztergomi kanonok és prépost volt a bolognai egyetem rektora.¹

Az olasz kapcsolatok e fontos korszakából igen kevés emléket őriz a Nemzeti Múzeum. Az első (Cod. lat. 334.) művészetileg jelentéktelen, nyelvészeti szempontból azonban annál súlyosabb darab: egy XIV. századi *Missale*.² Erről a *Missaléről* MELICH János beható tanulmánya óta tudjuk, hogy eredeti latin szövegéhez külön füzet van kötve óhorvát nyelven, mely a legrégebb latinbetűs horvát emléket őrizte meg számunkra.³ A kézirat elején levő naptár a magyar szenteket megszokott helyükön sorolja fel; 191. lapján pedig NAGY LAJOSÉRT mondandó misét tartalmaz, ami világosan vall arra, hogy a latin résznek 1382 előtt kellett keletkeznie. MELICH megállapítása szerint a latin résznek Velencében vagy más olasz városban kellett készülnie s szerinte a kézirat csak a XVI. század végén került Zarába, hol a Zarában különösen tisztelt szent CHRYSOGONUS és szent SIMON ünnepeit utólag iktatták be a naptárba és hozzákötötték az összefüggő horvátnyelvű részt. A latin szöveg közé írt

¹ Érzékeny veszteségünk, hogy két kézirat, a TEMPLINUS Tamás esztergomi diáktól, Bernát diákkal együtt 1394-ben másolt Biblia és ugyancsak tőle másolt OCCAM János-féle *Directorium iuris* az elején részben meg van csonkítva, részben az utóbbinak ép címlapja ki van tépve. A szakítás nyomán néhány megmaradt aranylevél sejteti, hogy a kéziratnak díszes címlapja volt. (Wien. Nat. Bibl. 2146. és 1215.) Ha ezek a lapok megvolnának, határozottabb képünk volna a XIV. századi esztergomi miniatürfestészetről, inint így. Ismerteti: GÁBOR Gy. Adatok a középkori magyar könyvtárás történetéhez. M. Könyvszemle. 1910. 6—24 l.

² Tört. és ir. tört. kiáll. 1902. 18. sz.

³ Dr. MELICH J. Miscokönyv a XIV. századból. M. Könyvszemle. 1903. 36—64. l. — Lásd u. i. a darab horvát irodalmát.

horvát glosszák nyelve és helyesírása is a XIV. század végére és Dalmáciára vall.

A latin rész két kis miniatürrel van díszítve, a kánonkezdő T iniciáléban (60. v. l.) a koporsójában álló Krisztus, és a 67. v. lapon a feltámadott Krisztus ábrázolásával. E képek után ítélve, mégis inkább azt kell hinnünk, hogy a *Missale* latin része nem velencei eredetű, hanem szintén dalmát. Természetesen nem zárai, mert hisz MELICH érvei teljesen meggyőzőek, de valamely más dalmáciai, valószínűleg bencés kolostorból eredő, mert szent BENEDEK ünnepe külön ki van emelve a naptárban. Hisz Dalmácia felsőolasz hatás alatt állott a XIV. és XV. században és ez a két kis kép felsőolasz hatást mutató, specialiter dalmát jellegű munka. A naptárból egyébként is szemellátható, hogy magyarországi egyház számára készült s alig feltételezhető, hogy a fejlett művészettel bíró dalmát vidékek ily egyszerű kézirat elkészítését Velencében rendelték volna meg.

A XIV. század végétől vagy a XV. század legelejéről való a Múzeum egy újabb szerzeménye, egy *Missale* (Cod. lat. 395.), melynek I. v. lapján a következő bejegyzés olvasható: «Conventus Cassoviensis ordinis fratrum Praedicatorum A^o 1786». A XVIII. században tehát a kassai domonkosok kezén volt a kézirat. Lehet, hogy Kassán és Kassa számára is készült.¹ Hogy magyarországi egyház használatára volt szánva, arra a kalendárium mutat, mert benne a magyar szentek megszokott helyükön találhatók. A kódex miniatúrái meglehetősen érdektelenek; legdíszesebb a kánon előtti lap (F. 84. v.), melyen Krisztus a keresztfán van ábrázolva, csinos kerettől körülvéve. Mindamellet a *Missale* fennmaradt emlékeink ritkasága folytán igen fontos darab, mert új bizonyítékot szolgáltat arra, hogy mennyire uralkodott az olasz ízlés ez évtizedekben Magyarországon. E miniatúra úgy a levéldísz, mint a figurális ábrázolás szempontjából ismét főleg a XIV. századi

¹ JAKUBOVICH Emil szerint lehet, hogy ugyanakkor került el Kassáról, mint azok a XI–XIV. századi illuminált kódexek, melyek szintén a kassai Domonkosrendű zárda tulajdonát képezték s lengyel kereskedők és német aranyművesek közvetítésével a nürnbergi könyvtárba jutottak. Ez utóbbiakra nézve I. Századok. 1870. IV. 352. l. Kassai codexek Norinbergában.

bolognai művészet erős hatására vall s inkább a belső lapokon vehető észre egy új elemnek, az Alpeseken innen dívó gótikus formavilágnak az előbbibe való belevegyülése. A kassai *Missale* azért is igen nevezetes darab, mert kötésének fatábláján, belül egy rendkívül érdekes, élénkszerű, jóval korábbi, homályos tárgyú kép lenyomata látható, melyből ma már csak az áldó Isten alakja vehető ki. Hogy csak lenyomat és nem eredetileg a fatáblára festett darab, technikai okokon kívül már azért is bizonyos, mert Isten balkezét emeli áldásra; hogy hogyan került a kötés táblájára, el se lehet képzelni. A kézirat 185. lapjától fogva XV. századi hozzátoldás következik egy jelentéktelen iniciáléval.

Míg az eddig tárgyalt darabok, a legutóbb említettet kivéve, inkább az ország szívéből és legdélibb vidékeiről származnak, addig további fejtegetéseink kapcsán az ország északi részeire vetődik a hangsúly, legfőképpen Pozsonyra, ahonnan számos emléket bír a Múzeum gyűjteménye. A fennmaradás szeszélyes törvényei úgy kívánták, hogy a ma ismert anyag nagyrésze Pozsonyból való. Minden valószínűség szerint azonban ez csak azért van, mert a Bécs szárnyai alatt megbujó Pozsony védettebb területen feküdt, mint az ország egyéb részei. Sajnos, mégis ebben az egyoldalú beállításban vagyunk kénytelenek miniatürfestészetünk emlékeit tárgyalni.

Pozsony XIV. századi művészetének egyik legkedvesebb emléke a Múzeum egy *Missaléjának*¹ díszje (Cod. lat. 214.), melynek naptárában benne vannak a magyar szentek, szövegében is feltüntetni ezek miséit és himnuszait. A naptár febr. 17-én egy adatot tartalmaz, mely azáltal válik fontossá, hogy kétségtelenül a kódex-másoló kezétől van beírva: «Anno domini MCCCXL primo obiit dominus

¹ KNAUZ N. A magyar egyház régi szokásai. Magyar Sion. Esztergom. 1868. VI. 887—888. l. 22. szám. — KNAUZ N. Kortan. Budapest. 1876. 117. l. 6. szám. — Könyvkiállítási kalauz. 4. sz. — DANKÓ J. Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae. Budapest. 1893. 28. szám. — ORTVAY T. Pozsony város története. Pozsony. 1894. III. 236. l.; 1903. II. 4. 383. l. — KOLLÁNYI F. A Széchenyi országos könyvtár őrének kinevezése körül felmerült kérdések 1812-ben. M. Könyvszemle. 1904. 38. l. 4. sz. — Egyik iniciáléjának képe megjelent PÓR Antal. Nagy Lajos. 1892. 107. l. 36. kép.

Petrus Strigoniensis et Poseniensis ecclesiarum canonicus et plebanus etc. bone memorie. Sabbato ante dominicam. Esto michi». Ugyanez a bejegyzés olvasható a pozsonyi káptalani könyvtár egy *Missaléjában*¹ s ugyancsak a kódex-másoló kezétől. Hogy PÉTER pozsonyszentgyörgyi prépost és pozsonyi kanonoknak² 1341-ben bekövetkezett halálát a kódex-másoló oly fontos eseménynek érezte, arra vall, hogy a kéziratnak röviddel az esemény után, tehát valószínűleg még 1341-ben kellett íratnia.

Miután a másoló a két kéziratnál azonos, nagyon valószínű, hogy a miniaturák is nagyon hasonlóak, de erről nem nyilatkozhatom, mert a kéziratok megtekintését a pozsonyi könyvtár vezetősége megtagadta tőlem és e darabot még fényképről sem ismerem.³ A Múzeumi *Missale* miniaturái világos képet adnak a századközépi, pozsonyi könyvdíszítésről, mely nagyrészt még inkább kalligrafiai természetű lehetett. A kéziratot két nagyobb, díszes, Jézus születését (F. 16. l. hasonmást) és a Szentlélek eljövetelét (F. 123.) ábrázoló és több kisebb iniciálé ékesíti. A tisztán ornamentális részek a századközépi kalligráfiának európaszerte elterjedt modorában készültek és rendkívüli finomságaik. A nagyobb, figurális kompozíciók (főleg Jézus születése) rajzbeli fogyatkozásokat mutatnak, de kitűnő kompozíciókat és valószínű, hogy valamilyen nyugati kéziratból vannak másolva. A miniaturák jellegét tekintve, bizonyosra vehetjük, hogy a képeket a kódex-másoló maga rajzolta be a szöveg közé, azaz, hogy a másoló és miniátor egy személy.

Csak néhány évvel későbbinek látszik egy Pozsonyból származó másik *Missale* dísz (Cod. lat. 94.),⁴ melyből a Kánon előtti lap ki van vágva. Benne a magyar szentek szokott helyükön találhatók. A kis figurális iniciálék, melyek a könyvet díszítik, rokonok az előbb tárgyalt *Missale* rajzaival. Nevezetességet ad a kéziratnak még az a

¹ KNAUZ N. A pozsonyi káptalannak kéziratai. Esztergom. 1870. 10. sz.

² ORTVAY T. Id. m. III. 229., 230. l.

³ Amennyiben tehát a továbbiakban analógiául még is Pozsonyban levő kéziratokra hivatkozom, azt az 1882-iki könyvkiállítás és a Millennium alkalmából felvett fényképek alapján teszem.

⁴ ORTVAY T. Id. m. II. 4. 387—388. l. — KOLLÁNYI F. Id. m. 9. szám. — ZALÁN M. a Pray-kódex benedictiói. Id. m. 48. l.

körülmény is, hogy a kánonkezdő T iniciálé más kéztől való, sőt csaknem 140 évvel utóbb került a kódexbe s oly művész munkája, kivel egy később tárgyalandó kézirat kapcsán (Cod. lat. 219. ROSENTERLIN *Missaléja*) még bővebben fogunk foglalkozni. Valószínű, hogy a Kánon előtti kép a keresztrefeszített Krisztussal — mely mint említettem, a *Missaléból* el van távolítva — szintén e kéz munkája volt, melynek pozsonyi kéziratban való feltűnése fontos tény. Fontos azért, mert nem áll magában. Az IMREFIA János pozsonyi őrkanonok számára 1377-ben készült *Esxtergomi Missale* — ma a gyulafehérvári Batthyaneumban — melyet HENRIK csukárdi plébános másolt, illuminált és kötött be, 1487 körül ugyanattól a kéztől kapott bőséges kiegészítést, mely ezt az iniciálét festette.

A csukárdi plébános miniaturái új állomást jelentenek a pozsonyi miniatürfestés történetében.¹ Teljes határozottsággal lépnek fel benne újabb elemek. A koránál fogva szinte természetes olasz elemek mellett, németek és különösen érezhetően franciák. Tudjuk, hogy a pápai udvarnak Avignonban való tartózkodása mily döntő szerepet játszott épen a mi közeli szomszédunk, Csehország művészetének kialakulásában.² A francia művészet hatása alól Pozsony sem tudta magát egészen kivonni. Oklevelekből tudjuk, hogy a pozsonyi prépostok stb. is ellátogattak az avignoni udvarba³ s nem is képzelhető másképp, minthogy hoztak magukkal francia kódexeket is.

Olasz tradíciók, románkori német és újabb francia elemek egybehatása eredményezte azokat a bájos miniaturákat, melyekben a Múzeum egy Pozsonyból származó *Bibliája* gyönyörködtet. (Cod. lat. 78.),⁴ s melyről az első védő lapon XV. századi írással ez van mondva: «Questam bibbliam legavit dominus Wenceslaus dictus GANOYS Custos Ecclesie Sancti Martini alias Sancti Salvatoris

¹ HOFFMANN E. Henrik csukárdi plébános miniátor. Az Orsz. M. Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. 1925—1927. 74—90. l.

² M. DVOŘÁK. Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt. Jahrbuch d. Kunsth. Samml. d. A. Kaiserhauses. 1901. 35—126. ll.

³ ORTVAY T. Id. m. III. 203.

⁴ Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 22. sz. — ORTVAY T. Id. m. II. 4. 352. l. — KOLLÁNYI F. Id. m. 16. szám.

ecclesie predicte.¹ In verum testamentum perpetue memorie Anno etcetera. Post eius obitum.» Hogy mikor halt meg GANOIS Vencel kanonok, nem lehet pontosan tudni. A kéziratot több kéz másolta, melyek közül az egyik valószínűleg maga GANOIS Vencel, ki a mutatótáblát írta (Explicit recapitolario biblie) s az 546. v. lapra így jegyezte be magát: «Qui me scribebat Wenczesslaus nomen habebat».

A több másolónak megfelelően különféle ízlésű díszítések is ékesítik a könyvet. A 395. v. lap B iniciáléja XIII. századi német román stílusú munkák utánzására vall.

A díszes címlap (l. hasonmást) és a 4. r. lap és még néhány kisebb iniciálé (F 359. r. és 41. v.) viszont olaszos, lágy modort mutatnak, szalagfüzésektől tarkított, aranyrudakon felkúszó levéloramentumot. Különösen a címlap viselettörténeti szempontból is érdekes, mert baloldali lapszélén egy királyt és egy férfialakot tüntet fel NAGY LAJOS uralkodásának utolsó éveire valló kosztümben. A férfialak rövid szűk dolmánya, nadrág-harisnyája, a király bő, szoknyaszerű felöltője és palástja pontosan ezekre az évekre vallanak és teljesen megfelelnek pl. az 1377-ből származó veleméri falkép SZENT LÁSZLÓ alakján látható viseletnek.

A 274., 70. és még néhány más lap iniciáléja pedig teljesen a XIV. századi francia kéziratok aprólékos, finom modorában van festve, groteszk drolériával, szögletes formákkal és tüskéslevelű végződésekkel (l. hasonmást).

Végül a 413. v. lap iniciáléjának rajza ismét olasz modort mutat, de egészen mást, mint az előbb említettek. A kép egy olasz ifjút ábrázol, divatos olasz öltözetben.

A kézirat e sokféle díszítése világos képet ad arról, hogy Pozsonyban akkor milyen fajta kódexek voltak és tehát milyen fajta művészeti hatások azok, melyek itt egymást keresztezték s melyekkel számolnunk kell.

Különféle stílusok keveredésére vall a Múzeum egy XIV. század-

¹ A «predicte» talán egy szintén XV. századi kivakart bejegyzésre vonatkozik, melynek nyomai az írás fölött, egészen a lapszélén megállapíthatók.

végi *Missaléja* (Cod. lat. 215.)¹ is, mely szintén Pozsonyból származik. A kódex elején naptár a magyar szentekkel, végén pedig sequentiák a magyar szentekről. A kéziratban főleg kétféle elemet lehet megkülönböztetni: először is olaszt, melybe francia hatás is vegyül; ilyen a nagyon eredeti felfogású, DÁVID zsolttárát kezdő A iniciálé (F 8. v.); benne az imádkozó DÁVID király van ábrázolva (l. hasonmást), amint koronázott pólyásgyermekként ábrázolt lelkét az Istenhez emeli; mellette fa és egy juhászkutya. Ez a kép különösen alkalmas arra, hogy a magyar művészetre mindig jellemző józan és kedves realizmust megfigyeljük rajta. Olasz stílú a Krisztus feltámasztását megjelenítő iniciálé formanyelve is (F 105.). Határozottan német vagy osztrák miniaturák hatását mutatja a Kánonelőtti nagy kép, Krisztus a keresztfán (F 178. v.) és a Kánon-kezdő, sebeit mutató Krisztus félalakja (F 178. v.). A két különféle modor két különféle kéz munkájára vall.

Érdekes és a történet folyamán többször megismétlődő jelenség minálunk ép úgy, mint másutt is, hogy az újabb hatások nem szívódnak fel rögtön és nem válnak rögtön szervesen összefüggő egésszé, hanem egy ideig még külön-külön állnak egymás mellett. Ez kétségtelen jele annak, hogy az új irányok többé-kevésbé külföldi minták utáni másolások révén vernek gyökeret hazánkban, hogy azután folytonos beolvadásukkal megtermékenyítsék és fejlesszék s lassan megváltoztassák a magyar miniátorok dolgozási modorát. Folytonos átalakulás ez és természetes következmény oly népnél, mely politikailag új és új befolyásoknak van kitéve és a művészet oly ágánál, melynek termékei a legmozgékonyabbak mind közül, mert nagy rétegek szükségleteit szolgálják és aránylagos kis terjedelmüknél fogva könnyen szállíthatók.

A XIV. század végén még egy újabb hatást is észlelünk: a

¹ KNAUZ N. Magyar Sion VI. 888. 23. szám. (még XV. sz.-nak mondja). — KNAUZ N. Kortan. 15. szám. XIV. sz.-nak, mert Sárlos Boldogasszony ünnepe még nincs említve. — Könyvkiállítási kalauz. 13. szám. — DANKÓ J. Hymnarium. 32. szám. — Tört. és ir.-tört. kiáll. 1902. 19. szám. — ORTVAY T. Id. m. II. 4. 379. l. — KOLLÁNYI F. Id. m. 38. l. 6. szám.

csehországit. A Csehországgal való kapcsolatnak első kétségtelen nyomai a miniatürfestésben ez időben jelentkeznek. A jelek arra vallanak, hogy ennek a hatásnak részben Csehországból importált kéziratok révén kellett elterjednie. Erre bizonyosság a Múzeum egy *Missaléja* (Cod. lat. 93.),¹ mely KNAUZ² szerint valószínűleg Csehország számára készült. A kódex művészi részének vizsgálata, KNAUZnak ezt a feltevését teljes mértékben igazolja. De a magyar szentek közel egykorú írással vannak beírva, ami arra vall, hogy a kézirat hamarosan idekerült és használatba vétetett (l. hasonmást).

A cseh hatások előtérbe lépését először teljes határozottsággal a Nemzeti Múzeum egy *Missaléján* észlelhetjük (l. hasonmást), mely a pozsonyi egyház számára készült (Cod. lat. 216.).³ Elején a naptárban és hátul a sequentiák között a magyar szentek szokott helyükön fordulnak elő. Ennél a darabnál abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük a másolóját és festőjét is, aki a könyv 287. lapján következőképpen nevezi meg magát: «Explicit liber missalis et tempore et de sanctis per manus Michahelis de TYRNSTAIN et cetera».⁴ Ki ez a Michaelis de TYRNSTAIN? Erre a kérdésre a pozsonyi káptalani könyvtár egy *Missaléja* adja meg a választ.⁵ A kézirat címlapja, melynek A iniciáléjában a múzeumi kódex címlapjához hasonlóan az Istenhez imádkozó DÁVID királyt látjuk, a lap-széldíszítéssel együtt csaknem azonos módon van illuminálva, mint amaz, úgyhogy nem lehet kétség afelől, hogy egy és ugyanazon kéz munkája. Ez a Pozsonyban levő darab pedig következőképpen van jelezve: «Iste liber est completus per manus domini michaelis de Tyrnavia canonici Posoniensis ad laudem dei omnipotentis. Sub

¹ KOLLÁNYI F. Id. m. II (?) szám. Csakis ez lehet az a 2 r. Missale, melyre szerző megjegyzi, hogy «azonosságát nem voltunk képesek megállapítani».

² KNAUZ N. Magyar Sion VI. 7. szám. — Tört. és ir-tört. kiáll. 54. sz. — ORTVAY T. Id. m. II. 4. 378—379. l.

³ KNAUZ N. Magyar Sion VI. 27. szám. — KNAUZ N. Kortan. 32. sz. — Könyvkiállítási kalauz 52. sz. — ORTVAY T. Id. m. II. 4. 353; 378; 379; 383. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 25. sz. — KOLLÁNYI F. Id. m. 7. szám.

⁴ Ezen bejegyzésre az egész szakirodalomban csak KOLLÁNYI Id. m.-ben találunk rövid utalást.

⁵ KNAUZ N. A pozsonyi káptalannak kéziratái. Esztergom, 1870. 8. sz.

anno domini 1403».¹ Ebből a bejegyzésből tehát megtudjuk, hogy NAGYSZOMBATI Mihály, ki magát egyszer Michael de TYRNAVIANAK, másszor elég szokatlanul de TYRNSTAINNAK mondja, pozsonyi kanonok volt s 1403-ban festette a pozsonyi *Missalét*. Ezáltal az egyébként keltezetlen múzeumi kézirat is megkapja pontos időrendi besorolását, mert tekintve a két munka teljes hasonlóságát, nincs okunk nagy időbeli eltérést feltételezni. NAGYSZOMBATI Mihály kanonokról pozsonyi oklevelek is beszélnek. 1381 júl. 1. a pozsonyi káptalan «Magistros Nicolaum et *Michaelem* socios nostros et *concanonicos*» kiküldötte a sopronmegyei szántóföld peres ügyének megvizsgálására.² 1390 máj. 14. pedig «Magistri Laurentius, *Michael Plebanus* et Nicolaus, *canonici* sancti Martini, alias Sancti Salvatoris de Posonio» panaszlólag lépnek fel prépostjuk, ZÁMBÓ Lőrinc hatalmi túlkapásai ellenében.³ Nem lehet kétségünk afelől, hogy a két oklevélben említett Mihály kanonok egy személy és viszont azonos a kétféleképpen említett kódexkészítővel is, kiről most már annyit tudunk, hogy 1381—1403-ban pozsonyi kanonok volt. A kéziratban ugyan csak a «completus» és az «explicit» szavak szerepelnek, de nagyon valószínűnek látszik, hogy MIHÁLY kanonok nemcsak másolta, hanem illuminálta is a *Missalét*kat.

NAGYSZOMBATI Mihály nem érdektelen miniátortehetség. Kétségtelen, hogy cseh kéziratokból tanulta művészetét, de a magába fogadott hatásokat önállóan tovább is tudta fejleszteni. A cseh kéziratoktól való függése munkája egészén észlelhető, de különösen szembetűnő az ornamentikában. A címlapon kívül a könyvbe három díszes iniciálé van festve, egy iratszalogot tartó férfit (F 21. v.), Ker. SZENT JÁNOST (F 247. v.) és SZENT ANDRÁST (F 224. v.) ábrázoló képekkel. Főleg ez utóbbi hármon, az iniciálé négy sarkán egy-egy kis összefogó gyűrűt látunk, melyen túl a lap szélére, lobogó, dús levélcsoportot festett a művész. A díszítésnek ezt a levélcsoportokkal az iniciálé sarkaira vetített módját Johann von NEUMARKT olmtüzi

¹ ORTVAY T. Id. m. III. 250. l.

² ORTVAY T. Id. m. III. 245. l.

³ ORTVAY T. Id. m. III. 247. l.

püspök (1364—1380) miniátorai formálták ki¹ és e modor Csehországban változatlanul továbbra is használatban maradt. Ugyanígy találjuk egy 1397-ből keltezett *Collectarium*ban is és egy *Missalé*ban, melyek Wenzeslaus von RADEČ prágai kanonok (1379—1417), számára készültek.² E díszítési modor elterjedt egész Ausztriában is. NAGYSZOMBATI Mihály kanonok munkájának címlapján azonban az alsó lapszélén, gazdagon összebogozott levéldísz látunk, mely mutatja, hogy a cseh ornamentikából kölcsönzött elemekkel, eredeti és egyéni dekoráció-stílust tudott magának teremteni.

Erősen cseh hatás érződik a gyűjtemény Pozsonyból származó s valamely magyarországi egyház számára írt *Misekönyv*ében is (Cod. lat. 218.),³ melyből a Kánon előtti nagy kép ugyan ki van tépve, de címlapja és négy szép iniciáléja még épen megvannak. Főleg a címlapon (F 9. r.) látható, országalmát és jogart tartó DÁVID király arctípusa feltűnően csehes. Az ornamentika módja is ilyen eredetre mutat, különösen egy másik miniaturán, mely Krisztus feltámadását (l. hasonmást), jobban mondva a feltámadott Krisztust ábrázolja (F 125. r.). A levéldísz még mindig a sarkokra szorul és onnan omlik alá hosszú, vékony fűrtben az egész lapra. A VENCEL király korabeli ornamentika ZSIGMOND idejében idefejlődött s a cseh miniaturfestészet fejlődését nyomon követte a felsőmagyarországi is. A munka valóban magyar eredete mellett két körülmény szól. Az egyik az, hogy a kalendáriumban a magyar szentek szokott helyükön szerepelnek és hogy a könyv végén is megtalálhatók a magyar szentek miséi. Ez szigorúan véve csak azt bizonyítja, hogy magyarországi egyház számára készült. A másik, erősebb érv az, hogy — véleményem szerint — ugyanettől a miniátortól való egy

¹ V. ö. a püspöknek a prágai székesegyház könyvtárában levő *Missalé*ját: Dr. A. PODLAHA. Die Bibliothek des Metropolitankapitels. Prag. 1904. 36—44. l. — M. DVOŘÁK Id. m. 35—126. ll.

² A. PODLAHA. Id. m. 221—222. és 230—236. l.

³ KNAUZ N. A magyar egyház régi szokásai. 9. szám. — KNAUZ N. Kortan. 12. szám. (Mindkét helyen XIV. századnak mondja.) — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1877. 12. szám. (XV. századnak.) — DANKÓ J. Id. m. 50. sz. (XV. század végéről valónak.) — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 23. szám. (XV. század elejinek.) — KOLLÁNYI F. Id. m. 8. szám.

másik miniatura is, mely minden bizonnyal magyarországi munka. Ezt a körmöcbányai levéltár kincse, az 1426-ban elkezdett *Körmöcbányai városi jegyzőkönyv* őrizte meg. A könyv elején két miniatűr látható: az egyik, mely a felfeszített Krisztust ábrázolja, más, német izlésű művész kezére valló kitűnő munka; a másik, mely minket e vonatkozásban érdekel, az Utolsó ítéletet ábrázolja. Krisztus alakja arctípusát, kézmozdulatát és ruhájának drapériáját tekintve, csaknem teljesen megegyezik a Nemzeti Múzeum *Missalé*jának feltámadott Krisztusával, amelynél ez a koporsóján ülő, nyugalmas mozdulat egy kissé idegenszerű is. Ugyanígy megegyezik Mária arctípusa is a múzeumi *Missale* Jézus születését ábrázoló kis miniatűrjén (F 20. v.) és a körmöcbányai Utolsó ítéleten. Ezenkívül meggyőzően ugyanaz a két kézirat ornamentikája is. Nem lehet kétségünk afelől, hogy egy és ugyanazon kéz munkájával állunk szemben, még pedig valamely, minden valószínűség szerint körmöcbányai művészával. E körmöcbányai darab 1426-ra keltezett volta pedig, hozzávetőlegesen megadja a múzeumi *Missale* keletkezési idejét is. A cseh művészet hatásának ily kétségtelen megnyilvánulása mellett nem érdektelen megjegyeznünk, hogy a *Missale* kalendáriumban szent VENCEL cseh herceg ünnepe mint főünnep vörössel ki van emelve és a könyv végén is külön sequentia van neki szentelve.

Ebből a körből és ebből a korból, de nem ugyanettől a miniatörtől való a bécsi Nationalbibliothek egy *Breviariuma* (Cod. lat. 4812.), mely szintén magyarországi egyház számára készült. Igaz, hogy a kalendáriumban hiányzik SZENT LÁSZLÓ, SZENT IMRE és SZENT ADALBERT ünnepe, sőt SZENT ISTVÁNÉ is csak később lett beiktatva (helyén eredetileg clairvauxi SZENT BERNÁT ünnepe volt és csak későbbi írás jelzi: STEPHANI regis vacat), de a kézirat végén levő sequentiák között ott van «LADISLAI regis nostri» (F 203.) «EMERICI ducis ungarie» (F 236.) és «STEPHANI regis ungarie» (F 217.) de «WENCESLAI martiris et ducis boemie» (F 229.) miséje is. Ez a körülmény talán abban leli magyarázatát, hogy a másoló idegen *Missalé*-ből kezdte másolni munkáját és utóbb észrevevén ezt, másiktól folytatta. Bizonyos azonban, hogy a miniatűrök még erősebben

érettetik a cseh művészettől való származásukat, mint a múzeumi *Missaléi*. A Jézus születését ábrázoló kis kép (F 17.) a múzeumi kéziratához nagyon hasonlóan ábrázolja a jelenetet, de viszont mind a két kép nagyon hasonlít a prágai székesegyház könyvtárának egy XV. század eleji *Missaléjában*¹ levő Krisztus születéséhez, mely kéziratnak több képe is nagyon rokon a bécsi *Breviarium* miniatűrjeivel.

A cseh miniatűrök hatása azonban nemcsak a felsőmagyarországi munkákon érzik, hanem lenyúlik egészen az ország szívébe is. Nagyon valószínű, hogy itt már a ZSIGMOND király könyvtárában meglevő pompás cseh kéziratok befolyása is erősítette ezt a hatást. Hogy VENCEL cseh király könyvtárából voltak ily darabok a könyvtárban, arra bizonyosság a bécsi Nationalbibliothek HALY ABERUDIAN-kézirata, mely ZSIGMOND révén maradhatott a budai királyi könyvtárban és melyet utóbb MÁTYÁS címerével és pompás CORVIN-kötéssel láttak el. (Cod. lat. 2271.)

A Múzeum egyik — magyar művelődéstörténeti szempontból is — legbecsesebb darabja, a *váci ötvösceh egyházi szerkönyve*. (Cod. lat. 377.)² A kézirat címlapján (l. hasonmást. F 7. r.) azt olvassuk: «Scripsi iohannes in wacia 4123» (a két első szám felcserélésével). Elején pedig (F 1. v.) egy feljegyzés arról értesít, hogy ez a JÁNOS mester a váci püspök illuminátora volt s hogy a művész halála után, 1425-ben GIESPERGER Henrik vásárolta meg a könyvet.³

A címlapját SZENT EGYEDnek, az ötvösök védszentjének képe díszíti. A szent arcának típusa s egész megjelenése kétségtelen cseh hatásra vall. A lap szélének ornamentikája szintén a századforduló cseh ornamentikájából ered, de az ide-oda hajló széles levelek tömött

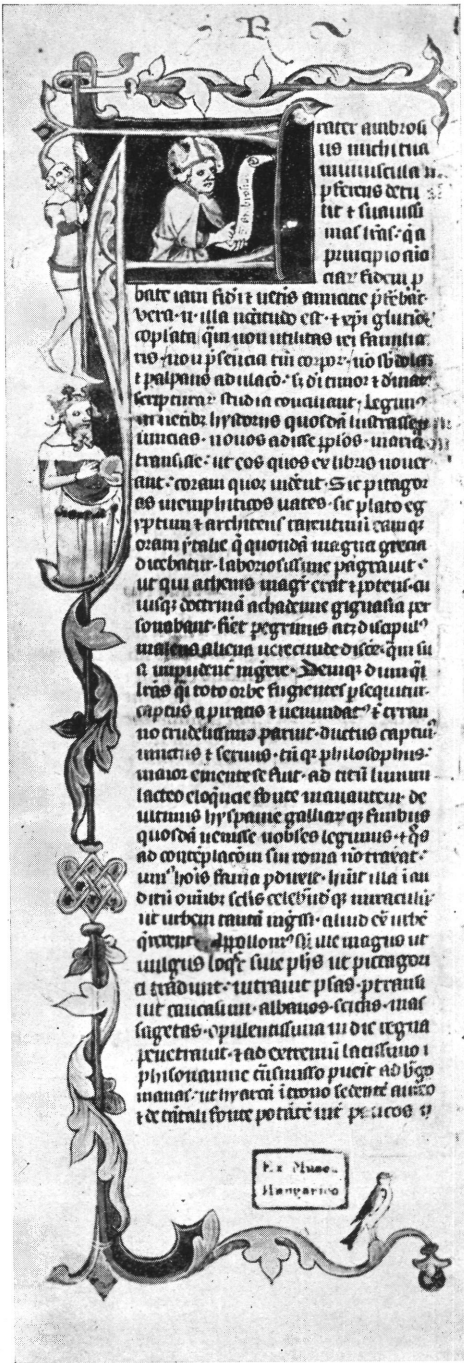
¹ Sign. P. 4. PODLAHA. Id. m. 114. szám.

² Évnyegyedes jelentés. M. Könyvszemle. 1909. 163. l. — A M. Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtára az 1909. évben. M. Könyvszemle. 1910. 107. l. itt a címlap színes táblán közölve. — GULYÁS P. A könyv sorsa Magyarországon. M. Könyvszemle. 1923. 35. l. — GEREVICH T. A régi magyar művészet európai helyzete. Minerva. 1923. 107. l.

³ «Anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo quinto henricus giesperger comparavit hunc librum ad honorem beati eligii episcopi Scriptum in Wacia per johannem felicis memorie illuminatorem episcopi Waciensis.»

Pray-Kódex. M. Nyelvelmék I.

num
 nouo
 nui
 o dit
 baue
 pno:
 dit:
 rml
 rmd
 ando
 rpi
 t'et
 mia
 re: vi
 uer
 mas
 ras p:
 a leg
 roudi
 phas
 dte u
 erent
 re mo:
 nudi
 quie
 a mit
 a f'it
 res ga
 t'ima

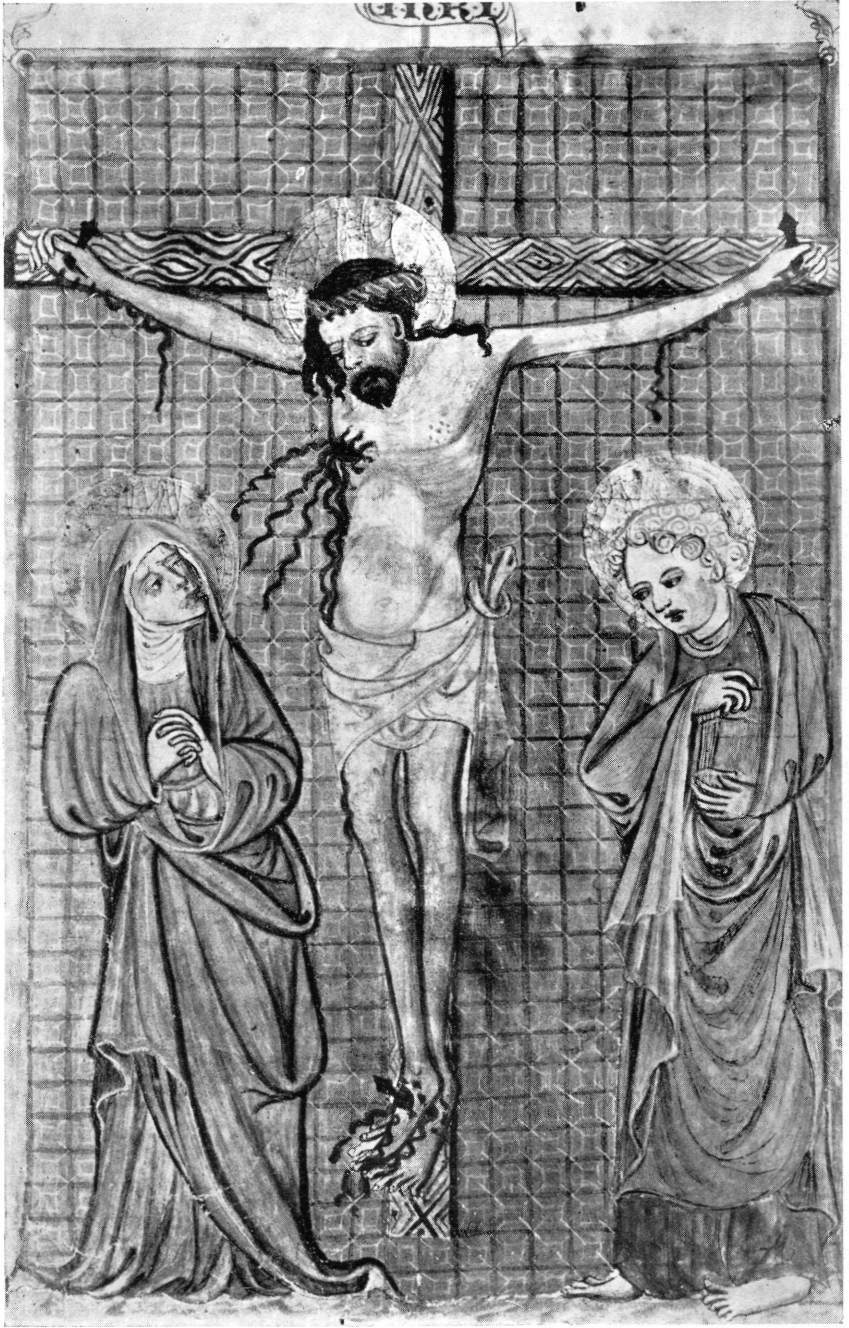
E restituat incedem in fu
 me in pe ob hoc in p'g
 r iudicacione sudasse: ne
 ce scriptum e' canis cu
 fulament: ysaas. u
 p'lio ysaie f'it
 dit sup iudic
 dieb: one: ro
 c'echie: regu
 u loquar t' aurab: p'p
 locutus est: f'uos emi
 u: ipi a' p'p'it' me
 p'p'etozem f'ui: et ali
 f'ui: i' f' a' me non
 p'p'le meus non melli
 atria: p'p'le graui u
 in neq'm: f'ui: s' f'ca
 d'ni blaf'phemia i'it
 enat sunt re toz f'um
 am uot ultra: ad den
 onem: Omne m'p' lam
 q'z inciens: a planta
 uicem non est in co si
 t' h'ioz t' plaga tumei
 ligata: nec curata m
 f'ora oico: terra ura d
 u'it f'uat'ite igni: Reg
 coram nobis alieni d
 labitur sic in uadit

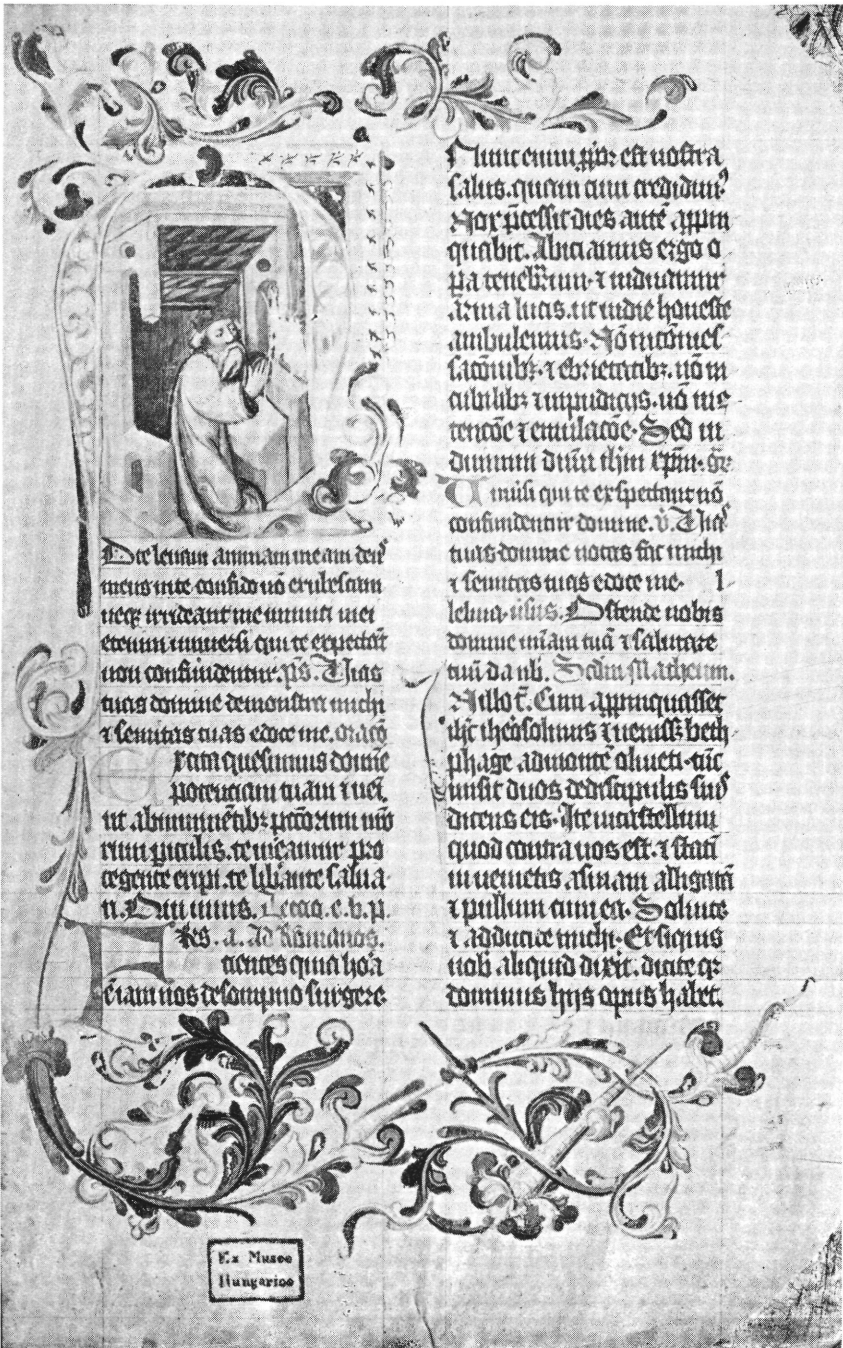

Missale. Cod. lat. 214. F 16.

Missale. Cod. lat. 215. F 8. v.

De leuius animam meam det
 meo meo confido uo erulefann
 neq; irideant me inuuit mei
 eorum inuueri qui te expectat
 uon confundentur. ps. Inas
 tuas domine demonstia michi
 i seruitas tuas edoce me. oratio
 ram quod sumus domine
 uocacionem tuam i uel
 ut ab inuenerit; pcedam uo
 rium quales te me amur pro
 regente eripi te ubi me salua
 n. **D**um uiuus. **L**ecce. e. b. p.
Ps. a. ad hominos.
 uentes quia hoia
 etiam nos te sompno surgere

Iluc enim ipse est uostra
 salus. quoniam cum credidim
 for pcessit dies ante. apum
 quabit. Abia annus ergo o
 pa tenebimur i nudumur
 itra a lucas. ut iudie honeste
 ambulemus. **N**o modumel
 factu ubi. i cor. ietabz. uo m
 aulibz. i impudicis. uo ius
 tendoe i emulacoe. **S**ed in
 diuinam diuini ihu xpi. **S**e
Quasi qui te expectant no
 confundentur domine. **V**. Ina
 tuas domine uocis fac michi
 i seruitas tuas edoce me. **I**
 lehua. uisus. **D**stende uobis
 domine iniam tua i salutare
 tui da nbi. **S**dm. **M**. adheum.
Nello f. **C**um appropinquasset
 ihu theosolimus i uenit bech
 phage aduocare oliueti. uic
 unxit duos pedisapulis suis
 dicens eis. **I**te uatitellum
 quod contra uos est. i statim
 in uenietis. aliam alligam
 i pullum cum ea. **S**aluice
 i. adduce michi. **E**t si quis
 uob. aliquid dicit. dicit qd
 dominus hys opus habet.

Ex Museo
 Hungarico

De sancto eligio
episcopo ad
vespas super
super ali cum cum eli ps antiph

gus oraret odor quasi balsam

domu illam repleuit **C**u

ergo assiduus in aula re gra desudaret laboribus rex

eum ab opere fabrilis retraxit et non novales ecclesie

fert cum analitum **L**rans latus ab

exilio eli gus vivit ce li in solio quem deus

in stola clauata
 us videntes eni
 mudo terrore p
 erunt alonge
 is est angelus
 v. Crucifixum i
 te et sepulchru
 torificate resur
 moorte aduante
 tuere dico vobis
 em quibus mor
 mit et vici hoi
 iurunt v. Pecor
 redunt quao
 p homis tui
 die amore
 Av. Surrent
 te co. oro. do
 e pietes uos
 resurrectio
 ni domini u
 lu xpi ubi acut
 uelenuit et
 ure leato. q
 o mudo custo
 lectum omile
 t omni adue
 la hoc temp
 i sic in colouu

tatis et patis. p. emides
 Audie lauto introitus

Surrexi et adiuu te tuum
 luum alleluia psalmi sup
 me manum tuam alleluia
 mirabilis facta est scientia
 tua alla alla p. Domine
 prouasti me et cognomisti
 me tu cognomisti sessionem
 meam et resurrectionem meam

Deus qui hodi. oro
 erua die p. v. ingem
 tum tuum eternitatis
 nobis additum de vicia
 morte reserasti vota tua
 que p. nemenda asp. m. r.
 etiam adinuando prose
 quere. per ad corinthie

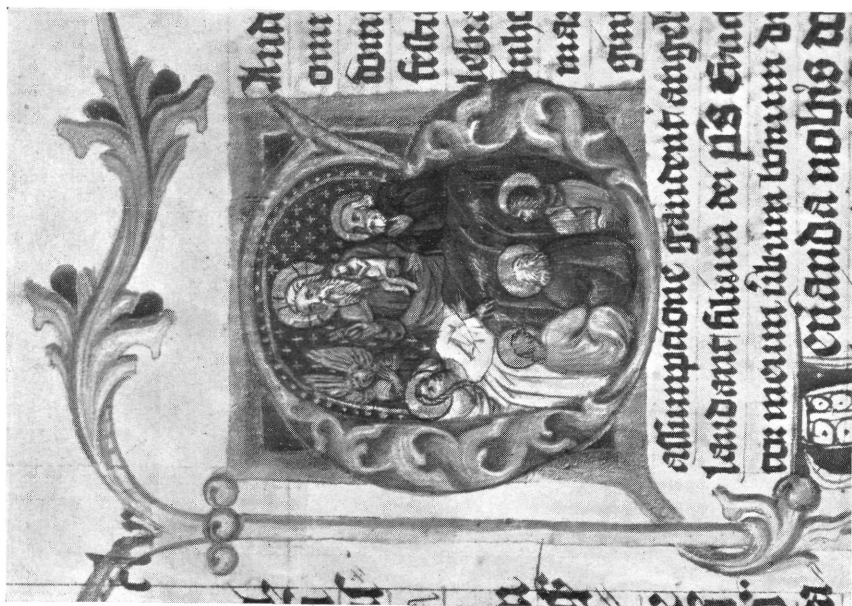

Missale. Cod. lat. 220. F 144. v.

Rosenthaler Missaleja. Cod. lat. 219. F. 118.

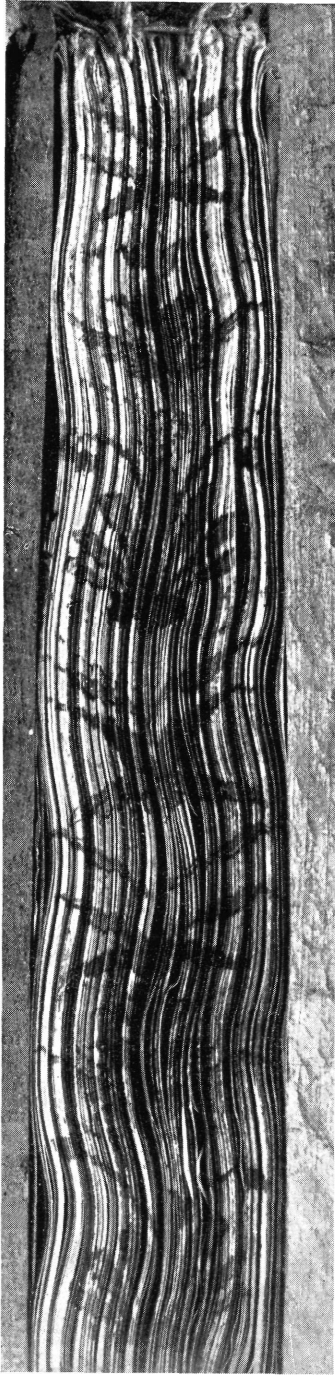
Pálóczy Missale. Cod. lat. 359. F. 151.

CLARISSIMO ORATORIS MAGISTRI GEOR-
 GII TRAPEZONCHICRETENSIS INHE-
 TORICOS LIBROS SEX ORDIV M
 VM MIHI IN MENTEM VENI-
 AT QVANTA ORATORIAE
 FACVLTATIS TVM VTI-
 TAS TVM DIGNITAS SIT
 NOPO SVNOVE HEMERDO

lere q̄ in huius temporib; nulla ferē bonarū artū tam abiecta atq; contempta habeatur
 q̄ et si nōn sit liberaliū artium ut geometria ut arithmetica et que huius generis
 sūt oīno ab usu ceciderunt ne non multū eas ad hūanitatē prorsus dicā nō sumus
 tū in ipsīs tantā passi lachryā quantā in hac humanitatē artū p̄lanissima maxie
 q; necessaria. Nam in illis qdē ita integra subtilissimos scriptorū opa usq; ad p̄s
 extant ut nihil ei desit qui proficere in eis desideret nisi studiū ac diligētia. In
 hac ū dicendi copia q̄re plures scriptores elegantissimi libri a maiorib; nris tā lati
 nis q; grecis reliqui sunt raris pauciores uel potius nulli huius p̄s temporib; nris
 reperuntur. Quod siue negligentia quā siue eorum q; docent qui q; orationibus
 copia p̄sent ignorantia quadā aut p̄idia sc̄m sit unūq; per seipsū consideret
 go id existimo nisi berrolini alani aliorū q; huiusmodi libros nescio an satis intel
 transferre al us qui docent cōtēta eēt posteritas aut loco harū negarū bonorum
 auctorū opa inuenirentur aut salte auctores non imbuti his delationib; nris
 animos ad hūanitatē doctrinas facilius applicarēt q; nihil unq; uniusq; nihil dignius
 p̄a p̄e homi q; deoru q; tributū est. Nam philosophia qdē qua omnes liberales ar
 tes continent si dicendi suauitate puata sit omne orationis q̄ritate infringit atque
 con. dit. totū q; ingenij suū aspirare ambibat nūma. Qd si om̄i mutū et iūm
 incomodū arduū carere enī oī hūanitate p̄fecto uidet qui loq; nō pot. certe et
 male loq; id uō sūmo incomodo humanitatē q; puatorū p̄xurū ē. Quare posse te
 porib; locis p̄sonis causis reb; ornate distincte copiose atq; prudenter orationē accomo
 dare qd huius artis officij est nō parū felicitatis existimauerim. Quantū uō ho
 nor huius dignitas in eos qui copia dicendi adepti sūt conseruat que emolimēta q
 comoda hoies eloquētia consequūt nemo facile poterit explicare. Nam & patriam
 fundat legib; eruat consilijs sententijs q; suis amplificare dēbitus poterit et am
 p̄sidio et suis ornamento futurū ē. Preterea inimicū timorē hostib; terrorē incur
 Quod in aedonū regē cū clarissimos oratores ab atheniensib; petierēt ut facilius deui

Trapezuntius aranymetszése.

II. Ulászló Petanciusa. Cod. lat. 378.

impium regi suo: et solum
inabit corium christi sui:
Ani. Exultavit cor meum
in domino. Ani. Celi celorum
laudate deum. Ps. Domini. C.
Capitulum. V. gloria. viii.

Nox et tenebre in
nubila et fusa in
nubila: lux intrat albescit
volus christi venit discedit

Quod aliquo tunc scindit
pauca solis spiritio: rebusque
color redit vultu nitentis
suetus. O christe solum
nouimus te mente pura et
simplici: flendo canedo
quis incede visis sensibus

Sunt multa furis illi
ta que luce purgetur tua:
tu lux eorum suctus vultu
sereno illumina. Deo pu
sit gloria. V. In matutinis do
me. in te. Qui su. Ani. Sa
lute ex inicitis nostris et de mi
ni omnium qui nos odit lita

nos domine. Ps. Benedicite.
feta quanta in uirtute
Adoremus deum qui ipse
fecit nos. Ps. Venite ex. viii.

Vox acta rerum et regit
terre colores omnium:
et fides poscunt te iuste in
ter cordium. Ut auferas
pacta sordesque mentis ab
litas: donec resque christi gram
ut arceat in crimina. Quis
ecce iam torquet impia: quoniam
culpa inordet noxia: ob
scuro gemit collere et te re
demptor querit. Repelle
tu maligne intersecus
que maxime: ut in brio gau
deat se collocari lumine.

Ora
pi pres
Ani. Do
ce mis.
Psalmi
Alum
me fac deus: quoniam in tra

INCIPIT LIBER HYMNORUM SECVNDVM HEBRAICAM VERITATEM.

Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum & in via peccatorum non sedit in cathedra doctorum non sedit. Sed

in lege domini voluntas eius. Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Et erit tanquam lignum transplantatum iuxta rivum aquarum: quod fructum suum dabit in tempore suo: et folium eius non defluet & omne quod fecerit prosperabitur. Non sic impius: sed tanquam pulvis quem praeter-

V E N T V S

Nagylyucei Orbán Psalterium. Cod. lat. 369. F 5.

Graduale. Cod. lat. 172. F 281. v.

lánca és az ezekből fakadó vékony, kacskaringós indák szabályosan és fémszerűen kemény rajza, mely csaknem egy ötvösmunka hatását kelti, a kapott motívumokat egyénien alakítja át. 1423-ban III. Miklós de SALGÓ és ILSVA, mások szerint de ALCSÉP GETHAL volt a váci püspök, ki 1420—1429-ig¹ ült a püspöki széken. Atyja LEUSTACHIUS vagy LEUKOS palatinus volt. Kitűnő érdemeiért ZSIGMOND király a váci püspökségnek adományozta Hartván és Kis-Némedi helységeket.² A múzeum ez értékes könyve révén tehát egy miniátor nevének fennmaradásán kívül egy eddig ismeretlen bibliofil főpappal is megismerkedünk, kinek egyetlen kéziratáról sincs tudomásunk. Mindenesetre nagyobb gyűjteménye lehetett, ha külön illuminátort tartott kéziratainak kifestésére.

Hogy ebben az időben Esztergomban is hasonló ornamentika volt használatos, arra bizonyosság a bécsi National Bibliothek egy *Esztergomi Breviariuma* (Cod. lat. 1829), mely címlapján (F 7.) és még néhány lapján (F 50. v., F 63. r. stb.) ugyanezeket az egy tömött szalagban hajladozó húsos leveleket mutatja. A kézirat — melynek naptárában és a könyv végén levő misékben a magyar szentek szokott helyükön találhatók — 1421-ben Esztergomban készült. Erre vall az a körülmény, hogy júl. 10-re nyilvánvalóan a kalendárium írójának kezétől be van írva, hogy PÉTER esztergomi prépost 1421-ben, e napon halt meg. Ugyane lap alján PÉTER prépost epítaphiumát olvassuk. Ettől fogva pontosan jegyzi a naptár az esztergomi érsekek halálát. Nincs semmi kétség, hogy a kézirat hol és mikor készült s így bármily jelentéktelen legyen e darab művészi szempontból véve, számunkra mégis rendkívül fontos, mert megtanít rá, hogy a váci illuminátortól képviselt stílus az ország szívében szélesebb körökben is használatos volt.

A XIV. század végén, amint már a GANOIS Vencel-féle *Bibliából* láttuk, nyugati elemek emelkedtek a déliek fölé. A francia hatás igen futólagos, látszik, hogy csak egyes importált kéziratok gyako-

¹ C. EUBEL. *Hierarchia Catholica Medii aevi. Monasterii. 1901.*

² KARCSÚ A. A. *Vác város története. Vác, 1880. I. 139. l. 29. szám és az itt idézett irodalom. Ő 1419—1429-re teszi SALGÓ Miklós váci püspökségét.*

roltak némi befolyást, főleg pozsonyi miniatorainkra. Ami abból megmaradt, az az idők folyamán teljesen felszívódott. A német és főleg osztrák elem azonban a század végén és a XV. század első felében túlsúlyra kap. Ezt a területi egymásmellettségen kívül a Luxemburgi és Habsburg-ház tagjainak trónrajutása épen eléggé indokolja. A gótikus irány a magyar miniaturfestészetbe főképen a legtermészetesebb úton, a közvetlen szomszédság révén jutott el. Főleg Pozsonynak Ausztriával való kapcsolatai ORTVAY kimerítő munkája óta teljesen tisztázottak. Hogy csak egy-két adatra hivatkozzam: Prukli és Pettai plébánosok már a XIV. század végén pozsonyi kanonokságot nyertek¹ és 1372-ben bizonyos régebbi jogos féltékenység lecsillapítására történhetett, hogy a pozsonyi prépost azt az ígéretet tette, miszerint a flancendorfi birtokot ezentúl nem adják osztrákoknak bérbe.² Ez a szoros érintkezés nem maradhatott hatás nélkül a művészetre sem. De egyébként is az ország több részében ekkor már német lakosság is lakott, melynek lelki alkata természetesen nem tagadhatta meg önmagát s így a tömött egységben lakó németiség csak a német munkákhoz hasonló műveket alkothatott; s ez kihatott a magyarság termelésére is.

Nagyon egyéni íze mellett német és olasz hatást mutat MISKOLCZI Lászlónak Krisztust a keresztfán ábrázoló szép miniatúrája is 1394-ből, az egri érseki könyvtár egy Missaléjában (U₂. VI. 5.), mely a magyar miniaturfestés egyik legkedvesebb emléke,³ és német gótikus ízlésre vall selmeci GOBIL Bálint miniatúrája is a XV. század elejéről a selmecebányai városi jegyzőkönyvben, mely Krisztust a keresztfán ábrázolja.⁴

Ilyen irányú munkát többet is őriz a Nemzeti Múzeum gyűjteménye. Mindenekelőtt egy *Esztergomi Missalét*, mely Pozsonyból származott el a Múzeumi könyvtárba. (Cod. lat. 220.)⁵ A naptár-

¹ ORTVAY T. Id. m. III. 244. l.

² ORTVAY T. Id. m. III. 214. l.

³ VARJU E. Adatok az egri érsekmegyei könyvtár ismertetéséhez. M. Könyvszemle. 1902. 32—35. l. és képes tábla.

⁴ Képe közölve: GEREVICH T. Kolozsvári Tamás. Budapest, 1923. 30. l.

⁵ KNAUZ N. A magyar egyház régi szokásai. 888—889. l. 24. szám. (XV. sz.-nak mondja.) — Könyvkiállítási kalauz. 12. szám. (XIV. sz.-nak.) — Tört.

ban és a könyv végén levő sequentiákban a magyar szentek szokott helyükön találhatók. A kánon előtti kép Krisztust a keresztfán ábrázolja (F 144. v.), a kereszt alatt Máriával és Jánossal (l. hasonmást). A kép nem elsőrangú mester munkája, de szépen van komponálva és Mária és János alakjában a XIV. századvégi gótika szelíd bája tükröződik. A miniatura modorához hasonlót nem is ismerünk más magyar munkából, ellenben némi vonatkozást lehet megállapítani egy Vorauban levő kézirattal, mely Ausztriában, a XIV. század végén készült.¹

A XIV. század végéről származhatik egy magyarországi *Missale* a Múzeum könyvtárában (Cod. lat. 92.)², mely két gyatra rajzzal van díszítve (F 11. r. és 12. r.).

1363-ra van keltezve egy másik magyarországi *Missale* a Múzeum könyvtárában (Cod. lat. 91.)³, melynek végén azt olvassuk: «Explicit liber domini Stephani dicti GOLSONIS de Suppronio. Anno domini MCCCLXIII. Finitus est iste liber feria sexta post festum Margarete virginis». A könyvnek azonban csak másolásával készültek el 1363-ban, a díszítés elmaradt, az iniciálék helye mindenütt üres. Csak a kánon előtt látunk tollal rajzolt, ügyes képet, Krisztust a keresztfán, de ezt már csak jóval később rajzolták a könyvbe, semmiesetre sem 1430 előtt.

Inkább csak bizonyos kalligráfiai, semmint miniátori készségénél és osztrák kapcsolatainál fogva érdemel említést Ulrich WAGNER von MISTELBACH, ki 1422—1424-ben az alsóausztriai Falkensteinben másolt egy Pozsonyból származó Bibliát (Cod. lat. 126.)⁴ Mistelbach és Falkenstein egymáshoz közel, Bécs fölött fekszenek).

és irod. tört. kiáll. 1902. 20. szám. — ORTVAY T. Id. m. II. 4. 379. l. — KOLLÁNYI F. Id. m. 2. szám.

¹ P. BUBERL. Id. m. 216. l. 266. szám. Vora. Chorherrenstift.

² KNAUZ N. Magy. Sion. VI. 26. szám. — KNAUZ N. Kortan. Bpest, 1876. 31. szám. — Könyvkiállítási kalauz. 15. szám. — Tört. és ir.-tört. kiáll. 1902. 17. szám.

³ KNAUZ N. Magy. Sion. VI. 4. szám. — KNAUZ N. Kortan 7. szám. — DANKÓ J. Hymnarium. 29. szám.

⁴ Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 46. szám. — KOLLÁNYI F. Id. m. 38. l. 13. szám.

Nevét a könyv különböző lapjain jegyezte be; először a 7. v. lapon: «Inceptus est iste liber Anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo infra octavas assumptionis Beate virginis In valkestain... Ulreich de MISTELBACH.» A 99. v. lapon pedig: Ulreich WAGNAR von MISTELBACH; végül a 301. v. lapon: «Finitus est iste liber in valkenstein Anno domini MCCCCXXIV. In die sancti Colomanni per manus Udalrici currificis De MISTELBACH protunc ibidem existens socius scilicet In Valkenstain Deo Gratias etcetera». Ez az Ulrich WAGNER von MISTELBACH, mint «Canonicus Ecclesie Collegiate Sancti Martini, alias Sancti Salvatoris et Plebanus Sancti Laurencij Ecclesie extra muros Posonij» 1438-ban említették plébánosi hivatalába való beiktatásakor s még 1444-ben is ő volt a plébános.¹ Ő másolta 1422-ben a pozsonyi káptalan egy egyházi beszédek tartalmazó kéziratát is, melybe nevét szintén bejegyezte.²

Nagyon bájos miniaturákat tartalmaz egy *Esztergomi Missale* (Cod. lat. 359.),³ melyet PÁLÓCZY György esztergomi érsek köny-

¹ ORTVAY T. Id. m. III. 254. l. és II. 4. 471, 486, 488. l.

² KNAUZ N. A pozsonyi káptalannak kéziratái. 37. szám. «in valckchenstain In die s. Oswaldi regis anno 1422 per manus ulrici de MISSELBACH.» E korbeli másoló nevét tartotta fenn egy XIV. századi dísztelen *Missale* (Cod. lat. 95.), melynek végén ezt olvassuk: Explicit liber missalis per manus domini PERTHOLDI. KNAUZ N. Magyar Sion. VI. 8. szám; ORTVAY T. Id. m. II. 378. l. — és egy AQUINÓI TAMÁS-kézirat (Cod. lat. 326.), melyet 1420-ban másolt Johannes de SCHONWALD. Magyar Könyvszemle. 1894. 71. l. — Mint másoló ismeretes Johannes MAYER de Cremnicio is, aki 1478-ban másolt egy Bibliát (Cod. lat. 376.). BARTFAI SZABÓ L. A kaproncai Biblia. Magyar Könyvszemle. 1908. 95. l. — Tisztán mint kaligráfiai munka érdemel figyelmet egy *Psalterium* (Cod. lat. 128.), melyet az 1419. jún. 16-án elhunyt BALÁZS pozsonyi kanonok hagyományozott a pozsonyi egyháznak. KOLLÁNYI F. Id. m. 38. l. 12. szám; DANKÓ J. Hymnarium 53. szám. Blasius de VÁGNak nevezi a kanonokot, de ez tévedés, mert ez a kanonok nem azonos a mi BALÁZSunkkal. V. ö. ORTVAY T. Pozsony város története. III. 251. l. és 252. l.; KNAUZ N. Magyar Sion. VI. 734., 736., 737. l.

³ M. Könyvszemle. 1898. 397—398. l. Évnegyedes jelentés. — Tört. és rod. tört. kiáll. 24. szám. — BARTONIEK E. Az orsz. Széchényi-könyvtár 317. számú középkori kódexéről. M. Könyvszemle. 1923. 201—202. l. — HOFFMANN E. Pálóczy György esztergomi érsek két könyvéről. Magyar Bibliofil Szemle. 1925. 34—36. l.

vélül jelöl meg az első lapján olvasható bejegyzés: «Georgius de PALOCZ archiepiscopus Strigoniensis», mely körülmény egyben a darab korát is meghatározza, mivel PÁLÓCZY 1423—1439-ben volt esztergomi érsek. A kódex elején a kalendáriumban, épúgy a végén az imádságok között a magyar szentek szokott helyükön fellelhetők. A könyvbe szép lapszeldíszítések vannak festve, ezenkívül bájos iniciálék ékesítik (l. hasonmást), különféle jelenetek ábrázolásával (F 17. v. Jézus születése; F 22. v. A három királyok; F 66. Jézus bevonulása Jeruzsálembe; F 91. r. Jézus a szenvedés eszközeivel; F 99. Jézus mennybemenetele; F 128. r. Jézus bemutatása a templomban; F 151. Mária halála; 158. v. Mihály arkangyal), a kánonkép azonban ki van vágva.

A miniaturák rendkívüli bájjal mesélik el a történeteket, az alakok és a felfogás egyaránt kecsesek. A lapszeldíszítések a XIV. századnak olasz hatások alatt fejlődő széles leveleit teljesen elvetették és átvették az osztrák ornamentika kacskaringós, hajszálvékony indákban kihangzó, karcsú szárait és fodros leveleit, melyekben itt-ott szép, gótikusan stilizált virágok csüngenek.

Még erősebben érzik az osztrák hatás PÁLÓCZYNAK egy másik könyvében, a salzburgi Studienbibliothekban levő *Breviarium*ában, mely sajátos festési modorában és némely lapon a ruhák hajtékainak különös gyűrődéseiben némi hatását mutatja MARTINUS OPIFEX pompás munkáinak a bécsi Nationalbibliothekban, melyeket magyaroknak elfogadni¹ egyelőre semmiképen sem bírok.² Már csak azért sem, mert MARTINUS munkássága annyira összeforrott két művészeivel, kik teljességgel osztrákok. Az egyik az u. n. ALBRECHTMINIATOR, (a későbbi ALBERT magyar király miniatora), kinek kapcsolatai

¹ A. de HEVESY. Le Breviair de Sigismond de Luxembourg. Bulletin de la Société Française de reproductions de manuscrits à peintures. I. No 2. Paris. 1911. és DIVALD K. Magyar művészettörténet. 91—92. l.

² H. LEPORINI. Simon von Niederaltaich und Martin von Senging. Zur Geschichte der österreichischen Miniaturmalerei. Festschrift der Nationalbibliothek in Wien. Wien 1926. 2—10. l. a melki Martinus von SENGINGben próbálta a művész kilétét meghatározni, de e feltevést nem tudta eléggé valószínűvé tenni s így a kérdés, mely az osztrák művészettörténeteket is erősen foglalkoztatja — még megoldatlan.

az osztrák oltárkép-festészettel nyilvánvalóak.¹ Munkássága² osztrák munkákban gyökerezik és ez iskolához való tartozását számos követő is bizonyítja.³ A másik az ú. n. LADISLAUS POSTHUMUS MESTER, ki csak Ausztria számára dolgozott.⁴ Egyetlen magyar vonatkozású műve V. LÁSZLÓ királyunk latin grammatikája, melyet 1446-ban bizonyos SIMON másolt Melkben, nagyon valószínűtlen tehát, hogy Magyarországon illuminálták volna. S a hatéves gyermek, mint magyar megrendelő, még akkor sem jönne számba, ha nem tudnók, hogy 1452-ig állandóan Bécsben III. FRIGYESnél tartózkodott s azután is csak ritkán volt Magyarországon. A király egy másik könyve a vatikáni-könyvtárban (Pal. lat. 1787.) szintén tipikusan

¹ Munkásságát először H. J. HERMANN állította össze. Die illuminierten Handschriften in Tirol. Leipzig, 1905. Cod. 63 és 32 tárgyalásánál. — L. még H. TIETZE: Die Handschriften der Concordantia Caritatis des Abtes Ulrich von Lilienfeld. Jahrbuch der K. K. Zentralkommission. Wien 1905. Neue Folge. III. 57—58. l. és H. TIETZE. Die Denkmale des politischen Bezirkes Melk. Wien, 1909, 337. l. W. SUIDA adta neki az Albrechts-miniatur nevet és ismertette az osztrák oltárkép-festészettel való összefüggéseit. Die Wiener Malerschule, 1420—1440. Belvedere. 1925. 54. l. és W. SUIDA. Österreichs Malerei in der Zeit Erzherzogs Ernst des Eisernen und König Albrecht II. Wien, 1926. 55—60. l.

² Művei: 1433-ban Franz von RETZ *Salva Regina*ja. Klosterneuburg. Stiftsbibliothek. — 1437 előtt. V. ALBRECHT osztrák herceg imakönyve. Wien. Nat. Bibl. Cod. lat. 2722.; — 1437 előtt. ZSIGMOND király imádságos könyve. Wien. Nat. Bibl. Cod. lat. 1767.; — Jac. de VORAGINE *Legenda aurea*. ZSIGMOND király számára kezdve 1437 előtt. Wien. Nat. Bibl. 326.; — 1438—1439. ALBERT király (az előbbi V. Alb. osztrák hcg.) német nyelvű imakönyve. Melk. Stiftsbibliothek. No 1829. — Biblia-töredékek Ambrasban.

³ Ezek közül kiemelkedik egy brixeni püspök számára készült két könyv (1444—1450.), egy klosterneuburgi Missale 1452-ből és a bécsi egyetem magyar hallgatóinak anyakönyve 1453-ból. Képét l. DR. SCHRAUF K. A bécsi egyetem középkori magyar anyakönyve. M. Könyvszemle, 1892—1893. 22—27. l.

⁴ Munkásságát W. SUIDA Id. m. 61. l. tárgyalja. Legkorábbi munkája a grazi Egyetemi könyvtár III. 128. jelzetű kézírata, melyet 1445-ben ajánltak fel a Mariazelli Madonnának; — 1446 körül festette V. LÁSZLÓ latin grammatikáját. Wien. Nat. Bibl. Cod. 23*. — Résztvett a ZSIGMOND számára elkezdett s már FRIGYES császár számára befejezett imádságos könyv kifestésében. Az órá eső rész valószínűleg már FRIGYES-kori. Wien. Nat. Bibl. 1767. — Résztvett a *Legenda aurea* kifestésén. (Valószínűleg szintén már FRIGYES korában.) Wien. Nat. Bibl. 326. — Datálatlan egy Klosterneuburg számára készült *Missale*. Stiftsbibl. Cod. 78.

alsóausztriai munka, sőt egy harmadik könyvét, Teplben lévő imakönyvét is Melkben írták.

E három művész két esetben ugyanazon könyv kifestésén dolgozott¹ — s csak egy könyvet illuminált MARTINUS OPIFEX mindvégig egymaga² — s teljességgel elképzelhetetlen, hogy a könyveket Ausztria és Magyarország között ide-oda cipelték volna a kifestések miatt.

Hogy ALBERT király miniatörának művészete mégis volt valami hatással a magyar miniatürfestésre, az e kor erős osztrák kapcsolatai folytán nem meglepő. Bizonyítékát látjuk PTOLEMAEUS *Cosmographiájának* kéziratában, mely ma az augsburgi könyvtárban van s melybe másolója így írta be magát: «explicit per quendam Hungarum 1465». Címlapjának díszítései hosszú, vékony száraikkal s hegyes hármás leveleikkel teljesen az említett miniatör követőjének mutatják a művészt.

1469-ben, MÁTYÁS király magyarországi TAMÁS minorita barát-nak ajándékol egy díszes Missalét festetett, mégpedig Bécsben, GEORGIUS cathedralissal.³ Ha MARTINUS OPIFEX és esetleg ALBERT király és V. LÁSZLÓ miniatöröi is magyarok lettek volna, ez azt jelentené, hogy nálunk már ekkor sokkal magasabb fokon állott volna a miniatürfestés, mint Ausztriában. Ez a magas könyvfestési kultúra pedig nem vesztetett volna el máról-holnapra. Viszont ha meglelt volna, el sem képzelhető, hogy MÁTYÁS idegenhez fordul megrendelésével. S így az előbb mondottakon kívül, ezt is, noha indirekt bizonyítéknak vehetjük e művészek osztrák volta mellett.

A század közepének modorát mutatja egy *Breviarium strigoniense* a bécsi Natonalbibliothekban (Cod. lat. 1481.), melynek kalendáriuma ugyan hiányzik, de a könyv végén megtalálhatók a magyar szent királyok miséi is. Néhány lapjára szép, sőt gazdag levélfolyondár van festve, mely osztrák hatás alatt áll ugyan, de a

¹ A *Legenda aurea*. Wien. Cod. 326. és az *Imakönyv*. Wien. Cod. 1767.

² A trójai háborút. Wien. Nat. Bibl. 2773. HERMANN Id. m. -ban, Ambrasi kéziratok. Cod. 63., neki tulajdonítja még VI. ALBRECHT imakönyvét is (Wien. Nat. Bibl. Cod. 1846.), de e véleményét nem tudom elfogadni.

³ Roma. Vatican. Rossiana. 1164.

kapott benyomást egyénien fejleszti tovább. 1450-körül gótikus modorban készült néhány egész jelentéktelen kézirat Bécsben és Esztergomban és egy *Breviarium* a Nemzeti Múzeumban (Cod. lat. 132.)

Gótikus modorú az a fajta levél és virágdísz is, mely a Nemzeti Múzeum VICTORINUS-kodexének címlapját ékesíti. (Cod. lat. 370.)¹ A művész itt is kedves egyéni ízt tudott adni a munkának. Nagyon bájos gondolat pl. a baloldali lapszálon végigszaladó zöld rud, melyre csak itt-ott van egy-egy levélke bigygyesztve. A könyv 1460. körül készülhetett, mert 1462. szept.-ben VRRÉZ János Nagyszébenben már emendálta. Valószínűleg ekkor az ő tulajdonát is képezte s csak halála után lett MÁTYÁS királyé, ki azt jellegzetes, szép kötésével borítottatta be. A jelentéktelen krakkói REGIOMONTANUSSAL² együtt ez a VICTORINUS képviseli a gotikus modort VRRÉZ könyvtárában, mely egyébként tisztára olasz termékekből állt. Valószínű, hogy mindakettő Váradon készült.

Német munkák hatását mutatja az a Máriát és a Szentháromságot ábrázoló, két egyszerű tollrajz, mely a Nemzeti Múzeum *Dubnici-krónikáját*³ (Cod. lat. 165.) díszíti. A kézirat 1479-ben, Váradon készült. Történelmi fontosságát nem tekintve, művészeti szempontból alig érdemel figyelmet. Eredetileg díszesebbre is volt tervezve, de utóbb csak az említett két rajz készült el. DOMANOVSKY föltevése, hogy a szentháromság valami német metszet

¹ FRAKNÓI V. Vitéz által emendált kódexek M. Könyvszemle 1886. 1—7 l. M. Könyvszemle 1905. Új Korvin kézirat a M. Nemz. Múz. Széchényi Orsz. Könyvtárában. 376—377. l. — M. Könyvszemle 1906. 73. l. — WEINBERGER. Id. m. 21. sz. — GULYÁS P. Mátyás király könyvtára. 1916. 6. l. — Magyar nemzet története. IV. 536. l. — BEÖTHY. Képes irodalomtörténet. I. 140—141. l. színes melléklet. — A. DE HEVESY La Bibliothèque du Roi Mathias Corvin. Paris. 1923. 15. szám. — E. HOFFMANN Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices. Belvedere. 1925. 131. l.

² Krakkó. Egyetemi könyvtár. Theorica Nova. F. F. III. 3.

³ A kéziratnak történelmi fontossága miatt nagy irodalma lévén, annak felsorolásába itt nem bocsátkozhatom. V. ö. DOMANOVSKY S. A Dubnici krónika kódexe. M. Könyvszemle. 1899. és DOMANOVSKY S. Dubnici krónika. Századok. 1899. 229—450. l. — Képe több helyütt közölve. BEÖTHY-féle Képes Irodalomtörténet. I. 185. l. és DR. VÁNYI F. Magyar irodalmi lexikon. Bpest. 1926. I. 223. l.

után később lett beillesztve, nagyon találónak látszik, mert teljesen úgy is van sraffirozva, mint egy metszet.

A XV. század végének német befolyás alatt kialakult, nagyon egyéni és könnyen felismerhető modorát mutatja néhány felső-magyarországi kézirat, mint pl. a besztercebányai városi könyvtárnak 1477 előtt készült ú. n. *Langhaus-Missaléja* és a gyulafehérvári Batthyaneum egy magyaros üde színekben virító *Magyarországi Missaléja*. (Cod. II. 24.)

A Múzeum egy Pozsonyból származó *Esztergomi-Missaléja* (Cod. lat. 222.)¹ a következő szavakkal kezdődik: «Incipit liber Missalis Secundum Rubricam Strigoniensis dioecesis, Quem fieri fecit honestus vir Dominus Johannes POTENBERGER Civis et Iuratus Civitatis Posoniensis. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Octuagesimo. Dominica prima in adventu domini Introitus.» Ugyanezen lap alján az 1481-es évszám jelzi a miniator elkészültét. — POTTENBERGER János, kinek rendelésére a könyv készült, az okiratokban először 1470-ben fordul elő, mikor mint a város bírása említettik. 1471-ben mint a város polgármesterét, 1473-ban újra mint polgármestert említik. Ő alatta épült újra a péktorony. 1475-ben megint mint városbíró szerepel. 1477-ben pedig harmadízben viseli a polgármesteri méltóságot.²

A szöveg előtti három első lapra szokás szerint a kalendárium van beiktatva, melyben az összes magyar szentek a rendes helyükön találhatóak.

Művészi díszét tekintve, a kézirat az egyszerűbbekhez tartozik, a kánon előtti kép hiányzik s a többi lapok díszítése csupán levél és virágmotívumokból áll. De azért ezeknek a modorából is érdekes következtetéseket lehet vonni. A Missale lapjain szembeötlően két kéz dolgozott. Az első a címlapot, a Kánon-kezdő iniciálét (valószínűleg az elveszett Kánon-lapot) és egyebeket, a második a 94.,

¹ KNAUZ N. Magyar Sion. 14. sz. — KNAUZ N. Kortan. 21. szám. — Könyvkiállítási kalauz. 42. szám. — KOLLÁNYI F. Id. m. 3. szám. — IVÁNYI B. Az írás és könyvek Eperjesen a XV—XVI. században. M. Könyvszemle. 1911. 135. lap.

² ORTVAY T. Id. m. III. 382, 395—396. l.

121. stb. lapot díszítette. Az első kéz az igénytelenebb osztrák kéziratok hosszúúndás modorát követi, a második, kétségbe nem vonható szoros kapcsolatokat mutat egy határozott salzburgi miniatorfestő műhellyel, melynek számos darabját ismerjük.¹ Ezek a XV. század utolsó negyedéből származó, legnagyobb részt salzburgi, passauai és brixeni Missalék, van azonban közöttük egy, ma a salzburgi Studienbibliothekban (V. I. B. 23.), mely kalendáriumának magyar szentjeivel világosan elárulja, hogy valamely magyarországi bencés kolostor számára készült. Ez a dűsan illuminált Missale, — melynek lapjai a többi salzburgi darabokkal teljesen egyező díszítéseikkel e csoportba való tartozásukat meggyőzően bizonyítják, — tanuskodik tehát amellet, hogy a kapcsolat ezen salzburgi műhely és Magyarország között tényleg fennállt s a Múzeum kéziratában található néhány lap modorának megegyezése e csoport munkáival, — nem véletlen.

Föl nem tehető, hogy ilyen jelentéktelen díszítések miatt a félig kész kéziratot Salzburgba küldték volna. De minden egyéb feltevés is erőltetettnek látszik. Lehet, hogy Salzburgban rendelte meg POTTENBERGER az egész könyvet, ahol kétféle modorban festették ki, — de meg kell jegyeznem, hogy e csoportnak egyetlen darabjában sem láttam a címlap festéséhez hasonló lapokat, tehát nem valószínű, hogy a színekben és festékanyagban is annyira különböző munkák egy műhely termékei volnának. Az is lehet, hogy a festések mind Pozsonyban készültek oly módon, hogy a címlapot s a vele rokon lapokat egy pozsonyi művész festette, az idegen modorúakat pedig a salzburgi műhely egyik tagja, ki vándorútján Pozsonyba vetődött s ott elkészítette ezt a pár kis díszítést. Végül az is lehet, hogy a kézirat díszje maga egészében pozsonyi művészekről készült, de a salzburgi modorú művésztől semmi más pozsonyi munkát nem ismerek.

1488-ból való egy *Magyarországi Missale* a Nemzeti Múzeumban (Cod. lat. 219), mely a pozsonyi káptalan ajándékképpen ke-

¹ E csoporttal bővebben foglalkoztam s az idevágó kéziratokat egyenként felsoroltam HENRIK csukárdi plébánosról szóló, már idézett cikkemben.

rült a Múzeumba.¹ Első lapján bő adatokat találunk a kézirat keletkezésére vonatkozólag: «Das puch Ist geordent worden dem Allmechtigen got zu lob und Ere und dem heilign Sand Mertn durch die Ersam Fraw Magdalena ROSENTERIN zu gedechtnuss Ir und Irer geslecht seln In solcher mass, dass dasselb puch gebraucht sol werden auf dem hohen Alltar Sand Mertn pharkirchen Hie zu Prespurg Anno domini etc. LXXXVIII°». A kánon véglapján pedig az iratás éve olvasható: 1488. Tehát a pozsonyi Szent Márton-egyház számára készítette ROSENTERIN Magdalena asszony. Hogy ki lehetett ez az asszony, arra nézve — úgy gondolom — néhány pozsonyi oklevél kellő világosságot vet: 1480-ban ugyanis egy Wenzl ROSENTERIN nevű szücs nejére, Magdolnára és fiára hagyja egyik szőlejét.² 1482-ben Magdolna, Wenzl szücs özvegye fiára, ROSENTERIN Mártonra hagyja ugyanazt a szőlőt; ugyancsak 1482-ben ráhagyja egy másik szőlejét is;³ 1484-ben Mertn ROSENTERIN mint városi kamarás említették; 1487—1488-ban polgármester; 1492—1493-ban városbíró. A ROSENTERIN család tehát a vagyonos és tekintélyes polgársághoz tartozott. Az adatok oly meggyőzően vágnak össze, hogy nem kételkedhetünk abban, hogy Wenzl szücs felesége, a Szent Márton-templomnak adományozó Magdolna asszony és ROSENTERIN Márton polgármester anyja — egy és ugyanazon személy.

A *Missale* nincs nagy fényűzéssel kiállítva, de címlapját csinos, élénkszerű levéldísz kereteli s ugyanez a díszítés tűnik fel több iniciáleban (l. hasonmást) és a lapok szélein. Az egyetlen lap, melynek bizonyonnyal számottevő figurális dísz volt, a kánon előtti kép a keresztre feszített Krisztussal, a könyvből ki van tépve. A miniatúrák hovatarozásáról azonban kellőleg tájékoztatnak a meglevő lapok is. A *Missale* a pozsonyi kéziratok jelentős csoportjához tar-

¹ KNAUZ N. Magyar Sion. VI. 16. szám. — KNAUZ N. Kortán. 22. szám. — Tört. és irod. tört. kiáll. 1877. 13. szám. — Könyvkiállítási kalauz. 45. szám. — DANKÓ J. Hymnarium. 45. szám. — ORTVAY T. Id. m. II. 4. 379. és 398. l. KOLLÁNYI F. Id. m. 10. szám. — IVÁNYI B. Id. m. 135. l.

² ORTVAY T. Id. m. II. 385. és 400. l.; I. 183. és 197. l.

³ ORTVAY T. Id. m. III. 383. és 396. l.

tozik, mellyel más alkalommal volt módomban behatóan foglalkozni.¹ A munkákban oly művész kezére ismerünk, kinek fontos szerep jutott 1487—1488-ban, amidőn HAN János pozsonyi kánonok pompás Gradualéjának kifestését bízta rá. Ugyancsak HAN János festette át vele — a címlapon látható HAN-címer tanúsága szerint — a gyulafehérvári Batthyaneum birtokában levő Esztergomi Missale néhány lapját, melyet IMREFIA János pozsonyi örkanonok számára 1377-ben másolt, illuminált és bekötött westfáliai STEPHANI Henrik csukárdi plébános. Ebben a könyvben a kánon elé külön lapon beillesztett a művész egy gazdag miniaturát, mely Krisztust a keresztfán ábrázolja. Ezekon kívül a Nemzeti Múzeum már említett XIV. századi Missaléjában (Cod. lat. 94) is található egyetlen iniciále tőle, a kánon kezdő *T* betű, s bizonyosra vehető, hogy tőle volt ugyanitt a kánon előtti kép is, mely most a könyvből el van távolítva. Még egy Pozsonyban levő kézirat mutatja az ő kezének munkáját, sőt talán több is, de erről, mint említettem, nem tudtam személyesen meggyőződni. A felsoroltak szerint a művész munkáinak tekintélyes sorát ismerjük és súlyban is számottevőt.

A miniaturáknak nagyon jellegzetes és könnyen felismerhető modora van. Hosszú, vékony szárazon növő, folytonosan ismétlődő, három fajta levélpár vagy gazdagabban fejlesztett folyondárok között pompázó, élénk színű, késő gotikus, itt-ott naturalisztikus virágok a főmotívumai e dekorációnak. Feltűnő, hogy mind e munkák néhány év alatt készültek: a két keltezett darab az 1487-es és 1488-as évet jelöli meg; a keltezetlen darabok pedig — pl. a gyulafehérvári Missale, már a birtokos HAN János személye által —, de meg a keltezett kéziratok miniaturáival való teljes hasonlóságuk által is, ugyanezen évekre vallanak. Említett dolgozatomban — úgy gondolom — elég meggyőző érvet hoztam fel azon állításom bizonyítására, hogy ezek a kódexek a leghatározottabb összefüggést mutatják egy műveiből jól ismert salzburgi miniaturnak, Ulrich SCHREIERNEK munkáival, ki Bernhard ROHR salzburgi érsek és egyéb salzburgi urak számára 1469—1481-ben

¹ HOFFMANN E. Henrik csukárdi plébános miniator. Id. m. 81. l.

nagy szorgalommal dolgozott. Tőle illuminált kódexek Bécsben, Grazban, Salzburgban, Münchenben, Rómában és Pesten (Cod. lat. 223, nagyon egyszerű munka 1472—1473-ból) bőségesen található. A pozsonyi darabok és a salzburgi miniator munkáinak összevetése meggyőz arról, hogy a kompozíciókban, arctípusokban, ornamentikában, sőt egyes apró részletekben is mutatkozó hasonlóság nem véletlen, nem is mutat csak nagy általánosságban a salzburgi iskolához való tartozásra, hanem arra vall, hogy e munkák ugyanazon forrásból fakadtak. Ulrich SCHREIER miniaturái a pozsonyi csoporttól kissé eltérnek bágyadtabb színezésükkel, vékonyabb, megnyúltabb, kevésbé realiztikus és vérszegényebb formáikkal és gondosabb kidolgozásukkal. Mivel SCHREIERnek 1481-től 1488-ig semmilyen munkáját sem ismerjük, feltehető volna, hogy folytonos, lassú átalakulást feltüntető művészete ezt az utat is megfutotta, de még sokkal valószínűbb, hogy ez években Pozsonyban a mesternek csak valamely tanítványa dolgozott, ki annak modorát teljesen magába szította. Ez a tanítvány lehetett pozsonyi származású is.

A dunántúli németiség ízlésének légköréből származik az 1489-ből való BATHYÁNYI Boldizsár-féle *Misekönyv* (Magy. Cod. 17),¹ mely művészeti szempontból nem is jön számba. Két színes rajza (Krisztus a keresztfán F 14 v. és Veronika kendője 19 r.) oly dadogó ügyetlenséggel van festve, hogy azokat miniaturáknak alig minősíthetjük. Valószínű, hogy valahonnan másolva vannak. Egyetlen érdekességük, hogy rajzolójukat s egyben a könyv másolóját ismerjük, mert a könyv 72. lapja az összes adatokról bőven tájékoztat: «Et sic est finis in Kwzegh in feria sexta ante festum B. lucie virginis: Anno Domini Millesimo Quadringentesimo octuagesimo nono sub egregio domino Baltisar de BATYAN capitanei (sic!) eiusdem civitatis et castris Kwzegh per me Anthonium litteratum

¹ A darab nagy irodalmából csak néhány cikket ragadok ki: TOLDY F. Magyar Nemzeti Irodalom Története. Pest, 1851. II. 101. l. — MÁTRAY G. Régi magyar naptárak. M. Akadémiai Értesítő. 1853. 26. l. — KNAUZ N. Magyar Sion. VI. 810—812. és 881—883. l. — Könyvkiállítási kalauz. 64. szám. — ZOLNAI Gy. A Batthyányi misekönyv magyar naptára és lapszéli jegyzetei. M. Könyvszemle 1895. 106—116. l. — ZOLNAY Gy. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Budapest. 1905. 23. szám.

nobilem de ffanch existente (sic!) penes Albam Regalem.» Nemes FÁNCSY Antal írástudó könyve nem művészi, hanem nyelvészeti szempontból érdemli meg azt a figyelmet, mellyel a tudományos világ vele régóta foglalkozik, mert a latin szöveg közé írott magyar nyelvű magyarázatokon kívül, a 3—14. lapon a legrégebb magyar nyelvű naptárak egyikét tartalmazza.

A német kapcsolatok legkézzelfoghatóbb bizonyítékai azok a munkák, melyekben korabeli német metszetek másolatait találjuk. Régebb idő óta ismeretes, hogy erdélyi és felsőmagyarországi festmények és szobrászi művek, a prépostfalvi, alsó bajomi, medgyesi, földvári, berethalomi, csíkménasági stb. oltárok,¹ valamint a hét-hársi, a kisszebeni, a bártfai és PÁL mester löcsei oltára stb.² DÜRER, SCHONGAUER, Israhel von MECKENEM és Veit STOSS metszeteinek másolásaival készültek. Az illuminált kéziratok vizsgálata a német metszetek elterjedésére vonatkozó ismereteinket lényegesen kibővíti, amennyiben azt látjuk, hogy György topuszkói apát két pompás kéziratát is, 1495—1498-ban, a horvátországi Kőrös megyében újszólván minden ízükből német és németalföldi metszetekből állították össze, még pedig a Zwolléből származó I. A. MESTER, az E. S. MESTER, a BERLINI PASSZIO MESTERE, Israhel van MECKENEM, a P. W. MESTER és SCHONGAUER metszeteiből.³ Sőt kutatásaim azt is megmutatták, hogy még egy, az ország szívében készült kéziratnak, KÁLMÁNCSEHI Domonkos 1481-iki *Breviariumának* előállításánál, sőt HAN János Graduáléjánál is az E. S. MESTER metszetei szolgáltatták az előképet.⁴ Nem egy-egy izolált esetről van tehát szó,

¹ Dr. V. ROTH. Siebenbürgische Altäre. Strassburg. 1916. 50., 58., 78., 90., 103. stb. ll. XX., LXIV. stb. táblák. — Max LEHRS. Geschichte und kritischer Katalog. V. Martin Schongauer. Wien. 1925. 207., 266., 281., 288. ll

² DIVALD K. Magyarország csúcsiveskori szárnyasoltárai. Bpest. 1909. 27. l. — DIVALD K. A hét-hársi szent Márton-templom. Bpest. 1913. 17. l. — B. DAUN. Veit Stoss und seine Schule. 1916. p. 116. Abb. Fig. 65. Taf. XXII. Abb. 2.

³ HOFFMANN E. Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékeről. M. Könyvszemle. 1925. 37—47. ll., ugyanitt bőségesen ismertettem M. LEHRS-nek e kéziratokra vonatkozó s LEHRS és M. GEISBERG különféle munkáiban közzétett megállapításait.

⁴ HOFFMANN E. Id. m. 29—31. és Der künstlerische Schmuck stb. id. m. 133—137. és HENRIK csukárdi plébános id. m. 88. l.

hanem arról, hogy a fontosabb német rézmetszők műveinek Magyarország nyilván kitűnő piaca volt s munkáik az ország minden részében egyaránt ismeretesek és kedveltek voltak. Ez művészeti tekintetben rendkívül élénk kapcsolatra vall, melynek hatása természetesen a szabadon és önállóan alkotott műveknél sem maradhatott el.

A magyar miniaturfestés új fázisa kezdődött MÁTYÁS király alatt. Ekkor a különféle irányokból — melyek feltűnését, más irányokkal való kereszteződését és újra elhalását eddig nyomon követhettük — egy újabb elem hozzájárulásával új, általános jellegében könnyen felismerhető magyar miniatúr-festő modor alakult ki. Az utolsó évtizedekben a politikai összeköttetések természetéből önként folyt, hogy a nyugati és főleg az osztrák elem kerekedett fölül. De már V. LÁSZLÓ (sőt talán már ZSIGMOND) alatt megkezdődött az olasz kéziratok újabb beszivárgása, mely valóságos beözönléssé változott MÁTYÁS király alatt. Az új elemnek a régivel való egyesülése, melyhez újabb francia és németalföldi hatások is járultak, új és nagyszerű eredményeket hozott. Olaszország minden részéből tömegestől érkeznek a kéziratok s mindenik nyomot hagy a kialakuló új magyar stílusban. Legkisebb hatást a nápolyi kéziratok gyakorolják, erős a fiórencieké, de döntő befolyással vannak az északolasz munkák. Annyira, hogy azt kell feltételeznünk, miszerint az 1480 körül kialakult és pompásan virágzó budai miniatúr-műhelyben északolasz művészeknek nagyobb számban kellett jelen lenniök.¹

A Corvinának a magyar műhelyből származó darabjai közül a Nemzeti Múzeum egyetlen darabot bír, Georgius TRAPEZUNTIUS *Rhetoricáját* (Cod. lat. 281.). Ez a kézirat a műhelynek nem legjelentékenyebb, de jellegzetes munkája (l. hasonmást). A címlapot díszes keret veszi körül; az alsó lapszél közepén két fáklyás ifjú, jevelekből és gyümölcsökből álló nagy koszorút tart, melynek belsőjében a CORVIN-címer látható. A címer összeállítása a szokásos — cseh oroszlánokból és magyar pólyákból van összeállítva, a szív-pajzsban a hollóval — csakhogy az oroszlánok szembefordulnak

¹ HOFFMANN E. Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices. Belvedere. 1925. 130—156.

egymással. Ebben a formában csak kétszer találkozunk még vele, a bécsi PTOLEMAEUS-kódexben és a wolfenbütteli TOLHOPFban, mind a kettő a magyar műhely terméke.

E kódexre nézve a szakirodalomban egész csomó téves adat és vélemény olvasható, melyek egyrészt tárgyi természetűek, másrészt a miniaturák korára és művészeire vonatkoznak.

Mikor a TRAPEZUNTIUS Konstantinápolyból hazakerült, sokan úgy vélekedtek, hogy a címlapon — a szerző képzeletbeli képét feltűntető¹ iniciáléban — MÁTYÁS király arcképe látható,² mely állítás a későbbi említéseknel már helyesbítve van.³

A kézirat keletkezését a tudósok csaknem egybehangozóan az 1467. évre tették, a bécsi PTOLEMAEUSSAL egyidőre.⁴ Ez a kor meghatározás azonban nem helyes. A bécsi kéziratot kétségbevonhatatlanul 1467-ben másolták, de festői díszét csak 1488 után nyerte: a lapszéldíszítések világosan mutatják a GHERARDÓTÓL festett remek bécsi HIERONYMUS-kódex festéseinek hatását.⁵ A múzeumi TRAPEZUNTIUS azonban korábbi munka. Kezdetlegesebb is, azonkívül meg címlapjának egyes részei, mint pl. a fáklyát tartó ifjak, a próféta félalakja pontosan egyeznek KÁLMÁNCSEHI Domonkos *Missaléjának* címlapjával, mely a zágrábi székesegyház kincstárában van (No. 355).⁶ KÁLMÁNCSEHI ezen *Missaléja* viszont számtalan részletének egyezése folytán szorosán kapcsolódik a prépost másik *Missaléjához* (a bécsi LIECHTENSTEIN-gyűjteményben), mely 1481-ben készült. A prépost e

¹ Képét l.: FRANKÓI V. Bakócz Tamás élete. Budapest, 1889. 3. és 29. l.

² Századok. 1869. 746. l. A Corvina maradványai. — MÁTRAI G. A Konstantinápolyból legújabbán érkezett négy Corvin-kódexről. Pest. 1870. 10—12. l. — Tört. és irod. tört. kiáll. 1877. 17. szám.

³ FISCHER L. König Mathias Corvinus und seine Bibliothek. Wien. 1878. XXVIII. szám. — CSONTOSI J. Latin Corvin-kódexek bibliographiai jegyzéke. M. Könyvszemle. 1881. 4. szám. — W. WEINBERGER. Id. m. 15. szám. — Említve még: D. A Nemzeti Múzeumi könyvtár Corvin-kódexeinek száma. M. Könyvszemle. 1895. 372. l.

⁴ Könyvkiállítási kalauz. 1882. 210. szám. — CSONTOSI J. A Korvina. Pallas-Lexikon. 1895. VI. l.

⁵ HOFFMANN E. Der künstlerische Schmuck. 145—146. l.

⁶ HOFFMANN E. Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékeről. M. Könyvszemle. 1925. 31—32. l.

két kódexe a magyar miniaturfestő-stílust még csak fejlődőben mutatja, még nem olvadtak szerves egésszé a különféle idegen és magyar stílusok, hanem elkülönülve jelennek meg az egymásután következő lapokon s ha a bécsi darab nem is volna datálva, akkor is tudnók, hogy ez az 1481 körüli évek állapota. E kódexekkel való kapcsolata folytán a TRAPEZUNTIUS tehát a műhely korai darabjai közé tartozik s 1481 körül keletkezett.

Az idevágó szakirodalom harmadik tévedése a művész kilétére vonatkozik. A teljes bizonytalanságba PULSZKY Ferenc vetett először egy nevet: a fiórenci nagy miniatornak, GHERARDO del FORÁNak nevét.¹ PULSZKY egy kéz munkájának állapította meg a múzeumi TRAPEZUNTIUST, a bécsi PTOLEMAEUST és a velencei AVERULINUST. A kérdést a kitűnő szemű CSONTOSI vitte előre,² aki nagyjából összeállította azt a kéziratcsoportot, melyet máig is összetartozónak érzünk: a múzeumi TRAPEZUNTIUST, a bécsi PTOLEMAEUST, a wolfenbütteli TOLHOPFOT, a velencei AVERULINUST, a müncheni BEDAT, a párisi CASSIANUST és a nürnbergi *Historia Turciaet*. S fölveti a kérdést, hogy vajjon ki lehet a miniatör? «GHERARDO-e? a névtelen madocsai apát? Felix RAGUSANUS³ vagy más?» A kérdés nagyon óvatosan van föltéve, de alatta nagyon biztos sejtése érezhető annak, hogy a munkákat magyaroknak tartotta. Véleményével csak azért nem állott

¹ PULSZKY F. A Corvina maradványai. Könyvkiállítási kalauz. 1882. 60. l. így említi a művészt: «GHERARDO, kit il CHIERICONak neveznek» és magasabbra tartja ATTAVANTÉNÉL. Ma tudjuk, hogy GHERARDO és CHERICO két nagyon különböző egyéniség, a TRAPEZUNTIUS pedig mélyen alatta áll ATTAVANTE munkáinak.

² CSONTOSI J. Hazai és külföldi könyvtári buvárlatok. M. Könyvszemle. 1883. 214—215. l. — CSONTOSI J. Attavantestől festett Corvin kódexek. Magy. Könyvszemle. 1885. 253. l. — CSONTOSI J. Corvinische Handschriften von Attavantes. Centralblatt für Bibliothekswesen. 1886. III. 216—217. l. — CSONTOSI J. Mátyás és Beatrix arcképei Corvin-kódexekben. Archaeológiai Értesítő. 1888. 114. lap.

³ Felix RAGUSANUS eddigelé egészen rejtélyes személyiségét I. KUKULJEVIČ-SARCINSKI (Slovník umjetnikah Jugoslavenskih. Zagreb. 1858. 76—77. l.) igyekezett Felix PLIANCUSSAL, KRISTÓF modrusi püspök unokaöccsével azonosítani. E feltevését azonban később hallgatólagosan visszavonta. I. KUKULJEVIČ-SARCINSKI. Kroatisch-dalmatinische Künstler am Hofe des ungarischen Königs Mathias Corvinus. Agram. 1860. 11. l. (Különlenyomat az Agramer Zeitung-ból.)

elő határozottabb formában, mert nem tudta volna bizonyítani. Dacára ezen intésnek, tizenkét évvel később újra csak GHERARDO nevét látjuk emlegetni.¹ Sőt ugyancsak GHERARDÓT említi mesterül SCHÖNHERR is, ki a CSONTOSITól összeállított csoportot nagyjából együtt tartja: kétségtelenül GHERARDO munkájának véli az AVERULINUST, a CASSIANUST, a BEDÁT és NAGYLUCSEI Orbán *Psalteriumát*, a Nemzeti Múzeumban (Cod. lat. 369.)² és az ő valószínű munkájának a múzeumi TRAPEZUNTIUST és két darabot, melyeket a NAGYLUCSEI *Psalteriumon* kívül újonnan vesz fel a csoportba. Az elsőt, a vatikáni *Missalét* (Cod. urb. lat. 110.) helyesen, a másikat, a drezdai VALTURIUST (Cod. R. 28. m.) tévesen, mivel az épen nem ide tartozó darab, hanem nápolyi. E csoportot egy újabb darabbal gyarapította LEON DOREZ, ki a holkham-halli *Evangelistariumot* elsőül ismertette és a CASSIANUS miniátorának tulajdonította; igaz, hogy ezt a művészt «bizonyos valószínűséggel» BOCCARDINO VECCHIOBAN véli felismerni.³ HEVESY⁴ szintén átveszi az irodalomból az immár többször összeállított csoport együvé tartozásának tényét, a mesterre vonatkozólag pedig visszanyúl CSONTOSI fontos gondolatára és tovább építi azt. Megállapítja, hogy e darabok nem mutatnak tiszta művészi stílust, tehát nem lehetnek egyik olasz miniátor-iskolának sem termékei. A stílusok keveredése természetes azonban Budán, hol a tanulmányozásra és továbbképzésre — Európa minden részéről összeszedett gazdag anyagával oly könyvtár állt rendelkezésre, mint a királyi könyvtár. HEVESY úgy véli, hogy a miniaturák nápolyi művészek hatása alatt dolgozó művésztől valók, kit a csoport legjelentékenyebb darabja után «a CASSIANUS mesteré»-nek nevez el. E művész sajátkezű munkájának véli a TRAPEZUNTIUST. Néhány évvel később, GULYÁS újra visszatér arra a gondolatra, hogy e csoport

¹ Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 210. szám. «GHERARDO remekművéről» beszél.

² SCHÖNHERR Gy. Nagylucsei Orbán zsoltáros könyve a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. M. Könyvszemle 1906. 210. l.

³ L. DOREZ. Les manuscrits à peintures de la Bibliothèque de Lord Leicester à Holkham Hall. Norfolk. Paris. 1908. 98. l. LIX. tábla.

⁴ A. de HEVESY. Les miniaturistes du Roi Mathias Corvin. Revue de l'art chrétien. 1911. 109—120. l.

valamely florenci mester munkája.¹ Viszont HEVESY újabban megjelent könyvében ismét hangsúlyozza előbbi álláspontját — most már felsőolasz hatást észlelve a munkákon — és a múzeumi TRAPEZUNTIUS kéziratát határozottan a «CASSIANUS mestere» munkájának állítja.²

Az iskolát illetőleg HEVESY álláspontja természetesen helyes. Azóta a szóbanforgó csoport csaknem minden egyes darabjának magyar voltára, a Corvin-kódexekről szóló tanulmányomban — úgy gondolom — épen elég bizonyítékot hoztam. CSONTOSI zseniális ötletének megadva ezáltal a tudományos igazolást. Nem helyes azonban HEVESYnek a mesterre vonatkozó megállapítása. Mert a CASSIANUS mestere, JÁNOS madocsai apát csak 1489 elején (jan. 6.) tűnik fel a műhelyben, az erdődy BAKÓCZ család címeres levelében³ és oly különleges modort képvisel, rajza oly választékosan finom, hogy a TRAPEZUNTIUS mesterének csaknem barbárul kemény, szögletes és szakadozott modorával össze sem lehet mérni. A budai műhelynek sok tagja volt. A TRAPEZUNTIUS pedig, az iskola általános ismertető jegyein belül oly speciális vonásokat mutat, melyeket egyetlen más kéziratban sem észlelhetünk.⁴

A TRAPEZUNTIUSnak címlapján kívül másik nevezetessége az arany metszésén végig szaladó szép, színes virágdísz (l. hasonmást), a budai műhely kötéseinek, főleg a bársony- és selyemkötéseknek pompás járuléka. A múzeum CORVIN-kéziratai közül több is büszkélkedik ilyen metszéssel: a Flórencben illuminált violabársonykötésű PLAUTUS-kódex (Cod. lat. 241.),⁵ és POLYBIUS-kódex (Cod. lat. 234.)⁶ és a Nápolyban illuminált bíborbársonykötésű AUGUSTINUS-kódex (Cod. lat. 121.).⁷

¹ GULYÁS P. Mátyás király könyvtára. Budapest. 1916. 47. l.

² A. de HEVESY. La Bibliothèque du Roi Mathias Corvin. Paris. 1923. 14. sz.

³ HOFFMANN E. Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices. Id. m. 148—150. ll.

⁴ HEVESY. Id. m. 34. lapon a bécsi PTOLEMAEUST is a CASSIANUS-mester sajátkezű munkájának véli, szintén tévesen.

⁵ HOFFMANN E. A Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtárának Olaszországban illuminált kéziratai. M. Könyvszemle. 1926. 16. l.

⁶ HOFFMANN. E. U. o. 16. l.

⁷ HOFFMANN E. U. o. 22. l. és HOFFMANN E. Christophoro Persona Agathias-fordításának néhány példányáról. M. Könyvszemle. 1924. 9—12. l.

Mivel a budai könyvtár legkülönbözőbb korú és modorú darabjai, pl. számos XV. századi florenci és budai darabon kívül, a XIV. századi bolognai Biblia — mely ma az erlangeni Egyetemi könyvtár díszje — és a nápolyi Augustinus szintén e kötések és metszések mutatják, s a bécsi REGIOMONTANUS-kézirat metszésének hű mását megtaláljuk a budai műhely egyik nevezetes darabjának, a vaticani Missalének lapdíszítései között (Cod. Urb. lat. 110.), teljes bizonyosnak vehetjük, hogy e metszések a budai műhelyben készültek. Sőt változatos és ötletes rajzuk és vidám színezésük által, e metszések a műhely legbájosabb munkái közé tartoznak. Korukat tekintve, különféle szempontok figyelembe vétele után, arra az eredményre jutunk, hogy nem készülhettek előbb, mint MÁTYÁS uralkodásának utolsó öt esztendejében.¹

A magyar miniatürfestészet egyik igénytelenebb terméke NAGYLAKI István, bácsi és fejevári kanonok BREVIARIUMA (Cod. lat. 343.).² A kézirat címlapján és a 89. r. lapon a címer helyén kék mezőben, két arany csillaggal jobbról-balról a kanonok monogramját látjuk, pontosabb adatokat tartalmaz a 496. v. l., melyen ezt olvassuk: «1489. T. D. H. S.» és a kolofon, mely következőképen hangzik: «Hunc librum vel breviarium fecit scribere Al. Stephanus de NAGLAK canonicus ecclesie Albensis et Bachiensis nec non altaria sancti regis Ladislai in ecclesie supradicta videlicet albensi». A címlapot csinos, ferrarai stíllű virágdísz veszi körül, a címert pedig két putto tartja. Ha meggondoljuk, hogy KÁLMÁNCSEHI is székesfehérvári kanonok volt, úgy nem fogunk azon csodálkozni, hogy NAGYLAKI István kódexének számos illuminált lapján is az 1481 körüli KÁLMÁNCSEHI kéziratok hatására ismerünk.³ A régiebb gótikus levéldísz és az olasz

¹ E metszésekkel bővebben foglalkoztam id. m.-ban. Der künstlerische Schmuck der Corvin-codices. 142—143. l.

² MAJLÁTH B. Jelentés a Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról. 1883—1884-ben. Magy. Könyvszemle. 1884. 150. l. — Magy. Könyvszemle. 1884. Nagylaki István Breviariuma 1480-ból. 321—322. l. — DANKÓ J. Hymnarium. 12. szám. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 32. szám.

³ Hogy áttekintésünk legyen a renaissance-irányú magyar miniatürfestés termékeiről, célszerűnek látszik az emlékek rövid felsorolása. 1480 körül. Az első budai címerfestő több egyszerű munkája MÁTYÁS számára, melyeket mivel

spirálisok között tarkálló, nagy olasz virágok még époly kevéssé olvadtak egyg, mint KÁLMÁNCSEHI kézírataiban.

A budai műhely pompás darabja NAGYLUCSEI Orbán egri püspök *Psalteriuma* (Cod. lat. 369),¹ melyet SCHÖNHERR fedezett fel (l. hasonmást). A szövege szerint is nevezetes darab ismertetésénél, mint említettem, már ő kiemelte a kéziratnak a CASSIANUS-csoportba való tar-

más helyütt bőven kifejttem, itt egyenként nem sorolok fel. — 1480—1490. KÁLMÁNCSEHI Breviariuma a lambachi bencés kolostorban; a wolfenbütteli TOLHOPF-Corvin-kódex; a bécsi Corvin-Antifonále. — 1481. KÁLMÁNCSEHI D. Breviariuma. Bécs. LICHTENSTEIN-gyűjtemény. — Ugyanannak a zágrábi székesegyházban levő Missaléja, mely felerészt THUZ Osvát címerét viseli. — 1481 körül. A müncheni ARISTEAS Corvin-kódex és a múzeumi TRAPEZUNTIUS. — 1488—1489. A vaticani Corvin-Missale. — 1489. NAGYLAKI István Breviariuma. Nemzeti Múzeum; LUKÁCS, előbb veszprémi, azután egri kanonok Missaléja a pozsonyi káptalani könyvtárban, melynek díszítése feltűnően hasonlít a bakonoki TÖRÖK család 1481-iki címereslevelének miniatúrájához. — 1489—1490. A bécsi Ptolemaeus Corvin-kódex; a velencei Averulinus Corvin-kódex. — 1489—1492. NAGYLUCSEI Orbán Psalteriuma. Nemzeti Múzeum. — 1490 előtt. FILIPECZ János váradi püspök Pontificaléja. Esztergom. Székesegyház kincstára. — 1490. A párisi CASSIANUS. Corvin-kódex; a müncheni BEDA. Corvin-kódex; a holkhamhalli Evangelistarium. Corvin kódex. — ARISTOTELES munkái. 1483—1484-iki velencei nyomtatvány. MÁTYÁS király számára kezdett festésekkel. Paris. Bibl. Nat. Mind a négy 1490-ben készült munkát már ULÁSZLÓ király fejeztette be. Ugyanezt a modort mutatja az 1489-iki Erdődi BAKÓCZ-féle címereslevél és az 1510-iki Ákosházy SÁRKÁNY-féle. — 1492. KÁLMÁNCSEHI D. imádságos könyve a londoni BEATRY gyűjteményben. — 1494 előtt. KINIZSINÉ MAGYAR Benigna imádságos könyve a keszthelyi hcg FESZETICH-könyvtárban; fiórenci kéziratok modorában. — 1500 körül. A Nemzeti Múzeum Antifonale-töredéke. — 1512 előtt. II. ULÁSZLÓ Historia Turciae-ja Nürnbergben. — 1510—1521. BAKÓCZ Tamás Missaléja a zágrábi székesegyház kincstárában; ugyanannak 1521-ben befejezetlenül maradt Graduáléja az esztergomi primási könyvtárban. Ugyanettől a művésztől több címereslevél 1514—1525-ben. — 1522 táján. PERÉNYI Ferenc váradi püspök Missaléja. Ósnyomtatvány. Győr. Püspöki papnövelde könyvtárában. — Pontosán nem keltezhető a győri püspöki papnövelde Antifonáléja a XV. század végéről.

¹ M. Könyvszemle 1905. 260. l. Évnyegyedes jelentés. — SCHÖNHERR Gy. Id. m. 193—210. l. — HEVESY A. Les miniaturistes stb. id. m. 115. l. — GULYÁS P. A könyv sorsa Magyarországon. M. Könyvszemle. 1923. 48. l. — A. de HEVESY. La Bibliothèque du Roi Matthias Corvin. id. m. 34. l. — HOFFMANN E. Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai. Magyar Bibliofil-Szemle. 1924. 166—167. l. — E. HOFFMANN. Der Künstlerische Schmuck. stb. id. m. 150. l. — HOFFMANN E. A Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtárának az Alpe-seken innen illuminált kézíratai. M. Könyvszemle. 1926. 237. l.

tozását. A kódexnek két fényesen illuminált lapja közül a második lap (F 5 r.) díszes keretének jobb szélén fölül, halványzöld tárcsapajzsot látunk, amelyen — ha világosság felé tartjuk — előtűnik az eredetileg tervbe vett díszítés, azaz a következő felírás: VREA, kiegészítve: URbanus Episcopus Agriensis. A felírás tehát kétségtelenné teszi, hogy a kódex Orbánnak egri püspökké való kinevezése, azaz 1487 után készült. Mivel a püspök 1492-ben halt meg, a kéziratnak 1487 és 1492 között kellett keletkeznie. A *Psalterium* két lapja a budai műhely legszebb termékei közé tartozik és kétségtelenül ugyanattól a kéztől való, ki a CASSIANUSban is néhány igen jelentékeny lapot készített. Nem az, aki a könyvnek a budai műhelyben páratlanul szép címlapját és még egy lapját festette, tehát nem maga JÁNOS, a madoccai apát,¹ hanem első segédje. Nála nem találjuk meg a színeknek és a festési modornak azt a lehelletszerű áttetszőségét, azt a majdnem anyagtalan, csipkés könnyedségét, mint amannál, de viszont rendkívüli pompát ad a lapoknak a színek zománcszerű teltsége és ragyogása és a rajz eleganciája. Mivel a madoccai apát munkába lépése eddigi kutatásaim szerint 1489 jan. 6-án jegyezhető először, valószínű, hogy ennek a kéziratnak keletkezési ideje is 1487—1492 helyett, még helyesebben így határozható meg: 1489—1492.

Ez alkalommal a budai műhely egy eddig ismeretlen darabját is mutathatom be (l. hasonmást), egy *Antifonale*-töredéket az 1500 körüli évekből a Nemzeti Múzeumban, mely a SZALAY Ágoston-féle gyűjteményből származik s eddig a töredékek nagy tömegében őriztetett. E darab mindössze két lapból áll, az eredeti kézirat 44. és 45. lapjából, melyek egyikének — a 44. lapnak v. oldala van díszítve. Szép iniciáléjában az imádkozó DÁVID királyt látjuk. A lap három szélén díszes szalag fut körül; balról a közepén Remete Szent ANTAL és Szent PÁL vannak ábrázolva, fölöttük a sziklán egy kis táblácska lóg, melybe eredetileg valószínűleg évszámot akartak festeni, de ez utóbb elmaradt. Az alsó lapszélen, az egész szalagon Remete Szent ANTAL kísértése látható és Remete

¹ E. HOFFMANN. Két utóbb említett dolgozatom. 149—150. l.; és 238. l.

Szent ANTAL a pusztában, amint egyedül lépked kacsaringós utakon. Mindez nagyon kedvesen, de rendkívüli naivitással van előadva. A figurális és a tájképi részek a CASSIANUS címlapjának egyenes származékai és a műhely valamely gyöngébb munkása készíthette. A keret felső részét palmettás dísz tölti ki, amelyet szintén sűrűn találunk magyarországi munkákban, pl. KÁLMÁNCSEHI imádságos könyvében a londoni BEATTY-gyűjteményben.¹

Nagyon fontos darab egy már alakjánál fogva is különleges kézirat, a zenggi Felix PETANCIUSnak, *Genealogia Turcorum imperatorum* című munkája (Cod. lat. 378),² melyet szerzője II. ULÁSZLÓ királynak ajánlott (l. hasonmást). PETANCIUS II. ULÁSZLÓ törökországi követeként a XV. század kilencvenes éveiben többször megfordult Törökországban. Nevét politikai szereplésén kívül a törökökről és a törökök elleni védekezésről írt munkája tartották fenn. A Múzeum tekercsformájú (rotulus) kézírata a *Genealógiának* egyetlen példánya és már mint ilyen is figyelmet érdemel. Ezenkívül csinosan is van díszítve: nyolc nagyobb medaillonban a török császárok, 35 kisebb medaillonban pedig nagyobb hivatalok és méltóságok viselői vannak ábrázolva. A császárok sorában az utolsó II. BAJAZID, aki jóval nagyobb medaillont kapott, mint a többi, jelölül annak, hogy az övé az élő hatalom. Mivel a kézirat nincs keltezve, BAJAZID uralkodásának vége, azaz 1512 ápr. szolgál korhatározóul, ezentúl nem készülhetett a munka. A török császárok arcképei természetesen csak képzeleti alkotások; hogy mégis támaszkodott-e valami munkára PETANCIUS művésze, amikor megfestette őket, nem tudom. Ellenben nagyon érdekes tudnunk, hogy tehát ez volt az a munka, melyből II. ULÁSZLÓ budai művésze merített, mikor a király rendelkezésre készült legérdekesebb kéziratot, a ma Nürnbergben levő *Historia Turciaet* illusztrálta. Mert nem lehet kétséges, hogy annak emez után kellett készülnie. A *Historia* az arcok típusában ragaszkodik a *Genealogia* típusaihoz, még BAJAZID szultán sátrának rajzá-

¹ FRAKNÓI—GOTTLIEB. Manuscrit enluminé d'un prélat hongrois à la Bibliothèque Beatty à Londres. É. h. n.

² Magyar Könyvszemle. 1909. 106. l. és melléklet. A Magyar Nemzeti Múzeum orsz. könyvtára az 1908. évben.

ban is. HEVESY¹ véleménye, hogy a *Historia* okvetlenül a II. BAJAZID és II. ULÁSZLÓ halála közé eső években, tehát 1512–1516-ban készült, nem látszik egészen helyesnek. Ha föltesszük, hogy egyszerűen szolgálilag átvette a *Genealógiában* talált anyagot, akkor ez persze lehet igaz, ellenkező esetben azonban áll a *Historiára* is az, amit a múzeumi *Genealógiáról* mondtunk: ha II. BAJAZID halála után készült volna a kézirat, utolsó császáruul nem őt, hanem már közvetlen utódját és fiát I. SZELIMET látnók ábrázolva, s így e nürnbergi kézirat is inkább 1512 elé tehető, még BAJAZID életének idejére. Nem is valószínű, hogy ULÁSZLÓnak a török császárokról szóló oly művet készítettek volna, mely úgyszólván már csak történeti érdekű, mert belőle a legnagyobb, az élő veszedelem kimaradt.

A *Genealógiát*, tekintetbe véve PETANCIUS állását, minden valószínűség szerint valamely dalmát-horvát művész illuminálta s így itt is, mint a MÁTYÁS-kori emlékekben, azzal a mindig izgató kérdéssel állunk szemben, mi szerepe volt a dalmát-horvát művészeknek a magyar művészet kifejlődésében? milyen mérvű a személyes részvételük a budai munkálatokban és egyáltalán milyen mérvű a befolyásuk a magyar művészetre?²

A nürnbergi *Historiáról* lévén szó, megemlítésre érdemesnek tartom kapcsolatait e kor címeres leveleivel. A *Historiában* AMURÁT és II. BAJAZID szultánok háremhölgyei úgy arc, mint a lenge ruházat tekintetében közeli rokonságot tartanak a II. LAJOS korabeli, 1519-iki DOBAI Demeter és KANIZSAI Dorottya-féle címeres levelek pajzstartó nőivel.

A közeledő katasztrófát teljes mértékben érzékelteti az, hogy ULÁSZLÓ kevésszámú kézírata között kettő is szól a török császárokról.

Utolsónak maradt egy, a XVI. század elején készült, óriásméretű pompás *Graduale* (l. hasonmást), mely Kassa város tanácsának

¹ A. de HEVESY. Une histoire turque enluminée. Gazette des beaux arts, 1923. 286–296. l.

² Már a XIV. század végén, 1390–1392-ben egy Petrus de ALBEGA UNGARUS is dolgozik Ragusában. K. KOVAČ. Nikolaus Ragusanus und seine Zeit. Jahrbuch d. Kunsthst. Instituts der k. k. Zentralkommission. Wien. 1917. 67. l.

ajándékképpen került a Múzeumba (Cod. lat. 172.),¹ ugyanakkor, amikor a kézirat párja a kassai Felsőmagyarországi Múzeumnak jutott. A kézitról az egész szakirodalom úgy emlékezik meg, mint egy XV. századbeli darabról, sőt a könyvkiállítási kalauz megjegyzi, hogy «a kéziratok másolóját nem ismerjük; valószínű azonban, hogy UJLAKY Bernát ferencrendi szerzetes a XV. században készítette, ki a szerzet számára ez időben több könyvet másolt». Ez állítások és e feltevés megdől azzal a ténnyel szemben — mely az eddigi kutatók figyelmét elkerülte — hogy a múzeumi kézirat 273. r. lapján, a jobboldali lapszélben, egy kis lógó táblácskán finom arany vonásokkal az 1518-as évszámot olvassuk. Ez az időpont meg is felel a miniatúrák művészi jellegének, mely minden tekintetben a XVI. század érett formáit tárja elénk. Nem ily világos azonban a miniatúrák hovatartozása. Találkozunk itten teljesen olasz renaissance ízlésű dekoratív részletekkel, de más lapokon megint túlérett német gótikus elemekkel is, úgy ahogy ez akkoriban leginkább Csehországban és Morvaországban volt divatos. Magyarországon ebben az időben a miniatúrák terén már jobban egymáshoz idomult az északi és a déli elem; az utóbbi felszívódása teljesebb és inkább a felsőmagyarországi szobrászati munkáknál különül el még mindig a kettő egymástól. Azonfelül a legtöbb esetben az arctípusok is határozottan csehesek. Lehet, hogy a múzeumi *Graduale* kassai készítmény, de e feltevést nem látom eléggé indokoltnak s csak fenntartással iktatom be a magyar munkák közé, mert ez a festési modor idegen az eddig ismert magyar termékek között. S ha esetleges további kutatások során e darab magyarnak bizonyulna, úgy azzal az érdekes ténnyel állnánk szemben, hogy miután a XV. század végén és a XVI. század elején a magyar renaissance-stílus miniatúrfestés határozott befolyását észleljük a cseh-morva munkákon,² 1518 körül ismét egy újabb, hogy úgy mondjam, kölcsön-

¹ Tört. és irod. tört. kiáll. 1877. 15. szám. — Könyvkiállítási kalauz. 58. szám. — Ifj. KEMÉNY H. A kassai parochiális könyvtár jegyzéke. 1781. M. Könyvszemle. 1891. 333—334. l

² HOFFMANN E. A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának az Alpeseiken innen illuminált kéziratái. id. m. 240—241. l.

vagy viszonthatás jelentkezik északról s a cseh-morva művészet ismét mint adó fél lép fel. A felsőmagyarországi miniaturfestésről alkotott képünket ez új és fontos színnel gazdagítaná.

A későbbi jelentéktelen munkákat, mivel már nem is tartoznak a miniaturfestés voltaképeni nemes korszakába, mellőzhetőeknek gondoltam.

A Nemzeti Múzeum anyaga gazdag ugyan, de szükségesnek véltem a más hazai gyűjteményekben vagy idegenben levő számottevő anyag bevonását is, főleg oly esetekben, mikor fontos analógiákról volt szó, vagy pedig ha egyes irányok vagy korok a múzeumi anyagból hiányzottak, vagy gyengén voltak képviselve. Hogy minden egyes darabra nem térhettem ki, természetes, mert hiszen feladatomban az volt, hogy a magyar miniaturfestés történetét hiánytalanul adjam, hanem hogy a múzeum anyagát ismertessem, melyhez csak háttérül állítottam az idegen anyagot.

Ha végignézünk hiányosan fennmaradt emlékeinken, még töredékében is egy magas színvonalon álló művészet gazdag termésének képe bontakozik ki előttünk.

HOFFMANN EDITH.

Magyarországon illuminált kéziratok.

Jelzet	Cím	Kor	Másoló v. miniator	Megrendelő	Későbbi tul.	Lapszám
M 1	Missale Pray-kódex	XIII. sz. eleje				2—3 és hasonmás
L 214	Missale	1341			Pozsonyi egyház	7—8 és hasonmás
L 94	Missale	XIV. sz. közepe	? és Han János pozsonyi kanonok illuminátora		Pozsonyi egyház	8—9, 28
L 91	Missale	1363		Soproni Galsó István		19
L 334	Missale	1382 előtt		Dalmát kolostor		5—6
L 215	Missale	XIV. sz. vége			Pozsonyi egyház	10—11 és hasonmás
L 78	Missale	«		Ganois Vencel pozsonyi kanonok	Pozsonyi egyház	9—10 és hasonmás
L 220	Missale	«			Pozsonyi egyház	18—19 és hasonmás
L 92	Missale	«				19
L 395	Missale	1400 körül			Kassai domkosok	6—7
L 216	Missale	1403 körül	Nagyszombati Mihály pozsonyi kanonok		Pozsonyi egyház	12—14 és hasonmás
L 377	Egyházi szerkőnyv	1423	János, a váci püspök illuminátora	Váci ötvös céh		16—17 és hasonmás
L 218	Missale	1426 körül	A körmöcbányai városi jegyzőkönyv egyik mestere		Pozsonyi egyház	14—15 és hasonmás
L 359	Missale	1423—1439		Pálóczy György esztergomi érsek	Esztergomi egyház	20—21 és hasonmás
L 132	Breviarium	1450 körül				24
L 370	Victorinus	1462 előtt		Vitéz János esztergomi érsek	Mátyás király	24
L 165	Dubniczi krónika	1479			Illésházyak	24—25
L 222	Missale	1481		Pottenberger János Pozsony város bírása	Pozsonyi egyház	25—26
L 281	Trapezuntius	1481 körül		Mátyás király	Corvina	31—36 és hasonmás
L 219	Missale	1488	Han János pozsonyi kanonok illuminátora	Rosentaler Magdolna	Pozsonyi egyház	26—29 és hasonmás
L 343	Breviarium	1489		Nagylaki István bácsi és fehérvári kanonok		36—37
M 17	Baththyányi-Missale	1489	Nemes Fánccsy Antal	Baththyányi Boldizsár		29—30
L 369	Psalterium	1489—1492	János madoccai apát első segédje	NagyLucsei Orbán egri püspök		37—38 és hasonmás
	Antifonale-töredék	1500 körül				38—39 és hasonmás
L 378	Petancius	1512 előtt		Petancius Felix	II. Ulászló király	39—40 és hasonmás
L 178	Graduale	1518			Kassa város	40—42 és hasonmás

A PRAY-KÓDEX BENEDICTIÓI.

A középkor gyermeke sokkal közelebb látta az Istent, mint a jelenkori ember és előtte ismeretlen volt a végtelentől, a természet-fölöttitől való irtózat. Szinte természetesnek tartotta, hogy az Ég érette hirtelenül beleavatkozzék a mindenség rendjébe. Ez a mély hit és bő kegyelmi élet teremtette meg a középkori áldások gazdag sorozatait, melyek képei az akkori ember lelki világának, ki nagy bizalommal használta őket az élet sok baja és válsága közepette.

Az éghez való közelség érzete általános vonása a magyar legendáknak is, jóllehet a nyugati szertelenség bennük nem található. A Pray-kódex benedictiói arról győznek meg bennünket, hogy egyházi áldásaink is nyugati eredetűek. Más középkori liturgiai könyveinkben is rejtőznek ilyen áldásformulák, de ezek még eléggé felkutatva nincsenek.

Mivel a középkori lélekben még sok pogánykori emlék élt, azért az egyházi áldásokba könnyen keveredhettek pogány elemek, sőt néha pogány babonákat töltöttek meg egyházi tartalommal. Az egyház mindig védekezett az ellen, hogy a pogány népképzelet szülőttei keresztény formákba öltözzenek, de mivel az áldásokat sokszor nem is egyháziak mondották el, igen sokszor megesett, hogy olyan formák is létrejöttek, melyek az egyház tanításához és szentelményeihez méltatlanok voltak. Hazánkban elég a bagonyai ráolvasásokra¹ és a BORNEMISZA Pétertől megőrzött bájoló imádságokra² hivatkoznunk, melyek az áldás és babona keverékei. Kultúrtörténeti jelentőségük azonban ezeknek sem csekély. A bago-

¹ JAKUBOVICH E.: Magyar Nyelv XVI. 78—79. l.

² Ethnographia XXIV. 196—202. l. M. Nyelvőr. II. 305—8. — BARNÁ FERDINÁND: A finn költészetéről. Pest. 1872. 90—94. — HORVÁTH CIRILL: Középkori magyar verseink. Budapest. 1921. 436—450. l.

nyai ráolvasások egyikében Szent István első vértanu neve Németország felé utal, hol az a lovak védőjeként szerepelt és neve ünnepén lovaglást végeztek, ami viszont a pogány germán időkben gyökerezik.¹ A BORNEMISZA-féle bájoló imádságok pedig nemcsak a bennük előforduló keresztény elemek miatt érdekesek, hanem azért is, mert Tardoskeddi Szerencse Benedekné, kitől azok származtak, állítólag «a nagyannyátul és egy misemondó paptul tanulta» őket.² Az említett babonákban még középkori emlékek csendülnek meg és laza összefüggésben vannak a középkori benedictiókkal és maledictiókkal. Tárgyunkhoz most szorososan nem tartoznak és csak azért említettük őket, hogy tudomásul legyenek, mielőtt az igazi, nemesebb formájú középkori áldásokra áttérnénk.

A Pray-kódex benedictiói művelődéstörténeti emlékek az Árpád-korból és felvilágosítással szolgálnak a kor lelki és szociális világának megismeréséhez.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy első misekönyvünkben az istenítéletekről említés sem történik, kivéve a zsinati határozatokat, melyek elrendelik, hogy nagybőjtben a vérontás esetein kívül tüzesvaspróba ne történjék.³ Pedig kódexünk írása korában a Várad Regestrum szerint még gyakoriak voltak az ordáliák, melyeknél az egyház szokása szerint többféle áldás is szerepelt: megáldották a tüzes vasat, a vizet, sőt külön formája volt az ezen alkalommal mondott misének. Mindezek hiányoznak két Árpád-kori misekönyvünkben. Ennek okát abban látjuk, hogy egyik sem olyan helyen volt használatban, ahol istenítéletek történtek. Ezeknek színhelyei nálunk rendszeren a káptalanok és nagyobb prépostságok voltak, a Pray-k. pedig minden jel szerint kolostori, a németújvári misekönyv pedig plébániai használatra készült. Érdemes a figyelemre, hogy az ordáliáknak magyarországi liturgiai emlékei ez időszert csak a Várad Regestrumból ismeretesek.

A Pray-k. benedictióit két csoportba foglaljuk. Vannak olyanok,

¹ FRANZ A.: Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter. Freiburg i. Br. 1909. II. 130—132. Ezen művet később csak Franz néven idézzük.

² HORVÁTH Cirill: Középkori magyar verseink. 449. l.

³ KOLLER: Hist. Episc. Quinqueeccl. I. 384. l.

melyek a nép lelki gondozásához tartoztak és melyek összefüggnek az egyházi év lefolyásával és olyanok, melyek kolostorokban voltak használatban. A lelkipásztorkodáshoz tartozókról szólunk először.

1. *Benedictio in periculo partus.* A «praeconium paschale»-hoz tartozó kép mellé szokatlanul egy áldásformula van írva, melynek címe ugyan nincs, de tartalmának vizsgálata meggyőző bennünket arról, hogy a gyermekágyi veszedelemben mondani szokott áldásról van szó.¹ Egyes részei külön oratiókként szerepelnek FRANZnak az egyházi áldásokról írt művében;² de ilyen szövegezésben sehol sem találjuk. A hasonló benedictiók nem tartoztak az egyháztól elrendelt, vagy jóváhagyott áldásformulák közé, de az egyháziak mégis alkalmazták őket. A XIII. századtól kezdve azonban mindinkább kimentek a használatból, mert a papok ilyen kritikus időben nem tartották illendőnek megjeleníteni. Azért cédulákra írták őket és ezt tették a betegre, vagy világiak mondták el és ezért fordítások is készültek belőlük. Így két formája lett ennek a benedictiónak: a levélforma, amelyet a beteg lábára kötöttek, vagy derekára tettek és az elmondott forma. Jelen benedictiónk elmondott formula.

Szövege a következő:³

In nomine patris et filii et spiritus sancti. Elisabet genuit Johannem baptistam praecursorem domini. Anna peperit mariam. Sancta maria peperit saluatorem mundi et saluator suscitauit lazarum et dixit lazare ueni foras. Adiuro te infans per patrem et filium et spiritum sanctum, siue masculus, siue femina, siue uiuus, siue mortuus, ueni foras, saluator uocat te, aut exeat a te camelus⁴, ueni foras, saluator uocat te, fiat, fiat, fiat tibi sanitas. amen, amen, amen. *a principio* elisabet. et per ipsius partum

¹ OCSKAI: Régi Magyar Nyelvmélekek. I. LXXXIII. 1.

² FRANZ i. m. II. 198—202. 1.

³ Hasonmásban megjelent: Pannonhalmi Sz. Benedekrend Története. I. 518. 1.

⁴ Ezen «camelus» szó a latin camillus (gyermek) szóval azonos, de a másoló már nem értette jól, vagy a tñ fokán átmenni nem tudó tevéről való asszociáció folytán írhatta így. A müncheni 100. sz. kéziratban «Kamelle». FRANZ. II. 199.

adiuro partus ut non cruciatis (!) amplius famulam dei. Christus uincit, Christus imperat. fiat, fiat, fiat. amen.

Szövegünk két müncheni kéziratnak FRANZTÓL közölt három áldásából összeállítható.¹ Hogy elmondott benedectióról van szó, azt maga a szöveg is elárulja; t. i. az «*a principio*» kifejezés azt jelenti, hogy ismét elülről kell kezdeni a formula elmondását és csak azután hozzátenni a befejezést.

Feltűnő a befejezésben a Karoling acclamatio: Christus vincit etc. Ebből nem szabad francia eredetre következtetnünk, mert többször található másfajta áldásformulák végén: így találjuk vihar elleni áldás végén,² szemfájás elleni benedictionál³ és egy olyan ráolvasás végén is, melyet nyakfájás ellen mondtak el három amen-nel együtt.⁴

2. *Benedictio thalami*. A családi élet boldogságát szolgálta kódexünknek egy másik mélyértelmű áldása, amely a nászmisével kapcsolatos: ez a nászgy megáldása, melyet a jegyesek és a gyűrű megáldása előz meg.

Formulája: FRANZ II. 181—182. (III. 2., 3.)⁵

3. *Benedictio baculorum et perarum peregrinantium*. A búcsújárások történetével van kapcsolatban a zarándokok botjainak és táskáinak megáldása. A búcsújárók, mielőtt elindultak volna fáradságos zarándokútjukra, az egyház áldását kérték. Hogy milyen helyekre mentek a búcsúsok, ma már nehéz megmondani. De biztos adataink vannak rá, hogy mentek Rómába. Álmos hercegről, ki a Szent Imre legendájának írójával Konstantinápolyban is járt, tudjuk, hogy elzarándokolt a szentföldre. Cerbanus írja, hogy

¹ FRANZ i. m. II. 198—199, 1., 2. és 4. sz. Müncheni 100. sz. 40, 40' folio és 19411. sz. kézirat.

² FRANZ i. m. II. 96. l.

³ LEROQUAIS: Les Sacramentaires et les Missels manuscrits etc. Paris. 1624. I. 311. .

⁴ Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. V. 299. l.

⁵ Más «ordo ad faciendum nuptias» Manuscript. 10. Pozsony. fol. CCCX. anno 1341. DANKÓ: Vetus Hymnarium Hungaricum. 96. l. Itt azonban a benedictio thalami hiányzik. L. még Nemzeti Múzeum 94. sz. missaléját 518. fol.

Pannonhalmát a XII. sz. közepén számtalanon keresik fel mindenünnen, Fehérvárra jött vezeklő útjában a Szent Imre-legenda Konrád lovagja is. Későbből is vannak adataink, hogy a magyarok ellátogattak a szent helyekre, sőt az irországi Szent Patrik barlangjába is. Indulás előtt a zarándokok megjelentek a templomban, odavitték botjukat és tarisznyáikat, melyben élelmüket tartották és a pap ünnepélyesen megáldotta őket. A búcsújáróknak már a keresztesháborúk előtt jelvényük volt a táska és a bot. Nagy Károly arany zarándoktáskával szokott Rómába menni, melyet az aacheni dómban őriztek.¹ Ezen tárgyak megáldása azonban csak a XI. sz.-ban kezdődik. A szentföldre indulók ruhájára keresztet szoktak varrni, áldásformulánk azt árulja el, hogy itt is kereszt volt varrva a táskára. Ezen áldásokra hazánkban az első adat a Pray-kódexé, szövegezése sem teljesen azonos a külföldiekével. Ilyen áldásokkal később is találkozunk.² Szövegezése a következő:

Domine deus inuicte potencie, pietatis immense, peregrinancium refugium, tocius consolacionis auxilium, qui famulis tuis inuicissima arma tribuis, quaesumus has peras deuote humilitatis benedicere digneris, ut uenarande crucis vexillum, cuius in eis est designata figura, sit inuicissimum robur tuorum seruorum contra antiquissimi hostis ualidissima temptamenta, sit in uia deffensio, sit in domo proteccio, sit ubique praesidium. Per.

Accipe peram signum peregrinacionis tue, ut per uiam mandatorum dei currens angelus sanctus bonus comitetur tecum et benedicat munera tua in nomine patris et f. et sp.

Accipe baculum consolacionis dei, ut possis sustentari atque incedere per uiam sapiencie et per semitam iusticie reuertaris ad propriam domum tuam cum gaudio in nomine patris et f. et s.³

A zarándokok visszatérés után jelvényeiket fel szokták ajánlani a templomnak. Ez a szokás nálunk még a XVII. sz.-ban is megvolt, mert a lóki (Sopron m.) templomban még 1674-ben is 16 kékszínű csillagocskákkal díszített zarándokbotot talált a visitatio.⁴

¹ Mon. Germ. SS. IV. 118. addit. 2.

² Nemzeti Múzeum 94. sz. kéziratában 317. fol. és a pozsonyi káptalan 82. sz. kéziratában az 1384-ik évből. Knauz Codices manuscripti Capituli Posoniensis. 1870. 155. l.

³ Hasonló formulák FRANZ II. 271—289. l.

⁴ 16 baculi pro peregrinantibus violacei coloris cum stellis ornati. Visitatio Archidiaconatus Locsmándiensis a. 1674. Lók. Győri püspöki levéltár.

Az egyházi év lefolyásával összefüggő áldásokat a Pray-kódex az összes rubrikákkal együtt adja. Ezen áldások valamilyen ordinariusból, agendából vagy consuetudóból vannak kivéve. A hangjuk árulja el ezt, mert mindegyik így kezdődik: *Ordo in etc.* A következő áldások oratiói között több van, melyet a liturgiátörténetírók meglehetősen ritkának mondanak.

4. *Benedictio cinerum. Ordo in capite ieiunii feria IIII. in capite ieiunii ante missam discalceant se fratres ad processionem et intrantes in ecclesiam ibique facta oratione incipiat antifonam.*¹
V. Ostende nobis... Et s.

Exorcizo te cinis in nomine patris omnipotentis † et in nomine ihesu † christi filii dei et spiritus sancti, qui per ignem in fauillam conuerti precepit, ut sicut iusione dei per sanctum famulum eius moysen, cinis uitule in populo aspersus omnem congregationem israel sanctificauit, ita et tu exorcizatus in nomine sancte trinitatis in terra et cilicio, aspersus in eis, qui scrutinia sunt habitaturi super stantes uel transituros diabolus non lateat, sed manifestetur et expellatur, ut puri et sinceri inueniantur.

Te autem petimus et rogamus omnipotens pater, ut niniuitarum populus ad predicacionem ione prophete misericordiam tuam domine exorantes, suorum ueniam meruerunt consequi peccatorum. Ita et hii, qui ad tuam gratiam percipiendam uenire desiderant, amputatis maculis carnalibus per sacri baptismatis regeneracionem suorum finem constituent uiciorum Per eum, qui uenturus est.²

Omnipotens sempiterna deus parce metuentibus... tutelam percipiant. MR.³

Alia.

Deus, qui non mortem... consequi moreamur. MR.

Benedictio dei patris et filii et sp. s. descendat et maneat super hos cineres.

Exaudi nos dne quoniam... Ps. Saluum me fac deus. Gloria p. Sicut erat. Exaudi nos dne.

¹ Majdnem szószerint így intézkednek a clunyi szokások: *Sigibert* apát szokásai: et *discalciati* omnes ablutique *eant in ecclesiam factaque oratione canatur antiphona.* ALBERS: *Consuetudines monasticae.* 1905. II. 82; vagy Clunyben: *et discalcient se fratres* et abluant manus suas, *eant in ecclesiam.* Cum autem ante altare venerit scola *faciant orationem et deinde inchoet scola Antiphonam.* Consuet. Mon. II. 42. u. így II. 16. l. is.

² Ezen formula nyilván az «exorcismus cineris». L. FRANZ i. m. I. 465.; azonban ezzel a szöveggel nem azonos.

³ MR = Missale Romanum.

Ostende nobis dne misericordiam tuam. Kyrl. Christ. Kyrl. Pater noster. Et ne n.

Ps. Deus misereatur nostri. Gloria p. Sciut erat. Et ueniat super nos misericordia tua. Domns vobiscum. Exaudi quesumus dne supplicum preces...

Ant. Inmutemus habitum... (neumákkal) *Interim ponendi sunt cineres super caput. iuxta vestibulum* (neumákkal) *al. Media uita in morte sumus* (neumákkal) *Post datos cineres dicat alte Dominus uobisc. Et.*

Concede nobis domine praesidia... auxiliis.

Ad processionem.

R. Afflicti pro peccatis. R. Emendemus in meliis. R. Paradisi portas. V. Fiat misericordia super nos. Dominus uobisc. Et. Tribulationem nostram quaesumus dne...

Post h. Oremus. Flectamus genua. Leuate. Deus, qui humiliatione flecteris...

In cimiterio. Kyrl. Christl. Kyrl. Pater noster. Et... Lauda anima mea. Requiem eternam. A porta inferi. Dmnus uobisc. Deus cuius miseratione...

Dein letania.

Ezen hamvazószerdai hamumegáldásban legnevezetesebb az elején levő «*exorcismus cineris*», mely FRANZ szerint¹ több XII. századi német liturgikus könyvben is előfordul, de tudása szerint egyébként máshol nem található. Mivel ez szövegünkben teljesebb, mint a FRANZ szövegében, azért leközöltük.

5. *A virágvasárnap i palmaszentelés. Ordo in ramis palmarum, qualiter processio agatur. in primis aspergatur aqua benedicta, ut mos est in omnibus dominicis diebus et sequatur*

1. *Visita domine p'eb m... FRANZ II. 500 (jegyzet). Et ita exeuntes de choro pergatur ordinatim ad locum destinatum R. Surgite sancti* (neumákkal) *hac finita sequitur R. ad ipsum diem pertinencia. Dominus Ihesus. Cogitauerunt autem* (neum.) *Et sic cantando ueniendum est ad certum locum R. Circumdede runt me* (neum.) *et ibi circumstante clero ubi palmarum consecrandi sunt. V. Ostende nobis domine. Et salut. Dominus uobisc.*

2. *Omnipotens sempiterna deus qui de celis... FRANZ I. 487 (jegyzet).²*

¹ i. m. I. 465.

² Ezen oratiót egy essen i kéziratból közli FRANZ, de megvan egy bécsi kéziratban is. GERBERT: Monumenta Veteris Liturgiae Alemannicae. 1779. II. 73. I. Mindkét kézirat a IX. századból való.

Benedictio oliuarum.

3. Deus, qui hodierna die ad insinuandum... FRANZ I. 484.¹

Item alia Benediccio.

4. Omnipotens sempiterne deus mundi redemptor...

FRANZ II. 493—4 (12).

Sequitur proph. LL. Exodi.

Venerunt filii ierusalem in helyn... MR. *Hac finita incipiat c. Collegerunt pontifices et pharisei (neum.). Versum autem quidam pontifex c. Unus autem ex ipsis Caiphas nomine (neum.). Tunc legatur euangelium sec. Lucam. Cum. appropinquaret MR. Illo perlecto fiat sermo ad populum de euangelio. Finito sermone cantatur antiphona. Ante sex dies (neum.). Benedictio oliuarum et frondium.*

5. Exorciso te omnis creatura oliuarum et frondium... inter-dico tibi.

FRANZ I. 490 (3).

B. Palmarum et oliuarum.

6. Benedic domine quesumus hos palmarum et... protegere dignetur.

FRANZ I. 493. (10) és 496. (16); u. o. 484. l.

Tunc cantatur. Cum audisset populus...

7. *Sequitur or.* Deus cuius filius pro salute... tibi ualeant apparere.

FRANZ I. 493 (11).

8. *Alia.* Deus, qui per oliue... proficiant ad salutem.

FRANZ I. 492 (9).

9. Omnipotens sempiterne deus qui dominum... consequi mereamur.

FRANZ I. 496 (17).

10. Deus, qui filium tuum unigenitum pro... quos redemit, qui cum patre etc.

FRANZ. 495 (15).

11. *Sequitur prefacio* Mundi conditor... coronam accipere mereamur.

FRANZ I. 491 (4).

Benediccio dei omnipotentis et patris et filii et spiritus sancti descendat et maneat super hos flores. Amen.

Tunc sacerdos accipiat aquam benedictam et spargat super ramos palm. Fulgentibus palmis (neum.) alia a. Occurrunt turbe cum floribus (neum.).

12. *Tunc diuidantur et dicatur or.* Omnipotens sempiterne deus, qui christi filii... deuocione sempiterna uiuamus Per.

FRANZ 500. I (jegyzet).

Populo cleroque de loco praedicto omnibus descendentibus canatur antifona Cum appropinquaret (neum.) Post. antifonam sequitur ymnus hebreorum puerorum Gloria laus et honor (neum.).

Postea pueris exeuntibus de ciuitate et portantibus ramos palmarum in manibus prostratis in terra incipiant cantor. Pueri hebreorum (neum.). Tunc ueniant pueri ante crucem et exuentes cappas proi-

¹ Ezen páлмаáldás a IX. sz.-tól kezdve a Sacramentarium Gregorianum típusokban fordul elő.

ciant ante crucem et incipiant. Pueri hebreorum vestimenta sua. Et singuli ramos mittentes palmarum adorent proni. Tunc accedat presbiter et dicat. O crux aue spes unica (neum.). Pronente se clero et populo item presbiter dicat. Te summa deus trinitas (neum.). Et rursus singuli prosternuntur. Item facit. Scriptum est enim percutiam pastorem (neum.). Surgente presbitero a. Osanna filio dauid (neum.). Intrans in ciuitatem incipiat cantor Ingrediente domino in ciuitatem. Et sic cantantes perueniant ad portam ecclesie et dicatur presbitero hec oratio Via sanctorum domine. Intrante clero ad ecclesiam incipiat cantor Turba multa. Ps. Benedictus. Sine gloria. Ministri autem deponentes dalmaticas et subtilia assumunt casulas et agatur missa absque gloria in excelsis simplici melodia. Credo in unum deum dicitur. Prefacio Qui salutis.

A pálmaszentelés szertartásában nemcsak az imák csoportosítása érdekes és különös, hanem a 2. oratio is fontos, mely a ritkább formulák közé tartozik és sok lectio varians van benne («qui de monte oliueti misisti discipulos tuos, ut soluentes tibi asinam et pullum subiugalem cum ea adducerent, super quem tu deus dignatus es ascendere etc.»). Föltűnő a körmenet drámai menete is, melyben a pap leborul és ezen szavakra: «Percutiam pastorem» a papot a barkával megütik. Ezt az aktust a szöveg határozottan nem mondja ki, de a hasonló külföldi formákból ez kiolvasható. Ez a dramatizált körmenet megvan az eichstätti, freisingi, boroszlói és meissenai agendákban is.¹

6. *A nagyszombati tűz-, gyertya- és vízszentelés szertartása a következő:*

Ordo in sancto Sabbato. Sabbati die ornatur ecclesia omnibus ornamentis et utensilibus suis. Hora VII. conueniat omnis clerus in ecclesiam et parat (sic!) se uestimentis sollempnibus. Diaconi dalmaticis. Subdiaconi sericis albis. Paratisque omnibus expectent iussum pontificis in ordine suo in choro. Cum autem presbiter fuerit paratus in sacrario ueniat omnis clerus obuiam sibi cum aqua benedicta et thuribulis et candelabris sine igne et plenario. Et surgens presbiter eat cum plena processione et crucibus cantando XV graduum psalmos, ubi fuerit ignis paratus ad benedicendum. Psalmi autem hii sunt. Ad dominum, Leuauit, Letatus sum, Ad te leuauit, Nisi dominus edif., Beati omnes, Sepe expugnauerunt, De profundis, Domine non est, Memento domine dauid, Ecce quam bonum, Ecce nunc bene-

¹ FRANZ i. m. I. 505. 1.

dicite. *Finitis psalmis ita incipiat oraciones per ordinem, sicut in libro continentur.*

1. Domine s. pater omnipotens... calore fidei clarifica.

FRANZ I. 514.

Benedictio super cereum et in censum.

2. Omnipotens sempiternus deus mundi conditor... maiestatis assistat.

FRANZ I. 527.

Alia or.

3. Deus, qui per filium tuum angularem scilicet... ualeamus.

MR. I.

Item alia.

4. Domine sancte... benedicientibus... gracia celesti.

FRANZ I. 513.

Alia.

5. Domine sancte p. o. lumen indeficiens... MR. 2.

Tunc apponatur incensum et aspergatur aqua benedicta et per omnes domos extincto ueteri igne nouus diuidatur ciuibus. His completis redeunt inde ad locum, ubi diaconus est cereum benedicturus duobus pueris cantantibus hos uersus. Inuentor rutili (neum.). Cum IIII. uersibus ueniat diaconus dalmatica indutus ante altare et incipiat benedicere cereum.

6. Exultet...

Prefacio. Were... (o vere beata nox, és o felix Adae culpa hiányzik)... una cum papa nostro N et gloriosissimo rege nostro N, antistite nostro N... festis conseruare digneris.

Hoc expleto per uniuersas domos extinguatur ignis et incendatur de nouo et benedicto igne, deinde sacerdos indutus cappa eat ad sedem suam. Tunc lector ascendens in ambonem legere non pronunciet, Ante lect. non dicatur oratio, sed lector sic inchoet sine titulo.

I. Profetia.	In principio	MR. I.
Tractus.	Cantemus domino	MR. I.
Oratio.	Deus, qui mirabiliter creasti	MR. IV.
II. Profetia.	Factum est in	MR. IV.
Tractus.	Vinea	MR. VIII.
Oratio.	Deus cuius antiqua	MR. IV.
III. Profetia.	Apprehenderunt septem	MR. VIII.
Tractus.	Adtende	MR. XI.
Oratio.	Deus, qui omnibus	MR. XI.
IV. Profetia.	Scrpsit moyses	MR. XI.
Tractus.	Sicut ceruus	MR. XII.
Oratio.	Deus qui nobis per	MR. XII.

Or. Omnipotens sempiternus deus... corpusque sanctificet. MR.

Interim dum lectiones leguntur, presbiteri catechizant (sic!) infantes, finitis autem leccionibus sanctissimi diei sabbati, duo acoliti

tenentes ampullas coopertas et de crismate et de oleo sancto et uas aureum uel argenteum unde mittatur crisma in fontem, procedant obuam presbiteris cum crucibus ampulla crismatis stante media. Parataque processione duobus acolitis cereos ante eum gestantibus cum omni decore pergant ad fontem hos uersus cantando. Rex sanctorum angelorum totum mundum adiua. Interim pontifex intret in consecrationem fontis et fiat benedictio fontis. Post hec signetur fons clau ecclesie et reuertatur ad horum (sic!) processio uersus istos cantando. Mitte sanctum nunc amborum sp. finitis uersibus canatur letania Kyril. Christ. Christe audi, et ita per ordinem quisque canatur Kirl. Vadat presbiter in sacrarium et ordinet se plenaria processione, id est cum uno diacono et subdiacono acolitoque et duobis ceroferariis et incenso procedat a sacrario ad missam statimque faciat communem confessionem.

Ebben a szertartásban több mozzanat érdekes. A tüzet ezen a napon minden házban el kellett oltani és az újonnan megszentelt tűzből vittek minden házba, mellyel új tüzet élesztettek a tűzhelyen. Ez így volt az egész nyugaton. A gyermekeknél csak a katekizálás szerepel. Ennek valószínű oka az, hogy a keresztelés szertartásának el kellett maradnia, mert a hazai kánonok megtiltják, hogy apát vagy szerzetes kereszteljen. Több hazai missalében megvan nagyszombaton a gyermekek keresztelése.

A formulák között a «Mundi conditor» nevezetes, melynek oratóriként való használata nagyon ritka.¹ Ez ugyanis a mostani Exultet helyett a Sacramentarium Gelasianumban praeconium paschale volt. Ez mindenesetre nagyon régi hagyományra vezethető vissza.

Feltűnő, hogy a rubrikák egyszer pontifixet, máskor meg presbitert emlegetnek, pedig a szertartást mindvégig egy celebrans végezte. Erre értekezésünk végén felelünk.

7. *A húsvéti ételek megáldása.* Napjainkig elnyúló szép szokás a húsvéti ételek megáldása. Először a Micrologusból citálja a húsvéti bárány megáldására vonatkozó rendelkezést, azután külön áldásformulát ad a bárány, a szalonna, a hús, a baromfi, a sajt, a tojás megáldására és végre egy általános áldásformulát.

¹ Ilyen használatát látjuk MARTÈNE: De antiquis Ecclesiae ritibus. III. 152. Antverpiae 1763. Ezen művet Martène címen idézzük.

*Juxta romanam auctoritatem agnus in pasca domini benedicitur non ad altare, sed ad communem mensam.*¹

1. *Benedictio agni.* Ostende nobis... Et salutare...
Deus uniuerse carnis... Franz I. 585 (3)
2. *B. lardi.*
Benedic domine creaturam... Franz I. 589 (13)
3. *Benedictio carnis.*
Creator et conseruator humani generis... Franz I. 385²
4. *Benedictio uolucrum.*
Deus uniuerse conditor creature... Franz I. 586 (8)
5. *Benedictio casei.*
Dignare domine... Franz I. 592
6. *Benedictio ouorum.* Subueniat... Franz I. 592
7. *Benedictio communis.* Deus qui per resurrectionem...
Franz I. 589 (14)³

8. *A tűz és gyertya megáldása febr. 2-án.* Gyertyaszentelő boldogasszony napján először megáldották a tüzet, majd ezen tüznél a gyertyákat meggyújtották.

Asperges (neum).

1. Erudi quesumos... Franz I. 446 (2)
Hac dicta schola exeunte de choro dicat. Postquam impleti sunt (neum). *Illo expleto sequantur cetera usque ad certum locum.* Famulorum tuorum quesumus domine delictis ignosce etc. *Qua finita benedicatur novus ignis sic dicens.*

2. Domine sancte p. o. e.... benedicere digneris ignem.

Martène III. 45.

Benedicto igne dicatur Aue gracia plena (neum) *Interea dum cantatur antifona benedicantur cerei.* Ostende nobis... Dominus uob... Et c.

3. Adesto quesumus domine... ueritatis oberret.

Franz I. 451 (5)⁴

Alia.

4. Omnipotens sempiterne deus, qui hodierna...

Franz I. 446 (2)

Qua finita cantatur alia antifona Adorna thalamum (neum).

5. Domine deus creator cali et terre... sanguine tuo...

Franz I. 445 (1)

¹ Micrologus, c. LIV.

² Ezen áldás általános formula is. Használták például a zab stb. megáldására is.

³ Ezen formula rendszeren a szalonna megáldására szolgált (b. lardi).

⁴ Ezen formula csak a XII. században tűnik fel.

- Post hanc cantetur.* Responsum accepit Simeon (neum).
 6. Benedic domine ihesu xpe hanc creaturam... esse munitos.
 Franz I. 447 (3—4)
 7. Benedico te cera... contubernalium eius.
 Franz I. 447 (5)
Prefacio.
 8. Quia per serenissimam ac placidissimam genitricem¹...
 Franz I. 448 (6)
Qua finita dicatur.
 9. Omnipotens sempiterne deus, qui per moysen...
 Franz I. 450 (9)

Lumen ad reuelacionem (neum) *illa dicta incipiat cantor alta uoce.* Nunc dimittis. Lumen ad. *Interim, dum ista antiphona cantatur custos ecclesie distribuat candelas fratribus² maior uero magister pueris,³ dein sacerdos stans ante altare dicat hanc orationem.* Illumina quesumus. *Ad processionem cantatur Gaude maria uirgo. Gabrielem archang. Tunc accedant duo presbiteri et tollant capsam cum reliquiis incipiente sacerdote senex puerum portabat (neum) et tunc redeant inde. Sequatur ymnus. Quod chorus uatum. Quibus finitis ad introitum ecclesie dicat sacerdos.* Da quesumus domine populo tuo inuiolabilem fidei etc. *Intrantes ad crucem incipiant Cum inducerent (neum). Ps Benedictus (neum) et ita alta uoce cantando a (nifonam) accedant in choro ibique finito psalmo dicatur a presbitero h. oracio.*

Suscepimus. In medio. Perfice in nobis quesumus domine...
 obtineanus eternam. Per

Ad sanctam Mariam. a. Hodie beata uirgo maria (neum). Post partum uirgo. *sequ. oratio* Omnipotens sempiterne deus maiestatem tuam supplices exoramus.

Mox pulsatis omnibus signis missa celebretur tenentibus omnibus candelis et sacerdote et leuita ad offertorium. Et tunc post hostiam offerant eas. Candela uero sacerdotis ponatur super candelabrum, ubi per totam missam ardeat. Qua finita custos ecclesie ibidem eat, extinguat.

Mint említettük, ezen szertartásnak különössége a tűszentelés (b. novi ignis), amely francia szokás volt. A másik érdekesség pedig

¹ Ezen praefatiót FRANZ ritkának mondja és csak négy helyen találta. Mi ezen számot kibővítjük a Pray-kódexével és a németújvári missaleval hatra-

² Az einsiedelni bencés szokások szintén így mondják: Tunc a custode distribuuntur cerei. ALBERS: Consuetudines monasticae. V. 102. l.

³ Ugyanúgy intézkednek a farjai szokások: Pueri denique nullo modo ad alium fratrem accedant ad illuminandum cereum nisi ad magistros suos tantummodo. Consuet. Mon. I. 24. l. V. ö. u. o. II. 10. l.

a praefatio, melyet FRANZ csak négy helyen talált. Hogy ezen négy hely valamelyikét tarthatnánk a Pray-kódex forrásának, azt merész dolog volna föltenni, mert még ebben a tekintetben a rengeteg kézirat feldolgozva nincs.

9. *A Sixtus-napi szőlőszentelés.* Szent Sixtus napján megáldották az új termés elejét a szőlőből és némely helyen a babból. Szőlőfürtöket vittek a templomba. Az Alpokon inneni területeken csak a szőlőfürt megáldása volt szokásban. A korai dátum (aug. 6.) is mutatja, hogy ez a szokás valahol délen keletkezett.

A Pray-kódex a Gelasian formulát használja.

Benedic domine hos nouos fructus uue quos tu ...

Franz I. 372

10. *A templom alapkövének megáldása.* Ezt az áldást egy rubrika előzi meg, amely a templomépítésre ad utasítást. Ilyen utasítás már a zsinati határozatokban is van,¹ de az áldás előtt bővebben ki van fejtve. Azonban ezen utasítás nem canonokból van véve, hanem egy alapkő megáldási formulából, melynek egy változatát a Pray-kódex szóról-szóra lemásolta. Kódexünk ezen szertása egy betoldott rész kivételével azonos a MURATORITÓL «Canon de aedificanda ecclesia» címen közölt formulával.²

Nemo ecclesiam edificet antequam ciuitatis episcopus illuc ueniat et ibidem crucem figat publice, et ante praefiniat, qui edificare uult, quid ad luminaria et ad custodiam et stipendia custodum et ad supplecionem necessitatum presbiteri, dotemque ecclesie sufficiat atque pertineat. Et facta dacione sic edificet. Inprimis episcopus in loco crucem in quo altare fabricandum figat his uersibus. Signum salutis domine ihesu christe pone in loco isto et non permittas introire angelum percucientem. Am. Ps Quam dilecta tabernacula. Per totum. Benedicció lapidum VII. or. Domine sancte pater omnipotens eterne deus fundator omnium creaturarum † benedicere dignare hos lapides, siue hec ligna septiformis gratie tuo dono, ad templum construendum nomini tuo, ut omnis plebs ad illud conueniens conferet nomini sancto tuo. Per. Tunc aspergatur locus aqua benedicta. Et tres ex VII lapidibus ponat in loco altaris ita dicendo. In nomine patris † et filii † et spiritus sancti † Amen. Deinde locus ecclesie

¹ ZÁVODSZKY Levente: Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények stb. Budapest. 1904. 101. Ugyanilyen utasítás BURCHARDT törvényeiben Migne P. L. 140. 646.

² L. A. MURATORI: Antiquitates Italicae. IV. Mediolani 1741. IV. 820. col.

circueatur a clero subsriptum R. cantando episcopus IIII relinquos lapides angulos ponendo per singulos. Domine ihesu etc. (neum). Sequuntur ps. Fundamenta (per totum) Kyr̄l. Christe Kyr̄l. Pater noster. Et ne. ostende. Esto nobis domine. Fiat pax in uirtute. Deus tu conuersus. Preciosa est. Confiteantur tibi domine. Domine exaudi. Dominus uobisc. Oratio. Domine, qui licet celo et terra... consequatur effectum. Per.

Benedicció dei omnipotentis patris et filii et spiritus sancti descendat et maneat in hoc loco.¹

II. A temető megszentelése. Később írták bele kódexünkbe a temető megszentelését, mely «consecratio» néven szerepel ugyan, de nemcsak püspökök, hanem más papok is végezhették. Lefolyása a következő:

Sequitur uersus orientem. Tunc uertens se ad occasum dicat hanc oracionem. Deus qui tocius orbis conditor et humani generis...² Postea circumeat ter ecclesiam clero cantante. Resp. Terribilis et populo Kyr̄l. et dicatur (!) pontifex orat. Domine sancte pater omnipotens... percipere mereamur. Item uertat se ad haustum et dicat. Domine deus pater eterne glorie lux et honor... percipiat eterna. Hic uertat se ad aquilonem et dicat. Omnipotens... qui es custos animarum et tutela... perhennis gaudia. Tunc in medium cimiterium ueniens dicat. Adesto quesumus... oblacio... felicitatis gaudia consequatur. Domum tuam decet sanctitudo. Tunc ad hostium rediens dicat Domum tuam quesumus domine clementer ingredi...³

Az áldások második csoportja néhány szerzetesestületben szokásos áldást foglal magában.

Az első kéztől valók, így a Pray-kódex első használati helyének készültek, azok a szerzetesekre vonatkozó áldások, melyek a konyhai szolgálatot végző hetes fraterekre vonatkoznak. Ezt sehogy sem lehet kanonokokra magyarázni, mert ilyen szolgálatot nem végeztek a kanonokok, csak szerzetesek. Különben ezek az áldások az akkori bencés kolostorokban voltak szokásban.

12. *Post missas et communiones super ebdomad. dicatur mensae fratrem lectorem.*

¹ Az egész szertartás a hét kő elhelyezését kivéve megvan MURATORI: *Antiquitates Italicae*. IV. 82o. col.

² V. ö. *Rituale Strigoniense*.

³ MARTÈNE i. m. II. 294—295.

Domine labia mea aperies III. Saluum fac. etc. Mitte ei domine. Dominus custodiat te etc.

Domine exaudi. Or. Dominus uobisc.

Dominus custodiat introitum et exitum tuum et auferat a te spiritum elacionis et ignorancie, ut repletus spiritu humilitatis et sciencie intellectum capias sacre leccionis. Per.

13. *Super egredientes fratres ebdomad. coquine post matutinas.*

Benedictus es domine deus, qui adiusti me et consolatus es me III. Saluum fac. et. mint föntebb.

Deus cui semper accepta sunt uota...

ALBERS Consuet. Mon. III. 173. 1.

Super ingredients.

Deus in adiutorium meum intende III. Saluos fac. etc. mint föntebb.

Misericors ac piissime deus...

ALBERS. i. m. III. 174. 1.

Ezen áldások eredetükre és használatukra nézve bencés áldások. Ezekkel áldották meg a szolgálattelvő szerzeteseket már a legrégibb időben Monte Cassinoban,¹ Hirschauban,² a St Germaini kolostorban,³ St Gallenben⁴ és a clunyi fegyelemmel összefüggő más kolostorokban.

Ezek az áldások annak valószínű bizonyítékai, hogy nálunk is a clunyi fegyelem dívott a bencéseknél. Ennek nem mond ellene az a körülmény sem, hogy később, a XVI. század, elején Tolnay Máté főapát idejében nem ezeket az áldásformákat használták a pannonhalmi kolostorban, hanem a subiacoiakat.⁵ Ennek megvan az oka. Pannonhalmán ebben az időben már a melki rendet fogadták el a magyar bencések, V. Albert osztrák herceg, később magyar király a bencések, nevezetesen Melk reformációját Seyringen Miklós jámbor és tudós subiacoi perjelre bízta, aki 1418-ban vonult be Melkbe és működése azzal járt, hogy a rend szokásaiban némi egyseget teremtett és subiacoi szokásokat is belevett a reformba.⁶ Pan-

¹ ALBERS: Consuet. Mon. III. 173—4. 1.

² (Hergott): Vetus disciplina monastica. Parisiis 1726. 464., 466. 1.

³ MARTÈNE: De antiqu. Eccl. Rit. IV. 45. 1.

⁴ Albers c. m. III. 173—4.

⁵ PRT. (Pannonhalmi Rendtörténet) III. 408—9. 1.

⁶ PRT. III. 23.

nonhalma melki mintára nyomatta az 1506-i breviáriumot és így kerültek bele a subiacoi áldások.

13. *Benedictiones in monasterio.* Már a VIII. századtól kezdve szokás volt a bencés kolostorokban a templom és a kolostor egyes részeinek megáldása. Az összes bencés kolostori szokásokban megtaláljuk a vasárnap reggeli vízszentelést és utána a körmenetet, amelyben a ház fontosabb részeit végigjárták és szenteltvízzel meghintették. Ez az aktus később ünnepélyes aktussá vált és az egész ház jelen volt. Az áldások száma kolostoronként változott.

A Pray-k. meglehetősen gazdag kolostori áldássorozata felvilágosít bennünket azon kolostor helyzetéről is, amelynek készült. A vízszentelés után, amely az Alcuinus-féle függelék szerint történt, először a sekrestyét áldották meg, majd a temetőbe mentek. Ez annak a jele, hogy a temető a kor szokása szerint a templom körül volt, ugyanezt árulja el a hamvazószerdai szertartás is. A temető után a kolostor jött sorra, ahol először a betegszobába mentek, azután a káptalanba, majd a hálóterembe, az ebédlőbe, a nappali szobába (*caminata*), a konyhába és azután a raktárba. A kert következett ezután, melyre különösképen a szérűre vonatkozó áldást mondták el. Ez is élénk tanuja, hogy határozott helyről van szó, melynél szérű nem volt a kolostor körül. Azután a körmenet a lardariumba tért, melyben a húst és egyéb ételneműeket tartották. Ezen szertartás tanúsága szerint tehát kolostorunkban ettek húst a szerzetesek. Majd ezután a menet visszatért a templomba.

A szertartás rendje a következő volt:

A vízszentelés az Alcuinus formula szerint.

Azután áldások a következő rendben:

In oct. pentec. in sacrario.

Asperges. Pax huic domui. Pax intrantibus et ministrantibus in ea. Dominus uob. Et cum *oratio.*

Omnipotens et misericors deus, qui sacerdotum ministerio ad tibi seruiendum et supplicandum uti digneris, quesumus immensam clemenciam tuam, ut quicquid modo uisitamur uisites, quicquid benedicimus benedicas, sitque ad nostre humilitatis introitum sanctorum tuorum meritis fuga demonum, angelice pacis ingressus. Per.

In cimiterio.

Ps. Miserere. Requiem eternam. V. A porta inf. Dominus uob.
 Benedicere digneris omnipotens deus piissime consolator uiuorum simul et mortuorum in te credencium huius terre locellum tibi domino deo dedicatum, ut sit cimiterium, hoc est dulcis quies et dormicio corporum xpianorum inibi quiescencium et anime fidelium, quorum corpora hic sepulta et sepelienda sunt resurrectura, quandoque spiritualia in eterna beatitudine partem et societatem cum sanctis et electis omnibus habere mereantur. Per.

In domo infirmorum.

Pax huic domui. Pax inrantibus et habitantibus in ea. Dominus uob. Omnipotens et misericors deus, qui immensam clemenciam...
 FRANZ I. 637 (6).

In capitulo.

Pax h. d. Pax inrantibus et penitentibus in ea.
 Omnipotens et sempiterne deus, qui per coequalem et coeternam tibi sapienciam perditumque hominem ad regna celestia reuocasti, super hanc domum, quesumus copiam tue benediccionis effunde et meditantes in ea pietatis tue dono sanctifica, ut repleti spiritu humilitatis et de peccatis suis satisfaccionis munere et sacre leccionis in ea capiant intellectum.

In dormitorio.

Pax h. d. Pax inrantibus et dormientibus in ea. Dominus uob. Benedic domine, quesumus, hoc famulorum...
 FRANZ I. 637 (5).

In refectorio.

Pax h. d. Pax inrantibus et manducantibus et bibentibus in ea. Dominus uob.
 Omnipotens et misericors deus, qui famulos tuos...
 FRANZ I. 639 (11).

In caminata.¹

Pax h. d. Pax inrantibus et dormientibus et manentibus in ea. Omnipotens et misericors deus cuius sapiencia...
 FRANZ I. 640 (16).

In coquina.

Pax h. d. Pax inrantibus et coquentibus in ea.
 Deus ante cuius conspectum assistunt... FRANZ I. 639 (10 b).

¹ Ez a hely fűtött nagyobb helyiséget jelentett, ahol a szerzetesek napal tartózkodtak.

In cellario.

Pax h. d. Pax inrantibus et ministrantibus in ea.
Omnipotens et misericors deus, qui utique...

FRANZ I. 639 (12).

In orio.¹

Ostende nobis. Et salut. Dominus uob.
Omnipotens et sempiterna deus, qui benedixisti horrea...

FRANZ I. 643 (27).

In lardario.

Ostende etc.
Omnipotens et mis. deus, qui necessitatem...

FRANZ I. 640 (14 a).

Ezután a «Domine ihesu christe, qui introitum postarum» kezdetű oratiót mondták el és ezzel visszatértek a templomba. Majd a rubrica így folytatja: *In introitu ecclesie incipiat cantor. Iniquitates nostras.* Több zsoltár után egy befejező oratio kezdődik.²

Via sanctorum omnium...

MARTÈNE II. 202. l.

Ezen áldások vizsgálata kitekintést enged középkori liturgia- és kultúrtörténetünkre, melynek hordozója az egyház, forrása pedig a nyugat volt. Ha még hozzájuk vesszük, hogy külön miséje van a szent sírnak és későbbi kéz beleírta a szentföldért való imádságot, kibontakozik a magyar középkor és a használat korának lelki képe.

Mivel a Pray-kódex fuzionált sacramentarium, melyben a gregorián-alap gelazián és gallikán interpolációkkal bővült az Alcuinus-féle függelékből vett néhány részlettel együtt, könnyen tartalmazhat francia és német elemeket, mert ez a fúzió a frank birodalom területén ment végbe. A gyertyaszentelői tűzszentelés francia szokás volt, melyből csak a benedictio luminis ment át a német egyházba, viszont az «exorcismus cineris» FRANZ szerint merőben német helyeken fordul elő. Az bizonyos a misék oratióiból, hogy német szűrőn át jutott hozzánk és már itthon is alakítottak rajta. Ezt legjobban bizonyítja az, hogy már a magyar szentek is benne vannak.

¹ Ezt szokták rendes körülmények közt a «in granario» és «in horreo» mondani.

² V. ö. ugyanezen oratiót CORBIEI Ratold sacramentariumában. MARTÈNE. I. 202. l.

A tárgyalt benedictiók a *ben. in periculo partus*, *ben. perarum et baculorum* kivételével az első, az originális kézírásai és hozzátartoznak a kódex törzséhez. Ugyancsak hozzátartoznak a halotti szertartások is a latin *sermo* végéig. Ez szemmel látható és soha senki KARÁCSONYIIG kétségbe nem vonta. A Pray-kódex ezen törzsrészében semmi sem ellenkezik a korabeli bencés kolostori szokásokkal; ami mégis ellentétesnek látszik, annak alább fogjuk okát adni.

KARÁCSONYIVAL szemben megállapítjuk, hogy a bencés kolostorokban volt *custos*, voltak *magisterek*, volt *schola cantorum*, kik ezen szertartásokban mind szerepelnek. De szerepelnek ezen eredeti törzsrészben az apát, a convent (a halotti szertartásoknál) a fraterek több helyen az áldásokban is (hamvazó szerda, gyertyaszentelő), jegyzetekben megjelöltük, ahol a clunyi *consuetudók* (szerzetes szokások) hangja cseng vissza. Mindez érthetetlen volna, ha a kódex világi papok számára készült volna.

Jóllehet később fogjuk fejtegetni az eredet és használat helyének kérdését, már itt előre leszögezzük, hogy a Pray-kódex a fehérvári prépost számára nem készülhetett, mert 1. nem volna így megfejthető, mimódon kerültek bele a szerzetesekre vonatkozó részek. 2. a Pray-kódex egyházi ruháit nem viselhette a fehérvári prépost, mert csak 1366-ban kapta meg a püspöksüveget és pásztorbotot,¹ 1411-ben pedig a gyűrű és egyéb főpapi jelvények viselési jogát.² A Pray-kódexben már mindezek benne vannak. 3. KARÁCSONYI egyik főérve a fehérvári eredet mellett az, hogy csak Fehérvárott volt a falakon kívül Szent Margit-kápolna, melyhez a föltámadás szertartása szerint a körmenet kivonult. Erre meg kell jegyeznünk, hogy az említett hely egy szóval sem mondja, hogy Szent Margit kápolnája a falakon kívül lett volna. Amikor a helységen kívül ment a körmenet, azt külön ki is mondja kódexünk, pl. virágvasárnapján. 4. A «*civitas*» szó nem bizonyít a mellett, hogy a Pray-k-t csak

¹ SEBESTYÉN József: A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai. Századok, 1925. 392. l. THEINER: Monumenta Historica Hungariae. II. 81.

² Századok, 1926. 463. l. LUKCSICS: Monumenta Rom. Ep. Veszpr. II. 356—7.

városban használhatták. Ezen szó két alkalommal fordul elő: a virágvasárnapi körmenetben és az alapkövetétel szertartásánál. Ez utóbbi helyre azon ritualéból került, amelyből az áldás formuláját vették.¹ Az előbbi helyre pedig azon ordóból, melyből a virágvasárnapijára szóló szertartás leírását vette a másoló.

Itt kell megfelelnünk arra a kérdésre, hogy jóllehet azt állítjuk, hogy a Pray-k-et szerzetesek írták és azok használták, mégis honnan van az, hogy több, sőt sok olyan kifejezés van épen a közölt áldások formuláiban, mely határozottan világi papokra vonatkozik. Ez a pont az, mely a legtöbb nehézséget okozta a kutatóknak és sok félreértést okozott. Erre fölvilágosítást ad későbbi misekönyveinknek vizsgálata. Említettük már, hogy az egyházi évvel kapcsolatos áldások kódexünkben mindenütt «ordo» címmel kezdődnek. Ez már maga is elárulja, hogy e részeket egy ordináriusból, vagy ordóból vette át, mert abban az időben ez volt a rendes helyük az ilyen szertartásoknak. Ezen ordo részletei más világi papok számára írt missaleinkban is előtűnnek. Tehát eredetileg világi papok számára készült ordo volt az, melyet a Pray-k. alapul vett. A Pray-k. szertartásainak utasításai nem állanak oly egyedül, mint ahogyan eddigi vizsgálói hitték. Ezen ordo, mely egészében már nem található, részleteiben még tovább is élt. Több-kevesebb eltéréssel, melyet az idő, a hely és a használandó testület szükségletei megkívántak, megvan a pozsonyi káptalan 10. számú (1341-ből) és a Nemzeti Múzeum 94. sz. missaléjában (a XV. sz.-ból).² A pozsonyi missale meghagyja a püspök számára szóló utasításokat, a budapesti átalakítja egy presbiter számára, a Pray-k. pedig meghagyja a pontifex szót, de a püspök neve helyébe következetesen presbitert tesz. Azonban ez az átalakítás nem történt meg tökéletes pontossággal, mert több helyen világi papokra vonatkozó kifejezések maradtak benne. Egy tekintet az alább közölt idézetre, meggyőző állításunk igazságáról. A nagyszombati szertartásra vonatkozóan így intézkedik a három hivatkozott missale:

¹ MURATORI: *Antiqu. Italicae*. IV. 820.

² Régebbi jelzése 1987. KNAUZ: *Magyar Sion* VI. 889. 1.

Pray-kódex.

Ordo in sancto Sab-
bato. Sabbati die ornetur
ecclesia omnibus orna-
mentis et utensilibus suis.
Hora VII. conueniat om-
nis clerus in ecclesiam
et paret (sic!) se uesti-
mentis sollempnibus. Dia-
conus dalmaticis; sub-
diaconus sericis albis.
Paratisque omnibus ex-
pectent iussum *pontificis*
in ordine suo in choro.
Cum autem *presbiter* fue-
rit paratus in sacrario
ueniat clerus obuiam sibi
cum aqua benedicta et
turibulis et candelabris
sine igne et plenario. Et
surgens *presbiter* eat cum
plena processione et cru-
cibus cantando XV gra-
duum psalmos, ubi fuerit
ignis paratus ad bene-
dicendum etc.

Požsony. 10. sz. Missale.
(1341.)¹

Ordo in Sabbato sancto.
Sabbato die ornetur ecc-
lesia omnibus ornamen-
tis et utensilibus suis.
Hora septima conueniat
omnis clerus in ecclesiam
et preparent se unus-
quisque uestimentis sol-
lempnibus ad suum ordi-
nem. Preparatis omni-
bus expectent iussum
pontificis in ordine suo.
Cum autem *episcopus*
fuerit paratus in sacrario
ueniat clerus obuiam sibi
cum aqua benedicta et
turribulis et candelis sine
igne et plenario. Et sur-
gens *episcopus* cum plena
processione et crucibus
cantando psalmos quin-
decim graduum sine glo-
ria patri et uadat usque
ad locum, ubi preparatus
fuerit ignis ad benedi-
cendum.

Nemzeti Múzeum. 94. sz.

Ordo in sabbato Sancto.
Item ornetur ecclesia
omnibus ornamentis et
utensilibus suis. Hora
septima conueniat omnis
clerus in ecclesiam et
preparet se unusquisque
uestimentis sollempnibus
ad suum ordinem. Pre-
paratis omnibus expec-
tent iussum *officiantis*
presbiteri in ordine suo
in choro. Cum autem
ipse *presbiter* fuerit pre-
paratus in sacrario, uenit
clerus obuiam sibi cum
aqua benedicta et thuri-
bulis et candelis sine
igne et plenaris, deinde
sacerdos eat cum plena
processione et crucibus
cantando psalmos Quin-
decim graduum sine glo-
ria patri uidelicet Ad
dominum usque Laudate
nomen domini et uadat
usque ad locum, ubi pre-
paratus fuerit ignis ad
benedicendum.

Az összehasonlítást folytathatnánk, de ez az idézet is elég arra, hogy lássuk, hogy a három hely ugyanazon ordo töredéke. Mondanunk sem kell, hogy a szerzetesekre vonatkozó rész a két későbbi kétségtelenül világi papok számára készült missaléban hiányzik, vagy más kifejezéseket használ. A pozsonyi 10. sz. missale függetlenül készült a Pray-k.-től. A Nemzeti Múzeum 94. sz. missaléja azonban sok olyan hasonlóságot árul el, amely közelebbi összeköttetésbe hozza a Pray-k.-szel és nem lehetetlen, hogy a két szövegnek tüzetes összevetése azt az eredményt hozza, hogy

¹ DANKÓ J.: Vetus Hymnarium Hungaricum. 1893. 580. l.

a Pray-k. már a XV. sz.-ban Pozsonyban volt, vagy ott, ahol ezen missalét írták. Mind a két másik missale esztergomi egyházmegyei és a 94. sz. Pozsonyból került Budapestre.

A halotti szertartások a legnagyobb valószínűség szerint egy szerzetes consuetudóból kerültek a Pray-kódexbe.

Még egy másik adatunk is van amellett, hogy az említett részek egy más liturgikus könyvből kerültek a Pray-kódexbe. Ismeretes, hogy a húsvétnapi szertartások között a föltámadási misztériumdráma is helyet foglal. Az eddig ismert körülbelül két- és félszáz ilyen dráma között egy sincs a mienken kívül, mely sacramentariumban vagy missale plenumban volna található, hanem mind agendákban, ordokban, breviáriumban és más liturgikus könyvekben, vagy szerzetes consuetudókban vannak.¹ Ez is mutatja, hogy a Pray-k.-be is ilyen ordoból, vagy amint a szerzeteseknél nevezték, consuetudókból került ide.

Ezzel egyszersmind kibővítettük a teret, melyben a Pray-kódex sorsa után kutatni kell, mert rámutattunk egy ordo töredékére, amelyet az Árpád-korban használtak és még később is élt.

Pannonhalma.

ZALÁN MENYHÉRT.

¹ C. LANGE: Die lateinischen Osterfeiern. München 1887.

A PRAY-KÓDEX TERMŐHELYE ÉS EREDETI RENDELTETÉSE.

Feltűnő jelenség, hogy bár a «Halotti Beszéd» irodalma nyelvészeink példás buzgalmából évről-évre gyarapszik és már csaknem minden mondatát külön értekezés magyarázza, maga a Pray-kódex, mely azt magában foglalja, egyre jobban háttérbe szorul. Változatos tartalmát még ma sem ismerjük eléggé, problémái megoldatlanok, mert PRAY, OCSKAY vagy BÉKÉSI kutató iránya követőkre nem talált. Pedig milyen fontos lenne a kódex szellemének kutatása. Benne a sok apró, elejtett részlet nyomán önként tárulna fel az új hit terjesztette művelődés és az idegen papok különleges sikerei a friss magyar irtványon.

E cél szolgálatában legutóbb két figyelemre méltó értekezés jelent meg: KARÁCSONYI Jánosé: «Hol írták a Halotti Beszédet?» (Magyar Nyelv, 1925, 221. l.) és ZALÁN Menyhérté: «A Pray-kódex forrásaihoz» (Magyar Könyvszemle, 1926, 246. l.). Mind a kettő új szempontokat érint, új megállapításokhoz jut, de érthető, hogy eredményeik nem férnek össze, sőt épen a legfontosabb kérdésben, a kódex eredeti rendeltetése és szerzője felől szembe kerülnek egymással. Amíg KARÁCSONYI új mederbe tereli és megerősíti az OCSKAY-féle elméletet, addig ZALÁN, úgylátszik R. PRIKKEL Marián nyomdokain,¹ még merészebb érveléssel a kódex javarészt a bencés-rend számára foglalja le, mert *Venerabilis Beda*, *Alcuinus* és *Bernoldus* rendtársak műveiben látja kódexünk forrásait. És mégis, bármennyire nyomós argumentumokkal támogatja a két szerző új elméleteit, hogy közelebb hozzuk őket egymáshoz, mindenikből le kell nyesni valamit. Ha KARÁCSONYI cikkéből leszeli a székesfehérvári-somogyvári kalandot, ZALÁNÉból pedig a *Beda*

¹ Pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. I. k.

féle Computust «*laetius e trunco florebut*», értéket hoznak és haladást jelentenek a kódex kutatása terén.

KARÁCSONYI megoldása valóban tetszetős és ha megállana, magyarázatát adná, mikép kerültek össze a kódex idegen, össze nem illő részletei, a két húsvéti tábla, vagy pl. a 22. termiónak túlnyomólag francia szentekről szóló miséi. De már a *Libellus-Ordinariusról* adott elmélet erőltetett és ZALÁN magyarázata után tovább nem védhető. Különben KARÁCSONYI okfejtése, hogy a kódex eredetileg *nem* a bencés-rend számára készült, teljesen szilárd és mi e nyomon haladva, akarjuk tovább vinni a kérdést, noha részben KARÁCSONYI intenciói ellenére keressük, hol és mikép került a csaknem kész kódex a bencések birtokába? Egyelőre hagyjuk figyelmen kívül az első lapokat, a zsinati végzéseket és a naptárt, nézzük a tulajdonképeni *missalet*. Aki figyelmesen olvassa a 33.—40. lap misére való előkészületét és az öltözködést, megállapíthatja, hogy ez nem egyszerű pap, még kevésbé szerzetes számára való. Pedig úgy indul *Quomodo presbyter* etc., de a szöveg csakhamar összezavarodik. Már az első *Confiteor* nincs a maga helyén, a másik: *Succurre mihi* stb. imádság utólag íródott egy üresen maradt helyre, tovább pedig a tulajdonképeni preparációt csak a *pontifex*, azaz püspök végzi. Nem követelünk a *pontifex* számára nagyobb rangot, még érsekséget sem, csak azt, ami őt a kódex szelleme szerint megilleti. Mert ha itt a miseimák: Szent Adalbert, Wolfgang, Gellért, Ágoston stb. szenteket következetesen *pontifex*nek mondják (az *episcopus* alak csak kétszer fordul elő), akkor a *pontifex* nem általánosító szó, amiként KARÁCSONYI akarja (225. lap), hanem székhelyén archidiakonusával celebráló *püspököt* jelent. Ezt a szót használja a Szent István-legenda: «*Monachus Gerardus constitutione superna pontifex electus* etc.» s alább (X. 22.) *inito consilio statuunt pontifices basilicam sanctificare*... A kódex *pontifex*e is felölti összes főpapi jelvényeit a megfelelő imák kíséretében, amilyen jelvényeket ezidőben apát egyáltalában *nem* viselhetett. A kódexben foglalt zsinati határozatok (BATHYÁNYI: *Leges eccles*, II. 124.) határozottan tiltják, hogy az apátok püspöki süveget, kesztyűt, vagy más főpapi jelvényt használjanak. Hogy ne

merüljünk az ide nem tartozó liturgiai, vagy egyháztörténelmi fejtegetésekbe, kódexünk világirodalmi jelentőségű és a külföldi emlékekben nem található anyagából csak két tételt ragadunk ki. Ez a cidrához és a balteushoz való ima.

A kérdéses cidrát a püspök e szavakkal teszi fejére: *Pone Domine galeam salutis in capite meo ad superandas et expugnandas omnes... catervas diabolicas.* Tehát határozottan szimbolikus értelmű fejdíszről, nem sisakról van szó. A szöveg némileg módosítva, ma az amictus felvételénél szolgál. Eredete az ó-szövetség *vestimenta faciant: superhumerales, cidarim et balteum* szavaiban (Exod. 28. 4.) kereshető. És papunk valóban felölti mind a hármát, úgy hogy mozarabikus hatásra is gondolhatnánk, de tovább (Exod. 29. 9.) megtaláljuk, hogy a levitasüveg a tulajdonképeni *kidáris*, amit a Vulgata szövege itt már *mitrának* fordít, tehát a görög szóból olasz-latin *cidra* lett. Már most püspöki süveg volt-e ez mindig és milyen? MIGNÉ (Patrologia lat. T. 78. Stí. Gregorii papae I. opera Tom. IV. 544.) jegyzete Nagy Szent Gergelynek szavaira hivatkozik (meghalt 390-ben): *me pontificem ungis, capitique cidarim imponis...* és alább: *laminae aureae, quas gestasse ferunt S. Joannem et Jacobum non sunt coronae, nec cidaris, nec mitra...*

Eredetileg tehát nem volt azonos a két fejdísz és előbb a *cidra* enyészett el, mert a X. századon túl nem igen találkozzunk vele a forrásokban, ép úgy mint a cingulusra akasztott *balteussal*. MIGNÉ (id. h. 542, illetőleg 239.) Szent Gergely korában szokatlannak mondja, az ott közölt régi miseelőkészületeiben megtaláljuk ugyan alkalmazását, de nem eredeti formájában, hanem csak mint *symbolum castitatis*; itt még a felvétele is más, nem olyan *harcias*, mint a mienk, mikor ezt mondja: «*Accinge gladium tuum Domine super femur meum, ut viriliter possim dimicare contra inimicos meos, spe firma caritatis aeternae...*» Ellenben megtaláljuk ezt a kis imát a pápa és a püspökök által a X—XI. században gyakorolt lovagavatás, illetőleg kardáldás szertartásában, amikor a lovaggáütés még ismeretlen volt (lásd A. FRANZ: Die kirchlichen Benediktionen des Mittelalters, Freiburg i/D. 1909. (II. 923.). Tudjuk, hogy pl. IV. Henriket 1065-ben a trieri püspök

ugyancsak megszentelt karddal avatja lovaggá; Angliában Hódító Vilmos fiát a püspökök avatják lovaggá, hasonlóképen Monforti Simon (1213-ban) az orleansi püspököt kéri fel erre; ép úgy, mint II. Géza királyunkat még 1146-ban is, ugyancsak püspökök szentelik lovaggá (Freisingi Ottó Krónikája). Ennélfogva, ha krónikáink, pl. Kézai és később a bécsi Képes Krónika azt állítja Szent István királyról, hogy őt a Hunt-Pázmán testvérek német módon *karddal övezték*, feltéve, hogy megtörtént, *ez nem jelent lovaggáütést*, mert ebben az időben egyházi aktus volt az avatás és világivá fokozatosan csak a XIII. század folyamán lett. A Képes Krónika tehát saját kora felfogását tükrözteti vissza, amikor «more germanico»-ról beszél. Az a pap, aki *balteust* köt, ami tulajdonképen *kardöv*, tehát «*cingulum militare*», miután papi cingulumát már előbb felkötötte, tulajdonképen a *kardövezést* akarta jelképezni, tehát ez a magyar pap valamikor valóban karddal lépett az oltárhoz, aminek nyoma az olasz krónikákban (PAULER I. 356), valamint a királyi koronázásokon Rómában megmaradt.

E kitéréssel csak azt akartuk igazolni, hogy kódexünk szeleme nem vall mindenütt a XII. századra, hanem sokszor archaizál, legalább a VIII—X. századra megy vissza, sőt pl. a kétféle «*confiteor*» még ennél is régibb, mert Nagy Szent Gergely *missa antiqua*-jára emlékeztet, akárcsak kódexünk *benedictio thalami*-ja, ami valójában nem is a nyoszolya, hanem magának a jegyespárnak, vagy inkább a mennyasszonynak megáldása. Ennek a szertartásnak szövegét, ugyanezen névvel, már a VIII—X. századi délolasz és francia sacramentariumokban is megtaláljuk (v. ö. A FRANZ idézett művét, II. 177. l.), de míg odaát e szertartás mellett valóban kifejlődött a «*Modus introducendi ad lectum*» a kapcsolatos szertartások és imákkal a «*ligatio*» ellen; addig ez az idegen elem, ami józanabb pogányságunktól távol eső gondolat, itt helyet nem talált, pedig eljutott még a németiség körébe is. (v. ö. Holder, Handschriften in Karlsruhe, VI. p. 383.). Hasonló régiség pl. a H. B. úgynevezett nagyobb megszólítása, mert a latin szöveg már a Cod. Avellanensisban is megvan. (MIGNE Patrol. lat. Tom. 151., 929. l.), de a temetés szertartása eltér ettől.

Hogy kódexünk *pontifex*-e valóságos *püspök* és *nem apát*, de *nem is prépost*, még tovább is bizonyítjuk. A fent idézett zsinati végzések szerint, a szerzeteseknek keresztelniök, vagy prédikálniok (*ad populum sermonem facere*) nem szabad. Már pedig kódexünk templomának keresztkútja van, vizet szentel, felnőtt katechumeneket oktat és vizsgáztat, benne deákok működnek, *custos*, *magister*, *kanonokok* vezetése alatt (*schola cantorum*) énekelnek, sőt úgylátszik zenélnek is, legalább harsonájuk (*tuba ductilis*) volt az egyik hymnus tanúsága szerint. Másutt *archidiaconus* szerepel, csupa olyan jelenség és hivatal, amilyenek prépost, vagy apát mellett nincs helye. Kódexünk több helyen tartat beszédet. Így pl. virágvasárnapon, máskor az evangélium után és feltámadáskor, ami pontosan egyezik az idézett zsinatvégzések utasításaival.

Akik a *pontifex*-et mindenáron apáttá akarják degradálni, arra hivatkoznak, hogy a kódexből hiányzik a nagyheti olajszentelés. Igen, a *missa chrismalis* csonka, amint hogy hiányos az egész nagyhét ritusa, de ennek okát adja épen a szerdai utasítás: «*dicat orationes, sicut in libro continentur*». Tehát ez a szertartás más könyvben volt megírva. De különben az olajszentelés itt nem volt feltétlenül szükséges, mert ezt ezidőben a püspök belátása szerint bármikor, esetleg évente többször is végezte és csak a XI. század folyamán kezdett terjedni, de nem kötelezőleg a mai *usus*, amiről régieskedő kódexünk még nem vett tudomást. (MIGNE Tom. 78. p. 325.) Hiszen ilyen defectusok alapján azt lehetne mondani, hogy az egész missale alig használható, mert pl. az egyes napokra rendelt lecke és evangélium (*Proprium m. de tempore*), vagy az egész nagyheti passzió ugyancsak hiányzik belőle, pedig van rá utalás, hogy elmondották. Feltűnőbb hiba lehetne a *keresztelés* szertartásának hiánya, miután katechumenekről beszél és vizet szentel számukra, magát a keresztelés ritusát mégsem írja le. Kétségtelen tehát, hogy leckekönyve és evangéliuma mellett saját *ritualeja* volt, külön könyvben.

Épen ezek a látszólagos hiányok adják kódexünk nemes patináját és igazolják a legrégebb misekönyvekből való származását. Már Nagy Szent Gergely misekönyvéhez fűzött magyarázatok (MIGNE idé-

zett helyén. P. IV. p. 233.) adják utasításul: «*Qui voluerit sacerdotis nomen habere, discat necessaria antequam manus Episcopi caput eius tangat i. e. i. Psalterium.*

2. *Lectionarium cum Evangeliiis.*

3. *Sacramentorum librum.*

4. *Baptisterium.*

5. *Computum cum cyclo*, e néven a naptári számítást a táblázatok, cyclusok alapján értve, míg az *Ordinariust* nem említi. Szóval mind megannyi külön, de összetartozó könyvet kell gondolnunk, amelyek közül nálunk csak a 3. és 5. maradt meg csonkán, újdonságul az *Ordinarius* járult hozzá, a többi elveszett. Ez az 5., illetőleg 6. könyv, volt tehát a papnevelők tananyagának legfőbb része, de nyoma van nálunk a többi tanulmánynak is. Sajnos, itt még a III. rész sem illeszkedik jól a presbyterek igényeihez, mert a legfőbb szertartásokat, úgyszólván az egész éven át, csak a *püspök* végzi, az egyszerűbb ritus legtöbbször hiányzik, tehát falusi plébános pusztán erre a könyvre nem támaszkodhatott. Hogy az apró liturgikus részleteket ismét mellőzzük, csak a közismert nagyobb ünnepekre utalunk. Így pl. a virágvasárnap szertartást *pontifex* végzi: *Circumstante clero et populo*; a nagypéntekit *ecclesiastici, presbyteri et ceteri* kísérik. Az utasítás szerint a papok ez alkalommal mezítláb nem jelenhetnek meg az oltárnál, holott a szerzeteseknek épen ezt parancsolták szabályaik. Ezt a szertartást is az «*Antistes*» végzi archidiakonusával; tehát kétségtelen megyéspüspök; azért egy hasonló szövegű bécsi kódex, amint OCSKAY kimutatta, e helyütt határozottan püspököt ír. A nagy-szombati keresztkút megáldását ugyancsak *pontifex* végzi, akár csak a pünkösdi körmenetet. Ez alkalommal a keresztelés után kétféle litániát mondanak, az egyik: «*Secundum canonicos*», a másik «*Secundum monachos*». Ez érthető, mert a püspök az ilyen ünnepekre a szerzeteseket is berendelhette a káptalanba, de nem mehetett szerzetesek templomába celebrálni. A Gyertyaszentelőkor is működő *schola cantorum*, vagy a gyertyaosztó *custos* csak káptalanbeli lehetett.

Tudjuk, hogy a későbbi infulás apátoknak aránylag nagy jog-

körük volt, de kódexünk erről még mit sem tud. Apró *benedictiók*, pl. hamvazó-szerdán a hamu, a húsvéti pálmaszentelés vagy a temető megáldása stb. itt határozottan *pontifikális* funktiók. Ha az akkori apát, már igazán főpapi hatalommal bírt volna,¹ az épülő templom alapkövét maga benedikálta volna. De itt egyenesen hivatkozással a zsinati végzésekre, megint a püspök jelenik meg, szóval a régi határozatok még ekkor is, kb. az 1220-as években érvényesek. A temető maga határozottan világi hívek és nem szerzetesek számára szenteltetik, a szertartás imája: «*Ut hoc cimiterium, sive poliandrium, in quo famulorum, famularumque corpora requiescere debent stb.*» erre vall.

Eddig KARÁCSONYI érveléseit támogattuk újabb adatokkal, de a somogyvári kalandnál már elválnak. Nem tudjuk megérteni, KARÁCSONYI sem mondja, hogy a székesfehérvári prépost miért vált meg a drága misekönyvtől, vagy miért vitte épen Somogyvárra? Vajjon ő is olyan viszonyok közül került-e, mint az admonti biblia egykori gazdája? Az a gyenge sequentia Szent Egyedről, úgy amint azt KARÁCSONYI közli (id. h. 226. lapján), olyan általános, hogy ha a ritmusba beillő más szent nevét alkalmazzuk, arra is illeni fog. Tulajdonképpen csak a vers második fele (eddig nincs kiadva) és benne a pseudolegenda teszi elfogadhatóvá, hogy itt valóban a: «*Sancti patris Egidii*» dicséretét zengi: «*tam plebs quam clerus humilis*». De szabad-e erre a két sorra építeni az egész somogyvári elméletet és a francia hatást? A «*pater Egidius*» csak *abba*-apát cím, amit szükségképpen megadott neki más is, nemcsak a bencés-rend tagja. De tegyük fel, hogy ezt a hymnust másutt sehol sem ismerik és valóban itt költötte Szent Egyednek valami lel-

¹ Zsinataink idézett rendelkezései nem tesznek kivételt, tehát a tilalom pannonhalmi apátot is érte, aki legelőbb kezdett főpapi *szandált* viselni (*mitr*-ről még itt sincs szó). Második kísérlete az apátnak 1175-re esik, amikor III. Sándor pápa elismeri számára az *inful*ának, állítólag már negyven év óta gyakorolt jogát, de ez nyilván csak a clunyi apát jogának átvétele lenne, bár ez nem sikerült, hiszen a casinói apát is csak 1208-ban nyert *inful*át. Nálunk az apátok foztosan nyerik a jogokat, legelőbb csak a *heresztelés* jogát kérik, majd fokozatosan 1216-tól 1225-ig ismét a casinói apát példájára való hivatkozással, a többi kiváltságot.

kes tisztelője, vajjon mit bizonyít ez? Miután az egyház kiemelte Egyedet az átlag szentek sorából és épen a XII. század elején beiktatta őt a tizennégy segítő szent közé, arról tudomást kellett vennie minden papnak, akár püspök, akár szerzetes és foglalkoznia kellett vele. Így tehát foglalkoztak az állítólagos somogyvári bencések is, épen a maguk módja szerint. Beírták a maguk különleges védőszentjének hymnusát az elrongyolt, már akkor is piszkos kódex utolsó, borítéknélküli lapjára és az ügy ezzel el volt intézve. Mert a missale különleges miséje Szent Egidiusról, csak olyan egyszerű, hogy így fejezzük ki magunkat semmitmondó, akárcsak a sequentia. Legcsekélyebb utalás sincs arra, hogy a szentnek itt, legalább e napon, több joga volna, mint másnak, valami nexusát a klostrommal, vagy azt, hogy ő a védőszentje, sehol sem találjuk. Amint megülték Szent Egyed emlékét, azonmód tartották ugyancsak a kódex tanúsága szerint Szent Lőrinc, Szent Zsigmond, Szent Kristóf stb. napját, vagy a *Conversio* és *Translatio Benedicti*-t legcsekélyebb utalás nélkül a szerzetességre. Szent Egyed különleges kultuszának nyomát keressük pl. a helynevekben, Somogyban, vagy országszerte, de semmi nyoma. Lám Csehországban, noha a somogyvárihoz hasonló francia klostroma nem volt, közvetlenül a *Gill-Gilles*ből alakult *Jilj-Jilji* franciás alakban hangzó öt helység neve van már a XII—XIII. században!

Megfontolandó tovább, vajjon a *clerus* és mellette a *humilis* jelző szerzetest jelent-e? DU-CANGE szótára, miután vagy harminc fajta *clerus*, azaz clericust sorol fel (*qui in gradu, in stallo est*), végül megjegyzi «*interdum etiam nonachi nominantur dum clericorum munus implent*». Ez pedig a somogyváriakra nem illik. A mi terminológiánkban és a kódexben foglalt zsinatok szövege alapján a *clerus* és a *monachus* ép oly határozottan szemben áll egymással, akár csak a külföldön. Hogy épen bencésekre vonatkozó példát idézzünk, utalunk ERDÉLYI L. (A Pannonhalmi Főapátság története, Budapest, 1902. I. 593. l.) közölte 1102. évi oklevélre, ahol a pápa megengedi az apátnak, hogy még a papirenden levőket is, bármi fokon legyenek, felvehessen szerzetesei közé: «*liceat clericos, cuiuscunque ordinis recipere ad monachicum habitum*». Hasonló a

Szent Istvánlegenda VIII. 16. szava: «*Per Christi servos et familiares clericos scilicet et monachos*», kifejezéssel határozottan világi-papnak minősíti a clericust.

Vizsont a *plebs* DU-CANGE meghatározása szerint: «*fideles, qui episcopo, vel sacerdoti proprio subsunt*» jelentéssel bír. Ha a «*humilis*» jelző erre vonatkozik, akkor felesleges, mert a nép úgyis *conditione humilis*. De itt a *humilis* jelző magára a papra vonatkozik, tehát a pap: *devotus vilis, exiguus* értelmű, gyakran használt euphemistikus jelzővel él, ami főleg a püspöknek olyan címe volt, mint a pápáé, mikor *servus servorum*nak mondta magát.

Hogy ne legyen kétségünk a *clerus* és a *plebs* = *populus* mivolta és egymáshoz való viszonya felől, megint utalunk a barkaszente-lés ünnepére, ahol a «*pontifex circumstante clero et populo*» szentel. A szertartás után a körmenet, ugyancsak «*clerus et populus intrant civitatem*», tehát ez sem kolostor. Egyébként a plébánia körzetéhez vagy a püspökségbe tartozó hívek rangjukra való tekintet nélkül *plebs*nek számítanak. Ilyen hívei a plébánia jog nélküli szerzeteseknek nem lehettek, ennélfogva itt a *clerus* szó szükségképen nem is gyűjtőnév, hanem *clericus* jelentésű, tehát jogilag egy pap is lehet, azaz «*humilis, devotus parochus*». Vizsont, ha gyűjtőnévnek tekintjük, akkor a *clerus* a kanonokok testülete is lehet, mert a kathedrális templom szolgálatában, csaknem szerzetesi szervezetben éltek a püspöknek alávetve, miként a szerzetesek az apátnak.

Kell-e végül épen Somogyvárra és az ottani franciákra gondolnunk, ha a vitás 22. ternion levő szentek bejutását keressük? Már OCSKAY megnyugtat, hogy e szokatlannak látszó nevek, ugyanakkor már a belga, valamint német missalek-ban is olvashatók. De nálunk sem teljesen ismeretlenek, mert a legtöbbje személy vagy helynév gyanánt, korábban, de későbbben is előfordul az országban, de mindenkor Somogyvártól távol. Terjedésük iránya a tengerpart felé utal és közvetlenül Rómába vezet. Különben a somogyvári franciák mellé már 1138 táján jönnek a premontreiek Lotharingiából, utánuk a cisterek 1184 táján Clairveaux, Champagne Bezançon, Pontignan kolostoraiból. Előttük és utánuk polgári

elem is jött Franciaország más vidékeiről, tehát az a korhatár, amit KARÁCSONYI feltételez, 1198—1204 így is kijön, de hol a francia hatás?

Tudjuk, hogy a somogyvári bencések francia apátsága (1091—1204-ig) rang és jólét tekintetében versenyzett a pannonhalmival. Módja volt a sokat emlegetett művelt nyugat divatját követnie, hiszen a francia kolostorokból kapta tagjait, vagy privilegiuma alapján legalább az apátját. Elég pontosan tudjuk, milyen volt az ottani apátságok külső-belső berendezése, élete és kultúrája. Profán emlékeken kívül a sacramentariumok is tételesen felsorolják a kolostorok évente többször, de legalább egyszer beszentelt helyiségeit. Ez megvan a Pray-kódexben is. KARÁCSONYI teljes szövegét idézi, de az ott felsorolt helyiségek, pl.: a betegház, káptalan, fűtőház (*caminata*), konyha, pince, húskamra (*lardarium*) és a kert vajmi szegény és kicsiny klastromra vallanak. Hiszen másutt, az egykorú külföldi, szerényebb javadalmú apátságok ilyenkor 19—27, néha még több, más és más rendeltetésű helyiséget szenteltetnek fel. Hogy a fentiek után csak a legfontosabbakra hivatkozunk, a gazdag apátság nem nélkülözhetette a *könyvtárt*, a külön *írószobát*, a *noviciusok és a laikus fráterek házát*, az ipari *műhelyeket* stb. berendezést, amiről másutt szó van. A kódex egészségügyi szabályai ismételten emlegetik a *fürdőt*, amit szintén fel kellett volna szentelni. Erről szó sincs, épen úgy mint a klastromban oly fontos *iskoláról*. Kötelezőleg és külön szentelték a *szállót*, azaz a *vendégházat* az utasok számára. Somogyvárott még külön a király számára fenntartott szállást is kell keresnünk, vajjon miért nem említi a jegyzék ezeket is a felszentelendők sorában?

Nem látjuk eléggé igazolva a francia hatást a *Bronx* vagy *Haustria* (Boroch, Austria helyett) írása által sem, mert ugyanaz a kéz máskor kihagyja a hehezetet: (*h*) *ortus* (*h*) *ysopus*, máskor *th* helyett *c*-t ír: *absincium*; *libisticum* helyett *leusticot* használ stb., ami gallicizmusnak épen nem mondható. Talán több joggal kereshetjük kódexünk *Libellus*ának a patarenoknak eretnekségére valló jegyzetében (lásd M. Sion, 1874. 426.), azt a nem kívánatos francia hatást, ami a somogyvári rendház feloszlását okozta. Tud-

juk, hogy Imre király, noha több alkalommal, a szó szoros értelmében erős kézzel nyúlt az egyház ügyeibe, vagy a váci püspök üstökébe, még sem vesztette el a pápa bizalmát, még akkor sem, amikor a legátusát lecsukatta. Imre fenyítette meg III. Incze pápa kívánságára a délvidéki patarenusokat, tehát a francia albigensisek itteni hitrokonait; ugyancsak közvetlen pápai megbízásból ő osztotta fel a fekete barátok visegrádi rendházát. Hihető, hogy a somogyvári beavatkozásnak valami komolyabb oka lehetett és a királyi nevelőnek, Bernát érseknek jutalmazása csak ürügy, mert a pápa nem tiltakozott ellene. Lehet, hogy a rendháznak része volt a zárai zavarokban vagy a francia keresztieseknek garázdálkodásában (1203), ennél fogva a megtorlás a pápa szerint is jogos volt. Bernát érsek tehát hatalmába vette a somogyvári rendházat. Ebből az időből való római sűrű érintkezés emlékét látjuk kódexünk imájában: «A cunctis», amit III. Incze pápa szerzett és behozatala épen KARÁCSONYI által is megállapított (1198+1204) évekre esik. Mindenesetre tanulságos — amint KARÁCSONYI megjegyzi — hogy a kódexnek 1204. évre szóló jegyzetét, tehát Imre király tettének esetleges magyarázatát utólag valaki eltüntette és helyébe a csonka: «*De natura infantumot*» és a tízparancsolatot írta. A titok még sem megy veszendőbe, mert a XXV. században, amire a kódexet kiadják, már közönséges lesz a kvarclámpával való fényképezés, az ibolyán túli sugarak alkalmazása és a palimpsest eljárás oly tökéletes, hogy könnyű lesz megfejteni, mit írt oda az igazmondó krónikás?

Ennyi kifogás után végre szólunk kell, minden elmélettől menten, a kódex termőhelyéről, saját bemondása alapján. Erre két helyen találunk utalást. Az egyik a feltámadási körmenet, mikor a *presbyter*, ezúttal nem püspök, a híveket Boldogasszony és Ker. Szent Jánosnak szentelt templomból Szent Margit kápolnájába vezeti és visszatérőben a várba (*civitas*) a templom Szentkereszt oltáránál állapodnak meg. A dedikáció miséje: «*Domine qui locum istum in honorem S. Mariae Stique Johannis Baptistae consecrasti...*» világos bizonyosság erre nézve, azért érthetetlen, hogy boldogult PRIKKEK barátom olyan csökönyösen tudott ragaszkodni *Deáki* és *Sellye* templomaihoz, noha saját adatai szóltak e magyarázat ellen.

A másik súlyos argumentum a *civitas*, azért KARÁCSONYI a Rex Gloriae éneket és Szent Margit kápolnáját vevén alapul, kénytelen a kódexet Székesfehérvárra vinni és belekeverni a *prépostot*, de a körmenet kiinduló pontját és visszatérését figyelmen kívül hagyta.

Székesfehérvárott valóban megvolt a Szent Margit temploma, de hol a többi részlet? Miután láttuk, hogy a kódex *pontificalis* jellegű és minden részletében káptalaniskolára vall, olyan helyet kell keresnünk, hol ilyen előfeltételek mellett a keresett templomok mind megvannak. Ilyen módon megtaláljuk a Boldogasszony templomát Veszprémben: *Ecclesia Beatae Mariae V. sub muro* 1086-ban és mellette, közel Szent Mihály templomához megvan a Szent Margit-kápolna is, sőt 1221–1232-ig terjedő évekből igazolható a «*capella sancti crucis*» is, feltehetjük tehát, hogy már korábban is meg volt. Ennélfogva a keresett *pontifex* csak Veszprém püspöke lehet, ellenben a 20. ternion a templom alapkövét szentelő *episcopus* már más személy.

Ettől kezdve ismét híven csatlakozunk KARÁCSONYI fejtegetéseihez, ahol bizonyítja a következő iveknek csonkaságát és figyelmeztet a betoldásra, amit előtte senki sem észlelt. Valóban itt megy át a kódex világi pap kezéből szerzetesek birtokára, de még nem a tulajdonába. Itteni életének aztán két főszakasza látszik: az első, amikor a már csak iskolai jegyzetül használt csonka *pontificalis* falusi *missale*vá lesz és lassan kiegészítik hiányait, hogy a célnak megfeleljen. Új forduló pont benne a templom alapkövének megáldása, az utolsó pontifikális, falusi misekönyvbe nem illő részlet a maga építész aenigmájával. Csak ezután jelentkeznek benne a tulajdonképeni szerzetességre valló elemek és a Halotti Beszéd, amiről alkalmilag külön szólnunk.

Az eddigiek után talán kalandosnak látszik kódexünk kialakulása és összetétele, mindamelllett ne keressünk benne exotikumot vagy kuriozumot, mert ami annak látszik csak tisztos régiség, korábbi idők emléke, ami így konzerválódott. Ilyen pl.: az eddig nem tárgyalt *kalendárium* szokatlannak látszó praktikája és apró betoldásai, ami az akkori naptárakban rendszerint megvolt, utóbb pedig állandó kísézője lett a profán kiadásoknak. Így a naptár

élére írt két hexameter egyike a hónap zodiakus jegye, néha gazdasági teendők, vagy a hónap jellemzésére szolgál, míg a második sor a *dies aegri* a szerencsétlen, ú. n. *egyiptomi napok* felsorolása. Kiegészíti ezt a lapszélre írt *havi diaeta*, orvosság és érvágás szabályozása, amiben újra jelentkeznek az alkalmas és alkalmatlan napok, hogy végül még harmadszor is a decemberi regulák pótlásául felmerüljenek. Ezek adják kódexünk orvosi és természettudományi vonatkozásainak egyik részét. (Szövege ZALÁN M. id. értekezésében.) Az olvasónak feltűnhetik, hogy a versek értelme akár a csillagászati részt, akár az egészségügyit nézze, homályos marad és valami folytatást kíván. Arra a feltevésre kell jutnunk, hogy itt az író talán csak idéz, valami közismert *versus memorialis* utal, amit felesleges volt egészen leírni, mert célzását mindenki tudta. Az első vers teljes szövegét a szükséges magyarázatokkal együtt megtaláljuk J. P. MIGNE: *Patrologiae cursus completus. Series II. T. 90. Paris, 1850. Venerabilis Bedae opera I.* A versek szerzőjét és korát BEDA még nem tudta megállapítani, magyarázó is, kezdve a XVI. századi NOVIOMAGUSSAL a legújabb időkig hasztalan tanakodtak rajta. Ma már tudjuk, hogy a középkor sok ilyen kalendáriumi verset termelt, néha heroikus monostichon, máskor sapphikus stb. formában. (V. ö. RIESE, *Anthologia latina. Carmina in cod. scripta I. II. Lipsiae, 1868—70.*) A mi versünk AUSONIUS DECIMUS, Kr. u. 394-ben meghalt gall poeta sokszor felhasznált művéből való, RIESE fent idézett műve (II. 92.) adja a kérdés irodalmát. A második hexameter teljesebb szövege BEDA id. m. 950. ill. 960. lapján olvasható, ami egyúttal kódexünk decemberhez fűzött három főszerencsétlen napjának a magyarázata. Ennek a szerzője még ismeretlen, de a szöveg számos változattal kb. az V. századig követhető, amint RIESE idézett műve (II. 201.) *Carmen codicis Valentimiani* méltatásában részletesen kifejti. Végül az egyes hónapok mellé írt regulák BEDA művében a 759. 786. l. levő naptárt kísérik. Értelmileg, ha nem is teljes szöveggel hasonlók kódexünk naptári bejegyzéseihez, miért is ZALÁN M. fent idézett munkájában ezt közvetlenül *Venerabilis Beda* befolyásának tekinti. Megerősíti állítását azzal, hogy a Pray-kódex 7. lapján levő zodiakus

magyarázat viszont BEDA első magyarázója a 980. tájban működött BRIDFERTUS műve lenne.

Más szóval tehát, miután Európa annyi népe, annyi kultúrája járt ide «hatni», most ZALÁN M. jóvoltából az angol is jelentkezik, még pedig VIII—IX. sz.-i elemekkel, hogy a többi nációt megelőzze. Fogadjuk el ezt a feltevést azzal a fenntartással, amit a tudós kiadó MIGNE ismételtlen hangoztat, hogy az összes itt idézett helyek, tehát a Könyvszemle párhuzamai, BEDÁnak kétes és hamis munkáiból valók, amint ő nevezi: *Didascalía spuria et dubia*. Tudatosan ideértem a más helyről idézett: «*Umbra absumitur in Meroe*»-részt is. ZALÁN M. érdeme, hogy kódexünknek ezt a romlott részét helyreállította, de még így sem lehet argumentum BEDA mellett, mert ez PLINIUSBól való idézet, és már ott sem eredeti. A régieknek ezt a *Greenwichét*, *Meroet* a középkorban olyan sokszor emlegetik, hogy még a PLINIUSRA való utalás is merész, azaz, ha POMPONIUS MELAT, STRABOT vagy SOLINUST adom e hely forrásául, akkor is igazabb, mert kétségtelen, hogy mindezeket gyakrabban olvasta a világ, főleg a csillagászok, mint BEDA műveit. Feltéve, hogy ez a hatás megvan és PRAY szövege valóban rokon, ez sem BEDÁT, sem korát a VIII. századot nem igazolja. Az eddigi felfogás szerint, amit MABILLON és OUDINUS hangoztat (MIGNE id. h. bevezetésében) a vitás BEDA-féle naptár XIII. századbeli német, eddig ismeretlen szerző műve. De lehet-e támaszkodni a 735-ben meghalt BEDÁRA, ha naptárában és a kísérő martyrologiumban, hogy a sok kimutatott ellenmondásból csak néhányat idézzünk, június 5-én Szent Bonifác neve szerepel (megh. 754-ben). Július 4-én Szent Udalricus neve (megh. 980 táján). A naptár ismeri az augusztus 15-én és szeptember 8-án tartott Mária ünnepet, holott ezek csak a X. században merültek fel. Ismeri Szent Adalbert napját (március 27-én) vagy a thüringiai Szent Erzsébetet (november 19-én), bár ezt csak 1235-ben avatták szentté. Már pedig a Csizió két ízben is megemlékszik róla: «*Fertilis Elisabeth cantat Thuringia laudes*» és alább: «*Elisabeth hiemem dat*»... Tegyük fel, hogy ezek csak utólagos bejegyzések és inkább a naptár szakadatlan használatát vagy bővítését igazolják, mégis

meg kell hajolnunk MIGNE tekintélye előtt, ha azt mondja, hogy ilyen teljes naptárt BEDA korában még a *multra* nézve sem lehetett szerkeszteni. Ugyancsak el kell fogadnunk MIGNE érvelése alapján, hogy azok az egészségügyi szabályok és párhuzamok nem méltók BEDÁHOZ: «*Omnino indigni sunt V. Bedae. Computus vero qui dicitur Ephemeris nulla tenus est Ven. BEDAE*» (MIGNE idézett hely 75. l.).

Mi részünkről még tovább fűzzük MIGNE kifogásait. BEDA hiteles munkái inkább azt igazolják, hogy természettudománnyal vagy orvoslással egyáltalában nem foglalkozott. Vegyük pl. az ószövetség *Leviticus* könyvéhez vagy az *Énekek Éneke*hez írt magyarázatait. Milyen óvatosan kerül a természettudományi vonatkozásokat.

Nagyon rosszul sikerült frázis az, ha ráfogjuk BEDÁRA, amint ZALÁN teszi (idézett műve 249.), hogy átszarmasztatta a klasszikus világ természettudományát a középkorra. Nagyon késő lett volna a mentés, ha a VIII. századig vártak volna vele és Angliában fog-nak hozzá. Nézetünk szerint a «*doctor Anglorum*» érdemei nem csökkennek, ha a terhére rótt sok selejtmunkát elvetjük. A «*candela ecclesiae*» fénye nem szenved, ha újból megállapítjuk, hogy az egyetlen orvosi érdekű írás, amit MIGNE a gyanus BEDA művek közé felvett (*Elementa Philosophiae*), tulajdonképen Quillelmus de CONCHIS, a párizsi főiskolán 1140 táján működött angol tudóst illeti. A «*De natura infantum*» című gyenge kivonat talán ebből merített, de ebben BEDA már ártatlan.

Ellene szól a naptárnak BEDA kora és hazája, a versek és azok természettudományi, valamint orvostörténelmi vonatkozásai, amelyekről szaklapokban részletesebben külön szólunk, itt csak a kézzel fogható ellenmondásokra utalunk. Ismeretes, hogy Angliában a szőlő ma sem tenyészik. Már pedig a *Distributio anni* (786-ik lap) május havát így jellemzi:

«*Vinea quum floret plebs Urbanum celebrabit*» és ugyancsak májusi regula:

«*Adligat ad fustes hic Majus in ordine vites*». Vajjon a szent életű szerzetes BEDA írta-e a VIII. században a *martyrologium* szavait:

«*Sidere virgo tuo Bacchum September opimat,
September lectos ferit hic cum fuste corymbos.
Miti September praegustat pocula Baccho
Quos aris venerando colat memoretque canemus*»...

Ugyancsak BEDA Diaetetikája rendeli a barátoknak, hogy októberben a szőlőkúra mellett csípős mustot igyanak. Tehát nyilvánvalólag szőlőművelő területről való versekről van szó, ahol az invokált Orbán pápa (1088—1099-ig uralkodott) tisztelete divott, ami nem illett a VIII. századbeli Angliára. Hogy a régebbi kiadók milyen gondatlanul jártak el BEDA munkáinak összegyűjtésében, bizonyítja az, hogy a BEDA munkája gyanánt kiadott: «*De embolismorum ratione*» (MIGNE idézett helyén a 790-ik l.) tetrastichonok: valójában MELANCHTON tanítványának Joachim. CAMERARIUSNAK versei, amit még életében 1594-ben kiadott a *Medicina Salernitana* erfurti kiadása. Így aztán érthető, hogy BEDA munkái közé becsúsztak az ilyen épületes sorok: (794. l.).

«*Aeris ignifuos intendit Julius aestus
Hoc brevior somno tempore danda quies,
Balnea vitentur, nec venam tangere ferro,
Nec dominae petulans accubuisse velis*...

*Esse salutaris perhibetur mulsa Novembri,
Gingiber et dulce fissile melle natans:
Tum neque saepe laves, Veneris neque sacra frequentes
Ante senex tempus ne videare suum.*

Pedig ilyen havi regulák MIGNE id. BEDA kiadásában is olvashatók, bizonyosságul, hogy a szövegkritika még itt sem volt elég szigorú.

Egyébként ne vádoljuk CAMERARIUST vagy erkölceit, hiszen csak szöveget emendált és helyre állította HIPOKRATES diaetáját a salernumiak értelmezése szerint, ahol a Venusasszony kultuszának époly helye volt, akár a PSEUDO-BEDÁBAN. Ezt a bizánci stílus, amit kódexünk követ, nem ismerte el, innen az ellentét, nemcsak a morál, hanem az orvosságok terén is, egyben az egyik tilalom a sok közül, hogy a PSEUDO-BEDÁT és a Pray-kódex szövegét azonosnak tekintsük. Valóban közös őstől származnak, de már régen elváltak egymástól, azért nem is tartják a rokonságot. Kapcsolá-

taikat és az idegen elemek bejutását másutt fejtegetjük, itt még csak arra utalunk, hogy HIPPOKRATES szövegének elváltozásai mutatják a tudomány útját Salernumig, majd onnan CAMERARIUS koráig, sőt ha úgy tetszik napjainkig, mert a szakadatlanul élő görög-latin szellem diadalát hirdetik, aminek egyik szerény emléke a mi kódexünk is.

Bevezetésül nyesegetést ígértünk, ime lehullott a nemes oltvány néhány vadhajtása, a tőkék visszanyerték erejüket és virulni fognak tovább. Hogy elégtételt szolgáltatassunk a sokszor meghurcolt PSEUDO-BEDÁnak, egyelőre az ő soraival végezzük támadásainkat:

« — Superflua ut demat —
Falcem retinens vult cedere vitem »

(MIGNE id. h. 763. l.).

ERNYEY JÓZSEF.

AZ AMBRASI GYŰJTEMÉNYBŐL VALÓ-E BÉLA KIRÁLY NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK KÓDEXE?

(Egy szövegközi ábrával.)

A magyar honfoglalás történelmi kútfőinek a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott nagy Corpusában a legfontosabb hazai forrásnak, Anonymus *Gestájának* egyetlen, bécsi kódexéről a következőket írja legjobb ismerője, egyszersmind legmodernebb kiadója, FEJÉRPATAKY László:

«E kéziratnak története *régóta ismeretes*. Csak a XVII. századig megy vissza. Honnét, ki által jutott *a tiroli Ambras várába*, nem tudjuk; *csak annyi ismeretes, hogy e vár világhírű gyűjtemény-tárgyaival egyetemben 1665-ben Bécsbe került* és azóta ott, a cs. kir. udvari könyvtárban őrzik.»

«Az irodalom is e tájon vesz róla tudomást. LAMBECCIUS 1666-ban említi *először* a Bécsben őrzött magyarországi történelmi kútfők között.¹ NESSEL Dániel, a bécsi udv. könyvtár őre 1692-ben ígéri, hogy e nevezetes emléket közzé fogja tenni;² e szándéka azonban meg nem valósult. A nagyérdékű elbeszélés szövegét — meglehetősen hibásan — első ízben SCHWANDTNER tette közzé 1746-ban.»

«Az *Ambrasból 1665-ben Bécsbe került kézirat*kötet két művet tartalmazott. Az egyik a mi Névtelenünké; a másik egy vele semmi összefüggésben nem lévő, újkori jelentés, melyet PANSÁ Gáspár írt 1610-ben tett franciaországi újáról: «*Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum.*» Természetes, hogy az egymáshoz nem illő két darabot Bécsben szétválasztották s a hártýára írt magyar krónikát mint külön kéziratot iktatták be az udvari könyvtár állományába, hol mostani jelzete *Cod. lat 514.*³»

¹ «*Diarium sacri itineris Cellensis*. Vindob. 1666. 267.»

² «*Sciagraphia etc.* Vindob. 1692. 29.»

³ «*Tabulae Codicum bibl.* Vindob. I. 442.» (Eönyi lapból áll t. i. a

«A bécsi udv. könyvtárnak *akkori* igazgatója, TENGNAGEL, számozta meg a leveleket és fejezeteket, mely utóbbiak száma 57. stb. 1»

FEJÉRPATAKY az Anonymus-kódex itt szóról-szóra idézett «történetét» — melynek egyes sorait az alább mondandókra való tekintettel mi húztuk alá — legnagyobbbrészt SEBESTYÉN Gyula imént jegyzetben említett, két évvel korábban megjelent «*Ki volt Anonymus?*» c. munkája I. köt. 2. lapján mondottak alapján írta meg. Csalhatatlan bizonyíték erre az azonos adatok csaknem azonos sorrendjén kívül előbbi (3-ik) jegyzetének lapsusa.

A kézirat imígy megírt történetének azóta a köztudatba is rég átment ezen biztos hangú, szabatos összefoglalása után bizonyára sokan fogják az első látásra kákán csomó keresésnek bélyegezni az értekezésünk címétül tett kérdést. Pedig nem az. Mert e «*régóta ismeretes történet*» csaknem az utolsó betűig hamis. Sem SEBESTYÉN Gyula, aki pedig saját szavai szerint örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a másfélszáz esztendeig hüvelyezett titok — az Anonymus-kérdés — megfejtésére *végleg kiaknázzon minden hozzáférhető és értékesíthető anyagot* (id. munka I. k. VI. l.), sem a kérdésnek azóta már 180 évesre öregedett irodalma sok egyébbel együtt a kézirat származásának kérdését sem tudta tisztázni. Csak ötnegyed századdal ezelőtt tévútra terelte. S azóta történettudósaink egy része hamis nyomokon tévelyegve kutatja egyik legfontosabb, sőt irodalmi szempontból kétségtelenül legérdekesebb történeti forrásunk eredetének kérdését, más — nagyobb — része meg nagy kényelmesen, egyik a másikat követve, több-kevesebb stiláris változtatással ismételteti ugyanazon téves megállapításokat, melyeket FEJÉRPATAKY csak SEBESTYÉN nyomán, SEBESTYÉN pedig legkevéssbém sem a hozzáférhető összes forrás végleges kiaknázása után, hanem csak — mint látni fogjuk — elődeinek tekintélyében vakon megbízva összegezett két füzetes munkája idézett helyén. Így azután

Tabulae Codicum I. kötete, mint SEBESTYÉN Gyula: «*Ki volt Anonymus?*» Bpest, 1898. I. k. XLIV. l. közölt bibliographiából olvasta idézett illusztris szerző, de szóbanforgó kódexünkről nem ez általa idézett utolsó lapon, hanem a Tab. Cod. I. k. 87. lapján van szó!).

¹ A magyar honfoglalás kútfoi. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1900. 381—382.

súlyos szavuknak minden kétséget eloszlató hatása folytán mindmáig sem tisztázódott a titokzatos forrás származásának kérdése. Jómagunk sem dicsekedhetünk azzal, hogy célhoz jutottunk a kódex eredetének kiderítésében, de azt sikerült megállapítanunk, hogy téves volt az út, melyre eleinte — megvalljuk — mi magunk is elődeink hosszú sorának példáját követve léptünk e részletkérdésben, sőt a téves úton elért megállapításokra immár hamisnak bizonyult következtetéseket is építettünk.¹ Ám felismerve a helyzetet visszafordultunk e kitaposott, de a kitűzött célhoz soha nem vivő útról s hosszas kutatások eredményeként az alábbiakban mutatjuk meg a helyes irányt, mely előbb-utóbb talán elvezet a forrás eredetéhez.

Magába a kódexbe bejegyzett provenienciák vezetik félre a felületes és könnyen hívó vizsgálót, de helyes irányba terelik azt, ki útmutatásukat valóban a hozzáférhető egyéb források adataival egybevetve, önálló kutatás alapján, nem pedig elődeinek hamis megállapításait kérődzve fog az Anonymus-kérdés e részletének, a kódex származásának kiderítésébe.

Az 514. sz. latin kódex modern, XIX. századi, arany kétfejű sassal ellátott első kötéstáblájának belső lapjára ragasztott vignettán a kódex hivatalos, XIX. századi könyvtári jelzete: «N° 514. *Olim Hist. pr. 671.*» olvasható. E mellé jobbról ugyancsak XIX. századi kéz «*Lambecius attulit ex arce Ambras, ubi junctus erat hic codex codici Itinerum Casp. Pansae sub uno N° 319. cf. Cornidessii Vindicias*» hivatkozást jegyezte.

A kódex első hártýalevelének recto lapjára szintén keskeny papircédulácska van ragasztva, melyre a XVII. század első felére valló írással, tintával a következő titulatio van írva: «N° 119. (3-szoros vonással keresztülhúzva) *Historia Hungarica de VII primis Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario.*»

¹ L. GR. KLEBELSBERG-Emlékkönyv (1925.) 210. l. és Akadémiai Értesítő XXXVII. (1926.) 171. l. kifejtett ama hamis következtetésünket, hogy a *P. mester* (Anonymus) által párizsi iskolatársának, N.-nek külföldre kiküldött *Gesta* szóbanforgó, nyilván külföldön készített XIII. századi másolatát, azaz kódexünket, valószínűleg PANSA Gáspár hozta magával 1610-ben Franciaországból. Ezzel természetesen következtetésünknek eléggé megokolt első része még nem dől meg.

Ugyanezen lap alján a kódexnek írónnal írt régi, XVIII. századi jelzete olvasható: «*H. pr. DCLXXI.*»

Az első tábla belsejére írt hivatkozás az 1787-ben elhunyt CORNIDES Dánielnek «*Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii*» című J. Christian ENGEL által Budán, 1802-ben kiadott posthumus műve 2. és 4. lapjaira vonatkozik. E lapokon a neves történétíró — mint látni fogjuk, teljesen hibás következtetés alapján — a következő szavakkal állapította meg a kódex ambrasi eredetét:

(2. l.) «Codex membranaceus e locupletissimo Serenissimorum Archiducum Austriae Gazophylacio Ambrasiano in Bibliothecam Caesaream Vindobonensem illatus, formae quadripartitae est, inter Cod. MS. Historiae prophanae latinos DCXXX.»¹ — — — «Cl. Sebastianus *Tengnagelius*, Augustae quondam Bibliothecae Praefectus, in locum tituli, schedulam agglutinavit albae paginae his verbis inscriptam: *Nro. 119. Historia Hungarica de VII. primis Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario.*² Idem vir doctissimus in Codicis margine Sectionum Lemmata, quae minio sunt exarata, quotum quodque esset in ordine, hodiernis notis numerorum arabicis *manu sua* connotavit.»

A kódex eredetéről való ezen téves vélekedését ismétli, sőt meg is indokolja a mű 4. lapján:

«Enim vero Codicem e Serenissimorum Archiducum Austriae Gazophylacio Ambrasiano, quod vix unius horae itinere distat Oeniponte,³ cum aliis Cod. MS. Anno 1665. esse depromptum, fidem facit Nota illa, quae MS. Chartaceo *Casparis Pansae iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum* enarranti, atque in idem simul cum Anonymi *Opellae volumen compacto* in fronte adposita cernitur, quaeve huiusmodi est: *MS. Ambras. 319.*»

Mindebből kénytelenek vagyunk azt a tényt konstatálni, hogy Anonymus kódexe a XVIII. század utolsóelőtti évtizedeiben, midőn CORNIDES Dániel azt a lehető legrészletesebb vizsgálat tárgyává tette, valóban egybe volt kötve PANSA Gáspár: «*Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum*» című 1610-ben írt, 91 lapos útleírásával (Tab. Cod. 10,446., olim *Hist. prof. 670.*), mely első lapjára

¹ Hibás jelzet DCLXXI. helyett.

² A beragasztott cédula — mint említettük — most is megvan az első hártylevél recto lapján.

³ Az *ambrasi* (Amras) várkastély Tirolban, Innsbrucktól 8 km.-re, dél-keletre fekszik.

írt legrégebb jelzete: «*Ms. Ambras. 319.*» szerint valóban az ambrasi gyűjtemény kéziratanyagából való volt és e gyűjteménnyel együtt került 1665-ben a bécsi császári Udvari Könyvtárba.

Sőt egybe volt kötve Anonymus kódexe Pansa kéziratával még 1827-ben is, mint erről az Udvari Könyvtár egyik tisztviselője, ENDLICHER László István ezévi Anonymus-kiadásának¹ *Prolegomenái*-ből (1—2. l.) CORNIDES fenti megállapításaival csaknem azonos szavakkal értesülünk:

«Codex manuscriptus bibliothecae caesariae Vindobonensis, inter codices mss. historiae profanae latinos *trigesimus supra sexcentessimus*² praeter Caspari Pansae iter e Germaniae finibus in Galliam anno 1610. susceptum, quod in charta scriptum est, foliis membranaceis quatuor et viginti, formae, quam quadripartitam nominant, majoris, aureum Anonymi Belae regis notarii *de gestis Hungarorum* libellum complectitur. Codicis anno 1665. Ambrasio, arce Tyrolis, ubi cum multis aliis egregiis omnigenae historiae monumentis, inter Archiducum Austriae cimelia recondebatur, bibliothecae caesariae Vindobonensi illati, magnus ille Petrus Lambeccius, in diario sacri itineris Cellensis (Additament. II. p. 267.), primus omnium meminit, Daniel Nesselius vulgandi spem fecerat; sed ut solet fere fieri a viris, qui tanta, ut ille in magni corporis historici Sciagraphia, promittunt, eam destituit, Joannes Georgius Schwandtnerus, anno demum 1746, inter reliquos historiae Hungaricae scriptores veteres, meliori utique consilio, quam felici successu, typis exscribendum curavit».

Megemlíti ezek után még ENDLICHER is idézett műve 3. és 4. l., hogy a kódex első levelének *recto* lapjáról a hanyag másoló által elhagyott díszes címerát³ TENGNAGEL Sebestyén, a császári könyvtár egykori igazgatója *sajátkezűleg* pótolta azzal, hogy a lapra fehér cédulát ragasztott és arra a «*Historia hungarica de septem*

¹ Anonymi Belae Regis Notarii de Gestis Hungarorum liber. Viennae, 1827. ENDLICHER csak a publicatio után egy évvel, 1828-ban került az Udvari Könyvtár szolgálatába.

² Hamis jelzet *Hist. prof. 671.* helyett. Mint láttuk, a hibát először CORNIDES követte el.

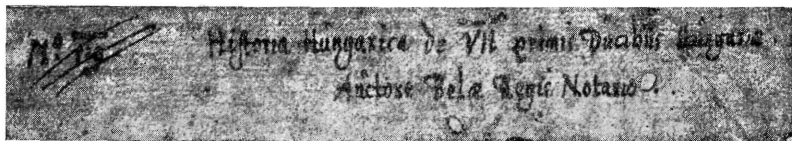
³ Ez a kódex korábbi tanulmányozójának, BÉL Mátyásnak káros hatását, téves ötlete volt, melyet «*P. mester* (Adalékok az Anonymus kérdéshez)» c. értekezésünkben, GR. KLEBELSBERG-Emlékkönyv 1925. 182. l. cáfoltunk meg. L. még «*Adalékok az Anonymus-kérdéshez*» c. kivonatunkat az Akad. Értesítő XXXVII, (1926.) 146. l.

primis ducibus Hungariae, auctore Belae regis notario» szavakkal írta rá a kódex titulussát. Ehhez azonban azon megjegyzést fűzi még ENDLICHER, hogy TENG Nagel e címzése hibás, mert Anonymus kódexének első szavaiból: «Incipit prologus in gesta Hungarorum» következtetve csak «*De gestis Hungarorum*», vagy «*Libri de gestis Hungarorum*» lehet a művecske helyes címe.

E két magyar tudós, CORNIDES és ENDLICHER, fentebb egész terjedelmében idézett tanításából terjedt el azután a tudományos irodalomban azon nézet, hogy Anonymus kódexe az ambrasi gyűjteményből való, onnan hozta el az ambrasi gyűjtemény egész nyomtatvány- és kéziratanyagával együtt LAMBECK Péter 1665-ben.

Mint láttuk, mindketten csupán arra építik e véleményüket, hogy azon időben, midőn a szóbanforgó kódexet vizsgálatuk tárgyává tették, tehát az 1780-as és 1820-as években, az *egybe volt kötve* PANSÁ Gáspár 1610. évben írt útleírásával, melynek régi jelzete «*Ms. Ambras. 319.*» volt s így az *utóbbi kézirat* valóban az ambrasi gyűjteményből származik. Azt is említettük, hogy *egyedül* CORNIDES idézett szavaira hivatkozik a kódex első táblájának belsejére jegyzett ily értelmű provenientia is.

Ha most már ezek után a kódex eredetére vonatkozólag magát a *kódexet*, a volt Udvari Könyvtár *régi katalógusait* és a kódex *régibb, publikált irodalmát* tüzetesebben áttanulmányozzuk, csakhamar rájövünk, hogy két tudósunk teljesen hibás alapra állva állapította meg a kódex ambrasi eredetét.

A kódex első hártylevelének recto lapjára ragasztott fehér papircédulára írt, fentebb idézett címirata nemcsak CORNIDES és ENDLICHER, de BÉL Mátyás szerint is¹ TENG Nagel Sebestyennek,

¹ Joan. Georg. SCHWANDTNER, *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini* 2°. I. k. Viennae, 1746. Praefatio VI. l.

az Udvari Könyvtár egykori igazgatójának *sajátkezű írása*. Ha a másfélsoros címirat jellegzetes, a nyomtatványéhoz hasonlóan kapcsolatlan, kerek betűs, álló, az olasz humanista írásra emlékeztető írását összehasonlítjuk a volt Udvari Könyvtár TENGNAGEL kezéből kelt katalógusainak, indexeinek és egyéb iratainak [Tab. Cod. 9479, 9531, 9539, 9690, 12.594, 12.650, 13.429, 13.541, 13.546—50, 13.928, 15.160—62; továbbá 7990, 8674 (5—6. része), 8997 (3., 6., 7. része) stb., stb.] írásával, kiderül, hogy említett tudósainknak abban tökéletesen igazuk van, hogy a kódex címirata minden kétség kizárásával, elvitathatatlanul TENGNAGEL Sebestyéntől származik, az valóban sajátkezű írása. Az ő kezeírása ezenfelül a kódex lapjainak és fejezeteinek megszámozása is.

Ámde TENGNAGEL 1601. évtől kezdve volt a császári könyvtár tisztviselője, majd 1608—36-ig igazgatója s a felsorolt katalógusok és indexek közül a 13.546—50. számúakat 1602—05. közt, a 13.541. számút az 1609—10. években, saját könyveinek 9539. számú lajstromát 1613—25. közt, Thomas ERPENIUS 13.928. számú katalógusát pedig 1622-ben írta s 1636. április 4-én halt meg 63 éves korában (l. az eredeti katalógusokat, indexeket és iratokat, továbbá a Tab. Cod. megfelelő számait; v. ö. ZIMMERMANN, HANDLIRSCH und SMITAL: Die beiden Hofmuseen und die Hofbibliothek. Wien u. Leipzig, 1920. 51., 54., 97., 98. l.; JÖCHER: Allg. Gelehrten Lexicon. Leipzig, 1751. IV. k. 1053. hasáb.).¹

Azt is helyesen mondják fentnevezett tudósaink, hogy az ambrasi anyagot Petrus LAMBECIUS, a császári könyvtár nagynevű igazgatója szállította 1665-ben Bécsbe. (ZIMMERMANN-HANDLIRSCH-SMITAL id. mű 56. l.)²

¹ TENGNAGEL Sebestyén síremléke a bécsi Szent István-főszékesegyház keleti falának külsejébe van illesztve. Elhalálkozásának évét és napját tartalmazó sírfeliratát l. Ig. Fr. MOSEL: «Geschichte der k. k. Hofbibliothek zu Wien.» Wien, 1835. 61. l.

² LAMBECK Péter 1628. ápr. 13-án született Hamburgban. TENGNAGEL halálakor még 8-dik évét sem töltötte be. Az Udv. Könyvtár szolgálatába 1663-ban került és 1680-ban halt meg. A Zsigmond Ferenc főherceg 1665. jún. 25-én bekövetkezett halálával I. Lipót császár- és királyra szállt ambrasi

Az ambrasi kézirat- és könyvanyag eszerint tehát TENGNAGEL halála után egy híján 30 évvel jutott csak a császári könyvtárba.

E körülménynek megállapítása már magában is döntő bizonyítékul szolgál arra nézve, hogy Anonymus kódexe nem származhatik az ambrasi anyagból.

Egy csak 1665-ben a bécsi Udvari Könyvtárba került kódex nem viselhetné ugyanazon könyvtár majdnem 30 évvel korábban elhunyt igazgatójának *sajátkezű* lajstromszámát, címiratát és foliálását.

Nem döntheti meg e tény igazságát az a körülmény sem, hogy a TENGNAGEL által 1636 előtt lajstromszámmal, címirattal, lap- és fejezetszámozással ellátott kódex nem lelhető fel az Udvari Könyvtárnak 1602—05. közt, illetve 1609—10. körül TENGNAGEL által sajátkezűleg írt, fentemlített katalógusaiban és indexeiben. Nagyon könnyen juthatott a kódex később, 1610 és 1636 közt is az Udvari Könyvtár birtokába, vagy esetleg azon nagyszámú kódexek közé is tartozhatott, melyeket TENGNAGEL, 13.546. sz. katalógusának 1^a lapjára írt jegyzete szerint *Rudolf* császár és király számára időlegesen *Prágába* küldött (Seb. TENGNAGEL bibliothecarii monitum: «...Item quia nonnulli libri hic ex prioribus indicibus adnotati, nunc in Bibliotheca desiderabantur, qui partim ad Caesaream Majestatem Pragam magno numero transmissi...»).

Szerény véleményünk szerint az előbbi eshetőséget, — t. i. hogy 1610 és 1636 közt került Anonymus kódexe az Udvari Könyvtár birtokába — valószínűbbnek tartjuk, mert Hugo BLOTIUS-nak az 1597. évben befejezett kéziratkatalógusában (Ser. Nov. 4451.) és 5 — illetve már csak 4 — kötetes alfabetaikus Indexében (Tab. Cod. 13.542—5.) is hiába kerestük a kódexet. Bár ez sem döntő bizonyíték, mert H. BLOTIUS Indexének *D—H.* betűket tartalmazó II. kötete, mely esetleg *Gesta Hungarorum* vagy *Historia Hungarica* címen foglalhatta magában Anonymus *Gestáját*, elveszett (ZIMMERMANN—HANDLIRSCH—SMITAL id. mű 97—98.)¹

var kézirat- és könyvanyagát LAMBECK 1665. év október havában vizsgálta át és november 3—12-ig szállította Bécsbe. L. MOSEL id. mű 78—79. l.

¹ I. Ferdinánd császár és király fiának, az ambrasi gyűjteményt megal-

Előbbi bizonyítékunkat cáfolhatatlanul megerősíti, CORNIDES, ENDLICHER és az őket 125 éven keresztül kételkedés nélkül követő tudományos irodalomnak a kódex ambrasi eredetére vonatkozó téves hiedelmét pedig *végkép halomra dönti* az a tény, hogy Anonymusnak TENGNAGEL sajátkezű (tehát 1636 előtti) írását magán viselő és «Incipit prologus in gesta Hungarorum» szavakkal kezdődő kódexe «De Gestis Hungarorum» címen be van vezetve az Udvari Könyvtárnak Matthaeus MAUCHTER (bibliothecarius 1651—63.) által 1652-ben készített katalógusa I. kötetének 173^b lapjára, az előző (172.) lapon kezdődő «*Historici Prophani Latini Manuscripti*» című classisba, szám vagy jelzet nélkül. (A volt Udvari, most Nemzeti Könyvtár hivatalos kéziratjegyzékébe, a Tabulae Codicumba (I. k. 87. l. 514. sz.) *ma is ugyanezen címen* van felvéve kódexünk: «Anonymus Belae regis notarius, De gestis Hungarorum liber.»)

MAUCHTER Máté 2 kötetes katalógusa I. kötetének 1—202. lapja a császári könyvtár akkori kéziratait, hátralevő része és II. kötete a nyomtatványait lajstromozza szakok szerint, de jelzetüket nem adja. (Tab. Cod. 13.556—57.: «Bibliotheca Caesarea Viennensis

pító Tiroli Ferdinánd főhercegnek halála (1595.) után 1596. máj. 30-án mobilái-ról felvett, nagyrészt német nyelvű inventáriumban (Tab. Cod. 8228. Inventarium Germanicum omnium rerum mobilium... bibliothecae... etc., quae fuerant archiducis Ferdinandi; illetve ennek 485—635 l. terjedő Bibliotheca... Varii variarum rerum, factorum, multarumque aliarum Historiarum scriptores etc. c. könyvlajstromában) csak egy magyar történeti mű van említve az 569^a l.: «*Cronica Hungarica* in 4°». Az inventárium a kódexek és régibb hártakéziratok mellé rendszeresen kiteszi a «scripta, manuscripta, antiqua, in pergamento» stb. magyarázó szavakat. Emellett ezeknek egyikét sem találjuk meg, miből az következik, hogy aránylag újabb, nyomtatott mű volt: az 1473. évi Budai Krónika, THURÓCZI 1488. évi krónikája, valamelyik XVI. századi BONFINI-kiadás, esetleg Bencédi SZÉKELY István, TINÓDY vagy HELTAI magyar krónikája. TENGNAGEL fentebb felsorolt katalógusaiban például magyar nyelvű könyvek is vannak. Az 1609—1610. közt írt 13.541. számúnak 121^a l. «*Hungaricae Cantilenae 1554. in Colofuarba 4°.*» címen van felvéve TINÓDY Chrónikája (I. SZABÓ Károly: Régi Magy. Könyvtár I. k. 33. sz.). Anonymus *Gestája* nemcsak címénél, de a fentebb mondottak és alább mondandók alapján sem lehetett. Az ambrasi gyűjtemény I. Miksa császártól származó könyvei közt nem találunk magyar történeti művet. L. Theodor GOTTLIEB, Die Ambraser Handschriften. I. k. Leipzig, 1900.

Ferdinandi III. Romanorum Imperatoris Augustissimi ordinata a Matthaeo MAUCHTER theol. doct., canonico Viennensi, bibliothecario Caesareo. Anno part. virg. MDCLII. in classes disposita et ordinata.» V. ö. ZIMMERMANN—HANDLIRSCH—SMITAL, id. mű 55. és 98. l. 22. jegyz.)

Eddigi kutatásaink szerint ez Béla király névtelen jegyzője *Gestájának* legelső említése.

Mellesleg megemlítjük, hogy a Bécsi Képes Krónika MAUCHTER 1652. évi Katalogusa I. kötetének 173^a lapján «*Chronica Vngari(c)a cum figuris*» címen van lajstromozva.

Az ambrasi anyag csak 13 évvel a Mauchter-féle katalógus elkészítése után került a bécsi Udvari Könyvtárba. Az 1652. évben a bécsi Udvari Könyvtár állagában lajstromozott Anonymus-kódex tehát semmikörülmények között sem kerülhetett oda 1665-ben Ambrasból.

Csak természetes ezek után, hogy Petrus LAMBECIUS 1666. évben Bécsben kinyomatott (216. l.-ja szerint 1665 decemberében befejezett) «*Diarium Sacri Itineris Cellensis*» című művének II. pótlékában (*Additamentum II. 267. l.*) a Bécsi Képes Krónika méltatása után az Udvari Könyvtár tulajdonánál *nyomtatásban először* említvén Béla király jegyzőjének művecskéjét, nem tud semmit annak ambrasi eredetéről. («*De Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis elegantissimo Codice membranaceo, A. C. 1358. scripto (Képes Krónika) ut et de altero ejusdem Augustissimae Bibliothecae antiquo Codice membranaceo manuscripto, quo continetur alia quaedam hactenus inedita Historia Hungarica,*¹ *cujus autor in principio Praefationis suae se appellat Belae Regis Hungariae Notarium.*») *Ép úgy NESSEL Dániel sem tud arról, ki 1692-ben Bécsben megjelent Sciagraphiájában (29. l.) nyomtatásban másodikul említi a kódexet («Anonymi quidem, sed Regis Belae Notarii Historia Hungarica de VII. Primis Hungariae Ducibus.»)*²

A selmecbányai születésű CZVITTINGER Dávid «*Specimen Hungariae Literatae*» c. Francofurti et Lipsiae 1711-ben megjelent

¹ V. ö. Tegnagel címiratával.

² V. ö. Tegnagel címiratával.

legelső magyar irodalomtörténetéhez csatolt «*Bibliotheca scriptorum, qui extant de rebus Hungaricis*» c. bibliographiájába betű szerint átveszi NESSEL ezen szavait a kódexről. Téves tehát SEBESTYÉN Gyula azon megállapítása is, hogy «a magyar irodalomban 1746-ban vettek róla tudomást» (id. munka I. k. 2. l.).

A nyomtatott irodalomban LAMBECK, NESSEL és CZWITTINGER által így, röviden megemléített kódexet először részletesen — *intus et extus adtentissime excussum* — BÉL Mátyás írja le Joan. Georg SCHWANDTNER «*Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*» c. fentebb is idézett műve I. kötetének 1746. évi első 2° kiadása elé fűzött *Praefatió*jában (VI. l., ugyanígy az 1765. Tyrnaviae, 8° kiad. XIII—XIV. l. és 1766. 4°. Vindobonae kiadás VI. l.): «Primo collectionis loco, offert se, Anonymi Belae Regis Notarii, Historia Hungarica de Septem Ducibus Hungariae. Commentariolus est, Rerum Hungaricarum, adhuc, ne fando quidem, doctis cognitus quippe qui, pluribus retro seculis, in solius Bibliothecae Vindobonensis loculis creditur delituisse; unde, vergente anni superioris MDCCXLIV. aestate, clementissimo indultu regis, describi adcurate potuit, inque capite voluminis hujus collocari. Qui, tametsi mole exiguus, dignus tamen est, quem intus et extus, adtentissime excussum, orbi litterato cognitum reddamus familiaremque; quod et ita faciemus. Codex, formae quadripartitae, membranaceus est, inter Latinos, sexcentessimus septuagesimus primus, foliorum admodum quatuordecim,¹ circa seculi decimi tertii, aut paullo ante, uti ex criteriis, quae notare licuit, ultra verosimilitudinem conjectabamus, exaratus: caractere, simplici eo, neque, aut auro, aut ornamentis aliis, pro ejus aetatis more, illuso; emendate tamen, et multa cum adcuratione descriptus. Autographon certe auctoris non est, neque id temere quisquam ausit dicere, quousque, de huius aetate, explorati quidquam certique constitutum fuerit. Sebastianus Tengnagelius, Augustae quondam Bibliothecae praefectus, hoc, Codicem nostrum, titulo, insignivit: *Historia Hungarica, de septem (primis) Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario*. Quibus verbis, prorsus exhaustis libri argumentum.»

Mint BÉL Mátyás részletes leírásából látjuk, még ő sem tud a kódex ambrasi eredetéről, sőt ellenkezőleg azt hiszi, hogy több századon át a bécsi könyvtár helyiségeiben rejtőzött a kódex.

Mindebből nem következtethetünk mást, mint azt, hogy

¹ Hiba, viginti et quatuor helyett.

1744 nyarán, midőn azt BÉL részletes vizsgálata tárgyává tette, az még nem volt PANSÁ Gáspár *Iterjével* egybekötve, mert e körülményt tüzetes leírásában bizonyára megemlítette volna s az ambrasi eredetét régi jelzetével (*Ms. Ambras. 319.*) eláruló kézirattal egybekötött kódex származására vonatkozólag is — miként később CORNIDES és ENDLICHER — ő is könnyen téves következtetést vonhatott volna le.

BÉL Mátyás szerint 1744-ben Anonymus kódexe a latin kódexek közt a 671. önálló számot viselte. Említettük már, hogy ugyanezen számmal kapcsolt régi jelzet (*H. pr. DCLXXI.*) van írónnal a kódex első hártylevele recto lapjának aljára jegyezve és az első tábla belsejére is N° 514. modern jelzete mellé (*Olim H. pr. 671.*) írva.

E jelzet alatt a kódexet először az Udvari Könyvtár kéziratának Joan. Benedictus GENTILOTTI könyvtárigazgató (1707—1723.) által 1718 körül írt egyik katalógusában találjuk meg. Minden bizonnyal tőle származik a jelzet is (ZIMMERMANN-HANDLIRSCH-SMITAL id. mű 57., 100. l.) A GENTILOTTI-féle Catalog I. Bd. 13. (Catalogus MM. SS. Codd. Lat. Hist. Profanae a N^o DCLXIII—MCII.) 98^{a-b}—99^{a-b} lapjain külön-külön jelzet alatt, de *egy más után* részletes leírását találjuk PANSÁ Gáspár *Iterjének* és Anonymus kódexének:

98^a l. PANSÁ 91 levelű papirkéziratának új jelzete: *H. pr. DCLXX.* a régi: *Ambras. 319.* jelzet mellett.

98^b l. Anonymus 24 levelű hártyakódexének új jelzete: *H. pr. DCLXXI.*, régi jelzete helyébe S.(ine) N.(umero) van írva.¹

¹ GENTILOTTI-nak az Anonymus-kódexről felvett, kéziratban fennmaradt *legrégibb*, 1718 körüli részletes leírása a következő: «DCLXXI. — S. N. Membraneus constans foliis 24 (elrontva 28-ra, TENGNAGEL ugyanis a kódex 2 utolsó levelének foliálását elhibázta, a 22. levél után a 23-ikra 27-es, a 24-ikre 28-as számot írt, később ezt írónnal kiigazították 23., illetve 24.-re, mint az FEJÉRPATAKY facsimile-kiadásában is észrevehető. Aki GENTILOTTI helyes 24-es számát 28-ra változtatta, még nem vette észre TENGNAGEL tévedését.) tercentos circiter abhinc annos scriptus. Continetur eo P. BELAE Regis Vngariae Notarii Historia Vngarica de VII. primis Vngariae Ducibus (lapszélén újabb írással, más tintával: Edita inter Scriptores Rer. Hung. Schwandtneri), cuius prologus sic minio inscribitur et incipit = Incipit prologus in gesta Vngarorum (l). P. dictus Magister ac quondam bone memorie gloriosis-

Miként — mint már említettük — Anonymus kódexe 1^a lapjának alján viseli irónírással a *Hp. DCLXXI.* jelzetet, Pansa *Iterjének* címlapján is megtaláljuk ugyancsak irónnal írva új *Hp. DCLXX.* jelzetét. GENTILOTTI rendezésében tehát a két önálló kézirat *közvetlen egymás mellé* került a könyvespolcon.

Egy GENTILOTTI ezen katalógusaihoz készített *Concordantia* (Ms. Cat. VIII. A. 3. Catalog 22. Konkordanz en 1. Ser. Nov. 2226.) végén található «*Collatio Antiqui et Novi numeri Manuscriptorum Codicum Ambrasianorum*» című fejezetben össze vannak állítva az ambrasi kódexek régi jelzeteinek (*Antiqua*) megfelelő új jelzetek (*Nova*).

Az *Antiqua* 319-nek megfelelő *Nova* Hp. 670. jelzet alatt megtaláljuk e sorozatban Pansa *Iterjét*, de Anonymus Hp. 671. jelzetű kódexét természetesen hiába keressük a fejezetben.

Az ambrasi eredet kérdésének *végző megoldásához* Heinrich MILLAUERNEK, kit GENTILOTTI 1716-ban vett maga mellé irnokul, GENTILOTTI nagy katalógusához 1750 körül készített indexe vezetett bennünket. Címe: *Indices Alphabetici Recensionum Codd. Mss. Gentilottii.* Ennek II. kötete (Catalog 2. Bd. 2. Hist.) tartalmazza a Codices Hist. prophanae felsorolását. (*Index in Catalogum Historiae prophanae.*) E második köt. 3^b lapjára, a B betű alatt a következőképen találjuk bejegyezve Anonymus *Gestáját* :

«*Bellae Hungarica Historia...* (jelzete) 671.»

simi Bele Regis Hungarie Notarius H. (!) suo dilectissimo amico stb. Dum olim stb. Darethis frigii etc. Initium operis hoc est = Scithia igitur maxima terra est. — Finis vero = Et dum beatus rex Stephanus stb. vivit cum xpo in perpetuum. Meminit huius codicis tanquam inediti Cl. Lambecius in Diario Sacri itineris Cellensis additam: II. pag. 267., eiusque editionem pollicitus est Nesselius Sciagraphia Magni Corporis Historici impressa Vindobonae A. (99^b l.) 1692. in 4°, pag. 29.» Tévedtünk tehát, mikor azt hittük, hogy KOLLÁR Ádám volt az első, ki Anonymus *Gestájának* kezdőszavában felismerte a szerző nevét rejtő P. siglát. (L. Gr. KLEBELSBERG-Emlékkönyv 171. l.) Az egyházi pályán működő s ifjúkorában Rómában kánonjogot és a Rota Romana kancelláriai gyakorlatát tanulmányozó GENTILOTTI már KOLLÁR előtt majd 50 esztendővel helyesen olvasta a *Gesta* első szavait «*P. dictus magister*» egyedül helyes megoldással. GENTILOTTI egyébként 1723-ban az Udvari Könyvtár szolgálatától megválva Rómában a Rota auditora, majd trienti püspök lett. (L. JÖCHER, id. m. II. 924—25. hasáb; MOSEL, id. m. 97—100., 105—106. l.)

A bejegyzés fölé KOLLÁR Ádám, az Udvari Könyvtárnak 1748-tól irnoka, 1749-től II. öre, 1758-tól I. öre és 1773-tól igazgatója († 1783.) a következő kiegészítést írta:

«*Belae (Regis Hung.) tempore ab anonymo eius Regis Notario scripta Chronica (adligata).*»

(Mellesleg megjegyezzük, hogy PANSÁ Isterje a P betű alatt a kötet 30^a lapjára van bejegyezve, GENTILOTTI-féle külön 670-es jelzete alatt.)

A KOLLÁR által odajegyzett «adligata» szó világosan megmondja, hogy az eddig minden egyes esetben önállóan, külön (Hp. 671.) jelzet alatt szereplő Anonymus-kódexet ő köttette hozzá, adligáltatta egy másik kéziratához, még pedig, mint CORNIDES 1780 körüli és ENDLICHER 1827 előtti tanuskodása mutatja, PANSÁNAK GENTILOTTI rendezése folytán nemcsak a katalógusban, de a könyvespolcon is közvetlen melléje, illetve elébe kerülő Hp. 670. jelzetű Isterjéhez.

PANSÁ Gáspár ezen 1610. évi útleírása 91 számozott levélből áll (Tab. Cod. 10.446.). 1—39. levele kisebb, 40—85. levele valamivel nagyobb, 86—91. levele ismét kisebb, 4° rétű papírlével. A kézirat könyv nagyságát természetesen a 40—85-ig lapszámozott nagyobb levelek adják ki. Ezek lapnagysága pedig tökéletesen meggyezik Anonymus kódexe hártyleveleinek lapnagyságával. KOLLÁR tehát a két egymás mellett álló, egyenlő lapnagyságú s talán kötetlen (Anonymus kódexének régi kötéstábláját a korábbi irodalom legalább egy szóval sem emlegeti), vagy rongált kötésű kéziratot jelzetük sorrendjében: Hp. 670—671. kellő anyagi fedezet híján, vagy takarékoskodásból colligáltatta, egybeköttette, amennyire pontos adatok hiányában ki tudjuk számítani, körülbelül az 1750—1780. évek közt.

KOLLÁR takarékoskodása az általa oly nagyrabecsült és LAMBECIUS Commentárjaihoz adott *Supplementáiban* (Vindobonae, 1766. I. köt. 678, 686—87. hasáb) részletesen méltatott Anonymus-kódexen bosszulta meg magát. Talán 1—2 évtized sem telt el az egybekötés után, CORNIDES Dániel — mint már említettük — a kódex elé kötött, ambrasi származású kézirat régi jelzete alapján vont le a téves következtetését: hogy Anonymus kódexe is az ambrasi gyűjteményből származik.

Pár évtizeddel később, 1827-ben, ENDLICHER csak CORNIDES tekintélyére támaszkodva ismétli meg csaknem azonos szavakkal a tévedést. Mentségére legyen mondva, hogy ekkor még nem állott az Udvari Könyvtár szolgálatában s nem ismerhette annak régi indexeit, katalógusait és nem tudhatta, hogy mikor állt annak élén TENGNAGEL Sebestyén.

Később, a XIX. század első felében ismét szétválasztották és külön-külön kötéssel látták el a két kéziratot. Anonymus kódexe értékéhez méltóan aranyozott kétféjűsasos hártyakötést, PANSÁ útleírása rozsdabarna papirkötést kapott. Hogy a két kézirat újraköttetése egyazon időben történt, előzéklapjaik azonos bordázata és minősége egyaránt eléggé tanúsítja.

Mindezzel, azt hisszük, tökéletesen bebizonyítottuk, hogy *Anonymus kódexe nem származott, sőt nem is származhatott az ambrasi gyűjteményből*, megfelelően így az értekezésünk címében feltett kérdésre is. De e negatív eredmény kimondásával — reméljük — csak egyelőre tettük még titokzatosabbá a mérhetetlen becsű forrás származásának kérdését. Elhárítva a kutatás útjából a kérdés megfejtését mindezideig gátló százados tévedéseket, immár helyes irányban kell tovább folytatnunk a nyomozást. Kiinduló szilárd pontunk az a kétségbenvonhatatlan valóság, hogy a kódex már 1636 előtt a bécsi császári könyvtár birtokában volt. Honnét került oda, Magyarországról-e vagy külföldről? Nem tudjuk. Mindkét lehetőséget alá tudnánk támasztani újabb hipotézisekkel. De ez az ily bő eshetőségű kérdésekben mindig hálátlan feladat. Mint láttuk, még a kellőleg megalapozott és minden oldalról megtámogatott, a köztudatban igazsággá csontosult feltevéseket is könnyen halomra döntheti egyetlen pozitív adat.

Ilyeneket pedig legmagyarabb középkori latin kútfőnk egyetlen fennmaradt kéziratára vonatkozólag a volt Udvari Könyvtár XVI—XVIII. századi aktáiban, Hugo BLOTIUS-tól, TENGNAGELTŐL és LAMBECIUSTÓL származó, még átvizsgálatlan katalógusaiban, indexeiben és bőséges levelezéseikben¹ még eleget találhatunk.

¹ Ezekre vonatkozólag számos felvilágosítást kapunk a bécsi Nemzeti Könyvtár legújabbban megjelent nagyértékű jubileumi emlékkönyvében, a

Ezeknek tüzetes átkutatása azonban tetemes időt s ennél is több fáradságot és türelmet igényel. Ha az idősebb kutató generációnak erre már nem nyílnék alkalma, e szép, de nehéz kötelesség teljesítése a bécsi *Collegium Hungaricum* buzgó ifjú tagjaira vár.

JAKUBOVICH EMIL.

«Festschrift der Nationalbibliothek in Wien.» Herausgegeben zur Feier des 200jährigen Bestehens des Gebäudes. Wien, 1926. 783—87. l. Ottokar SMITAL: «Miscellen zur Geschichte der Wiener Palatina. III. Die Katalogisierungsarbeiten des Hugo BLOTIUS» c. értekezésében. Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy ezen értekezés tudós szerzőjének, a bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratára vezetőjének kutatásaink szíves támogatásáért e helyt is köszönetet mondjunk

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRÁNAK EGY ISMERETLEN DARABJA.

(Két hasonmással.)

1926. május-júniusban a párisi Bibliothèque Nationale és a Musée des Arts decoratifs kiállító helyiségeiben nagyszabású kiállítás volt látható, mely Francia-, Olasz- és Angolország s az Egyesült Államok gyűjteményeiből összehordott mérhetetlen kincseken, történeti sorrendben mutatta be az olasz könyv fejlődését. A kiállítás, melynek katalógusát Seymour de RICCI írta, kéziratokból és nyomtatványokból állt.¹ MÁTYÁS király remek kéziratai, SZATHMÁRI György *Breviariuma* mellett, egy a Bibliothèque Nationale tulajdonában levő darabról, a katalógus 70-72. sz. alatt a következő jegyzetet találjuk: «Aristoteles. Opera (latine). Venise. A. Torresanus et B. de Blavis. 1483—1484. 5. vol. in fol. — Exemplaire sur vélin, richement enluminé pour WLADISLAS II. roi de Bohême. H. 1660.» — Ez az ötkötetes velencei ősnymtatvány (Velin 174—178) már mint ULÁSZLÓ király könyvtárából származó darab is, melyet a magyar irodalom nem ismer, méltán figyelmet érdemel, de még nagyobb jelentőséget ad neki az a körülmény, hogy — megállapításunk szerint eredetileg a Corvinába tartozott. Több kötet címlapjának szélén MÁTYÁS király (több helyen világosra átfestett) gyűrűs hollójára akadunk, de még ennél is biztosabb támpontot ad a címer, melytől jobbra-balra kisebb szíglák a WR-et (WLADISLAS REX) jelölik ugyan, de alattuk a vékony festékréteggel fedett M^QR (MATHIAS REX) szíglák sötétlenek elő. Hogy a könyv 4. kötetének (Velin 177) címe ULÁSZLÓ királyt jelöli meg tulajdonosul, az csak annyit jelent, hogy sorsa ugyanaz volt, mint a párisi *Cassianusé*, a müncheni *Beddé* és a holkham-halli *Evangelis-*

¹ Catalogue de l'exposition du livre italien. Manuscrits — livres imprimés — reliures. 1926. máj. jún. Bois- Colombes. 1926.

Libri primus metaphysice.

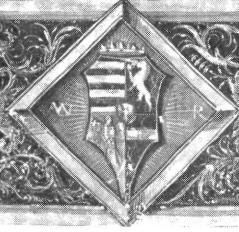
NOVE TRANSLATIONI LIBRORVM
 METAPHISICAE ET VETERI AB AVE
 ROI CORDVBENSI-COMENTATE SV
 MI-PHILOSOPHI ARISTOTELLIS
 EX STRAGVRA GRECIE OPPIDO NI
 COMACHI-MEDICINE-ARTIS-PROFE
 SSORIS-FILII-PRINCIPVM-PONITVR
 PRO-DIVO-WLADILAO-HVNGARIE
 AC-BOEMIEE-OVEE-REGEE

Quos homines natu
 ra fecit edocant. Sy
 gni aut est sensu doli
 cio: ppter eius vilitate
 ppter seipos viliuntur
 et marie alioqui qui est
 per ipso oculos. non
 enim solus vt agamus:
 sed et nihil agere debem
 tes: ipsi videre pte oib'

vt dicam alijs eligim'. causa aut est quia hic ma
 xime sensu cognoscere nos facit: et multas res
 differetias demonstrat. Alia quide igitur sensus
 habentia natura sunt. ex sensibus aut quibusda qde
 ipso: memoria non fit quibusda vero fit: et ppter
 hoc alia qdes prudentia sunt alia vero disciplina
 bilio: non potentibus memorari. Prudentia
 quide: sunt sine addidit: quosque sonos audire
 no potesta sunt vt apus: et vites si aliqd aliud ge
 nus animaliu huiusmodi est addidit aut que
 ciusq cum memoria: hunc habet sensum. Alia
 quide igitur imaginatioibus et memorijs viuunt:
 experimtu aut partu participat: homini aut ge
 nus arte et ratioibus. Si aut ex memoria homi
 nib' experimtu: cuiusde naqs rei malte memorie
 vniu experimtu potentia faciunt: et fere videt sci
 entie et arti simile experimtum esse. hominibus
 aut scientia et ars per experimtu euenit. experimtu
 quides enim artem fecit: vt Ptolemeo recte di
 cono: sed incipientia casum. Si aut ars cum ex
 multis experimtalibus acceptioibus vna fit vni
 versalis velut de similibus acceptio. acceptioem
 enim quide habere: qe calite et locati huc egru
 dine laboribus hoc multare ita multas singula
 riu experimta est. Quod aut oibus huiusmodi
 di me aut vnam specie determinatio hac egru
 dine laboribus conuulit: vt pblegmatico aut cho
 lericio aut est febriatibus ars est. Ad agere
 quide igitur experimta nihil ab arte differre videt:
 sed et expus magio phicere videmus sine experim
 ta ratione babentibus. causa aut est quia experim
 ta qdes singulariu est cognito: ars vero vniuer
 saliu. actus aut et oco generatiois circa singlar

sunt. no enim homine medicus sanat nisi sint ac
 cidet: sed aut calli aut locrate aut aliquid sic et
 eto: cui esse homine accidit. si igitur sine experim
 meto quia ratione habeat: et vniuersale quide co
 gnoscit: in hoc aut singulari agnozet: multo
 quide curante peccabit: singulari nanqs magio
 curabile est. Sed tamen scire et intelligere magio
 arte qe experimtu esse arbitramur: et artifices exp
 to sapientiores esse opinamur: tanqs magio sint
 scire sapientia oia sequeat: hoc aut est: quia bi quide
 causam sciunt illi vo non. expti quide enim funt
 ipm quia sed. ppter quid nesciunt: illi aut. ppter qd
 et causam cognoscunt. vnde et architecto: eto circa
 quodlibet quide huiusmodi bono habilioro: et
 magio scire manu artificibus putamus et sapien
 tiores: quia factoz: causas sciunt: illi vo sicut qda
 inanimatoz faciunt quide: non scientia autem
 faciunt que faciunt: ut ignio quod extitit. inai
 ta quidem igit natura qdam vniuersalioz bonoz
 facere sed manu artifice propter consuetudine
 est: tanqs non sim practicoo esse sapientiores sint
 sed sim q ratione habet ipi et causas cognoscunt
 Et oio scientis signu est posse docere: et ob hoc
 artem magio experimtu sciencia esse existima
 mus. Possunt aut bi: aut docere non pos
 sunt: amplius autem sensu neqs vnu sapientiam
 esse ponimus cum bis singularo: cognoscioo
 xime ptopue sint: sed. ppter quid de nullo dicit
 ut propter quod ignis calidus sed quia calidus
 solum sit. Idem quidem igitur conueniens est
 quilibet artem inuenientes vtra coes sensus ab
 hominibus mirari non solum propter aliquas in
 uento: vilitate sed sicut sapientem et ab alijs dis
 ferent. pluribus autem rebus artibus et alijs
 quides ad necessaria: alijs vo ad introductione
 existentibus: tales illis sapientiores esse arbitra
 dum est propter id qd illo: sciencie ad vsum no
 sunt. vnde tam omnib' talibus instituto que no
 ad voluptate neqs ad necessitatem scientiaru re
 pte sunt. et primu in bis locis vbi vacabat: vni
 circa egyptu mathematice artes primu consti
 tuerunt: ubi naqs genero sacerdotu vacare dimissa
 est. In moralibus quidem igitur que sit ars et

NOVE TRANSLATIONI DE PRINCIPALI
ADDITIONE VETUSTI AVERROIS
AD ARISTOTELIS PRINCIPALIA
PHILOSOPHIAE PRINCIPALIA EX
STRACITIS AVERROIS PHILIPPO NIC
OMACHO INTERPRETE ALESSORIS FILII

Quoniam quidem intelligere et scire contingit circa omnes scientias quia rerum sunt principia cause et elementa et eorum cognitio. Tunc cum optinatur cognoscere univocodignosque causas primas cognoscimus:
et principia prima: et res et elementa. Manifestum quidem quod et que sunt circa principia scientie que de natura est prout determinate tractanda.
Quoniam dispositio scientie: et certitudinis in omnibus viis habebitur principia: causas et elementa: non acquirit nisi ex cognitione ipsorum. Et redimus enim in univocodignos rerum ipsam scire: qui secundum causas quod simpliciter: et prima principia eius: donec perveniamus ad elementa eius. Manifestum est quod in scientia naturali enim oportet primo querere determinationem principiorum eius.

Aceptum hanc librum a causa propter quam sunt editi de rebus hanc scientie in cognitione causarum rerum naturalium: et dicitur quod dispositio. Ista declaratio est in posteribus et dispositio scientie et in subiecto arborum demonstratio desiderantibus de rebus habitibus sua qua non causas: aut plures vna: aut omnino acquirit nisi ex cognitione causarum. et non intendit per scientiam et certitudinem nomina synonyma: quia nomina synonyma non videntur in doctrina demonstrativa: sed intendebat dispositionem scientie certe et efficientiam scientie. Scientia enim alia est perfectior: et illa que est per certitudinem: alia est imperfectior: et illa que est sine causa. et intendebat per vias arborum speculativas: que necesse vult de qua considerans in eis vult ad determinationem rebus ad reo in determinatas et per res terminatas. et dicitur principia: aut causas: aut elementa: que artis speculativas aut finis pariter sunt quedam desiderantibus de rebus simpliciter: aut certitudinem principia: et hoc est dispositio scientie desiderantibus de primis principia cuiuslibet cuius. et dicitur principia: aut causas: aut elementa propter convenientiam modorum quorum causarum: et intendebat per principia in hoc loco causas agere et moventes: et causas: finis: et per elementa causas que sunt preter res. I. materia et forma et per hoc vult hoc nomine principia proprie et simpliciter hoc nomine causas: que sunt nomina synonyma quoniam videntur esse: et sicut nobis videtur exponit ipse. Alex. et intendebat dicitur per hoc fermonem docere quod non omnia desiderantibus de omnibus causis: sed quedam desiderantibus de causis simpliciter. I. materiam: et quedam de rebus causis. I. motus: et forma: et finis: et scientia naturalis. et quedam de quibus causis: et efficientia naturalis: et qua

hoc non sunt manifestum in hoc loco unda fermonem in forma vult agere: et o binitus principia: aut causas: aut elementa. I. quod idem sequi sicut ponat quod ille res habebat punctu agere: aut finalis: aut elementaria: aut omnia: impossibilis est et hoc consuetudo aut fit sicut copulatio: nam dispositio certe scire inuenit in rebus habitibus causas quales per se non illarum causarum: sicut inuenit in omnibus omnes causas: et qui posuit hanc dispositionem induxit testimonium ad verificandam illam: quod scire induxit in posteribus: analitico: et o credimus enim in univocodignos rerum re. et signum eius quod dicitur quod dispositio scire certe de aliis non acquirit nisi ex cognitione cause eius: est: quoniam omnia que dicit scire aliquid: non vult hoc nisi qui fuerit illud per suas omnes causas: propterque et remotas: et hoc inuenit in omnia que aliquid scit in veritate: aut finem certitudinis: et quod in illa dispositione vult agere desiderantibus adeo quod certitudinem induxit in posteribus. D. o. quoniam si verum causas eius simpliciter: intendit ut vult causas certitudines in re primas non copulatas: et sicut prima materia: vult ma forma que est sicut per primam materiam et vult ma forma cuiuslibet rerum naturalium materiam copulata: et locum copulata. D. o. et sicut principia: et intendit ut vult per prima principia: et in causas que sunt extra rerum. I. primum agere: et vult ma finem omnium rerum. D. o. donec perveniamus ad elementa eius: et intendit per elementa causas certitudines in re propterque et efficientia: et inuenit per hoc quod dicitur: doctrina ordinata et incipit a cognitione causarum primarum rerum cognoscende scientie. Deinde intendit ad cognitionem aliarum causarum remanentium finem ordinem: donec perveniamus ad causas: propterque finem hoc vult per hoc nunc causas: et elementa alio modo ab eo quod vult est sicut finem finem inuenit in habito modica sollicitudine de nominibus. et quoniam posuit hanc materiam: per dispositionem in hoc fermonem. I. scire: et scire certa de rebus habitibus causas et elementa non acquirit nisi ex cognitione causarum et elementorum eorum: omnium omnino: dispositionem: et induxit conclusionem qua intendit per hoc fermonem: et dicit ma nifestum est quod in scientia naturali re. manifestum est: quod hoc sequit quod qui vult agere scientiam de natura oportet ipsum primo querere determinationem causarum rerum naturalium habitibus causas et elementa. et ille fermonem respondit sic: omnia nulla habebunt causas et elementa: et omnia habebunt causas et elementa non sicut nisi ex cognitione causarum et elementorum: et omnia nulla non sicut nisi ex cognitione finis carum et elementorum. **I**nnotuit autem via et notior nobis et certioribus incertis nature et notioribus: unde quidem necesse est finem hunc modum perdere et incertioribus nature: nobis autem certioribus incertis nature et notioribus. **E**t via ad illa est de rebus notioribus et ma

Aristoteles. Opera. Paris. Bibl. Nat. H. 1660. III. kötet.

tariumé: MÁTYÁS halála után a királyi örökös a saját nevét, saját címerét (a szív pajzs hollója fölé a fehér lengyel sast) festtette mindenhová és az egyik kötet bevezető szavaiban is magáénak vallja a könyvet.

A *Corvina* ez újonnan felfedezett munkája minden tekintetben rendkívül fontos. Először is művészi díszénél fogva. Hogy a pergamenre nyomott kötetek 1483—1484. évi megjelenésük után rögtön elkerültek-e MÁTYÁS király udvarába, ma már nem tudjuk megállapítani, díszítésükhöz mindenesetre csak később fogtak. A miniaturák jellege világosan elárulja, hogy a magyar renaissance pompás hajtásával állunk szemben, MÁTYÁS király világhírű budai műhelyének termékével, melynek még hozzá legjelentékenyebb darabjai közé tartoznak. A *Cassianussal* egyidejűleg készülve, avval az *Aristoteles* művészi szempontból is egy színvonalon áll és teljesen JÁNOS madoccai apát modorát mutatja. E munka újabb, döntő bizonyítékot szolgáltat amellet, hogy az e fajta munkák tényleg a budai műhely termékei. Az *Aristoteles* 5. kötetének (Velin 178) címlapja semmiféle CORVIN vonatkozást nem mutat, ami elképzelhetetlen volna olyan darabnál, melyet MÁTYÁS király számára díszítenek; a királynak akkor kellett meghalnia, mikor az első kötetek már készen voltak, de az utolsó még hiányzott. A kötetek ezután is, egyszerűen a budai műhelyben maradván, az utolsó kötetet már egyenesen ULÁSZLÓ király számára készítették el, a többi kötetek címlapjának könnyed átdolgozásával együtt.

A köteteknek további fontosságot ad a tartalmuk. Ez az első *Aristoteles*-munka a Corvinában, melyet ismerünk; eddig csak Angelo POLIZIANO egy leveléből tudtunk egy ARISTOTELES-féle *Poeticáról*, melyet 1489-ben küldött MÁTYÁSNAK, de a POLIZIANOTÓL említett *Poetica* nem lehet azonos a Bibliothèque Nationale ötkötetes munkájával. A platonizmus tanai iránt oly élénken érdeklődő MÁTYÁS könyvtárában hogy is ne lett volna meg ARISTOTELES munkáinak ez a nagyszabású kiadványa!¹

¹ Mátyás viszonyáról a platonizmushoz L. HUSZTI J., Platonista törekvések Mátyás király udvarában. *Minerva*. 1925. 41—76.

Végül nem csekély fontosságot kölcsönöz az *Aristotelesnek* az, hogy nyomtatvány. MÁTYÁS könyvtárából eddig mindössze három nyomtatványt ismerünk,¹ az egész jelentéktelen esztergomi *Raynerius de Pisis*-t (Nürnberg. 1477. Koburger.), mely voltaképen csak az ő ajándéka, de talán nem is a könyvtárából való darab, a szintén egész jelentéktelen pozsonyi *Nicolaus de Ausmot* (Vence. 1471. V. Spira) és egy pompásan díszített *Statuta Urbis Romae*-t, melynek nyoma veszett és így csak az irodalomból ismerjük. (Róma. 1467.) Ez tehát az első, a nagy király könyvtárához valóban méltó, pompás darab s a magyar miniaturfestés egyik büszkesége.

HOFFMANN EDITH.

¹ HEVESY, A. de. La Bibliothèque du roi Mathias Corvin. Paris. 1923. 92. l.

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Harmadik közlemény.)

III.

Trattner János Tamás és utódai, Pauer János Mihály, id. és ifj. Kiss István.

(1783—1817.)

TRATTNER Tamás bécsi udvari könyvnyomtató, aki abban az időben egyike volt Ausztria legtekintélyesebb vállalkozóinak, 1782 február 26-án azt kérte az uralkodótól, hogy mint magyar honos Pesten, az ország központjában (in Pesth als in dem Mittelpunkt des Königreiches) könyvnyomdát, betűöntő műhelyt és könyvkereskedést alapíthasson. Ezt a tervet az akkori egyetlen pesti könyvkereskedés tulajdonosai, WEINGAND és KÖPFF 1782 május 11-én a pestvárosi tanácshoz intézett beadványukban¹ hevesen ellemeztek, mert a dúsgazdag TRATTNERRAL szemben joggal féltették üzletük fennmaradását. Rámutattak arra a szorgalmas és kitartó munkára, mellyel üzletüket felvirágoztatni sikerült s amely eredmény TRATTNER megtelepedése esetén kockán forgott volna.

A beadvány nem járt eredménnyel, mert 1783 január 26-án a helytartótanács közölte az engedély megadását. A könyvkereskedőket azonban TRATTNER megtelepedésével nem érte károsodás, mert TRATTNER a súlypontot a könyvnyomtatásra helyezte s ámbár könyvkereskedést is alapított, az nem tudott sokáig fennmaradni.

TRATTNER János Tamás pesti könyvkereskedését üzletvezetők kezelték, kiknek elsejéről FINGERHUTH Adolfról csupán annyit tudunk, hogy 1783 elejétől kezdve vezette az üzletet, 1786 nyarán elhagyta az állását s KÖPFF özvegyének az üzletét vette át. Utódja az augsburgi származású KAIL Ambrus lett, aki 1786 augusztus 10-én

¹ Pestvárosi levéltár. Int. am. 6184.

vette át az üzlet vezetését s akivel TRATTNERnek rövidesen kellemetlen összeütközései támadtak. KAIL Ambrus szolgálati szerződését azon levél pótolta, melyet 1786 július 23-án kapott TRATTNERTÓL hozzá intézett emlékiratára. E levélben bőségesen kifejtette TRATTNER, hogy szolgálati szerződést egyetlen alkalmazottjával sem köt, mert az ilyen szerződések rendszeren kellemetlen összeütközésekre vezetnek s megkötik a munkaadó kezét. Az ő alkalmazottai szabad emberek, kik mindenkor elhagyhatják alkalmazási helyüket, ha jobb állást találnak. Azt azonban kiköti, hogy hat hónappal előbb tartoznak felmondani, mert utódról kell gondoskodnia s az üzleti leltárt is fel kell vennie. Viszont ő maga is hat hónapi felmondással él alkalmazottaival szemben, hogy lehetőséget adjon nekik az elhelyezkedésre. Ettől csupán akkor tér el, ha hűtlenség érné őket, mert ez esetben azonnal elvesztik az állásukat.

A fizetést illetőleg 300 frt fixumot s haszonrészesedést biztosít számára, amely utóbbival együtt évi fizetése elérheti az 500 frtot. A haszonrészesedés mérvét azért nem tudja meghatározni, mert az üzlet el van hanyagolva s rendbehozása körütekintő munkát követel. Lakást nem hajlandó adni az üzletvezetőnek, mert az évi 300 forintból arra is telik. Utiköltségül 3 aranyat ad, ami elegendő, mert a hajón való utazás költségei 2 aranyból kitelnek. KAIL halála után felesége és gyermekei számára semmit sem hajlandó biztosítani, ha azonban pesti tartózkodása alatt elhalna s szolgálatát mindvégig hűségesen teljesítené, az Augsburgba való visszaköltözés költségeire hajlandó számukra hat aranyat kilátásba helyezni.

A szolgálati feltételek elég szigorúak voltak s a fizetés nem mondható fényesnek, mert az üzletvezetők évi díjazása még Pesten is legalább évi 500—600 frt volt, amit KAIL csupán a haszonrészesedéssel érhetett el, ezt azonban TRATTNER feltételekhez fűzte. Ugy látszik, hogy TRATTNER rendkívül szűkmarkú munkaadó volt, aki alkalmazottaival ridegen és könyörtelenül bánt. Nem lehet tehát csodálkoznunk azon, hogy KAIL nem sokáig maradt meg a TRATTNER szolgálatában, hanem más megélhetési lehetőséget igyekezett magának biztosítani. Pedig jó könyvkereskedő lehetett, mert 1786 november 6-iki levelében maga TRATTNER is elismeri, hogy szor-

galmával fellendítette az üzletet (durch dessen Fleiss hat sich mein dortiges Handlungsgeschäft wirklich verbessert).

TRATTNER Tamás 1787 július 14-iki levelében elfogadta a KAIL Ambrus felmondását s 1787 augusztus 2-án megbízást adott a titkárának, GEBEL Ágostonnak, hogy volt pesti üzletvezetőit, FINGERHUTH Adolfot és KAIL Ambrust számoltassa meg s KAIL Ambrus helyére állítsa PAUER János Mihályt üzletvezetőül. GEBEL Ágoston 1787 augusztus folyamán Pestre érkezett, KAIL helyére PAUER János Mihályt állította s a könyvelési tételek felülvizsgálata alapján KAIL Ambrussal szemben a hűtlen kezelés vádját emelte. Ezzel azonban nem elégedett meg, hanem hivatkozással KAIL vagyontalanságára és esetleges szökésére, 1787 szeptember 28-án kieszközölte a pestvárosi törvényszéknél, hogy KAIL Ambrust letartóztatták s 4 héten át fogva tartották.

A letartóztatás az akkor érvényben volt osztrák jog alapján történt, amelyet záros határidőn belül a törvényszékhez intézendő keresetben indokolni kellett. Ezt TRATTNER képviselője elmulasztotta s a bebörtönzött KAIL Ambrus ügyvédje útján 1787 október 22-én erre hivatkozva kérte a pestvárosi törvényszéket, hogy bocsássák szabadon s ítéljenek meg számára kártérítést. A pestvárosi törvényszék 1787 október 24-én kelt ítéletében helyt adott a kérésnek, elrendelte a 28 napon át fogvatartott KAIL Ambrus szabadonbocsátását, TRATTNER Tamást pedig 137 frt 50 krban elmarasztalta, amiből 9 frt 20 kr esett élelmezési költségekre, 28 frt elmaradt munkadíjakra, 100 frt a meghurcolás címén ért kár megtérítésére s 30 kr törvénykezési költségekre. Ez ítélet ellen TRATTNER Tamás felfolyamodással élt ugyan s KAIL újabb elfogatását követelte, a királyi tábla azonban 1788 február 4-én elutasította a fellebbezést.

Most aztán KAIL Ambrus sürgetni kezdte a megítélt kártérítésnek bírói úton való behajtását, amit a pestvárosi törvényszék el is rendelt s BORÁROS József tanácsnok 1788 február 16-án megjelent a TRATTNER pesti boltjában, ahol PAUER Mihály üzletvezető egy 120 frt értékű *Bullarium Romanum*ot jelölt ki lefoglalásra. KAIL ügyvédje azonban ezzel nem elégedett meg, hanem a lefoglalt könyv elárverezését sürgette, amit a törvényszék 1788 február 18-án el is

rendelt. Árverésre azonban nem került a sor, mert TRATTNER ügyvédje kifizette a megítélt összeget,¹ amit a törvényszék azonnal átadott KAIL Ambrusnak. Ez ellen TRATTNER Tamás 1788 június 17-én ismét felfolyamodással élt s a pénznek bírói letétbe helyezését követelte, a királyi tábla azonban 1789 május 25-én jóváhagyta a pestvárosi törvényszék rendelkezését.²

TRATTNER Tamás KAIL Ambrus elleni követelését először közgazgatási úton kívánta érvényesíteni, miután azonban innen bírói útra utasított, 1788 február 26-án a pestvárosi törvényszék elé vitte az ügyet s KAIL Ambrust hűtlen kezeléssel vádolta meg. Beadványában úgy adta elő a dolgot, hogy KAIL Ambrus 1787 május 8-án felmondott neki, mire titkárával felülvizsgáltatta az üzleti könyveket s ez alkalommal 458 frt értékű kárt állapítottak meg. Erre támaszkodva azt követelte a törvényszéktől, hogy vagy állíttasson KAILal kezes maga helyett, vagy pedig helyeztesse újból őrizet alá.

E beadványra 1788 február 24-én KAILÉRT ügyvédje, DOMOKOS József vállalt szavatosságot; KAIL pedig 1788 március 4-én beadott elleniratában kimutatta, hogy az üzletet munkaadója megalégedésére vezette, joga volt tehát a felvett s kifogásolt üzleti haszonrészesedésre. Kimutatta továbbá, hogy havonként elszámolásokat adott be s a kifogásolt tételeket szó nélkül elfogadták. Kimutatta végül, hogy az üzlet átvételekor sokkal több adósságot talált, nem lehet tehát kötelezni, hogy az előtte keletkezett adósságokat behajtsa. Rámutatott ezenkívül arra is, hogy a TRATTNERrel támadt vitája alatt LINDAUER József müncheni könyvkereskedőtől és STACHEL József bécsi könyvkereskedőtől is kapott alkalmaztatási ajánlatokat, amelyeket TRATTNER hajszája miatt nem fogadhatott el.

A pestvárosi törvényszék erre 1788 április 18-án úgy döntött, hogy KAIL Ambrust a vádak alól teljesen felmentette, mert a hűtlen kezelést TRATTNERnek nem sikerült bebizonyítani, a pénztárból felvett összegek joggal megillették s a régi üzleti tartozások behajtására nem kötelezhető.

A GEBEL Ágoston által 1787 szeptember 13-án kifogásolt

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. am. 684.

² Pestvárosi levéltár. Int. am. 1343.

nagyobb tételek egyike az volt, hogy az utolsó hónapban KAIL Ambrus 6 hónapi fizetés címén 112 frtot vett ki a pénztárból, holott akkor már el volt bocsátva. A másik tétel az a 216 frt volt, melyet már előbb haszonrészesedés címén felvett, holott ezt munkaadója nem engedélyezte számára. Ezzel szemben KAIL Ambrus 1787 szeptember 28-iki elleniratában azt vitatta, hogy öt évi 200 frt haszonrészesedés joggal megillette, mert TRATTNER 1786 július 23-iki levele azt biztosította számára s enélkül nem is foglalta volna el állását. A 6 hónapi fizetést pedig azért vette fel a pénztárból, mert 1787 május 8-iki felmondó levelére csupán 1787 július 14-én kapott választ, a felmondás tehát csupán akkor lett jogerős s TRATTNER már idézett levele 6 hónapi felmondási időt kötött ki, amely idő alatt tartozott szolgálatot teljesíteni s fizetés is járt neki.

A kifogásolt könyvelési tételek megtérítésén kívül azt is követelték tőle, hogy szolgálati utasítása értelmében az üzletvezetősége alatt keletkezett 1707 frtnyi künnlévőségeket hajtsa be. Ezzel szemben KAIL Ambrus azzal védekezett, hogy TRATTNER már előtte körlevélben hívta fel a vidéki könyvkötőket a vásárlásra s hatósági igazolás esetén hitelt helyezett számukra kilátásba. Ő csupán azoknak hitelezett, akik elődjénél is hitelt élveztek s sokkal nagyobb összegű künnlévőségeket vett át, mint a mennyi utána maradt.

Ezt aktszerűleg is bizonyítottnak kell tekintenünk, mert a bécsi főkönyvelőség 1786 szeptember 9-én kelt kimutatása szerint FINGERHUTH Adolf 1786 augusztus 9-én történt kilépésekor a következő adósságok állottak fenn:

- Br. SCHAFFRATH piarista 7 frt 30,
- SCHMALÖGGER József színész 4 frt 45,
- MANCINI újlaki káplán 1 frt,
- CENTNER pesti ujságíró 4 frt 25,
- DIEPOLD budai könyvkereskedő 21 frt 13,
- WEINGAND és KÖPFF 475 frt 42,
- KIEBLING budai könyvkötő 57 frt 50,
- KISS óbudai könyvkötő 55 frt 1,
- GERGELY losonci könyvkötő 144 frt 24,

WEIDINGER pécsi könyvkötő 58 frt 56,
 KOPPI pesti tanár 28 frt 10,
 TRATTNER Mátyás Pesten 111 frt 9,
 MITTENDORFER eszéki könyvkötő 186 frt 38,
 LAKICS budai igazgató 11 frt 45,
 STANGY pesti piarista 23 frt 15,
 VINCENTI Pesten 1 frt 29,
 BAUMEISTER veszprémi könyvkötő 10 frt 56,
 ANGERMANN péterváradi hitoktató 70 frt 18,
 DINSKY pesti könyvkötő 59 frt 28,
 WOZAR mármharosszigeti gyógyszerész 84 frt 21,
 VERES Márton kecskeméti könyvkötő 3 frt 36,
 MOLNÁR miskolci könyvkötő 3 frt,
 SAXENHOFER toponári könyvkötő 94 frt 23,
 HELM pesti orvosnövendék 5 frt 29,
 VERSEGHY pesti pálos 1 frt 30,
 JAKAB pesti piarista fráter 9 frt 49,
 ECHTERLING budai könyvkötő 51 kr,
 DIEL budai könyvkötő 5 frt 6,
 KETSKEMÉTI komáromi könyvkötő 13 frt,
 KELLER budai tanár 43 frt 20,
 HOCHMEISTER nagyszzebeni könyvnyomtató 21 frt 40,
 INTZE pesti orvosnövendék 112 frt,
 LOVAS berencsi könyvkötő 15 frt 36,
 KÚN losonci könyvkötő 18 frt 32.

Ez összesen 1768 frt 7 krt tett ki s ezzel szemben a KAIL
 1787 október 12-én kimutatott künnlevőségei csupán 1707 frt 53 krt
 tettek ki, amelyek a következőleg oszlottak meg :

ANGERMANN péterváradi hitoktató 12 frt 14,
 BAUMEISTER veszprémi könyvkötő 53 frt 24,
 Gr. BATTHYANY 11 frt 42,
 BAYTAI Antal 2 frt,
 BRUNDHUBER tanár 2 frt 6,
 Selmecbányai igazgató 38 frt 11,

- DIEPOLD és LINDAUER 34 frt 57,
DINSKI Antal Pesten 55 frt 12,
Pesti szeminárium igazgatója 4 frt 44,
DIEL budai könyvkötő 5 frt 24,
ECHTERLING aradi könyvkötő 9 frt 45,
ECHTERLING budai könyvkötő 12 frt 53,
GERGELY losonci könyvkötő 87 frt 10,
Gr. GYULAY Sámuel Pesten 10 frt 1,
HOCHMEISTER nagyszebeni könyvnyomtató 67 frt 19,
JUNG pesti építőmester 1 frt 30,
JESZENSZKY kapitány 6 frt 8,
JAKAB piarista fráter 14 frt 58,
KISS óbudai könyvkötő 250 frt 29,
KAULITCKY újvidéki könyvkötő 1 frt 21,
KIEBLING budai könyvkötő 49 frt 25,
KÚN losonci könyvkötő 62 frt 44,
KAUFMANN papirkereskedő 1 frt 5,
KOLNUCHICH pesti piarista 1 frt 15,
KÖPFF könyvkereskedés 33 frt 55,
LANG székesfehérvári könyvkötő 19 frt 37,
LOOSY pesti tanár 3 frt 24,
MOLNÁR miskolci könyvkötő 4 frt 45,
MITTENDORFER eszéki könyvkötő 86 frt 10,
Pestvárosi tanács 1 frt 48,
NEU mérnökkari főhadnagy 3 frt 2,
NEUMANN könyvkötő 65 frt 28,
OKOLICSÁNYI pesti joghallgató 2 frt 48,
A kapucinusok portása 6 frt 13,
PONGRÁCZ őrnagy 1 frt 52,
RUCSKOVITS miskolci kereskedő 43 frt,
RITTER eszéki kereskedő 9 frt 16,
RATH korrektor TRATTNERNÁL 3 frt 5,
RISO pesti kereskedő 15 frt 18,
SCHAFFRATH piarista 2 frt 16,
SVORÉNY tanár 3 frt 39,

STANISAVLYEVITS péterváradí hadnagy 14 frt 28,
 SATTELBERGER mokriini postamester 4 frt 39,
 SCHEIBEL pesti takácsmester 2 frt 23,
 SCHMIEDBAUER 2 frt,
 SCHLEGEL 32 frt 37,
 TRATTNER pesti könyvnyomtató 37 frt 16,
 WEIDINGER pécsi könyvkötő 22 frt 1,
 WOZAR mármaroszigeti gyógyszerész 130 frt 9,
 WEINGAND könyvkereskedő 328 frt 1,
 WEINGAND és KÖPPF 26 frt 14,
 VERES Márton kecskeméti könyvkötő 1 frt 30.

Amint KAIL Ambrus 1788 március 7-iki elleniratának egyik mellékletéből láthatjuk, az adósságokból 352 frt 52 krt maga GEBEL Ágoston hajtott be, az új üzletvezető kezéhez befolyt 1067 frt 57 kr s KAIL megtérített 34 frt 7 krt, tehát a bírói ítélet meghozatala előtt az adósságok túlnyomó része elintézést nyert.¹ Úgy látszik, hogy igaza lehetett KAILnak, aki az egész hajsza okául azt jelölte meg, hogy könyvkereskedői jogot szándékozott szerezni Pesten s TRATTNER ezt mindenáron meg akarta akadályozni.

A kedvezőtlen kimenetelű per és a rossz üzleti eredmények arra indították TRATTNER János Tamást, hogy Pesten megalapított könyvnyomdáját és kereskedését feladja. A pesti könyvnyomdáról már megírtuk, hogy azt 1789-ben TRATTNER Mátyás ugyancsak TRATTNER János Tamás nevű fiának, aki keresztfia volt, ajándékozta, de a nyomdát egyelőre az atya, TRATTNER Mátyás vezette.² Ugyanígy tett pesti könyvkereskedésével is, amelyet ugyancsak 1789-ben üzletvezetőjének, a pesti származású PAUER János Mihálynak adott át, aki viszont TRATTNER Mátyás sógora volt s így az üzletátruházás családi okokkal is magyarázható. PAUER János Mihály már a pestvárosi tanács 1789. május 16-iki jelentésében a TRATTNER-féle könyvkereskedés tulajdonosaként szerepel³ s 1790. április 7-én pesti polgár lett. Könyvkereskedői pályafutásáról nem sokat tudunk,

¹ Pestvárosi levéltár. Proc. civ. 1739. sz.

² Magyarországi könyvnyomtatás stb. 13. l.

³ Pestvárosi levéltár. Int. am. 3157.

egyetlen nyomtatásban fennmaradt könyvjegyzéke¹ azonban arról tanuskodik, hogy csaknem kizárólag német és francia könyvekkel kereskedett. Nagy üzleti eredményeket így sem tudott felmutatni, könyvkereskedése már 1795-ben eladás alatt állott, utóbb pedig teljesen tönkrement.

A PAUER János Mihály csódtömegének jelentős részét a pápai származású s református vallású Kiss István könyvkötő vásárolta meg, ki Óbudáról költözött ide s 1799 augusztus 24-én már polgárjogot is kapott. Kiss István soha nem lett hivatásos könyvkereskedő, mert ehhez hiányzott a szakképzettsége, hanem mint könyvkötő részben műhelyében, részben vidéki vásárokon árusította könyveit. Többre becsülték azonban a közönséges könyvkötőknél, mert kollektív fellépések alkalmával őt is mindig felvették a hivatásos könyvkereskedők sorába.² Hozzá könyvkiadói működést is fejtett ki, ami könyvkötőknél rendkívül ritka volt.

Kiss István 1805-ben meghalt s halála után özvegye és hasonló nevű fia folytatták az üzletet, mely a piaristák épületében volt elhelyezve. 1816-ban az özvegy és ifj. Kiss István különváltak, az özvegy József nevű fiával tovább is a régi helyen maradt, ifj. Kiss István pedig a Kígyó-utcában nyitott új üzletet.³ Ifj. Kiss István vállalkozása azonban rosszul ütött ki, mert 1817. március 7-én meghalt s adósságokkal terhelt üzlete árverés alá került.

Meg kell jegyeznünk, hogy ifj. Kiss István kezdetben mint könyvkötő foglalkozott könyvárusítással s csupán kevéssel halála előtt, 1816 június 12-én folyamodott könyvkereskedői jogosítványért azon indokolással, hogy atyjához hasonlóan a nemzeti irodalmat kívánja istápolni (promotionem nationalis Hungaricae literaturae pro objecto habente). Kérését azzal is támogatta, hogy anyjával egyetemben résztvett a STROHMAYER könyvkereskedői jogosítványának megvásárlásában, de egyébként is csökkent a pesti könyvkereskedések száma, mert ifjabb INSTITORIS csödbe jutott.

¹ Verzeichniss von grösstentheils neuen Büchern, welche bey Johann Michael Pauer Buchhändler in Pest zu haben sind. 1795. (24 + 16.)

² Pestvárosi levéltár. Rel. am. 2263.

³ Hazai és külföldi tudósítások 1816. szept. 16-iki sz.

Ezzel szemben a pesti könyvkereskedők (KILIAN György, EGGENBERGER József, HARTLEBEN Adolf, LEYRER József, IVANICS Zsigmond és MÜLLER József) 1846 július 6-án kelt nyilatkozatukban a könyvkereskedők nagy számát hangsúlyozták, amit, szerintük, az egymásutáni csődök is igazolnak. STROHMAYER könyvkereskedői jogát is csupán azért vásárolta meg 1808-ban négy pesti könyvkereskedő, hogy ezzel is csökkentsék a jogosítványok számát.

Ilyen értelemben készült HOFFMANN Antal tanácsnok 1816 július 6-i jelentése is, mely szerint ifj. KISS István a többi könyvkötőhöz hasonlóan úgysis jogosítva van arra, hogy *imakönyvekkel, tankönyvekkel* és *kalendáriumokkal* kereskedhessék, ebből meg lehet élni. Hogy a fennálló 7 könyvkereskedés, 1 antiquariatus és 2 kölcsönkönyvtár egészen elegendő a közönség könyvszükségletének kielégítésére, azt STROHMAYER, LINDAUER, PAUER, MEISSNER és INSTTORIS üzleti bukása is igazolja s épen a további bukások megakadályozására vásárolta meg 1808 július 6-án négy pesti könyvkereskedő, köztük özv. KISS Istvánné is, a STROHMAYER jogosítványát.

Ez érvek hatása alatt történt, hogy a pestvárosi tanács nem adta meg ifj. KISS Istvánnak a könyvkereskedői jogot s mindvégig csak könyvkötő maradt.¹

Ifj. KISS István özvegyén GYÖRFFY Rózán kívül két gyermeket hagyott hátra, kik közül Júlia 7 esztendős, Teréz pedig 5 esztendős volt. Hagyatéki leltárát 1817 július 8-án vették fel,² amely alkalommal ingóságait és könyveit 6147 frtra értékelték s ebből a könyvekre és üzleti berendezésre 5481 frt esett. Túlhaladták ezt adósságai, melyek összegét 6334 frtban állapították meg s így az örökösöknek semmi sem jutott a hagyatékból. Különösen váltóra felvett kölcsönei tettek ki sokat. KOVÁTS Juditnak 1893 frttal, PFINGSTL Mihály belvárosi apátplébánosnak 667 frttal, MOGER és PFEFFERnek 543 frttal, özv. TÖRÖKNÉnek 456 frttal, CSIZMADIA Sándornak 521 frttal, a LANDERER-örökösöknek 325 frttal, gr. KEGLEVITS Ádámnak 215 frttal, TRATTNER Jánosnak 186 frttal, SZOMBATHELYI Gábor-

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. am. 5463.

² Pestvárosi levéltár. Test an. 346.

nak 500 frttal s ZARKA Károlynak 234 frttal tartozott, amely adóságok mind 1813 után keletkeztek.

A könyveket és az üzleti berendezést MARTIN Károly céhmester és MÜLLER Antal könyvkötőmester értékelték 1807 március 30-án. A könyvek közül először a kötött könyveket becsülték fel s értéküket 1045 frtban állapították meg. Minden munkából 1—2 példányt tartott raktáron s csupán a református fiú-ábécéskönyvből találunk a leltárban 43 példányt 8 frt 36 kr. értékben, a református leány-ábécéskönyvből 25 példányt 4 frt 10 kr. értékben, az agendából 24 példányt 1 frt 48 kr. értékben, a kis kátéből 18 példányt 3 frt értékben, a debreceni ábécéskönyvből 18 példányt 6 frt 18 kr. értékben s Buonaparte leveleiből 18 példányt 18 frt értékben.

Ez utóbbit CZÖVEK István fordította magyarra s Kiss István adta ki 1816-ban. Ugyancsak KISS István adta ki 1815-ben Buonaparte életének leírását is, ami abban az időben nagyon keresett munka lehetett s kiadása Kiss István üzleti érzékéről tesz tanuságot. Ifj. Kiss István a könyvkiadás terén atyja nyomdokait követte, aki maga is több magyar könyvet adott ki. Id. Kiss István adta ki 1804-ben VERSEGHY Ferenc *Rikóti Mátyását*, 1806-ban MÁTYÁSI József *Vélekedését a magyar nyelv iránt*, 1806-tól 1808-ig Kiss János *Flora* című szépirodalmi évkönyvének négy kötetét s ugyancsak 1808-ban FLEURY apát *A hetedik elmélkedés* című művét.

Az ifj. Kiss István hagyatékában talált fűzött könyvek nagyobb része is magyar munka s ha voltak is a hagyatékban idegen nyelvű munkák, azok példányszáma minden egyes esetben csekély, a magyar munkákból ellenben nagy példányszámot tartott készletben. Így VERSEGHY Ferenc *Rikóti Mátyásából* (Pest, 1804) 172 példányt, MÁTYÁSI József *Vélekedés a magyar nyelv iránt* (Pest, 1806) c. művéből 101 példányt, ZARKA *A barátságról* c. művéből (Pest, 1807) 124 példányt, ZARKA *maximáiból* (Pest, 1807) 263 példányt, CORNELIUS NEPOS *geographiai kultsából* (Pest, 1801) 101 példányt, a *Jugurta Carthagóban* c. műből 146 példányt, OTTO *Indulatok áldozattya* c. művéből 165 példányt, VERSEGHY Ferenc *Mi a poezis* c. művéből (Buda, 1793) 109 példányt, NAGY János *Magyar Aeneiséből* 118 példányt, NAPOLEON leveleiből 230 példányt s *Werner*

tengeri hajós tsendes kunyhója c. művéből 476 példányt találtak a hagyatéokban.

Bizományi könyvei is voltak s ezeket a hagyatéki leltár külön tünteti fel. Ezek a következők voltak:

PICHLER *Karolin hasonlatosságai*, ford. KELEMEN Borbála. Pest, évn. 7 péld.

FARKAS Károly: *Mulatságok*. Buda, 1805. 7 péld.

VIRÁG Benedek: *Magyar századok*. 2 k. Buda, 1808—16 5 péld.

Szülést segítő tudomány. 8 péld.

Orvosi törvénykönyv. 6 péld.

Probatétel a mai nevelésről. 77 péld.

WALLASZKY: *Conspectus reipublicae litterariae*. 2. kiad. Buda, 1808. 2 péld.

Justus LIPSZIUSnak *az állhatatosságról* írt könyve, ford. BONA József. Pest, 1808. 2 péld.

Ungvárnémeti TÓTH László versei. Pest, 1816. 3 péld.

DOMBY Márton: *Csokonai Vitéz Mihály élete és munkái*. Pest, 1817. 2 péld.

VITKOVITS Mihály *meséi és versei*. Pest, 1817. 2 péld.

Csupa magyar könyv ez is, amiből arra következtethetünk, hogy ifj. Kiss István atyja példájára főleg magyar könyvek árusításával foglalkozott, amiből bizony nehezen tudta magát fenntartani. A magyar könyvek iránti érdeklődés ebben az időben még kevés volt s még évtizedek multán is erről panaszkodnak a pesti könyvkereskedők.

Ifj. Kiss István könyveinek alárverezését 1818 január 27-én, majd március 13-án is megkísérelték,¹ sőt harmadik árverési határidőt is tűzhetek ki, aminek nem sikerült nyomára találni. Az ilyen könyvanyagot nehéz volt értékesíteni, kivált ha akkora összeget akartak belőle kihozni, mint amelyet a becslés megállapított. Bizonyára potom pénzen kelt el s a hitelezők aligha jutottak hozzá követeléseikhez.

¹ Pesther Zeitung 1818. jan. 11-i sz. és Hazai és Külf. Tudósítások 1818. febr. 14-i sz.

Hasonló sorsra jutott a másik üzlet is, amelyet id. Kiss István özvegye József nevű fiával folytatott. 1821 június 6-án özv. id. Kiss Istvánné az örököstársak, t. i. özv. CsÁTHY Györgyné, HUNYADI Sámuelné és Kiss László hozzájárulásával a közösen folytatott üzletet Kiss Józsefnek engedte át s az üzletet illető adósságokat a saját pesti házára táblasztatta be. Kiss József azonban 1822-ben meghalt, s özv. Kiss Istvánné Debrecenbe költözött át a leányához, özv. CsÁTHY Györgynéhez. Kiss László ugyan megkísérelte a könyvkereskedői jogot WIGAND Ottónak eladni, a pestvárosi tanács azonban kimondotta, hogy ez a jogosítvány az özvegynek Debrecenbe költözésével megszűnt.

GÁRDONYI ALBERT.

A MAGYAR ZENE TÖRTÉNETI EMLÉKEINEK KIADÁSA.

(Második közlemény.)

III.

A forráspublícatiók épen ma öltének nagyobb méreteket. Angolok, franciák, olaszok, németek versenyt hirdetnek előfizetést kútfősorozatokra. Ezek után sejtethjük, hogy tragikomikusan fog hangozni a kérdés: mi is van hát a magyar zenei monumentákkal?

Mégsem olyan egyszerű a felelet, mert bár nincsenek magyar zenei monumenták, multjuk mégis van.

A zenetörténet a magyar szellem-történet legjobban elhanyagolt területe. Míg nyelvünk, irodalmunk, képzőművészetünk multjának felderítése rohamosan halad előre, addig a magyar zenetörténet fölött még mindig sűrű homály terjeng, melybe hasztalan igyekszik olykor-olykor mécsvilágot vetni egy-egy művelődéstörténeti részletkutatás. A magyar zene, akárcsak az orosz muzsika, a XIX. század művészete, ekkor jut, e század derekán, gyors kifejlődésre, mely azonban az előző évszázadokra visszanyúló, koronkint látszólag meg is szakadó, de mégis szervesen összefüggő fejlődés eredménye. Alapos ismereteink, de még hozzávetőleges áttekintésünk sincs a magyar zene anyagáról, mely szét van szórva kódexekben, egyházi és világi énekeskönyvekben, félig vagy talán már egészen elpusztult kéziratoss vezérfőnyvekben és egyéb zenei manuscriptumokban, múzeumok, városok és iskolák könyvtáraiban, templomok sekrestyéiben és kórusain, kolostorok pincéiben, főúri kastélyok padlásain és a jó ég tudja, még miféle helyeken. Évtizedek óta ámitjuk, vagy talán megnyugtattjuk magunkat a magyar zene történeti anyagának tervszerű felkutatásával a közel jövőben, holott még nyilvános könyvtáraink könnyen hozzáférhető kéziratoss és nyomtatott kútfőit sem adtuk ki.¹ Még a

¹ Nem csekély mennyiségű magyar vonatkozású anyag található a bécsi könyvtárakban is, elsősorban a *Gesellschaft der Musikfreunde* könyvtárában.

Rákóczi-kor, vagy az *insurrectio* vagy a *szabadságharc* zenei emlékeinek hiteles kritikai kiadásáról sem beszélhetünk, mert KÁLDY Gyulának,¹ kinek lelkesedésénél csak könnyelműsége volt nagyobb, kiadványait ilyeneknek sem tekinthetjük és ami legkönnyebben lett volna elvégezhető: ERKEL Ferenc tematikus katalógusa sem készült el, ami nélkül ERKEL kutatói egy lépést sem tehetnek, egyházi énekeskönyveink korálszótárát sem állították össze,² helyette azonban fölösleges levélkatalógusok láttak napvilágot.³ De nemcsak a zeneszerzők

V. ö. Eusebius MANDICZEWSKY: Zusatzband zur Geschichte der K. K. Gesellschaft der Musikfreunde in Wien. Sammlungen und Statuten. Wien, 1912.

¹ KÁLDY Gyula kiadványai: *A régi magyar zene kincseiből*. (Kuruc dalok a XVII. és XVIII. században.) *A szabadságharc dalaival és indulói, Régi magyar harci dalok* már bevezetésükkel elárulják szerzőjük járatlanságát és naivitását. Szövegkritikailag KÁLDY módszere — enyhén szólva — a legönkényesebb. *A Magyar Történelmi Társulat* kiadásában megjelent felolvasása: *A régiebb s újabb magyar táncról*, Budapest, 1892 angol nyelven megjelent zenetörténete: *History of Hungarian Music* (London, 1898.) mind megdöbbentően mutatják, hogy mennyire nem volt sejtelve a történelmi módszerekről. Viszont érdeme, hogy felébresztette az érdeklődést a régi magyar muzsika iránt. (V. ö. még: RÉTHEY PRIKKEK Marián: *A magyarság táncai*, Budapest, 1924. Sajnos ez a munka is zenei tekintetben dilettáns.)

² Ilyfajta munka a németeknél Johannes ZAHN nagy műve: *Die Melodien der deutschen Kirchenlieder*. Gütersloh, 1889—1893. Band I—VI.

³ A katalogizálás terén is hiányzanak a legszükségesebb szakszerű előmunkák. Mindenekelőtt hiányzik a magyar könyvtárakban található összes régi zeneművek lajstroma, aminőt pl. az angoloknál Walter HAWARD Frere állított össze: *Bibliotheca musica liturgica*. London, 1901, mely a középkori angol-, skót-, és ir egyházi zene kéziratának jegyzéke, az olaszoknál pedig GASPERINI: *Catalogo generale delle musiche antiche esistenti nelle Biblioteche d'Italia*. (Bollettino dell' Associazione dei musicologi italiani. Parma, 1909—1917), s aminőt nálunk általános könyvészeti szempontból SZABÓ Károly adott ki: *Régi Magyar Könyvtár*. Budapest, 1885. I—IV. k. Zenei könyvtáraink közül egy sem adta ki a tulajdonában levő kéziratok műveinek jegyzékét, tematikus felsorolással, aminek tökéletes mintaképe ECORCHEVILLE nyolckötetes munkája: *Catalogue du Fonds de Musique Ancienne de la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1910. I—VIII. k., de a régi nyomtatott műveket sem, amilyent BARCLAY SQUIRE tett közzé a *British Museum* régi zenei nyomtatványairól: *Catalogue of Printed Music*. Published between 1487. and 1800. London, 1912, I—II. k., vagy legalább a legértékesebb ritkaságok jegyzékét, mint *Weckerlin: Catalogue de la Réserve de la Bibliothèque du Conservatoire National*. Paris, 1885. Egyáltalán semmiféle nyomtatott zenei katalógusunk sincs, de még a kéziratokak sem catalogue raisonné-k. A *Nemzeti Múzeum* évekkel ezelőtt több kötetben kiadta a birtokában levő zenei levelek jegy-

művei, hanem elméletíróink — MONETARIUS Istvántól VERSEGHY Ferencig — kütfői is kiadatlanok. A zenetörténetnek kifejezetten művelődéstörténeti vonatkozásai is nagyrészt feldolgozatlanok. Nemcsak nyomtatott vagy a kiadásra váró királyi, városi és püspökségi regestákat, számadáskönyveket és okleveleket, de még a Codex Diplomaticusok és megjelent forrás- és emléktárak kütfősorozatos

zékét (Zenei kéziratok jegyzéke: *Zenei levelek*. Budapest, 1921, 1923, 1924, I—II—III. füzet.) azonban ez olyan fényűzés, amelyet nemcsak egyetlen európai nagy könyvtár, sőt zenei szakkönyvtár sem engedett meg magának, hanem még a legtöbb speciális zenei katalógussal rendelkező washingtoni kongresszusi könyvtár sem. V. ö. a SONNECK-féle zenei katalógus-sorozatot. (Publications of the Library of Congress. Washington 1914.)

MICHEL BRENET: *La Bibliographie des Bibliographies Musicales* c. művében (L'Année Musicale. Paris, 1913.), mely az egyetlen ilyfajta jegyzék, három magyar zenei bibliographiáról emlékezik meg. ÉLEK: *Bibliographie des livres de chant magyars* (Magyar Könyvszemle. 1882.). Ez nem más, mint JAKAB Eleknek TOLDY Ferenc jegyzetei alapján összeállított felsorolása: *Adatok Énekeskönyveink bibliographiájához*, melynek hiányosságára RÉVÉSZ Kálmán még a Könyvszemle ugyanabban az évfolyamában reámutatott: *Adalékok Énekeskönyveink bibliographiájához*. Azóta énekeskönyveink száma megsokszorozódott. (V. ö. ERDÉLYI Pál: *Énekeskönyveink a XVI. és XVII. században* ugyane folyóirat 1899. évfolyamában.) A Brenettől említett második bibliographia DANKÓ József: *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*. Buda-Pest, 1893, könyvészeti felsorolása, mely azonban nem zenei természetű. Végezetül következnek CSIKY: *L'ancienne musique d'art hongroise*, essai bibliographique en langue magyare dans: Magyar Könyvszemle XIII. 1905, pp. 116—133, azaz CSIKY János: *Régi magyar művészeti zene* c. dolgozata, mely úgy bibliographiailag, mint kritikai megállapításaiban pontatlan és téves. Jellemzésül csak annyit, hogy még azt sem tudja, hogy a BEZARD-féle *Thesaurus Harmonicus*-ban (Köln, 1603.) szereplő JOANNES BACFORT alatt BAKFARK Bálintot kell értenünk, amit már Mátray Gábor száz év előtt is tudott: Bacfort János, Bacsare Bálint és Grafus v. Greffius Bálint, e három személy alighanem ugyanezen egy személy, Graeve v. Bakfark Bálint lesz. (*A muzsikának közönséges története*. Tudományos Gyűjtemény. Pest, 1832. III. évf.) — Sajnos, nincs olyan bibliographiánk, mint a Grattan FLOOD-féle *Irish musical bibliography* (Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft. Jahrgang XIII. B. 3.), de még a magyar zene lexiconával sem rendelkezünk, mely encyclopaedia formájában nyilvántartaná, a magyar muzsika elméletének és történetének, valamint a magyar irodalom és nyelvészet, művelődéstörténelem, folklór, tánc-történet, képzőművészet stb. zenei vonatkozású problémáit, aminő az angoloknál Jeffrei PULVER szerkesztésében látott napvilágot: *Dictionary of Old English Music*. (London, 1923.) A lelkes, de naiv és tudatlan SÁGH József 1879-ben kiadott ugyan egy *Magyar Zenészeti Lexicon*-t, ami azonban teljesen hasznavehetetlen. A derék budai KRÜCHTEN József, akinek a Tudományos Gyűjtemény 1818. évfolya-

kincesbányáját sem aknáztuk ki. Pedig CSÁNKY Dezső MÁTYÁS udvarának rajzával¹ a zenei adatok felhasználására a történelmi korrajzban már negyven évvel ezelőtt példát mutatott. RADVÁNSZKY Béla a régi magyar úri élet rajzával,² TAKÁTS Sándor törökvilágbeli korképeivel,³ és nemrégiben FOGEL József II. Lajos és II. Ulászló korának történetével⁴ olyan adatokat hoztak napfényre, amelyeket alapjában zenehistorikusoknak kellett volna kiásniok. A külföldi levéltárakban és könyvtárakban is sok, a magyar muzsikára vonatkozó művelődéstörténeti adat rejtőzködik.⁵ A magyar királyi és

mában A *Honny Művészség és Művészek eránt* című cikke adta az ötletet SZENDREY János *Magyar Képzőművészeti Lexicon*-ának megjelenésére, a zenében is buzdítólag hathatott volna, mert ugyancsak az ő tollából közölte a *Cécilia* (Mainz, 1826. Band 5.) a *Musikzustand in Ungarn* címmel megjelent cikket.

¹ CSÁNKY Dezső: Mátyás udvara. Budapest, 1884.

² RADVÁNSZKY Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Budapest, 1896. I. k. VIII. Foglalkozás, időtöltés, játék.

³ TAKÁTS Sándor: Rajzok a török világból. Budapest, 1915. I. k. A török-magyar énekesek és muzsikások. V. ö. még *A régi Magyarország jókedve* Budapest, 1921. XIII. A régi magyar trombitások.

⁴ FOGEL József: II. Lajos udvara. Budapest, 1916. — II. Ulászló udvara Budapest, 1917.

⁵ Az elmúlt évben ráakadtam Párisban I. FERENC francia király számadás-könyveiben JEAN de MOUSSECADEL nevére, aki a magyar királynő kornátása volt és aki a francia reneszánsz zenekedvelő uralkodóját a magyar királynő franciaországi látogatása alkalmával nagyon gyönyörködtethette, mert a király neki és társainak négyszázötven livrest utaltatott ki pénztárából. (A magyar királynő: V. Károly nővére, II. Lajos özvegye, *Mária*, akinek hangszerleltárát a madridi Palacio Real levéltára őrzi: Inventarios Instrumentales de la reine Maria de Hungria. V. ö. FELIPE PEDRELL: *Emporio científico e historico de Organografia Musica Antigua Española*. Barcelona, 1901.) Lásd: *Catalogue des Actes de François I.* Paris, 1905. Tome VIII. p. 273. V. ö. még Henri PRUNIÉRES: *La Musique de la chambre et de l'Ecurie sous le règne de François I.* 1516—1547. Paris, 1911. ORTVAY Tivadar könyve: *Mária*, II. Lajos magyar király neje (XXIII. fejezet. *Mária* tudományos, szépművészeti és zenei foglalkozása.) Budapest, 1914, nem ismeri a kérdéses adatot.

A Magyarországon járt idegen zenészek (WILLAERT, STOLTZER, MONTEVERDE, stb.) nálunk való tartózkodását még mindig homály borítja. André PIRRO nemrégiben kimutatta, hogy Jean CORNUEL cambrai-i zeneszerző és énekes, aki egész Közép-Európát bejárta és tagja volt a római SAN PIETRO, úgyszintén a SFORZÁK milanói kórusának is, MÁTYÁS udvarában is megfordult. 1483-ban a cambrai énekkart adminisztráló prelátust Budára küldték, ahonnan ez áradozva írt Mátyás kórusáról. Később Budáról több énekest szerzödtettek

erdélyi fejedelmek udvari muzsikájának történetét¹ épúgy meg kell írni, mint az ESZTERHÁZY hercegek zenekarát, amely iránt a külföld is legnagyobb érdeklődéssel viseltetik.² A nagymestereknek hazánkkal való kapcsolata sem került még feldolgozásra.³

De bárhogy is csábít és izgat a probléma sokfélesége, ne kalandozzunk el a zenei művelődéstörténet sokszor száraz, de nem egyszer romantikusan érdekes területén, amelynek végre is csak alárendelt jelentősége van, amíg az elsőrendű feladatot: *a magyar zene emlékeinek összegyűjtését és hiteles, történeti kiadását* nem valósítottuk meg. Mondottuk, hogy a magyar zenei monumentáknak multjuk van. Ez a mult jellegzetesen magyar sors.

Míg a nyugati kultúra hullámverése az elmúlt századokban többnyire csak bizonyos idő leteltével ért el hozzánk, addig a magyar zenetörténetírás alapvetése nemcsak egyidejű a külföldivel, de attól némiképp független. A magyar zenetörténetírásnak is megvolt a maga triász, melynek időrendi szereplése és munkaköre szinte egybeesik a belga zenetörténetírás nagyhírű triászával. A három magyar zenetörténetíró: MÁTRAY Gábor, BARTALUS István és PONORI THEWREWK Emil. FÉTIShez, a nagy gyűjtőhöz és kutatóhoz hasonlóan, aki főművében (*Biographie universelle des musiciens*. I. édition Paris, 1837.) ma is csodálatot keltő, roppant anyagot hordott össze, MÁTRAY, akkor

Cambraiba. (*Roger de Lignoquercu* cambrai énekesnek hagyatékában magyar pénzdarabokat találtak.) Cambraiban egyébiránt az *ad corripendum fornicatores* kiválasztott kanonokokat *docteur de Hongrie*-nak nevezték a levéltári regiszterek tanúsága szerint. (*André Pirro: Jean Cornuel vicaire à Cambrai.*) *Revue de Musicologie*. Paris, 1926. No. 20.

¹ FÖKÖVI Lajos két cikke: *Musik und Musiker am Hofe Gabriel Bethlens*. (Monatshefte für Musikgeschichte. Berlin, 1898.) és *Musik und musikalische Verhältnisse in Ungarn am Hofe von Matthias Corvinus* (Kirchenmusikalisches Jahrbuch. Regensburg, 1900.) nagyon hiányos. Kutatásainknak mintául szolgálhat Henry Cart de *Lafontaine* jeles műve: *The Kings music; a transcript of records relating to music and musicians 1460—1700*. London, 1909.

² Az Eszterházyak zenekaráról még mindig az egyetlen forrásmunka KARL FERDINAND POHL: *Joseph Haydn*. Leipzig, 1877—1882. I—II. k. Az énekesek és zenészek névsora a II. kötetben. V. ö. még J. G. *Prodhomme: Les Esterházy*. Une famille de princes dilettantes. *Revue Internationale de musique*. Paris le 15. juin 1898.

³ Egyetlen ilyenmű munka *Wagner Rikárd és Magyarország*. c. kötetem,

még ROTHKREFF Gábor, a *Tudományos Gyűjtemény* 1828—1832. terjedő évfolyamaiban *A muzsikának közönséges története* című értekezésében a magyar zenével kapcsolatos itthoni és külföldi kútforrások széleskörű és meglepő apparátussal állította össze, hogy e munkája nemcsak még ma is az egyetlen magyar zenetörténeti bibliographia, melynek adatai kevés kivétellel most is megállják helyüket, hanem egyszersmind kijelölése a magyar zenei monumenták anyagának. MÁTRAY Gábor egyformán jártas a történelemben, az egyetemes és magyar zenetörténelemben, a magyar nyelv és irodalom történetében. TINÓDI dalainak, valamint a HOFGREFF énekeskönyvnek kiadása, melyekre a M. Tud. Akadémia megbízásából vállalkozott, bármennyire revizióra szorul is, még ma is első és egyetlen zenetörténeti forráskiadásunk. Ugyancsak magyar zenetörténeti munkásságához tartozik az a történelmi hangversenysorozat is, melyet 1867-ben indított meg a magyar zene emlékeiből, a vezetése alatt álló *Nemzeti Zenedé*-ben. Fáradhatatlanul kutatott és gyűjtött. Mikor Bartalustól értesült BAKFARK Bálint lanttabulaturáinak krakkói példányáról, tüstént megkéri ESTREICHER Károlyt, a krakkói könyvtár igazgatóját, készítsen másolatot BAKFARK néhány kompozíciójából és mielőtt még BARTALUS egyéb kutatásai miatt hozzá jutott volna BAKFARK betűírásának megfejtéséhez, érintkezésbe lépett TAPPERT és NOTTEBOHM német zenetörténészekkel, nem érezvén magát elég erősnek az olasz tabulatura titkaiban és tudva, hogy itthon — akárcsak manapság — senkitől sem várhat segítséget a kompozíciók megfejtése ügyében. A lipcsei könyvtárba pedig elküldi LANGER Viktort, hogy vegyen másolatot a PAIX-gyűjtemény magyar passamezzojáról. Külföldi tudósokkal állandó kapcsolatot tart fenn. Vizsgálja népdalaink sajátosságait.¹ MÁTRAY Gábor, aki mint a *Nemzeti Színház* zeneigazgatója, a *Nemzeti Múzeum* könyvtárának őre s a *Nemzeti Zenede* igazgatója egyaránt beírta nevét a magyar szellemtörténetbe, a magyar nemzeti monumenták gondolatának első felvetője.

mely a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában látott napvilágot 1916-ban, sajnos, azóta sem talált követőre. Kívánatos volna, ha a jövő évi Beethoven-jubileumra a mesternek Magyarországhoz való viszonya is megvilágíthatnék.

¹ *A magyar népdalok kitünőbb sajátosságairól.* Akadémiai Ért. Pest, 1852.

A MÁTRAY Gábortól megkezdett úton haladt tovább a feldolgozó COUSSEMAKER példájára BARTALUS István, akinek munkásságában szerencsésen egyesült a gyakorlati zenész, a történetíró, a filológus, de még a folklorista is. Ezúttal nem szólhatunk részletesen nagyszabású és alapvető munkásságáról, melynek egyik legnagyobb érdeme, hogy külföldi utazásai segítségével — itthon hiányzott minden tudományos fölszerelés, akárcsak ma — meg tudta szerezni a zenetörténeti készültséget és lépést tudott tartani a külföld tudományos haladásával. Csak *A Magyar egyházak szertartásos énekeiről*,¹ ESZTERHÁZY Pálról, BAKFARK Bálintról szóló nagyértékű dolgozataira és népdalgyűjteményeire utalunk.² Korán felébredt érdeklődése a külföldi könyvtárak iránt is remélve, hogy ott magyar zenei emlékeket lelhet. Végigkutatta a felsőausztriai kolostorokat és könyvtárakat nem sok eredménnyel ugyan, de annál sikeresebben a német és lengyel könyvtárakat.³ Sajnos, BARTALUSnak, akié az oroszlánrész a magyar monumenták anyagának összegyűjtésében nem adatott meg, hogy a magyar zenetörténetírás tudományának népszerűsítésében irányítóan és nevelően hathasson a katedráról. Nem sikerült bejutnia az egyetemre, ahol nyelvben és gondolkodásban idegen adta elő a zenetörténelmet: SCHÜTZ Miksa, akinek sem érzéke, sem készültsége nem volt a magyar zenetörténet problémáinak tudományos tárgyalásához. Az újonnan megnyílt *Zeneakadémia* sem vette igénybe munkásságát, helyette két lelkes ábrándozó: KÁLDY Gyula, de főképp ÁBRÁNYI Kornél nyomult előtérbe. KÁLDYban megvolt THALY Kálmán lelkes rajongása a Rákóczi-korszak iránt, de nem volt meg benne sem Thaly kitartása, sem szorgalma.⁴ Kiadásai mind a legalaposabb revízióra szorulnak.⁵ ÁBRÁNYI Kornélnak, a kor hivatalos zenetörténetírójának

¹ Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1869. I. k.

² U. ott: Adalékok a magyar zene történelméhez. M. Tud. Akadémia. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. 1890. Budapest, 1882. X. k.

³ U. ott: Jelentés a felsőausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratairól és nyomtatványairól a Magyar Akadémiához. Budapest, 1870. I. k.

⁴ THALY Kálmán különben nagyon röviden végez a Rákóczi-kor muzsikájával. (*Irodalmi és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból*. Pozsony, 1885.)

⁵ EÖTVÖS Károly KÁLDY Gyula méltatása (SZILÁGYI és KÁLDY) Eötvös műveinek XVII. kötetében (Budapest, 1906.) — novella.

működésében az értéket kizáróan agitatórikus tehetsége és lelkes magyarsága — főképp a hatvanas években a tőle szerkesztett *Zenészeti Lapok* hasábjain — jelenti. Mindenre inkább gondolt, mint a monumenták anyagára. Egyebekben meg kell mondanunk, hogy önkényes adatgyártása, a kritikai érzék teljes hiánya és módszertelen, rapszódikus kapkodása, folytonos anekdotázása, mely legszembetűnőbben *A magyar zene a XIX. században.* (Budapest, 1900.) című terjedelmes kötetében mutatkozik, valóban paródiája minden történetírásnak.¹

Ezek a romantikus, naiv fantaszták tudományos képzettségük hiánya miatt nemcsak saját maguk voltak képtelenek a magyar zenei monumenták anyagát összegyűjteni, vagy szakszerűen foglalkozni a magyar zenetörténet legégetőbb problémáival, de fantazmagóriáik a történeti kutatás realitásai helyett téves irányba terelték az utánuk következő nemzedéket, mely a történeti módszerek legelemibb követelményei felől tájékozatlan maradt. Így ÁBRÁNYI Kornél magyar zenetörténeti és elméleti katedrájának egyik örököse a történeti módszerek gyakorlati alkalmazása helyett a magyar faji frázis hatóerejét az OHM-féle elektrokémiai törvény képletével vélte megállapítani!²

BARTALUSznak kortársa, egyben utódja a magyar zenetörténetírás munkájában PONORI THEVREWK Emil, akit klasszikus filológus létére, elsősorban a nyelvvel összefüggő, tehát metrikai és ritmikai kérdések érdekeltek. De nemcsak ilyfajta problémákkal foglalkozott, megvolt az érzéke a történeti kérdésekhez és módszerekhez is. Ő állította össze CSERMÁK Antal szerzeményeinek első és egyetlen lajstromát, egyúttal megteremtője a magyar zenetudományi prózának is.³

A magyar zene tudományos tárgyalása című nagyfontosságú

¹ KÁLDY Gyuláról lásd SEPRŐDI János cikkét a *Budapesti Szemle* 1906. évfolyamában. Seprődi részletesen szól *Feladatok a magyar zene körül* c. tanulmányában (*Budapesti Szemle*. 1906. évf.) KÁLDYRól és ÁBRÁNYI Kornélról is.

² Dr. MOLNÁR Géza: *A magyar zene elmélete*. Budapest, 1904. Bevezetés: *A faji elem a művészetben*. X.

³ PONORI THEVREWK Emil: *A magyar zene tudományos tárgyalása*. M. Tud. Akadémia. Értekezések a nyelv- és néptudományok köréből. XV. k. Budapest, 1890.

dolgozatában elmondja, hogy zenénk tudományos tárgyalására szükség van:

1. A zenénkre vonatkozó bel- és külföldi művek ismeretére,
2. a történelmi kútfőkben található zenei adatok gyűjteményére,
3. a régi időkben ránkmaradt zenedarabok lehető teljes sorozatára,
4. mai nép és műzenénkre, valamint
5. a külföldi zenében és történelemben való jártasságra.

Végezetül felállítja az alábbi nagyfontosságú tételt:

Valamint a nyelvtudománynak *Nyelvemléktárra* volt szüksége, épen úgy szüksége van a zenei tudománynak *Zeneemléktárra*. Szükség van a kiadatlanok rendszeres összegyűjtésére s célszerű közrebocsájtására.

E néhány sor megadja a magyar zenetörténetírás legfőbb feladatát. Nem vehetjük rossz néven, hogy az analógiát THEVREWK a hozzá legközelebb álló tudományból, a philológiából vette, de legalább pontosan megjelölte a munkát, megsürgette elkezdését. Ugyanekkor szól THEVREWK — BARTALUS nyomán — a történelmi folklórról is, mikor ez a tudomány még alig hogy napvilágot látott Angliában: *A módszeresen készült descriptiv és összehasonlító zenetudomány mutatja nekünk saját zenénk lényeges sajátosságait*. Sajnos itthon még ma is csak a leíró folklórnál tartunk. Történelmi folklór-kísérlettel nálunk SEP-RŐDI János (Marosszéki dalgyűjtemény),¹ FRANKEL (Fabó) Bertalan (Magyar dalcsirák),² újabban KODÁLY Zoltán próbálkozott meg (Argirus királyfőről szóló dolgozatában).³ THEVREWK a ritmustörténet fontosságát is tisztán látja. A népzene iránt való lelkesedése egyben a kútfők nemismerése arra a kijelentésre ragadtatja, hogy zenénk tősgyökeres sajátosságait egyedül a népdal fogja megmutatni és bizonyítani. Ma, mikor a külföldi zenetörténettudomány oly rendkívüli óvatosságot tanusít a folklór eredményeinek történelmi kutatásokban való érvényesítésére: ez az állítás mindenesetre túlhaladott.⁴

¹ Ethnografia. 1901., 1902., 1906. és 1912. évfolyam.

² Ethnografia. 1903. évfolyam.

³ KODÁLY Zoltán: Argirus nótája. Ethnografia 1918. évfolyam.

⁴ Georg SCHÜNEMANN: Über die Beziehungen der vergleichenden Musikwissenschaft zur Musikgeschichte. Archiv für Musikwissenschaft. Leipzig. Jahrgang 1919—20.

Zenetörténet és folklór két egymástól merőben különböző, önálló tudomány. Naiv járatlanság, mely ma a magyar zenetörténet emlékeinek hiteles megfejtését folklorisztikus alapon képzei el. Történeti kútfőket nem lehet a folklór, hanem kizáróan a történettudomány módszerével megfejtetni. Viszont a zenetörténet támpontot nyújthat a folklór eredményeinek megvilágításához. (Történeti folklór.)

A három kiváló magyar zenetörténész szellemi végrendelete, mely egyenesen és határozottan mutatja az utat, hogyan kell haladnunk: nem talált végrehajtóra. Ismerjük SZÉNYFFY Gusztáv tragikus sorsát. MÁTRAY lelkes és szorgalmas tanítványa, BOGISICH Mihály püspök is elfáradt. Többeket foglalkoztatott azóta az elmúlt évtizedekben a magyar zenei monumenták gondolata. Magam is már tíz év előtt készítettem egy részletes tervezetet, mely azóta is ott porosodik a kultuszminisztérium irattárában. Nem foglalkozhatunk most az okok feszegetésével, hogy miért nem fejlődhetett Magyarországon a zenetörténet tudománya és miért sekélyesedtek el a szakzerű képzettség hiánya miatt sokszor a legdicséretesebb törekvések a dilettantizmus fertőjében vagy váltak meddővé az avatatlanság és közömbösség miatt, miért oly primitív még ma is három legnagyobb nyilvános könyvtárunk zenei fölszerelése, miért nincs egyetlen egyetemünkön sem a zenetörténetnek szemináriummal kapcsolatos rendes tanszéke, miért nem jelenik meg nálunk tudományos zenei folyóirat, miért nincs Zenetudományi Társaság stb., stb.¹ Csak arra

¹ Míg a zenei folklór iránt BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán — sajnos még kiadatlan — gyűjtése felköltötte az érdeklődést, sőt Bartók *Krohn* Ilmari finn folklorista (a *Suomen kansans sävelmia*. Helsinki, 1899—913. kiadója) rendszere (*Über das lexikalische Ordnen von Volksmelodien*. Kongressbericht der Internationalen Musikgesellschaft. Leipzig, 1907.) alapján *A magyar népdal* (Budapest, 1924.) kissé általánosító címe alatt szisztematizálta már gyűjtése eredményét, a magyar zenetörténettudomány jelene sivár és vigasztalan képet mutat. Néhány többé-kevésbé sikerült részletkutatás compilatiója, ugyanazon gondolat ismételtetése, legföljebb más formában, mint HOFEKER Imre dolgozatai: az egész, amit találunk a nagyhangú reklámszavak mögött. Ritka az oly eredeti kutatás, mint SZTANKÓ Béla munkája a Pallas lexicon pótkötetében a lőcsei tabulaturás könyvről. Bár rendkívül naivul és csaknem teljes híjával a tudományos felkészültségnek, de mégis gondolatébresztően, vetett fel problémákat FABÓ Bertalan könyve: *A Magyar Népdal főbb sajátosságai*. (Budapest, 1905. V. ö. e. könyvről SEPRŐDI János bíralatát a *Budapesti Szemle*, 1906.

akarunk rámutatni, hogy még az a kis előrehaladás is, amit olykor láthatunk a véletlen műve. Így SEPRÓDI Jánosnak, a *Kájoni kódex* ismertetőjének, nem lett volna szándékában megvizsgálni a sokat emlegetett kódexet, ha a kódex első kivizsgálójának, RÁDULY Simon ferencrendi barátnek, közbejött halála miatt RÁDULY kéziratái nem maradnak SZÉCHY Károly birtokában, akinek özvegye a hagyatékot SEPRÓDI Jánosnak megmutatta.¹

évfolyamában.). Tizenöt év előtt a zenetudomány két lelkes barátja: HERRMANN Antal és MAJOR Gyula megpróbálkoztak tudományos színezetű folyóirattal: *Ungarische Musikologie* (1911, Vác.), mely az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* melléklete volt; (itt jelent meg PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám énekeinek facsimilés kiadása is), sajnos, néhány szám után ez a vállalkozás is megszűnt. Az 1914 tavaszán APPONYI Albert gróf elnökletével megalakult *Országos Magyar Zeneművészeti Társulat* történeti szakosztálya is a háború miatt csak az ígéreteknel maradt. Félszázad óta semmi sem történt művelődéstörténeti kísérleteken kívül. (ORBÁN József; A sárospataki énekkar története. Sárospatak, 1882. — DRUMÁR János: A debreceni zenede története. Debrecen, 1913. — GEYER József: Magyar hegedűkészítők. Budapest, 1913. — Dr. KERESZTY Viktor: A Pozsonyi Egyházi Zeneegyesület története. Pozsony, 1916. — Dr. CSATKAI Endre: A soproni muzsika története. Sopron, 1925. — Isoz Kálmán: Buda és Pest zenei művelődése. Budapest, 1926.) stb. — Városaink sem iratták meg zenei életük történetét, holott az ilyfajta monografiákra a külföld már rég példát mutatott. (FLORIMO: *Cenno storico sulla scuola musicale di Napoli*, 1884. Vol. I—IV. — WUSTMANN: *Musikgeschichte* Leipzigs, 1909. stb.) A külföldön megjelent magyar zenetörténeti munkák is felette gyarlók, mit a SOUBIES-féle: *Histoire de la musique en Hongrie*. Paris, 1900, ha pedig magyar kézből valók, épen nincs köszönet bennük. A LAVIGNAC-féle óriás, tíz kötetre tervezett *Encyclopédie Générale de la musique*. (Paris, 1914), a legnagyobb ilyenmű vállalkozás, melyből már hét kötet megjelent, BERTHA Sándor tollából közöl fejezetet Magyarországról. Ez a fejezet páratlan összevisszasága a legképtelenebb zagyvaságoknak. Újabban az EAGLEFIELD HULL-tól szerkesztett *Dictionary of Modern Music*. London, 1924, melynek magyar cikkeit két kiváló zeneköltőnk írta, szomorú példája, hogy az elfogultság és pártoskodás mire lehet képes. Csak így magyarázhatjuk, hogy e lexiconban hasztalan keressük a *Hiszkegy* szerzőjének, a magyar zene régi munkásának nevét, de megtaláljuk a két magyar dolgozótárs kiadójának alkalmazottját, aki történetesen zenét is szerez.

Egy idő óta új magyar zene — új magyar zenetudomány reklámjelige mellett bizonyos irányból síp és dobszó hangzik fel egy-egy compilatio megjelenésekor, amely azonban egyetlen új megállapítással sem gyarapítja ismereteinket a magyar zene történetéről, ami nem is lehetséges a magyar zene monumentáinak kiadása előtt.

¹ SEPRÓDI János: *A Kájoni kódex irodalom- s zenetörténeti adalékai*. Irodalomtörténeti közlemények. Budapest, 1909. XIX. kötet.

IV.

Mindenekelőtt ki kell adnunk a magyar zene emlékeit, helyesebben a zene magyarországi emlékeit, azaz a magyar zeneszerzők, valamint a nálunk élt idegen s a külföldön tartózkodó magyar zenészek gyakorlati és elméleti műveit, ahol szükséges fototipikus másolatokkal és minden kötet élén többnyelvű bevezető tanulmánnyal.

Vissza kell tehát térnünk oda, ahol MÁTRAY, BARTALUS és THEWREWK elhagyták, természetesen az ő kutatásaikat is alávétve, az immár elkerülhetetlen revíziónak. Ez a legelső és legsürgősebb tennivaló, mert az anyag mindennap romlik és pusztul, máris igen sok pótolhatatlan veszteség ért: BEJTHE István kótás énekeskönyve elveszett,¹ VERSEGHY egyik kéziratos énekeskönyve máig sem került elő² és tragikus volna, ha úgy járnánk, mint régi hangszereinkkel, melyek jórésze feldolgozatlanul és meghatározatlanul kallódott el, amire csekély vigasztalás, hogy szakember hiányában a még meglevőket mai napig sem dolgozták föl, úgy hogy az *Organographia Hungarica* megírása leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik.³ Újból hangsúlyozzuk, hogy mindaddig a magyar zene-történetben érdemleges, de még csak komoly munkát sem lehet végezni, amíg monumentáinkat nem adjuk ki. Mielőtt a tervezetre, mely — hangsúlyozzuk — csak a típusokat kijelölő vázlat kíván lenni, nem pedig bibliográfia, áttérnénk, már most válaszolnunk kell egy ellentetésre, amely főképp gyakorlati zenészek részéről szokott elhangzani, akik ezen, szerintük elavult ócskaságoknál, sokkal szívesebben látnánk nyomtatásban saját symphoniáikat: vajjon sikerrel

¹ CSIKY János id. dolgozatában TOLDY Ferencsel szemben vitatja, hogy BEJTHE énekeskönyvében nem voltak kóták, de állítását nem tudja bizonyítani.

² *A Parnassus hegyén zengedező Magyar Műsának szószati, melyeket egybeszedte egy hazafi tulajdon mulatságára.*

³ Milyen megdöbbentő dilettantizmussal kezelték nálunk a hangszereket: bizonyosság reá az ezredéves kiállítás hadtörténelmi katalógusa (*Magyar Hadtörténelmi Emlékek az Ezredéves Országos Kiállításon*. Budapest, 1896.), mely a 3399. szám alatt kiállított harci trombitáról azt írja, hogy *kürt* egyenes hangcsővel és *klarinet* alakú szájjal! E hangszermechanikai képtelenség oka, hogy nem tudták a különbséget az egyszerű nyelvsíp és a tölcséres fuvóka között

járhat-e egy ilyen vállalkozás Magyarországon? Fölösleges mondanom, hogy a kérdés nem anyagi, hanem erkölcsi sikerre céloz. A külföldi monumentákban — mondják — nagy mesterek remekművei váltak közkinccsé, míg nálunk — folytatja az ellenvetés — csak kezdetleges kísérletek közzétételéről lehet szó, melyektől meglepetést úgysis hiába várunk. E felfogás merőben téves és megint csak a magyar muzsika igazi történetének, tehát a kútfőknek, nem ismerésén alapszik. Kétségtől a legszerényebb, legkezdetlegesebb zenei kísérletet is, amennyiben zenetörténeti vagy történeti jelentősége van, mint a JÓZSEF nádor és MÁRIA PAVLOVNA orosz nagyhercegnő lakodalmára készült compositióknak, be kell sorolni a monumentákba, melyek elsősorban történelmi kutatások céljait szolgálják. Azért akadni fog egész sereg olyan munka, kivált a gyűjteményes dal-kódexekben, valamint a magyar műdalok között, amelyeknek tartalma költői szépségeivel csodálatot fog kelteni. És Nagy-Magyarország szellemi felsőbbségének, politikai hatalmának, ezek is oly tanubizonyosságai, amelyek fölébresztik a nemzetközi érdeklődést is. Ha pedig körültekintően megszervezzük az anyaggyűjtést, mennyiségben és minőségben is elsőrendű szaporulatra lehet kilátásunk. Mert a rendelkezésünkre álló anyag — mely különben folytonos kallódásnak és pusztulásnak van kitéve — bár bő és gazdag, mégsem szabad vele megelégednünk, hanem fel kell kutatnunk Nagy-Magyarország területén minden helyet, ahol a legcsekélyebb adatot is gyaníthatjuk.

Részletes programot adni egy ilyen vállalkozásnál, tudjuk, hogy szinte lehetetlen és amennyire pontos és határozott irányelvek szerint történik az általános keretek föllállítása, époly alkalmoszerű és esetleges az egyes művek közzétételének sorrendje, mely számos, előre nem látott, körülménytől függ.

A magyar zenei monumentáknak ki kell terjedniök valamennyi kor anyagára és a legjellemzőbb típusokat kell bemutatniok, hogy a kor zenéjéről lehetően tökéletes képet nyerhessünk.

A külföldi monumenták — kivéve amelyek bizonyos időszakhoz kötöttek — rendszerint a XVIII-ik századdal záródnak. Az osztrák monumenták azonban átnyúlnak a XIX. századba, épen legutolsó kötetük STRAUSS János keringőit adja.

A magyar zenei monumenták anyagát nem csekély részben a XIX. század szolgáltatja, amely tulajdonképeni kialakulási kora a műzenénknek. Azonfelül nálunk egyáltalán nem volt és nincs semmiféle kritikai kiadványsorozat, úgy hogy itt gondolunk ERKEL Ferenc vezérkönyveinek kiadására is. Egy-két kivételtől eltekintve úgy hisszük, legcélszerűbb volna időhatáru a kiegyezés évét, 1867 esztendő, megvonni — bár politikai dátumnak nem igen lehet szerepe a zenetörténetben — mert ez a magától kínálkozó időpont a szükséges történeti távlatot is szolgáltatja.

Előre kell még bocsátanunk, hogy egyes darabok, illetve dalok esetleg többféle vonatkozásban is közzétételnek majd. Pl. némelyeket megtaláljuk a *Rákóczi-kor zenéje* című kötetben és megtaláljuk PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám gyűjteményében is. A régi énekeskönyvekben az egész anyagot kell kiadnunk újra, tekintet nélkül arra, hogy kifejezetten gregorianumról van e szó, vagy pedig népies dallam rejtezik az egyházi szöveg mögött, a teljesen azonos ismétlés esetének kivételével. (MÁTRAY Gábor szerint különben a régi magyar egyházi és világi dalok jóformán «egy húron pendültek».)

Újabbkori művekben különböző szempontok szerint lehet szelekcióval élni.

Az összes kódexek (kódexek alatt értem nemcsak az irodalomtörténet által kifejezetten kódexnek nevezett műveket, hanem a kéziratok énekeskönyveket, melyek rendszeren nem a nép, hanem a kántorok használatára irattak) zenei anyagát fototipikus másolatban közöljük, aztán egykorú átirással és mai megfejtéssel, szigorúan ügyelve, hogy ahol csak cantus firmus van (számozott basszusról itt úgy sem lehet szó), ne harmonizáljunk s egyáltalán bele ne komponáljunk, ami főképp a dilettáns zenetörténetíróknak, a zenehistoria terére kiránduló zeneszerzőknek, ma is kedvelt foglalkozása. A folklórban is veszedelmes ez, itt pedig történelemhamisítás.¹

Vegyük először a kéziratok vokális egyházi zene főbb emlé-

¹ Újból hangsúlyozzuk, hogy a magyar zenei paleografia épen kezdetlegessége miatt rendkívüli nehézségeket támaszt. Nemcsak a *líkóták* menzúrái primitívek, de még PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám is meglegszik az egész hangjegy majdnem kizárólagos használatával.

keit. Kezdenünk kell a PRAY-kódex szerény neumáival, az Egyetemi Könyvtár XIII. századbéli *Antiphonarium*ának latin Mária-párdalával, majd a Nádor-kódex Mária-himnuszával, a Nemzeti Múzeumban őrzött XIV. századbéli Psalterium psalmusaival (Cod. Lat. Medii Aevi 366).¹ Az Egyetemi Könyvtárban őrzött XVII-ik századból való magyar *Cantionale*, az ú. n. *turóci* jezsuita kódex, az *újhelyi* pálos graduál. A pálosok számára írott *Szántó-Gyöngyösi*-kódex, mely a XVII. század elején másoltatott. A protestánsok közül, a *sárospataki* PATAY-graduál, CSÁTHI-graduál, másként pataki himnárium és a nagyfontosságú BATTHYÁNI-kódex.² Ebben az időben a hitfelekezetek egymás énekeit énekelték. Így keletkezett e kódex körül régóta folyó és végérvényesen még ma sem eldöntött vita a katolikusok, reformátusok és unitáriusok között, hogy e kódex alapján melyik hitfelekezet graduálja. Azután KÁJONI mise és litánia-gyűjteményét: *Organo Missale* (1667) és amit legvégére hagyunk, mert világi zenét is foglal magában: a KÁJONI-kódex 1667-ből, melynek az egyházi részen kívül világi tartalma tizenhárom magyar tánc, négy magyar, három latin, két cigány ének, két oláh tánc és tíz külföldi komponista: köztük VIADANA, BANCHIERI, SCHÜTZ és mások művei, s amely legfontosabb e korban és legrégebb, sőt egyedüli emléke a magyar világi muzsikának, tehát a legrégebb népdalgyűjteményünk is.

Most következnek a nyomtatott énekeskönyvek. Sajnos, a sok graduale, cantionale, impressum, funebre, passionale, rituale és psalterium között aránylag kevésben van hangjegy.

A besorolandók a következők:

GÁLSZÉCSY István énekeskönyve 1536.

HOFFGREFF-féle énekeskönyv 1554.

¹ V. ö. Dr. LURINICH Imre: Magyar psalterium a XVI. századból. (Magyar Könyvszemle. 1904 április—júniusi füzet.)

² V. ö. VOLF György: A BATTHYÁNI-kódex irodalomtörténeti és liturgiai fontossága. (Egyet. Philológiai Közlöny. XIV. k.) — HORVÁTH Cyrill: A BATTHYÁNI-kódexről. (Irodalomtörténeti Közlemények. 1905. évf.) — KANYARÓ Ferenc: A BATTHYÁNI-kódex mint unitárius graduál. (Egyet. Philológiai Közlöny 1907. évf.) és KARDOS Albert megjegyzései: Unitárius graduál és a BATTHYÁNI-kódex. (U. o. 1908. évf.)

A *kecskeméti énekeskönyv*. 1637.

GELEJI KATONA: Öreg Graduál. 1642.

KISDY Benedek: Cantus catholici. 1651.

És a nagyrészben ezen alapuló SZEGEDY Ferenc Lénárth püspök énekeskönyve. 1674.

Még a kor primitív zenei ortografiájából is kiütközik ennek az énekeskönyvnek jelzémódja. Ismertetője, BOGISICH Mihály elpanaszolja, hogy nyilván a munka nyomtatásának tartama alatt a hangjegyek egyes nemei, tehát az egyes hangjegytípusok, pl. az egész, fél vagy negyed, már elfogytak s így a későbbi énekek hangjegyzéséhez csak azon típusokat alkalmazták, amelyek még készletben voltak.¹

SZELEPCSÉNYI György: Cantus catholicus. 1672.

ILLYÉS István: Soltári énekek. 1693.

NÁRAY György: Lira coelestis. 1695.

MARÓTHY György: A Soltároknak négyes nótájik. 1743.

Kolozsvári énekeskönyv. 1751.

Debreczeni énekeskönyv. 1778.

Sárospataki dalgyűjtemény. (KULCSÁR. XVIII. század).

Bozóky: Katholikus karbéli kótás könyv. 1797.²

Kiadandónak vélem Szenczi Molnár Albert zsoltárait, bárha francia nótáik GOUDIMEL dallamai, épúgy, mint REGNART dallamait BALASSI Bálint verseivel, amelyekre énekelték,³ sőt a CSOKONAI vagy VERSEGHY szövegére alkalmazott idegen dallamokat is.

Ugyancsak az egyházi zene emlékei közé tartozik ESZTERHÁZY Pál nádor *Harmonia Coelestis* című gyűjteménye, mely 1711-ben jelent meg Bécsben és amely már zenekar kísérettel látja el dalait.

¹ BOGISICH Mihály: Szegedy Ferenc Lénárt egri püspök énekeskönyve. Budapest, 1886.

² A XVI. és XVII. századból való Énekeskönyveinknek ma is legkimerítőbb bibliographiája — bár zenei vonatkozásokat nem érint — ERDÉLYI Pál dolgozata: Énekeskönyveink a XVI. és XVII. században. — A XVIII. századból való énekeskönyveink bibliographiáját BOGISICH Mihály állította össze (Magyar Egyházi Népelemek a XVIII. századból címmel. M. Tud. Akadémia. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. IX k. Budapest, 1881).

³ V. ö. ECKHARDT Sándor: BALASSI Bálint irodalmi mintái. (Irodalomtörténeti Közlemények. 1913. évf.)

A világiak során a *Pomilóczky*-nótát 1505-ből,¹ azután a *Hoffgref*-féle énekeskönyv már említett bibliai, históriai és szatirikus énekei mellett meg kell még említenünk a XVI. századból TINÓDI Sebestyén *Cronicáját*. RAUCH András hódoló kórusát az 1634-iki soproni országgyűlés megnyitására és Sopronban írt egyéb műveit is.

Mindenekelőtt azonban BAKFARK Bálint a XVI. századbeli nagy lantművész két gyűjteményét: az első *Intabulatura Valentini Bacfarc Transylvanus coronensis*, mely 1552-ben jelent meg Lyonban és jelenleg egyetlen egy példányban található Franciaországban, a Haute Seine megye *Vesoul* nevű városkájának könyvtárában és a második: a *Harmoniarum musicarum in usum testudinis factarum tomus primus*, II. ZSIGMOND ÁGOST lengyel királynak ajánlva 1565-ben jelent meg Krakkóban.² BAKFARK Krakkóban megjelent művének antwerpeni utánnyomásából néhány fasciculus az ezredéves kiállítás történelmi csoportjának katalógusa szerint APPONYI Sándor gróf birtokában volt, később azonban eltűnt, mert nemcsak hogy jelenleg nincs a *Nemzeti Múzeum*-ban, amelynek hagyományozta APPONYI Sándor gróf könyvtárát, hanem korábbi katalógusai sem tudnak már róla.³

BAKFARK magyar nemes volt. Magyar uralkodó ismerte föl

¹ CSIKY János: Népzenei feljegyzések a XVI. századból. Ethnografia. 1904. évfolyam.

² BAKFARK Bálint nemzetközi viszonylatban is a XVI. század egyik legnagyobb művésze, egyben legérdekesebb politikai kalandora. Erdélyi szász családból származott. Eredeti neve VALENTIN GREFF. Páduában, a lantművészet egyik leghíresebb olasz centrumában, az erdélyi szászok kedvelt külföldi tartózkodási helyén tanult. Pályafutását SZAPOLYAI János udvarában kezdi, akitől magyar nemességet kap. Ettől fogva nevét VALENTINUS BAKFARK PANNONIUS-nak írja. SZAPOLYAI halála után, IZABELLA királynő ajánlólevelével, a királynő atyjához, ZSIGMOND Ágost lengyel király udvarába ment Krakkóba, ahonnan majd II. MIKSA császár fogja meghívni, de szolgálatába áll gróf FRANÇOIS DE TOURNON lyoni érseknek is. E két utóbbi pártfogójának ajánlotta idézett két önállóan megjelent nagy gyűjteményét, melyek azonban nem eredeti alkotások, hanem korabeli, különböző nemzetiségű mesterek műveinek lantátíratjai.

³ *Az ezredéves kiállítás történelmi főcsoportjának hivatalos katalógusa*. Budapest, 1896. V. ö. még APPONYI Sándor: Magyar vonatkozású nyomtatványok I—II. k. Budapest 1900—1902. III. k. (1923) német nyelven DÉZSI Lajos kiadásában és VÉGH Gyula: *Rariora et Curiosa* gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.

zsenijét. És amikor már régen elfelejtették, a XIX. században, magyar ember, MÁTRAY Gábor nyomozott utána, aki TOPPELTINUS¹ és WALLASKY² nyomán felhívta rá a figyelmet. Pedig ekkoriban még külföldön sem igen foglalkoztak vele. Művei közül egyet, a *D'Amour me plains* címűt, kissé stílustalanul ugyan, vonósnégyes átiratban bemutatatták a magyar fővárosban. BARTALUS István foglalkozott részletesen vele, akit annyira elragadott lelkesedése, hogy a *D'Amour me plains*-ről, amely egy francia népdal parafrázisa, ROGER tollából azt mondja, hogy e darab dallamtémája s az ezt összefűző képLETEZÉSI modor egy leendő magyar klasszikus stíl úttörőjéül szolgálhatott volna! Ha ma talán naivnak is tartjuk BARTALUS hitét, mikor a magyar nemzeti stílust kapcsolatba hozza a XVI. század lantstílusával, mégis föltétlenül a magyar monumentákhoz tartozik BAKFARK Bálint, az osztrákok minden kisajátító törekvése ellenére is. Az osztrákok ugyanis egyszerűen besorozták BAKFARK Bálintot monumentáikba, mégpedig nemcsak azon a címen, hogy a krakkói műve antverpeni utánnyomásának egyik példánya megvan a bécsi udvari, illetve állami könyvtárban — amely esetben hasonló jogcímmel a bajor monumentákban is szerepelhetne BAKFARK, mint-hogy a *müncheni* állami könyvtárban is megvan a kérdéses antverpeni utánnyomás — hanem a magyar nemes nyilván erdélyi szász származása miatt osztrák alattvalónak minősítették: a BAKFARKOT tartalmazó kötetnek címe *Österreichische Lauten-Musik*. Szükségtelen mondanom, hogy a cseh KOCZIRZ Adolf bevezető tanulmányának majd minden sora lenézés Magyarország iránt és kisajátító törekvés BAKFARK Bálinttal szemben.³

E kis kitérés után vegyük fel ismét a monumenták tervezetének fonalát:

¹ TOPPELTINUS (Dr. Lorenz Toppelt): *Origines et occasus Transsylvaniarum*. Lugduni, 1667. (Apafi Mihálynak ajánlva), caput III., p. II.

² WALLASKY: *Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria ab initiiis Regni ad nostra usque tempora delineatus*. Budaë, 1808.

³ Mulatságos olvasnunk, hogy FLEISCHER Oszkár berlini egyetemi professor BAKFARKOT angolnak mondja. (*Denis Gaultier*. Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft. Band II.) — A nagy, nemzetközi Bakfark-irodalomban BARTALUS István dolgozata az egyetlen magyar publikáció.

XVII-ik századbeli emlékeink közé tartozik a rendkívül gazdag tartalmú *Vietorisz-énekeskönyv* (XVII. század vége), mely a virginál muzsikának is érdekes emléke. A magyar virginál muzsika egyik érdekes gyűjteménye még a *lőcsei tabulaturás könyv* is a XVII. század második feléből, valamint a STARK-féle tabulaturás könyv nagyszámú ugyancsak virginálra szerzett táncdarabjaival, melyeket azonban nem betűírással jegyezték le.¹

A XVIII. századból kéziratossal anyag:

KONCZ Gábor Cantilénai és Liber pro organo-ja, valamint a magyar táncmuzsika emlékei (tapsostánc, boszorkánytánc, lapockástánc stb.).

SOMLAY Miklós litániái. (Lásd *Kájoni*: Organo Missale.)

ROSKOVSKÍ Pantaleone és CSERMÁK József egyházi szerzeményei. (Nemzeti Múzeum.)

SCHILSON János báró, a zeneköltő titkos tanácsos, hangszeres és énekes művei. (Nemzeti Múzeum.)

Azután VERSEGHY kéziratossal énekeskönyve: *Keresztény ájtatosságok*.

A *Rákóczi-kor zenéje*: a Rákóczi-nóta különböző változatai, a kurucvilág zenei emlékei.

Diáknóták.

A sárospataki *Nóták harmoniájukkal*. (1787—1792) és a *Dávidné soltari*. (1790).²

A magyar műdal első termékei: SCHREIER János, VERSEGHY, SPECH, KOSSOVICH és a többiek dalai.

Régi ujságok zenei mellékletei (*Hadi és Más Nevezetes Történetek*. Bécs, 1791 és a többi évfolyam).

A XVIII. század legjelentősebb magyar symphonikus tehetségének a tolnamegyei FUSZ Jánosnak, valamint DRUZECKINEK, GRASSAL-KOVICH herceg udvari dobosának, művei.

¹ *Tabulatur Johann Jacob Starcken zugehörig, welcher den 3. Dezember 1889 in Gottes Namen den Anfang zum Schlagen gemacht. Gott gebe seinen Segen dazu*. Felfedezője PAYR Sándor egyetemi tanár. V. ö. Dr. CSATKAI Endre id. művét.

² V. ö. HARSÁNYI István és HÓDOSSY Béla: Két XVIII. századi dalgűjtemény sárospataki kézirata. Ethnografia. 1913—14. évfolyam.

PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám gyűjteménye: Ötödfélszáz ének, ki a magam csinálmanya, ki a másé. 1813.

Az utána következő TÓTH István-féle gyűjtemény (1832—1843).

A palotás és verbunkós zenei emlékei. A coronatiós és primatialis magyarok representatív típusai.

LAVOTTA, BIHARI, CSERMÁK művei a *Veszprém vármegyei nóták* fogásai, a *Veszprém vármegyei muzsika társaság* kiadásában.

Az *Insurrectio* emlékei. (Katonadalok, indulók.)

RÓZSAVÖLGYI Márk művei.

A magyar dalmű első kísérletei: RUZICKA, BARTAY András, CSÁSZÁR György, DOPPLER, THERN, MOSONYI, ERKEL stb. művei.¹

Itt megjegyezzük, hogy ha a további kutatások folyamán nem kerülnének napfényre az ERDŐDY, BRUNSWICK, PÁLFFY, ÉSZTERHÁZY, VEREBI VÉGH és más családok könyvtáraiból a legrégebb, magyar dalműkísérletek vezérkönyvei, vagy valamilyen zenei anyaga, helyén valónak tartanám legalább a szövegkönyv kiadását, mint például PACHA Gáspár és VERSEGHY Ferenc *A magyaroknak hűsége és nemzeti lelke* című művét, mely szabadon, SORZ ezredes énekesjátéka után készült.² (Zenei anyaga ismeretlen.) *Pikkó herceg és Jutka Persi* szövegkönyvét stb.

Egyházi muzsikánk XIX. századbeli emlékeit BRÄUER, ENGESESSER, MOSONYI és mások műveit és egyéb idevágó kompozícióit.

Szimfonikus kísérletek.

Megrostálva föl kell használnunk FOGARASI János, FAY István gróf, MÁTRAY Gábor és BARTALUS István régi népdalgyűjteményeinek anyagát.

Sorát kell kerítenünk EGRESSY Béni és kortársai dalainak, úgyszintén a legjellegzetesebb csárdákísérleteknek is. A zongorairodalom jellemző termékeinek: WINKLER Angelusnak, József nádor zene-tanárának darabjain kezdve MOSONYI előjátékain át BERTHA Sándor zongoradarabjain SZÉKELY Imre ábrándjaiig.

¹ A *Nemzeti Színház* és *Operaház* eredeti magyar bemutatónak jegyzékét lásd REICH Gyula, az Operaház gazdasági főnökének összeállításában a Szalon Naptár 1893. évfolyamában.

² V. ö. Császár Elemér: Versegly Ferenc. Budapest, 1903.

A szabadságharc zenei emlékeinek. (Népdalok, műdalok, indulók stb.)

A magyar népszínmű muzsika típusainak: SZERDAHELYI műveinek.

Ki kell adnunk azonkívül a külföldi könyvtárakban található hungaricumokat, melyek jórésze idegen mesterektől származik így: HECKEL (1562), PAIX (1583), JOBIN (1573), SCHMID (1574),¹ DEMANTIUS (1600), PICCHI (1620), POGLIETTI (1663), HARST Coelestin² (1745) és mások gyűjteményeinek magyar vonatkozású darbjait. Girolamo Diruta *Il Transilvano* című Báthori Zsigmondnak ajánlott művét³ Giovanni Battista SAMMARTINI a Pálffy grófnak ajánlott szimfonáit, (a párizsi konzervatorium könyvtárában).

A magyarországi születésű, de külföldön élő és a külföldi származású, de Magyarországon élő komponisták műveit, így a pozsonyi születésű NEUSIDLEREK, a löcsei SPIELENBERG, KUSSER János Zsigmond és BOXHORN, a Nagyváradon Patáchich Ádám püspöknél karmesterkedő HAYDN Mihály János és DITTERSDORF, a Pozsonyban élt HALM Antal, a Budapesten élt BENGRAF, TUTZEK, SCHINDELMEISSER, BARBIERI és társainak nálunk írt műveit.

Azután külföldi zenészeknek magyar történelmi események alkalmából írott művei: mint WRANITZKY, bétsi Musica director symphoniája: *A magyar nemzet öröme II. LIPÓT megkoronáztatásán, öröme Alexandrovna PAVLOVNA nagyhercegnő és JÓZSEF nádor eljegyzésén*, továbbá Kleinheinz és Eberl hasonló tárgyú kompozíciói.⁴

¹ V. ö. még Georg SCHÜNEMANN: Ungarische Motive in der deutschen Musik. Ungarische Jahrbücher. Berlin, 1924, Heft. 2.

² V. ö. HARASZTI EMIL: Magyar huszárok Elzászban. Budapest, 1926.

³ V. ö. Karl KREBS: Girolamo Dirutas Transilvano. Vierteljahrsschrift 1892.

⁴ Sinfonie bei Gelegenheit der hohen Vermählung Sr. k. k. Hoheit des Erzherzogs Joseph, Palatinus von Ungarn, mit Sr. k. Hoheit der Grossfürstin Alexandra Paulovna verfasst und dem hohen Brautpaare untertänigst zugeeignet von Paul Wranitzky ersten Orchester-Direktor der beiden k. k. Hoftheater in Wien. 36. Werk. Offenbach bei Johann André. (Szólalomok. Nemzeti Zenede, 6758.) — Grande Partie Concertante pour deux oboes, deux clarinettes en B, deux Bassons et deux corset Cantate. Composée et dédiée a Son Altesse impériale et Royale L'Archiduc Joseph Palatin d'Hongrie par François Xavier Kleinheinz (Nemzeti Zenede, kéziratost partitúra. 6881). — La Gloria d'Imeneo cantata all occasione de Solenne Spozalizio di Sua Altezza Imperiale La Gran Duchessa Alessandra Paolovna con sua Altezza Reale L'Archiduce Giuseppe d'Austria

A magyar monumentákban elméleti műveknek is helyet kell foglalniok. Így, hogy csak egy néhány fontosabb munkát említsek MONETARIUS István, THURZÓ György körmöci kamara grófnak ajánlott elméleti művét a XVII-ik századból, mely egyike Európában az első nyomtatott zeneelméleti műveknek: *Epithoma utriusque musices practice Stephani Monetari Cremnitianus*. Ez a munka megvan a krakkói Jagelló-könyvtárban is.¹ A turócmegyei nemes Dulicsi BULYOVSZKY Mihály *De emendatione organorum oder kurze Vorstellung von Verbesserung des Orgelwerks*. Strassburg, 1680. című művét. Aztán MARÓTHY György értekezései: *A harmóniás éneklésről szóló rövid tantítás és A sóltároknak kóták szerint való éneklése mesterségének rövid summája*. Valamint VERSEGHY rövid értekezései a *musikáról* stb.

Helyet lehetne adni történeti értékű zenetörténeti és zenepedagógiai műveknek, mint GÁTHY István *A kótából klavirozás mestersége*. (Buda, 1801.) című első magyar zongoraiskolájának és MÁTRAY Gábor idézett és száz év előtt összeállított zenei bibliographiájának.

* * *

Ez volna a magyar nemzeti monumenták vázlata. Anyaga sokféle és sokrétű, mert számolni kell Magyarországnak az európai művelődéstörténetében elfoglalt helyzetével, a külföldi zenei áramlatoknak hazánkon való keresztülvonulásával, de legfőképen a magyar zenei ethnikum kialakulásával, amely utóbbi szempont volt

Palatus d'Ungheria etc. composta e dedicata agli augusti sposi del Loro devotissimo ossequiesissimo et obedientissimo Servitore Antonio Eberl. (Nemzeti Zenede, kéziratot zongorakivonat. 6532.) Vezérkönyv a *darmstadti* nagyhercegi könyvtárban. Lásd *Eitner: Quellen Lexicon*. Leipzig, 1900. Band 3. — Die Huldigungsfeier Sr. Kaiserlichen Hoheit dem Erzherzog Joseph Palatinus in aller tiefster Untertänigkeit dargebracht von F. X. Kl. (Kleinheinz) in ganzer Partitur. (Nemzeti Zenede, kéziratot vezérkönyv. 6883.)

¹ V. ö. *Bibliotheca Jagellonica*. Książki o Muzyce od XV do XVII. wieku w Bibliotece Jagiellonskiej. Libri qui ad musicam pertinent usque ad finem XVII saeculi editi ac in Bibliotheca Jagellonica Universitatis Cracoviensis asservati. Catalogus collectus juro Dis *Josephii Reiss*. 1924. című jegyzékét a krakkói egyetemi könyvtár zeneelmélet nyomtatványairól a XV—XVII. századig terjedő időköztől, mely Monetarius művének címlapját hasonmásban is közli. Lásd még: Két XVI. századbeli magyarországi zenészeti író ismeretlen munkái Magyar Könyvszemle. Budapest, 1878. évfolyam.

a döntő: kiválogatása azoknak a műveknek, amelyek feltűntetik a magyar faji tematika lassú benyomulását és térhódítását a magyar műzenében.

Utalhatunk arra is, hogy a magyar zenei monumenták nemcsak a történetírókat, a zenehistorikusokat és általában a zenészeket fogják érdekelni, hanem az irodalomtörténészeket is. Csak egy példát említek: énekeskönyveinknek nem csupán zenetörténeti, de himnológiai, liturgikai és irodalomtörténeti búvárlata sem lehetséges mindaddig, míg a legjellemzőbb típusok nincsenek kiadva zenei magyarázatokkal. A magyar történeti verstan, mely végre NÉGYESY László és HORVÁTH János munkássága óta kialakulóban van, szintén nagy segítségre találhat zenei emlékeinkben.¹ Ha a *Magyar Történelmi Társulat*, melynek nagy és dicső multú, az utóbbi években az egész magyar történettudományt regeneráló működése, a magyar szellem-történet egyre szélesebb köreire terjed ki, lehetővé teszi a *Monumenta Musicae Hungarica* régi ábrándjának megvalósulását, akkor végre valahára a zenei monumentáknak Magyarországon nemcsak multjuk, hanem jelenük és jövőjük lesz. És nemcsak a tudományos kutatás nyer majd új területeket, hanem művészi értékekkel is gazdagodunk, olyanokkal, melyeket a külföld is könnyen meg tud érteni. Közönségünk elidegenesedett ízlését is átformálhatják a magyar muzsika nemzeti érzést árasztó emlékei. A magyar zenetörténetírás tudománya végre kiszabadul majd évszázados vergődéséből, kivált ha a *Magyar Történelmi Társulat* odahat, hogy a fiatal történetírói gárda — a történetet tanuló új nemzedék lehetőleg már az egyetemen — elsajátítva a szükséges szakismereteket, fogékonyságot mutasson a magyar zenetörténet problémái iránt.² Ily módon a *Magyar*

¹ V. ö.: HORVÁTH János: Magyar ritmus. Jövevény versidom. Budapest, 1922. (Olcsó Könyvtár) és NÉGYESY László terjedelmes bírálata e munkáról: Ritmus és verstechnika. (Budapesti Szemle, 1924. évfolyam.)

² Ha ily nagyszabású vállalkozáshoz kezdetben nem is akad elegendő számú magyar szakember, úgy a külföldi tudósok örömet segítenek. A dicsőséges zenei multtal ékeskedő *Spanyolország*ot a nagyhírű belga zenetudós, GEVAERT figyelmeztette zenetörténeti feladataira. (*Rapport sur l'état de musique en Espagne*. Bulletins de l'Académie Royale des sciences des lettres et des beaux arts de Belgique. Bruxelles, 1852. Tome XIX.) s ugyanő revidálta a spanyol lantművek

Történelmi Társulat a magyar szellemtörténetnek egy igen jelentős területét, mely eddig terméketlen ugar volt, termőtalajjá változtatja, egyúttal dicsőséges nemzeti multunk művészi emlékeit kiemelve a feledés homályából és bekapcsolva a nemzetközi érdeklődésbe, a külföld számára Magyarország kulturális felsőbbségének mindennél könnyebben érthető, döntő bizonyosságát szolgáltathatja.

HARASZTI EMIL.

MORPHY-féle kiadását, mégis a spanyol zenetudomány ma már annyira fejlett, hogy az ibériai félsziget adta a svédeknek azt a zenehistorikust, aki a zenei emlékekben oly gazdag upsalai könyvtárt katalogizálta. V. ö.: Rafael Gordon *Mitjana: En bibliografisk visit i Upsala Universitets biblioteks Musik afdelning.* (Almänna Svenska Bocktryckare Forcningens Neddelanden. Stockholm 1906. no. 9—10.) és: *Catalogue critique et descriptif des imprimés de musique des XVI. et XVIII. siècles conservés à la bibliothèque de l'Université royale d'Upsala.* Tome I. Upsala, 1911.

ADATTÁR.

Adalékok Marliani Korvin János-epithalamiumának történetéhez.

ÁBEL Jenő 1888-ban a volterrai GUARNACCI-múzeum könyvtárában megtalálta azt a beszédet, melyet Gianfrancesco MARLIANI humanista¹ jogtudós 1487 nov. 25-én KORVIN János és SFORZA Blanca házasságkötési ünnepélyén Milánóban elmondott. A beszédet, mint ismeretes, ÁBEL egész terjedelmében közölte az *Irodalomtörténeti Emlékek* II. kötetében (357 s. köv. lk.).² Az ünnepélyre vonatkozólag az eddig ismert adatokon felül³ igen érdekes megjegyzéseket tartalmaz Giacomo GHERARDI pápai nunciusnak, az egyik résztvevőnek ugyanazon napon kelt jelentése, mely tudtommal eddig elkerülte kutatóink figyelmét. Giacomo GHERARDI jelentései összegyűjtve a vatikáni levéltárban találhatók, onnan adta ki őket Dr. Enrico CARUSI: *Dispacci e lettere di Giacomo Gherardi nunzio pontificio a Firenze e a Milano (11 settembre 1487—10 ottobre 1490) ora per la prima volta pubblicati e illustrati dal Sacerdote Dr. E. C. scrittore della Biblioteca Vaticana. Roma. Tipografia Poliglotta Vaticana 1909 (Studi e Testi XXI).*

A kötet általában igen becses magyar történeti anyagot tartalmaz főleg MÁTYÁS utolsó éveinek firenzei és milánói diplomáciai összeköttetéseihez vonatkozólag. Mint ilyenre, külön is felhívom történetíróink figyelmét. MARLIANI ünnepi szónoklatával kapcsolatban szintén nagyon érdekes, máshonnan eddig nem ismert részleteket tudunk meg GHERARDI

¹ MARLIANI mondja önmagáról: «Soleo ego quandoque... me a Legum et Juris Civilis lectione ad humanitatis studia conferre». V. ö. ARGELATI, *Bibliographia Mediol.* col. 870—2.

² Előzőleg könyvészeti szempontból ismertette Magyar Könyvsz. 1888., 140 s. köv. lk. «Két ismeretlen Corvin-kódexről».

³ Fontos dokumentum a házassági szerződés (*Diplomáciai Emlékek* III. 356 s. köv. lk.), melyben MARLIANI beszéde meg van említve. — V. ö. SCHÖNHERR Gyula, *Hunyadi Corvin János (Magyar Tört. Életr.)* 49 s. köv. lk. — CORIO, *Delle istorie Milanese* 1015 s. köv. lk. — CALVI, *Bianca Maria Sforza regina dei Romani* stb. Milano, Vallardi, 1888.

jelentéséből. A beszéd, amint az ilyesmi ünnepi beszédeknel elég gyakran előfordul, túlságosan hosszúra nyúlt. Az előkelő közönség türelmetlenkedett s a szónok még alig járt a közepe felé, már megkapta a figyelemzetést, hogy siessen befejezni. GHERARDI nem tudja bizonyosan a nagy sietség okát: lehet, hogy LODOVICO MORO, Bari hercege, aki lábbadozó beteg volt s állítólag csak az ünnepély elején vett részt¹ igyekezett ezen az ünnepélyes, de valószínűleg számára nagyon unalmas részen mentől előbb átesni, de az sincs kizárva, hogy asztrológiai okokból. Ez az utóbbi feltevése GHERARDINAK élénk világot vet arra a nagy szerepre, amit az asztrológia a milánói udvarnál játszott.² Az asztrológusok megállapították volna, hogy az eskükhöz a csillagok szerint a legalkalmasabb időpont a nap 17-dik órája lesz. S mivel a beszéd kezdett túlságosan hosszúra nyúlni, a beavatottak türelmetlenkedtek, hogy a kedvező időpontot MARLIANI átszónokolja.

A jelentés szövege (Arch. Segreto Vat. Cod. Arm. XLV. t. 36 f 29) ~ Studi e Testi XXI. 47) a következő:

Hodie, dominica die et celebritate Sanctę Catherineę, sunt celebrata sponsalia virginis Blanceę, sororis huius Illustrissimi Ducis, cum Illustrissimo filio Regis Hungarię, per verba de presenti, in arce Jovis ducali astante maxima frequentia nobilitatis et procerum Mediolanensium utriusque, sexus. Pręsidebant in eminentioribus subselliis Reverendissimus cardinalis Ascanius et episcopus Varadinus, orator et procurator regius a lateribus sponseę, quos subsequebantur, sedentes in eisdem subselliis, Dux et mater, dux Bari, Frater Ducis Mediolani et reliqui Sfortię Vicecomites, inde oratores et reliqui magnates per gradus potestatis et nobilitatis, omnes ornatu et cultu non tam ducali quam Regio. Habita fuit a quodam de Marliano oratio in commendatione matrimonii et laudem gentis Hungarię et familię Vaivodeę, alias Uniades, nec non Vicecomitum et Sfortia-

¹ V. ö. SCHÖNHERR i. m. 49 l. GHERARDI ezt a részletet nem említi.

² V. ö. erre vonatkozólag általánosságban Ferd. GABOTTO, *L'astrologia nel quattrocento in rapporto colla civiltà. Osservazioni e documenti inediti.* Milano-Torino 1889. (Estratto dalla Rivista di Filosofia Scientifica, Serie 2-a, Anno VIII. vol. VIII.) GABOTTO megállapítja, hogy az asztrológiai törekvéseknek a XV. sz.-i Olaszországban három gócpontjuk volt: Bologna és Padova mellett Milano. További adatokat tartalmaz F. GABOTTO másik műve: *Nuove ricerche e documenti sull' astrologia alla corte degli Estensi e degli Sforza.* Torino, La Letteratura 1891. Mindkét munka több magyar vonatkozású adatot is tartalmaz, melyeknek ismertetése és kritikája azonban ez alkalommal messze vezetne.

rum, prout celebritas exposcebat, quamvis in medio fere cursu orationis mandatum fuerit oratori properare ad finem, vel ad evitandum Barenis incommodum, languentis adhuc, vel, ut a quibusdam est dictum, quod instaret hora a planetariis designata et destinata, videlicet XVII. diei iam dicti. Ipsi sciunt. Id certum est non cessasse pluviam per totum hunc diem usque ad hanc horam noctis secundam, qua scribo et quod rare his mensibus accidit, supervenerunt tonitrua et fulgura et omnis fere species procellarum. Deus bene vertat. Commendo me etc. Die XXV. novembris MCCCCLXXXVII.

(Szeged.)

HUSZTI JÓZSEF.

Adatok Nyéki Vörös Mátyás műveinek bibliográfiájához.

KÖMÍVES Nándor Kolos *Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái c.*, 1918-ban Csornán megjelent könyvében felsorolja Nyéki *Dialogusának* és *Tintinnabulumának* általa ismert kiadásait. A kiadások KÖMÍVES összeállította lajstroma azonban igen hiányos. A *Tintinnabulumnak* csupán csak 8 kiadását említi, holott nekünk az általa említettek *kivül* még 13-ról, vagyis összesen 21-ről van tudomásunk. Legyen szabad azért KÖMÍVES szerfelett hiányos jegyzékét a következő kiadásokkal kiegészítenem:

1. *Tintinnabulum... Löcse, 1720.* 12r. (SÁNDOR István még e művet G. KOHÁRI Istvánénak tartja. Magyar Könyvesház. 1803. 78. l.)

2. *Ugyanaz. H. n. 1725.* Kis 8r. Leírja PETRIK *Tsengetyű* vezérszó alatt. (Magyarország bibliographiája. III: 689. Jelzése szerint megvan az egyetemi könyvtárban. SZINNYEI e kiadást nem említi.)

3. *Ugyanaz. Kassa, 1729.* 12r. A *Dialogussal* együtt jelent meg közös címlappal, folytatólagos lapszámozással, de a *Dialogusnak* a 99. lapon külön címlapja is van. *Ez eddig ismeretlen együttes kiadás* könyvészeti leírását, mivel sem PETRIK, sem SZINNYEI nem említi, ideiktatom: TINTINNABULUM | TRIPUDIANTUM; | az az | A' Földi részeg Szerencsének és | dicsőségnek álhatatlan lakodal- | mában Tombolók | JORA-INTÓ | CSENGETTŰJE, | Melly a' Világ csalárdságot, az EM- | BER NEGY UTOLSÓ DOLGAINAK zengé- | sével, kinek-kinek eleibe adgya. || [Vignetta.] DIALOGUS | az az | Egy kárhozatra szállott TEST- és LELEKNEK, egy-máfsal való keferves, és | panafzolkodó | BESZÉLGETÉSE. | [Vignetta.]— | KASSÁN az Akadémiai Bötűkkel | Frauenbeim János által, 1729. || A Dialogus külön címlapja:)(99)(— | DIALOGUS, | az . az: | Egy Kárhozatra-fzállott | Gazdag TEST és

LELEK-nek, | siralommal tellyes, Egy-máffal — | való keserves panasz-
kodó | BESZELGETESEK. | *Melly minden ártatlan-élet szerető em-
bernek, üdöbőséges példával. rettentő ősz- | tón lehet az Isteni félelemre, és
az örök | Böldegságnak keresésére.* | Mellyet régenten egy Sz. Jámbor |
Ejjeli Jelenéfnak csuda látáfa-fzerént, | irt vólt Deákúl: | *Añak utána
a Nemes Magyar Nemzet- | nek is, Mennyei buzgo indúlatnak brvendetes |
Ki-vánsági fel-ferkentése kedvéért, maga | nyelve szóllására hozattatott.* |
Nyéki VÖRÖS MATYAS-, GYÖRI | Kanonok-, és Pápóczi Præpoft
altal. || [*Vignetta.*] 12r. 165 l. + LAISTROM 3 lap. Börhátú bibula-
kötésben. Teljesen ép példány. A sárospataki ref. főiskolai könyvtár
tulajdona. Egykori tulajdonosa 1765-ben Diós Ferenc volt Nagykaposon.
Az utótáblán BALAS KATI IRÁSA följegyzés olvasható. Könyvtári jel-
zete: M. 506/a-b. 1802-ben került főiskolánk könyvtárába.

4. *Ugyanaaz. Nagyszombot, 1729.* 16r. Leírja PETRIK *Tintinnabulum*
vezérszó alatt. (Magyarorsz. bibliogr. III: 642—3 l.) Jelzése szerint meg-
van a Nemzeti Múzeum és a budapesti egyetem könyvtárában.

Megjegyzem itt, hogy KÖMÍVESnek az 1738-iki kiadásról csupán
csak az UJVÁROSSY SZABÓ könyvéből van tudomása, mert azt írja, hogy:
«UJVÁROSSY SZABÓ Gyula is említ egy kiadást 1738-ból, részletesebb
leírását azonban nem adja». (59. l.) E részletes leírást azonban meg-
találhatta volna KÖMÍVES PETRIKNél (Bibliogr. III: 643.), akitől meg-
tudhatta volna, hogy azt Kolozsvárott nyomtatták s megvan a Nemzeti
Múzeum könyvtárában. SZINNYEI e kiadást nem említi.

5. *Ugyanaaz. Buda, 1747.* 12r. (SÁNDOR István: Magyar Könyves-
ház. 1803. 101. lap. Gróf KOHÁRI Istvánénak tartja.)

6. *Ugyanaaz. Buda, 1767.* 12r. Leírja PETRIK *Tsengetyü* vezérszó
alatt (III: 688. l.) Jelzése szerint megvan a Nemzeti Múzeumban. Említi
e kiadást SZINNYEI is. (XIV: 1337.)

7. *Ugyanaaz. Kolozsvár, 1768.* 12r. Leírja PETRIK *Tintinnabulum*
vezérszó alatt. (III: 643. l.) Lelőhelye: Nemzeti Múzeum. SZINNYEI e
kiadást nem említi.

8. *Ugyanaaz. Pozsony és Kassa, 1781.* Említi SZINNYEI. (XIV: 1337.)
PETRIK e kiadást nem ismeri.

9. *Ugyanaaz. Buda, 1784.* Kis 8r. Leírja PETRIK *Tsengetyü* vezérszó
alatt. (III: 689. l.) Lelőhelyéül a Nemzeti Múzeumot jelöli meg. Említi
SZINNYEI is.

10. *Ugyanaaz. Buda, 1790.* Ez az eddig ismeretlen kiadás a sárospataki
ref. főiskolai könyvtár tulajdona. Könyvészeti leírását, mivel ezt sem

PETRIK könyvészeti műve, sem SZINNYEI nem ismeri, ideiktatom: AZ FÖLDI RÉSZEK' | SZERENTSEINEK | ÁLLHATATLAN LAKA- | DALMÁBAN TOMBOLÓK' | JÓRA INTÓ | TSENGE- | TYÜJE, | *Melly* | A' VILÁG' | TSALÁRDSÁGÁT | AZ EMBER' | NÉGY UTOLSÓ DOL- | GAINAK ZENGÉSÉVEL | Kinek-kinek eleibe adja. | BUDÁN, | — | Nyomtatott 1790-dik éftendőben. || 8r. A—D(8) iv, 32 számozatlan levél. Az «Erkölti Apró Énekek etc. Gyűjteménye» című, ponyva-irodalmi termékeket tartalmazó gyűjtélékes kötet első darabja. Könyvtári jegye: MM. 33/1.

11. *Ugyanax. Pozsony és Kassa, 1792.* 8r. Megvan a kúnszentmiklósi ref. főgimnázium könyvtárában. (PÁTKAY Imre: A kúnszentmiklósi ref. gimnázium könyvtárának katalógusa. 1908. 38. lap.)

12. *Ugyanax. Buda, 1809.* Kis 8r. Leírja PETRIK (III : 689.) *Tsengetyű* vezérszó alatt. Lelőhelyéül a budapesti egyetemi könyvtárt nevezi meg. SZINNYEI nem ismeri.

Hogy a Tintinnabulumnak PETRIKTól *Tintinnabulum* és *Tsengetyű* vezérszók alatt felsorolt kiadásait KÖMÍVES nem vette figyelembe, annak valószínűleg az lehet az oka, hogy a NYÉKI VÖRÖS műveire vonatkozó adatokat csak a *szerző* neve (NYÉKI-VÖRÖS, vagy Vörös) s nem Tsengetyű és Tintinnabulum vezérszók alatt kereste. Tudott dolog ugyanis, hogy NYÉKI műveinek több kiadása az ő neve nélkül jelent meg.

13. *Ugyanax. (Lőcse?) XVII. század második fele.* Végül ide kell soroznom, szerintem, egy lőcsei kiadásnak 2 levélnyi töredékét, melyet 1910 őszén SZKÁROSI Gusztáv özörényi ref. lelkész könyvtárában egy könyvtáblából fejtettem ki s amely most a sárospataki könyvtaré. Egy 8r. alakú, lapszámozás nélküli kiadásból való ez. A lapok felirata: «III. RESZE | AZ POKOLRÓL. || E töredék magában foglalja a 3. rész «Hogy a' Pokol béli Kínokról-való gondolkodás a büntől elrettentí az embert» feliratú első szakaszának 9. versszakbeli 2-ik sorától a 18. versszak végéig, továbbá ugyane rész 4-ik szakaszának (Az el-kárhozott Léleknek intése) 3-ik versszakbeli 3-ik sorától a 12. versszakbeli 2-ik soráig. *Töredékünket* a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Orsz. Könyvtárának osztályigazgatósága, kérésemre, szíves volt egybevetni a lőcsei XVII. századi kiadással s az eredmény az lett, hogy töredékünk nem egyezik a múzeumbeli lőcsei kiadással. A pozsonyi 1676-iki és helynélküli 1699-iki kiadással sem egyezik, mert azok 12r alakúak; nem egyezhet az 1672-iki kolozsvárral sem, mert az meg 4r. alakú. Az 1644-iki pozsonyi kiadással, sajnos, nem lehet összehasonlítani, mert egyetlen példánya a

gömöri ev. esperesség rozsnयोi könyvtárából végkép elveszett. Más kiadásokkal való tüzetes egybevetés céljából betűhíven idézem töredékünk egyik helyét.

[III. rész első szakaszának 9. versszakbeli 2. sora a lapfelirattal együtt: AZ POKOLROL | KI még álmodban-is nem törte elmedet; | Ugyane levél versoján: III. RESZE | Veszett stb. [14-ik vszak kezdete.]

Annak igazolására, hogy NYÉKI művei valóban kedvelt olvasmányok voltak, megemlíthette volna KÖMÍVES azt is, hogy BOD Péter, *Szent Hilarus*ának végén, az örökkévalóságról szóló kérdésben idézi a *Tsengetyűnek* «Az véghetetlen örökkévalóságról szóló» szakaszát (Igazság-szerető, te tudós számvető... 2 sor kivételével), egy olyan kiadásból, amelyben e részlet a 79. lapon olvasható. Érdekes dolog, hogy BOD Péter még nem tudta, hogy a *Tintinnabulum* a NYÉKI műve, mert így ír róla: «Az örökkévalóságot hogy szemléltette *valaki* amaz rendes Könyvetskében [Tengetyű (így!) 79.], nem sajnálom ide által írni, minthogy annál jobbat én sem tudok írni». Hogy BOD melyik 1760 előtti kiadást használta, azt még nem sikerült megállapítanom. Talán az 1672-iki 4r. alakú kolozsvárit. NYÉKI műveinek olvasott voltát és közkedveltségét igazolja az is, hogy KOCSI CSERGŐ István, a gályarab Bálint fia, a sárospataki főiskolai könyvtárban 403. szám alatt őrzött s 1720—1722-ben külföldi tartózkodása alatt készített kéziratos kötetébe (ismertetését lásd Sárospataki Ref. Lapok 1911. 9—11. szám), a 659—661. lapokra, két régi vers mellé «*Jeles ének a Világ megútálásáról*» címmel beírta a *Tintinnabulum*nak «A Mulandó Világtól való bulcsuzás az örökkévalóságért» c., Mit használ kérlek a világ kezdetű szakaszát (ez NYÉKI legsikerültebb s legkedveltebb verse!) s alá e forrásjelzést: «*Tsengetyűből*».

De megvan NYÉKI e kisebb költeményének többé-kevésbbé eltérő változata a sárospataki főisk. könyvtár kézirattárának három versgyűjteményében is. Ezek: 1. *Dávidné 'Soltári*. DARÓCZI József székelyudvarhelyi városi tanácsos versgyűjteménye 1790—91-ből. 96. szám alatt 1—7. versszak; 2. *Batta Bálint* sárospataki tógátus diák *Melodiárium*ában (XIX. sz. eleje) a 70. lapon (1—9. versszak); 3. a *Felvidtő* c., 1824-ből való dalgyűjtemény (131. sz. kötet) 172. lapján, hol a legteljesebb (1—10. versszak). KÖMÍVES NYÉKI e költeményének eredetét így állapítja meg: «Kidolgozása eredetinek mondható, de kifejezései, képei és hasonlatai kölcsönzések». Szerintem ez az ének Sz. Bernát, (mások szerint) a *Jacoponus* híres «Cur mundus militat sub vana gloria» kezdetű, a világ

hiábavalóságáról szóló himnuszából, továbbá a «Heu quid homines sumus s végül a Puri soles, alti colles lapsam fidem gemite» kezdetű, hasonló hangulatú s a *Cantus Catholicibus* meglevő (1735-iki kiad., 311—316. l.) régi egyházi énekekből van szerkesztve, illetőleg a bennök levő gondolatok variációi.

Végül megemlítem még, hogy ERDÉLYI János *Magyar Népköltési gyűjteményének* III-ik kötetében (102. l.) NYÉKI e legsikerültebb versének 1—10. versszakos változata a fentebb említett *Felvidtő* c. sárospataki kéziratos versgyűjteménybeli szöveggel azonos, úgyannyira, hogy csak a versszakok sorrendjében van eltérés. Így valószínű, hogy épen ez a kézirat volt ERDÉLYI forrása. HARSÁNYI ISTVÁN.

A nápolyi Biblioteca Nazionale magyar vonatkozású kéziratai.

1926 tavaszán a nápolyi Biblioteca Nazionaleban dolgoztam és ekkor merült fel bennem az a gondolat, hogy felkutatom azokat a kéziratosokat, melyekben egészben vagy részben magyar tárgyat találok. Feladatomban nem volt könnyű, egyrészt a kéziratos anyag gazdagsága miatt — csak a tulajdonképeni nemzeti könyvtár 8387 manuscriptummal rendelkezik¹ — részint a könyvtár állapota miatt. A könyvtár t. i. helyet változtatott, a Museo Nazionale épületéből átköltöztették a Palazzo Realeba, hol még rendezés alatt áll. A gyönyörű kis dolgozó-terem, melynek terraszja a tengerre néz, meglehetősen messze esik a könyvtárhelyiségektől, minek következtében a kiszolgálás nehézkes, nagy idővesztéssel jár, ami főleg a kiszámított idővel dolgozó idegenre kellemetlen. Hogy mégis célt értem, azt annak a lekötelező előzékenységnek köszönhetem, melyet a könyvtár tisztviselői, de főleg lovag dr. BRESCIANO Giovanni főkönyvtáros részéről tapasztaltam.

A kéziratos anyag egy része középkori kodex, a másik, nagyobb rész, modernebb anyag. Tartalmát tekintve a leggazdagabb theologiai és egyházas irodalom (nagy számban vannak missalék, breviariumok, psalteriumok), gazdag a jogi-, főleg az egyházbizományi-irodalom, valamint gazdagon van képviselve a középkori orvostudomány is. *Aránylag* szegényesebb a történelmi és irodalomtörténeti anyag.

A következőkben a magyar vonatkozásokat lehetőleg teljesen közlöm, természetesen a kiadott, vagy már ismertetett kéziratosokat csak épen megemlítem.

¹ L. Minerva (német) 1921. évf.

Első helyen kell megemlékeznem a szent MARGIT emlékét megőrző két munkáról. Az egyik a MARGIT-legenda, melynek címe: *Vita S. Margaretae de Ungaria* (Ms VIII. B. 17). Lilabarna vászonkötésbe van foglalva s az első lapon elfakult írással ez van bejegyezve: Iste liber est monasterii Stae Marie de Angelis de Florentia ordinis Camaldulensis. Mivel többen ismertették, ismertetésére nem térek ki.

Ugyancsak szent MARGITra vonatkozik egy szép kiállítású kodex, melynek címe: *Margarita d'Ungheria: Specchio delle anime semplici. Cod. membr. in folio picc.* (Ms XII. F. 5.) Körülbelül 132 lap.

Amint a címe is elárulja, a kodex elmékedéseket foglal magában. Az elmékedéseket a másoló fekete festékkel írta, míg az alkalmazást vörössel.

Bár a munkának egy példánya megtalálható a bécsi Hofbibliothekban is, tudtomra még senki sem ismertette tartalmilag az érdekes munkát s azért nem tartom feleslegesnek, hogy rövid tartalmát adjam.¹

A kezdete: *Incomincia il prologo (sic!) di questo seguente libro chiamato specchio dell' anime semplici, dalla beata Margarita filgliuola del re d'Ungaria scripto.*

A prologus után adja a 33 fejezet tartalomjegyzékét s ezt követi a célkitűzés. A cél Krisztushoz jutni. Hogy valaki eljusson Krisztushoz, el kell jutnia a szeretet ismeretére. Ehhez hét fokot kell megjárnia. A hetedik fok a tökéletesség telje (*plenitudine di sua perfectione per divina funzione nella prima vite (sic!)*). Ezután a szabad lélek nemes és emelkedett szerelméről beszél. Egy példát mond el egy királylányról, ki hallomás után szerelmes lett a hatalmas és nemes Alexander császárra s vigasztalásul képét lelki szemei elé állította. Így kell nekünk is lelkünkbe vésní Krisztust és reá irányítani szeretetünket a hét fokon át.

Ha valaki eljutott a szeretet igaz ismeretére, eljuthat a szeráfi állapotra is «con sei ale». Ennek a hat szárnynak adja a magyarázatát is. A theologiai erények magyarázata után a lélekről beszél, mely belépve a semmiség mélységébe (*nell' abisso del nichilo*) nem iparkodik Istenhez jutni sem a bűnbánat, sem az egyház áldozata, sem elmékedések, sem Isten tisztelete révén. Az első könyv egy, a tökéletességről szóló fejezettel (34-ik) végződik.

¹ TOLDY F. foglalkozott ugyan a munkával: «Margit kir. hercegnő mint ethikai író» címen (Összegyűjtött munkái, VII. k. 270—79. l.), de tartalmát ő sem adja.

A második könyv elmondja, hogyan kapta meg szent MARGIT a stigmákat. «Il quale capitolo e tratto della sua leggenda.»

A munka — nézetem szerint — felülmulja egy XIII. századbeli apácának a műveltségét s így nem lehet MARGIT műve. A misztikusok, főleg szt. BONAVENTURA, tanítását foglalja össze, de oly szigorú rendszerességgel, hogy az csak nagy tanultságú theologustól telik ki. Mindenesetre érdekes lenne kideríteni, ki a munka szerzője vagy legalább rendszerbefoglalója. Én futólagos vizsgálat után azt hiszem, hogy az olasz fordító foglalta rendszerbe a szent királyleány gondolatait és pedig a XIII. század végén, vagy a XIV. század elején, mikor még éltek a nápolyi udvarban azok, akiket a szent élete és működése közelről érdekelt (MÁRIA királyné és nővére ERZSÉBET stb.) és akkor került egy példány a bécsi könyvtárba, mikor a HABSBURGOK a nápolyi BOURBONOKKAL családi összeköttetésbe léptek.¹

A XIV. századból két kodexet találtam, melyekben értékes magyar vonatkozások vannak. Az egyik *Vita di Nicola Acciajuolo gran siniscalco del Regno*. (Ms. X. E. 23.). Cod. cart. in 4. Nagy LAJOS hadjárataira vonatkozó adatokat tartalmaz. Kiadva.

A másik *Buccio di Ranallo* sonettjeit foglalja magában. (Miscell. XV. F. 56.) Nagy LAJOS aquilai tartózkodásáról és hadjárataról nagyon becses adatokat őrzött meg számunkra. Bár MURATORI kiadta az *Antiquitates*ben, mégsem elvesztegetett idő a kodex tanulmányozása, mert helyenkint eltér MURATORI kiadásától és bár ez is dialektusban van írva, nyelve különbözik amattól (a nápolyi dialektus 2. válfaja).

A CAPISTRÁN János életével foglalkozó munkák részint megjelentek nyomtatásban is, másrészt BÖLCSKEY Ödön ismerteti azokat CAPISTRÁNról írt munkájában s így csak megemlítem a teljesség kedvéért.²

A legérdekesebb a *Victoriae mirabilis divinitus de Turcis habitae* Duce ven. B. P. fratre Joanne de Capistrano *series descripta per fratrem*

¹ TOLDY F. két kérdést iparkodik tisztázni: 1. milyen nyelven írta eredetileg a szerző művét és 2. lehetett-e a királyleány a munka szerzője. Fejtetéseiben arra az eredményre jut, hogy latin lehetett a munka nyelve és hihető, hogy a szent királyleány a szerzője. Ő azonban még csak a bécsi példányról tudott s azt feltételezte, hogy az olasz fordító «Károly Róbert királynak akart vele udvarolni» (278. l.), holott világos, hogy a munkát a nápolyi udvar számára fordították le. Végül TOLDY is szükségesnek tartja a szerzőség kérdését tisztázni.

² Capistranoi szent János élete és kora. 1924. III. k. 569—73. l. és 592—95. l.

Joannem de Tagliacotio illius socium et comitem atque B. Jacobo de Marchia directa. (Ms. IX. F. 62.)

Ugyancsak CAPISTRANNAL foglalkoznak a II. A. 44. a VIII. B, 35 és a XIII. F. 39. kodexek is.

Van még egy munka: *Vita di S. Giovanni da Capistrano* (Ms. VIII. B. 17), mely újabbkori másolat és épen ezért BÖLCSKEY nem is említi. Ez a munka nagy elismeréssel szól HUNYADI Jánosról (Johannes de Vivad, conte Bisteva et grande defensore de la Catholica fide), de a nándorfehérvári diadal idején tévesen Magyarország kormányzójának mondja őt. A kézirat 88 lapból áll.

A Ms. XV. B. 40. a XVIII. század történetére vonatkozólag őrzött meg néhány értékes adatot. Értékesek ezek az adatok, mert idegenektől származnak, akik elfogulatlan ítéletet mondhattak az eseményekről, másrészt megvolt a látóköriük és műveltségük ahhoz, hogy a dolgok mélyére lássanak.

A jelzett kéziratban két bennünket érdeklő feljegyzést találunk. Az egyiknek címe: *Riflessioni e note su varii aneddotti e discorsi scritte nel 1780 dall' ambasciatore di Napoli à Vienna*. Amint a cím elárulja a Bécsben akkreditált nápolyi követtől származnak a feljegyzések. Természetesen elsősorban Ausztriával foglalkozik, én azonban csak a hazánkra vonatkozó részekről óhajtok beszámolni. Megemlékezik a súlyos adóteherről, mely MÁRIA TERÉZIA uralkodása végén nagy elkeseredést váltott ki Ausztria népeiből. «Az osztrák ház alattvalói és főleg Csehország, Ausztria, Morva és Tirol az uralkodónak birtokaik után 29%-os adót fizetnek, ami oly rettenetesen nehezedik rájuk, hogy nem bírják elviselni. Egyedül a magyarok nincsenek annyira megterhelve, mert amennyire tehetik, törekszenek megőrizni jogaikat, ámbár iparkodnak alattomban megkötni a kezüket, amint valóban Magyarország egy 24000 emberből álló olvashadtestet köteles eltartani és ezzel szemben lassan-lassan az egész lovasság Magyarországból lesz és egy nagy gyalogos hadtest is, és hogy megfosszák őket a lehetőségétől, hogy meggazdagodjanak, a gabona, bor, dohány és állatok kivitelét megakadályozzák, csak Ausztriába küldhetik ki az utóbbit úgy, hogy magtáraik telve vannak a fentebb említett termékekkel, miközben tárcájuk teljesen üres.»

Ezután bőven tárgyalja Ausztria belső viszonyait, majd rátér MÁRIA TERÉZIA utolsó napjainak elbeszélésére. Különösen érdekesek a JÓZSEF császár magatartására vonatkozó megjegyzései. ALBERT herceg mémoiresei alapján ARNETH megemlékezik JÓZSEF különös viselkedéséről anyja beteg-

sége idején,¹ de míg ő úgy állítja be a dolgot, hogy a császárt anyja iránt való rajongó szeretete tette bizakodóvá, a nápolyi követ könnyelműséget és kegyeletlenséget lát JÓZSEF magatartásában. De adjuk át a szót az események szemlélőjének.

«November 24-ikén, pénteken este... lepte meg a császárné ő felségét, ki már az előző hétfő óta betegeskedett, első ízben egy fulladási roham, melyet a mell vizibetegsége okozott. «Mindenki aggodalommal eltelve és a közeli katasztrófa tudatában várta a következményeket s ugyanakkor «ő felsége a császár nyugodtan szórakozott BERGHEN grófné házában és onnan elment BOURGAVSEN grófnéhez.» Amikor előkerült a szó anyja betegségéről szinte cinikusan jelentette ki, hogy anyjának egyszerű katarrhusa van, melyet az udvar öregasszonyai mindenáron veszélyesnek akarnak feltüntetni. Mindenesetre különös ez a nyilatkozat, mikor JÓZSEFnek tudomása volt anyja kínos fuldoklási rohamairól és az orvos is figyelmeztette a betegség súlyos voltára. Igaz, hogy az orvos is katarrhusnak nevezte a betegséget a november 25-én reggel kiadott bulletinben, de a «fuldoklást előidéző» (catarrhus soffocante) jelző mutatta a baj súlyos voltát. Ez a bulletin, melyben az orvos beszámolt a császárné szenvedéséről és rosszul töltött éjszakájáról, a bécsiek körében nagy izgalmat keltett, mert csak most tudták meg a valót. A császár értesülve a hatásról, nagyon bosszankodott és elrendelte, hogy csak minden másnap szabad bulletint kiadni és azt «politikusabban» kell megfogalmazni s nem szabad a főudvarmesternő kezébe adni. Az orvosnak szigorúan megtiltotta, hogy anyja betegségéről beszéljen.

Vasárnap, 26-án magához vette az Oltáriszentséget. Szenvedései mindinkább kezdtek türhetetlenek lenni, 28-ikán reggel 7 órakor felvette az utolsó kenetet, gyermekeit megáldotta és azt mondta a császárnak, «hogy halála nyugodt lenne, ha őt biztosítaná, hogy gyermekei elvesztvén anyjukat, benne atyjukat találták meg».

Még az utolsóelőtti napon is, amikor borzasztó szenvedések kínozták tudott apró-cseprő dolgokkal foglalkozni. Karosszékében ülve írt KAUNITZ-nak és HADIK-nak, a hadi tanács elnökének, hogy két tiszt nyomorgó özvegyének fizessék ki a nyugdíjat. Ugyanekkor jutott eszébe, hogy GREPPI tanácsos egyik fia Milanoból egy kis képet küldött neki, amelyet ő még nem köszönt meg. Előkerestetett tehát ékszeres dobozából egy briliáns gyűrűt és meghagyta, hogy ezt küldjék el a fiúnak viszonzásként

¹ ARNETH: Maria Theresia's letzte Regierungszeit. Wien, 1879. IV. B. 723. l.

November 29-ikén bekövetkezett a katasztrófa és mindenki meg volt győződve, hogy a jóságos uralkodót, kinek főleg Bécs köszönhetett sokat, népének mélységes gyásza kíséri sírjába. Azonban milyen nagy volt a kiábrándulás, mikor «a közönség meg sem siratta és annak szeretetét, melyet évek során át törekedett megnyerni, teljesen elvesztette az utolsó adó által, melyet néhány hónappal halála előtt az italoakra kivetett». Hogy az uralkodó elvesztette népszerűségét, ebben főleg BERGHEN gróf oktan politikája és az osztrák rendek voltak a bűnösök.

A másik feljegyzés FERENC király uralkodásának első éveire mond el érdekes részleteket. Ennek címe: *Carteggio confidenziale di Monsignore Ruffo Nunzio apostolico di Vienna col card. Zelada Segretario di Sua Santità* (1792—1802).

A sok érdekes adalékot tartalmazó levélköteggben néhány bennünket is érdeklő részlet található. 1793 dec. 30-ról például ezeket írja a nuncius: «Újév után hallani fogunk valami pozitívet Ófelségeik utazására és annak idejére vonatkozólag. Úgy látszik, hogy nincs többé szó arról, hogy a főherceg-nádor elkiséri Ófelségét, mert Magyarországon az állapotok zavarosak és azt követelik, amennyire én megértettem, hogy ebből az országból rendkívüli segélyeket kapjanak a most folyó háború folytatására anélkül, hogy a nemzet dietára gyűlne össze, ami nélkül pedig az egyes vármegyék ilyen fontos dologban nem intézkedhetnek.» Azután WURMSERNEK a Sure mögé való visszahúzódásáról tesz említést. Mielőtt ez a szerencsétlenség történt volna, ismeretes volt, hogy az osztrák hadsereg százalmas állapotban van. 9000 sebesültet és beteget számláltak meg és ezekkel tele van a speyeri püspökség, 64 tiszt kérte és kapta meg a szabadságolását és a dezertált katonák száma jelentékeny. (12—13. l.)

1794 jan. 2-iki dátummal jelzi, hogy újévkor fogadás volt az udvarnál és a császár iparkodott víg lenni a sereg dec. 26-iki újabb veresége dacára is. Dec. 29-ikén jelentek meg az előléptetések s itt elsorolja a 14 új marsal nevét. A lista élén KÁROLY főherceg van, a nevek után indulva magyar egy van köztük: SZTÁRAY, a 21 ezredes között szintén egy magyar nevet találunk, az OCSKAYT (amint ő írja: OCZKAY). 15. l.

1794 szept. 29-ikén előre jelzi, hogy a Penitenciáriához egy kérvény fog érkezni BENYÁK (ő BENYACHNAK írja) Bernát székesfehérvári igazgató, a kiváló piarista-irodalomtörténetíró szekularizációja érdekében. BENYÁK-ról kedvezőtlen információt ad a nuncius és figyelmezteti az államtitkárt, hogy a director egy hatalmas pártfogó támogatásától reméli ügyének elintézését. (52. l.)

A következő levél megmagyarázza, miért foglalt el a nuncius olyan kedvezőtlen álláspontot BENYÁKKAL szemben. Az 1794 dec. 25-ikén kelt levelében elmondja, hogy a jelzett hónap 22-ikén királyi rendelet ment Magyarországra, mely szigorúan megtiltja a szerzeteseknek, hogy Rómától szekularizációjukat kieszközöljék anélkül, hogy előzőleg királyi engedélyt kértek volna. A rendelet arra vihethető vissza, hogy a szerzetesek, ha valami nyilvános kathedrát kapnak, vagy valamely mágnás családnál mint nevelők elhelyezkednek, mindjárt a szekularizációra gondolnak s nem törődnek sem a kormány, sem a püspök, sem előljáróik beleegyezésével. (62. l.)

1795 febr. 9. ZICHY grófné fényes bált rendezett, amelyet azonban akaratlanul megzavart KÁROLY főherceg. T. i. epileptikus rohamok jöttek rá, elesett, betörte az orrát, megsebezte a szemöldökét és sok vért vesztett. Még akkor is eszméletlen volt, mikor kocsira tették, hogy haza szállítsák. Két napig visszavonult, de tegnapelőtt már Őfelségeikkel ebédelt, csak flastrom van az orrán és a homlokán. Az orvosok szerint szokásos baja megkívánja, hogy minden heves testmozgástól, így a tánctól és a lovaglástól tartózkodjék. (63. l.)

1793 márc. 4. «Közölték velem, hogy az a titkos hír terjedt el, hogy Konstantinápolyban a császár részéről szövetségi szerződésről tárgyalnak Törökországgal és Franciaországgal, hogy ez Poroszország túlságos terjeszkedése ellen a monarchiának pajzsul és védelmül szolgáljon, mert Európa kabinetjeiben nagyon meggyengült pénzben, erőben és — mondhatom — tekintélyben és befolyásban is.» (66. l.)

1795 május 11. «Magyarországban egy nagyon tövises ügy forr.» Mons. ANDRÁSSY rozsnyói püspök ugyanis nem akarta megengedni, hogy egy katolikus férfi protestáns nővel házasságot kössön. A nő elvált asszony, akit a protestáns konzisztorium választott el. A kancellária helyeselte a püspök eljárását, de ekkor a császár egy felvilágosodott tanácsos véleményét kérdezte meg s ehhez a véleményhez mások is csatlakoztak. A javaslat borzalmas volt, de a házasság szószólói hivatkoztak KÁROLY JENŐ württembergi hercegre, ki 1786 februárjában elvette HOHENHEIM grófnőt, kit szintén a protestáns konzisztorium választott el s a pápa az új házasságot a Penitenciária útján érvényesítette. Ő a nunciatura levéltárában nem talált megfelelő adatokat, azért a kardinálistól kér utasítást. (72. l.)

1795 júl. 13. «Egy napi igazi martiromság után... megszűnt élni LIPÓT főherceg, Magyarország nádora.» Szombaton a császár szokásos

audienciáját tartotta már csak azért is, hogy saját egészségi állapotának kedvező voltáról meggyőzze a közönséget, mikor 10 1/2 órakor staféta érkezett, aki jelentette neki, hogy fivére haldoklik. A császár rögtön útra kelt, de már — állítólag — öccsét nem találta életben. A császárnéra is rettenetes hatással volt a váratlan csapás úgy, hogy többször elájult, sőt abortusról is suttognak. Az a hír, hogy az uralkodópár is megjelenik a holnap és holnapután tartandó templomi szertartásokon.

Ezzel — sajnos — megszakad a levelezés, mely pedig még ezután nyújthatott volna igazán értékes adalékot a napoleoni háború történetéhez.

II. JÓZSEFnek az egyházzal vívott harcához nyújtanak adatokat MÍGAZZI kardinális levelei: *Lettere Cardinalis Migazzi* (Ms. XV. F. 73.). A kardinális a leveleket a császárhoz intézte s helyenként az uralkodó választát is megtaláljuk akként, hogy a két oszlopra osztott lap egyik oszlopában van a levél, a másikban a válasz.

Az első levélben arra a hirre, hogy a császár el akarja törölni a a szerzetesrendek kiváltságait, a bíboros figyelmezteti az uralkodót lépése veszélyeire és méltányos bánásmódot kér tőle. A császár ridegen válaszolt és vakmerőségnek minősítette a bíbornok tettét, ki egyszerű szöbeszéd alapján ilyen felszólalásokat enged meg magának a császárral szemben (1781).

A továbbiak hatalmas felterjesztések az egyházi reformok ügyében s e felterjesztésekben gyakran hivatkozik MÍGAZZI, a volt váci püspök, a magyarországi viszonyokra és kéri JÓZSEFet, hogy szent ISTVÁN példáját törekedjék követni.

Raggioni per la precedenza del Sindaco di Napoli al Duca d'Alba nell'ingresso della Regina d'Ungheria. 1630. (Ms. XI. E. 19.)

Istruzioni da darsi ai tre nunzi presso alle corti di Vienna, di Spagna e di Francia per secondare gli sforzi comuni contro i Turchi ecc. (Ms. XIII. F. 56.).

Bennünket annyiban érdekel, hogy Magyarországnak a töröktől való megszabadítása szintén a programpontok közt szerepel.

Egy 558 lapos Miscellanea kötetben több apró dolog van, melyek magyar vonatkozásúak: 1) *Conventiones pacis in Ungheria 1606.* 2) *La trattazione fra S. Maestà Ces. et il re MATTHIAS d'Ungheria conclusa.* 3) *Trattato tra la Sacra Cesarea Maestà dell'Imperatore RODOLFO et il re d'Ungheria et Bohemia fratello ecc.* 4) *Le condizioni proposte dalli Stati et Ordini del Regno d'Ungheria à Gabriel BICTELEM (sic!) nella sua inaugurazione in re di quel regno ecc.*

Egy másik kötet *Zsigmond császár* történetével foglalkozik (Ms. XI E. 37.). 1) *Pacta cum serenissimo Domino Rege SIGISMUNDO.* 2) *Renovatio conventionum habitarum cum serenissimo rege SIGISMUNDO.*

Conscriptio Comitatum Hungariae a singulis comitatibus. Iussu Sac. Caes. et Reg. Apostolicae Maiestatis facta. Anno MDCCLXXII. die VI. Martii ad excelsum Regium Locumtenentiale consilium Hungaricum Poseniense submissa. A táblájára egy cédula van ragasztva ezzel a felírással: *Alla Santità di nostro Signore Pio VI. Pontefice Massimo.* A munka megyék, járások, városok és falvak szerint beszámol a vallási és nyelvi viszonyokról, szóval érdekes statisztikát ad (*Nomina locorum. Cuius religionis parochus. Quae lingua?*). A megyék után következnek a kiváltságos kerületek (*Districtus Jazygum, Maioris Cumaniae, Minoris Cumaniae, Oppidorum Hajdonicalium*), melyeknek leírása szép képet nyújt a XVIII. század végén Magyarország állapotáról.

Végül egy olyan munkára bukkantam, melyet legkevésbé vártam Nápolyban. Ez egy magyar szótár, melyet olasz ember írt: BALDI: *Vocabolario della lingua Ungarese.* (Ms. XIII. F. 25.)

Kiszabott időm nem engedte meg, hogy a többi könyvtárt is felkutassam, de ezeket jónak láttam közzétenni, abban a reményben, hogy hasznos adalékokkal szolgálók azoknak, kik a megfelelő korokkal foglalkoznak.

MISKOLCZY ISTVÁN.

Maróthi György magyar zeneelmélete.

A M. N. Múzeum Széchényi-könyvtára Lit. 730 I. jelzet alatt egy nyolcadrét-alakú nyomtatványt őriz, melynek címlapján a következő olvasható: *A' SZENT DÁVID | KIRÁLY és PROFÉTA | SZÁZ-ÖTVEN | 'SOLTÁRINAK | minden Francziái | NOTÁJI | A' 'SOLTÁROKNAK | ELSŐ VERSEIKKEL | együtt. | I. Kór. XIV. v. 40. | Mindenek ékesen és jó renddel | légyenek. | DEBRECZENBEN. | Nyomtt. 1740-dik E/z-tendőben. ||*

A nyomtatvány hiányos; elől 4 számozatlan lap áll (címlap és előszó); utána következnek a zsoltárdallamok az 1.—53. lapon (befejezésül Simeon éneke és az «Uri imádság»); az 5.—16. és a 23.—4. lapok hiányzanak; az 54. lapot tévesen 45-nek számozták. Ezt az utóbbi lapot «A' Kezdőknek gyakorlására való PÉLDÁK» foglalják le (7 skála-, illetve intonációs gyakorlat). Végül pedig, 6 külön számozott lapon, rövid zeneelméleti kompendium következik, «A' 'SOLTÁROKNAK |

A' Kóták fzerént való Éneklésének | Mesterségének | RÖVID SUMMÁJA» cím alatt. (Az utolsó lap alján álló custos: I. arra mutat, hogy utána még következett valami.) Az utóbbi cím MARÓTHI György debreceni professzor (1715—44) zeneelméletére utal, melyet később másik zenei kompendiumával, «A' HÁRMONIÁS ÉNEKLÉSRŐL való rövid TANITÁS»-sal (először 1743) összekapcsoltan adtak ki az 1756., 1764. és 1774.-iki négyszólamú debreceni zsoltrákiadás függelékeként. Hogy itt valóban az ő művéről van szó, azt kétségtelenné teszi maga a kompendium, melyben az 1756., 64 és 74.-iki «Éneklés Mesterségé»-nek első, rövidebb és egyszerűbb fogalmazását ismerjük fel; itt még 15 paragrafusban foglalja össze azt, ami 1756 óta 18 paragraphussá bővült. (Hogy MARÓTHI maga bővítette-e ki, nem állapíthatjuk meg határozottan, hiszen ebben a bővített alakjában csak 12 évvel szerzője halála után látott először napvilágot.)

De kétségtelenné teszi MARÓTHI szerzőségét az előszó is, melynek végén ott látjuk ugyanazt a befejező passzust, a datálásnak és az aláírásnak ugyanazt az alakját, mely a «Hármonias Éneklésről való rövid Tanítás»-t az 1743.-iki és, az aláírás formájának kivételével, a későbbi kiadásokban is befejezi:

«A' minden jósnak, rendnek, szépségnek, dífzességnek, és illendőségnek Iftene pedig szenteljen-meg mindnyájunkat, és tégyen alkalmazatosokká az ő szent Nevének lélekben és igazságban való tífzeteletire. Ámen.

Irtam Debreczenben 1740. Eftz.
Junius Havának végén.
M. G. P.»

Az 1743.-iki «Hármonias Éneklésről való rövid Tanítás» végén:

«Irtam Debretzenben, 1743. Eftzend.
Majus Havának elején. M. G. P.»

Később azután kiírják teljes névvel, így az 1774.-iki kiadásban (valószínűleg már előbb is, amiről ezúttal nem tudtam meggyőződni):

Marothi György Professzor.

Nem véletlen az sem, hogy a «Kezdőknek gyakorlására való Példák» változatlanul kerülnek át ebből a műből a későbbi MARÓTHI-féle zsoltrákiadásokba.¹

¹ Ilyen gyakorlatokat MARÓTHI a 17. század számos német instruktív művében találhatott; i. például N. GENGENBACH «Musica nova»-jának (1626)

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az 1740.-iki debreceni zsoldárkönyvben MARÓTHI Györgynek egy eddig számba nem vett kiadványával van dolgunk; hogy ez a kiadvány MARÓTHI első zeneelméleti kompendiumát tartalmazza s ebben a minőségében a legrégebb eddig ismert magyarnyelvű zeneelmélet keretűl szolgál.

Ezt a jelentőségét felismerve fokozottabb figyelemmel kell fordulnunk a mű előszava felé; s itt valóban két olyan adatra bukkanunk, melyek a 18. század magyarországi zenetörténetének anyagát érdekes részlettel gazdagítják.

MARÓTHI 1743-ban adta ki először a zsoldárokat négy szólamra (az 1740.-iki publikációban még csak magukat a dallamokat közli, mint az eddigi SZENCZI MOLNÁR-féle kiadványok); ezeket a négyzólamú feldolgozásokat nem maga szerkesztette, nem is mások az ő elmélete nyomán, mint nem egyszer olvashattuk,¹ hanem azok változtatás nélkül kerültek át a francia zsoldárdallamok négyzólamú német és francia kiadásaiából, melyek a külföld számos református főiskoláján használatban voltak a 18. század végéig.²

Az előszó egyik passzusa megjelöli MARÓTHI közvetlen forrásait, melyek hihetőleg az 1743.-iki többszólamú kiadásnak is alapjául szolgáltak.³

intervallum-gyakorlatát, Archiv für Musikwissenschaft VI. 1924. 425. l. Egyéb példák ugyanitt 419.—26. l.

¹ MOLNÁR Aladár: A közoktatás tört. Magyarországon a 18. században. 1881. 479. l. — Magyar Figyelő 1911. 17. sz. 392. l. (Kacsóh P.: A pataki énekes-codex.) — Lényegében helyesen, bár téves évszámmal, már RÉVÉSZ Imre, A magyarországi ref. egyház közönséges énekeskönyvéről, Debr. 1866. 28. l. BOGISICH Mihály, Magyar egyh. népénekek a XVIII-ik századból 1881. 16. és 54. l. Ugyanitt (51.—4. l.) ismerteti BOGISICH MARÓTHI két kompendiumát, de tévesen azt hiszi, hogy mindkettő 1743-ban jelent meg először. ORBÁN József (A sárospataki énekkar tört. Spatak 1882. 46. l.) még láthatóan ingadozik a négyzólamú feldolgozások eredetének megállapításában.

² Karl NEF, Die Collegia Musica in der deutschen reformierten Schweiz, St. Gallen, 1897. 6., 9.—10. l. MARÓTHI kétségkívül a baseli, zürichi és berni főiskolákon ismerkedett meg ezzel a praxissal (L. SZINNYEI VIII. 687.). Elméletet is valószínűleg itt tanult; s a «Rövid Summa» megszerkesztésekor talán valamelyik svájci főiskolán használatban lévő elméleti kompendium példája lebegett szeme előtt. (K. NEF: Die Musik an der Universität Basel. Festschr. zur Feier des 450-jährigen Bestehens der Univ. Basel, 1910. 308. l.)

³ MARÓTHI egyik DOMOKOS Márton debreceni főbíróhoz intézett levelében többek között beszámol róla, hogy a «Basileából» hozatott kóták megérkeztek s megjegyzi róluk, hogy megegyeznek «a mi Typographiánkban levőkkel, amé-

«KEGYES OLVASO!

1. E' Nótáknak N. Városunk Tek. N. *Magyifstrátusa* tetszéséből lett ki-nyomtatásában ez volt zélunk, hogy lenne világos és (: a' menyinyire lehetett :) igaz *Exemplarjok* azoknak a' kik, Iften fegitvén, tanúlni fogják a' Kóták fzerént való éneklésnek mefterségét : melly bizonyára, ha jobb nem volna-is, fokkal könnyebb az ollyan könyv nélkül és tsak hallásból lett bizonytalan és minden fundámentom nélkül való tanulásnál, a' minémű eddig volt közöttünk.

2. Követtünk pedig e' nyomtatásban főképen két *Tigurumi Exemplart*; mellyeknek egyike Németül, négy *Tonussal* ki-jött, Anno 1707. Máfik Frantziául, tsak a' *Tenorra*l és *Bassussal*, Anno 1715. mind kettő a' *Geffnerusok Typographiájában*, in 8-vo.»

Ebből kitünik, hogy dallamok szempontjából MARÓTHI már első publikációjában sem a SZENCZI MOLNÁR-féle zsoltárkönyv kiadásait követte, hanem az 1707. és 1715-iki zürichi kiadások melódiáit tekintette irányadóknak. Ha bizonyosra is vesszük, hogy a négyszólamú kiadás ugyan-ezekben a zürichi kiadványokon alapul, még mindig felderítetlenül kell hagynunk két problémát, a MARÓTHI-féle zsoltárkönyv forrásait illetőleg : nem tudjuk, honnan ered az a (láthatólag valamely külföldi gyűjteményből való) 12, később 16 háromszólamú ének és 2 «fúga» (mai értelemben : kánon), melyek a MARÓTHI-féle zsoltár függelékeként szerepeltek 1743 óta; s nem tudjuk, ki írta át négyszólamra azt a 9 (később 19) dicséretet, melyek ugyancsak e zsoltárkönyv függelékében találhatók.

Az előszó másik értékes adata a 18. századi magyar énekpraxis szempontjából jelentős; MARÓTHI ugyanis, miután 5 pontban a nyomdának kótaszedés terén való fogyatékoságait részletezte, befejezésül röviden elméletéről szól és rámutat a gyülekezeti éneklés főbb hibáira.

«8. Az Éneklésnek Mefterségére való rövid Oktatás, melly vagy on utánna a' Nótáknak, tartozik egyedül tsak a' Soltárookra, mellyben, úgy ez egézf Munkátskában-is, ha ki mit ollyat találna, a' mellyben meg-ütköznek, azt arra kérem, hirtelen ne ítéljen, míg t. i. a' dolgot meg-nem érti. Ugy vélem fzámot adhatok mindenekről.

Végezetre még itt leg-elöl tanátslom, és nemtsak azokat, a' kik az

lyekkel a Gradual és a mult nyáron a nóták kinyomattak». (Debr. ev. ref. főgymn. ért. 1895. 73. l.) Valószínű, hogy ez a megjegyzés az itt tárgyalt kiadványra utal s hogy MARÓTHI a négyszólamú kiadás számára hozatta a baseli típusokat; a levél eszerint 1741-re volna datálható.

Éneklésnek Mesterségét, ha Iften akarándja, tanulni fogják hanem mindeneket, valakik a' magános és közönséges Éneklésben a' dífzességet és a' rendet, a' fz. Apóftol parantsolatja fzerént, fzeretik és követni kívánják, igen kérem, hogy az Éneklésben tartsák-meg, és ha lehet, másokkal-is tartassák-meg

Elsőben: Az AEQVABILITAST, az-az : hogy letévén minden hijábaló kényes tzikornyázásáról, tekeréséről, fatsarásáról, hegyen völgyön fel 's aláhordozásáról a' hangoknak, azokat tífza egyenefen meg-változtatás nélkül mondják.

Másodszor: Az AEQVALITAST, az-az : hogy fenki máft az Éneklésben meg-előzni, vagy tőle el-maradni ne kívánjon, (melly mind kettő hasonló kényesség az elsőhöz) hanem mindenik azt a' *Syllabát* m ondja a' mellyet mások ; minden *Syllabát* együtt kezdjen, együtt-is végezzen másokkal.

E' két Tzikkelyben igen nagy hiba van Magyar-Orfzágón fok helyen, főképen Debretzenben : mellyet ha meg-jobbíthatnánk, elég dífzes lenne az Éneklés, ha fzinthe nem lenne-is mindenkor igaz, az-az a' Kóták fzerént.» stb.

A két sajtáságot, melyet MARÓTHI itt megró, ma is feltalálhatjuk a falusi templomok gyülekezeti énekében, de akárhány városi templomban is, katholikusban épúgy, mint reformátusban. Közülök az első, a dallam «cikornyázása», nem más, mint a régi műzene és népzene közös előadásmódjának, minden ősi zenekultúra egyik fő jellegzetességének: a rögtönzött kolorálásnak (dallamékitésnek, elaprózásnak) behatolása a templomi énekbe. Ahol a nép között még intenzíven él a régies, ciradás éneklés kultúrája, ott nem igen szorítható ki a templomból sem. Feltűnő, hogy MARÓTHI még arra az esetre is, ha az ének uniformizálása sikerülne, szinte rezignáltan mond le arról, hogy az éneklés valóban «a kóták szerént» történjék.

★

Következzék itt áttekintésül a MARÓTHI-féle zsolttároskönyv kiadásainak összehasonlító jegyzéke :

1740: A' SZENT DÁVID KIRÁLY és PROFÉTA SZÁZ-ÖTVEN 'SOLTÁRINAK minden *Francziai* NOTÁJI... Előszó, zsolttárdallamok (egy szólamra), Kezdőknek gyakorlására való Példák (1 l.), végül A' 'SOLTÁROKNAK A' Kóták fzerént való Éneklésének Mesterségének RÖVID SUMMÁJA. (6 l., 15 §.)

1743: A' 'SOLTÁROKNAK NÉGYES NOTÁJIK... (Debr.,

Margitai.) Négyszólamú kiadás. Függeléke: Simeon éneke és az Uri imádság, valamint 9 dicséret, négy szólamra; «Egynéhány mesterségesebb notajú énekek» cím alatt 12 tercett (2 «cantus»-és egy basszus-szólamra), 2 fúga (=kánon); végül A' HÁRMONIÁS ÉNEKLÉSRŐL való rövid TANÍTÁS. (12 l., 28 §.) Végén az 1743-as dátum.

1756: Ugyanezen a címen bővített kiadás: a függelékben a Hárm. Éneklésről szóló rész elé odakerül az 1740-iki elmélet kibővült formája: A' Soltároknak A' Kóták fzerént való Éneklésének Mesterségének Rövid Summája (7 l., 18 §.). Utána a Kezdőknek gyakorlására való Példák (1 l.), harmadiknak következik a Hárm. Éneklésről való tanítás. Az elméleti rész ezzel 20 lapra gyarapodott s így megy át (folytatólagos lapszámozással) a következő kiadásokba is. Végén ott marad az 1743-as dátum.

1764: SZENT DÁVID' 'SOLTÁRJAI Mellyek A' Frantzia NÓTÁK fzerént MAGYAR VERSEKBE foglaltattak SZENTZI MÓLNÁR ALBERT által. Moft pedig A' Harmóniás Éneklést fzeretőknek kedvekért, NÉGYES NÓTÁKKAL, úgymint *TENORRAL*, *BASSVSSAL*, *DISCANTVSSAL* és *ALTVSSAL*, a' Német és Frantzia PÉLDÁK és a' Spetha András DEÁK 'SÓLTÁRJA fzerént, ki-adattattak; Néhai T. T. *Prof. MAROTHI GYÖRGY Ur. AZ ÉNEKLÉS' MESTERSÉGÉRŐL* való RÖVID TANÍTÁSAVAL ÉS NÉMELLY MÁS ÉNEKEKNEK NÓTÁJIKKAL EGYÜTT. stb. (Debr., Margitai.) Ujabb bővülés: a függelékben levő 9 dicséret itt 19-re szaporodott, a tercettek száma 16-ra nőtt. Az elméleti rész változatlan.

1774: Ugyanezen a címen bővített kiadás. Az eddigi függelékekhez egy 100 dallamot tartalmazó 32 lapos himnusz- és dicséret-gyűjtemény csatlakozik. (Erdélyben már az 1751-iki kolozsvári é. k. 130 dallammal jelenik meg; Magyarországon a ref. dicséret-dallamoknak ez az első egyetemes nyomtatott gyűjteménye.)¹ Négyszólamú dicséretetek, tercettek és elméleti rész mint 1764-ben.

Mint HARSÁNYI István sárospataki főiskolai tanár úr szíves közléséből értesülök, az 1740-iki zsoltárkiadás a sárospataki főiskola könyvtárában is megvan (jelzete RR. 492., IVÁNKA Sámuelé volt); ez a példány teljes: a hiányzó 9—12. lapokat kézirattal pótolták. Ezenkívül hozzákötötték az

¹ SEPRŐDI János eszerint tévesen teszi a népénekek melódiáinak első megjelenését 1743-ra (Erd. Múz. 1908. 312—13. l.), mert a debreceni zsoltárkiadványban azok 1774-ben jelennek meg először; az elsőség azonban a kolozsvári énekeskönyvé.

1774-iki zsoltárkiadás két függelékét: a 32 lapos dallamgyűjteményt és a 20 lapos (egyesített) elméleti kompendiumot. SZABOLCSI BENCE.

A vizsolyi biblia ismeretlen, 1600 körüli kiadásának újabb töredéke.

HAVRÁN Dániel 1901-ben 12 biblia-levéltöredéket fedezett fel a Magyar Nemzeti Múzeumban, melyről kimutatta, hogy a vizsolyi nyomda eddig ismeretlen termékéhez, a KÁROLYI-biblia XVI. század legvégéről való új kiadásához tartozik.¹ Ennek a bibliakiadásnak újabban ismét előkerült hat kisebb levéltöredéke MÓZES I. és II. könyvéből. A két biblia-töredék összetartozását bizonyítja a betűtípus és a számjegyek megegyezésén kívül az 1590-i első kiadástól eltérő s e kiadásra jellemző tömöttebb szedés és a folyószámjegyek hasábon kívül való elhelyezése. MÓZES II. könyve XXVIII. rész 32. verse az egyik HAVRÁN-féle levéltöredék alján félbeszakad és folytatása az újabb töredékek egyikén a lap felső részén olvasható. A bibliatöredék — mely most a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona — egy könyvtáblába volt bekötve, a könyvtábla azonban már eredetileg a hozzátartozó könyv nélkül jutott birtokunkba a Szepességről. A könyv címét, kiadásának helyét és idejét ezért nem lehet megállapítani. A bibliaszöveg a könyvkötő szerencsétlen szétdarabolása következtében mindegyik lapon erősen megcsonkult. 1—2 cm sorkezdet után megszakadnak a sorok, úgyhogy csak a lapszéli magyarázatok adnak összefüggő értelmet. A csonka szövegeknek a következő bibliai részek felelnek meg: MÓZES I. könyve XXIV. rész 38—42. vers, (49) 50—54., XXV. (25) 26—30., XXVI. (3) 4—7., XXVII. 7—11 (12), 21—25 (26), XXVIII. 9—13., 21—22., XXIX. 1.; MÓZES II. könyve XXI. 18—22., 31—35., XXVIII. 19—24., (32) 33—35 (36).

HARSÁNYI István megállapítása szerint a kiadást 1596 és 1605 között MANTSKOVIT Bálint vizsolyi nyomdász, vagy az ő 1596-ban történt halála után a nyomda örököse vagy vezetője rendezte sajtó alá. Nem valószínű, hogy a biblia teljesen kikerült volna a sajtó alól, bár annak a lehetősége sincs kizárva, hogy az egész kinyomatott s kinyomatás után érte valami nagy szerencsétlenség s emiatt nem maradtak fenn példányai.²

¹ M. Könyvszemle. 1901. 68—69. 1.

² HARSÁNYI I.: A magyar biblia. (Bethlen-könyvtár 10—11. sz.) Bp. 1927. 54—55. l. V. ö. Sárospataki Ref. Lapok. 1911. 381—392. l.

Bibliatöredékünk az előbbi feltevés javára dönti el a kérdést. A levelek széle nincs körülvágva,¹ ezek tehát csak a könyvsajtót hagyhatták el, de már nem fordulhattak meg a könyvkötők kezén. A KÁROLYI-biblia másodiknak tervezett kiadása minden valószínűség szerint nem készült el és nem került kibocsátásra az egész nyomtatás félbeszakadása miatt. Erre vall az is, hogy az eddig ismert egykorú irások, bibliák elé írt történeti visszatekintések nem tesznek említést róla és hogy az első töredékek e bibliánál alig egy-két évvel későbbi kiadású könyv (SMETIUS: *Prosodia*. Lyon, 1603) táblájából kerültek napvilágra. A csonkán maradt kiadás azért nem keltett figyelmet, mert példányai, melyek az eddigiek szerint Mózes I.—IV. könyvét tartalmazták, pár év alatt könyvkötéseknek estek áldozatul. Hogy a nyomtatás félbeszakadásának mi volt az oka, nem tudni. HARSÁNYI valószínűnek tartja, hogy valami rendkívüli ok és körülmény, talán éppen MANTSKOVIT nyomdász halála miatt maradt félben a munka s ezen a felfogáson a most ismertetett bibliatöredék semmit sem változtat. Hiszen nem ismerjük azt a könyvet, amelynek táblájául szolgált, hogy összehasonlíthatnók sorsát a lyoni könyv töredékének sorsával, a töredékből pedig erre nézve eddig még nem sikerült következtetést vonni.

KROMPECHER BERTALAN.

¹ Az 1590-i ugyanakkora ívrét alakú biblián az oldalmargó 3 cm, itt 5 cm; a levelek felső és alsó széle csonka. A HAVRÁN-féle töredékeken a lap-szél oldalt és fölül csonka, alul 3—5 cm között váltakozik.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
III. KÖTETÉHEZ.

[131] H. n. 1683.

Kurzer vnd warhaffter / Gerichts Außzug / Womit / Unverholen vnd Sonnenklar erwisen wird / daß die im Königreich Hungarn Un=Catholische Praedicanten nicht in Ansehen der Religion sondern der Rebellion vnd Auffruhr wegen abgesetzt vnd des Königreichs verwisen: auch nicht weniger / erst=erwendte Praedicanten nicht insgesambt sondern ein jeder insonderheit gerichtlich hier in Sachen überwisen, geurtheilet vnd / rechtmäßig verurtheilet worden / So einem Hoch= Löbl.Delegirten Königl. / Gericht zu Presburg zugeschriben / Vnd / durch eben Hochgedachten Hochlöblichen Delegirten / Gerichts=Secretarium, so Ampts=wegen völligem Verlauff persönlich / beygewohnet, auch alles vnd jedes selbst treulich in die Feder / übernommen verfaßet worden. / Erstlich gedruckt zu Tyrnau in Ober=Hungarn 1675. / im Monat Martio, hernach im Majo zu Dillingen nachgedruckt, jezund / aber bey disen lauffenden Zeiten treulich vnd nützlich zum / dritten mahl aufgelegt worden. / Disem ist beygefügt worden noch einanders wol=be / mögliches Tractätlein, eben dergleichen Matery / so auß nachfolgendem Titul zuersehen sey. / Gedruckt in disem 1683. Jahr. 4-r. A—D iv, 31 l.

Más kiadásait l. Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár* II. köt. 1370. sz. és Szabó-Hellebrant *Régi Magyar Könyvtár* III. 2. köt. 2694. és 2713. sz. a. M. N. Múzeum Könyvtára.

[132] H. n. 1684.

Themanites, Eliphaz Misthauffen / des vngedultigen JOBS / Das ist / Stinckende Lügen, falsche Inzucht, vnd greuliche / Lästereien des so genannten / Jobs Krestiansky auß Frenberg 2c. / In der Sach selbst eines vbel=gezognen / Lutherischen Pulli oder Jungen Mistkrägers / wider den kurz vnd warhafften Gerichts=Außzug / IOANNIS LABSANSKY: / Warinnen / Sonnenklar vnd unumstößlich erwisen wird, daß die im / Königreich Ungarn

Un-Catholische Praedicanten von einem im Jahr 1673 vnd / 74. zu Breßburg Hochlöbl. delegirten Königlischen Gericht nit in Ansehen / der Religion, sonder der Rebellion vnd Auffruhr wegen abgesetzt / vnd des Königreichs verweisen worden ꝛ. / Wie solches alles gedachter Labfansky, der Amtshalber / als des delegirten Gerichts Secretarius, dem völligen Verlauff Persöhnlich / beggewohnet, in die Feder übernommen, vnd männiglich zu sicherem / Nachricht treulich verfasst hat. / Erstlich gedruckt zu Tyrnau in Ober-Ungarn Anno 1675. / im Monat Martio: Hernach im Majo zu Dillingen nachgedruckt: alsdann / im Jahr 1683. bey wehrendem Türken-Krieg wegen allerhand wider die Catholische Geistliche mit Ungrund außgesprungen sehr nachtheiligen Reden zum / dritten mahl aufgelegt: Und anjehzo wider ein neue vnverschambte Laster-Schrifft eines verkappten Jobs auß Freyberg der lieben Wahrheit / zur Steuer defendirt gesteißt, vnd verfochten / Durch / EIPHAZ THEMANTITES. / Im Jahr 1684. 4-r. 3 level.

A M. N. Múzeum könyvtáranak példánya csonka, csak a «Vorred an den vnpartheyischen Leser» van meg.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[133] Altdorf, 1685.

Moller, Daniel Guilielmus I. N. I. | DISSERTATIO HISTORICA | De FATALIBUS | PERSONARUM | NOMINIBUS. | *Quam* | Divino Favente Numine, | SUB MODERAMINE | *VIRI Amplissimi atq̃ Excellentissimi* | DN. DANIELIS GUILIELMI | MOLLERI, | Metaphyf. & Historiarum Prof. P. | *Fautoris ac Studiorum suorum Pro-motoris* | *maximè venerandí,* | In INCLYTA NORICORUM UNIVERSITATE | ALTDORFINA, | *Ad diem XIX. Decembris,* | Anno CIO IO C LXXXV. | publicè proponit | *Autor & Respondens* | GEORGIUS BURCHARDUS LÖFFELHOLZ | à COLBERG | Literis HENRIC-MEYERI, Vniv. Typographi. | 4-r. A—G iv, 52 l.

A felelőhöz többek közt a praeses, Moller Dániel Vilmos is irt üdvözlő verset. — Szabó-Hellebrant Régi Magyar Könyvtár III. 2. köt. 3336. sz. alatt Klein nyomán (I. 307. l.) a következőkép idézi: *Moller, (Daniel Guilielmus)* Dissertatio de fatalibus personarum nominibus. Altdorfiae, 1685. 4-r., példány azonban nem ismer.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[134] Thorn, 1685.

Als der / Ehrenweste, Borachtbare und Wohl-gelahrte / Hr JOHANNES / REZIK, / Designirter Rector zu Caschau / in Ober-Ungarn / Sich

mit der / Biel Ehr und Tugendbegabten / Jungfer SUSANNA, / des Wohl Ehrenvesten, Hochachtbahren / und Wohlgelahrten / Hr. WENCESLAI / JOHANNIDIS, / Wohlverdienten Prof. und Vi/sit. bey hiesigem Gymnasio, / Geliebten Jungf. Tochter / den 19. Jul. des 1685 ten Jahres Vermahlete / Wolten dabey Ihren Glück- / Wunsch abstatten / Innenbenannte. / Thorn druckte Christian Beck, des löbl. Gymn. Buchdr. / 4-r. 4 sztl. levél.

Az üdvözlő versek szerzői közt van a magyarországi származású Sartorius János is.

M. N. Múzeum Könyvtára.

(135) Frankfurt a/M. 1691.

Spindler, A. D. Paulus OBSERVATIONUM | *MEDICINALIUM* | CENTURIA, | *A. D. PAULO SPINDLERO* | hic Posonii quondam consignata, nunc collecta, in ordinem redacta, Scholiis propriisque observationibus aucta. | *Accessit* | D. MARTINI RULANDI Sen. | *THESAURUS MEDICUS* | *Continens aurea Medicamenta pro omni aetate & Sexu contra | omnes morbos longo tempore collectus & conscriptus pro filiis suis omnibus | cum notis hinc inde interspersis* | Studio & Opera | *CAROLI RAYGERI M. D.* | *Francofurti ad Moenum* | *Typis & Sumpt. PHILIPPI FIEVETI, Bibl.* | ANNO MDC LXXXXI. 4-r. A—Y iv, 180 l. Címlap, 1, 1 ajánlás, előszó, index, 8 sztl. levél.

A Szabó-Hellebrantnál *Régi Magyar Könyvtár* III. 2. kötet 3684. sz. alatt leírt kiadástól eltérő változat. A címlapról hiányzik a «Cum Gratia et Privilegio Sac. Caes. Majestatis» kifejezés, a szöveg elől hiányzik a Privilegium Caesareum és a kiadó előszava. Ehelyett a nyomdász írt hozzá előszót és a művet Weisbeck János pozsonyi paphoz intézett ajánlás előzi meg.

M. N. Múzeum Könyvtára.

* A csillaggal jelölt részek vörösbetűsek.

(136) Wittenberg, (1693)

Haner, Georgius. SYNOPSIS | ERRORUM | FANATICORUM, QVOS | TREMULI MODERNI FOVENT, | P. P. | Cujus | DISPUTATIO VIII. | *De* | MINISTERIO ECCLE | SIASTICO, | PRAESIDE | IO. GEORG. NEUMANNO, | D. & Prof. Publ. | ET | M. GEORGIO HANERO, | Shæsburgo | Tranfylvano. | RESPONDENTE | infituetur | d. VII. Maji CIO IOC XCIII. | *In Auditorio Majori | ab hora III. ad VI.* | *WITTENBERGAE*, Literis CHRISTIANI KREUSIGII, | 4-r. H iv. 4 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

(137) Wittenberg, 1693.

Pölsüczy, Martinus. I. N. I. | DISSERTATIO FESTIVALIS | DE | PROPRIETATIBUS FESTI MICHAELIS PRIMI, vel PARADISIACI, | Ex Genef. III. | Qyam | SUPREMI NVMINIS AUXILIO. | Sub Praefidio | *Summè Reverendi, Magnifici, Amplissimi atq̄ Excellentissimi,* | DOMINI | IOH. DEUTSCHMANNI, | SS. Theol. Doct. & Profeforis Primarii, Facultatis Theolog. | Senioris Venerandi, & Templi ad Arcem Praepofiti, Alumnorum | Electoralium Ephori graviffimi, | Patroni ac Praeceptoris mei aetatem devenerandi, | *In Auditorio Majori* | Ad D. I. Septembris A. C. 1693. | Publicae difqvifitioni | fubmittet | RESPONDENS, | Martinus Pölfüczy Rofnavia Hung. | Wittenbergae, Praelo Iohannis Hakii, A. 1693. 4-r. A—B iv, 9 sztl. levél.

A felelő ajánlja művét pártfogóinak, Jelenik Andrásnak, Keller Dávidnak, Gotthard Györgynek és Sári Mártonnak.

M. N. Múzeum könyvtára.

[138.] Lipcse, 1695.

Lani, Georgius בשם יהיה | DISSERTATIO POLITICA, | De | SEX SPECIEBUS | IURIS. | Quam | INDULTU | *Ampliffimæ Facultatis Philofophicæ* | *Athenis Philureis* | PRAESIDE | VIRO REVERENDO ET PRAECLARISSIMO | DN. M. GEORGIO LANI, | SS. Theol. Baccal. & Scholae Senatoriae | Collega Tertio, | Dno Praeceptore & Fautore fuo aetatem colendo, | publicè ventilandam proponit | IOHANN ESAIAS WITTICH, | Kretzfcha Cizenfis, | Philo-Theofophiæ Studiofus | AUTOR & RESPONDENS, | Die X. April Anno M DC XCV. | LIPSIÆ, | Literis Emanuelis Titii | 4-r. A—C iv, 12 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[139] Bécs, 1699.

VOTA | REGNI UNGARIÆ | EPITHALAMICA, | SERENISSIMIS NEO-SPONSIS, | REGIÆ ET REGINALI | MAIESTATIBUS, | IOSEPHO | ET | AMALIÆ, | Viennae Die XXIV. febrVarII | saCrà aMorIs VnIone LIgatIs, | Humili obfequio confecrata. | *Cum Licentia Superiorum.* | Viennae Austriae, Typis Matthiæ Sifchowitz, Univerfit. Typ. | 8-r. A iv, 6 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[140] Leyden, 1705.

Hentzhdai, Matthias. DISPUTATIO CHRONOLOG. | THEOLOGICA | DE | Ordine Nativitatis Trium Filiorum Noachi. | Ad GEN. V. 32. IX. 24. X. 21. & XI. 10. *QVAM*, FAVENTE DEO | PRÆSIDE | *Clarissimo ac Celeberrimo Viro*, | D. IOHANNE à MABEK, Phil. & S. S. | Th Doctore, hujufque Facultatis & Hiftoriae Ecclefiasticae in Il | -luftri Academia Lugd. Bat. Profefl. Ordin. ut & Ec | clesiae ibidem Pastore, | *Publicæ placidæque difquifitioni fubjicit* | MATTHIAS HENTZHIDAI, Hungarus. | *Ad diem 4. Novembris, ante Merid. à X. ad XI.* | *LUGDUNI BATAVORUM.* | Apud ABBAHAMUM ELZEVIER, Academiae | Typographum. M DCCV. | 4-r. A—B iv, 6 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[141] Bécs, 1707.

Tallian, P. Ludovicus. DISPUTATIO | ETHICA | Iuxta confvetam philofophandi methodum in mille Conclusiones | concinnata, | *Continens generalia quædam præcepta* | Tripartitæ, | Ab Ariftotele Adolefcenribus fœpius | inculcatæ, nec non omnibus cujus cunque Statûs, necessariæ & utiliffimæ | PHILOSOPHIÆ | MORALIS | Monaftrica, Oeconomica, | & Politica, | *QUAM* | Viennæ Auftriæ ad SS. Sebaftianum & | Rochum in via Regia | SUB PRÆSIDIO | R. P. EDMUNDI FERLINZ, | Ordinis Eremitarum S. P. Auguftini ejuſdem | Philofophiæ Lectoris, | *Scholaflici Exercitii causâ respondendo tuebitur* | P. LUDOVICUS TALLIAN, | Ejuſdem voti Philofophiæ Auditor. | *Menſe Majo Anno MDCCVII,* | VIENNAE AUSTRIÆ, typis Ioannis Georgii Schlegel | 8-r. A—Z iv, 360 l. Elöl címlap, Dedicatio, Approbatio 4 sztl levél, 2 metszet.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[142] Leyden, 1707.

Hentz-Hidai, Matthias. DISSERTATIO THEOLOGICA | In Locum, ad Tit. 3. verf. 5. | *QVAM* | AUSPICE DEO TER OPT. MAX. | SUB PRÆSIDIO | *Clariffimi & Celeberrimi Viri*, | D. HERMANNI WITSII, S. S. Theol. Doct. | ejuſdemque Facultatis in Illuftr. Acad. Lugd. Batav. | Profefloris Ordinarii, nec non Collegii Theologici | Perilluftr. ac Praepot. Holland. ac Weſt-Frif. | Ordinum Regentis Pru-

dentiffimi, | *Publicè defendendam suscipit* | MATTHIAS HENTZ-HIDAI, Hungarus, | Med. Doct. Autor & Respondens. | *Ad diem 12. Martii, hora locoque solitis.* | LOGDVNI BATAVORUM. | Apud ABRAHAMUM ELZEVIER, Academiae | Typographum. M. DCCVII | 4-r. A—B iv 6 sztl. levél.

A felelő ajánlja művét Galambos Ferencnek, Soos Istvánnak, Szemere Lászlónak, Pápai Jánosnak és Tsetsi Jánosnak.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[143] H. n. (1709.)

Kaiserliche und Königlische Erklärung, vermög/welcher die Häupter fürwehrender Hungarischen Empörung und die ihnen Anhängige, so in Zeit der bestimmten 4. Wochen nicht wieder zum vorigen Gehorsam kommen, als Feinde des / Vaterlands verwiesen und verbannt werden. / 4-r. 4 sztl. lev.

Kelte Datum in Civitate nostra Viennae Austriae, die decimá quartá mensis Julii, Annó Domini Millesimó, septingentesimó Nonó, Regnorum nostrorum Romani vigesimó Hungariae & Reliquorum vigesimó Secundó, Bohemiae veró Annó Quintó. Aláírás Josephus. Comes Nicolaus Illésházy, Ladislaus Hunyady. Kéthasábos, latin és német szöveggel.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[144] H. n. 1711.

Extract-Schreibens / aus Debresin, / Von dem Kayserl. General-Feld-Marschall, Herrn / Graffen von Balfy, an einen vornehmen Minister in / Wien unterm 2. May 1711. abgangen. / 4-r. 2 sztl. lev.

Kelte Debresin den 2. Maji 1711., aláírás Johann Graff Balfy, General-Feld-Marchal.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[145] H. n. 1711.

Nos Eleonora Magdalena Theresia Dei Gratiá Romanor: Imperatrix Vidua, & Coronata Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, & Slavoniae Regina, utpoté Serenissimi & Potentissimi Principis, ac Dñi Caroli III. De Gratiá Hispaniarum, Indiarumque, nec non Hungariae, Bohemiae Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque & c. Regis, Filij Nostri dilectissimi, nunc unci Mater, & Regnorum Ejusdem pro tempore Rectrix... 4-r. 6 sztl. levél.

Eleonora anyakirálynének 1711. május 26.-án kelt, a szatmári békét megerősítő oklevele. A M. N. Múzeum könyvtárának példánya az anyakirálynő, Illésházy Miklós és Hunyady László sajátkezű aláírásával van ellátva.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[146] H. n. 1711.

RELATION / der / AFFAIRE / Des Graffen Zobor / Mit dem /
Baron von Strahlenheim Königlischen Schwedij. Gesandten / am Kaysrl.
Hoff Anno 1707 / Sambt der Folge dieser Strittigkeiten biß auf den /
6. Augusti 1711. / 4-r. A—E iv, 35 l.

Szabó-Hellebranth *Régi Magyar Könyvtár* III. 2. kötet 4799. sz. alatt
felsorolja a francia kiadást, de német kiadásról nem tud.

DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

TÁRCA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYV-TÁRÁNAK 1926. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára történetében a lefolyt 1926. esztendő több tekintetben jelentős. A könyvtár vezetői által hosszú időn át fölpanaszolt helyszüke sok tekintetben enyhült. A könyvtár levéltári osztálya, mely a letétbehelyezett családi levéltárak gyarapodása következtében az utóbbi évtizedekben nagymértékben megnövekedett és állandóan a helyszükevel küzdött, az 1926. év folyamán megfelelő elhelyezést nyert az Országos Levéltár palotájának egyik szárnyában. Az új Országos Levéltár ma egyike a legmodernebbül berendezett levéltári épületeknek Európában, amelyben egy úgynevezett kis raktári emelet teljesen berendezve bocsátott a levéltári osztály rendelkezésére, három hivatali helyiséggel együtt. Remélhető, hogy a múzeumi levéltár történetében ez átköltözés a fellendülés korszakát fogja jelenteni, mert ezzel elhárult a tudományos levéltári munka egyik legnagyobb akadálya, a helyszüke és remélhető az is, hogy a családi levéltárak tulajdonosai a jövőben fokozottabb készséggel fogják igénybe venni levéltári helyiségeinket a letétbehelyezések által, mert hiszen a levéltár anyagát emberi számítás szerint itt veszedelem nem érheti.

Igen fontos mozzanat a múlt év történetében a herceg FESTETICH-istállóban éveken át elhelyezett hirlaptári anyagnak a főépületbe való visszaköltöztetése. Ezzel ugyanis az anyagot megóvtuk a további romlástól, melynek nyomai már jelentkeztek, s amennyiben a már kijelölt helyiségekben való felállításuk valóra fog válni, az anyag a közönség rendelkezésére fog bocsáttatni, és pedig a legrövidebb idő alatt, ami azért válik lehetségessé, mert a hirlaptári anyag rendezése és tervszerű feldolgozása állandóan folyik.

Nagyjelentőségű mozzanat a Könyvtár történetében gróf KLEBELSBERG Kuno vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr Önagyméltóságának közvetlen érdeklődése a Könyvtár elhelyezése iránt, amely Önagyméltó-

sága többszöri látogatásában, a rendelkezésre álló és a terjeszkedés szempontjából tekintetbe jöhető helyiségek közvetlen megtekintésében és mérlegelésében nyilvánult meg. Könyvtárunk történetében példa nélkül álló, hogy a magyar közoktatásügy legfőbb képviselője ilyen közvetlen, megértő és meleg érdeklődést tanúsítson ez intézmény iránt. A főigazgatóság által gondosan kidolgozott belső átalakítási és átrendezési tervek Könyvtárunk jövő fejlődését évtizedekre biztosítják, annyival is inkább, mert a miniszter úr Önagyméltósága elhatározásából a jövő év folyamán a rendelkezésünkre bocsátandó helyiségekben modern vasállványrendszer fog alkalmaztatni, amely lehetővé teszi a férőhelyek leggazdaságosabb kihasználását. Ugyancsak a jövő esztendőre marad a gróf APPONYI Sándor- és a TODORESZKU-HORVÁTH-könyvtárnak részben a volt levéltári helyiségekben, részben a volt úgynevezett kiállítási teremben való felállítás.

A Könyvtárban tudatos és tervszerű munka folyik, főleg azon vonatkozásokban, melyek a múltban nem részesültek kellő figyelemben. Így a Régi Magyar Könyvtárban szinte teljes befejezést nyert a könyvanyag átszámozása és a magyarországi szerzők külföldön megjelent műveinek (SZABÓ III.) felállítása és számozása. Ezzel az úgynevezett Régi Magyar Könyvtár felállítása és revideálása befejezést nyert, ami PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán érdeme.

Nagy arányokban bővült a megszállott területek irodalma, amit azáltal érthetünk el, hogy a megszállott területeken közvetlen megbizottakkal állandóan összegyűjtöttük a sajtótermékeket. Meg kell említenem, hogy a gyűjtés körül SIKABONYI Antal könyvtárnoknak vannak kiváló érdemei, aki készségesen vállalkozott arra, hogy a helyszínén gyűjti össze a bennünket érdeklő irodalmat s e vállalkozásának több ízben nagy eredménnyel eleget is tett.

Megkezdődött és öröndetesen halad előre a Könyvtár plakátanyagának a rendezése, illetőleg felvételezése, amellyel régi hiányt igyekszünk pótolni, mert tudvalevőleg ez az anyag eddig egyáltalán nem vétetett figyelembe. A munkát PÁNTY Vukoszáva végzi nagy szakértelemmel, amelyet sok tekintetben kiegészített a folyó évben Bécsben avégett tanulmányi útja is.

Megemlíthető még az is, hogy a még 1925-ben kezdeményezett arcképgyűjtemény a múlt év folyamán jelentékenyen gyarapodott. E gyűjtemény a jelen Magyarország tudományos, irodalmi, gazdasági, politikai, egyházi stb. életében vezető szerepet játszó képviselőinek arc-

képeit van hivatva összegyűjteni, rövidre vont életrajzi adataikkal együtt, hogy azok a jövő kutatók számára rendelkezésre álljanak. E gyűjtemény már eddig is több száz darabból áll, dobozokban van felállítva és kartoték-katalógussal ellátva. E gyűjtemény, amennyiben azt rendszeresen folytathatjuk, — idővel egyike lesz a legjobban használt gyűjteményeinknek.

Mindezen öröndetes és megnyugtató jelenségekkel szemben azonban vannak sürgős természetű és aggodalomra méltán okot adó hiányok is. Ilyen elsősorban a könyvkötés fogyatékosága. Az anyagárak és a munkabérek utóbbi években történt nagyarányú emelkedésének következménye volt, hogy a könyvtár szűkre szabott javadalmazásából, — melyet az év elején szabályszerűen előkészített aukciónk sem gyarapított jelentékenyebb mérvben, — könyvkötési szükségleteit képtelen volt fedezni s ennek következtében a kötésre váró anyag (hírlapok, könyvek, folyó iratok) rendkívül nagy mértékben fölhalmozódott. Ma a könyvkötés kérdése a legsürgősebb probléma, melynek mielőbbi megoldásától függ, hogy tudjuk-e a gondjainkra bizott anyagot a jövő számára megmenteni.

Megoldásra váró probléma az olvasótermi szolgálat kérdése is, amely állandóan két tisztviselőt köt le, akik ennek következtében a szorosabb értelemben vett könyvtári munkában alig vesznek részt. Az olvasótermi szolgálat főleg a levéltár kiköltözése óta vált terhessé, mert a levéltári osztály tisztviselői ezen szolgálatban nem vesznek részt s ennek következtében teljesen a könyvtár többi tisztviselői karára esik e szolgálat teljesítése.

Erősen érezzük az altiszt hiányt is, amely még inkább megnövekedett azzal, hogy a levéltári osztály számára külön altiszt kirendelése vált szükségessé, holott korábban a levéltári altiszt egyéb könyvtári munkát is végzett.

Készségesen elismerjük mindamellet, hogy e bajok, főleg a könyvkötést illetőleg, annyiban nem katasztrofális jellegűek, amennyiben belátható időn belül gondoskodás történik az anyag védelméről. Erős meggyőződésünk, hogy ez mielőbb be fog következni.

A folyó évben két fiatal munkaerőt nyertünk dr. FEKETE NAGY Antal és dr. KOZOSCSA Sándor személyében. Előbbi mint kinevezett szakdíjnok (1926 július 6.) szolgálattételre a levéltári osztályba osztatott be, utóbbi mint önkéntes gyakornok a nyomtatványi osztályba (1926 szept. 21.). 1926 szeptember 1-től két hónapi gyakorlatra ugyancsak a könyvtárhoz osztatott be PAPP László kecskeméti városi múzeumi gya-

kornok. Ezzel szemben azonban elveszítettük dr. Frros Vilmos főkönyvtárnokot, aki február 16-tól a vallás- és közoktatásügyi minisztérium könyvtárát vezeti. Dr. BALOGH László ideiglenesen a főigazgatósághoz osztatott be. Dr. TÓTH László pedig egy évi tanulmányi szabadságot nyert, melyet levéltári kutatással tölt el.

Áttérve a könyvtár gyarapodására, elsősorban azon adományokat kell kiemelnem, melyekhez a múzeum könyvtárának a barátai útján jutottunk.

Igy SZUCHY József perth-ansboi (Amerika) plébános 45 ládát kitevő amerikai magyar háborús újsággyűjteményt ajándékozott könyvtárunknak, amely hirlaptárunk amerikai anyagának jelentős gazdagodását jelenti; Gabriel WELLS newyorki könyvkiadó egy pergamenre írt, díszesen illusztrált, 24 lapos, magyar vonatkozásokat tartalmazó, valószínűleg a XV. század közepéről származó flamand naptárt, valamint Michael Ritius Parhenopeius «De regibus Galliarum, Hispaniae, Hierusalem, Siciliae et Hungariae» c. 1503-ban Rómában írt, díszes bőrkötéses kódexét ajándékozta kézirattári osztályunknak, SIKLÓSSY László közvetítésével.

A Könyvtár egyéb nevezetesebb szerzeményei ez év folyamán:

Nyomtatványi osztály: SMERTNIK Benignus: Kunst dobre umriti, Nagyszombat, 1697. JULIUS CAESAR: Practica Arithmetica, Lőcse, 1701. GEORGIEVICS Bartholomaeus: Von der Türken gebreuchen. Nürnberg, 1545. LIPPAY János: Gyümölcsös kert, Bécs, 1667. Gregorius COELIUS PANNONIUS Collectanea in sacram Apocalipsim, Paris, 1571.

A *kézirattár* anyaga WELLS úr fentebb említett értékes ajándékain kívül egy XVIII. századi német nyelvű anabaptista cronicával és theológiai kézirattal, egy XVIII. század elejéről való szakácskönyvvel, NÉMEDY Anna 1785. évi ezüstveretes német imakönyvével gazdagodott. Újkori kéziratunk gyűjteménye VÖRÖSMARTY, JÓKAI, DEÁK, GÁRDONYI, MIKSZÁTH, ARANY László, BLAHA Lujza, gróf APPONYI Sándor, KOSSUTH Lajos, MADÁCH Imre, SZÉCHÉNYI István leveleivel és HERMAN Ottó kézirati hagyatékával gyarapodott.

A *levéltár* is sok értékes darabbal gazdagodott részben vásárlás, részben örökletét által. A gyarapodás jelentékeny része a hazai iratok csoportjára esik. Az újonnan letéteményezett családi levéltárakon kívül (SZENTGYÖRGYI, gróf HUGONNAY, katomi és szulyói SYRMIENSIS, szulyovszky és komoróci és császári KOMORÓCZY család) a régebben letéteményezett családi levéltáraknak egy része is újabb letétekkel gyarapodott. Így a

gróf SZÉCHÉNYI, FEJÉRPATAKY, PÉCHY, REVICZKY, SIMONYI, BUGARIN-HORVÁTH, BÓNIS stb.

A rendes könyvtári munkában ez évben sem volt fennakadás.

A *nyomtatványi osztály* HAVRÁN Dániel osztályigazgató vezetésével mellett működött, aki az osztály folyóügyein kívül intézte a vásárlások, ajándékok, vételek naplózását és feldolgozását. Végezte az osztály folyóügyeit, beszerzések felvételét a központi címjegyzék részére. A kefelevonatok átnézését a régi múzeumi anyag megjelölése céljából.

Dr. SIKABONYI Antal könyvtárnok végezte a szakbeosztást, naplózást, vásárlást, az elszakított részek nyomtatványainak gyűjtését és feldolgozását. Ebben a munkájában dr. KOZOCSA Sándor önkéntes gyakornok segédkezett.

Dr. PÁNYI Vukoszáva könyvtárnok a háborús-, proletár-, emigrációs-, irredenta-, illetőleg területvédő-mozgalom gyűjteményeit gondozta, az új gyarapodást feldolgozta, az aprónyomtatványokat csoportosította. Megkezdte a plakátanyag feldolgozását és kiegészítését.

Dr. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán könyvtárnok a Régi Magyar Könyvtár és régi aprónyomtatványok kezelését és rendezését végezte. A Régi Magyar Könyvtár III. kiemelte és katalogizálta.

Dr. NYIREŐ István beosztott egyetemi könyvtárőr végezte a köteles példányok szakbeosztását HÓMAN Borbála könyvtártiszttel együtt.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó vezette a könyvkötést.

Dr. ISOZ Kálmán főkönyvtárnok végezte a zenei osztályban felmerült összes teendőket (naplózás, vásárlás, feldolgozás), az év nagyobb részében LAVOTTA zeneművészeti előadó is közreműködött e tekintetben.

A *hirlaptárban* dr. BORZSÁK István könyvtárnok vezette a kötelespéldányok naplózását, átvette és cédulázta az anyagot, a hiányosan beküldött anyagot reklamálta, kezelte a külföldi folyóiratokat, intézte a hirlapkölcsonzést, végezte a folyóiratok és hirlapok ügyében szükséges levelezéseket, a kutató közönségnek felvilágosítással szolgált. Résztvett szeptember 16-tól október 16-ig a FESTETICH-palotabeli fiókhelyiség költöztetésében és az anyagnak új helyiségben való elhelyezésében.

Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok végezte a hirlapok cédulázását, a hirlapoknak fedőlappal való ellátását, feldolgozta az ajándékként érkező anyagot, résztvett a FESTETICH-raktár költöztetésében, a régi cédulák alapján új kartoték lapokat irt (A—G-ig magyar lapok).

Dr. GÁSPÁR Margit könyvtári segédtsízt végezte a régi hirlapok új

cédulázását, résztvett a hírlapok új fedőlappal való ellátásában, kötelespéldányok átvételében, intézte a reklamációkat, résztvett a FESTETICH-palotai raktár költöztetésében, a könyvmatos lapokat rendezte és résztvett a könyvtári inspekciós szolgálatban.

A kéziratárban dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok, az osztály vezetője, végezte a középkori kódexek lajstromozását és TAGÁNYI Károly gyűjteményének feldolgozását.

Dr. RÉDEY Tivadar könyvtárnok intézte az osztály kölcsönzési, vásárlási ügyeit, résztvett a kutatók kiszolgálásában, időnkint megbízást nyert egyes könyvtári ügyiratok elintézésére, szerkesztette a könyvtár folyóiratát, a Magyar Könyvszemlét.

Dr. RÉDEY Tivadarné HOFFMANN Mária dr. könyvtárnok, a kéziratár napi munkáján (kölcsönzés, kutatók kiszolgálása, naplózás stb.) kívül az utolsó évek gyarapodásának és egyes nagyobb gyűjtemények feldolgozásával foglalkozott s az Irodalmi Levelestár regesztázását folytatta.

Dr. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok januártól októberig az adminisztrációhoz volt beosztva, május—júniusban olvasótermi felügyeletet és könyvkölcsönzést végzett, novembertől a kéziratárban nyert beosztást és rendezte a facsimile gyűjteményt (rendszerezés, cédulázás kartonokon, számozás, minden egyes darab eredetijének megállapítása).

ERNVEY József I. oszt. múzeumi őr feldolgozta a SZULYOVSKY-leveltárat, ODESCALCHI Artúr herceg hagyatékát.

A levéltári osztályt dr. SULICA Szilárd főkönyvtárnok vezette. Ő irányította az osztály költöztetését a múzeum épületéből a levéltár épületébe, intézte a vásárlásokat, résztvett az anyag naplózásában, feldolgozásában, a felek kiszolgálásában.

Dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok, résztvett a levéltári költözködési munkálatokban, végezte részben az anyag rendezését, revízióját s a kutatók kiszolgálását.

Dr. FEKETE NAGY Antal szakdíjnok végezte a családi levéltárak részbeni feldolgozását, a Vác-városi és a SZALAY Ágoston-féle gyűjtemények feldolgozását, az érdeklődőknek felvilágosítással szolgált és résztvett a kutatók kiszolgálásában és az adminisztrációban segédkezett (másolási munkák).

EPERJESY János I. o. múzeumi segédtiszt 1926 okt. 15-ig inspekciós szolgálatot végzett (délelőtt), okt. 15-től a levéltárba osztatván be, végezte a bélyegzést, revíziós és gépirásos munkálatokat.

A kötelespéldányok osztályát dr. GULYÁS Pál egy. c. rk. tanár, fő-

könyvtárnok vezette, ő törzskönyvezte a beérkező kötelezpéldányokat s tartotta nyilván az évi könyvanyagot.

Dr. GREXA Gyula alkönyvtárnok a kötelezpéldányosztályban végezte a naplózást, sorozatos kiadványoknál a törzslapreviziót, közreműködött a plakátanyag rendezésében, végezte részben a reclamációt és a törzskönyvezést.

ISTVÁNYI Károly könyvtári főtiszt készítette a bibliografiai cédulákat, szintén résztvett a kötelezpéldányok átvételében és törzskönyvezésében, kezelte a nyomdai kimutatásokat s az iskolai értesítők gyűjteményét.

Dr. CZOBOR Alfréd vm. főlevéltárnok 1926 októberig a levéltárban, azontúl a könyvtárban végzi az olvasótermi délelőtti inspekcziót.

SOHÁR Lajos irodasegédtsízt a könyvkölcsönzést intézte.

Dr. PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt és RAKSSÁNYI Anna kezelőnő az adminisztrációs szolgálatot végezték.

Dr. FEROS Vilmos főkönyvtárnok a vallás- és közoktatásügyi minisztérium országos pedagógiai könyvtárát rendezte.

A) A Könyvtár használata. a) A könyvtár helyiségében. 1. A nyomtatványi osztályban 11,950 kutató használt 26,318 művet; 2. a hirlaptárban 3490 kutató 6662 kötetet; 3. a kéziratárban 505 kutató 236 középkori, 669 újkori és 1 zenei kéziratot, 1196 drb és 16 tok irodalmi levelet és 2 irod. analektát; 4. a levéltárban 58 kutató 8641 oklevelet és iratot. b) A könyvtáron kívül. A nyomtatványi osztályból 5549 kutató 9339 művet kölcsönzött; a hirlaptárból 103 kutató 313 darabot; a kéziratárból 38 kutató 104 darabot; a levéltárból 19 kutató 2555 darabot.

B) *Kötésre* a nyomtatványi osztályból 1139 kötet került, javítás és aranyozás alá 171 drb, a hirlaptárban 25 kötet köttetett és 1431 kötet borítékoltatott.

C) *Gyapodás*. A nyomtatványi osztály a) kötelezpéldány útján 17,410, b) ajándék útján 2151, c) vétel útján 806, d) áttétel útján 91 e) hivatalos kiadványból 1. f) csere útján 3 darabbal, összesen 20,462 darabbal gyapodott. 2. A hirlaptár a) kötelezpéldány útján 35,329 számmal, b) ajándék útján 524 kötetten és 77 számmal, c) vétel útján 12 kötetten és 3 számmal, d) áttétel útján 4 kötetten, összesen 540 kötetten és 35,409 számmal gyapodott. 3. A kéziratár a) ajándék útján 321, b) vétel útján 640, c) áttétel útján 30 darabbal, összesen 991 darabbal gyapodott. 4. A levéltár a) ajándék útján 773, b) vétel útján

1491 darabbal és 70 fascikulussal, *c*) másolás útján 4, *d*) áttétel útján 556, *e*) letét útján 862 darabbal, összesen 3686 darabbal és 70 fascikulussal gyarapodott.

A könyvtár tisztviselői az 1926. évben a következő irodalmi munkásságot fejtették ki:

DR. LUKINICH IMRE

könyvtárigazgató, egy. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia levelező tagja.

1. Szerkesztette a Mohácsi Emlékkönyvet. (Bp. 1926.)
2. Szerkesztette a Nagyenyedi Albumot. (Bp. 1926.)
3. A M. Tud. Akadémia és a magyar történetírás. (Bp. Szemle 1926.)
4. Preussische Werbung in Ungarn. (Ung. Jahrbücher. 1926.)
5. A Bethlen fiúk iskoláztatása 1620—1626. (Nagyenyedi Album.)
6. Kossuth Országgyűl. Tudósításainak történetéhez. (M. Könyvszemle 1926.)

HAVRÁN DÁNIEL

osztályigazgató.

1. Harsányi István: Miskolczi Csulyak István élete és munkái. (M. Könyvszemle 1926.)
2. Iványi Béla: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. (U. o.)

DR. ISOZ KÁLMÁN

főkönyvtárnok.

1. Buda és Pest zenei művelődése. I. köt., 8. r. IV, 227, 1 l. (A M. Tud. Akadémia a Fővárosi díjjal tüntette ki).
2. Pray György értekezése a magyarok zenéjéről. (Zenei Szemle, X. évf. 208—212. l.)
3. Pray és Laborde. (U. o. XI. évf. 12—20. l.)
4. Bognár Ignác. (A Zene. VIII. évf. 45—47. l.)
5. Liszt Ferenc három kiadatlan levele Mosonyi Mihályhoz. (Magyar Könyvszemle XXXIII. k. 309—315. l.)
6. Kremmer Dezső. (Nekrolog. U. o. 426. l.)
7. Gutenberg Festschrift. (U. o. 181—182. l.)
8. Die Deutsche Bücherei nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens. (U. o. 182—185. l.)
9. Zenei Szemle rovata a Protestáns Szemlében. (XXXV. évf. 123—125., 275—278., 347., 534—535., 594—595. és 659—660. l.)

DR. SULICA SZILÁRD

főkönyvtárnok.

1. A múzeumi levéltár gyűjteményeiről. (M. Könyvszemle 1926. Külön lenyomatban is.)
2. Történetírás és történeti segédtudományok Romániában. (Felolvasás a Heraldikai és Genealogiai Társaság 1926 jún. 11-iki ülésén.)
3. Történetírás és történeti segédtudományok Romániában. (Turul, 1926. Külön lenyomatban is.)

DR. JAKUBOVICH EMIL

főkönyvtárnok, a M. Tud. Akadémia I. tagja, a M. Nyelvtud. Társaság titkára.

1. A gróf Zichy-nemzetség zsélyi levéltárának magyar nyelvemlékei. (M. Nyelv 1926. 143. l.)
2. A váradi püspökség XIII. századi tizedjegyzéke. (U. o. 220., 298., 357. l. Külön lenyomatban is.)
3. A Pray-kódex kiadása. (U. o. 226. l.)
4. Titkári jelentés a M. Nyelvtud. Társ. 1925. évi működéséről. (U. o. 150. l.)
5. G. Wells kódex-adománya. (M. Könyvszemle 1926. 427. l.)
6. Zalán Menyhért: Árpád-kori magyar vonatkozású kéziratok az osztrák kolostorok kéziratáiraiban. (U. o. 187. l.)
7. Adalékok az Anonymus-kérdéshez. (Kivonat 1925 nov. 9-én felolvasott akadémiai székfoglaló értekezéséből és felelet dr. Sebestyén Gyula birálatára. Akad. Értesítő 1926. XXXVII. k. 434. füz. 143—171. l.)
8. Ómagyar olvasókönyv. (A pécsi Tudományos Gyűjtemény egy kötete. Sajtó alatt.)
9. Cikk a Révai Nagy Lexikona pótköteteiben (Anonymus, Gesta Ungarorum, Kálti Márkus, újabban felfedezett magyar nyelvemlékek stb.)

DR. GULYÁS PÁL

főkönyvtárnok, c. ny. rk. egy. tanár.

1. Magyar életrajzi lexikon. (I. k. 3—5. füz., 257—640. hasáb.)
2. A m. kir. belügyminisztérium könyvtárának betűsoros címjegyzéke. (Szakok szerint rendezett katalógus. Bp., 1925. [1926] 8r., 4232 l. Név nélkül.)
3. Nekrológok és folyóiratszemle az Irodalomtörténet 1926. évf. minden számában.

DR. RÉDEY TIVADAR

könyvtárnok, a Magyar Irodalmi Társaság tagja.

1. Színházi szemle. (Napkelet. IV. évf. 1. sz.)
2. Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. (U. o. 2. sz.)
3. Két lírikus. (U. o. 3. sz.)
4. Színházi Szemle. (U. o.)
5. Mihály László versei. (U. o. 4. sz.)
6. Mécs László előadbestje. (U. o.)
7. Színházi szemle. (U. o. 5. sz.)
8. Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből. (U. o. 6. sz.)
9. Blaháné mint Shakespeare-színésznő. (U. o.)
10. Egy «nagy nő» élete és halála. (U. o. 7. sz.)
11. Sárközi György: Angyalok harca. (U. o. 8. sz.)
12. Kürthy György: Mars. (U. o. 9. sz.)
13. Oláh Gábor új versei. (U. o. 10. sz.)
14. Verő György: A Népszínház Budapest szini életében. (Századok. LX. évf. 7—9. sz.)
15. Tizenhárom vegyes közlemény. (M. Könyvszemle. XXXIII. 1—4. sz.)
16. Mohács emléke költészetünkben. (Mohácsi Emlékkönyv. Bp. 1926.)
17. Csathó Kálmán: Földiekkal játszó égi tünemény. («A XX. század magyar irodalma kritikákban» c. anthológiában. Bp. 1926.)
18. Hamvazó c. költeményének angol fordítása W. N. Loew Modern Magyar Lyrics c. anthológiájában. (Bp. 1926.)
19. Bemutatók és felújítások. (Bp. Szemle 1926. 592. sz.)
20. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét és Bulletin c. melléklapját.
21. Mohács emléke költészetünkben. (Felolvasás a M. Tört. Társulatban 1926. ápr. 29-én.)
22. Gyulai Pál és a történetírás. (Felolvasás u. o. 1926. dec. 16-án.)

DR. RÉDEYNÉ HOFFMANN MÁRIA DR.

könyvtárnok.

1. Barabás Miklós a Lánchidről. (Magyar Művészet 1926.)
2. Ács Gedeon bujdosó évei. (Három közlemény. Napkelet. 1926.)
3. Egy bujdosó naplójából. (Népeleti adalékok. Három közlemény. Népelet. — Ethnográfia. 1926.)
4. Irodalmi Levelestár. 2. kötet (A M. N. Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke IX.). Sajtóra készen.

ERNYEY JÓZSEF

I. o. múzeumi őr.

1. Régi cseh telepítések hazánkban. (Föld és ember. 1926. 2. sz.)
2. A borsod-bánfalvi kastély virágos kertje 1787-ben. (Term. Tud. Közöny 1926. 4. sz.)
3. Egy sárospataki jogász könyvei 1764-ben. (M. Könyvszemle 1926. 3—4. sz.)
4. Comenius Labyrinthusának első magyar fordítója 1716. (Előadás az Irodalomtörténeti Társaság májusi ülésén.)
5. A Szivy-család ismeretlen armálisa. (A Turul sajtó alatt levő számában.)

DR. SIKABONYI ANTAL

könyvtárnok.

1. Szerkesztette a M. Bibliofil Szemlét.
2. U. o. cikkek és könyvismertetések.
3. Cikkek és vers a Pesti Hirlapban.
4. Romain Rolland dans la littérature hongroise. (Liber Amicorum Romain Rolland, Zürich, 1926).
5. Szerkeszti a Bibliofil Könyvtárt.
6. Résztvett Rákosi Jenő művei jubiláris kiadásának (Franklin Társ.) sajtó alá rendezésében (tárcák két kötete.)
7. Cikkek a Révai Lexikon XIX. kötetében és a Tolnai Világlexikonban.

DR. ZSINKA FERENC

könyvtárnok.

1. Szerkesztette a Protestáns Szemlét.
2. Cikkek, nekrológok. (U. o.)
3. Könyvismertetés a Magyar Könyvszemlében.

DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.

könyvtárnok.

1. Egy felsőmagyarországi szcenárium a XVII. századból. Felolvasás az Egyetemet és Főiskolát végzett Nők Egyesületében. 1926. jan. 18.
2. A Bűvös Vadász pesti bemutatója. (Zenei Szemle 1926.)
3. Könyvismertetések az Egyetemes Philologiai Közöny és a M. Könyvszemle 1926. évfolyamában.

4. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I., II. és III. kötetéhez. (M. Könyvszemle. 1926. 1—2. füzet.)

5. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez. (U. o. 3—4. füz.)

DR. BARTONIEK EMMA

alkönyvtárnok.

1. Mohács Magyarországa. Br. Burgio pápai követ jelentései. Fordítás. (Bp. 1926. Napkelet Könyvtára 12. sz.)

2. Az Árpádok trónöröklési joga. (Századok 1926. 9—10. sz.)

3. Pais Dezső Magyar Anonymusa. (Napkelet 1926. 9. sz.)

DR. GORIUPP ALISZ

alkönyvtárnok.

1. Adalékok a külföldi magyar sajtó bibliográfiájához 1919—1925-ig. (M. Könyvszemle 1926.)

2. Irodalomtörténeti repertorium. (Irodalomtört. Közlemények 1926. I., II. és IV. sz.)

3. Néprajzi könyvészet. (Ethnográfia 4. sz.)

DR. TÓTH LÁSZLÓ

alkönyvtárnok, egyetemi magántanár.

1. Humbertus de Romanis reformtervei a pápaválasztásról. (Történeti Szemle 1926. 92—102. ll.)

2. Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776. (Römische Quartalschrift 1926. 330—54. ll., megjelent különnyomatban is.)

3. Magyar vonatkozás a római sajtó történetében. (Magyar Könyvszemle 1926. 367—9. ll.)

4. A vegyesházasságok ügye Magyarországon. (Budapesti Szemle 1926. augusztus, 311—4. ll.)

5. Steier Lajos: Görgey és Kossuth. (Századok 1925-6. 188—93. ll.)

6. Steier Lajos: Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei. (Századok 1925-6. 188—93. ll.)

7. Mohácsy Béla: A m. kir. államvasutak a világháború alatt. (Századok 1925-6. 410—1. ll.)

8. Radványi Nikolaus: Die Archive in der Podkarpatska Rus. (Századok 1925-6. 527—9. ll.)

9. Miskolczy István: Anjou Károly balkáni politikája. (Századok 1925-6. 530—1. ll.)
10. Pethő Sándor: Világostól Trianonig. (Századok 1925-6. 632—9. ll.)
11. Rackl Michael: Die griechischen Augustinusübersetzungen. (Századok 1925-6. 754—6. ll.)
12. Nel I centenario dalla morte del Card. Ercole Consalvi. (Századok 1925-6. 759—61. ll.)
13. Hubert Bastgen: Der Zustand des Katholizismus in Preussen im Jahre 1833. (Századok 1925-6. 761—3. ll.)
14. Hubert Bastgen: Vatikánische Akten aus den Jahren 1835/36. (Századok 1925-6. 761—3. ll.)
15. Huszti József: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. (Magyar Könyvszemle 1926. 404—5. ll.)
16. Zolnai Béla: II. Rákóczi Ferenc könyvtára. (Magyar Könyvszemle 1926. 405—6. ll.)
17. Végh Gyula: Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. (Magyar Könyvszemle 1926. 400—1. ll.)
18. Neue österreichische Biographie 1815—1918. (Magyar Könyvszemle 1926. 402—4. ll.)
19. Armando Lodolini: Elementi di diplomatica. (Turul 1926. 32. l.)
20. Zsinka Ferenc: Bethlen Gábor címeres levele papok részére. (Turul 1926. 36. l.)
21. Történelmi és régészeti közlemények. (Turul 1926. 36—7. ll.)
22. Virgínio Prinzivalli: Gli anni santi. (Katholikus Szemle 1926. 502—3. ll.)
23. Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. (8 órai Ujság 1926. 74. szám.)
24. Folyóiratszemle a Századok 1925-6. évfolyamában.
25. A készülő olasz nemzeti lexicon részére összeállította a felveendő magyar történeti címszavak jegyzékét.

DR. FEKETE NAGY ANTAL

szakdíjnok.

1. A magyar-dalmát kereskedelem. Bp. 1926. 8. r. 90 l. (Eötvös Füzetek VII.)
2. Ugyanennek olasznyelvű kivonata Relazioni commerciali tra l'Ungheria e la Dalmazia címmel Corvinában, 1926. 179—182 l.

DR. KOZOCSA SÁNDOR

önk. gyakornok, az Auróra-Kör M. Irod. Társaság titkára.

1. A szeretet költője. (Bácskai Élet 1926.)
2. Rákosi Jenő. (U. o.)

DR. CZOBOR ALFRÉD

beoszt. vm. főlevéltárnok.

1. Az első hazai hivatalos névbélyegző. (M. Könyvszemle 1926.)
2. Lósy püspök levele Pázmány Postilláiról. (U. o.)
3. A könyv mint zálogtárgy. (U. o.)
4. Iványi Béla: Gönc története. (Turul 1926.)

DR. NYIREŐ ISTVÁN

egyetemi könyvtárőr.

1. Könyvtártudományi cikkek a Studium Irodalmi Lexikonában.
2. Folyóiratok szemléje a M. Könyvszemle 1926. 1—4. füzetében.
3. A Föv. Nyilv. Könyvtár Értesítője. (M. Könyvszemle 1926. 3—4. füz.)
4. Az O. M. Iparműv. Múz. és Isk. Könyvtárának címjegyzéke. (U. o.)
5. Grafikai Művészetek Könyvtára. (U. o. 1—4. füz.)
6. Haebler: Handbuch der Inkunabelkunde. (U. o. 1—2 füz.)
7. Magyar Irodalmi Lexikon. (U. o. 3—4. füz.)
8. M. Sociographiai Intézet kiadványai. (U. o.)
9. Schneider: Handbuch der Bibliographie. (U. o. 1—2. füz.)
10. Ung. Jahrbücher, Bücherschau. (U. o. 3—4. füz.)

LUKINICH IMRE.

SZAKIRODALOM.

Gerstinger, Hans: *Johannes Sambucus als Handschriften-sammler.* (Festschrift der Nationalbibliothek in Wien. Hg. zur Feier des 200jährigen Bestehens des Gebäudes. Wien, 1926.) Különlenyomat, 4°, 251—400 lk.

A magyar kutatás eddig aránylag nagyon keveset foglalkozott a XVI. sz. mozgalmas humanizmusának feldolgozásával. Legjobban állunk, csak a legnagyobbakat véve számításba, OLÁH Miklós és VERANCICS Antal megismerésével, bár ezeknél is hátra van még a munka java. A másik két nagyjelentőségű, korán külföldre szakadt magyar humanista, DUDICH András és SÁMBOKI János ez idő szerint még rosszabbul állnak, hiszen az első nagyobb lépés tudományos feldolgozásuk felé, leveleik összegyűjtése és megfelelő kiadása, egyelőre a beláthatatlan jövő feladatai közé tartozik. Az utóbbi kettő közül azonban feltétlenül SÁMBUCUS áll jobban. Ezelőtt tizenegy évvel nálunk jelent meg ORBÁN Jánostól egy, a régibb irodalom felhasználásával készült vázlatos életrajza,¹ külföldön pedig a bécsi nemzeti könyvtár történetével foglalkozó gazdag irodalom természet-szerűleg lépten-nyomon beleütközött SÁMBUCUS könyvgyűjtő munkásságába s így alkalmilag becses adalékokat szolgáltatott humanistánk egyéb működésének ismertetéséhez. Az utóbbi kutatásokat most összefoglalta, kiegészítette s előreláthatólag hosszabb időre lezárta GERSTINGER műve, mely az összes, SÁMBUCUS által gyűjtött, ma még felkutatható görög-latin kéziratokat rendszeres vizsgálat alá veszi s igyekszik megállapítani előző tulajdonosaikat, a beszerzési helyet, időt és árat. Most kapunk először messze szétágazó kutatások alapján SÁMBUCUS nagyfontosságú kéziratgyűjtő tevékenységéről, mely szövegkritikusi munkájának kiinduló pontja, megbízható, összefoglaló képet. Csak ezek után lehet majd hozzáfogni SÁMBUCUS filológiai tevékenységének behatóbb ismertetéséhez. GERSTINGER meg is ígéri, hogy egy későbbi művét a filológus és kéziratkutató SÁMBUCUS ismertetésének fogja szentelni.

¹ SÁMBOKI Jánosról. Szeged, 1916. 70 l.

A munka első része életrajz-vázlat, melyben a szerző felhasználja az általa ismert, különböző könyvtárakban szétszórt kiadatlan SAMBUCUS-levelezést is. Mindamellett meg kell állapítanom, hogy az életrajz csak igen kevés ponton jelent nagyobb mérvű haladást az eddigi állapottal, pl. ORBÁN munkájával szemben. GERSTINGER maga különben, ki az eddigi gyér magyar kutatások eredményeit nem ismeri, első hézagos kísérletnek tekinti művének ezt a részét. Számunkra főleg abban van érdeke, hogy világosan megmutatja: micsoda nehézségekkel kell majd annak megküzdenie, aki valamikor hozzáfog a tudomány mai követelményeihez mért SAMBUCUS-életrajz megírásához. Egy olyan gazdag, változatos élet, melynek külső állomáspontjai pl. Nagyszombat, Wittenberg, Ingolstadt, Strassburg, Dôle, Páris, Pádua, Bologna, Genua, Napoli, Taranto, Brindisi, Róma, Firenze, Pistoia, Gent, Antwerpen és Bécs, s amelyben kisebb-nagyobb mértékben olyan emberek jutottak szerephez, mint Johannes STURM, Petrus APIANUS, P. LOTICHIVS, TURNEBUS, HENRICVS STEPHANVS II., OLÁH Miklós, Francesco ROBORTELLI, MURETUS, Petrus VICTORIUS, Jean GROLIER, Charles de l'ÉCLUSE, Cristophe PLANTIN, J. OPORINUS, CRATO von Crafftheim, BUSBECK, Jean DORAT, Joachim CAMERARIUS stb., egy olyan életpálya tudományos feldolgozása nem tartozik a könnyen megoldható feladatok közé. GERSTINGER vázlatos munkája elég szilárd keretet ad: a későbbi kutatás több ponton bizvást kiindulásnak veheti. Mindenesetre a megszabott keretekhez képest is vannak felemlíthető hiányai. Még ebből a vázlatból sem lett volna szabad kimaradnia VERANCICS Antal nevének, kinek néhány SAMBUCUS-hoz írt levele ki is van adva, vagy pl. SIRLETO bíborosának, kivel SAMBUCUS szintén levélbeli összeköttetésben állt. (V. ö. Vat. Lat. 6792. F. 127. SAMB. levelét «ad Card. SIRLETUM» az 1566. évből.)

A második, az érdemleges részben, melyhez az életrajz csak bevezetés, szerzőnk a már említett szempontok figyelembevételével SAMBUCUS könyvgyűjtő tevékenységét rajzolja. Itt GERSTINGER elsőrangú kutató munkát végzett s adatainak nagyobb mérvű kiegészítésére később is alig gondolhatunk, hacsak váratlanul eddig lappangó anyagot — pl. a gyűjtőmunkával kapcsolatos levelezés egy részét — nem sikerül a kutatások szeszélyes pártfogójának, a véletlennek segítségével megismernünk. GERSTINGER a legtöbb esetben a Nationalbibliothekben őrzött SAMBUCUS-kódexek bejegyzéseiből indul ki. Sajnos, ezeknek jó részét későbbi gondatlan könyvkötők megsemmisítették s így kérdéseire a kódexek tekintélyes részénél nem kaphat egyenes választ. Ahol a köz-

vetlen válasz hiányzik, ott széleskörű kutatással, élelemjű kombinációval próbál szerzőnk az igazsághoz hozzáférközni. Eredményei, illetőleg feltevései több ízben magyar szempontból is érdekesek s akkor is figyelemre méltók, ha egy vagy más okból nem mondhatók végérvényeseknek. Nem hiszem pl., hogy a SAMBUCUS-gyűjteményben lévő állítólagos görög KORVIN-kódexek (Theol. gr. I, 219, Phil. gr. 29.) vándorújtára vonatkozó nézete, mely szerint ezek BEATRIX útján kerültek volna az aragóniai ház könyvtárába s onnan SAMBUCUSHOZ, minden részletében általános elfogadásra számíthatna. Maga a probléma azonban megérdemli a legnagyobb figyelmet.

A régiebb tulajdonosok kilétének megállapításánál becsúszott egy-egy tévedés. Ilyen esetekben ugyanis a kutató sokszor lexikonokra, életrajzgyűjteményekre szorul, már pedig e szükségszerű kompilációk nem mindig adják a legjobb útbaigazítást. Így pl. két latin kódexnek (139. és 157. sz.) előző tulajdonosa Phil. PODOCATHARUS CYPRIUS volt. A 157. számúban, mely rhetorikai munkákat tartalmaz, a következő nagyértékű bejegyzést találjuk: «Ego philippus podocatharus Cyprius mihi hec rhetorica etc. emi a domino thoma romano de cypro, die primo febr. 1452.» Szerzőnk megjegyzi: «Wohl der bei Jöcher III. 1643. genannte PODOCATHARUS, der um 1566 gelebt und eine *Historia de rebus Cypriis* geschrieben hat». Hogy ez nyilvánvaló tévedés, azt azonnal látjuk a két évszámból: nem élhetett 1566 körül az, aki 1452-ben már könyvet vett. Kétségtelenül azonos ez a Phil. POD. azzal a rejtélyes humanistával, aki CALLIMACHUS Experiens állítása szerint Pierpaolo VERGERIOVAL együtt élt VITÉZ János váradi udvarában: «Erant ibi eodem tempore duo viri eruditissimi, Paulus VERGERIUS et Philippus PODOCATHERUS, quorum ob diversam necessitatem ille Italia, iste Cypro relicta contulerunt se ad eundem episcopum, veluti ad confugium bonorum omnium ac litterarum asyllum, quotiens calamitas aliqua ingruisset». (ÁBEL, *Analecta*, 163 l.) Később ez a Phil. POD. GUARINO Veronese ferrarai iskolájában tanult s többek között összeköttetésben állt a magyar történelemből jól ismert LASSOCKI Miklóssal is, VITÉZ János és HUNYADI János bizalmas emberével. (V. ö. SABBADINI, *R. Epistolario di GUARINO Veronese* III. 411—12; 508—10 lk.) Az a sejtése azonban igaz GERSTINGERNEK, hogy Philippus rokona volt az 1506-ban elhunyt Ludovicus PODOC.-nak, aki viszont JANUS PANNONIUS ifjúkori jóbarátja volt.

Mindent összevéve GERSTINGER műve az apróbb egyenetlenségek ellenére alapvető munka SAMBUCUS kézirat-gyűjteményének megismerés-

sére. S még ennél is fontosabb, hogy körültekintő alaposágával kiinduló pontja lehet a XVI. sz. legjelentékenyebb magyar humanistájának életét és működését felderíteni célzó további kutatásoknak. Hangsúlyozom humanistánk magyar voltát. GERSTINGERben megvan a hajlandóság arra, hogy ezt egy szerintem tévesen értelmezett levél-idézetre való hivatkozással elhomályosítani próbálja. A kérdést most nem akarom bővebben fejtegetni, annak a bizonyítására azonban bármikor készséggel vállalkozom, hogy a nemzetközi tudományos nagysággá emelkedett magyar nemesfi érzésben mindvégig, még a bécsi udvarban is, hű fia maradt szerencsétlen hazájának.

(Szeged.)

HUSZTI JÓZSEF.

Altungarische Erzählungen. Ausgewählt und übersetzt von Robert Gragger. Berlin és Lipcse. 1927. Walter de Gruyter & Co. 8°, 4 sztl. levél, 218 (1) lap.

A tragikus sorsú, fiatalon elhunyt berlini magyar professzor sokoldalú tevékenységének igen jelentékeny, sok szép publikációt eredményezett része volt az a munkásság, melyet a magyar népi és műirodalomnak a német tudós világgal és művelt nagyközönséggel való megismertetésére és megkedveltetésére fejtett ki. Még életében bocsátották közzé magyar népdalgyűjteményét, de a balladák magyar kötetét és az «elbeszélések» német fordítását már nem láthatta meg nyomtatásban.

Ez utóbbi posthumus munka méltó betetőzése GRAGGER e publikáció-sorozatának. GRAGGER «ó-magyar elbeszélések» című kiadványában a középkori latinnyelvű magyar irodalom legérdekesebb részleteit óhajtotta bemutatni a német közönségnek. Az anyagot a legrégebb magyar történeti művek szolgáltatták: az ÁRPÁD-kori gesták, ezeknek ANJOU- és MÁTYÁS-kori átdolgozásai s a magyar szentek életiratai, melyekből GRAGGER hivatott keze a legszerencsésebben választotta ki s állította össze a legköltőibb, legszínesebb «királyidylleket», valóságos gyöngy-sorát fűzve egybe a magyar királyok és hősök dicső tetteit előadó epizódoknak.

Elbeszéléseit természetesen ATTILÁVAL kezdi a kiadó, megemlékezik azután minden kimagasló ÁRPÁDRÓL: hősookról és szentekről, míg befejezésül a Nagy-Magyarországról szóló IV. BÉLAKORI jelentéseket és tatárjárásnak ROGERIUS mester tollából származó megkapó leírását választotta.

A fordítás igen szép, szebb mint e középkori históriák bármely magyar fordítása (leszámlítva PAIS Dezső mintaszerű magyar *Anonymus*-át).

Ha akadnak is benne itt-ott félreértések, GRAGGER német fordítása hűség dolgában is messze meghaladja SZABÓ Károly magyar átültetéseit.

Sajnos, az utolsó simítást e kiadványán a kiadó már nem végezhette el. Innen van az is, hogy a feldolgozott históriáknak és legendáknak igen szép irodalmi és irodalomtörténeti méltatása mellett, azoknak forrásértékét, historiografia-történeti jellemzését adva már nem használhatta fel a legújabb tudományos eredményeket. Így megállapításai itt-ott már nem aktuálisak. GRAGGER nem foglalt állást valamely theoria mellett, hanem felsorolta a különböző felfogásokat. Hiszen korai elhúnytá megakadályozta abban, hogy ezt az inkább vázlatnak tekintendő bevezetést véglegesen kidolgozhatta s az ő finom és kényes ítéletével befejezettek mondhatta volna. Igen szép munkát végzett azonban a jegyzetekben.

A tartalomhoz méltó, gyönyörű külső formában kiállított, különleges, a *Bécsi Képes Krónika* fraktur-írására emlékeztető betűtypussal nyomtatott könyv — reméljük — a német közönség mellett a magyar olvasót is meg fogja hódítani. Latinul nálunk nem igen olvasnak, s e históriák — a régi magyar elbeszélések — magyar fordításai nem tudják a mai közönség érdeklődését ébren tartani.

Reméljük, hogy GRAGGER kiadványa, mely már külsejével is díszére válik bármely amateur-könyvtárnak, finom ízléssel, szerencsés kézzel összeállított, gyönyörű formába öntött tartalmával kivívja magának az őt megillető helyet.

BARTONIEK EMMA.

Československé knihovnictví. (Csehszlovák könyvtáran.)
8°, I—X, 1—612 és 2 számozatlan l. 114 ábrával és műmelléklettel. Praha, 1925.

E cím alatt Zdeněk V. TOBOLKA szerkesztésében több szakember közreműködésével kiváló bibliológiai munka látott napvilágot Prágában, amely nagyobb nemzeteknek is díszére válna, miután e tudomány szak terén a legmodernebb eredményeket is magában foglalja. Rendkívül hasznos és nélkülözhetetlen kézikönyv ez, mert a könyv és könyvtárügy történetével és fokozatos fejlődésével foglalkozik a legrégebb idők-től kezdve a mai napig s egyúttal mindenütt megrajzolja a jövő feladatait is. A munka a bevezetésen és a név- és tárgymutatón kívül XXIV. fejezetre oszlik, amelyek a következőket tartalmazzák:

I. *A könyvtáran fogalma és irodalma.* (Az alapvető munkák között FERENCZI Zoltán: *A könyvtáran alapvonalai.* Bp. 1903. c. műve is.)

II—V. *A könyv. Az írott és nyomtatott könyv. A könyvnyomtatás*

története. A könyvvel való bánásmód és annak konzerválása. A könyvkötés és története.

VI. *A bibliofília.* Ezt a fejezetet a sorok között szinte érezhető ügyszeretettel Jarmil KRECAR írta meg. A fejezet első részében a bibliofília fogalmával foglalkozik. A bibliofilizmus szerinte ugyanazon szellemi diszpozíciókat tételezi föl, mint a művészet iránti érzék. Ezt nem lehet mesterségesen beoltani az emberbe és nem lehet lebecsülni, ahol megvan. Született érzék az a széppel szemben. Ebből a szempontból a bibliofília a könyvnek, mint műalkotásnak felfogása. A könyvgyűjtés csak tágabb értelemben bibliofília, szűkebb értelemben ez a könyv tökéletességére való törekvés. A bibliofília Franciaországban és Németországban keletkezett; Angliában a legújabb időben új csapásokon indult el, míg Olaszországban tulajdonképpen a könyvnyomtatás kezdetén nyilvánult meg a formai tökéletesedés szellemében renaissance tendenciákkal.

A bibliofília követelményei számosak és elágazóak. Franciaországban a bibliofília ideálja általában a grafikailag, elsősorban azonban maratott illusztrációkkal ékesített könyv, amely csupán elenyésző kis példányszámban jelenik meg; Németországban elsősorban a kifogástalan tipografiai munkát értékelik, az új, speciális és először használt betűtipusokat. Minden bibliofil edíció alapföltétele azonban a tartós, szemrevaló papiros és a kifogástalan kötés. A továbbiakban a könyvgyűjtő számára mindenekelőtt az editio princeps s az eredetiben kiadott könyv bír értékkel. Csak ha posthumus műről van szó, akkor értékeli a könyvet egyedül pozitív tárgyi értéke szerint, miután le kell mondania a könyvnek az íróval való személyi összefüggéséről.

Ha illusztrált könyvről van szó, akkor nemcsak az első kiadásnak, hanem számozás esetén az alacsonyabb sorszámú példánynak is nagyobb értéke van. A bibliofil könyv illusztrációja és grafikai kiállítása megint külön követelmények alá esik. Csupán eredeti grafikai módszerek engedhetők meg, amelyeknél minden példány eredeti és ezeket a módszereket akkép kell alkalmazni, hogy mindenben megfeleljenek a könyv fogalmának és jellegének. Eredeti módszerek: a fametszés, litografia, metszet és maratás. A reprodukciós módszerek közül — amikor nem lehet használatuk elől kitérni — csupán a következők fogadhatók el: a heliogravura, a teljes vonalú rajzok számára a cinkografia és legújában a neotipia és hollarotipia, amelyeket tökéletes reprodukcióknak tartanak. A grafikai részt azonban mindig alá kell rendelni a könyvnek, amelynek eszméje a vezető és irányadó.

Minden bibliofil könyv alapja azonban a papír és a nyomás marad. A legjobb és legtartósabb a japán papiros, azonban némileg kényes. Tökéletes papiros a hollandi (Zanders vagy Van Geldern). A szerző ezután felsorakoztat néhány csehországi kézi papirmalmot, amelyek kitűnő papírt gyártanak bibliofil célokra.

A következő szakaszban a bibliofília keletkezését tárgyalja megjelölhető részletességgel. A könyvek egyes gyűjtői és kedvelői, vagy pedig szerzői voltak azok, akik az írott és kéziszajton nyomott, régi könyvek szépsége felé fordultak; az egykori könyvnyomtatók esztétikájának alapján a jó könyvkészítés szabályait föllállították s a modern időknek megfelelően alkalmazták és realizálták.

A negyedik szakaszban a bibliofília elterjedéséről számol be. A két legelső bibliofil folyóirat a párizsi «Byblis» és a londoni «The Fleuron». Az európai bibliofil-egyesületek között megemlékezik a bécsiről (1912) és a két prágai német egyesületről, azonban a magyar «Bibliofil Társaság»-ról nem tud.

Oldalakon át tárgyalja a cseh bibliofiliát, melynek során minden jelesebb könyvnyomtatóról, könyvkötőről, illusztrátorról és kiadóról megemlékszik. A cseh bibliofília körül nagy érdemei vannak Karel DYRYNK-nek (1908), PREISSIG-nek és Ludvik BRADÁČ-nak. Nagyon érdekes sorokat szentel a bibliofil könyv kötésének is, amelynél az íveket sem varrják össze, nehogy ezek ezáltal megsérüljenek. A kötés egészsbőr és egészpergament. Az «Ex libris» keletkezését, fontosságát és művészetét is külön szakaszban tárgyalja. Végül a bélyegzőnek szerepéről ír, amelynek talán a tirage-on volna a helye, mert azt a bibliofil könyv címlapjára nyomni, egyenlő annak a megsemmisítésével. Egyébként az «Ex libris» pótolhatja a bélyegzőt.

VII. *A könyvtár.* A könyvtárak története. A világ legnevezetesebb könyvtárainak ismertetése. (Hiányzik Kína és India. A SZÉCHÉNYI-könyvtár leírása kissé rövid és nem teljes. Egyáltalában nem említi a bpesti Egyetemi Könyvtárt, amely pedig a XVII—XVIII. század felvidéki, cseh [bibliai] nyelvű, ú. n. jezsuita irodalmának leggazdagabb gyűjteményét foglalja magában. Ki kellett volna emelnie azt is, hogy a SZÉCHÉNYI-könyvtár a legteljesebb forrása a magyarországi «Slavicá»-knak, beleértve ebbe a hirlapirodalmat is. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtáráról és a Fővárosi Könyvtárról sem történik említés.)

VIII. *A könyvtárügy és a törvényhozás.*

IX. *A könyvek beszerzése.*

X. *A könyvek kiválasztása* (köz- és népkönyvtárak).

XI—XII. *Növedéknapló. A könyvtárak veszteségei* (háborúk, tűzvészek, rágcsálók, férgek stb.)

XIII—XIV. *Könyvtárak építése és berendezése.* (Épület, fűtés, világítás, tisztviselők szobái, cédulakatalógus-szekrények, laboratóriumok, olvasóterem stb.)

XV—XVI—XVII. *A könyvek jelzése és felállítása. Helyi jegyzék (katalógus). Revízió. Kikölcsönzési szabályok és rendszerek.*

XVIII. *A könyvtár alkalmazottai.* A könyvtárosok szervezetei. Csehszlovákiában «azokban a községekben, ahol a nemzetiségi kisebbség a lakosságnak legalább 10%-át alkotja, vagy legalább 400 személyt számlál, vagy ahol kisebbségi iskola működik, a könyvtári költségvetésből a nemzeti kisebbség irodalmára oly összeget kell fordítani, amely a legutolsó hivatalos népszámlálás útján megállapított nemzetiségi kisebbség számának megfelel». (418. old.) (Bár a politikának már a népszámlálás eredményeire is kihatása van, szeretnők remélni, hogy ez legalább ebben a formában nemcsak papiroson marad meg!)

XIX. *A bibliografia.* Itt meglehetősen irodalmat is ad. Hiányzik a magyar művek közül APPONYI gróf könyvtárának bibliográfiája s alulírottak földrajzi bibliográfiája a Felvidékről; a tótok közül LOMBARDINI.

XX—XXI—XXII—XXIII—XXIV. *A katalógizálás.*

A munkát betűsoros név- és tárgymutató fejezi be, amely azonban, sajnos, meglehetősen hiányos. Ezt az összeállítást kár volt segédereire bízni. Egyébként, mint már említettük, a mű lelkiismeretes tanulmányoknak eredménye s a bibliológiában nagy nyereséget jelent. Természetesen mindenütt a cseh könyv, könyvnyomtatás és könyvtár-történetével foglalkozik a legrészletesebben s az ábrák, műmelléletek túlnyomó részben szintén innen vannak véve. A Corvin-kódexek viszont hosszabb tárgyalást érdemeltek volna. A könyv kiállítása nyomdatechnikailag is elsőrangú.

Hézagpótló és nagyon üdvös vállalkozás volna e cseh munkának magyar pendant-ját megírni és kiadni, amivel nemcsak a magyar, hanem az európai kultúrtörténelem is gazdagodnék, tekintve azt, hogy a magyar bibliofília és a magyar könyv története sokkal gazdagabb és tanulságosabb multa tekinthet vissza, mint a cseh. Megkönnyítené a munkát az is, hogy e téren már nagyon szép irodalom áll rendelkezésünkre, pl. MÁTYÁS Corvináit illetőleg.

PODHRADSKY GYÖRGY.

Bártfai Szabó László: *A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi család története.* III. kötet. 1820—1920. Budapest, 1926. K. M. Egyet. Nyomda. 599, 1 l. 3 mell. n. 8°.

A SZÉCHENYI nemzetség történetének jelen harmadik kötetével Bártfai SZABÓ László dr. befejezte a család történetéről írott munkáját. Szép és nehéz feladatot oldott meg ezzel, mert 1908 óta, amikor a SZÉCHENYI-család nemzetségük történetének kiadását elhatározta, 1911-ben az első, 1913-ban pedig a második kötetet jelentette meg. E nagy buzgóságú munkát megszakította a világháború, amely a szerzőt is fegyverbe szólította, majd ennek befejezte után a reánk szakadt súlyos, válságokkal telt időszak, mely az ily irányú munka megjelentetése elé ugyancsak nagy akadályokat gördített. Mindezeknek leküzdése után megjelent az új kötet.

Minden családtörténetnek a köztörténettel szemben az az érdekessége, hogy közvetlenebb, az emberi lét folyásával inkább hoz kapcsolatba bennünket. Míg a köztörténetben nagy elvek, országos érdekek küzdelmeivel, külső behatások elhárítására vagy felvételére irányuló nagy mozgalmakkal ismerkedünk meg, addig a családtörténetek rávilágítanak azokra a tényezőkre, amelyekbe az országos ügyek bele vannak ágyazva, melyek a nagy vezetőket szülik és ezeknek sikerét vagy bukását idézik elő. Valamely nemzetség legszerényebb tagjának élete is oly képet nyújt, mely egy kor, egy nemzedék közszellemével kitűnően megismertet, csak szem kell hozzá, hogy meg is lássuk.

Dr. Bártfai SZABÓ László jelen kötete gróf SZÉCHENYI Ferenc, a Nemzeti Múzeum megalapítója gyermekeinek történetével ismertet meg bennünket, akik közül természetesen a Legnagyobb Magyar, SZÉCHENYI István grófnak élettörténete egész kerek monografiává nőtte ki magát. Az ő életével a művet tulajdonképpen be is fejezte, mert SZÉCHENYI István gyermekeinek élete folyása már oly közeli időben zajlik le, hogy ehhez a szükséges történelmi távlat még nincs meg s így egészen röviden jelzi előttük főbb mozzanatait.

Folyóiratunk szempontjából különösen érdekesek azok a szakaszok, amelyekben SZÉCHENYI Lajos grófnak a Nemzeti Múzeum gyarapítása körüli érdemeiről, Pál gróf kis, de válogatott könyvtáráról, a családi levéltár kezelése és együtt-tartása körüli tárgyalásokról és intézkedésekről van szó. Nem szabad megfeledkeznünk Bártfai SZABÓ László dr.-nak gróf SZÉCHENYI István magánkönyvtáráról egybeállított katagolusáról

sem, mely a Nemzeti Múzeum kiadásában 1923-ban látott napvilágot s amely tulajdonképen kiegészítője a Legnagyobb Magyar élettörténetének, belevilágítván a nagy államférfiu gondolatvilágába, érdeklődési körébe.

A SZÉCHÉNYI-család történetének István gróf halálától számított idejéről, a nagy nemzeti leszármazási táblázathoz fűzött, gondos névlajstrom ad számot. Végül fel kell még említenem a rendkívül gazdag jegyzetanyagot, mely sok, a szöveg folyamatossága folytán abba fel nem vett, érdekes részletet tartalmaz s mely tanubizonyoságot tesz arról a hangyaszorgalomról, mellyel a szerző e munkáján dolgozott. Ezt a befejező kötetet Bártfai SZABÓ László dr. meglelégedéssel sorozhatja az előbbi kettő mögé, mint azoknak egyenjogú, méltó befejezőjét.

Isoz K.

Aktuális kérdések irodalma. *Fővárosi Könyvtár.* 38. és 39. sz.

A Fővárosi Könyvtár régi kezdeményezésű aktuális bibliografiáit újból megjelenteti s ezzel igen hasznos szolgálatokat tesz. Az érdeklődőknek áttekinthető összeállításban megadja, hogy valamely kérdésre vonatkozóan mily munkákat találhat meg a Fővárosi Könyvtárban s a kartotékban való keresést a cím mögé nyomott könyvtári szám teszi feleslegessé. Az idén a BEETHOVEN-ünnepek előtt jelentette meg a 38. számú bibliografiáját (4 lap.), mely 63 címszót tartalmazott. A 39. számú bibliografiát az olasz-magyar barátsági szerződés alkalmából az «Olasz-magyar kapcsolatokról» bocsátotta ki. E 8 lapú füzet 179 címszavát gondos csoportosításban és igen áttekinthetően nyújtotta. I. K.

Bibliofil Könyvtár. Szerkeszti: *Sikabonyi Antal.* 1. szám; *Zoltán Ferenczi: List of the translations of Jókai's works into foreign languages.* With foreword by: *Eugene Rákosi.* Bp. 1926. Grillkiadás. 8°. 43 l.

A Magyar Bibliofil Szemle után, mely folyóirat eddeig legizlésebb kiállítású és leggazdagabb tartalmú könyvművészeti szaklapunk volt, a lap szerkesztője, dr. SIKABONYI Antal, ismételten újabb kezdeményezéssel, a *Bibliofil Könyvtár* megindításával lepte meg a könyvkedvelő szakközönseget. A *Bibliofil Könyvtár* jelentősége kettős: egyrészt a művelt külföldnek szól, másrészt a minket körülvevő ellenségeknek, lássák azt, hogy »milyen nagy multja van könyvkultúránknak a tőlünk elszakított részeken» is. Valóban elengedhetetlenül fontos volt már az, hogy a külföld nagyjai lássák a magyarság irodalmi kultúrfölényét is, s egyúttal lássák azt,

hogy mennyivel túlszárnyaljuk és mennyivel felülemelkedünk elnyomóinkon. SIKABONYI alapvető előszavával és RÁKOSI kitűnő bevezetésével JÓKAIT reprezentálja ez a füzet, a nyelvünkön kívül 25 nyelven olvasható JÓKAIT, kinek művei 333 kiadásban forognak a német közönség kezén és több mint ezer példányban az egész művelt emberiségében. VICTOR HUGO, ROMAIN ROLLAND, TOLSZTOJ nevei messze elmaradnak a JÓKAIÉ mögött, ha a világirodalomban való széleskörűségét vizsgáljuk; tehát JÓKAI az az írónk, ki nemcsak nemzeti közkincsünk, de az egész világirodalom fejlődésének organikus eleme.

Angol (119 kiadás 42 műből), német (333 kiadás 194 műből), svéd, dán, holland, finn, észt, lett, francia (45 kiadás 38 műből), spanyol, olasz (17 kiadás 14 műből), oláh, horvát, eszperantó, zsidó, orosz (37 kiadás 34 műből), örmény, litván, lengyel, cseh, szlovén, szerb, bolgár, ruthén és tót nyelven; egyszóval 25 nyelven 1153 kiadás 849 műből, jórészt különálló novellák, részben önállóan, részint folyóiratokban. A *Fekete gyémántok* örvend a legnagyobb kedveltségnek: németül 10-ik kiadását rendezték sajtó alá 1919-ben a híres *Reclam's Univer. Bibl.* egyik füzete gyanánt, angolul 7 kiadást ért meg. A mű összeállításában közreműködtek: Dr. CSEKEY István, dr. DIVÉKY Adorján, G. N. MAYERHOFER, dr. PODHRADSKY György, dr. YOLLAND Arthur és dr. GÁL János.

A nemzeti és általános kultúra szempontjából jelentős *Bibliofil Könyvtár* izléseesen kiállított és kitűnően szerkesztett füzeteinek további számaint érdeklődve várjuk; az idegen nyelven megjelent MIKSZÁTH, HERCZEG, GÁRDONYI, MÓRICZ, stb. művek jegyzékét. Valóban «a könyvszeretet ma már nem magánügy, hanem nemzeti ügy», amint az előszóban SIKABONYI Antal megállapítja, hiszen «a magyar könyv útjának nincsenek határai», JÓKAI, PETŐFI, MADÁCH művei a művelt emberiség egyetemes kultúrzsükségletét elégítik ki s ragyogó nevük ott fénylik SHAKESPEARE, GOETHE és DOSZTOJEVSZKIÉ mellett.

Dr. KOZOCSA SÁNDOR.

Dr. György Lajos: *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája.* 1925. év. (Erdélyi Tudományos Füzetek 7. sz.) Cluj-Kolozsvár. 1927. Minerva-ny. 8°. 26 l.

Beszélő adatokról számol be már másodszor GYÖRGY Lajos, erdélyi szellemi életünk jeles bibliográfusa. Olyan adatokról, melyek száraz tény gyanánt szerepelnek és mégis azt bizonyítják, hogy olyan nagy fölényben vagyunk elnyomóink felett, amilyenre kevés példa akad a világhistóriában. Valóban «az alábbi bibliográfia nem pusztán könyv-

jegyzék, hanem bátorító, felemelő, vigasztaló és erőt adó szellemtörténeti adatgyűjtemény, amely mellettünk áll» és tegyük még hozzá, hogy büszkén hirdeti irodalmunk megcsonkíthatatlan szellemi egységét, még az erőszakosan készített határokkal szemben is.

Míg 1924-ben 292 drb. könyv jelent meg, addig 1925-ben már 415; ebből 24% a szépirodalom. Új tehetség önálló kötettel nem jelentkezett s mégis «a könyvek száma nemcsak számbelileg nőtt az előbbi évhez mérten, hanem szellemi súlyban is gyarapodott». Megdönthetetlen bizonyság ez: kultúrfölényünk nagysága és ereje.

Dr. K. S.

Általános magyar könyvjegyzék. Szerkesztették: *Pikler Blanka és dr. Braun Róbert.* Második bővített és javított kiadás. 37. számú könyvjegyzék. Bp., 1927. Lantos. 8°. VI., 806 l.

E könyvjegyzék a könyvárusi forgalomban élő, vagy legalább is itt-ott lappangó könyvekről emlékezik meg. Tudományos apparátussal készült az olvasóközönség részére, de haszonnal forgathatják a különböző szakok bűvárai is, mert sok, még lappangó könyvadatot ment át a jelenbe s a ma könyvvizonyainak vehemenciájáról (minden téren) nyújt érdekes képet.

Szakbeosztása a DEWEY-féle decimális rendszer a maga nehézségeivel és visszatéréseivel, t. i. egy könyv két helyen is szerepel. Az első kiadáshoz (1925) mérten kibővült, annyival is inkább, hogy az egyes művek címeit is besorozta a mutatóba. Sok helyen előfordul az is, hogy regény a verses művek közé kerül (TÉREY S.: *Visszatérés*) s viszont, az ilyen hibákat az anyag terjedelmén kívül mentheti az, hogy a szerkesztőknek pusztán csak a beküldött címek állanak rendelkezésre, azonban a kiadói jegyzékekben ezeknek a pontosabb adatoknak (mi vers, mi regény, vagy dráma stb.) utána lehetne nézni. Tévedésből a *Kisfaludy-Társaság nemz. könyvtára* cím alatt felsorolják a Társaság összes kiadványait, holott e sorozatba csak hat kötet tartozik.

Dr. K. S.

A budapesti kir. Pázmány Péter tud. egyetem bölcsészeti karán az 1924/25—1925/26-ik tanévben elfogadott doktori értekezések kivonatai és az 1919/20—1923/24. tanévekben elfogadott doktori értekezések jegyzéke. Összeállította a dékán. Bp., 1925, 1926. A kar kiadása. 8°. 150, 132 l.

Nagyon üdvös dolog volt a nehéz évek miatt kinyomtatásra nem kerülhetett doktori értekezéseknek legalább a jegyzékét, vagy ami még jelentősebb mozzanat, mert képet is nyújt az egyes dolgozatokról, tartalmi kivonatait összegyűjtve közrebocsátani. A súlyos gazdasági és nyomdai viszonyok dokumentuma ez a két füzet. Azért készült, hogy a jelöltek ne pazarolják erejüket ugyanegy feladat kidolgozására, hiszen ennek hiánya nagyon meglátszik a dolgozatokon, amit a speciális, sőt újszerűbb témákon kívül egyes tárgyak visszatérő jellege is mutat. (Elég a háromszor-négyszer feldolgozott PETELEI István, VADNAI Károly és ifj. ÁBRÁNYI Kornél dolgozatokra utalni!)

Nagy egyoldalúságra, sőt teljesen egyvonalúságra mutat az, hogy az értekezések között még elvétve sem találni olyant, mely a könyvtártannal, a könyvművészettel, a bibliográfiával és bibliofiliával foglalkozna, holott, hogy mást ne említsek, Németországban ez a tudományág majdnem olyan tért hódított, mint az irodalomtudomány vagy a história, hiszen a könyv története, fejlődése, kialakulásának nemzeti kapcsolatai a legjelentősebb kultúrhistoriai mozzanatok.

Az összeállított dolgozatok kivonataival nagy szolgálatot tett a bölcsészeti kar különösen a speciális kutatásokon felépülő tudományszakoknak.

KOZOCSA SÁNDOR.

Dr. Vajda Gyula: *Az irodalom szeretete.* Sopron, 1927.
Horváth Kálmán ny. 8°. 31 l.

A kis füzet kritikai tanulmánynak készült, azonban tárgyát csak itt-ott közelíti meg, hiszen alig esik szó a dolgozatban az irodalom szeretetéről, annak egységesítő és nemzetnevelő hatásáról, mélységes, megvilágító erejéről. A dolgozat Császár Elemér nemrég (1925.) megindított, nagyértékű és fejlődésbeli jelentőségében minden más ilyen jellegű kezdeményezést túlszárnyaló Irodalomtörténeti Füzeteivel kapcsolatban — az egyes füzeteknek szoros tartalmikivonat ismertetésén belül — tárja eléink egy gondolkodó ember véleményeit irodalmi eseményekről és írókról. Szempontjai egyoldalúak, amennyiben a mai differenciáltabb lelkivilágú egyéniség szemszögének látási lehetőségét nélkülözik s némely helyén irodalmunk régi jelzői és szakkifejezései kelnek életre. Tárgyalása sem elég egységes, hiszen nem ragaszkodik a füzetek megjelenési sorrendjéhez s ez azt eredményezi, hogy pl. GYULAI Pálról ADYRA (BERZEVICZY nagyhatású beszédével kapcsolatban) tér, akit különben elég mély megértéssel tárgyal, s végül RÁKOSI Jenő jubileu-

máról emlékezik meg. Irodalmi felfogása tiszteletreméltó, hiszen nagy íróink olvasására serkent, Császár Elemér előszava érdekes dokumentuma annak, mint lehet egy nem nagy jelentőségű füzet elé szép és értékes sorokat írni.

Dr. K. S.

Szeibert János: *Sárvár monográfiája*. Huszár Károly előszavával. («A Falu könyvtára» 33. szám.) Szombathely. 1926. Dunántúli ny. 8°. 88 l.

A tanulmány két részre oszlik: a történelmi előzményekre és a jelen állapotokra. Az első részben ismerteti Sárvár őstörténetét, elnevezését és privilégiumait, majd a vár történetét foglalja össze s a NÁDASDYAK determináló hatását vázolja. Ezután következik könyvének a sárvári híres nyomdát tárgyaló része. A legelső magyarnyelvű könyvnyomtatóműhelyt itt állították fel s ezzel valóban «elévülhetetlen nevet biztosított magának Sárvár a magyar kultúrában», amint ERDŐSI SYLVESTER János írja grammatikájában: «itt kezdtük a könyvnyomtatás isteni munkáját». 1539-ben jelent meg a nyomda első terméke, a többiek közül a leghíresebb, MAGYARI István könyve: *Az Országokban való soc Romlasoknac okairól*. (1602.) Nyomdatörténeti adataiban a szerző semmi újat nem derített ki, sem új szempontból nem világította meg a magyar könyv és kultúra útjának eme legjelentősebb stációját. A jelenlegi állapotok rajzában száraz statisztikai adatokat regisztrál. A tárgyalás eléggé szaggatott, néhol hézagos, a történeti fejlődés nem elég éles és világos (a sok rövid és mindig elülről kezdődő fejezet is egyik oka ennek!), stílusa is régies, mindamellett könyve kedves, sőt vonzó olvasmánya lehet az e nagyjelentőségű város multjába elmerülni óhajtóknak.

Dr. KOZCSA SÁNDOR.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

M. Tud. Akadémia, Budapest: ROZSNYAI Dávid: *Horologium turcicum*. Kiadta DÉZSI Lajos. (Régi Magyar Könyvtár 38.) Bp., 1926. — SZILÁDY Áron: *Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez*. Sajtó alá rendezte és folytatta DÉZSI Lajos. Bp., 1926.

Athenaeum R.-t., Budapest: Gróf KLEBELSBERG Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926. Bp., 1927.

K. M. Egyetemi Nyomda, Budapest: JÁSZAI Mari Emlékiratai. Bp., 1927. — WILDNER Ödön: *Léleküdtő*. Bp., 1927.

W. de Gruyter, Berlin: *Bücherschau*. (Rob. GRAGGER: Ung. Jahrbücher, Bd. VI. Heft 4.) Berlin, 1926. — Robert GRAGGER: *Alt-Ungarische Erzählungen*. Berlin, 1927.

Harsányi István és Gulyás József: Új adatok Károlyi Gáspárról. Sárospatak, 1927.

Pallas Irod. és Nyomd. R.-t., Budapest: HORVÁTH János: Petőfi Sándor. II. kiadás. Bp., 1927.

K. M. Pázmány Tud. Egy. M. Irodalomtört. Intézete, Budapest: Doktori értekezések kivonatai (a bölcs. karon). 1924/5 és 1925/6. Bp., 1925, 1926.

M. Prot. Irod. Társaság, Budapest: M. Prot. Egyháztört. Adattár. Szerk. ZSINKA Ferenc. XI. évf. Bp., 1927.

Szalay József: Széchenyi emlékezete. Szeged, 1927.

Tóth, Ladislaus: Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776. (Veröffentlichungen des ung. hist. Institutes in Rom. — Sonder-Abdruck aus der Röm. Quartalschrift.) Bp., 1926.

Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete, Szombathely: A Kultúregyesület és a Vasvármegyei Múzeum II. Evkönyve, 1926—27. Szerk. dr. VÁRADY Imre. Szombathely, 1927.

Waisbecker Ede: Pázmándi Horváth Endre szépirodalmi munkássága. (Symposion Könyvek. Szerk. VÁRKONYI Hildebrand. 4. sz.) Pécs, 1927.

M. Tud. Akadémia, Budapest: GYULAI Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. Bp., 1927.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Jahrg. 1926. Heft 4—6. L. VOLKMANN: *Von der Bilderschrift zum Bilderrätsel.* Bár a képábrázolásból kialakult betű és írás már régóta a saját önállóságában fejlődik, természetes kapcsolatuk egymással állandóan sohasem szakadt meg. Jellemző példák erre a képrejtvények, melyek divatját különösen a XV. századtól kezdve szépen követhetjük. Sokáig volt kedvelt szokása a könyvnyomdászoknak és kiadóknak is, hogy nevüket azonos értelmű ábrákba rejték. — J. HOFMANN: *Die Bibliothek des Nikolaus von Ebeleben.* Az újabb felélenkült könyvkötéstörténeti kutatás EBEBEBEN thüringiai német bibliofilnek 1541—48. évjelzésű és a Grolier-kötésekre emlékeztető 12 könyvét hozta felszínre, mely a neves humanista szép könyvtárának azonban csak csekély töredéke. — St. KEKULL von STRADONITZ: *Ein seltenes Buch mit einem noch selteneren Vorsatzkupfer.* Az egyébként is aránylag ritka szabadkőműves kiadványok közt a legritkábbak közül való a londoni nagypáholyinak az az 1785—86-ban megjelent alapszabálykönyve, melyet SANDBY és CIPRIANI rajza után BARTOLOZZINAK szép allegorikus metszete díszít. — P. KRASNOPOLSKI: *Die geplante Verlosung der Kehler Voltaire-Ausgaben.* VOLTAIRE műveinek 1784—89-ben megjelent teljes kiadását P. A. BEAUMARCHAIS eredetileg igen érdekesen kisorsolás útján akarta megvalósítani. — H. KLENZ: *Literarische Fälschungen und Mystifikationen.* Az irodalmi hamisításokról írt nagyon érdekes tanulmányosorozatnak befejező közleményeként a természettudományi irodalom nevezetes tévedéseiről közöl adatokat. — Vita von LIERES: *Kalender und Almanache.* A frankfurti bibliofil egyesület a múlt évben naptárakból és almanachokból rendezett kiállítást. Az összekerült közel 1000 kötet a XV. századtól kezdve jellemzően mutatta be a könyvkiadásnak ezt az újabbán kissé érdemtelenül elhanyagolt ágát. A nevezetesebb unikumokról jól sikerült fénynyomatok készültek. — W. DEETJEN: *Spenden aus der Weimarer Landesbibliothek.* Emilie BERLEPSCH kapcsolatai F. H. EINSIEDELLEL és Han PAULLAL. — A. SCHNEIDER: *Die John Rylands-Bibliothek in Manchester.* 1899-ben nyílt meg 70.000 kötettel a RYLAND gazdag manchesteri gyáros hagyatékából és emlékére alapított nyilvános könyvtár és ma már több mint 300.000 nyomtatványt és 10.000 kéziratot foglal magában. A könyvtár főértékét a SPENCER-féle u. n. ALTHORP-gyűjtemény teszi, mely ősnymtatványokban igen gazdag. Aldina könyvtára is az elsők közül való. Kéziratainak legértékesebb része a volt CRAWFORD-gyűjteményből származik. — M. SPETER: *Grimmelshausens Simplicissimus-«Flugblätter».* Egy ritka XVII. századi Simplicissimus-illusztrációról. — Amerikai, angol, holland, párizsi és bécsi levelek számolnak be a külföldi bibliofil-eseményekről s az újabb idevágó könyvek ismertetése mellett jó bibliografia ismerteti a folyóiratokban megjelent szakközleményeket.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Archiv für Buchgewerbe. Jahrg. 1916. Heft. 5—10. *Graphische Verfahren in Musterbeispielen*. A sokszorosító technika egyenesvonalú fejlődése évről-évre tökéletesebb eredményeket ér el és magas-, sík- és mélynyomású módszerei egymással versenyezve, váltakozva szereznek maguknak elsőbbséget. A közölt műnyomatok a legkülönbözőbb eljárások eredményeit állítják nagyon érdekesen egymás mellé. A versenyt legkevésbé a monochrom autotípiák állják, melyek egykori egyeduralma, vélcményünk szerint, egyre szűkebb térre szorul. — H. WIEYCK: *Neueste Wege der Typographie*. A könyvnyomtatás konstruktivista irányáról, mely eddig még kevés sikerrel igyekezett népszerűséget szerezni. — S. HOFMANN: *Aufgaben der Bucheinbandforschung und ein Weg zu ihrer Lösung*. A könyvkötés történetét megírni és a régi kötéstílusokat továbbfejleszteni csak akkor lehet, ha a könyvtárak régi kötésű könyveiket azonos rendszerben címtárazzák és áttekinthetővé teszik. — A. CALABI: *Die Renaissance des italienischen Buchgewerbes*. A nemzeti öntudatában megerősödött Olaszország könyvipari téren is bizonyosságát akarja adni a régi tradíciókhoz való érdemének. Ezidőszert azonban még a kísérletezésnél tart. — G. DÖRBAND: *Der Filmlichtdruck in seiner technischen und wirtschaftlichen Bedeutung*. A magas- és mélynyomású sokszorosító eljárásoknak az offsetnyomás mellett új versenytársuk akadt a filmfénynyomásban, melynek nagy jelentőségét a szakkörök máris szinte beláthatatlannak mondják. A fénynyomás régi eljárása már a nyomdaiparnak, de bár utólérhetetlen finomsággal reprodukálta különösen a rajzokat, metszeteket és fényképeket, használata mégis minimális maradt az elérhető csekély nyomási példányszám és a nagyon nehézkes kezelés miatt. A filmfénynyomás új eljárása mindezt olcsóbbá, egyszerűbbé és jobbá tette. Versenyképessége ezért előreláthatólag rohamos elterjedést biztosít számára annál is inkább, mert az újonnan feltalált fényszedőgépek még fokozni fogják alkalmazhatóságát. — F. K. BARTH: *Literarische Ratschläge für Probedrucke deutscher Schriftgieszereien*. A betűgyárak újonnan bemutatott betűtípusaikat csak alakilag érdekes módon publikálják, holott, ha valami értékes tartalmú kiadványt jelentetnének meg velük, mindenképpen szebb és maradandóbb eredményeket érhetnének el. — R. DIEHL: *Heinrich Jost*. Az új német könyvművészet egyik legtöbbet ígérő tehetségének kiválóan harmónikus betűtípusai, címlap- és kötéstervei. — G. KREITMEIER: *Katholische Buchkunst der Gegenwart*. A tisztán egyházi könyvek kiadásával foglalkozó vállalatok művészi teljesítőképessége az utóbbi évtizedekben nemcsak a régi tradíciókhoz vált méltatlanná, de kortársaik mögött is gyakran elmaradt. Csak legujabban sikerült a német katolikus kiadványoknak a kellő színvonalra emelve ismét fejlődésképeségük tanujelét adni. — W. SCHÜRMEYER: *Hans Bohn*. A komoly reményekre jogosító fiatal német illusztrátor műveinek méltatása. — F. SCHULZE: *Wandlungen des Leipziger Buchgeschmacks in den letzten hundert Jahren*. Nagyon tanulságos izlésfejlődési összegezés a német könyvművészet történetéből. A klasszicizmus és romantícizmus által élesztett konzervatívizmusnak a tradícióktól való teljes függetlenségig való és a nyomda-technika fejlődésével befolyásolt átalakulása igen érdekesen kimutatható. NY. I.

Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire. Paris. Nouvelle série, VIe année. 1927. — A január-márciusi füzetek, mint az ennél a folyóiratnál általában

szokásos, a francia kiadványok ritkaság-kérdését, az első kiadások helyességét, sőt értékét is, a vezető közlemények sorába iktatják. Reánk nézve, kik effajta speciálisan francia kérdésektől távol esünk, ezeknek csak a tanulsága fontos, az hogy minden bibliográfiai ritkaság kellő magyarázattal iratik le s épígy, ha valami megszűnik ritkasággá lenni, ezt is megírják, hogy a gyűjtők mindezekről kellően tájékozva legyenek. Szóval a Bulletin olvasója tanul! Ugyanily tájékoztató célt szolgálnak a füzetek végén lévő könyvárverési eredményekről összeállított kimutatások is. A Bulletin külön fejezetet szentel a francia könyvtárak kincseinek ismertetésére. Most Gustave MACON *Chantilly könyvtárát* ismerteti. A *Bibliothèque Nationale gyarapodásáról* A. FEVRET könyvtárnok számol be. Természetesen beszámolója csak a nagy adományok tiszteletre (és irigylésre) méltó sorát közli. FEVRET a továbbiakban kifejti, hogy három dolog szükséges ahhoz, hogy a Bibliothèque Nationale azt a helyet foglalhassa el, amely megilleti, t. i. «ismerje a közönségnek az a része, mely nem használja, — gazdagítsák, — legyenek meg a cselekvőképességhez szükséges eszközei». Az első feltétel megvalósulásától reméli az utóbbi kettőnek bekövetkeztét. A könyvtár megismertetéséhez legalkalmasabb eszköznek a céltudatosan rendezett váltakozó kiállításokat tartja. A könyvtár vezetősége ezért a Gallerie Mazarine-ben lévő, dísztelen fekete szekrényekben lévő, állandó könyvkötési és fac-simile kiállítását — mely iránt mozdulatlansága miatt a közönség már rég nem érdeklődött többé — leszereltette és ennek helyén, nagylelkű adományokból beszerzett új tárlókban megrendezték a «Le siècle de Louis XIV» kiállítást, melynek vezető gondolata az volt, hogy a XIV. Lajos uralkodása alatti «legnevezetesebb személyeket és eseményeket legszebb, legérdekesebb, legritkább vagy legkülönlegesebb darabok, művek, okmányok» útján kell bemutatni. E kiállítással kapcsolatban 12 előadáson a legkiválóbb szakemberek ismertették a tárgyak egy-egy csoportját s végül egy hangversennyel zárták le az előadások sorát, mely egyúttal a kiállítás befejeztét is jelentette. A kiállításról gondosan készített lajstrom is megjelent.

I. K.

Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes. Szerkesztik *Baranyai Zoltán* és *Eckhardt Sándor*. Paris. Honoré Champion. — Ezen 1923-ban megindult folyóiratnak az a célja, hogy a francia és francia érdeklődésű tudományos köröket hazai tudományos életünk eredményeivel, igyekezeteivel, átvett s eredeti cikkek, állandó rovatok, könyvszemle, bibliográfia útján, megismertesse.

Az I. évfolyam az utóbb jelzett rovatokon kívül a következő dolgozatokat tartalmazza: *Étienne ZICHY: L'origine du peuple hongrois.* — *D. PAIS: Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpád.* — *I. KASTNER: Petőfi.* — *F. HOLIK: Saint Jacques de Compostelle et Saint Ladislas de Hongrie.* — *B. BOUVIER: Une traduction inédite d'Amiel: La feuille tremble de Petőfi.* — *A. PAULER: Liszt et la Hongrie.* — *B. ZOLNAI: Les origines de quelques légendes de Mathias Corvin, roi de Hongrie.* — *A. ECKHARDT: Les livres français d'une bibliothèque privée en Hongrie au XVIIIe siècle.* — A második évfolyam cikkei: *K. ISOZ: Le manuscrit original du Rakoczy de Berlioz.* — *E. MÁLYUSZ: La formation d'un comitat dans la Hongrie historique.* — *L. RÁCZ: J. J. Rousseau et la*

Hongrie. — H. TRONCHON: *Helvetius jugé par un Voltairien de Hongrie.* — A. SAUVAGEOT: *L'origine du peuple hongrois.* — A. ECKHARDT: *Le «Contrat social» en Hongrie.* — J. MELICH: *Pozsony, Presbourg, Bratislava.* — Y. WICHMANN: *Zyriènes et Caréliens.* — A. HÓDINKA: *L'habitat, l'économie et le passé du peuple ruthène au sud des Carpathes.* I. K.

La Bibliofilia. XXVIII. évf. 718. szám. (1926. okt.-nov.) BOSELLI A.: *Corrispondenza di Antonio-Agostino Renouard con Giambattista Bodoni* címen rövid bevezetés után, melyben BODONI-nak, a jeles olasz nyomdásznak RENOUEARD-ral, a kiváló francia bibliografussal folytatott levélváltása eddigi kiadványait ismerteti, áttér a parmai «Palatina»-ban talált RENOUEARD-levelekre (53-ra) közbeékelve 9 kiadatlan BODONI-levelet. Ezek a kölcsönös és őszinte nagyrabecsülés tanui. — Cesare OLSCHKI: *Henry Harisse—Ildebrando Rossi.* Az 1919-ben Rómában elhunyt antiquarius ROSSI hosszú ideig tengerész volt s csak később lett kereskedővé. Összekötéseit a tudományos világ jeleseivel s különösen földrajzi, nevezetesen tengerészeti ismereteit sokszor vették igénybe. OLSCHKI az amerikai bibliografussal, Henry HARRISSal 1884 és 1890 között régi tengerészterképek olvasása dolgában folytatott érdekes levelezését közli. — Giuseppe CASTELLANI: *Note tipografiche fanesi* címen az első Fanóban nyomtatott könyvet írja le. — 9. szám. (1926. december.) Auguste RONDEL: *Fêtes de cour et cérémonies publiques.* E sok képpel illusztrált dolgozat az ünnepi felvonulások és udvari ünnepélyek összefoglaló képét kívánja adni, ama gyűjteménye alapján, melyet a múlt év szeptemberében vittek át a Palais Royalból a Bibliothéque de l'Arsenalban rendelkezésére bocsátott termekbe. Cikkének az ad aktualitást, hogy a bécsi Nemzeti Könyvtár és az Albertina kincseiből most indítanak meg egy összefoglaló, remek kiállítású munkát, mely füzetenként 150 márkába fog kerülni. Miután az abban közlendő anyag egy része gyűjteményében is megvan, országok és ezen belül alkalmak szerinti csoportosításban bemutatja a színház egyik kiindulópontjának, az ünnepi felvonulásoknak történetét. — Carlo PASERNO: *Un prezioso Missale Bresciano* ismertetése kapcsán két ebbe kötött idegen fametszet képét és leírását adja. — 10/11. szám (1927. január—február.) Thomas ASHBY: *Un incisore antiquario del Seicento* címen Giacomo LAURO életírását adja. A nagyobbarányú s több folytatást ígérő cikkekre még visszatérünk. — Giuseppe BOFFITO: *Il primo progetto aeronautico fiorentino*, Giambattista LUDERnek képét hozza, ki 1795 július 16-ikán szállt fel először lég-hajóval Flórenchen. Ennek kapcsán Francesco HENKION firenzei építésznek 1785-ben készített, de meg nem épített, «machina aerostatica» rajzát és leírását közli a Museo degli strumenti antichi di scienza-ban lévő eredeti után. — M. CASTELBARCO ALBANI DELLA SOMAGLIA: *La biblioteca Angelica e il suo fondatore* a címe annak az érdekes tanulmánynak, mely a Rocca Angelus püspök alapította könyvtárat, illetve történetet ismerteti. — Tommaso VALENTINI: *Margherita d'Austria, Duchessa di Parma e Piacenza fabbricante di carta.* Okmányokat közöl s ezekből következtetéseket von le, noha a kérdést teljesen nem tudja eldönteni. — Lodovico FRATI: folytatja MARSILI kéziratának lajstromát. — E főbb cikkeken kívül rendkívül gazdag, mint rendszeren, a La Bibliofilia könyvtári, bibliografiai és hírvotata. I. K.

Magyar Grafika. 1926. évf. 11—12 sz., 1927: 1—4. sz. — A folyóirat multévi utolsó kettős száma a festékgyártás és színes nyomtatásnak van szánva. A festékkészítés és színes nyomás történetéről; a nyomdafesték anyagáról, gyártásáról; a fény és szín harmóniájáról, alkalmazásának törvényeiről és idevágó gyakorlati kérdésekről olvashatunk közleményeket. A folyó évi januártól kezdődően újra új formában jelenik meg és pedig most már ismét havonként. A gyakorlatibb jellegű szócikkek mellett meg kell említenünk KRIZSÓ Kálmán-nak KÁJONI JÁNOSRÓL, a csíksomlyói barát-könyvnyomtatóról, WANKÓ Vilmosnak a szép könyv tipográfiájáról, valamint a Bodoni- és Garamontról írt cikkeit. Minden füzetet, de leginkább a karácsonyi kettős számot, igen szép mellékletek díszítik.

Dr. NYIREŐ ISTVÁN.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Ferenczi Zoltán. A magyar tudományos világ ez év őszén készült megünnepelni egyik legérdemesebb s legbecsültebb tagjának hetvenedik születésnapját. S ez évforduló még épen nem ígérkezett egy tudós és írói pálya zárókövének: a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárosa a legutóbbi hetekig az ő életkorában szokatlan testi és szellemi mozgékonyssággal látta el hivatali s a tudományos társulatok munkájában vállalt teendőit.

Húsvét táján hirtelenül lépett fel súlyos betegsége, mely szervezetét alig két hó leforgása alatt megőrlte. Közlönyünk jelen kötetének nyomdai munkálatai közben ért minket május hó 31-én bekövetkezett halálának híre.

Ez a halálhír mély megilletődést ébresztett mindazokban, kik a magyar közműveltség ügyét szívükön viselik s bizonyára még fokozottabb fájdalommal könyvkultúránk munkásaiban és barátaiban.

Mert FERENCZI Zoltán csaknem félszázados működése alatt negyedfél évtizedet töltött a hazai könyvtárügy szolgálatában. Nyolc éven át szűkebb hazájában, Erdélyben, irányította Kolozsvár egyetemének könyvtárát, majd SZILÁGYI Sándor halála után ennek örökét, a budapesti tud. egyetemi könyvtár igazgatását vette át s viselte több, mint negyedszázadon át. Ez a negyedszázad az egyetemi könyvtár életében a céltudatos és buzgó munka időszakára volt, noha belőle egy évtized a világháború s az újjáépítés nehéz korszakára esett. FERENCZI Zoltán energiája és nagy tapasztalata megbirkózott mind e nehézségekkel: intézetének érdekeit lelkében hordozta s hozzáértésén kívül egyéni szeretetreméltóságával is nagyban előmozdította.

Tudományos tekintélye és egyéniségének vonzóereje állította őt pályája alkonyán első tudományos társaságunk nagymúltú könyvtárának élére is. Itt már csak a munka kitűzése és megindítása adatott meg neki; ha nagy elődjének, SZILY Kálmánnak pátriárkai életkorát eléri vala, bizonyára itt is jelentős korszak emléke fűződött volna nevéhez.

De FERENCZI Zoltán nemcsak dolgozni tudott, hanem dolgoztatni is: a könyvtári életben a nagy tanítómesterek közé tartozott s bizonyára nem véletlen, hogy az utóbbi években két nagy könyvtárunk élére olyan férfiú került, ki büszkén vallja magát FERENCZI Zoltán tanítványának.

S a könyvtárügynek — a maga s tanítványai munkáján kívül — a tudomány más területein is oly eredményesen szántó író tollát is sűrűn szolgálatába állította. Még Erdélyben forrásértékű műben foglalkozott a kolozsvári nyomdászat történetével, budapesti működésének kezdetén pedig jeles általános *Könyvtártan*-nal biztosított magának nevet mindmáig elég gyéren művelt könyvtártudományunkban.

Közlönyünknek is lelkes munkatársa volt. A könyvtári gyakorlatában

kezébe került régi magyar könyvészeti adalékokat mindig sietett közzétenni *Könyvesházunkban* s e téren való publikációi valóban mintaszerűek voltak pontosság és világosság tekintetében. A *Magyar Könyvszemle* nagy és értékes támaszát veszítette el FERENCZI Zoltán szaktudásában, sok évtizedes tapasztalásában és törekvéseink iránt érzett éber rokonszenvében. Emlékét kegyeletünkbe zárjuk s váratlanul eltávozott, mindnyájunknak kedves alakjára meleg érzéssel gondolunk vissza. Sz.

Kinevezés az Orsz. Széchényi Könyvtárban. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ónagyméltósága dr. BALOGH László magyar nemzeti múzeumi gyakornokot 1927 május 16-tól kezdődőleg I. oszt. könyvtári segéd-tisztté méltóztatott kinevezni.

Új önkéntes gyakornokok az Orsz. Széchényi Könyvtárban. A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója alapi SALAMON István államtud. doktort 1927 márc. 11-étől, HEVESI András bölcsészettudományi doktort 1927 április 23-ától, FEJŐS Imre bölcsészettudományi doktort pedig 1927 jún. 11-étől kezdődőleg a Magyar Nemzeti Múzeumnál önkéntes gyakornoki minőségben alkalmazta s szolgálatátételre az Orsz. Széchényi Könyvtárhoz osztotta be.

Az Orsz. Széchényi Könyvtár költözködése az épület földszinti helyiségeibe megkezdődvén, ez évi május hó 9-étől kezdődőleg a könyvtár nyilvános olvasóterme és kutatószobája további intézkedésig a használattól elzáratt.

Szamota István síremlék-táblájának felavatása. F. év június 3-án kegyelettel adózott az Orsz. Széchényi Könyvtár egykori korán elhunyt, nagy reményekre jogosító tisztviselője, dr. SZAMOTA István emlékének, abból az alkalomból, hogy bátyjának felesége, SZAMOTA Zsigmondné az elhunyt hamvait a rákoskeresztúri temetőben levő családi sírboltba vitette át és sírja fölé epitaphiumot állíttatott. — A kegyeletes aktusnál MELICH János egyetemi tanár, könyvtárunk volt igazgatója méltatta SZAMOTA tudományos érdemeit, SÁGI István és ZSIRAI Miklós főiskolai tanárok letették a sírra a Magyar Tudományos Akadémia, illetve a Magyar Nyelvtudományi Társaság koszorúját, a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőjében pedig SULICA Szilárd és JAKUBOVICH Emil főkönyvtárosok mondtak köszönetet a családnak könyvtárunk néhai tisztviselője emlékének megőrkítéseért.

SZAMOTA rövid életének utolsó esztendejében, 1894 szept. 10-től—1895 nov. 21-én bekövetkezett haláláig volt levéltári osztályunk kiváló szakképzett-ségű őrségéde. Csak néhány évre terjedő, de eredményekben gazdag tudományos működésének legtevékenyebb korszaka volt ez a szűkre szabott idő. A XV. század első negyedéből való schlägli magyar szójegyzéknek mintaszerű közlése 1894-ben, a tihanyi apátság 1055. évi alapítóleveléről, mint a magyar nyelv legrégebb, hiteles emlékéiről írt alapvető értekezése 1895-ben, MURMELIUS 1533. évi latin-magyar szójegyzékének kiadása pedig már csak halála után, 1896-ban jelenhetett meg. Magy. kir. országos levéltári gyakornok és magy. nemz. múzeumi levéltári őrségéd korában középkori latin okleveleink ezreiből meg ezreiből hihetetlen szorgalommal és fáradtsággal összegyűjtött régi magyar szókincset hagyatékából ZOLNAI Gyula dolgozta fel Oklevélszótárrá és 1902—1906 közt adta ki a Magyar Nyelvtörténeti Szótár pótlékául a Magyar

Tudományos Akadémia. — A modern magyar nyelvtörténettudomány ezen pilléreit lerakó buzgó munkásságával a márványnál is maradandóbb emléket állított nevének. Nyugodjék békével. J.

G. Wells második kódex-adománya. Közlönyünk mult évfolyamában¹ részletesen ismertettük azon nagyértékű, művészettörténeti becsű, pazarul illuminált, XV. századi magyar vonatkozású, flandriai dísz-kalendáriumot, mellyel Amerikába szakadt hazánkfia, Gabriel WELLS, new-yorki könyvkiadó és bibliophil gazdagította az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárát. A becses ajándékot könyvtárunk barátja, dr. SIKLÓSSY László, neves műgyűjtő közvetítette. — Most bőkezű mecenásunk nem kisebb értékű, újabb adományáról számolhatunk be. Ismét fényes kiállítású, magyar vonatkozású kódex az ajándék, melyet előzőleg, a mult év őszén Paul GOTTSCHALK berlini antiquárius 2000 németbirodalmi aranymárkáért, akkor körülbelül 34 millió magyar koronáért ajánlott vételre könyvtárunknak. Bármennyire is igyekeztünk azonban a gyűjteményünk keretébe illő, szövegének nem kis részében magyar tárgyú, történelmi kéziratot megszerezni könyvtárunk számára, miután a berlini kereskedő a méltán magasra taksált vételárból végre is csak tíz százalékot volt hajlandó leengedni, anyagi fedezet hiján kénytelenek voltunk az elsőrangú Hungaricum megszerzéséről lemondani.

Az értékes kódexet azután G. WELLS szerezte meg GOTTSCHALKTÓL és ismét SIKLÓSSY László szíves közbenjárására, 1926. december elején kelt levelében felajánlotta könyvtárunknak.

Új szerzeményünk RITTIUS (*Riccio*) Mihály, nápolyi történetíró és jogtudós († 1515.) «De Galliarum regibus libri IV., de Hispaniae regibus libri III., de regibus Hierusalem, de origine regum Siciliae libri IV., de regibus Hungariae libri III.» című 1503-ban írt művét tartalmazza.² Kötendő karban fenntartott, 129 levélre írt, kis 8-adrétű hártayakódex. Finom, vékony, hófehér hártayleveleinek lapnagysága 18 × 11,5 cm. Diszes címlapját színes, római renaissance virágfüzérből álló keret veszi körül. A lap alján a babérkoszorús címerpajzs üresen van hagyva, hogy tulajdonosa utólag belefestethesse címerét. Minden egyes fejezetét (liber) váltakozó, vörös—kék—zöld színű, négysegletes keretelésű aranyozott initiale kezdi rubrummal. Írása egyöntetű, jól olvasható, vékony vonalú, olasz humanista írás. Kötése arannyal dúsan préselt fekete bőrkötés.

Előszavában RITTIUS művét Guido de RUPEFORTI francia királyi kancellárnak ajánlja és «Ex vrbe Roma, Kalendis Octobris: anno Christiane Salutis Tertio supra Millesimum Quingentesimum» keltezi. A 96a—128a lapokon három könyvré osztva tárgyalja a magyar királyok történetét a hunnoktól kezdve II. Ulászló királynak Candalei Annával 1502. nyarán kötött házasságáig, egy nyilván Beatrix királyné kíséretével Nápolyba került magyar krónika kivonatolása és saját kiegészítései alapján. Műve többi részében is kiváló figyelmére méltatja egyébként RITTIUS a magyar—külföldi vonatkozásokat, miként ezt a mű nyom-

¹ Magyar Könyvszemle. 1926. 427—431. l.

² U. CHEVALIER, Répertoire des sources historiques du moyen age. Bio-Bibliographie. Paris, 1907. II. köt. 3945. hasáb. — Georg. Jeremias HANER, De scriptoribus rerum Hung. et Trans. Viennae, 1774. I. k. 104. l.

tatott kiadásából is eléggé ismerjük. Művének legelső, 1506. évi milánói kiadásához csak legújabbán, az Apponyi-könyvtárral jutott könyvtárunk,¹ a már RRIUS halála után FROBENIUSnál Baselben sajtó alá adott 1517. évi II. kiadását pedig még gr. SZÉCHÉNYI Ferenc gyűjteményével kapta nyomtatványi osztályunk.² A «*De regibus Hungariae*» három könyvét meg, mint tudjuk, már BRENNER Márton és SAMBUCUS is felvette 1543., illetve 1568. évi BONFINI-kiadása függelékeül.

Mindezen sajtóhibáktól nyüzsgő kiadásoktól előnyösen különbözik kódexünk szövege azáltal, hogy még magyar részének hely- és személyneveiben is aránylag sokkal kevesebb az íráshiba. Az 1506. és 1517. évi nyomtatott kiadások kétszeresen sajtóhibás «*Sejta*» nevét például, melyből Benczédi SZÉKELY István 1559-ben Krakóban megjelent «*Chronica ex Vilagnac Yeles dolgairól*» című, legelső magyarnyelvű világhronikájában a *Sejta* nevű, természetesen soha nem létezett pannóniai királyt alkotta, kódexünk megfelelő helyén a helyes «*Geiza*» alakban találjuk meg.³ Sok egyéb, érdekes szövegbeli eltérés is olvasható benne, úgy hogy egy későbbi kritikai kiadás alapszövegéül kínálkozik. Az értékes gyarapodást 1926. december 13-án *Cod. Lat. medii aevi 397.* jelzettel (1926/59. szerzemény) iktattuk Kézirattárunk kódex-jegyzékébe.

Az Országos Széchényi Könyvtár nevében e helyütt is ismételtlen kifejezzük hálás köszönetünket G. WELLS-nek nagylelkű adományáért, SIKLÓSSY Lászlónak pedig az ajándék szíves közvetítéseért.

JAKUBOVICH EMIL.

A cetinjei múzeum. A zágrábi *Nova Europa* c. folyóirat 1927 márc. 26-i, Montenegronak szentelt füzetében VUKSAN Dušan, a cetinjei Állami Múzeum igazgatója beszámol erről a Montenegróban egyedül álló intézményről. A Múzeumot 1893-ban MIKLÓS montenegrói király alapította meg ezer forintos adományával. 1896 dec. 6-án a montenegrói skupština törvényt hozott a «montenegrói fejedelmi múzeumról és könyvtárról». Dioclea város romjaiban talált régiségek, régi fegyverek és ruhák, egy numizmatikai gyűjtemény, mintegy száz régi kézirat és körülbelül tízezer könyv — ebből állott a Múzeum a világháború kitörése előtt. Nem voltak a Múzeummal egyesítve az udvar, a cetinjei kolostor és az egyes minisztériumok levéltárai, továbbá a hadügyminisztérium 200 évre visszamenő hadi gyűjteménye. A világháború, az osztrák megszállás, majd a központi hatalmak összeomlása után Montenegróban beállott zavarok sokat megsemmisítettek e gyűjteményekből. 1926-ban a belgrádi közoktatásügyi miniszter *Állami Múzeumot* alapított Cetinjében és vezetésével VUKSANT, az ottani gimnázium igazgatóját bízta meg. VUKSAN először is padlásokról, pincékből és sokféle más helyről összeszedte mindazt, ami múzeális tárgy még megmaradt. Jelenleg a Múzeumban van mintegy ötszáz régi fegyver, 46 török zászló, néhány szobor és régiség, valamivel több váza, néhány kép, PETROVIĆ-NJEGOŠ I. PÉTER püspökfejedelem Montenegró védszentjének 1821—1823 és 1825—1829-ből való levelezése

¹ Gr. APPONYI Sándor, *Hungarica* I. k. 71. sz.

² Jelzete «*Europaea 815. 4°.*» A példány tele van egykorú kéztől származó bejegyzésekkel.

³ V. ö. JAKUBOVICH: «*Herdelein, Sejta*» Magyar Nyelv 1922. XVIII. 163—165.

PETROVIČ-NJEGOŠ II. PÉTER püspökfejedelemhez, a legnagyobb szerb költőhöz, írt 1178 eddig ismeretlen levél, I. DANILO világi fejedelem még fel nem dolgozott archivuma, 39 középkori és 10.443 újkori kézirat (túlnyomólag oklevelek), a világháború idejéből mintegy 80.000 rendezett és 8 vagonnyi rendezetlen okmány. A könyvtár jelenleg 3975 munkából áll, de VUKSAN szerint a még fel nem dolgozott anyaggal eléri az ötezret. E munkák majdnem kizárólag Montenegróra vonatkozó külföldi könyvek, közöttük sok a régebbi munka. I. PÉTER püspökfejedelem 400 kötetre menő könyvtárából 105, II. PÉTER 600 kötetnyi gyűjteményéből 150 könyv van meg.

Az 1926/27-iki költségvetés százezer dinárt juttatott a Múzeumnak. E pénzen leginkább állványokat vettek. A személyzet egy igazgatóból, két tisztviselőből és egy szolgából állana, de jelenleg VUKSAN és két beosztott tanító látják el a munkát, anélkül, hogy igazgatói, illetőleg tanítói teendőik alól fel volna mentve. A Múzeum a régi fejedelmi palota épületét, az ü. n. *Biljardát* kapta meg. (*Stari Dvor.*)

Őszinte örömmel üdvözljük az annyit szenvedett kis Montenegró e jelentékeny kultúrintézményének új életre kelését. Legyen szabad a buzgó igazgató úr figyelmébe ajánlani, hogy a cetinjei könyvtárnak a Montenegróra vonatkozó külföldi munkák gyűjtése mellett, elsősorban a montenegrói nyomtatványok (könyvek, folyóiratok és a szinte teljesen hozzáférhetetlen lapok) és a Montenegróra vonatkozó szerb munkák összeszedése volna a hivatása. Ez az a terület, ahol Cetinje újat adhat, amivel a könyvtárügynek szerény eszközei mellett is nagy szolgálatot tehet.

Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy a *Nova Európának* ugyanebben a számában Montenegró utolsó külügyminisztere, Dr. SOČ PÉTER azt ajánlja, hogy összefüggésben a Múzeummal alapíttassék Cetinjében egy *Szláv Intézet* (Slovenski Institut Crne Gore), mely kiadna egy tudományos folyóiratot, megiratná Montenegró tudományos történetét, kiadná teljes bibliográfiáját, összegyűtené mindazokat az adatokat, melyek Montenegrónak a világháborúban való szerepére vonatkoznak és előkészítené a valahol a Scutari-tó és az Adria közelében megnyitandó montenegrói egyetemet(!). Neues Leben spriest aus den Ruinen.

Ismertet a füzet néhány Montenegróra vonatkozó új munkát is, egyebek közt e sorok írójának folyóiratunk mult számában megjelent adalékjait Montenegró magyar bibliográfiájához. (bj)

A firenzei illusztrált könyvkiállítás. Ez év áprilisában, egy időben a nemzetközi metszetkiállítással nyílt meg Firenzében, a Palazzo Vecchio második emeletén, az illusztrált könyvek történeti kiállítása. A címe szerint a kiállítás nem kizárólag olaszjellegű ugyan, de miután egy egészen kiterjedelmű francia és még kisebb modern angol csoporttól eltekintve csupa olasz illusztrált nyomtatvány van kiállítva, azért a kiállítást joggal mondhatjuk az illusztrált olasz könyvek történeti kiállításának. Szerencsés gondolat volt ezt a kiállítást egy időben rendezni a metszetkiállítással. Hiszen a nyomtatott könyvek illusztrációja, épen az elmúlt századokban, ahonnan a könyvkiállítás anyagát meríti, a metszetekből kerül ki, így a két kiállítás tulajdonképpen szerves összefüggésben van egymással. A könyvkiállítás tehát a metszetkiállításnak némileg a történeti

előzményét adja, noha az előbbi, mivel majdnem kizárólag az olasz könyvművészetre szorítkozik, kisebb terjedelmű a nemzetközi jellegű metszetkiállításnál.

Tisztán tudományos szempontból kevésbé szerencsés a kiállított könyv-illustrációk csoportosítása. A bibliográfus az anyagnak nyomdák, a művészet-történész pedig az illusztrátorok szerinti csoportosítását várja. A kiállítás rendezősege, élén FUMAGALLIVAL, a kitűnő firenzei bibliográfussal, ehelyett a rendelkezésre álló anyagot, a könyvek, illetőleg az illusztrációk tárgya szerint csoportosítja. Ilyenformán háttérbe szorul a kiállítás bibliográfiai és művészet-történeti jellege, szinte kizárólagos tért engedve a művelődéstörténeti szempontoknak. Azt hisszük, hogy jól sejtjük az okát, amiért a rendezés a tárgy szerinti csoportosítást vette irányadóul. A kiállítás anyaga aránylag kiterjedelmű s ebből az anyagból bajos lett volna egy a nyomtató műhelyek vagy az illusztrátorok személye szerint csoportosított kiállítást összeállítani. Ellenben az anyag, néhány olasz közkönyvtár és nevesebb magángyűjtő tulajdona, terjedelmében és jelenlegi csoportosításában is, művelődéstörténeti szempontból igen becses és tanulságos.

Igen gazdag és történeti, valamint irodalomtörténeti szempontból a kiállítás legbecsesebb része a XVI—XVIII. századi olasz népkönyvek, aprónyomtatványok gyűjteménye, amely jórészt a híres HOEPLI cég tulajdonából való. A kiállított anyag: a népszerű és kedvenc olasz szentek primitíven illusztrált életrajzai, naív versek, regényes történetek, jellemzőek e kor irodalmi érdeklődésére. Hasonlóan gazdag és figyelemre mindenképen méltó az olasz ábécés könyvek egész termet betöltő történeti kiállítása. Ellenben meglepően szegényes a vallásos könyvek, ima- és liturgikus illusztrált irodalom, a sport- és vadászati könyvek és a viselettörténeti könyvek csoportja, jóllehet éppen viselettörténeti szempontból a többi csoport anyaga is bőséges tanulsággal szolgál. Tisztán művelődéstörténeti szempontból becses a különféle ünnepeket ábrázoló illusztrációk kiállítása, ahol a gyászünnepekre vonatkozó gazdag anyag maga egy termet tölt meg s a kiállításnak ez a csoportja a XVII—XVIII. századi Itália társadalmi életének érdekes, színes képét nyújtja. Gazdag az orvostudományi és mérnöki csoport is, de különösen érdekes és tanulságos a földrajzi és útleírási irodalom összeállítása. A középkor végének és az újkornak híres utazói és felfedezői Marco POLOtól Amerigo VESPUCCIig jórészt olaszok voltak. Ez az ismeretlen területek felkutatására irányuló földrajzi érdeklődés természetszerűen visszatükröződik az irodalomban is, amelynek illusztrált anyagát tanulságosan csoportosítja a kiállítás.

Feltűnő, hogy a kiállítás anyagából a vegyes csoport egyes, nem éppen jelentékeny számú darabjaitól eltekintve, szinte teljesen hiányzik a katonai tárgyú illusztrált irodalom. Pedig ilyen alkotásokra nemcsak a kisebb-nagyobb belső háborúktól ebben a korban szüntelenül emésztett Itália maga nyújtott gazdag alkalmat, de a félszigetet a XVI—XVII. században állandóan fenyegette a török veszedelem, aminek irodalmi visszhangját meg is találjuk az egykorú olasz irodalomban. APPONYI Sándornak most már a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött rendkívül gazdag gyűjteménye, számos esetben egyedüli példányt őrzött meg számunkra a török veszedelemre vonatkozó illusztrált olasz könyv-

irodalomból. Kár, hogy a firenzei kiállítás, bár a történeti szempont uralkodó volt az összeállításnál, e tekintetben édes keveset nyújtott.

Bár a kiállítás, éppen mert első a maga nemében, még sok kívánni valót hagy maga után úgy az anyag teljességét, mint az összeállítás szempontjait illetőleg, mégis, mert a XVI—XVIII. századi Itália történetéhez, a kultúrtörténeti szempontból becses és fontos olasz illusztrált könyvanyagot gyűjti össze, méltó a figyelmünkre és sokat ígérő kezdete a jövőben szélesebb terjedelemben megismétlendő kiállításnak.

T. L.

Magyar vonatkozás a vatikáni könyvtár egyik kéziratában. WOLFNER Gyula úr szíves közlése szerint FICKER Rudolf innsbrucki egyetemi tanár, ki zenetörténelemmel foglalkozik, a római vatikáni könyvtár áttanulmányozása közben magyar vonatkozásra bukkant. A szóbanforgó kézirat 16. századeleji pergamenkódex, jelzete: Sistina 160., s késő burgundi modorú, pompás miniatúrákkal van ékesítve. 15. lapján két szép kivitelű címer található, ezek egyike «POORTE-GALE», másika pedig «ONGHERIE» aláírással van ellátva. Ez utóbbi kék alapon címerpajzsot ábrázol, mely váltakozó vörös és ezüstszürke (korábban talán ezüst) sávokkal van harántirányban csíkolva. A 4. lap miniatúráján térdeplő pápa látható, pástorbottal, mögötte egy mitrát tartó pap alakja. Ugyanezen a lapon alul címer található «Papa Leo X» (1513—21) aláírással. A kézirat hét misét tartalmaz, négyszólamú kompozícióban.

WOLFNER úr levele szerint a nevezet egyetemi tanár e kézíraton kívül még több vatikáni darabban is talált magyar vonatkozást. Kívánatos volna, hogy paleografusaink és zenetörténészeink mindezekről közelebbi tájékozódást szerezzenek.

A hírlapok és folyóiratok száma az egyes országokban. A napi- és időszaki sajtó mennyiségét illetően az első helyen az Északamerikai, Egyesült-Államok állanak, ahol kereken 30.000 újság jelenik meg. Utána Franciaország (10.000) következik, majd Németország (7000), Nagybritannia (5000) és Olaszország (2500). Ha azonban a lapok számát a lakosság számával állítjuk arányba, akkor aránylag a legtöbb lappal a kicsiny Svájc dicsekedhetik. Svájcban ugyanis 270 újság esik egy millió lakosra. A második helyen állanak az Egyesült-Államok (250), sorban utána következnek Franciaország (240), Hollandia (130), Németország (115), Nagybritannia (98), Olaszország (60) és végül Belgium (30). Érdemes volna az erre vonatkozó statisztikát Magyarországot illetően is összeállítani.

(P. Gy.)

A világirodalom héber nyelven. A «Jüdische Volkszeitung» közlése szerint (1924) Jeruzsálemben a világirodalom legkiválóbb alkotásainak egész sorát lefordították már héber nyelvre. Így képviselve vannak: SHAKESPEARE, WILDE, SHAW, GOETHE, HEINE, MOLIÈRE, MAUPASSANT, ANATOLE FRANCE, ZOLA, FLAUBERT, ROMAIN ROLLAND, TOLSZTOJ, DOSZTOJEVSKY, PUSKIN, TURGENYEV, GORKIJ, SIENKIEWICZ, DANTE, D'ANNUNZIO, CERVANTES, HAMSUN, IBSEN, STRINDBERG, stb. A magyarok közül MADÁCH, PETŐFI és MOLNÁR Ferenc. Mindezeket a fordításokat Berlinben adják ki, ahol több mint száz író dolgozik rajtuk.

(P. Gy.)

Kemény Lajos †. Néhány hónappal ezelőtt Kassa város ezidőszerint utolsó magyar főlevéltárnokának halálhírért hozták az odavaló lapok. A magyar

történetbúvárkodásnak a mult század kilencvenes évei óta egyik legszorgalmasabb és legkitartóbb, tudományos készültségű mestere szállt sírba. Hosszú volna még lajszroma is ama folyóiratoknak és újságoknak, amelyekben KEMÉNYnek maradandó becsű közleményei évtizedeken át lépten-nyomon megjelentek. Nevével a mi Könyvszemlénk régebbi évfolyamaiban is sűrűn találkozunk. Általános érdekű, elsősorban művelődéstörténelmi közlései mellett, mint szülővárosán szeretettel csüggő lokálpatrióta, legkivált Kassa történetéről, emlékeiről, művészeti, műipari, tudományos és irodalmi életéről közölt és értekezett legszívesebben és legtöbbet. Kassa régi helyrajzát, utcáival és épületeivel, senki sem ismerte jobban nála. Nem egy elhúnyt, avagy ma is élő történettudósunk kért és kapott sok hasznos, készséggel megadott útbaigazítást az ő ismereteinek gazdagságából. Bár közleményei és különféle értekezései összegyűjtve kötetekre mennének, terjedelmesebb műve csupán egy, «Abauj és Torna vármegye története 1648-ig», jelent meg nyomtatásban. 1910 óta az összeomlásig társa volt alulírottak a *Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából* c. folyóirat szerkesztésében. Ifjabb korában s olykor később is költeményeket is írt, főképp kassai lapokba. A megszállás után jó darabig még megmaradt helyén, kedves levéltárába temetkezve, melynek élete javát szentelte s még ezalatt, sőt nyugalomba vonulása után is egyre irogatott-közölgetett, más lehetőségek híján, a kassai magyar újságokban. Utolsó cikke is: *Kassai képfaragók és szobrászok*, jöllehet csak halála után, a *Kassai Újságban* jelent meg. S ha szülővárosa a maga bajában elfeledte is — mint egyik odavaló újságban olvastuk — megadni végső útjához azt a tisztességet, melyet megérdemelt volna, e ma talán érthető mulasztást pótolni fogja a városa multjába néző magyarság s a magyar történetkutatók kegyellete, kik a jobb idők forrásközléseit fürkészve, a jövőben is hálás szívvel fognak emlékezni KEMÉNY Lajosra, ki annyi jót, szépet és hasznosat emelt ki s tett közkinccsé a gondjaira bízott levéltár fölbecsülhetetlen értékeiből.

DR. CZOBOR ALFRÉD.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdánál 1926 nov. 1-től 1927 ápr. 30-ig.

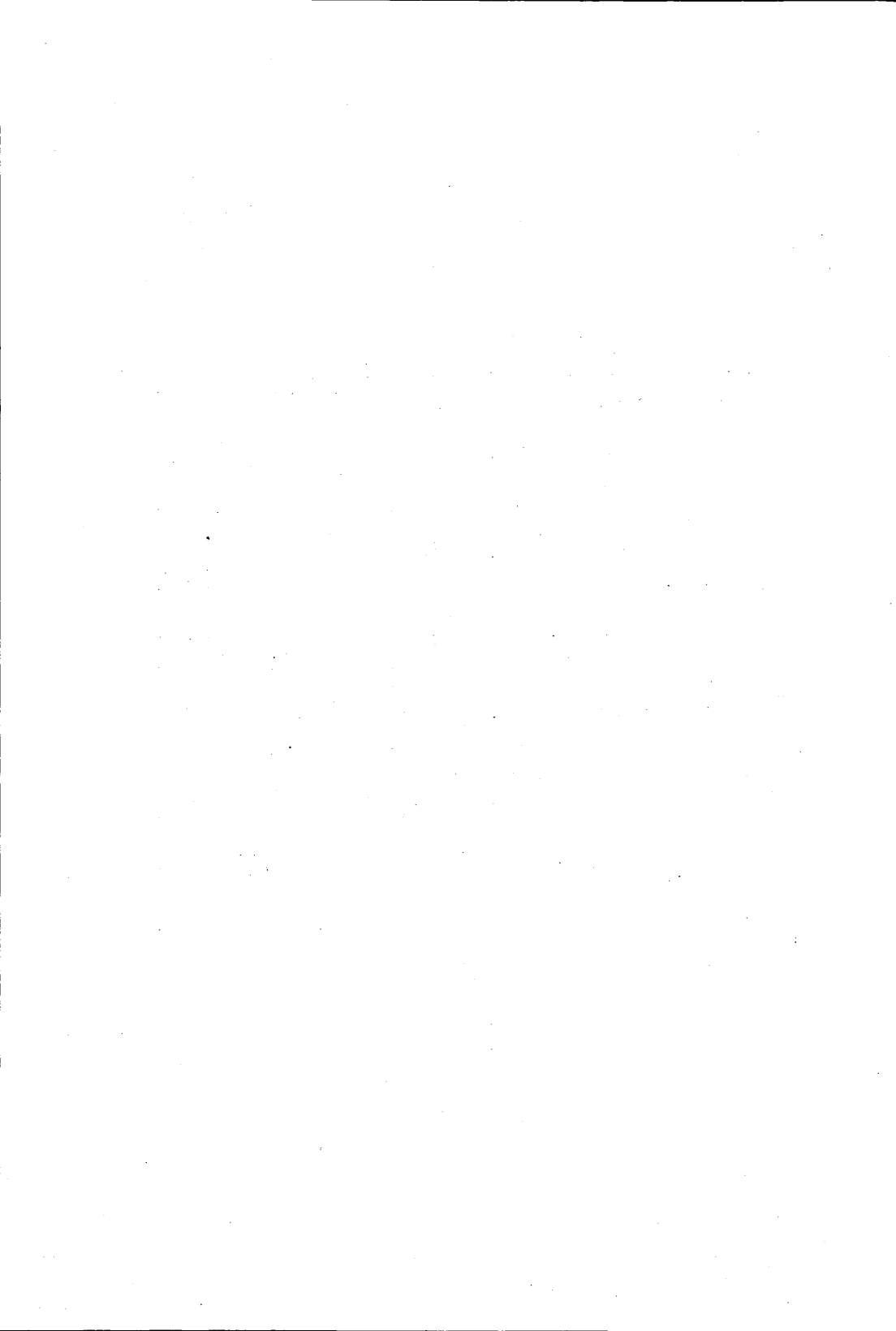
Budapesten.

- **Özv. *Bielitz Bertalanné.* VII., Rombach-utca 8.
Csarni József és Rózsa Elemérné. VI., Próféta-u. 5.
Czóbel Armin. V., Vilmos császár-út 55.
***Drozdy Győző Béla és Vajda Károly.* VII., Dohány-u. 22/24.
***Első budapesti baptista hitközség.* kny.-ja. [M. O. B.] VII., Hársfa-u. 33.
***Fehér Ferenc.* VII., Jósika-u. 7.
***«Garay» kny. r.-t.* VI., Lázár-u. 9.
***Goldberger Jenő és Fédérer Albert.* VII., Damjanich-u. 5.
***Gosztonyi Antal.* IV., Múzeum-körút 13.
Holló Lajos és Kallivoda Ede. IX., Szvetenay-u. 41.
Kaizburg Manó és Salamon. VII., Kazinczy-utca 35.
***Kellner Lajos.* V., Katona József-u. 31.
***Kertész Emil Árpád.* V., Nádor-u. 28.
Kincs Emil. IX., Rákos-u. 1.
***Kincs Emil és Bisutti Leó.* IX., Rákos-u. 1.
Kobn Ignác Artur. V., Akadémia-u. 14.
***Komlós Jula (Gyula).* V., Arany János-utca 18.
Kornstein Artur. IX., Mátyás-u. 17.
«Labor» kny. (Tulajdonosok: Neumann Lipót és Wolner Károly.) VII., István-út 26.
Lombár László. VII., Wesselényi-u. 53.
***Maretics József.* VII., Nyár-u. 30.
Maretics József és Maretics István. VII., Nyár-u. 30.
Nagy Vince és Grosz Jakab. VII., Dob-u. 106.
***Neumann Lipót.* VII., István-út 26.
***Nyomdaipar r.-t.* VII., Nagydiófa-u. 22.
Pauer Irma Amália és Fekete Géza. VII., Damjanich-u. 28/b.
***Pör József.* V., Váci-út 4.
Protesser Károly. VIII., Szentkirályi-u. 21.
***Sylvester kny.* VII., Hársfa-u. 33.
Weisz Armin és Naftali Áron. VI., Kazár-utca 10.
Zeisler Géza. VII., Kertész-u. 38.
***Zeisler Márk.* VII., Klauzál-tér 15.

Vidéken.

- Kisbudas.* ***Horváth István «Hungária» kny.*
Kistélek. Aczél Béla és Tsa kny. Kossuth-u. 3.
Miskolc. Friedmann Béni kny.
Pécs. «Pannonia» kny. (Tulajdonos: Berta János.) Jókai-tér 11.
Putnok. **Popoli kny.*
Sopron. ***Soproni Sajtóvállalat r.-t. Ferenc Ferdinánd-u. 26.*
Sopron. Tóth Alajos kny. Színház-u. 20.
Szeghalom. Tóth és Mező kny. Simay-utca 327.

A két **-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változásáról magánúton értesültünk.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur : M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXIV. volume III—IV-e livraisons. Juill.—Déc. 1927.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Dr. Etienne Nyireő : Travaux de réorganisation à la Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois	23*
Dr. Melchior Zalán : Örtlichkeit und weiteres Schicksal des Pray-Kodex. (Mit 1 Abb.)	25*
Dr. Albert Gárdonyi : Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest. IV.	29*
Documents inédits : DR. L. BÁRTFAI SZABÓ : Le premier Catalogue de la Bibliothèque Széchényi. — DR. ST. HARSÁNYI ; Promptuarium politicum	29*
Littérature. KLEBELSBERG, GR. KUNO : Reden. (DR. A. KOZOCSA.) — MORIN, G. : Manuscrits Liturg. Hongrois. (DR. M. ZALÁN.) — HESSEL, A. : Gesch. der Bibliotheken, (DR. P. TÖRÖK.) — HORVÁTH, J. : Histoire de l'élément populaire dans la littér. hongr. (DR. A. HEVESI.) — Anzeiger der Hauptstädt. Bibliothek. (DR. A. K.) — Bibliographies d'actualité. (DR. C. I.) — BALOGH, J. : Der Abt von Madocsa. (DR. E. HOFFMANN.) — The great earthquake in Japan. (D. HAVRÁN.) — Sárospataker Kalas. (D. HAVRÁN.) — HARSÁNYI, ST.-J. GULYÁS : Neue Angaben über C. Károlyi. (D. HAVRÁN.) — PUKÁNSZKY, B. : Die Druckerei Brewer. (DR. A. H.) — JÁSZAI, M. : Memoiren. (DR. A. KOZOCSA.) — HEGEDŰS, Z. : J. Katona's lyrische Dichtungen. (DR. A. K.) — Encyclopédie Napkelet. (DR. G. HALÁSZ.) — GÖLL, A. : Index du «Apollo». (É. KERESZTY.) — BARANYAI, Z. : Unsere Kunstprosaübersetzungen aus dem franz. Original. (DR. P-Y.) — TÓTH, L. : Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi. (DR. ST. V. SALAMON.) — II. Jahrbuch des Kulturvereines des Komit. Vas. (Zs.) — Bereicherung der Bibliothek des Kulturvereines des Komit. Vas. (Zs.)	30*
Revue des Revues. (VON DR. K. I.)	35*
Notices. Vicepräsident der Ung. Bibliophil-Gesellsch, Dr. E. Lukinich. — Nomination. — Die Jubiläumsausstellung der Kön. Ung. Universitätsbuchdruckerei. — Die Teilnahme des Nationalmuseums an der Musik-Ausstellung in Frankfurt a/M. (DR. K. ISOZ.) — Le nouveau catalogue de la Bibliothèque du Vatican. (L. T.) — Oeuvres d'auteurs hongr. dans la Bibl. Municipale de Prague. (G. P.)	35*
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1 mai au 31 octobre 1927 ...	36*

Siège de la rédaction et de l'administration : *Magyar Könyvszemle Budapest, Musée National Hongrois.*

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum ösnyomtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
 - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest, 1904. — II. kötet I. füzet. Budapest, 1923.
Ára 14 pengő.
 - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
 - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
 - V. Kereszty István: Hirlapok és folyóiratok 1867-ig. Budapest, 1916.
Ára 3 pengő.
 - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924. I. 1—3. füzet.
Ára 9 pengő.
 - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922.
Ára 6 pengő.
 - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchényi István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
 - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest, 1923.
Ára 5 pengő.
 - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának közlönye. Új folyam I—XXXIV. kötet. A négyfüzetes évfolyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő, az egyfüzeteseké 4 pengő.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

*1927. évi folyam * III—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1927.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Nyireő István: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának átszervezési munkálatai... ..	213
Dr. Zalán Menyhért: A Pray-kódex írásának helye és további sorsa. (Egy szövegközti ábrával.)	247
Dr. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Negyedik közlemény.)	275
Adattár. DR. BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: A Széchényi-Könyvtár első katalógusa	284
— DR. HARSÁNYI ISTVÁN: Eperjesi jogkönyv 1649-ből	319
Szakirodalom. GR. KLEBELSBERG KUNO beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. (Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR.) — MORIN, GERMAIN: Manuscris Liturgiques Hongrois. (Ism. DR. ZALÁN MENYHÉRT.) — HESSEL, ALFRED: Geschichte der Bibliotheken. (Ism. DR. TÖRÖK PÁL.) — HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi népiesség. (Ism. DR. HEVESI ANDRÁS.) — A FÖV. KÖNYVTÁR ÉRTESÍTŐJE. (Ism. DR. K. S.) — AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. (Ism. DR. I. K.) — BALOGH JOLÁN: A madocsaai apát. (Ism. DR. HOFFMANN EDITH.) — THE GREAT EARTHQUAKE in Japan. (Ism. HAVRÁN DÁNIEL.) — SÁROSPATAKI KALAUZ. (Ism. HAVRÁN DÁNIEL.) — HARSÁNYI ISTVÁN-GULYÁS JÓZSEF: Új adatok Károlyi Gáspártól. (Ism. HAVRÁN DÁNIEL.) — PUKÁNSZKY BÉLA: Die Druckerei Brewer. (Ism. DR. H. A.) — JÁSZAI MARI Emlékiratai. (Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR.) — HEGEDŰS ZOLTÁN: Katona József lírai költészete. (Ism. DR. K. S.) — A NAPKELET LEXIKONA. (Ism. DR. HALÁSZ GÁBOR.) — GOLL ALADÁR: Az Apollo kargyűjtemény tartalma. (Ism. KERESZTY ISTVÁN.) — BARANYAI ZOLTÁN: Francia eredetű szépprózafordításaink. (Ism. DR. P-Y.) — TÓTH, LADISLAUS: Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi. (Ism. DR. ALAPI SALAMON ISTVÁN.) — VASVÁRMEGYE Kultúregyesülete és a Vasvárm. Múzeum II. évkönyve. (Ism. Zs.) — VASVÁRMEGYE Kultúregyesülete Könyvtárának gyarapodása. (Ism. Zs.) — A szerkesztőséghez beküldött könyvek ...	324
Folyóiratok szemléje. (Ism. DR. I. K.)	349
Vegyes közlemények. Dr. Lukinich Imre a M. Bibliophil Társaság al-elnöke. — Új önkéntes gyakornok. — A Kir. Magy. Egyet. Nyomda jubiláris kiállítása. — A N. Múzeum részvétele a frankfurti zenei kiállításon. (DR. ISOZ K.) — A vatikáni könyvtár új katalógusa. (T. L.) — Magyar írók művei a prágai városi könyvtárban. (P. Gy.)	352
Változások a magyarországi nyomdánál 1927 máj. 1-től okt. 31-ig ...	356

A MAGYAR NEMZETI MUZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRÁNAK ÁTSZERVEZÉSI MUNKÁLATAI.

I.

Százhuszonötödik évfordulója mult ez év november 25-én, hogy SZÉCHÉNYI Ferenc gróf a MAGYAR NEMZETI MUZEUMmal az ország első könyvtárának alapját vetette meg. Ennek a százhuszonöt évnek közel felét nemzetünk életében sorsdöntő küzdelmek tették csaknem meddővé. De a mag életképes és erős volt: az alapító könyvtára, mely mintegy 15.000 nyomtatványból, 2.000 kéziratból és 20.000-re menő oklevélből állott, ma már nyomtatvány- és kéziratanyagában több mint negyvenszeresére, levéltári részében százszorosánál is nagyobbra növekedett, új osztályokkal, új gyűjteményekkel gazdagodott.

Ez a nagyvonalú fejlődés, mely egyszer az állam, máskor a társadalom áldozatkészségéből juthatott erőhöz, az elmúlt idő alatt csak a legnagyobb gond és fáradságos munka mellett bontakozhatott ki. A könyvtárak történetében ritkán találunk példát arra az önfeláldozó munkára, mellyel az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRAT tisztviselői, csekély létszámukat erejük túlfeszítésével pótolva, egyrészt a gondos gyűjtés és megőrzéssel, másrészt a tudományos használatra való közzétévással igyekeztek a nemzethez méltó kultúr-intézménnyé fejleszteni. Nem ő rajtuk mult, hogy az ORSZÁGOS KÖNYVTÁR épen örvendetes fejlődése következtében hova-tovább oly aggasztó helyzetbe került, mely anyagának épségét, természetes gyarapodásának lehetőségeit és szakszerű használatát már a legkomolyabban veszélyeztette.

Ezért kell egy rövid pillantást vetnünk az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR százhuszonötéves sorsára, hogy minden oldaláról áttekint-

hessük azt a komoly helyzetet, melyből KLEBELSBERG Kuno gróf, miniszterségének legnagyobb kultúrpolitikai gondjai közepette is gyors elhatározással nyújtva segítő kezét, biztos alapra mentette át. Megértő támogatása tette lehetővé, hogy a dr. HÓMAN Bálint főigazgató kezdeményezésével megindított átszervezési munkák dr. LUKNICH Imre igazgató keze alatt oly szerencsés megoldásra találtak, melyek az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRnak nemcsak fejlődőképességét biztosítják már hosszabb időre, de tudományos használatát és forgalmát is erősen fokozhatják.

Egy minden részében átgondolt könyvtári tudománypolitika első szakasza vált valóra a nagyközönség előtt hét hónappal ezelőtt, május 15-én elzárt s azalatt sokban átalakult Könyvtár újramegnyitásának percében. Aránylag rövid idő alatt oly munka folyt le, mint amilyen félszázadnál nagyobb ideje nem volt e falak közt. Oly változtatások történtek, melyek nemcsak sajátos viszonyainkra voltak tekintettel, hanem arra is, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRAT példaadó szerep illeti meg az ország többi könyvtárai előtt.

Beszámolónk végén összefoglaltuk a még megoldásra váró komoly feladatainkat. Ha lesznek talán megokolható kifogások is, melyek észrevéteket, hogy a Könyvtár igazgatósága nem oldhatta meg még több feladatát, azt kell hangsúlyoznunk, hogy nagyobb átalakítások ezidőszerint csak a Könyvtár további zárvatartása és korlátolt költségvetésünk erős túllépése árán történhettek volna. Minden reményünkkel bizunk azonban miniszterünk további támogatásában, hogy munkánk folytatása megszakítatlanul haladhat tovább s az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR mielőbb meg fogja kapni az értékéhez méltó végleges elhelyezést és az életképességét biztosító javadalmazást.

II.

Azok az okok, melyek az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR átszervezésének szükségességét megérlelték, legelsősorban az elhelyezés gondjaiból támadtak. A megszünt pálosrend pesti kolostorában 1803-ban mintaszerűen elhelyezett könyvtárnak két év mulva már a francia támadók előtt kellett Temesvárra mentenie 9 szekérnyi legértékesebb részét. Mikor hónapok mulva visszakerült helyére,

alig harmadévre újra hajléktalanná vált. SZÉCHÉNYI Ferenc gróf, aki nemes életcélja megvalósítását látta az ORSZÁGOS KÖNYVTÁRnak eme stílszerű és mindenképen alkalmas felállításában, legnagyobb utánjárás árán sem tudta megakadályozni, hogy a nagy áldozatkészségével renovált teremből az alig élni kezdő Könyvtárat ki ne lakoltassák. Előbb az Egyetem régi központi épületében, majd 1817-ben a Múzeum mai telkén állott épületek egyikében szorítottak számára szűkös helyet. De időközben, az újra fellobbanó francia háború elől 1809-ben újra menekülhettek a könyvtár értékei Nagyváradra, míg a gyűjtemény helyén maradt részét a muzeumi helyiségekbe költözéssel egy hadikórház veszélyeztette. Az 1838. évi nagy árvíz idején órák alatt kellett a Könyvtárat a menekülőkkel teli helyiségekben a földszintről az emeletre átmenteni, majd a muzeumi építkezés előrehaladtával részben a pestmegyei levéltárba, részben az Egyetem és Ludovica-Akadémia épületeibe átszállítani.

Mikor végre 1847 tavaszán az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR elfoglalhatta helyét az új palotában, a szabadságharcot követő meddő években termei még sokáig padozatlanul és berendezetlenül maradtak. Elsősorban ez volt az oka, hogy az alapítás óta eltelt közel hét évtized alatt vásárlásokkal, adományokkal és kötelespéldányokkal már tízszeresére, 150.000 kötetre növekedett könyvtár rendezése csak 1859-ben indulhatott meg. Bútorozva akkor is csak egy terem volt, a Széchényi-termet — mint másodikat — a magyar hölgyek adományából 1860-ban rendezték be. A rendezés, melynek zavartalan előhaladását 1868-tól kezdve Eötvös József br. kultuszminiszter erősebb anyagi támogatása biztosította, 1869-től más szempontok szerint újrakezdve folytatódott s a kellő bebútorozással lépést tartva 1875-ben fejeződött be. Hosszú idő után tehát az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR ismét nyitva állott a közönség előtt.

A következő *egyetlen* évtized, 1875-től 1885-ig volt az, melyet ha az állandó és később is egyre növekvő tisztviselőhiánytól eltekintünk, a háborítatlan fejlődés korszakának mondhatnánk. Kettős lendülettel mozdult előre ezalatt a Könyvtár gyarapodása: 1882-től kezdve a családi levéltárak növekvő letéteményeivel a Levéltári osz-

tály, 1884-től a fővárosi könyvtárak egybevonat hirlapanyagából létesített külön Hirlaposztály indult addig nem remélt fejlődésnek.

A Könyvtár gazdagodása azonban hamarosan komoly ellenállásra talált a fokozódó helyszűkében, melyet az országgyűlés kiküldött bizottsága már 1880-ban megállapított. Azóta mindjobban felpanaszolja az évi jelentések. Előbb csak a Levéltárban és Hirlaptárban, majd a Könyvtár fő részében, a nyomdai kötelepéldányoknak az 1897: XLI. t.-c. által megszigorított beszolgáltatása miatt, de a vásárlás és ajándék folytán amúgy is erősen gyarapodó Nyomatványosztályban. A Képtárnak és a Főrendiháznak a második emeletről 1905-ben történt kiköltözése szintén nem a Könyvtárnak jelentett tényerést, csak egyik osztályának, a Levéltárnak jutott a földszinten megürült tisztviselői lakásokból néhány szűk raktárszoba. Már 1896-ban szóba került, hogy a Hirlaptár nagyrészenek ki kell költöznie az épületből. Ez később, a használhatóság rovására, valóban meg is történt.

Idővel a Könyvtár termeiben a tér utolsó szabad helyét kihasználó pótállványok tömkelegével is alig lehetett már a fokozódó gyarapodást elhelyezni. Ezért a Múzeum akkori igazgatósága, előbb az épület beosztásának változtatásával, majd külső megtoldásával, hozzáépítésével szeretett volna alkalmas elhelyezést találni. Mint-hogy ez nem sikerült, 1909-ben már egy külön könyvtárpalota építésének gondolata merült fel, melyet a kultuskormány az Országház és a Margit-híd közt kívánt volna elhelyezni. Azonban sem a tudományos központoktól távoleső hely, sem pedig a NEMZETI MUZEUM épületéből való kiköltözés gondolata nem tette általában rokonszenvéssé az új építkezés tervét, míg az a világháború kitörésével a napirendről is lekerült.

A világháború alatt új gyűjteményekként kellett a Könyvtárban helyet szorítani a háború irodalmának és plakátanyagának. Majd a zenei gyűjtemény indult öröndetes fejlődésnek. Bár a kömmün idején veszteségre nem került még sor, a Hirlaptárnak újabb költözést kellett átszenvednie s Szentkirályi-utcai bérhelyiségeiből pár nap alatt a FESTETICH-palota nedves istállóhelyiségeibe költöztetni át nagy anyagát.

Igy érte meg az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR fennállása óta legnehezebb korszakát: a háború utáni éveket. A helyhiány soha nem képzelt méreteket öltött. A Könyvtár csaknem nyolcvanadik esztendeje volt már kénytelen, évről-évre minden terjeszkedési lehetőség nélkül mindig ugyanazokban a helyiségekben összébbzsúfolódni. Még azt a kettős örömet is, melyet számunkra 1919-ben a TODOR-SZKU-HORVÁTH-könyvtár és 1924-ben az APPONYI-könyvtár rendkívüli értékű adományai jelentettek, a méltó elhelyezés nagy gondjai kísérték nyomon, hiszen a Könyvtár gyűjteményei alig használhatóan szorongtak állványaikon, asztalokon, szekrények tetején, sőt a földön. Egyes részük, mint pl. a FESTETICH-istállóban elhelyezett hirlap- és duplumanyag, épségükben is veszélyeztetve volt. A Könyvtár I. emeleti helyiségeinek padozatát a ránehezedő könyvrakások és zsufolt állványok a megengedettnél jóval nagyobb mértékben veszedelmesen terhelték meg. A tisztviselők könyvállványok közé torlaszolja, igen gyakran fűtetlen és sötét helyiségekben, csak a legnagyobb nehézségek közt folytathatták munkájukat, melyet amúgy is egyre improduktivabbá tett az altisztek hiánya és a régi, elavult könyvtári rendszer. Könyvköttetésre, vásárlásokra a költségek hiányában alig kerülhetett sor. Az addig állandóan forgalmas olvasóterem az újabb külföldi tudományos művek hiánya következtében mind kevésbé vonzotta a közönséget. Egyes években a fűtésihiány miatt hónapokon át megbénult a könyvtár munkája. A Könyvtár folyóirata, az ötvenéves MAGYAR KÖNYVSZEMLE alig tudott két évben egy füzetrel megjelenni. Az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR több mint százéves mult után nemcsak vezetőszeropét kezdte elveszteni, de a pusztulás kétségtelen lejtőjére siklott.

III.

Mindezen veszélynek s a reá súlyosan nehezédő felelősségnek tudatában a MAGYAR NEMZETI MUZEUM főigazgatója sürgős beadványban kérte 1924. tavaszán a gyors segítséget, megjelölve annak lehetséges módozatait. De ki kellett jelentenie, hogy enélkül az út most már «a biztos pusztuláshoz vezet». És ez alkalommal a jövőt féltő jogos panaszok nem maradtak visszhang nélkül. Miniszterünk, dr. KLEBELS-

BERG Kunó gróf, ki nagykoncepciójú kultúrpolitikájában már az ORSZÁGOS MAGYAR GYŰJTEMÉNYEGYETEM megszervezésével tudományos közgyűjteményeinknek belső értékükhöz mért oly szép szerepet juttatott, különös szeretettel jött segítségünkre.

Pedig a segítség nem volt könnyű. Már a MUZEUM klasszikus szépségű palotája is fenyegető romlásnak indult a kénytelenségből évek óta halogatott tatarozások elmaradása és a kiöregedett farészek korhadása miatt. Egyes táruk, különösen a NÉPRAJZI-tár, a legteljesebb pusztulásnak voltak kitéve. De a végsőig fokozódott helyhiány úgyszólván valamennyi osztályt a megbénulásra kezdte kárhoztatni. Az utolsó percek izgalmas aggodalmai közt megjelent szeretően gondos kéznek hol itt, hol ott kellett első segítséget nyújtani s az elégtelennek bizonyult rendes költségvetési kereteken kívül biztosítani kellő fedezetet oly feltétlenül szükséges és sürgős teendőkre, melyeknek még sorrendjét is nehéz volt megállapítani. Valósággal egymás nyomába kellett a munkálatoknak lépniök, hogy a kibontakozás útja valahogyan szabaddá váljék.

Az első lehetőség az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR anyagának mentésére azzal nyílt, hogy az ORSZÁGOS LEVÉLTÁR új palotájának a háború alatt félbeszakadt berendezési munkálatai időközben közelebb jutottak befejezésükhöz. Ezért a miniszter úr érkezettnek látta az időt régi tervének megvalósításához, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR Levéltári-osztályát, egyrészt annak megfelelő és évtizedekig fejlődésképes elhelyezése miatt, részben pedig a levéltári kutatások kétségtelen előnyére, az ORSZÁGOS LEVÉLTÁR palotájában, annak gyűjteményétől azonban teljesen elkülönítve helyezze el. 1926 július 5-én megindult tehát a költözés munkája. Minthogy a felállítás módja sokban változott, az átszállítás előtt a két milliónyi oklevélananyagot még gondosan fascikulálni és átcsoportosítani kellett. A tisztviselők napi 12 órasi megfeszített munkája és az alapos előkészületek következtében, Levéltárunk a nagy távolság dacára feltűnően rövid, alig kétheti idő alatt költözhetett át új helyére. A szállított anyag 5000 fascikulust, 1700 fiókot és 90 ládát tett ki.

A második lépéshez az ÁLLATTÁR laboratóriumainak kiköltözése juttatta a Könyvtárt, melyek helyén a második emeleten négy

terem és két folyosórész szabadult fel. Itt kellett ideiglenesen elhelyezni 1926 szeptember 15-től a Hirlaptárnak a FESZTETICH-palota istállójában volt anyagát, melynek kiköltöztetését a tulajdonos annyira siettetette, hogy a Könyvtár már nem is várhatta meg a Hirlaptár küszöbön álló és félévvel később megkezdett végleges elrendezését. Az átköltözés munkája amúgy is kétszeres fáradság volt, mert már az előző évben, az elfoglalt két helyiség egyikét, az anyag teljes áttolásával kellett kiüríteni és átengedni.

Mivel a Hirlaptár itt elhelyezett része jórészt rendezetlen volt, a költözést a rendezés és betáblázás három évig tartó nehéz munkája előzte meg. A több mint 700 m² terjedelmű hirlapanyag felszállítása a Muzeum második emeletére, valamint felállítása a hirtelenében összetákolts és átalakított állványzaton további nehéz próbára tette a Hirlaptár tisztviselőinek munkaerejét. Feladatukat a kellő segédmunkaerőkkel 12 nap alatt fejezték be, de csaknem ugyanannyi munkára volt még szükség, hogy a rossz elhelyezés miatt sokat porosodott hirlapokat újra megtisztítsák.

A Levéltár és a Hirlaptár költöztetési munkálatainál szerzett tapasztalatok jelölték meg az utat az ezután következő és csaknem tízszeresen nagyobb vállalkozáshoz, a Könyvtár egész gyűjteményanyagának átcsoportosításához. Ezt a feladatot azonban elsősorban a végzetesen nagy helyhiány nehezítette meg.

Levéltári-osztályának kiköltözése árán az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR a földszinten már korábban, átvett KRENNER-féle lakással együtt 10 kisebb és tisztviselői szobáknak alkalmas, összesen 320 m² alapterületű helyiséggel, az első emeleten pedig egy teremmel és egy folyosóval gyarapodott. Ez utóbbi helyiségek átengedése azonban távolról sem jelenthetett térnyerést, mert az APPONYI-könyvtár elhelyezésére kellett őket fenntartani. Sőt el kellett szigetelni a könyvtár elégtelen raktárhelyiségeiből egy szomszédos további termet is, hogy a TODORESZKU-HORVÁTH-könyvtár is megkapja a gazdag anyagához méltó s az ajándékozási szerződésben biztosított helyét.

Tulajdonképpen csak az 1927. év márciusában bővült az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR az első emeleten a RÉGÉSZETI- és TÖRTÉNETI-

osztályok részleges továbbköltözése folytán az épület keleti oldalán egy sarokteremmel és egy folyosóval, összesen 250 m²-rel, melyek a Hirlaptárnak jutottak. Ez a helynyerés azonban a gyűjtemények fejlesztésénél *egyedül* számottevő elsőemeleti terem sorban minden fáradságos és költséges változtatás ellenére is csak látszólagos, mert egyrészt a Hirlaptár anyagának visszaköltöztetésével ennél nagyobb területet kellett a Könyvtáron kívül átengednünk, másrészt pedig különösen azért, mert a termeket és folyosókat a néhol boglyaszerűen összeépített s a padozatot túlságosan megterhelő könyvanyag-tól, illetve a pótállványok tömegétől mielőbb mentesíteni kellett.

Mínt hogy a Múzeum épületének végleges beosztási terve szerint és ha a miniszter úr önmagyméltósága az átalakításhoz szükséges fedezetet rendelkezésre fogja bocsátani, a Könyvtár csak két év múlva terjeszkedhet az első emeleten tovább, az igazgatóságnak már eleve számolnia kellett azzal, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR megfelelő elhelyezését szűk területén *csak a saját gyökeres átszerveződése árán* érheti el. Minden eszközt meg kell ragadnia, mely helyének jobb kihasználását, anyagának célszerűbb csoportosítását s főleg védelmét elősegítheti. Mindent el kell követnie, hogy használhatóságát fokozhassa, ha kell, a Könyvtár hatvanéves — de ma már fejlődésképtelen — rendszerének, módszereinek feláldozása árán is. Végül azt is jól tudta az igazgatóság, hogy bár a miniszter úr nagylelkű anyagi segítsége számértékében nem volt csekély, a minden oldalról előtörlő és megoldásukat sürgető feladatokat csak a legnagyobb gondnal és takarékoszággal oszthatja be, ha a célul kitűzött legmagasabb munkaeredményt valóban el akarja érni.

Mindezek tudatában indult meg az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR tulajdonképeni átszervezésének nagy munkája, melynek nehézségét legjobban talán az jellemezheti, hogy a végeredményben alig változott alapterületén és szorongásig zsúfolt helyiségeiben nemcsak anyagának teljes elhelyezését, hanem a több évtizedes fejlődés lehetőségeit is biztosítani kívánta. Ennek a látszólag szinte megoldhatatlan vállalkozásnak első lehetőségét a miniszter úr önmagyméltósága nyújtotta azzal, hogy legelőször is elrendelte a két legfontosabb raktárterem modern vasállványozását, hogy e termek

befogadóképességét az eddiginél nyolcszorta nagyobbra fokozza. Megértő támogatása adta meg tehát az erőt és lendületet az átszervezési munkálatok harmadik lépéséhez, mely a Könyvtár százhuszonötödik évében új élet és új virágzás felé nyitott utat.

IV.

Az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR átszervezésében a sürgős és fontos feladatok tömege tolult előtérbe, melyek minél egyszerűbb módon és a legkisebb költséggel való megoldása egyaránt nagy gondokat okozhatott.

a) Legelőször is az átalakítás előtt álló elsőemeleti 1330 m² és földszinti 600 m² alapterületű helyiségeket kellett kevés kivétellel teljesen kiüríteni, ami a helyhiány miatt alig megoldhatóan nagy feladat volt. E helyiségeket többé-kevésbé át kellett építtetni, padlózásukat, ablakaikat, ajtóikat átjavíttatni, fűtőberendezéseiket pótolni, mosdókkal ellátni és valamennyit az évek hosszú sora óta nélkülözött s a legtökéletesebben biztosított villanyvilágítási hálózattal felszerelni, bútortatukkal együtt tataroztatni, átfestetni.

b) Két összesen 400 m² alapterületű termet kellett, a lehető legnagyobb befogadóképességet tartva szem előtt, SCHLICK-VAJDA-rendszerű vasállványzattal, továbbá a nagy olvasótermet és az új hirlaptári folyosót meglevő szekrények galeriás berendezésű átalakításával beépíteni és három kisebb földszinti raktárhelyiséget beállványozni.

c) Szükségessé vált az olvasótermet, katalógustermet, ruhatárat, hirlapfolyosót részben új bútortatallal berendezni, a földszinti tisztviselőszobákat átbútorozni, egyes lépcsőket átszerelni.

d) A Nyomtatvány-, Hirlap- és Zeneosztály közel 5000 m² anyagát az elsőemeleti terem sorban összpontosítva és az újonnan berendezett termekre való tekintettel át kellett költöztetni, a raktártermet a használhatóságot korlátozó túlszűfolttságtól mentesítve logikus csoportosításban átrendezni, a ritka kiadványokat (editio princeps, díszművek stb.) kiemelni és alkalmasabban, zárt szekrényekben elhelyezni; a muzeumi kiadványokat, duplumokat és remotákat pedig külön helyiségekben rendezve raktározni.

e) A főlegesen helypazarló és állandóan változó jellegű szak-

csoportos, illetve betűrendes felállítás helyett a könyvek teljes revíziójával és új leltározásával a végleges helyhez kötött, végtelen számozású felállítást kellett fokozatosan bevezetni; az új számozásoknak a régi nominális és szakkatalógusokon való egyidejű átírásával.

f) Az olvasótermi kézikönyvtár számára a Nyomtatvány- és Hírlaptár legfontosabb anyagából mintegy 30.000 kötetnyi anyagot kellett kiválogatni és szakok szerint csoportosítva felállítani.

g) Az új kézikönyvtárt könnyen kezelhető ujonnan írt katalógussal kellett ellátni, a nagy katalógust alkalmasabb módon és az olvasóteremhez közelebb elhelyezni.

h) Régóta szükség volt a megfelelő könyvrenováló és fényképező laboratórium felállítására és felszerelésére.

i) Az elavult müncheni könyvtári szakrendszer helyett megfelelő bibliografiai utasítással együtt újat kellett kidolgozni, célszerűbb naplózási rendszert bevezetni, a könyvkötés ügyét rendezni.

j) Gondoskodni kellett arról, hogy a Könyvtár az eddigi nehezen hozzáférhető bejárat helyett a MŰZEUM előcsarnoka felől a legrövidebb úton legyen megközelíthető és hogy a kiállítási jellegű gyűjteménytermek az olvasótermi forgalomtól és raktárterektől el legyenek szigetelve.

k) Végül mindezen feladatot úgy kellett a lehető legrövidebb idő alatt megoldani, hogy az átszervezés ideje alatt a Könyvtár használata — ha korlátozottan is — meg ne akadjon, a Könyvtár rendes ügymenete, egyes osztályok, illetve munkakörök működése (kötelesspéldány-osztály, Régi magyar könyvtár, Kézirattár, Zeneosztály, az elszakított országrészek irodalmának gyűjtése, könyvköttetések stb.), valamint legfontosabb részében a Nyomtatványosztály rendes gyarapodásának feldolgozása, zavartalanul tovább folyjon, sőt a tisztviselők is beoszthassák rendes évi szabadságidejüket.

Nagy könnyebbséget jelentett, hogy a TODORESZKU-HORVÁTH-Könyvtár és az APPONYI-Könyvtár méltó új berendezését és részben felállításuk gondját is a nagylelkű adakozók özvegyei vállalták magukra.

V.

Amint a MUZEUM RÉGÉSZETI- és TÖRTÉNELMI-OSZTÁLYAI ez év márciusában az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRnak átengedték a termeinkkel szomszédos saroktermet és folyosót, a SCHLICK-féle vas-szerkezeti gyár azonnal megkezdte és négy hét alatt be is fejezte a korábban megrendelt vasállványzat felszerelését. Erre április 19-én a Nyomtatványosztályban, egy nappal később pedig a Hirlaptárban párhuzamosan egyszerre indult meg a költözés.

A sokirányú lekötöttség, de még inkább az iparosok munkájának kiszámíthatatlansága miatt is a költözést egyszerre több oldalon kellett kezdeni s annak menete hol itt, hol ott lendülhetett előre erősebben. Ezért a munka bonyolult sorrendjének naplószerű felsorolása helyett, csak az egyes feladatok megoldásának összefoglaló leírása adhat áttekinthető képet.

A Nyomtatvány-osztály munkája a földszint mennyezetig zsúfolt öt raktárszobájának kiürítésével kezdődött, melyekben nagyrészt duplumanyag, továbbá a törzsgyűjteményhez tartozó hirlapok, naptárak, népiskolai tankönyvek, háborús kiadványok, valamint a HERALDIKAI és GENEALOGIAI Társaság kiadványai voltak. Ez az anyag a földszint három már korábban renovált szobájába került, míg a kiürített helyiségekben dr. LECHNER Jenő műegytemi tanár vezetésével nyomban megkezdődött az átépítés.

Amint az építés munkája szobáról-szobára haladt tovább, illetve befejezést nyert, úgy tartott vele lépést a berendezkedés is. A külső, kertrenyíló földszinti szobák a tisztviselők részére alakítottak át olyképen, hogy a tisztviselők elhelyezése pontosan megfeleljen munkakörüknek, illetve annak a sorrendnek, mely a Könyvtárba érkező anyag teljes feldolgozásáig vezet. A szobák középpontjában, az épület sarkán, az igazgatóság foglalt helyet, az igazgatói, titkári és gépíró szobával (ez utóbbiban van elhelyezve az irattár is), ehhez balról a Kézirattár két szobája, jobbról a Kötelespéldány-osztály 2, a Zeneosztály egy és a Nyomtatványosztály 5 szobája csatlakoznak. Négy osztályvezető kivételével a tisztviselők másodmagukkal vannak szobáikban elhelyezve. Bár itt a nélkülözhetetlen bibliografiai szak-

könyvtár mellett csak a feldolgozás alatt álló anyag számára van hely, ideiglenesen itt vannak felállítva, a legnagyobb szobában üveg-szekrényekben, az elszakított országrészek irodalmi gyűjteménye és egy másikban a zenei kéziratok.

A folyosó felőli sötétebb szobák közül négy előszoba maradt, három pedig részben a középfalak kiemelésével megnagyítva, különálló raktárhelyiségek lettek. Az egyikben a MUZEUM és a HERALDIKAI Társaság kiadványai, a másodikban a duplum-, a harmadikban a remotaanyag lett rendezve és elhelyezve.

Bár a földszinti helyiségek kiürítése és átalakítása nagyjában a megállapított sorrendben folytatódott le, egyes helyiségek átengedésének késlekedése komoly próbára tette úgy az építkezés, mint a költöztetés fogaskerekekhez hasonlóan egybekapcsolódó munkarendjét. Ennek dacára is június 15-ig a földszint átalakítása elkészült két helyiség kivételével, melyekre az ORSZ. KÖNYVFORGALMI és BIBLIOGRAFIAI KÖZPONT kiköltözése után a közeljövőben fog sor kerülni. E két helyiségben a házi könyvkötészet kap majd helyet.

A földszinti helyiségek átalakítása azért volt rendkívül sürgős, hogy az első emeleti nagytermet ki lehessen üríteni. E terem addig raktári jellegük mellett a Nyomtatványosztály, Hírlaptár és Zeneosztály tisztviselőinek közös dolgozószobái voltak. Az átalakítások előbbre haladásával egymásután kerültek le a földszintre a használható bútorok s velük együtt megindult a termekben elhelyezett 1126 m² könyvanyag kitelepítése is.

Ez nemcsak a nagy helyhiány miatt volt nehéz feladat, hanem főképp azért, mert az átköltöztetéssel egyúttal a szakok szerint felállított, de a főcsoportjuk szerint egyáltalán nem csoportosított szakok átrendezését is feladatának érezte az igazgatóság. Arra törekedett, hogy pl. az összes hittudományi, vagy jogtudományi szakok egymás mellé kerüljenek és a könyvtár használatában ne lehessen többé bizonytalanság az egyes szakok keresésénél. Mint-hogy azonban a kiürítés alatt álló nagyteremben a korábbi helyhiány következményeképpen a legkülönbözőbb főcsoportba tartozó szakok voltak elhelyezve, a szomszédságra való minden tekintet nélkül (pl. erkölcsstan, külföldi közjog, születészet, címer-

tan, állatorvostan egymásután következtek), az egyes szakokat a legkülönbözőbb termekből kellett összehordani. Helyükre ismét mások kerültek, hogy a végleges felállítás megfelelhessen a szakok eredeti főcsoportosításának. Előfordult, hogy csak 2—3 szakcsoport átköltöztetésével lehetett a könyveket végül is elhelyezni, ami az átköltöztetendő anyag megháromszorozódását jelentette.

Nagyon elősegítette a kiürítés munkáját az a szerencsés véletlen, hogy a Levéltár volt terme és folyosója az APPONYI-Könyvtár céljaira való átalakítás végett, még üresen állott. Ide került az a könyvanyag, mely a nagyteremben felállítandó új vasállványra volt szánva: a teológia 17, a jog-, állam- és társadalomtudományok 11 alszakja, a háborús gyűjtemény stb. Ezeket hely- és állványok hiányában végleges elhelyezésükig 60—80 cm magas oszlopokban a földre kellett lerakni, ami mellett a könyvek számszerű pontos sorrendjét nem volt könnyű megőrizni. Az orvos- és természetudományok egyrésze azonban, a katalógus-terem galériáján, azonnal helyére kerülhetett.

Június elején a nagyterem és a vele szomszédos termek már üresen állottak. Faliállványzatuk az új hirlaptári folyosóra és az olvasóterembe lett áthelyezve, s így a vasállványozási munkálatok azonnal megkezdődhettek. A 25 m hosszú, 10 m széles és 6·8 m magas boltozatos terem számára Schlick-Vajda-rendszerű és tervrajzban kétszer átdolgozott, két emeletes — összesen három szintes — üvegpadlós állványok készültek 2·1 m, a legfelsőnél 1·8 m állványmagassággal. A terem középútja a mennyezetig nyitott maradt és a két emeleten összesen hétszer van áthidalva. A raktár-emeleteket a régi könyvtári galeriarácsok mintájára készült karfás vasrácsok szegik harmonikusan körül.

A termet körülfutó, valamint a közepén álló 33 állvány magassága összesen 6 méter. Tengelytávolságuk 1·30 m és egyformán hármasszorosításuk 0·97 m hosszú zománcozott vaspolcokkal, amelyek galvanizált fogasléceken 1·5 cm távolsággal, tetszőlegesen állíthatók be. A terem befogadóképessége az új berendezés folytán közel nyolcszorosára, 300.000 kötetre növekedett, a könyvek kezelése szintén rendkívül sokat könnyebbedett. A berendezés előnyére

azonban legjellemzőbben talán azt emelhetjük ki, hogy a könyvanyagában erősen megnövekedett terem szerkezeti megoldása oly kedvező, hogy *sok helyen felét sem éri el a teliszűfolt nehézfűállványok korábbi veszedelmes padlóterhelésének*. Emellett jól esik hangsúlyoznunk, hogy e legmodernebb szerkezeti szempontok és a terem fokozott kihasználása mellett a 3 tetőlámpával és 216 különgyújtású középlámpával megvilágított csarnokterem esztétikai hatása is növekedett.

A szerelés munkája, a terem átfestése s a kapcsolatos egyéb teendők — a lámpaszerelés kivételével — programmszerűen haladva előre, két hónap alatt, augusztus 11-én fejeződtek be. Másnap már a részleteiben is teljesen kidolgozott tervek szerint a könyvek beköltöztetésére kerülhetett a sor, amit nagyon megkönnyített az, hogy a vasállványokhoz öt darab könyvtári kocsi is készült, az állványokkal egyező méretű, kiemelhető vaspolcokkal. A kocsikra számozásának ellenőrzésével került a porszívógéppel megtisztított könyvanyag, melyet egyszerű csigán húztak fel az emeletek megfelelő szakaszán. A költözés szállítási részét az altisztek és az e célra alkalmazott egyetemi hallgatók hajtották végre, kiknek nagy intelligenciája az átszervezés egész ideje alatt nagyon sokat könnyített a munka menetén. Ezért augusztus végére, tehát alig 14 munkanap alatt, a terem két emeletén közel kétszázezer kötetet helyezhettünk el, a további munkálatokhoz és gyarapodáshoz üresen hagyva az alsó szintet.

A terem szakcsoportosításának egysége miatt a beosztás a következőképp alakult ki. A második emeletre kerültek a ritkábban használt szakok: a *teológia* és a *jogtudományok*. Az előbbi az emelet három-, az utóbbi kétötödét foglalja el. Mellettük a fal körül a naptár, népiskolai tankönyv és iskolai értesítő gyűjtemények vannak felállítva. Az első emeleten a háborús gyűjtemény, a természettudományok folytatólagos része, valamint általánosabb jellegű szakok kaptak helyet, melyek csoportosításánál az is döntő volt, hogy az új elrendezési tervek szerint a hét raktárteremben csak a történelmi és nyelvészeti szakok maradhattak. Itt a szabaddalmi leírások nagy gyűjteménye jutott alkalmas külön helyhez.

A könyvek felállítása, amellet, hogy számsoruk rendje kétszeresen is ellenőriztetett, a korábbi módszerhez képest is változott. Ugyanis a régi és kellőleg meg nem okolható *alulról-felfelé* számozás és felállítás helyett, itt már a keresést inkább megkönnyítő, *felülről-lefelé* számozást vezetett be a Könyvtár. Másrészt, mivel a Könyvtárnak azzal kellett számolnia, hogy a régi berendezésű raktártermek néhol 60 cm mély faliallványait célszerűen csak nagyméretű könyvekkel használhatja ki, az új vasállványzaton, melyeket főlegesen megterhelni sem akart, az átvitt szakcsoportoknak csak 30 cm-nél alacsonyabb és a polcok méretének megfelelő részét helyezte el.

Az így kiemelt folióanyag a második könyvteremtől kezdve pontosan nagyság szerint és megjelenési korszakuk lehető figyelembevételével állítatott fel. Ezzel a régi könyvtermek befogadó képessége szintén növekedett, a könyvek épebben, jellegüknek megfelelőbben állíthatók fel, a pár oldalas füzetek külön tokokba összegyűjtve nem rongálódnak, szakadoznak a nagy kötetek közé szorítva, végül a könyvek elrendezése szebb, tisztántartásuk lényegesen könnyebb lett, a kis könyvek hátraesésének és eltűnésének veszedelemé pedig megszűnt.

A könyvanyag e része már a véglegesen elhatározott folyószámozás elvéhez képest, teljesen újonnan és 1-től a végtelenig, minden exponens nélküli *numerus currenssal* lett átszámozva. Hogy ez a szám áttekinthetőbb legyen, a számozás minden raktárrésznél kerek számmal folytatódik. Minthogy az új nagyterem három szintjén az apróbb anyag megfelelő csoportosításával összesen kb. 300.000 mű helyezhető el s a további hét raktárteremben, azok vasállványozását is szem előtt tartva, egyenként 100.000 mű elhelyezésére számíthatunk, a számozás termenként, illetve emeletenként 100.000-re halad előre. Az új nagyterem földszintén balról kezdődik a számozás 1-el s balról-jobbra, felülről-lefelé folytatódik az első emeleten 100.001-el, a másodikon 200.001-el, úgy hogy a hét további raktárteremben 300.001-től 999.999-ig terjedhetnek idővel a számok. Ezzel sikerül fokozatosan kiküszöbölni a régi, valóságos matematikai képletekként bonyolult szakrendszeres ugrószámozást,

mely a hetvenéves közbeiktatások folytán képzelhetetlenül nehézsé vált. (Pl. 8°. L. eleg. g. 273^{ax/54}.)

Nagyon fontos változást jelent azonban ez az új felállítási rend abban, hogy az újonnan beszámozott könyvek most már *véglegesen az elfoglalt helyükön maradhatnak* s ahhoz alkalmazkodva azt teljesen kitölthetik. Ezzel szemben, a régi szakok szerint s a szakokon belül betűrendben csoportosított könyvanyag az állandó tömeges közbeiktatások folytán mindenkor eltolódott, úgy hogy a tisztviselők csak közbeékelt póttárványokkal adhattak az új gyarapodásnak helyet. A helyhiányt az is fokozta, hogy az eddigi *müncheni* felállításmód az anyag három méretű (2°, 4°, 8°) szétosztásával sem tudta a polcokat egyenletesen és jól kihasználni. A különböző alakú és kötésű könyvek pedig egymás épségét állandóan veszélyeztették.

Az új számozási rend mellett a különleges szempontok szerint gyűjtött könyvcsoportok (pl. háborúsgyűjtemény, zenei gyűjtemény, elszakított országreszek irodalma stb.) együtt maradhatnak s arészükre fenntartott számok terjedelmén belül kellőképen fejlődhetnek. Végül nagyjelentőségű a megőrzés szempontjából az is, hogy a ritka kiadványokat (díszművek, első kiadások, értékes ajánlású könyvek stb.) a Könyvtár kiválaszthatta törzanyagából és záros szekrényekben, megkülönböztetett számozással, értéküknek megfelelően helyezte el.

Hogy azonban a régi számozások megváltoztathatók legyenek, a felállítás nehéz munkája mellett ki kellett szedni a régi katalóguslapokat is s azokat átszámozás után, új számukat a szakkatalóguson is átvezetve, visszaosztani a nagy katalógus betűrendjébe. Az új számozásoknak megfelelően természetesen új leltári katalógust kellett kezdeni, melyben most már a könyvek külsőségei is fel vannak jegyezve. Mellettük a régi szakkatalógusok az új számozások átírásával egyidejűleg a legpontosabb revízió alapjául szolgálhatnak.

A törzsgyűjteményen kívül a költözéssel kapcsolatban rendezni kellett az erősen felszaporodott közel 100 m² duplumanyagot, hogy a részére külön berendezett duplumraktárban elférjen, valamint a muzeumi kiadványokat és remótákat. Gróf SZÉCHENYI István letétként elhelyezett könyvtára anyagának leltári revíziójával kapott a KOSSUTH Lajos könyvtára mellett zárt szekrényekben helyet.

Külön kell megemlítenünk az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR villanyvilágítási berendezését, melynél az igazgatóság a sok szomorú külföldi tapasztalaton okulva, a legnagyobb gonddal igyekezett eljárni. Az elektromos hálózat méretezését, fektetését és biztosítását, valamint a lámpák megválasztását a K. M. JÓZSEF MŰEGYETEM I. elektrotechnikai tanszéke volt szíves felülvizsgálni SÖPKÉZ Sándor udv. tan. műegyetemi tanár úr irányítása mellett.

A hálózat mindenhol a falban van elhelyezve kellőképpen méretezett és többszörösen biztosított Bergman-csöves vezetékekkel. A vezeték iránya kettős. Az első a földszinti helyiségeket, a második pedig az első emeletieket látja el árammal. Ez utóbbi az igazgatóság földszinti előszobájából indul ki s onnan szükség szerint teljesen kikapcsolható. Így érhattük el, hogy a szükséges világítási időt kivéve, tehát a hivatalos órákon túl, a Könyvtár termeiben az áramszolgáltatás teljesen szünetel. A jól biztosított és kellőképp ellenőrizhető kapcsolótáblák az előbbi nagy előnyt kiegészítve, emberi számítás szerint teljes mértékben tűzbiztossá teszik az új berendezést. Az első emeletnek egyelőre csak a hat újonnan átalakított terme és négy folyosója szereltetett fel villanyvilágítással, míg a továbbiakra a kellő anyagi eszközök rendelkezésére bocsajtása esetén a jövőben kerül a sor.

VI.

A Hirlaptár egy nappal a Nyomtatvány-osztály után kezdte meg költözését, az annak hét raktárterme után nyolcadikként következő sarokterembe. Ez a terem, mely alig négy héttel a RÉGÉSZETI Osztály kiköltözése után a SCHLICK-gyár vasállványaival szereltetett fel, kisebb a Nyomtatvány-osztály új vasterménél. Szintén kétemeletesen állványozott, de állványainak tengelytávolsága 1'60 m, tehát annál 0'30 m-rel nagyobb. Ez a beosztás, valamint a 4—5 darab 31 cm mélységű polcozás a hirlapok nagyobb terjedelméhez kívánt alkalmazkodni. Nyolc híd keresztezi a termet kettéosztó utat a két emeleten, melyekre újrendszerű, osztottfokú lépcső visz fel, a kis helyet kényelmesen kihasználva. A fal körül vezetett és középen álló állványzat férőhelye összesen 654 m², kb. 40.000 kötet hirlap számára.

Második új helyiségét a TÖRTÉNETI-Osztálytól átengedett 40 m hosszú és 3,5 m széles világos folyosón nyerte a Hirlaptár. Ide helyeztetett át a Könyvtár nagy termének korábbi galériás falállványzata, melynek emeleti részét még 0,80 m-rel emelték. A mély s a hirlapok méreteinek kitűnően megfelelő faállványok férőhelye 435 m², tehát épen kétharmadrésze az előbbi hirlapteremnek, ablakfülkéjében jól szigetelt tisztviselőmunkahelyek vannak. Helykihasználása és berendezése a nagy rendezőasztalokkal igen célszerű, csak fűtése nem kielégítő még, mert a vezetékeit tápláló elavult Perkins-kazán legnagyobb megerőltetéssel sem tudja kellő meleggel ellátni. A négy tetőlámpával felszerelt új folyosó egyik látványossága lesz a könyvtár látogatóinak.

A Hirlaptár költöztetésének vezetőszenpontja szintén az volt, hogy anyagát a most már véglegesnek tekinthető helyén minél logikusabbban és a fejlődésnek megfelelőbben csoportosíthassa. Ezért a még *élő* hirlapokat a már *befejezett* sorozatoktól teljesen elkülönítette, s ez utóbbit a hely teljes kihasználásával a VIII. terem földszintjén és I. emeletén állította fel. A még állandóan gyarapodó *élő* anyag a folyosó állványain kapott alkalmas helyet. Ez új besztás természetesen a korábbinak teljes megváltoztatását jelentette, úgy hogy miatta a Hirlaptár teljes egészét meg kellett mozdítani. A felállítás pontosságának ellenőrzésére, arról egyidejűen ideiglenes helyrajzi katalógus készült.

Mint hogy az új folyosó beállványozása és átfestése a munkáviszonyok miatt csak több mint kéthavi késedelemmel, szeptember 15-ére fejeződött be, az ideiglenesen átengedett II. emeleti helyiségeket pedig már augusztus 15-ig ki kellett üríteni, a költözés munkája a remélnél jóval nehezebb lett s a kétszeres átrakodást nem lehetett elkerülni. Közben az új folyosó bútorozásához át kellett adni az ideiglenes faállványokat, s a rendezés munkáját a földön folytatni. A hirlapok 30%-a már amúgy is hozzáférhetetlenül állott néhol 2 m. magasan a padlón feltornyosítva. Át kellett rendezni a csaknem teljesen kötetlen külföldi és a háborús, továbbá a duplum hirlapanyagot, melyek az ottani anyag átrakása árán a régi hirlapfolyosók galériájára kerültek.

E munkálatok mellett zavartalanul folyt a kötelespéldányok és külföldi folyóiratok rendszeres, valamint a külügyminisztérium sajtóosztályától a költözés ideje alatt váratlanul kapott két autórakomány hirdalanyag (megszállott területi hirdalanyok) átvétele és feldolgozása. További nagy munkát jelentett az elmaradt kötetések tömeges pótlása, amennyiben májustól októberig közel kétezer kötet hirdalany lett kötésre előkészítve és bekötés után címtározva. Ehhez járult az olvasótermi kézikönyvtár számára a legfontosabb hirdalany- és folyóiratsorozatok kiválasztása és felállítás.

Mindezen feladatokat a Hirdalanytár költözésének hetedik hónapjában sikerrel fejezte be. A nehézségek jellemzésére elég felhozni azt, hogy a több mint 1262 m² hirdalanyag nagyrészt a második emelet távoli termeiből vállon kellett átköltöztetni. Ezek után a régóta tengődő és nehezen hozzáférhető Hirdalanytár gazdag anyaga átrendezve, minden részében használhatóvá vált, s november 17-től már a beszámolás és leltári naplózás további négy hónapra tervezett munkáját kezdhette el. Ezzel párhuzamosan halad tovább a hirdalanytári főcímtár hibás lapjainak folytatólagos kicserélése.

VII.

Az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR átszervezési munkájában a Nyomatványosztály és Hirdalanytár átcsoportosítása mellett harmadik nagy feladat az Olvasóterem gyökeres átalakítása volt. A használhatóságában erősen megnövekedett könyvtár növekvő forgalmára való tekintettel itt is nagy változásokra volt szükség.

A terem berendezése, az asztalok kivételével, teljesen kicserélődött, az olvasóhelyek száma szaporodott. Nagyrésztében átváltozott a korábbi ötezer kötetes s erősen avult kézikönyvtár harmincezer válogatott kötetre szaporított anyaga, melynek most már külön és könnyen áttekinthető címtára áll az olvasóközönség rendelkezésére. Az Olvasóteremmel szomszédosan a nagy katalógus is használhatóbb elhelyezést kapott. Végül a jól elosztott villanyvilágítás bevezetésével lehetővé vált, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR régi vágyát megvalósítva, ezután a különösen forgalmas esti órákig is nyitva állhasson a nagyközönség számára.

Mіндеzen átalakítások, különösen pedig az új kézikönyvtár összeválogatása, felállítása, beszámozása és teljesen új címtározása, igen nagy mértékben vették igénybe a vele foglalkozó tisztviselőket, kik az utolsó hónapokban, váltott segédszeméllyel, reggel nyolctól este hétig dolgoztak feladatuk mielőbbi befejezésén.

Bár az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR már munkájának megkezdésekor tisztában volt annak nagy méreteivel, hivatásának az utolsó percig meg akart felelni azzal, hogy az Olvasóterem bezárását, a könyvtár belső használatának megszakítását, minél későbbre tolja ki. Május 15-én azonban itt is meg kellett indulni a munkának. Először a kézikönyvtár megrostálásra szánt anyaga került eredeti sorrendjében a szomszédos raktártermek padlójára. Alacsony üvegszekrényeik a földszinti szobákban kaptak sokkal megfelelőbb elhelyezést. Egy nappal később pedig a szobafestők a hatvanévi korompátinát is lemosták az Olvasóterem falairól.

Mivel a korábbi alacsony üvegszekrények nem voltak elég erősek, hogy némi kiegészítéssel a régóta szükséges galeriát elbírhatták, vagy pedig egy nagyobb kézikönyvtárnak helyet adhattak volna, helyükre a TODORESZKU-HORVÁTH-Könyvtár számára kiürítés alatt álló terem szilárd bútorzata került. Jellemző a MAGYAR NEMZETI MUZEUM palotájának gondos méretezésére, hogy e fali szekrények — kellő beosztással — a legpontosabban találtak az Olvasóterem falterületeihez is, csak egy 80 cm sarokrésszel kellett őket pótolni. A 3.40 m magas üvegszekrényekre viszont, kellő átalakításokkal, a volt levéltári berendezés rácsos galeriája került, mely az ajtók magasságában a terem három oldalát úgy futja körül, hogy az ablakok világításából mitsem von el. A galeriára egy más teremből átvitt vascsigalépcső visz fel a terem sarkában.

Az Olvasóterem e régóta szükséges megfelelő új bútorozását a kellő költségek hiányában, a Könyvtár előreláthatólag még hosszú ideig nem oldhatta volna meg. Így azonban a legszerencsésebben és minimális költségekkel könnyen jutott hozzá. A felhasznált berendezések korábbi helyükön a terveknek megfelelően épen a kellő időben váltak feleslegessé s minthogy a többi termék berendezése már mind végleges, szétszedve csak nyersanyagul szolgálhattak

volna valahol. Most kevés javítással és átfestve, teljesen megújultak és, ami fő, a célnak kitűnően megfelelnek. Ezzel most már a Könyvtár utolsó terme is megkapta a helyet legjobban kihasználó galériás állványozást, melyhez az ajtók részben újonnan kiegészített falburkolása stílusosan kapcsolódik.

A termet a MUZEUM díszterméből áthozott két aranyozott bronzcsillár, összesen 960 watt fényerővel bőségesen világítja meg. Addig is, míg sor kerülhet arra, hogy a világítást az asztalokon sorbaszerelt alacsony lámpákkal esetleg még kedvezőbben oldhatjuk meg, minden tekintetben megfelelnek a várakozásnak. A csillárok kapcsolása két áramkörös, ezért a terem világítását takarékosan és a forgalomnak megfelelően lehet négyszeresen változtatni. A korábban szintén elégtelen fűtést a fűtőtestek szaporításával, szellőztetését két külön 3·6 m² felületű szellőztető ablakokkal, párateltségét pedig a fűtésre szerelt párologtató medencékkel sikerült javítani. A fűtőhálózat kiegészítése azért is szerencsésen oldódott meg, mert ezzel egyúttal a nagy raktárterem erős túlfűtését is kellő mértékére csökkenthettük le.

Minthogy a főkatalógus új elhelyezése miatt a szomszédos teremben korábban üvegfallal elkülönített 12 férőhelyes szűk és nem elég világos ú. n. *kutatóhelyiség* kiszorult helyéről, az átalakítások kapcsán a Könyvtárnak gondoskodnia kellett komolyabb munkát végző tudós kutatóinak kényelmesebb és kényelmesebbel jobban felszerelt, zavartalan munkahelyéről is. Ezt úgy lehetett megoldani, hogy az Olvasóterem felügyelőemelvényét és asztalát a terem végéről a Katalógusterembe vezető középajtó terébe helyezte át és így annak volt helyén a terem négy nagy asztalát az asztalközök szűkítése nélkül egy ötödikkal szaporíthatta. További helynyereséget jelent, hogy a terem öt ablakfülkéjébe visszakerültek a régi kétszemélyes asztalkák. Minthogy a könyvtár új használati rendjének megfelelően az olvasóhelyek most már számozva vannak és minden olvasó csak a ruhatári számával jelzett helyet foglalhatja el, a kutatók számára fenntartott — a többiekénél kényelmesebb, sőt 12-ről 22-re szaporított — helyet más olvasók el nem foglalhatják. Ezzel az olvasóhelyek száma a korábbi 72-vel szemben 94-re emelkedett.

Az Olvasóterembe visszakerültek a régi berendezés rácsoshátú stílusos tölgyfaszékei is, melyek az asztalokkal együtt erős megújításon estek át. Az asztalok végénél a könnyen áttekinthető katalógusok kérőlappal, írószerekkel felszerelt állványai kaptak helyet, melyek nagy lexikon és szótáranyaga a könyvszekrények sok kézikönyvével együtt mindenkinek hozzáférhető. Minden reményünk megvan arra, hogy a mennyezetéig könyvekkel rakott egyszerű, de monumentális Olvasóterem, melynek középfalát a MUZEUMUNK sorsát lelkesen előmozdító JÓZSEF nádor nagy képe díszíti, a jövőben is oly látogatott kedves helye lesz olvasóközönségünknek — és legelső sorban a tudományos kutatóknak — mint régen volt.

A felügyelőemelvény áthelyezésével az Olvasóterem ellenőrzése is sokat javult. Az új helyről nemcsak minden olvasó figyelhető közelebből, de a felügyelő tisztviselő az üvegajtón át a mögötte levő katalógus-, sőt raktártermet is áttekintheti. Mivel az Olvasóterembe beosztott két altiszt egyike állandóan a galerián köteles tartózkodni, minden reményünk megvan, hogy e megszigorított ellenőrzés az esetleges könyvrongálásoknak elejét fogja venni.

A galeria könyvforgalmát egy kis könyvlift könnyíti meg.

VIII.

Az Olvasóteremben elhelyezett 5000 kötetnyi kézikönyvtár gyökeres selejtezésen ment át, a szükségesnek talált harmadrésze a Könyvtár egész anyagának átválogatásával lett lényegesen kiegészítve. A teljes kiépítés után 30.000 kötetre emelkedő kézikönyvtár felállításában az az elv jutott hangsúlyozásra, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRnak, mint az ország első és muzeális jellegű könyvtárának, elsősorban *praesens* könyvtárnak kell lennie, azaz könyvanyagát, annak lehető erős védelmére, kikölcsonőznie nem szabad. Minthogy ez az elv kétszeresen vonatkoztatható azon legfontosabb kézikönyvekre, melyek használata mindennapos, az Olvasóterem kézikönyveit általános könyvtári szokások szerint a kölcsönforgalomból teljesen kivonta. Így akarja elérni, hogy e könyvek, melyekre állandóan szükség van, ne legyenek

hónapokig egy-egy kölcsönző számára lekötve, de mindenkinek kéznél legyenek. Az olvasótermi könyvek feltűnő piros címkén külön számozással vannak ellátva a belső táblára ragasztott exlibrisen megjelölt kikölcsönzési tilalommal. Egyébként a kézikönyvtár kiválasztása még nem végleges, mert a külföldi újabb tudományos anyag erős kiegészítésre szorul, amit a miniszter úr jóakarátú további támogatásában bízva, remélhetőleg a közel jövőben meg is fogunk kapni. A beérkező új kiadások a korábbiakat állandóan ki fogják szorítani s így az idővel kevésbé fontosnak, vagy épen fölöslegesnek talált könyvek visszatérnek helyükre, a nagy raktárba.

Hogy azonban az Olvasóterem számára lekötött nagyobb kézikönyvanyag miatt a kölcsönzőforgalom se csökkenjen túlságosan, a Könyvtár arra törekszik, hogy a legfontosabb művek másodpéldányban is meglegyenek.

A kézikönyvtár a katalógusállványok nyitott polcain és a fal körüli üvegszekrényekben van elhelyezve. Hogy ez utóbbiak használata könnyebb legyen, kulcsok helyett egyszerűen kilincsekkel nyílnak. Mivel az alsó szekrények mélysége a kellenél nagyobb, polcaikat hosszában kettéfürészelve, úgy állítottuk be, hogy a hátsó rész 10 cm-rel magasabban álljon. Ezzel nemcsak azt sikerült elérni, hogy a könyvek már nem eshetnek hátra, hanem kétsorosán állítva is jól használhatók. Az Olvasóterem férőhelye egyébként az alsó szekrényekben 396 m, a galerián 200 m, a kézikönyvtár folytatólagos elhelyezésére szolgáló katalógusterem alsó szakaszán 238 m, felső szakaszán 200 m, a hírlapfolyosón pedig 250 m. Összesen tehát 1284 m.

A kézikönyvtár összeválogatása és katalóguslapjaik kikeresése júniustól október végéig tartott. Ezután a könyvek egységes szempontok szerint revideálva, az egyes szekrényekben szakok szerint helyeztettek el. A nagyobb sorozatok és folyóiratok a galerián, a fontosabb és gyakrabban használt hírlapok pedig — a budapesti élő hírlapok teljes sorozatával — a szomszédos katalógusteremben és hírlapfolyosón kaptak megfelelő helyet.

A felállítás vezetőszerpontját az egyes szakokon belül kizárólag a gyakorlati igények, a használat lehető megkönnyítése szab-

ták meg. A gyakrabban használt kisebb, valamint lexikális művek a legkönnyebben hozzáférhető első sorokba kerültek, míg a kevésbé fontosak, használatuk lehető mérlegelésével felsőbb, vagy hátsó sorokba. Egyébként a könyvek az egyes szakokon belül nagyság szerint rendezettek a polcokon, hogy 1., a kis helyet minél jobban ki lehessen használni, 2., a hátsó sorok számozása jól kitűnjék, 3., könnyebb legyen a könyvek tisztítása, takarítása, de azért is, mert így 4., az esetleg tévesen helyretett könyvek jobban észrevehetők.

A felállítást a számozás követte, mely az első szekrénynél felülről lefelé kezdődött. Minden egyes önálló, vagy sorozatos mű külön számot kapott, még akkor is, ha kivételesen két példány is volt belőle.

Minthogy a Könyvtár törzsanyaga új felállításában most már minden exponens nélküli *numerus currens*-sel lesz beszámozva 1-től a végtelenig, ezért az Olvasóterem számozását — tekintettel az itt elhelyezett művek ideiglenes voltára — a számsor elé tett nulla különbözteti meg. De a kézikönyvtár különös igényeihez képest számozása abban is eltér a törzsanyag folyamatos számozásától, hogy a szekrényekhez és a polcokhoz igazodó ugrórendszert követ. E számozásban — pl.: 014.512 — a nulla az Olvasótermet, utána egy-két szám (14) a szekrényt, a következő annak polcát (5), a két utolsó pedig a könyv sorszámát jelzi a polcon. Így elég egy pillantás a számra, hogy a könyv helye a legkönnyebben megállapítható legyen. E számozás megkönnyítésére a könyvek úgy lettek csoportosítva, hogy egy polcon száznál több mű ne legyen és a beszámozás a felállított művek számához mérten kisebb-nagyobb ugrásokkal haladjon. Ez a rendszer megengedi, hogy amennyiben pl. egy több kötetes mű helyére idővel több egykötetes kerül, minden egyes új szám a megfelelő helyen közbeiktatható legyen, tehát a kézikönyvtár összetétele mindenkor a legteljesebb mértékben a szükséghez képest módosulhasson.

Beszámozás előtt a könyvek katalóguslapjait és a megfelelő utalásokat a főkatalógusból kiemeltük, a hiányzókat pótoltuk. A beszámozás géppel történt, és pedig a könyvön a belső táblára ragasztott exlibrisen, a katalóguslapon pedig a régi szám felett. Ezután a sorok szerint kocsikra rakva a címtározókhoz kerültek a

könyvek, akik a címeket a régi katalóguslapok adatainak ellenőrzésével, de részben új bibliográfiai szempontok szerint írták le. A leírás e munkához külön felszerelt és a nyomtatáshoz hasonló ú. n. gyöngybetűs és bibliográfiai jelekkel ellátott *Adler* írógépen történt. A tisztviselők diktálása után másoló gépirók a címeket viaszpapirosra írták s az így készült címhasábot, a kellő revízió után, *Opalograph*-fal öt példányban sokszorosították. A kész címeket a szak- és betűrendes címtárra, valamint a szükséges utalásokra való tekintettel csoportosították és az *Index* címtábláiban elhelyezték. Ezután az átszámozott főkatalóguslapok új számait a régi szak-katalóguson átvezetve, a lapokat a főkatalógusba osztották vissza. Végül az új kézikönyvtár számsorának megfelelően vezetett leltári naplóba jegyezték fel a címeket és a könyvek külsőségeit.

Mint a munkálatok rövid felsorolásából is kitűnik, az új kézikönyvtár címtárainak megírása és összeállítása igen fáradságos és nagy gondot kívánó munka volt. Növelte a nehézségeket, hogy a kiválogatott könyvanyag új feldolgozása és leltározása egyúttal a régieknek revíziója volt. De különösen az jelentett rendkívüli munkatöbbletet, hogy az új címfelvételeket, melyek sokkal nagyobb pontosságot és figyelmet kívántak, mint a korábbiak, elegendő személynél hiányában e külön alkalomra felvett és betanított teljesen szakképzetlen rendkívüli munkaerőkkel kellett végeztetnünk. Hogy a Könyvtár e feladatát a legrövidebb idő — alig három hónap — alatt megoldhatta, noha másutt, hasonló átszervezési munkáknál évek voltak az ilyenre szükségesek — azt elsősorban a nagy erőmegfeszítésnek és a pontos munkabeosztásnak köszönhetjük.

Az Olvasóterem *Index*-rendszerű katalógusa, mely álló íróasztalszerű állványokon az olvasótermi asztalok végénél van elhelyezve, egészen új szempontok szerint készült.

Egyesíteni kívánja a könyvkatalógusok hasábos könnyű áttekinthetőségét és tetszőlegesen hosszú címléírásait a kartoték-rendszer közbeiktathatóságának előnyeivel. Ezek mellett a bibliografia leírásait a gépirás és sokszorosítás útján, esetleg nyomtatott címléírások célszerű felhasználásával akarja megkönnyíteni, gyorsabbá és főképen olcsóbbá tenni.

Az *Index* itt használt alakja 40×15 cm méretű 4 mm vastag fémvázás címtáblák sorozatából áll, melyek állványasztaluk felső lapjába mélyítve, hosszabb oldaluk két sarokcsapján könyvszerűen nyithatók és lapozhatók. A címtáblák két oldalán, egymáshoz láncszerűen kapcsolódva külön papiroscímkéken sorakoznak a könyvcímek. E címkék szélessége a hosszabb-rövidebb címeknek megfelelően más és más, tehát a címeket tetszésszerűen részletezéssel, de helypazarlás nélkül jegyezhetik fel. A belőlük kialakuló címhasábok a nyomtatott könyvoldalakhoz hasonlóan gyorsan áttekinthetők, a kellő szemtávolságban jól olvashatók. Nagy előnyük azonban, hogy további címek közbeiktatása, egyesek kicserélése, vagy akár a címek sorrendjének teljes változtatása tetszésszerűen helyen, esetleg teljes címtáblák közbeiktatásával is, könnyen lehetséges. A táblák címsorát egyébként átlátszó *cellophan* lemezek védik nemcsak a sorrend illetéktelen megzavarásától, hanem a többi katalógusok minden fajtát előbb-utóbb elpusztító elpiszkolódástól, elrongyolódástól. Időnként tehát — s különösen járványos időben — az egész katalógus a legkönnyebben fertőtleníthető, tisztítható. Mivel a címtáblák szélein a tartalmat jelző rendszavak, vagy csoportcímek gyorsan áttekinthetők, az *Indexet* azonnal a kívánt helyen lehet felnyitni.

Mindezen előnyei mellett az *Index*-rendszer olcsóbb is a kevésbé célszerű korábbiaknál. Különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a nyomtatott könyvcímek milyen jól felhasználhatók, a gépírással címléírások milyen könnyen sokszorosíthatók és hogy egy költséggel, egyszerre készülhetnek a betűsoros, szak- és nominális katalógusok a kellő számú utalásokkal, hogy az *Index* addig használható, míg a benne feldolgozott könyvanyag: elpiszkolódás vagy a későbbi közbeiktatások lehetetlensége miatt újraírásra többé nem szorul.

Az Olvasóterem új címtára öt állványon, kb. 600 címtáblán van elhelyezve. A címanyag betűrendes, valamint erősen részletezett új szakcsoportosításban kétszeresen van összeállítva.

A Könyvtár teljes nyomtatványanyagát nyilvántartó betűrendes főkatalógus használata a költözés ideje alatt állandó és zavartalan maradt, bár nagy terjedelme dacára kétszer is át kellett helyezni. Most

azonban az Olvasóteremmel szomszédos teremben részben a fali-, részben pulpitusállványokon szintén újonnan lett elhelyezve, és sokkal könnyebben kezelhető, mint korábban. Ugyancsak e teremben kapott helyet a Könyvtár fontosabb *kurrens* folyóiratanyaga. Négy üvegszekrény polcain állnak itt egymás mellett a folyóiratok utolsó számai, míg mögöttük az évfolyam korábbi füzetei fekszenek. E folyóiratokat eddig csak az évfolyamok befejezése és a bekötés után, tehát legalább egy évvel megkésve használhatta a közönség, ezért ez újítást bizonyára szívesen fogja mindenki fogadni. A kölcsönzés adminisztrációja és az olvasójegyek kiadása továbbra is e teremben maradt.

Az Olvasóterem várható nagyobb forgalmára és a megszaportított olvasóhelyekre való tekintettel átépült a ruhatár is, melyet a korábbi rácsajtó helyett a folyosó szép architektúráját nem zavaró szekrényasztal választ el. Nagy helyet igénylő fafogasai célszerű fali vasfogásokkal lettek kicserélve és új mosdóberendezést kapott. Az ajtókon és falakon elhelyezett tájékoztató feliratokkal a Könyvtár szintén régi hiányokat pótolva igyekezett megfelelni az olvasók kívánságainak.

IX.

A TODORESZKU-HORVÁTH-Könyvtár, mely hét évig értékéhez nem méltó módon szorongott a földszint két helyiségében, az átszervezéssel kapcsolatban külön termet kapott a SZÉCHÉNYI-terem szomszédóságában. A terem belső átalakításának gondját és nagy költségét az adományozó dr. SCHÖFFER Aladárné sz. HORVÁTH Aranka úrnő áldozatkész szeretettel vállalta magára. A mennyezet stílusos fehér stukkódíszétől kezdve, a nemesen egyszerű üveges tölgyfaszekrényekig minden megújult a teremben. A Régi Magyar Könyvtár terjedelmének megfelelően lett elhelyezve, legszebb darabjait kiállításszerűen csoportosítva. A gyűjtemény helyszíni használatát kényelmes berendezés teszi kellemessé.

Az APPONYI-Könyvtár a volt levéltári teremben és folyosón fog helyet kapni a lengyeli kastély eredeti könyvtárberendezésével. Így most az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR legértékesebb része: a SZÉCHÉNYI-terem Corvin-codexei, középkori kéziratái és ősnymtatat-

ványai, a TODORESZKU-HORVÁTH-Könyvtár Régi Magyar Könyvtára és az APPONYI-Könyvtár egymást kiegészítő gazdag hungaricum- és metszetgyűjteménye új rendezésében egyike lesz a MAGYAR NEMZETI MUZEUM legértékesebb látványosságainak. E kiállítási termek a MUZEUM előcsarnokából közvetlenül nyílnak, ezért látogatottságuk a Könyvtár belső forgalmát nem fogja keresztezni.

Régi szükségleteket pótolta a Könyvtár a külön fényképészeti és könyvrenováló laboratórium felállításával. Ennek létesítésében szintén Dr. SCHÖFFER Aladárné HORVÁTH Aranka öméltóságának volt nagy szerepe, aki a laboratórium fontosságának tudatában egy értékes *Ica-Famulus* reprodukciós gépet, egy könyvprést és más szükséges felszerelési tárgyakat adományozott. A laboratórium egy jól berendezett földszinti sötétkamrából és egy világosabb első emeleti mellékhelyiségből áll. Ez utóbbi a bonyolult könyvrenoválási eljárások (mosás, fehérítés, enyvezés, sterilizálás stb.) mellett fényképfelvételekre is alkalmas. Ugyanitt kap helyet az *Index* címmásolatát sokszorosító *Opalograph* is.

E laboratóriumok nemcsak a rongált, gombák és férgek által megtámadott könyvek szakszerű konzerválásával fogják magukat hasznossá tenni, hanem a régóta szükségessé vált reprodukív fényképezéssel (hasonmások, diapozitívek, klisék stb.) a rendes könyvtári munkákon kívül remélhetőleg hamarosan állandó *külön jövedelemhez* is juttatják az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRAT.

Nem volna teljes képe az átszervezés eddig végzett s egyes kisebb részletében már három évre visszanyúló munkájának, ha fel nem említenénk, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR ez idő alatt két nagy kiállítást (KOSSUTH- és JÓKAI-kiállítások) rendezett, két továbbiban pedig (*Sporttörténeti és egyetemi nyomdatörténeti* kiállítások) tevékeny részt vett. Ötvenéves folyóiratát, a MAGYAR KÖNYVSZEMLÉT újra békebeli terjedelmében, közel harminc íven jelenteti meg, kiadta a zenei kéziratok címtárának befejező részét, az APPONYI-Könyvtár ritkaságainak jegyzékét, sajtó alá készítette az *Irodalmi levelestár* II. füzetét és a KOSSUTH-Könyvtár katalógusát, átdolgozta és szakszerűen felállította az évről-évre szépen gyarapodó zenetörténeti gyűjteményt, mely 1924-től mint Zeneosztály

önálló vezetést kapott. Átszámozta, revidiálta és a magyar szerzőktől 1711 előtt külföldön megjelent művek sorozatával egészítette ki a Régi Magyar Könyvtárat. Külön gyűjteményben egyesítette az 1790 óta megjelent országgyűlési nyomtatványokat, átrendezte és szakszerűen csoportosította az 1897 óta összegyűlt, eddig feldolgozatlan plakátanyagot. Nagy lendülettel indította meg az elszakított országrészek irodalmának gyűjtését. 1926-ban új gyűjteménynek vetette meg alapját a nevezetesebb kortársak arcképeiből. Sikerrel értékesítette duplumanyagának egy részét. Ezek mellett egyenletes menetben folytatta a rendes könyvtári munkálatokat s a Könyvtár használata a külföldi kölcsönzés ügyének megújításával nemzetközi viszonylatban is előbbre jutott.

A Könyvtár átköltözésének ideje alatt sem vesztede el kapcsolatát olvasóközönségével, mert az igazgatóság indokolt esetekben mindig megengedte a kölcsönzéseket, sőt a tudományos kutatóknak — amennyiben hely volt — a Könyvtár helyszíni használatát is.

Ki kell még azt is emelnünk, hogy a Könyvtár az átszervezés másodrendű munkálataira segédmunkaerőkként egyetemi hallgatókat alkalmazott, akiknek nagy intelligenciája a munka egész ideje alatt igen sokat könnyített a munka menetén. Így a Könyvtár, amennyire tehetette, nemcsak anyagi támogatásban részesítette az arra nagyon is rászoruló tanulóifjúságot, kiknek száma a munka termésete szerint 2 és 15 közt váltakozott, hanem a munka előnyére mindvégig megbízható munkásokhoz jutott.

Végül az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR megújulása alkalmával kegyelettel és hálával gondolva azokra, kiknek százhuszonötévi fennállása óta mai gazdagságát köszönheti, akik nemes céljait elősegítették, a nagyobb adományozók címereit, névtábláit a főbejáró folyosón helyezi el, hogy emléküket minél láthatóbban örökítse meg.

X.

Mikor az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR nagyrészében átalakulva újra megnyílik látogatói előtt, korántsem akarja ezzel a ténnyel az átszervezés teljes egészének befejezését is jelezni. Bár a Könyvtár fokozott forgalma s a rendes gyarapodás feldolgozása a tisztviselők

és altisztek nagy részét teljesen le fogják kötni, a munka a Könyvtár használatának lehető háborítása nélkül, ideiglenes segéderők igénybevételével tovább is folytatódni fog, hogy a még rendelkezésre álló költségek felhasználásával mihamarabb nyugvópontra juthasson.

A legközelebbi feladataink közé tartozik az olvasótermi kézikönyvtár részére összeállítani a legszükségesebb újabb külföldi kiadványok, valamint a hiányos magyar és külföldi művek és sorozatok jegyzékét. Az új gyarapodás feldolgozásával kapcsolatban a Könyvtárnak gondoskodnia kell arról is, hogy az *Index* állandóan kiegészítve és revideálva, az Olvasóterem használatát minél jobban megkönnyítse.

A Nyomtatványosztálynak a könyvraktár átcsoportosítását kell folytatnia és befejeznie. A munka előhaladásával a régi raktártermek helypazarló és a világosságot túlságosan elfogó pótállványai végre fölöslegessé válhatnak. Raktárba félretéve fogják várni, míg a Hirlaptár további terjeszkedésénél célszerűbb beosztással új szükség lesz rájuk.

A raktártermek átcsoportosítása következtében a hét korábbi teremben csak a történelmi, nyelvészeti, irodalomtudományi és zenei szakok, valamint az elszakított országrészek irodalma és az újfelállítású folióanyag maradnak. Az utóbbi felállítása és beszámozása, valamint leltározó naplózása a díszművekkel, első kiadásokkal együtt tovább folytatódik és mielőbb befejezést fog nyerni. A raktártermek 11 szépirodalmi csoportja az új nagy terem földszintjén kerül a helyet jól kihasználó szoros felállításra; ugyancsak itt kezdődik meg a gyarapodások pontosan alakszerű fellítésével az új végtelen számozás, mely az egyes szakok fokozatos bevonásával haladhat majd előbbre. A terem első emeletén egyidejűleg és hasonló elvek alapján a háborús és proletáirodalmi gyűjtemények, valamint a velük szomszédos *res militares*-szak átszámozása indul meg. Az új felállítási rend a szükséges könyvkötési és javítási munkálatok párhuzamos folytatását, az új leltározás pedig az egyes művek és sorozatok hiányainak mielőbbi pótlását fogja megkívánni. Nagy lendülettel halad tovább az elszakított országrészek irodalmi termékeinek gyűjtése, különös tekintettel az idegen nyelvű magyarvonatkozású kiadványokra.

Átrendezésre fog kerülni nagy munkával az egész főkatalógus, melynek pontos sorrendje és teljessége a nehézkes használat következtében sokat szenvedett az utóbbi évek alatt: bár a kézikönyvtár új összeállításával kapcsolatosan egyes észlelt hiányok már a lehetőségig pótolattak. Minthogy a régi szakkatalógus leltári szerepe a gyarapodás végtelen számrendű felállításával és az egyes szakok átrendezésével megszűnik, az új átrendezéssel és új leltározásával kapcsolatban jelentősége egyre jobban csak a törzsanyag teljességének ellenőrzésére fog szorítkozni.

A következő hónapokban fejeződik be az APPONYI-Könyvtár részére a volt Levéltár termének és folyosójának átépítése, valamint az új könyvtári termék villanyvilágítási berendezése.

A Hirlaptár folytatja és befejezi a beszámozás munkáját és ezzel kapcsolatosan a leltári naplózást. A régi főkatalógus hibás lapjait kicserélve, a katalógus fokozatos teljes átírását kezdi meg a kiadói, szerkesztői és a megjelenési helyek szerinti új utalókatalógusokkal együtt. Ezek befejezése után a Hirlaptár gazdag anyaga minden tekintetben áttekinthető és a legkönnyebben használható lesz. A Zeneosztály új elrendezése után az átszámozás munkáját kezdi meg és hiányainak pótlásáról igyekszik gondoskodni. A Levéltár, hogy raktárhelyiségét jobban használhassa ki, anyagát tömörebben állítja fel és a kellő áttekintés megkönnyítésére tájékoztató katalógust állít össze. A Kézirattár az utóbbi évek gyarapodásának egyes nagyobb terjedelmű tételeit dolgozza fel és az átszervezés folytán bővült férőhelyén megfelelőbb módon helyezkedik el.

XI.

Ezek voltak azok a munkálatok, melyekkel az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR átszervezése megindult, hogy százhuszonöt-éves küzdelmes múlt után az élet, a fejlődés és a virágzás alapfeltételeit igyekezzék biztosítani magának. Ezek a lépések azonban, bármilyen erőteljeseknek látszanak is, csak az elsők lehetnek az igazi cél felé: az ország első könyvtárának méltó elhelyezéséhez, anyagának szakszerű felállításához, gyűjteményeinek meg-

felelő kiépítéséhez. Az a nagylelkű segítség, mely az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRAT valósággal sorsdöntő pillanatban állította meg a lejtőn, a mult sok mulasztását pótolta, a jelent életerőhöz juttatta, de a jövőnek szilárd alapját még nem építhette ki. Sajnos, még mindig alig elérhető távolságban látszik tőlünk ennek legelső feltétele: az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR külön épülete, mely egyúttal a NEMZETI KÖNYVTÁR régóta óhajtott megvalósulását is közelebb hozhatná.

Csak ideiglenes megoldásról beszélhetünk akkor is, mikor az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR két-három éven belül a RÉGÉSZETI- és TÖRTÉNETI-osztályok kiköltözésekor reményeinkhez képest teljesen megkapja a NEMZETI MUZEUM épületének első emeletét. Ezzel a Könyvtár gyűjtőterülete az eddiginek több mint harmadrészével növekednék. Itt kapnának helyet a Hirlaptár gyarapodása, a megnagyobbított Kézirattár, a Zeneosztály, egyes külön gyűjtemények és legelsősorban az új Olvasóterem, mely most már közvetlenül a MUZEUM előcsarnokából nyílnék. Mivel azonban ez a megoldás is csak átmeneti jellegű és nem a legkedvezőbb, tovább kell táplálnunk ama reményünket, hogy a Könyvtár forgalmában tapasztalt nehézségek fogják siettetni az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR végleges elhelyezésének megoldását és azt, hogy végül is a használatát megkönnyítő, a mainál legalább kétszeresen nagyobb, jól világított és a raktártermek központjában álló Olvasóteremhez jusson.

További feladatunk a raktártermeket jól kihasználó vasállványozás folytatása. A Könyvtár rendes évi gyarapodása csak a Nyomtatványosztályon meghaladja már a húszezer darabot s e számnak alig hetedrésze ajándék. Ha csak ezt vesszük alapul — bár az ajándékozások a Könyvtár kellő gyűjtőpropagandája mellett ezt évenként egyedül is megközelíthetnék — az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR a legközelebbi jövőben minden rendelkezésére álló terét betölti és fejlődésében megakad. Ezért van mielőbbi szükségünk a hét raktárterem stílszerű vasállványozására, mellyel a Könyvtár a minimális gyarapodást számítva, még húsz évi fejlődéshez juthat.

Helyének szükségszerű kihasználását azzal is elősegítheti a Könyvtár, hogy a Nyomtatványosztály anyagát a már megkez-

dett felállítási mód szerint teljes egészében átrendezi. Ez a munka azonban már szorosan összefügg a nagy címtár teljes átírásával, és a könyvanyag pontos revíziójával. Ezek mellett a címtár modern átdolgozását már az is nagyon sietteti, hogy a könyvtári kutatások egyre fokozódó igényeinek címtárunk alig tud megfelelni és az új gyarapodások feldolgozásával az átírandó anyag évről-évre növekszik. Ezért az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRnak törekednie kell arra, hogy címtárainak átírását arra alkalmas és óvatosan megválasztott alakban mielőbb megkezdhesse.

Ennek a nagy feladatnak megoldása, a munkaerők szaporítását feltételezve, legalább ötévi megfeszített munkát jelent. De párhuzamosan történnék vele a könyvanyag gyökeres revíziója, és pedig nemcsak az eredeti leltárak alapján, hanem a Petrik-féle bibliografiával egybevetve is. Az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRnak fontos kötelessége, hogy az észlelt hiányokat, melyek különösen a köteleispéldány-törvény előtti évek kiadványaira vonatkoznak, haladéktalanul, talán most már az utolsó órában, kipótolhassa.

Ki kell pótolnunk azokat az itt-ott feltűnően nagy hézagokat is, melyek az utóbbi másfél évtizedben keletkeztek, a modern külföldi tudományos irodalom vásárlásának elmaradásával. Tekintettel arra, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRnak *hungaricum* anyagát már alapítója szándékaihoz képest is teljesen enciklopédikus, modern, tudományos *segédkönyvtárral* kell kiegészítenie, gondoskodnunk kell mielőbb arról, hogy ez a *segédkönyvtár* minden tudományszakban a legfontosabb kézikönyvek nem nagy, de a *legválogatottabb* gyűjteményével legyen kiépítve. Ezért minden egyes tudományszak fejlesztésével, az új beszerzések kiválasztásával megfelelő szakembert kell megbízni, és pedig ha a tisztviselők közt nem volna egyes szakokra eléggé hozzáértő, a könyvtáron kívül álló elismert tudósokat. A Könyvtár gyarapításánál különös tekintetbe kell venni az olvasóközönség igényeit is, részben a különösen használt tudományszakok erősebb fejlesztésével, részben pedig a konkrét kívánságok méltányos teljesítésével.

A *köteleispéldány-törvényjavaslat* évek óta húzódnó ügyének elintézésével kell elősegítenünk a magyar kiadványok hiánytalan

összegyűjtését és főleg a megjelenés után azonnal való beszolgáltatását. Nagy gondot kell fordítanunk a külön gyűjtemények (elszakított országrészek irodalma, bibliografiai szakkönyvtár, zenei-, háborús-, plakát-, fénykép-, térképgyűjtemények stb.) fokozott kiépítésére. Jobban kell figyelniük a piacra kerülő magyar vonatkozású ritkaságokra, magánkönyvtárakra. Elő kell mozdítanunk a rokongyűjtemények természetszerű beolvadását. Pótolnunk kell a hiányos köteteket, javítási és renoválási munkákat, elsősorban a házi könyvkötészet és a laboratóriumok modern felszerelésével.

A Könyvtár gyűjteményanyagát a címjegyzékek kiadásának folytatásával, állandó kiállításokkal kell közelebb hoznunk a nagyközönséghez. Egyszerűbbé és áttekinthetőbbé kell tennünk a naplózást, feldolgozást, kölcsönzést. A könyvtári szabályok korszerű átdolgozása mellett szükség van a bibliografiai szabályok magyar szempontú összegezésére. Tatarozni kell a Könyvtár helyiségeit, pótolni a még mindig nagyon hiányos berendezéseit, technikai felszerelését.

Azonban mindezek a feladatok csak akkor oldhatók meg, ha az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR a jövőben sem fogja nélkülözni a minisztérium megértő támogatását és megkapja azt az évi javadalmat, azt a megfelelő tisztviselői létszámot, melyek a mai gondterhelt gazdasági viszonyok mellett is megilletik az ország első könyvtárát. Meg kell kapnia azt a rendkívüli anyagi támogatást, mellyel gyűjteményeinek, berendezésének, felszerelésének legégetőbb hiányait pótolhatja. És a miniszter úr önmagyméltósága megértő anyagi támogatásában annál inkább is bízhatunk, mert eddigi nagylelkű intézkedései beigazolják, hogy az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRra alapítóinak rendelkezései, multjának hagyományai, nemzeti jellege, de talán még sokkal inkább a ma élő szigorú közvélemény, egyformán végzetesen komoly *kötelességeket* rónak. Nem óhajtásunk már, de kifejezett kötelességünk, hogy a Könyvtár a magyarság írott emlékeit összegyűjtse, a jelennek tudományosan feldolgozza, a jövő századok számára gondosan megőrizze. Minden lépés, amely e kötelességünk teljesítéséhez közelebb visz, a magyarság kultúrfőlényének elvitathatatlan bizonyítéka marad.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

A PRAY-KÓDEX ÍRÁSÁNAK HELYE ÉS TOVÁBBI SORSA.

Midőn egy középkori liturgikus emlék írásáról beszélünk, soha sem szabad azt gondolnunk, hogy azt az író források nélkül, önállóan, a saját tanulmányai alapján állította össze. Különösen így van ez a kéziratos sacramentariumoknál és missaléknál, melyek a katolikus egyháznak gondosan őrzött és rendkívül fontos könyvei. Ezekre már a PRAY-kódex korában megvoltak a hivatalos formulák és általános egyházi utasítások. A már meglevő műveket állandóan másolták, az újabb dolgokat az idők és az egyházi rendeleteknek megfelelően beléjük írták, vagy esetleg egyes dolgokat, melyeket általános vagy helyi intézkedések eltöröltek, kihagyták. A pontos és hű másolásra rendkívül kényesek voltak. Mivel így a missalék írása nagyjából merő másolás volt, azért nagyon sok régiséget is megőrizhettek, mert gyakran megesett, hogy a másoló is régi kéziratból dolgozott.

A PRAY-kódex írásának idejében és már jóval előtte is az egész nyugati egyházban a fuzionált sacramentarium Gregorianum volt használatos, és már említettük, hogy kódexünk is egy ilyen típus. Tehát mikor írásáról és annak helyéről beszélünk, akkor inkább másolás helyéről beszélünk, mert eredetiségről csak annyiban lehet szó, amennyiben a helynek vagy a magyar környezetnek megfelelő részeket is belevette, vagy pedig azokat, melyeket az általános szabályok vagy helyi intézkedések újabban elrendeltek.

A kéziratos liturgikus könyvek eredetére, írásának és használatának helyére igen sokszor legbiztosabb irányítók azok a közös oratóiók, melyekben az illető templom védőszentjének neve is bennfoglaltatik vagy általános szokás szerint belefoglalták. Ezek az oratóiók árulják el azon templom védőszentjét, melyben a könyvet használták. Ma nem írják bele, sőt sokszor a középkorban is csak

N-nel jelölték a szent nevét és a szertartást végző vagy miséző pap egyszerűen belemondotta a megfelelő helyen a nevet.

Mivel a PRAY-kódex eredetére rendkívül fontos a használó templom védőszentjének ismerete és e körül téved a legtöbb vizsgáló, azért részletesen fogjuk ismertetni mindazon helyeket, hol a védőszent neve előfordul. Majdnem minden kutató úgy fogja föl, hogy a PRAY-kódex templomának védőszentje SZŰZ MÁRIA, némelyek még KER. SZENT JÁNOST is beleveszik és a két szentet együtt tartják a templom védőszentjeinek. Más misekönyvekkel való összehasonlítás eldönti ezt a kérdést és világosságot derít a homályos, vitás pontra.

Vizsgálódásaink e részében a PRAY-kódex törzsrészét vesszük alapul, mely kétségtelenül együtt készült és együvé tartozik, kivéve azon kisebb bejegyzéseket, melyek szemelláthatóan más kéz írásai. Ezen törzsrész a naptár és a teljes sacramentarium, mely magában foglalja a praeparatio ad missam-ot, a canont, a proprium de tempore és de sanctis-t, továbbá a commune sanctorum-ot, a votiv miséket, kolostori áldásokat és a halotti szertartásokat. Belőle körülbelül csak két folió hiányzik, amely az agenda mortuorum eleje volt. Ez a túlnyomóan nagy rész az igazi törzsrész, a) mert mindvégig ugyanazon kéz írása, b) mert ez a fölépítése igen sok középkori sacramentariumnak. A halotti szertartások az 1506-ban készült magyar bencés breviárium végén is megvannak.

Az oratiók szövegének kutatásába belevontuk hazai néhány missalénkat és néhány nevezetesebbet a külföldiek közül is A «*Missa communis pro vivis atque defunctis*» oratiójának szövege a következő:

Pietate tua quesumus domine nostrorum solue uincula omnium peccatorum et intercedente beata Maria semper uirgine cum omnibus sanctis domnum apostolicum episcopos et

Ugyanígy: A St. Blasien-ből való sacramentariumban,¹ az egri 1399-ből való missaléban,² az ősnymtatványok közül az esztergomi 1513-ból³ és pécsi 1499-ből való⁴ missalékban stb.

¹ GERBERT: Monumenta veteris Liturgiae Alemannicae. I. 271. I.

² 169' folio.

³ Megjelent Velencében. 256 folio.

⁴ Velence, 1499. 241 folio.

abbates et omnem gradum ecclesiasticum, reges et principes famulos et famulas tuas (*atque loca nostra una cum omni congregatione et familia beati iohannis baptiste*) in omni sanctitate custodi omnesque affinitate, fraternitate, familiaritate et confessione nobis iunctos et omnes xpanos a uiciis purga, uirtutibus illustra, pacem et salutem nobis tribue, hostes uisibiles et inuisibiles remoue, aeris temperiem indulge, fruges terre concede, carnalia desideria repelle infirmis nostris sanitatem restitue, iter agentibus prosperitatem concede, inimicis nostris ac discordantibus et nobis ueram karitatem largire, incredulos conuerte, errantes corrige, symoniacam haresim et omnes hereses et scismata in ecclesia catholica destrue, omnibus fidelibus, uiuis atque defunctis in terra uiuentium eternam pariter et requiem concede.

St. Blasienben: *atque locum nostrum istum in omni sanctitate custodi et me famulum tuum atque monasterium nostrum fratres nostros et totam familiam...*

A többi főnebbi helyeken ilyen természetű betoldás nincs.

Ezen összevetésből kitűnik, hogy MÁRIA neve benne van mindegyik formulában, pedig a közölt helyek közül egyiknek sem volt védőszentje SZŰZ MÁRIA, kivéve Esztergomot, hol a titulus SANCTA MARIA et SANCTUS ADALBERTUS. Viszont a későbbi betoldásnál, hol KER. SZENT JÁNOS neve előfordul, csak a PRAY-kódex használ határozott nevet, a korábbi St. Blasien-i csak általánosan említi a bencés kolostort. Különben is a későbbi két ősnymtatvány kétségtelenné teszi, hogy SZŰZ MÁRIA neve nem jellemző szentje a PRAY-kódex használati helyének, hanem az *oratio szövegéhez tartozik hozzá*.

Hogy ez így van, azt a «Missa communis» szövegének egy, a kódexünknel régebbi szentgalleni sacramentarium oratiójával való összevetése ismét igazolja, hol ismét benne van SZŰZ MÁRIA neve, jóllehet Szent Gallen védőszentje csak SZENT GÁI. volt.

PRAY-k.

St. Gallen.¹

Suscipe clementissime pater omnipotens eterne deus supplicationes et preces, quas ego tibi peccator praesumo offerre in honorem domini nostri ihesu christi *et in commemorationem beate Marie semper virginis* matris domini nostri ihesu christi et omnium supernorum ciuium patriarcharum, prophetarum, apostolorum martirum, confessorum ac uirginum tuarum pro pace et sanitate populorum tuorum et pro aeris temperie et fructibus terre et stabilitate ecclesie et ordine sanctorum et sanitate regis et episcoporum atque abbatum *ac pro cuncta congregacione sancti iohannis baptiste et familia eius* et pro me misero famulo tuo et pro omnibus uiuentibus famulis ac famulabus tuis uiuis atque defunctis fidelibus tuis et quibus propter nomen tuum domine bona fecerunt et mihi in nomine tuo peccata confessi fuerunt et concede propicius, ut intercedentibus omnibus sanctis tuis ante conspectum diuine maiestatis tue misericordiam consequantur. Per.

“
in commemoratione beatae Mariae semper Virginis

“
“
“
ac pro cuncta sancti Galli congregacione ac familia eius

Ebből az összehasonlításból szintén világos, hogy MÁRIA neve itt szintén az oratio szövegéhez tartozott. Ugyanezt igazolja MARTÈNE Missa Communisának oratiója is, mely a főnebbinek rövidebb formája.² Mindkét oratio bizonyítéka, hogy az illető templom védőszentje KERESZTELŐ SZENT JÁNOS.

A következő oratiókban a SZÜZ MÁRIA neve nem tartozott ugyan bele a szövegbe, de mégis belefoglalták, mert ez akkor általános szokás volt. Példának adjuk a ST. FLORIAN (ágostonrendű) kolostor XII. sz.-i ritualéjának, a corbiei (SZT. PÉTER) bencés kolostor sacramentariumának és az egrí 1399-ből való missalének

¹ GERBERT M. i. m. I. 270. l.

² G. MARTÈNE: De antiquis Ecclesiae Ritibus. Antverpiae, 1763—1764. I. 201. l.

(itt a védőszentet nem ismerjük) megfelelő oratióit. A kolostor megáldása után a körmenet befejezésekor általánosan a következő imát mondja a pap:

PRAY-k.

Via sanctorum ihesu christe, qui ad te uenientibus claritatis eterne gaudia contulisti aditum templi istius spiritus sancti luce perfunde, qui locum istum in honore sancte Marie sancti que iohannis baptiste consecrasti; presta quesumus omnipotens deus, ut omnes istic intercedentes obtineant ueniam pro delictis, ab omnibus liberentur angustiis, impetrent quicquid pecierint pro necessitatibus suis, placere semper preualeant coram oculis tuis, quatenus per te et per intercessionem Sancte Marie sanctique Iohannis baptiste tecum et omnium sanctorum muniti, mereantur aulam paradisi introire. Saluator mundi, qui cum patre in unitate eiusdem spiritus sancti uiuis et regnas Deus. Per.

Rituale Sti Floriani: ¹ qui locum istum in honore sancte Marie uirginis et sancti Floriani martyris tui consecrasti.

Corbie: ² qui locum istum sanctorum tuorum Martyrum nomine vel sanguine consecrasti.

Egri missale: ... sancte Marie et sancti N. consecrasti.

Rituale Sancti Floriani: et per sanctam Mariam...

Corbei: et per sanctum Petrum militem tuum...

Tehát MÁRIA nevét belefoglalták az oratiókba olyan helyek is, melyek nem MÁRIA tiszteletére voltak felszentelve. Ugyanilyen szokás alapján került bele MÁRIA neve a föltámadási körmenet végén mondott oratióba, amely nem más, mint a kolostori áldások közül «in atrio» mondatni szokott ima.³

Suscipe domine preces nostras et per resurrectionem filii tui domini nostri ihesu Christi a cunctis malis liberemur intercedente beata Maria semper uirgine beato Joanne baptista muro custodie tue, hoc sanctum ouile circumda, ut omni aduersitate depulsa hoc semper domicilium sit incolumitatis et pacis. Per.

Esztergomi 1513-ban nyomtatott missale (121. fol.) intercedente beato N. martyre tuo...

¹ FRANZ A.: Das Rituale von St. Florian aus dem XII. Jahrhundert. Freiburg im. Br., 1904. 100. l.

² MARTÈNE: i. m. I. 202.

³ FRANZ A.: Die Benedictionen im Mittelalter. I. 636. l.

A közölt összevetésből az tűnik ki, hogy a «beata virgo Maria» az első két oratiónál hozzátartozott a szöveghez, az utóbbiak pedig arra példák, hogy szokás volt ezt a kifejezést belefoglalni olyan helyeken is, hol MÁRIA nem volt védőszent, pl St. Gallenben, Szt. Floriánban vagy Pécssett.

Hazánkban világos példáit látjuk annak, hogy MÁRIA neve helyet foglal olyan kolostorok okleveleiben is, melyeknek nem ő volt a védőszentje. A tihanyi alapítólevél «ad ecclesiam Sancte Marie Sanctique Aniani episcopi»-t mond,¹ ugyanezt ismétli közel egykorú hátirata is;² a pécsváradi monostort az alapítólevél Szűz MÁRIA és SZENT BENEDEK tiszteletére emeltnek mondja, jöllehet Tihanynál a kolostornak története, Pécsváradnál meg éppen a PRAY-k.-ben levő Pozsonyi Kis Krónika élénk bizonyosságunk, hogy az első csak SZENT ÁNYOS, az utóbbi pedig SZT. BENEDEK tiszteletére volt felszentelve (1038. «Dedicatum est monasterium S. BENEDICTI») Ugyanez volt a szokás külföldön is.³ Mindez igazolja azt a közismert tényt, hogy a hyperdulia dogmája milyen mélyen gyökerezett a középkori lélekben.

Alább idézni fogjuk a bélai bencés apátság egy oratióját, hol szintén benne van MÁRIA neve, pedig a védőszent SZT. MARGIT volt. Ennek okát a külföldi szokáson kívül abban is látjuk, hogy Magyarországon Mária «Patrona Hungariae» volt.

Ezek alapján kimondjuk már, hogy azon templomnak, melynek a Pray-kódex készült, védőszentje Keresztelő Szent János volt és nem Szűz Mária, sem pedig a két szent együtt.

További kérdés már, hogy azon templom valamely kolostor temploma volt-e, vagy világi papoké. Erre az első felvilágosítást a «*Missa pro salute uiuorum et pro requie mortuorum*» adja, melynek első oratiójának ezen része így szól:

Sanctorum tuorum... et animas famulorum famularumque tuarum omnium videlicet fidelium catholicorum orthodoxorum, quorum commemorationem agimus et quorum corpora in hoc monasterio requiescunt, uel quorum

¹ PRT X. 488. l.

² PRT X. 495. l.

³ KARÁCSONYI: Szent István Király Oklevelei. 86. l.

nomina ante sanctum altare tuum scripta adessee uidentur, electorum tuorum iungere digneris.

Ez a hely nyílt bizonyosság amellett, hogy egy kolostor számára készült a kódex. De kétségtelenné teszi ezt a kolostori áldások sorozata is,¹ amely annyira sajátja a kolostoroknak, hogy más templomokban ilyen áldások nem is voltak szokásosak. Teljesen megmagyarázhatatlanok volnának ezek, ha világi papok írták volna őket bele, pedig mindenki elismeri, hogy ezek is a kódex törzséhez tartoztak.

Az egyes szertartásoknak a szerzetesekre vonatkozó megjegyzései sem hagyhatók figyelmen kívül. Hamvazó szerdán meghagyják az utasítások: «ante missam discalceant se fratres ad processionem»,² gyertyaszenteléskor pedig: «custos ecclesie distribuat candelas fratribus».³ Mindezek a helyek a clunyi szokásokhoz mennek vissza.

Erős bizonyíték az is, hogy a naptárban SZT. BENEDEK ünnepeinek octávája van, mely egyedüli az összes középkori naptárainkban, ez csak a bencésekénél volt így.

A legnagyobb nehézségnek tartja OCSKAI és utána KARÁCSONYI és ERNYEY, hogy a szertartásoknál episcopus, pontifex, archidiaconus és más kifejezések szerepelnek, melyek csak világi papokra vonatkozhatnak. Erre vonatkozólag tudnunk kell, hogy a kolostorok és apátságok számára külön hivatalos ordo nem jelent meg, hanem ezek is a világi papok számára készült ordókat használták. Kolostori használatra készültek a szerzetes consuetudók, de ezeket nem a hivatalos egyház adta ki. Egyszerűen lemásolták az apát számára azokat a helyeket, melyek a püspökre vonatkoztak, vagy többé-kevésbé átalakították a római ordót. A szerzetes apátok mai napig is a Pontificale Romanumot és a Caerimoniale episcoporumot használják, hol az összes terminusok a világi papokról vannak és mégsem gondolja senki, hogy az asszisztenciában szereplő archidiaconus világi pap (pl. a pannonhalmi perjel). Hogy ez régebben

¹ L. Magyar Könyvszemle 1927. I—II. 60—62. l.

² Magyar Könyvszemle 1927. 49. l.

³ U. o. 56. l.

is így volt, mint legismertebb példákra hivatkozunk RATOLD corbiei apát sacramentariumára,¹ vagy a St. Germain des Près kolostor pontificaléjára,² vagy egy ferencrendi missaléra,³ hol ezek a kifejezések (pontifex, archidiaconus etc) mind benne vannak, pedig az első kettő bencés hely volt. Voltak helyek, hol a szokásokat írták bele a liturgikus könyvekbe, vagy a római ordót átalakították. Ilyen átalakítás látszik a PRAY-k-en is,⁴ de ez korántsem volt általános. A civitas szó is a világi ordókból került bele, mert azok a püspöki egyházakat vették alapul és minden püspöki helyet civitasnak neveztek abban az időben.

OCSKAI után többen ellentétet látnak a kódex nagypénteki szertartásai és a kolostori bencés szokások között abban, hogy kódexünk rubrikái azt rendelik, hogy a nagypénteki istentiszteletnél nem szabad mezítláb szolgálni, holott a szerzetes szokások megkövetelik, hogy a szerzetesek nagypénteken a primától a vesperásig mezítláb legyenek. Ez az érv OCSKAINAK egy tévedésén alapszik. A bencés consuetudók csakugyan azt követelik, hogy ezen a napon a szerzetesek mezítláb legyenek, de ugyanezen szokások elrendelik, hogy a nonához és a miséhez vegyék fel a lábbelit. Így intézkednek a német szokások (*«post primum signum hore none calciatis ministris et revestitis»* etc.),⁵ az einsiedelniek,⁶ ez olvasható ki SIGIBERT apát clunyi szokásaiból is, hol az adoratio crucis előtt le kellett vetni a cipőt (*«his finitis exuant se casulis et calceis redeantque in chorum»*),⁷ ami nem történhetett volna akkor, ha mezítláb lettek volna az oltárnál. Ezek pontosan megegyeznek a római ordók követelményeivel, tehát ez inkább érv a bencés eredet mellett.

Többen helytelenül következtettek a pünkösdi vigiliáján mondott két litániából arra, hogy kódexünket szerzetesek és világi papok közösen használták volna, vagy világi papok azért vették bele a második litániát, mert a szerzeteseket is berendelték az istentiszteletre. A szerzetes consuetudók tanúsága szerint a szerze-

¹ MARTÈNE: i. m. I. 202.

² U. o. IV. 158.

³ U. o. I. 79.

⁴ Magyar Könyvszemle 1927. 64--65. l.

⁵ ALBERS: i. m. V. 35.

⁶ U. o. V. 94. l.

⁷ U. o. II. 97.

tesek több helyen két litániát mondottak ekkor (Dijon, Compiègne),¹ sőt Corbieben hármat. Épen így két, esetleg három litániát jeleznek többször a világi papok szertartásai is.² Mi lehetett most már kódexünknek első «secundum canonicos» és a második «secundum ordinem monachorum» litániája? Pütkösd vigiliájának szertartása körülbelül azonos a nagyszombatiéval és itt is két litániát találunk a PRAY-k.-ben. Az első a «Rex sanctorum», melyet rubrica «versus»-nak nevez, mert verses litánia, azt a kereszt-kúthoz menet énekelték, a másodikat a keresztkúttól eljövet mondták. Az első sok, világi papok számára készült könyvben megvan és csak általános kéréseket tartalmaz,³ a második litánia pedig a szentek litániája volt, mely az egyes helyekhez alkalmazkodott. Hogy a másodiknál odateszi azt, hogy «secundum ordinem monachorum» mondandó, csak annak bizonyága, hogy szerzetesek használták, mert az első a világi papok könyveiben is benne van, mivel általános használatú volt. Tehát ez a rész is a szerzetes eredet mellett bizonyít.

Az a Ker. Sz. János tiszteletére emelt templom tehát, melynek a kódex készült, kolostori templom volt.

Hogy milyen szerzetesek voltak abban a kolostorban, akik a sacramentariumot használták, arra a votív misék adják meg a választ. G. MORIN a zágrábi egyetemi könyvtárban megtalált egy XII-XIII. századi sacramentariumot, melyről a jeles kutató megállapította, hogy a bélai bencés apátság sacramentariuma volt. Vessük össze az említett sacramentarium és a PRAY-k. második «pro congregatione» miséjét, melyek, ha nem teljesen azonos, szövegűek is, tárgyunkra döntők.

Bélai sacramentarium: ⁴

Alia missa. Familiam huius cenobii quesumus domine intercedente beata dei genitrice Maria et b. Benedicto confessore tuo... pro omni familia in hoc

¹ MARTÈNE: De antiquis monachorum ritibus. 159. (C. XXI., XIII.)

² U. o. III. 194.

³ Közli MARTÈNE: i. m. 194. és Jahrbuch für Liturgiewissenschaft IV. 88-9., de megvan a németújvári missaléban és az egri missaléban is.

⁴ G. MORIN: Manuscrits Liturgiques Hongrois des XIe-et XIIe Siècles. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. VI. 64. 1.

cenobio degente... ut professionis sancte propositum, quod te inspirante suscepimus, te gubernante custodiamus.

PRAY-kódex:

Alia missa pro congregatione. Familiam huius sacri cenobii quesumus domine intercedente beato *Benedicto* confessore tuo perpetuo gubernare moderamine, ut adsit nobis et in securitate cautela et inter aspera fortitudo.¹

Béla bencés apátság volt, védőszentje SZENT MARGIT. Ez az összehasonlítás a következő konkluziót vonja maga után: ha a bélai kolostorban is belefoglalták MÁRIA nevét, hol az nem volt védőszent, akkor nem védőszent a PRAY-k.-ben sem s ha ott a congregatio szentje SZENT BENEDEK volt, akkor a PRAY-k. helyén sem lehetett más.

Ez a két oratio-szöveg maga eldönti, *hogy a Pray-kódex használati helye bencés monostor volt.* Ezt igazolják a frater, custos, magister, apát kifejezések, melyek előbb voltak a szerzeteseknél, mint a világi papoknál. De élénk bizonyítéka ennek a naptár és misék sorozata is. SZENT BENEDEK mindkét ünnepének (márc. 21. júl. 11.) octávája van, ami egyedüli naptáirodalmunkban, ott van sz. ALTO, Altenmünster apátság alapítója, mely egyedüli nálunk és ritka más külföldi naptárakban; csak egyszer fordul még elő naptárainkban, ATTALAS bobbiói apát, páratlan LUITRUDIS is (szept. 22.), kinek ereklyéi a korveyi és esseni bencés apátságokban pihentek. Nem érv az a bencés eredet ellen, hogy Sz. BENEDEK translatiója nem vörösbetűs ünnep a naptárban, hanem érdekes jele a cassinói hatásnak, amely váltig küzködött ezen ünnep ellen, ugyanide vezethető vissza JACOBUS MINORNak június 22-re tett ünnepe is. Sorban szerepelnek a hazai apátságok védőszentjei is. Rendkívül fontos kultúrtörténeti szempontból a CORBINIANUS miséje, mert a híres apátpüspök nemcsak nagy tiszteletben állott a külföldön, hanem állítólag Savia területén mint missionárius nálunk is járt a Dunántúlon. Jóllehet a naptárban nincs jelezve napja, mégis meglévő

¹ Van a misék közt még egy másik Missa pro congregatione is, melyben Mária neve van csak, ez azonban a «Missa specialis pro omni congregatione s. Mariae», mely más bencés missalékban is megvan. (GERBERT: i. m. I. 265. l.)

miséje élénk útmutatás a kézirat útjára, mert ő volt a freisingi káptalan alapítója. Mindezek nem kerülhettek véletlenül egy naptárba, hanem határozott bizonyítékai a bencés eredetnek.

Tebát a Pray-kódex egy Ker. Sz. János tiszteletére emelt bencés-kolostor számára készült.

Ez a szigorú következtetéssel adatokból levont eredmény kizárja azt, hogy a PRAY-k. Deáki számára készült, mely mellett PRIKEL foglalt állást,¹ de kizárja KARÁCSONYI² elméletét is, ki Fehérvárra és végre ERNYEY-ét, ki Veszprémbe teszi eredetét.³ Ezen vélemények nagyrészt OCSKAI adataira támaszkodnak, melyek közül igen sok már elavult. Nem mehetünk el ERNYEY nézete mellett anélkül, hogy föl ne hívjuk arra a következtetésre a figyelmet, hogy ő a veszprémi püspök számára készültnek mondja a kódexeket, jóllehet a veszprémi püspök templomának védőszentje, SZT. MIHÁLY említve sincs az említett oratiókban.⁴

Melyik volt már az a SZENT JÁNOS bencés kolostor? BATTYÁNYI és HORVÁT István⁵ helyes sejtéssel a Boldva mellé tették eredetét, támaszkodva arra, hogy kétszer is bele van írva a Boldva melletti kolostor leégése. (Húsvéti tábla: *MCCIII. monasterium S. iohannis baptiste comburitur*. Krónika: *MCCIII. Monasterium iohannis baptiste comburitur iuxta bulduam situm*) HORVÁT I. azonban a boldvai kolostort Jászón sejtette egyrészt, mert nem tudta, hogy Boldván volt bencés kolostor, másrészt mert a «prepositus» szóból helytelenül következtetett.

A bencés kolostorok közül kettőnek volt KER. SZ. JÁNOS a védőszentje. A két apátság: Szent János Várad alatt a Sebes Körös partján és Boldva az azonos nevű folyó hajlásánál (Borsod m.). Az előbbiről a XII. sz.-ból nincs biztos adatunk és csak kikövetkeztetéssel tudjuk azt is, hogy bencés volt.⁶ A másik a Boldva mellett

¹ PRT I. 46 . 1.

² Magy. Nyelv. XXI. 226.

³ Magy. Könyvszemle. XXXIV. 78. 1.

⁴ Van ugyan egy «missa communis», melyben SZT. MIHÁLY neve megvan, de ez nem jellemző hely a templom védőszentjére.

⁵ Tudományos Gyűjtemény I. (1835.) 110.

⁶ SÖRÖS P.: Elenyészett Bencés Apátságok. PRT. XII. B. 451.

épült kolostor, melyről későbbi adatok vannak és határozottan állítjuk, hogy ott monostor volt.¹

Azóta két lelkes kutató munkája világot vetett a boldvai kolostorra is. 1927 nyarán M. Kiss Lajos és NYÍRY Dániel próbaátásokat végeztek Boldván és az eredmény a következő: 1. A boldvai ref. templom azonos a régi bencés apátsági templommal. 2. Ezen templom háromhajós román templom, melynek építése a XII. századra tehető, vagy legkésőbb akkor már elkészült. 3. Stílusa megegyezik a korabeli bencés apátsági templomok követelményeivel. A templomon óriási égések nyomai láthatók, melyek nemcsak az 1755-iki égésre vihetők vissza. Fontos tárgyunkra 4. az is, hogy a templom mellett 80 m hosszúságban egy négyszögű kolostor alapfalai tűnnek elő, melyek a korabeli kolostori építkezés ismertető jeleit viselik magukon és azonkívül az alapkövek metszési formája és anyaga is azonos a temploméval.

A PRAY-k. két bejegyzése a Boldva melletti kolostor leégéséről, továbbá a széplaki bencés kolostor felszentelésének bejegyzése, mely Boldvától nem messze van, továbbá az a körülmény, hogy a bejegyzésnél egyszerűen csak azt mondja, hogy «a venerabili episcopo MARTIRIO» a püspök székhelyének megnevezése nélkül azt igazolja hogy a használó monostor abban az egyházmegyében volt, amelynek MARTIRIUS püspöke volt. Más alkalommal hozzáteszi az érsek székhelyének nevét is. Különben sincs semmi ok arra a föltevésre, hogy kéziratunk a bihari szent János kolostoré lett volna.

A SZENT MARGIT-kápolna nem okoz különösebb nehézséget. Tudjuk, hogy a középkori kolostorok mellett szokás volt kápolnát építeni a hívek számára. Ez sokszor egybe épült a templommal. A boldvai kolostortól 50—60 lépésnyire volt azonban egy kápolnaszerű épület. Romjai legalább erre engednek következtetni, de 1770-ben a kegyúrtól a már akkor is ismeretlen célú és eredetű épület romjainak lebontására engedélyt kapott a sziráki plébános.

A fönnebbi érvek alapján kimondjuk, hogy a Pray-kódex törzsrésze, mely a HB-et is magában foglalja, a boldvai bencés kolostor számára készült.

¹ SÖRÖS P.: i. m. 377. l.

Sok töprengést okozott már azon egyházi ruhák viselőjének kiléte, amelyek kódexünkben szerepelnek. Jóllehet ÁRPÁD-kori egyházi ruháinknak magyarázata és vizsgálata terjedelmes cikket kívánna, mégis röviden végigvizsgáljuk a preparáció ruháit, melyek a kor jellegét viselik magukon. Az kétségtelen, hogy az előkészület a ritkábbak közé tartozik. A preparáció előtt ez olvasható: «Incipit ordo quomodo *presbiter* se ad missam preparare». Bármennyire is kényelmes volna a «*presbiter*» szó alapján kimondani, hogy ezek a ruhák egyszerű pap számára vannak, ezt nem tehetjük azért, mert más egyenesen püspök számára készült preparációk is néha sacerdot és episcopust felváltva emlegetnek,¹ másrészt meg az előkészületben szereplő ruhák csakugyan pontificalis ruházatot adnak. Vizsgálódásunk arra fog irányulni, hogy megállapítsuk, hogy föltétlenül püspöki ruhák-e ezek, vagy viselhetette-e őket bencés apát is.

Az előkészületi imádságok elmondása után a pap rövid ima közben levetette felső ruháját és egy imádság következett a fésűhöz (*ad pectinem*). A fésű a középkorban sok helyen használatos volt az istentisztelet előtt. Kézmosás után a pap a fésűvel rendbehozta a haját, vagy először megfésülködött és azután mosta meg kezét. A külföldi leltárakban gyakran szerepel a fésű presbitereknél, apátnoknál és püspököknél egyaránt.² A bencés szokások közül három helyet találunk, ahol a fésű használata különösebben ki van emelve, még pedig a német, einsiedelni és a lüttichi bencés apátságok szokásaiban, melyek sokfelé voltak használatban. A német bencés szokások a következőket hagyják meg az ünnepekre vonatkozóan a custos (templomőr) és a edituus (sekrestyés) számára: «A 12 leckés napokon a templom sekrestyéje a sekrestyében korábban rendesen készítse el azon dolgokat, melyekre a következő napon az istentiszteletnél segédkezőknek szüksége lesz, azaz vizet, *fésűt* (*pecten*), evangéliumos könyvet, misekönyvet, füstölőt, gyertyatartókat, hogy midőn a harmadik nocturnum után a felöltözéshez

¹ Pl. a minden püspök számára készült Missa Illyrica. MARTÈNE: i. m. I. 176. l.

² MARTIGNY: Dictionnaire des Antiquités Chrétiennes. 1865. 190. DU CANGE: Glossarium: Pecten. BRAUN: Liturgisches Handlexicon: Kamm.

kimennek, mindent rendben találjanak». ¹ Ugyanígy rendelkeznek az einsiedelni szokások ² és a lüttichi sz. JAKAB-kolostor ordináriusa is. ³ Többször találjuk plébániák és püspökségek missaléiban is, tehát a fésű soha kitüntető jelvény nem volt. Elavult OCSKAINAK és PRIKKELNEK azon állítása (Régi Magy. Nyelvemlékek I. LXXXI. és PRT 45 i. l.), hogy a fésűhöz mondott ima speciális sajátja kódexünknek, mert ez az oratio megtalálható több plébániai és püspöki missaléban vagy pontificaléban. ⁴

A fésű használata után a főpap imák közepette megmosta és megtörölte kezét, azután felvette a *tunicá*-t. Ezt a ruhadarabot határozottan el kell választanunk a diaconus tunicellájától vagy a dalmaticától, annyival is inkább, mert ezek már felső öltözékek, ez a *tunica* pedig az első ruhadarab, melyet a főpap felvett. A hozzáfűzött ima szövege («*tunica iusticie et innocencie*») azt bizonyítja, hogy fehér vászon ruhadarab volt. Bármilyen korai adat is ez, nem kételkedhetünk benne, hogy itt a *rochetum* egy fajtájáról van szó, melyet nyugaton már korán viseltek egyszerű papok és püspökök egyaránt. ⁵

A vállkendő (*humerales*), *alba* és *öv* (*cingulum*) után a *balteus* vette föl a pap, melyet a *cingulumra* függesztettek. Ez a *balteus manipulus*-szerű ruhadarab volt, színében rendszeren egyezett a miseruhával, a végére pedig keresztet vagy bárányt szoktak hímezni. ⁶ Jelenleg is megvan még, mint külön pápai díszruha. Középkori nevei: *subcinctorium*, *balteus*, *subcingulum*, *praecinctorium*, *semicinctium*. A *balteus* szó sokszor közönséges *cingulum* jelentésben is előfordul. ⁷ A PRAY-kódexben külön ruhadarab szerepel ezen a néven, amit a hozzáfűzött imádság is kétségtelenné tesz.

¹ ALBERS: *Consuetudines Monasticae*. Monte Cassino. 1912. V. 49. l.

² ALBERS: i. m. V. 80. l.

³ *Liber Ordinarius des Lütticher St. Jakobs-Klosters* 49—31. (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinerordens. Heft. 10.)

⁴ KÖCK: *Handschriftliche Missalien in Steiermark*. Graz u. Wien 1916. 103., 95., 98. ll.

⁵ BRAUN I.: *Liturgische Gewandung*. Freiburg i. Br. 1907. 126. l.

⁶ Képe BRAUN i. m. 117. l.

⁷ U. o. 120. l.

Ezen ornatus-darabnak, mely a IX. században Rómában még ismeretlen, főpapi használata nem volt határozottan világos még a XII. században sem. Innen van, hogy a coyacai zsinat (1050) még a presbiteri ruhák között sorolja fel, a liturgiai írók közül pedig HONORIUS és ROBERTUS PAULULUS (XII. sz.) szintén papi ruhadarabnak tartják,¹ jóllehet sz. TAMÁS és III. INCE már pontificalis ruhának ismerik. De már korán találkozunk vele, mint a püspököknek sajátos és külön ruhadarabjával, vagy mint egyszerű presbitereknek és apátoknak adott kitüntető ornatus-darabbal. Legrégibb említését ilyen néven corbiei RATOLD sacramentariumában találjuk (X. sz.), később egy besançoni pontificaleban, majd Le Becben (XII. sz.) és egy cambraii pontificaleban. Megtalálható gyakran a középkori leltárakban pl. a pfäfferi (X. sz.), speieri (1051), roueni (1200 körül) székesegyházaknál, sőt előfordul még a XV. sz.-ban is a missalékban és pontificalékban.² A pápák is ajándékozták kitüntetésképp. ANASZTÁZ Braunau apátja, aki később Pannonhalma első apátja lett, 993-ban kapta meg a jogot a balteus viselésére.³ Ez az adat a magyar bencésekre azért is fontos, mert az első bencések Braunauból jöttek hozzánk. Hogy a középkorban különösen Franciaországban sok apát viselte, azt onnan is láthatjuk, hogy két apáti benedikálási ordot is találunk, ahol az újonnan benedikált bencés apátnak a pásztorboton kívül a balteust és keztyűt adja át a főpap, mint apáti jelvényt,⁴ melyet más rendű (pl. premontrai) apát nem kapott.

ERNYEY a balteus viselését összefüggésbe hozza a kardáldással és ezt mondja: «Az a pap, aki balteust köt, ami tulajdonképpen *kardöv*, tehát *«cingulum militare»*, miután papi cingulumát már felöltötte, tulajdonképpen a *kardövezést* akarta jelképezni, tehát ez a magyar pap valamikor valóban karddal lépett az oltárhoz, aminek nyoma az olasz krónikákban (PAULER I. 356.), valamint a királyi koronázásokon Rómában megmaradt».⁵ Erre a következő a meg-

¹ U. o. 118. l.

² Xenia Bernardina II. 2. 216. l. Wien. 1891.

³ MIGNE PL 137. 847. l. Ezen adattal azonban vigyázva kell bánnunk, mert a bulla kétségtelenül interpolált, a mitra egész biztosan később került belé.

⁴ MARTÈNE: i. m. II. 153., 156. l.

⁵ Magyar Könyvszemle 1927. 70. l.

jegyzésünk: 1. a liturgiátörténetben a karddal oltárhoz lépő pap ismeretlen, sőt ellenkezik a kath. liturgiával és erre adatunk nincs. 2. PAULER idézett helye sem erre vonatkozik, hanem általánosságban a világiasan viselkedő és esetleg kardosan járó papokra. 3. A papi balteus sohasem tartott kardot, hanem valószínűen azért kezdték viselni, hogy a hosszan lelógó stólát vele fölkössék.¹ Fejlődése a szó öv jelentéséből történt és épen azért fordul elő a cingulumnak balteus neve is. Mivel azonban a profán használatban a szó kardövet jelentett, azért ment át az oratója a lovagi áldásokba is, épúgy, amint az egyszerű cingulusra is használták a balteus felöltésekor mondott imát. Ugyancsak nem állhat meg az az állítás sem, hogy a X. századon túl már nem igen találkozunk vele. Ezzel szemben tény az, hogy legtöbb adatunk a XI–XIII. sz.-ig van róla.² ERNYEI szerint kódexünk «világirodalmi jelentőségű», mert a balteushoz való ima a külföldi emlékekben sehol sem található. Ez az ima épen azért, mert a balteust a cingulus értelemben is használták, átment a cingulus fölvevésének imái közé is és néha a cingulusnál találjuk és egyáltalában nem ismeretlen a külföldön.³

A balteusról BRAUN feltűnőnek találja, hogy azon emlékek és helyek, ahol a név előfordul, mind francia, normann vagy német eredetűek, ebből azt következteti, hogy az említett név vagy maga a ruhadarab északon volt használatban vagy itt is keletkezett.⁴ Ez határozott ujjmutatás kódexünk eredetére nézve.

A balteus után a manipulust vette fel a pap. Az a szokás, mely a főpapoknál mai napság megvan, hogy a manipulust csak a Confiteor után veszik fel, csak a XIII. sz.-ban kezdődik és preparációnk ebben még a régi szokást követi.

Azután a stólát bekötötték a cingulussal. Nem dönthető el a szövegből, hogy a stóla két vége egyenesen lefüggött-e, vagy keresztbe volt vetve, de ez a középkorban különben sem volt határozott megkülönböztető jel.⁵

¹ BRAUN: i. m. 123.

² U. o. 117–124. ll.

³ Megtalálható: KÖCK: i. m. 99. (ad cingulum).

⁴ BRAUN: i. m. 121.

⁵ BRAUN: i. m. 588.

A megfelelő imák kíséretében négy főpapi jelvény következik ezután: a kereszt (*crux*), kesztyű (*cyrotheca*), gyűrű (*anulus*) és a *dalmatica*, melyet meg kell különböztetnünk a diaconusok *dalmaticájától*. A IX. sz.-től kezdve szokás, hogy a püspökök és más papok is engedélyt kapnak főpapi *dalmatica* viselésére.¹ A XI. sz. közepéig szinte általános szokás, hogy a szandálok viselésének jogával kapcsolódik a *dalmaticáé*, míg ettől kezdve a mitra és kesztyű vagy más ruhadarab szerepel a pápai kiváltságlevelében.

A felszentelt papok általános ruhadarabja, a *casula* után már csak két főpapi jelvény következik: a püspöksüveg (*ad cydram*) és pásztorbot (*baculum*).

Az *ad cydram* kifejezés, mely kétségtelenül a mitrát akarja jelenteni, nagyon kihívja figyelmünket, mert a liturgiátörténetben a *cydra* szó sehol sem található. Volt azonban a püspöksüvegnek egy középkori neve, melyből a szó megérthető. Az *infula* és mitra mellett ennek a darabnak még négy neve volt a középkorban: *cidaris*, *cuphia*, *tiara* és *pileum*. Ez utóbbi kifejezések azonban a XIII. sz. után már ritkábbak. A *cydra* szó nem lehet más, mint a mitrának a *cidaris* szóval összevont alakja és róla semmi más különöset nem kell tartanunk, mint hogy íráshiba.

Ez a véleménye dr. BRAUN J.-nek, az egyházi ruhák jelenlegi legkiválóbb szakemberének.² A mitra püspöki jelvény volt ugyan, de ebben az időben sok apát nyert már engedélyt a viselésére.

A *cidarishoz* mondott ima sem ismeretlen a liturgiátörténetben. Több, kevesebb *lectio varianssal* megtaláljuk az *infulához* mondott imák és az *amictus* (*humerales*) felöltésekor mondott imák között, mert régebb időben ezzel is betakarta a pap az egész fejét.³

A preparáció ruhái együttvéve főpapi ruházatot adnak ugyan, de ezeket már együtt is sok apát viselhette abban az időben, sőt sokan engedély nélkül is kezdték őket viselni. Ezért tiltakoztak viselésük ellen a püspökök, de ez a tilalom csak azokra vonatkozhatott, kiknek erre a pápától külön engedélyük nem volt, mert a

¹ U. o. 256. l.

² BRAUN J. úrnak a szerzőhöz írt szíves levele. München, 1926. V. 2.

³ KÖCK: i. m. 106. l. és MARTÉNE: I. 173., I. 171. l.

pápai engedély ellen semmiféle particularis zsinat tilalmat nem adhatott.

Ezekon a pontifikáliákon kívül még néhány más ruhadarab is szerepel kódexünkben. Virágvasárnap a körmenet visszatértekor a diaconusra és subdiaconusra a rubrikák ezt mondják: «Ministri autem deponentes *dalmaticas* et *subtilia*, assumunt casulas». A miniszterek itt csak a diaconus és subdiaconus lehetnek. A két egyházi rend ruháit határozottan elválasztja a SZENT LÁSZLÓ-féle összeírás¹ és a bakonybéli összeírás is,² melynek ezen része a XII. sz. végéről vagy a XIII. sz. elejéről való. A *subtile* a subdiaconus *dalmaticája* volt.

Nagypénteken említés történik a *planeta fusca*-ról, mely sötét miseruhát jelent. Ugyancsak nagypénteken még egy lintheusról vagy «syndon»-ról van említés, melyet a *passio* ezen szavaira: «és szétosztották ruháit», a diaconusok az oltárról magukkal vittek, esetleg kettéhasítottak.³ Nagyszombaton ismét egy «lintheamen» szerepel, melyet a sírra tettek.

Hasonlítsuk most össze a PRAY-kódex egyházi ruhakészletét azon helyekével, melyek eddig mint a kódex keletkezési helyei szóbakerültek.

PRIKKE M. azt állította, hogy kódexünk Pannonhalmán készült Deáki számára és ezek az egyházi ruhák azért kerültek belé, mert némely alkalmakkor szükség lehetett rájuk, mikor az apát a szerzetesek meglátogatására Deákiban tartózkodott.⁴ Ennek ellene mond az, hogy Pannonhalmán, melynek története egyházi ruhák tekintetében elég világos, hiányzik a *balteus*. Lehetetlen, hogy kihagyták volna a leltárból, ha ez itt csakugyan meg lett volna, annál is inkább, mert már ekkor inkább kitüntető jelvény volt. Pedig ez a ruha kétféleképpen is kapcsolatba kerülhetett Pannonhalmával. Tudjuk, hogy ANASTASIUS braunauai apát, ki később Pannonhalma első apátja lett, midőn 993-ban kolostora megépült, jogot nyert arra, hogy a *balteust*

¹ PRT I. 591. l.

² PRT VIII. 270. l.

³ ALBERS: *Consuet. Mon.* I. 52; I. 97; IV. 61; V. 36; KÖCK: i. m. 151. l.

⁴ PRT I. 468. l.

viselhesse. De felhívtuk már a figyelmet arra, hogy az engedélyező bulla interpolált. Ostiai LEO arról értesít bennünket, hogy Montecassino apátja 7 semicinctiumot vett. Itt meg az a gondolat vetődhetnék fel, hogy a cassinói jogközösség folytán nem jutott-e el ez a jog Pannonhalmára is. Mindezekre azonban tagadó feleletet ad az a tény, hogy Pannonhalma történetében ez a ruhadarab sohasem fordul elő.

Még nagyobb nehézséget kelt egy másik merőben főpapi ornatusdarab, mely Pannonhalmán megvolt és a PRAY-kódexben hiányzik: *ez a főpapi harisnya és szandál*. Már SZENT LÁSZLÓ összeírása említi ezeket az istentiszteleti tárgyak között és viselésének joga szakadatlan sorrendben kimutatható a pannonhalmi okleveles adatokból.¹ Ez a két különbség ellene mond a pannonhalmi eredetnek.

Nem jöhet szóba Székesfehérvár sem, mert itt a prépost csak 1366-ban kapta meg a pontificatiók jogát és ekkor sem mind valamennyit, mert a gyűrű és egyéb jelvények viselését csak 1411-ben kapta meg.² Ha pedig a koronázó főpapnak készült volna, akkor hiányos lenne ez a ruhatár (pallium, szandál etc.).

ERNYEY Veszprémbe teszi kódexünk eredetét. Veszprémben egy 1429—37 közötti időben készült leltárból kimutatható a pontificalis fésű (pecten pontificale (sic)),³ de tudjuk, hogy a fésüt más papok is viselhették. MIHÁLY püspök (1399—1402) ajándékai között pedig egy «főpapi kard» tűnik föl. (*Item unus gladius pontificalis, compositus de camucato rubeo deaurato cum floribus*).⁴ Ezt a ruhadarabot FEJÉRPATAKY az ékszerek és drágaságok között püspöki kardként szerepelteti. A püspöki kardot BRAUN az egyházi ruhák között nem említi, de ez nem is lehet kard, mert azt istentiszteletnél nem viselhetek és ellene mond ennek az is, hogy a ruhák között sorolja föl a leltár és anyaga is vörös kamuka, virágos díszítéssel. Azt hisszük, hogy a balteus név analogiájára történt ez a szokatlan megnevezés és a ruha nem

¹ PRT I. 62—63., 592., 603. l.

² SEBESTYÉN J.: A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai. Századok 1925. 392., Századok 1926. 463. l.

³ Történelmi Tár. 1887. 187 l.

⁴ Tört. Tár. 1887. 186. l.

más, mint balteus. MIHÁLY püspök mint nyitrai püspök jött át Veszprémbe.¹ Nem tudjuk, hogy nem Nyitráról hozta-e ezt magával, mert viselése a veszprémi oklevelekből ki nem olvasható. Ezen kétes bizonyságok mellett nagy nehézség az, hogy a PRAY-kódexben hiányzik a szandál és harisnya, amelyet ekkor már minden püspök viselt.

A boldvai kolostor kiváltságait nem ismerjük és így nem tudjuk, hogy milyen ruhákat viselhetett az apát, de ezek a ruhák nem támasztanak semmiféle olyan nehézséget, melyek a boldvai eredet ellen szólnának, viszont igen nagy nehézségei ezek a ruhák a többi elméleteknek. Nem állítjuk itt véglegesen azt, hogy ezeket a ruhákat tényleg Boldván viselte is az apát. Sok példa van arra, hogy az ilyen preparációt egyik könyvből a másikba átmásolták anélkül, hogy ott a megfelelő ruhák meg lettek volna. A «cydra» hibás írás is ezt látszik igazolni.

A balteus és subtile nevekből azonban egy nagyon fontos kultúrtörténeti tanulságot vonhatunk le. Az előbbi név igen kevés kivétellel csak francia, normann és német helyeken fordul elő. A subtile szót, mely nálunk az ÁRPÁD-korban sokszor előfordul bencés helyeken (Pannonhalma, Bakonybél, Tihany (alapítólevél),² Almádi)³ csak merőben német helyeken használták. Az egyetlen nem német eredetű forrás, mely ezt használja HONORIUS *Gemma animae*-je; ebből sem azt következtetik, hogy e név máshol is használatos volt, hanem azt, hogy az író német volt, vagy művét Németországban írta. *A két név nemcsak a Pray-kódex útját viszi Németországba, hanem mutatja a nagy német hatást hazai liturgiánkra és bizonyították, hogy az itteni bencések valószínűen német eredetű consuetudokat használtak.*

Áttérünk már a kézirat azon ívére, melyet PRIKKEL M.⁴ a bencés szentek külön miséinek, KARÁCSONYI pedig a francia szentek miséinek mond.⁵ Ezen misék a következők:⁶ (I.) ADALBERTI ep. et mart. (ápr.

¹ Mon. Rom. Ep. Veszpr. II. LV. 1.

² PRT X. 495. 1.

³ Magyar Nyelv XXIII. 364.

⁴ PRT I. 460. 1.

⁵ Magyar Nyelv. XXI. 225—26, 228. 1.

⁶ Közli őket KARÁCSONYI is Magyar. Nyelv. XXI. 225. de néhányat kihagyott.

24.) — (2.) Nat. S. FLORIANI (máj. 4.) — (3.) De S. MAIOLI abbate. (máj. 13.) — (4.) MAXENCII conf. (jún. 26.) — (5.) MARCIALIS conf. (jún. 30.) — (6.) S. KYLIANI sociorumque eius (júl. 8.) — (7.) ALEXII conf. (júl. 17.) — (8.) Vig. CHRISTOFORI (júl. 24.) — (9.) Alia in die Sto (júl. 25.) — (10.) Storum martirum Nazarii et celsi. (júl. 28.) — (11.) GERMANI conf. (júl. 31.) — (12.) RADEGUNDE (aug. 11.) — (13.) Vig. S. MARIE uirginis (aug. 15.?) — (14.) ARNULFI cf. (aug. 16.) — (15.) GENESII (aug. 25.) — (16.) CIPRIANI M. — (17.) JUSTINE (szept. 26, a naptárban hibásan: CYPRIANI et JULITTE vörössel) — (18.) DOMNI (okt. 9.) — (19.) QUINTINI mr. (okt. 31.) — (20.) VITALIS et AGRICOLE (nov. 27.) — (21.) WILLI-BORDI nov. 7.) — (22.) ANIANI epi (nov. 17.) — (23.) GREGORII (thaum.) (nov. 17.) — (24.) COLUMBANI abbatis (nov. 21.) — (25.) BARBARE (dec. 4.) — (26.) SIGISMUNDUS (töredék) (okt. 16.) — (27.) SEUERI et SEUERIANI (okt. 25.) SEVERINI (okt. 23.) — (28.) WOLFKANGI cf. (okt. 31.) — (29.) Pro congregacione.

E misékről a következőket állapítjuk meg: 1. nem mondhatók bencés szentek külön miséinek; 2. de nem mondhatók francia szentek miséinek sem, mert a néhány francia szent neve nem elégséges ok arra. Mint a naptári dátumokból láttuk, a három utolsót kivéve, a naptár sorrendjébe halad, ez már maga is elárulja, hogy a sacramentariumhoz készült függelék. De a további vizsgálat még jobban igazolja ezt. Az 1, 2, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 22, 26, 29. számú alkalomokra már van mise a sacramentariumban is, azonban ez utóbbi íven lévő misék szövege más, mint az eredeti részben lévő miséké, a többi alkalomra nincs mise, de ezekről így külön nézve sem állapítható meg francia vagy bencés jelleg. Ezt a függeléket azért írta a kódex után a másoló vagy más kéz, mert a már meglévő misék elavultak, vagy szövegüket valami okból nem tartotta megfelelőnek, a többit pedig azért írta bele, mert azok meg hiányzottak. Ez a függelékkészítés a törzsrészt vette alapul. Ezek nem voltak specialis ünnepek az illető kolostorban, jóllehet a naptárban ezek közül némelyek vörösbetűvel vannak odajegyezve. Ez a vörösbetűs bejegyzés a következőkép történt. Mikor a függelék készen volt, a másoló átnézte a naptárt, hogy nincsenek-e a függelékben olyan szentek,

kiknek neve a naptárból hiányzik és úgy találta, hogy MAIOLUS, MAXENTIUS, MARTIALIS, JUSTINA, DOMNUS és GREGORIUS nincsenek benne. Most ezeket hibásan figyelmetlenségből mind vörössel írta bele a naptárba. Hogy ez így történt, két tény igazolja. SZT. CYPRIÁN már benne volt a naptárban, de utána írta hibásan a JULITTA nevet, JUSTINA helyett. Most, hogy ezen páros szenteknek egyike vörös volt, a másik meg fekete, kivakarta a fekete CYPRIÁN nevet és odaírta vörössel újra, hogy az összetartozó két szent egyszínű legyen. Ha ez olyan nagy vörösbetűs ünnep lett volna, akkor elképzelhetetlennek tartanánk, hogy a nevet elhibázta volna. Ugyancsak vörössel nov. 8-nál a III. coronatorum-hoz odaírva: CLAUDI N. Ez a Quatuor coronatorum magyarázata akar lenni, kik közül kettő CLAUDIUS és NICOSTRATUS volt. Ezek napja épúgy nem volt ünnep, mint nov. 17-én GREGORIUS thaumaturgos napja (kit hibásan pápának ír a bejegyző), hanem épúgy másoláshibából kerültek a naptárba vörössel, mert az író épen akkor vörös festéket használt. Amint CLAUDIUS és NICOSTRATUS, CYPRIANUS és JUSTINA, GREGORIUS THAUM. nem voltak specialis somogyvári szentek, épúgy nem állítható ez a többiről sem (azok inkább clunyi szentek).

KARÁCSONYI és ERNYEY a szt. EGYEDRŐL szóló itt feljegyzett himnusból is Somogyvárra következtettek. Ebből épúgy nem lehet Somogyvárra következtetni, mint az ugyanitt meglevő MÁRIA-himnusból következtetést vonni. Téves OCSKAINAK és PRIKKELNEK az az állítása, hogy a sequentia sehol sem található máshol. Ez a sequentia megvan egy melki (bencés) és egy azillei missalében is,¹ pedig egyik hely sem volt szoros kapcsolatban a francia szt. EGYED kolostorral, sem pedig ezen szent tiszteletére nem volt temploma szentelve.

Hogy a krónikában az IMRE királyról szóló bejegyzést a közbeső zavarok miatt Somogyvárott törölték volna, az épen olyan bizonytalan, mint amilyen bizonytalan az, hogy volt-e egyáltalában ott ilyen bejegyzés. Az «A cunctis» oratióból — ha csakugyan III. Ince idejében jegyezték be — csak annyit lehet következtetni, hogy ez a bejegyzés 1198—1216 között történt.

¹ BLUME-DAEVES: *Analecta Hymnica M. Ae.* IX. 90. CHEVALIER: *Repertorium Hymnologicum.* II. 585. 1.

Ezen ívről csak az bizonyos, hogy a sacramentariumhoz tartozó függelék, melyet még a bencések írtak hozzá. Hogy kolostori használatra volt szánva ez is, mutatja a legutolsó, «pro congregatione» mise oratiója:

Deus, qui famulos tuos in hoc hoco degentes *sub sancta professione* de tempestatibus huius seculi eripuisti et *ad portum monasterii* et quietis uenire fecisti, concede, ut hic in perpetuum de auxilio tuo seruentur etc.

Ez a hely ismét csak kolostorra vonatkozhatik, mert semmiféle világi pap ilyen oratiót nem használt. Tehát ezen függelék írása még Boldván, vagy a következő állomáshelyén, Deákiban történt.

PRIKKEl óta senkisémet vont a kétségbe, hogy a PRAY-k. következő használati helye Deáki volt. Ezt igazolja a deáki templom felszentelésére vonatkozó bejegyzés (1228. nov. 14.).¹ Az ok erre az átszállításra talán épen a boldvai kolostornak 1203-ban történt leégése volt.

Azonban Deákiból, talán a szomszédos Taksonyon keresztül (templomának felszentelését szintén feljegyzí a naptár), még a XIII. sz. második felében Pozsonyba került a kódex. Ezt az állításunkat a naptár necrologjával igazoljuk, melynek adatait a vizsgálat még alig magyarázta. CSUKÁR családról a következő bejegyzéseket találjuk: húsvétmutató tábla: 1241 uxor Iohannis occiditur et uxor Chucar et uxor... a Cumanis captiuatur; naptár, március 29: Obiit Sukar Basa filius; naptár, május 21: (Obiit fil)ia Sceleu comitis (ch?)ucar (nagyon homályos írás).

Ezen adatokra vonatkozóan tudnunk kell, hogy a CSUKÁR-család nagyon közeli vonatkozásban volt a pozsonyi káptalannal. CSUKÁR unokája, János, 1291-ben Turne (másnéven Csukárd) nevű birtokát a Megváltóról felszentelt pozsonyi káptalani templomra hagyja, melynek «cimiteriumában» atyja Péter és más ősei (alii progenitores) nyugosznak.² Péter CSUKÁRnak fia volt.³ Ugyanezen évben megismétli végrendeletét a káptalan számára, melynek ősei és elődjei igazi patronusai (cuius progenitores et antecessores eius sunt

¹ PRT 462 skk. I.

² KNAUZ: Mon. Strig. II. 283.

³ U. o. III. 122. I.

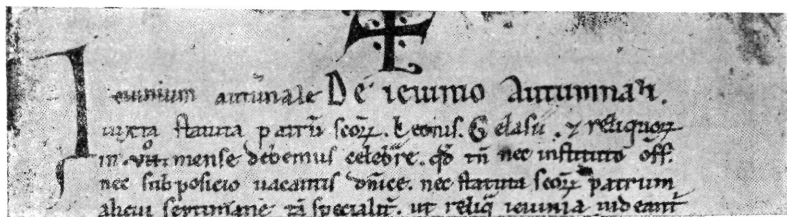
veri patroni) és ő maga is oda akar temetkezni szerettei közé a pozsonyi templom cemetériumába, hol szülei és rokonai nyugosznak.¹ Ezek a bejegyzések tehát nem Deákiban kerültek a naptárba és nem azért, mert CSUKÁR Deákit feldúlta, hanem Pozsonyban és azért, mert e család a pozsonyi káptalan kegyura volt, és ezért szükség volt a családra vonatkozó halálozási évfordulókra, melyeket ekkor a naptárba volt szokás feljegyezni.

Ugyancsak Pozsonyra utal a márc. 6-hoz jegyzet: *Obiit Bud* is. Ez a név vagy a CSUKÁR-családnak egy *Nicolaus dictus Bud*² nevű tagjára vonatkozik vagy a *Bud Castrensis Posoniensis* de Monar-ra,³ de lehet hogy a két név azonos személyt jelent.

Az említett halálesetek a XIII. sz. második felére estek, tehát a *Pray-k.-nek már a XIII. sz. második felében vagy végén Pozsonyban kellett lennie.*

A «libellus»-ról újabban megállapítást nyert, hogy ezen két ív nem más, mint konstanzi BERNOLD *Micrologus* néven ismert munkája.⁴ A két ív írása különbözik a kódexben található többi írásoktól és ezen íveken található írásjelleg egyike sem lelhető kódexünkben másutt.

Már ez maga is felkelti a gyanút, hogy a *Micrologus* nem vett részt a kódex korábbi sorsában. Ezen két ívből álló mű eredetére frappáns felvilágosítást ad a pozsonyi káptalan könyveinek 1425-ből való jegyzéke. A nevezett leltár negyedik lapja az IPOLYI-

A *Micrologus* kezdősorai a *Pray-k.-ben.*

¹ KNAUZ: i. m. II. 297.

² KNAUZ: i. m. III. 122.

³ WENZEL: ÁUO. VII. 358.

⁴ Magyar Könyvszemle XXXIII. (1926) 272—6. l.

tól 67. számmal jelzett könyvet így írja le:¹ «*Item unum librum in pergameno in parvo volumine, cuius rubrica incipit de jejunio autumpnali cum cruce nigra supra scripta et asseribus cum cooperitorio*».

E leírás mindenben megegyezik kódexünk *Micrologus*ával, mely 1. vörös rubricával kezdődik; 2. kezdőszavai: «De ieiunio autumnali» 3. folio kezdetén fönn, csakugyan egy fekete kereszt van rajzolva és 4. ez is csakugyan két kis folio nagyságú ternióból álló kis volument ad külön. Ezen okoknál fogva most már azt állítjuk, hogy a leltár nevezett darabja és a *Micrologus* egy és ugyanazon könyv. A mindenben pontosan vágó adatok erejét még növeli az is, hogy a *Micrologus*nak nem az a rendes kezdete, mint amelyet leltárunk és a PRAY-k. felmutat, mert ez a XXVI. fej. kezdete. Tehát a kis kötet rendje mindkét helyen egyformán össze van forgatva, még pedig ugyanazon külsőségekkel (vörösbetű, kereszt). Mivel ez a kezdés rendkívül különös és mindkét helyen azonos, nem képzelhetjük, hogy egy másik példányt egész véletlenül így állíthattak volna ki. Csak azt gondolhatnánk még, hogy ez későbbi másolat lehet a pozsonyi példányról, de ezzel szemben áll, hogy írása igen korai eredetre vall és nem valószínű az sem, hogy a másolat ilyen részletes külsőségekben is megtartotta volna az eredeti alakját és a zavaros fejezetbeosztást.

A kezdőszavak hasonlóságát már IPOLYI is észrevette, ezt a leltár közlésénél említi is, de az azonosságot kimondani nem merte. Ennek oka az, hogy ő nem ismerte pontosan a *Micrologust*, mert kezdetét is csak KOLLER ismertetéséből közli,² de itt a kezdet nem pontosan idézi az eredetit. Egyébként IPOLYI abban a hitben volt, hogy a kódex e része szervesen hozzátartozó agendarius, mely az egész kézirattal együtt került PÁZMÁNY ajándékából Pozsonyba. Ma már tudjuk, hogy ez nem szerves része a kódexnek. PRAY-nak azon állítását pedig, hogy kéziratunk PÁZMÁNY ajándékából került Pozsonyba, a tudós tekintélyén kívül semmi adat sem támogatja és már PRIKKE

¹ Új Magyar Múzeum VI. évf. (1856) III. füzet 170. l.

² Historia Episc. Quinqueecl. I. 387. l.

sem fogadta el.¹ Viszont a naptár necrologja azt igazolja, hogy már a XIII. sz.-ban Pozsonyban volt, sőt egy pozsonyi XV. sz.-i kézirat naptárának egyes adatai azt árulják el, hogy már akkor föl is használták (Nemz. Múz. 94. sz.), mert sok szent van, amely csak e két naptárban fordul elő és megegyeznek igen sok kisebb tévedésben vagy jellemző megnevezésben (pl. máj. 17: TIMOTHEI apostoli; nov. 21: Representatio S. MARIE; jan. 30: SIRENE; febr. 9: ALTO; szept. 4: MOYSI servi dei; szept. 19: EUSTACHII M et uxoris filiorum eius, etc.).

A *Micrologusról* a következőket állapítjuk meg: 1. még 1425-ben a pozsonyi káptalan könyvtárában külön kötet volt. 2. A PRAY-k.-szel való egybekötése ezen idő utánra teendő. 3. A kódex korábbi sorsában, mint annak darabja, nem vett részt és így a vele kapcsolatban történt kombinációk is elvesztik reális alapjukat. Azt azonban tovább is valljuk, amit PRIKKEK is állít és már korábban kifejtettünk, hogy azért került egy helyre a zsinati határozatokkal, mert ezeknek a libellusra vonatkozó intézkedése a *Micrologusra* vonatkozott.

A kis mű másolásának ideje az 1210 előtti időre tehető, ezt lehet következtetni az Antikrisztus 1210-ben való megjelenésére vonatkozó jövendöleésből, ugyanezt engedi meg az írásjelleg is.

Nem tudjuk pontosan igazolni, de néhány adat valószínűvé teszi, hogy a magyar zsinati végzések is Pozsonyban kerültek a PRAY-kódexhez. Ezen ív egyik lapján adja a karácsonyi és vízkereszti officium 9—9 lectiójához a megfelelő áldásokat. A bencéseknél sohasem volt az ünnepi officiumban 9 lectio, hanem 12, tehát ez a bejegyzés csak világi papoktól eredhet. Esztergomi egyházmegyei eredetre vall a rajta közölt csízió is, mert benne van SZT. ADALBERT translatiója, mely esztergomi vonatkozású.

Az elmondottak alapján a PRAY-k. sorsát így foglaljuk össze:

1. *A Pray-kódex törzsrésztét, amely a naptárt, sacramentariumot és halotti szertartásokat foglalja magában, a boldvai Ker. sz. János bencés monostor számára írták. Ezzel együtt írták a HB-t is.*

2. *A függelék, mely 29 misét foglal magában, még akkor írták, midőn bencés használatban volt, akár Deákiban, akár Boldván.*

¹ PRT I. 469. l.

3. Az 1228. évben és a körülötte lévő időben a deákii bencés «cella» használatában volt.

4. Még a XIII. sz. második felében a pozsonyi káptalanhoz került és itt kötötték hozzá a *Micrologust*, mely 1425-ig a káptalan-nak önálló könyve volt. Valószínűen itt tették hozzá a magyar zsinati határozatok ívét is.¹

Pannonhalma.

ZALÁN MENYHÉRT.

¹ Reflektálnunk kell ERNYEY J.-nek a Magy. Könyvszemle legutóbbi számában megjelent cikkére, melyben a veszprémi eredetet hirdeti és eredményeinkre is kitér. a) A BEDA-ból vett részletekre vonatkozólag szóról-szóra ezt írtuk: «Ismételjük, nem vitatjuk azt, hogy a hivatkozott művek BEDA-tól származnak-e. Sok adat van arra, hogy ezek csak az ő nevével kerültek forgalomba és némi-kép az ő gondolatvilágának jellegét viselik magukon, de több méltatlan hozzá és nagy idő választja el korától. De mivel az ő neve alatt szerepelnek, azért neve alatt említjük mi is őket.» (265. l.) «Mindaz, amit BEDA műveiben találunk, egyrészt még ókori hagyomány a latin és görög tudományból, másrészt középkori szellemi termék». (264. l.) Tehát nagyon jól tudtuk, hogy csak az említett írónak kétes művei közül valók és nem is állítottuk, hogy föltétlenül ő írta őket. Hogy ezek után mire való a nagy hadakozás BEDA ellen, é az ókor tudósainak felsorakoztatása, az egyszerűen érthetetlen. Hogy POMPONIUS MELÁT, STRABÓT, vagy SOLINUST többet olvasta volna a világ, mint BEDÁT, az azért nem hihető, mert BEDÁnak legalább húszszor annyi kézírata maradt meg mint amazoknak. Különben elhisszük, hogy a tőlünk citált részek ezen írótól valók, ha valaki a közölt részleteket azok közül bárkinél együtt kimutatja.

BEDA naptárára már a X. sz-ban történik hivatkozás (CIm 642I, LECHNER: Mittelalterliche Kirchenfeste u. Kalendarien. 1891. 8. l.), de már egészségi szabályairól is van tudomása a korai középkornak, vele merül fel a kolostori érvágás szokása is; mint hazai forrásra hivatkozunk szent GELLÉRT-re, aki az akkori köztudatot fejezi ki, midőn BEDÁT «divinus therapeuta»-nak mondja (BATTYÁNY: S. Gerardi Ep. Chanad. Scripta et acta. 1790. 67. l.) Ilyen és hasonló okok miatt nem merték és még máig sem merik végleg a sok interpolációval bővült művektől B. szerzőségét megtagadni. b) Angol hatásról sehol sem beszéltünk. c) Hogy BEDA az ókor szellemi értékeit a középkorra átszár-masztatta, azt nem «rosszul sikerült frázisnak» szántuk, hanem olyan szerzőtől vettük (WERNER: Beda der Ehrwürdige u. seine Zeit. Wien 1875. 35. l.), kinek véleményét tudós szerzők is elfogadták. (HURTER: Nomenclator Litterarius. 1903. I. 632).

A veszprémi elméletre vonatkozólag felelet fentebbi cikkünk. Nem mulaszt-hatjuk el azonban, hogy ERNYEY-nek néhány tévedésére fel ne hívjuk a figyel-met, Értekezésében a következőket mondja: «kódexünk szelleme nem vall mindenütt a XII. századra, hanem sokszor archaizál» (70. l.). Megállapítottuk már, hogy a PRAY-k. fuzionált *sacramentarium Gregorianum*. (Magy. Könyv-

szenle 1927. 62. l.), tehát ha a régebbi sacramentariumokból benne sokat találunk, az nem «archaizálás», hanem az ilyen sacramentariumok természetéből következik. *A sacr. Gregorianumból való a HB könyörgésének latin szövege is.* Épen ezért nem szabad csodálkoznunk, hogy az egyes napokra rendelt lecke és evangélium vagy az egész nagyheti passzió ugyancsak hiányzik belőle. Ez nincs benne a sacramentariumokban, mert körükön kívül esik. — Missa crismalis a PRAY-kódexben nincs, hanem csak nagycsütörtöki miseoratóiok. — Nagy különbség van pontificale és missale között és egy pontificale sohasem lehet falusi missalévá (78. l.). — «Hamvazó szerdán a hamu, a húsvéti (? talán virágvasárnap) pálmamentelés, vagy a temető megáldása stb. itt határozottan pontifikális funkciók» (73. l.) A hamvazó szerdánál szó sincs főpapról, virágvasárnapján is pap végzi az áldást és az ERNYEY-től idézett (75.) «pontifex circumstante clero et populo» kifejezés így nincs meg a virágvasárnap szertartásában. A temető megáldását is végezhetted engedéllyel apát (PRT I. 9. 29., 756) vagy más presbiter. A szent EGYEDRŐL szóló sequentia költői alkotás. Tehát nem magyarázhatjuk ki a «tuba ductilis» kifejezésből azt, hogy az ottani szerzeteseknek volt harsonájuk, annál kevésbbé, mert akkor még az ilyen zene a templomokban ismeretlen és ahol feltűnt is, az egyház nem engedélyezte. Ugyancsak hibás a clerus és plebs-re vonatkozó magyarázat, mert akkor Melkben is meg kellett volna mindennek lennie, amit itt belemagyarázunk. Itt ezek a kifejezések költői, átvitt értelműek.

Mindezek a hibák csak azt igazolják, hogy liturgia-történeti kérdéseknél rendkívül fontos az alapfogalmaknak és a rá vonatkozó irodalomnak ismerete.

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Negyedik közlemény.)

IV.

Lindauer János és utódai, Institoris Gábor és Károly, Szubuly György, Wigand Ottó.

(1788—1833.)

DIEPOLD és LINDAUER eredetileg budai könyvkereskedők voltak¹ s az elsők azon könyvkereskedők sorában, kik üzletüket Budáról Pestre tették át. Átköltözési kérésüket elsősorban azzal indokolták, hogy WEINGAND és KÖPFF pesti könyvkereskedők is tartanak boltot Budán. A pestvárosi tanács 1788 október 28-án megadta számukra az engedélyt a boltnyitásra² s egyelőre DIEPOLD és LINDAUER-cég alatt folytatták az üzletet,³ rövidesen azonban különváltak, DIEPOLD a budai üzletet tartotta meg⁴, LINDAUER pedig a pestit vette át.

A müncheni származású LINDAUER János testvére volt a müncheni LINDAUER Józsefnek, e kitűnő családi összeköttetés ellenére sem tudta magát azonban sokáig fenntartani, csődbejutott s 1795-ben bezárták az üzletét.⁵ Csődtömegére elsősorban felesége Katalin, SCHWENTNER Fidélf kassai asztalosmester leánya jelentett be igényt 1000 forintnyi hozománya címén, melyet 1786 november 23-án Kassán kötött házassági szerződésük alapján könyvbeszerzésre átadott ugyan férjének, a tulajdonjogot azonban fenntartotta a maga számára. Amint a pesti üzlet bukásának híre Kassára

¹ 1785. évi katalógusuk szerint többen is társultak. (Apud Flor. DIEPOLD et socios.)

² Tan. jegyzőkönyv.

³ Pestvárosi levéltár. Int. am. 3157.

⁴ DIEPOLD Floridus boltja 1812-ben még fennállott a Vizivárosban, a kapucinusok melletti Krazer-házban. Pesther Zeitung 1812. nov. 5-i szám.

⁵ Pestvárosi levéltár. Miss. am. 3646.

eljutott, 1796 augusztus 3-án a kassai tanácshoz folyamodott, hogy 1000 forintnyi hozományát biztosítsa. Előzetesen azonban a pestvárosi tanácsnál is bejelentette igényét, amely 1795 november 13-án utasítást adott a nevezett 1000 forint bírói végrehajtására.

A másik hitelezője MARHER Pál váci káptalani egyházi volt, akinek 1000 forinttal tartozott s amely adósság bírói végrehajtására a pestvárosi tanács ugyancsak 1795 november 13-án adott utasítást. LINDAUER József müncheni könyvkereskedő 1460 forintot követelt testvérétől, amit a pestvárosi tanács ugyancsak 1795 november 13-án megítélt. Szállított könyvekért 2094 frttal tartozott LINDAUER Józsefnek, aminek behajtását 1795 december 9-én rendelte el a pestvárosi tanács.

A végrehajtásra DOMOKOS József pestvárosi tanácsnok nyert megbízatást, aki 1801 nov. 30-án jelentette a tanácsnak, hogy LINDAUER János nem tudott fizetni s így mindegyik hitelező számára megfelelő értékű könyvet foglalt le a csődtömegből. A háztulajdonos KISS Sándor azonban mindaddig nem volt hajlandó a lefoglalt könyveket kiadni, míg a hátralékos házbért meg nem kapta. Megkísérelte a könyvkereskedői jog és a könyvek értékesítését, de eredménytelenül, hasztalan hirdette az ujságokban éveken át. Végre HARTLEBEN Konrád Adolf hajlandónak nyilatkozott először 600, majd 1000 frtot adni az egész csődtömegért, amire GALY Jakab helybeli polgár még 200 frtot ígért s ezenfelül az első vevőnek 50 frt kártérítést ajánlott fel. LINDAUER ekkorra már meghalt s özvegye az ajánlatot nem csupán elfogadta, hanem 50 frt foglalót is felvett az ajánlattevőtől, akinek erre az üzlet kulcsát átadta.

Az 1200 frt vételárból a háztulajdonosnak 400 frt házbért kellett kifizetni, MARHER Pál megkapta a 600 forintját, az özvegynek pedig 200 frt jutott. Ilyenformán a legjobban érdekelt hitelező, LINDAUER József semmit sem kapott s testvére bukása őt károsította meg a legerősebben.

Az ügyiratok számunkra legérdekesebb darabjai azok a könyvjegyzékek, melyekben a már említett hitelezők számára lefoglalt könyvek vannak felsorolva. Alig hihető, hogy ez lett volna a LINDAUER-féle könyvkereskedés teljes állománya, mert a lefoglalt

könyvek összértéke csupán 5793 frtot tett ki s ennél jóval nagyobb értéket kellett képviselni egy pesti könyvkereskedés állományának. Ezekből a könyvekből is következtetést vonhatunk azonban a LINDAUER-könyvkereskedés jellegére, mert a lefoglalás válogatás nélkül történt s nagymennyiségű könyvre terjedt ki. Ezek nyomán megállapíthatjuk, hogy LINDAUER túlnyomóan német könyvekkel kereskedett, ami egyébként már abból is megállapítható lett volna, hogy főszállítója LINDAUER József müncheni könyvkereskedő volt. Voltak azonban a könyvkereskedésben magyar könyvek is s ezek épen az újabb irodalom termékeiből kerültek ki. Ez utóbbiak jegyzékét az idézett könyvjegyzékek alapján már volt alkalmunk ismertetni,¹ a felvétel azonban nem történt szakszerűen s így indokoltnak látszott a könyvcímeknek a SÁNDOR István műve (*Magyar Könyvesház* 1803) alapján való teljes megállapítása, hogy azokról szabatos képet nyerhessünk.

A LINDAUER üzletében felvett könyvjegyzékek magyar könyvei a következők voltak:

SZEITZ Leó: *Magyar- és Erdélyországnak történetei* (1793)
110 péld.

SZEITZ Leó: *Igaz magyar* I. k. (1785) és 2. k. (1788) 2 péld.

Ugyanaz: 3. és 4. k. (1789—90) 77 péld.

SZERELEM példája (?) 1 péld.

SZEITZ Leó: *Más is igaz magyar* (1789) 6 péld.

ALEXOVITS Vazul: *A könyvek szabados olvasásáról* (1792)
3 péld.

ZRINYI Miklós: *Ne bánts a magyart* (1790) 13 péld.

Gróf ESSEX, ford. SEELMANN K. (1792) 1 péld.

LANGE M.: *Leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjuk* (1791) 5 péld.

Nemes magyar nemzethez rövid beszéd (1790) 27 péld.

Erdélyi játékos gyűjtemény (1793) 5 péld.

SEELMANN Károly: *Minden Európában virágzó vitéz rendeknek tüköre* (1793) 5 péld.

¹ *Magyarországi könyvnyomdászat* stb. 57. s. k. I.

WEISSE: *Gyermekek barátja* (1794) 17 péld.

GRANDVILLE: *A fekete epés mértéktelenek új tapasztalások* (1791) 2 péld.

SZEITZ Leó: *Magyar- és Erdélyországnak rövid ismertetje* (1791) 5 péld.

ALMANZI ford. SEELMANN K. (1793) 2 péld.

Világ nagyjai veszedelme, ford. DÖME K. (1792) 6 péld.

Magukkal elhíttett philosophusok, ford. SEELMANN K. (1795) 4 péld.

Két miniszternek egymással közlött gondolatai (1790) 1 péld.

MENDELSON M.: *Fedon vagyis a lélek halhatatlanságáról beszélgetések* (1793) 1 péld.

BENKŐ József: *Középjaitai dobány* (1792) 3 péld.

BARCLAY: *Argenis* (1792) 2 péld.

Hét mennyei szent zárnak (?) 24 péld.

NAGY János: *József Egyiptomnak vicekirálya* (1790) 2 péld.

Jelesebb rendeken (?) 5 péld.

Kegyesség segítő keresztény, BAUDRARD után ÖRI-FÜLÖP Gábor (1795) 1 péld.

VESZPRÉMI István: *Magyarországi öt különös elmélkedések* (1795) 5 péld.

A török birodalomról szóló tudóstítások (1790) 3 péld.

ARANKA György: *Anglus és magyar igazgatás egybevetése* (1790) 10 péld.

Áruló Judás (?) 1 péld.

WIELAND: *Araspes és Panthea* (1794) 10 péld.

KOTZEBUE: *Nemes hazugság* (1793) 24 péld.

LANGE M.: *Marha dögről* (1791) 16 péld.

VÁSÁRHELYI Sámuel: *Egészséges hosszú életről* (1792) 6 péld.

Joseph eladattatása, MILTON után HUNYADI Ferenc (1795) 3 péld.

ARANKA György: *Az igazgatás formáiról* (1791) 2 péld.

DALNOKI László Ferenc: *A materialisták vallásának letrása* (1795) 1 péld.

SCHULTZ: *A természettről való beszélgetések* (1795) 5 péld.

- Az halálfeje*, ford. G. B. E. (1793) 2 péld.
Egy plébánosnak elmélkedése a bűjtről (1791) 9 péld.
Pikkó herceg, ford. SZALKAI Antal (1793) 3 péld.
 BENYÁK: *Ókori elméknek mulatozásai* (1783) 1 péld.
 KOVÁCS Ferenc: *Utak és utcák* (1798) 1 péld.
 TSCHUPICK: *Vasárnapi szent igék* (1790) 1 péld.
 VAJDA S.: *Jézus Krisztus élete* (1792—94) 1 péld.
 SZÉP János: *Aesthetika* (1794) 1 péld.
 SZABÓ József: *Váci gabona* (1793) 4 péld.
 ETÉDI S. Márton: *Magyar gyász* (1792) 1 péld.
A jó magyarhoz (?) 11 péld.
Az ítélet napjának (?) 9 péld.
Nyár kezdete vagyis budai koronázás (1792) 15 péld.
Valeria és Scipio avagy a Toskánai változások (1790) 15 péld.

Ebből a felsorolásból megállapítható, hogy LINDAUER a magyar könyveket is megválogatta, tehát a műveltebb olvasóközönségre számítva szerelte fel boltját könyvekkel. De megállapítható az is, hogy figyelemmel kísérte az újabb magyar irodalom termékeit s elsősorban ezek beszerzésére helyezett súlyt. Egyszóval jó könyvkereskedő volt, akit csupán a kedvezőtlen körülmények sodortak a bukásba.

Sajnos, a LINDAUER üzleti könyvei nem kerültek a tárgyalási iratok közé, ide került azonban az üzleti levelezése, melyet az eljáró tanácsnok szükségesnek tartott lefoglalni. Ezekből a levelezésekből láthatjuk, hogy a pesti könyvkereskedők számára a pesti vásárok nagy jelentőséggel bírtak, mert a vásárosok révén alkalmuk nyílt vidékre küldeni a megrendelt könyveket s ugyanazok a vásárosok hozták fel az elszállított könyvekért járó pénzt. Amíg a posta pénzt és csomagot nem szállított, más mód nem volt a kereskedelmi ügyletek lebonyolítására s ezért a vásárosok nélkülözhetetlen szerveivé váltak a kereskedelemnek.

GALY Jakab a hivatalos jelentések szerint nem a maga, hanem könyvkereskedői pályára készülő fia számára vásárolta meg a LINDAUER üzletét. Számításaiban azonban valami hiba történt, mert az üzlet előbb a LEYRER József, 1804 január 7-én pedig a mossóczi

INSTITORIS Gábor és fia Károly tulajdonába ment át, utóbb pedig az INSTITORIS Károlyé lett.¹

INSTITORIS Gábor eredetileg könyvkötő volt s már 1794 június 4-én folyamodott a pestvárosi tanácshoz, hogy engedje meg neki a könyvkötői mesterség gyakorlását s adjon egyszersmind engedélyt magyar kölcsönkönyvtár alapítására. Igazolta, hogy nemes szülőktől származott s 16 esztendő s korától kezdve a komárommegyei Bokodon gyakorolta mesterségét, melyet atyjától, aki a budai könyvkötő-céh tagja volt, tanult meg.

A pestvárosi tanács meghallgatta a helybeli könyvkötőket, akik sok kifogást hoztak fel az engedély megadása ellen. INSTITORIS azonban 1792 augusztus 3-án kelt beadványában sorra megcáfolta érveiket. Elsősorban arra válaszolt, hogy sokan vannak s nem tudnak megélni s rámutatott arra, hogy minden iparág hasonlóan védekezik a megtelepedni kívánók ellen, pedig ha sokan volnának, akkor nem küldenék a helybeliek könyveiket Bécsbe kötésre. Szemükre veti, hogy nem is azért ellenzik letelepedését, hanem azért, mert protestáns s hivatkozik a berlini eredetű MORLIN Károly esetére, akitől házasságkötése alkalmával reverzálist vettek, hogy nem fog a városban megtelepedni. Pedig épen protestáns volta biztosíthatná őket a versenye ellen, mert amint eddig kizárólagosan protestánsoknak dolgozott, úgy ezentúl is ilyen munkával tartaná fenn magát, amihez a helybeli könyvkötők úgy sem juthatnak hozzá. Tiltakozást jelent be az ellen, hogy MAYER Antal helybeli könyvkötő kisajátítsa a magyar kölcsönkönyvtár alapítására vonatkozó tervét, mert ez az ő saját eszméje s ilyen eddig Pesten még nem volt. Végül feleslegesnek jelenti ki a könyvkötők azon javaslatát, hogy ügyben a könyvkereskedőket is meg kellene hallgatni, mert azok csupán fűzött könyvekkel kereskednek s a könyvkötő úgyis tőlük kénytelen vásárolni.

A tanács eleget tett INSTITORIS Gábor kérésének s 1792 aug. 6-án az összes kért engedélyeket megadta. A könyvkötőknek azonban mégis sikerült megakadályozni INSTITORIS Gábor tervét, mert

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. an. 2263.

felszabadítólevelet követeltek tőle s minthogy ezt nem sikerült felmutatni, céhszabályaikra hivatkozva, megtagadták a cégbe való felvételét. Ez ellen aztán hiába próbált érvelni, mert a pestvárosi tanács 1792 november 21-én a könyvkötők javára döntött.¹

Ez a döntés nem befolyásolta az INSTITORIS számára engedélyezett magyar kölcsönkönyvtár felállítását s inkább csak arra szolgált, hogy a könyvkereskedésre szorítsa. A Kecskeméti-utcában felállított kölcsönkönyvtár «erkölcsös könyvekből, prédikációs könyvekből, levelekből, különféle versezetekből, krónikákból, históriákból, románcokból, orvosi s más elegendő könyvekből, vigés szomorú játékokból» állott.² A kölcsönkönyvtár könyvei azonban nem csupán olvasásra, hanem eladásra is szolgáltak, tehát valóságos könyvkereskedés folyt itt, s minthogy a könyvek az engedély szerint magyar nyelvűek voltak, INSTITORIS-t kell az első pesti magyar könyvkereskedőnek tekintenünk.

INSTITORIS Gábor fia Károly 1802 május 3-tól 1803 szeptember 30-ig WOLF Fülöp lipcsei könyvkereskedőnél volt szolgálatban s a LINDAUER-féle üzlet átvétele után Pestre költözött, majd atyja halála után átvette az üzlet vezetését. A könyvkereskedés mellett kölcsönkönyvtárral is kívánt foglalkozni s 1811 május 14-én ez ügyben folyamodványt adott be a helytartótanácsához. A pestvárosi tanács nem kifogásolta az engedély megadását s különösen azt hozta fel javára, hogy már atyjának is volt kölcsönkönyvtára. A helytartótanács 1811 szeptember 10-én megadta a kért engedélyt, kötelezte azonban a folyamodót, hogy 400 forint biztosítékot tegyen le. Minthogy ugyanakkor a helytartótanács LEYRER József hasonló kérvényét elutasította, 1813 március 11-én INSTITORIS Károly azon kéréssel fordult a helytartótanácsához, hogy LEYRER Józsefet társul vehesse maga mellé, amit a helytartótanács 1813 március 16-án meg is engedett. Ebből a kölcsönkönyvtárból azonban még így sem lett semmi, mert INSTITORIS rövidesen csődbe került.

¹ Pestvárosi levéltár. ReI. am. 1756.

² *Corvina* X. évf. 68. l.

Az INSTITORIS Károly elleni csödeljárást HERCSUTH Sámuel indította meg 1814 szeptember 23-án, aki 1804 április 24-én INSTITORIS Gábornak és Károlynak 2000 frtot adott kölcsön s minthogy az üzlet bukásáról különböző hírek keringtek, biztosítani kívánta követelését. Az ügy elintézésével megbízott tanácsnok indokoltnak tartotta a csödeljárás megindítását s 1815 február 21-én beterjesztette a könyvkereskedés leltárát. Az egész könyvállomány becsértékét 1857 frtban állapította meg, ami amellett tesz tanúságot, hogy szerény könyvkereskedés lehetett. Egyedül azt írhatjuk a javára, hogy túlnyomóan magyar könyvekből állott s ezt tekinthetjük a legrégebb pesti magyar könyvkereskedésnek. A leltár a következő osztályokat tünteti fel: magyar theologiai könyvek, magyar orvosi könyvek, magyar jogi könyvek, magyar történeti könyvek, magyar természettudományi könyvek, magyar philologiai könyvek, magyar paedagogiai könyvek, magyar költői munkák, magyar színművek és különfélék, csaknem az egész akkori irodalom. A latin, német és más idegennyelvű munkák nincsenek szakonként felsorolva s csupán az egyházi és iskolai könyvek vannak külön csoportosítva, mert azokra különös súlyt helyezett. Nagyobb példányszámban csupán fűzetlen (in cruda) könyveket találunk, amelyek hasonlóképen nincsenek csoportonként feltüntetve. Ezekből kiemeljük INSTITORIS 1808. évi kiadványát, a «*Magyar régiségek és ritkaságok*» című munkát (KAZINCZY Ferenc), amelyből 63 példány volt raktáron. Nagyszámban voltak ezenfelül ábécéskönyvei és egyéb iskolakönyvei s végül voltak bizományi könyvei GEORCH Illéstől (*Honnyi Törvény*), VÁLY Klárától (*Magyar Tempe*), PETHE Ferentől (*Ultrajectomi kis rsltár*), OKOLICSÁNYI Jánostól (*Lavinia maradékainak története*) stb.

A bizományi könyvek levonása után a könyvállomány értéke csupán 1458 frt maradt s nagyobb részüket az eljáró tanácsnok csupán mint papiranyagot tartotta értékesíthetőnek. Minthogy az adósságok nyilvánvalóan meghaladták a vagyont, 1815 február 21-én a tanács elrendelte a könyvkereskedői jog és a könyvállomány elárverezését.¹

¹ Pestvárosi levéltár. Act. judic. 1200.

Ezzel egyidejűleg özv. FÜREDY Györgyné Pest vármegye előtt indított pert INSTITUTEORIS Károly ellen s a vármegyei törvényszék elrendelte INSTITUTEORIS ingóságainak lefoglalását. A pestvárosi törvényszék ezzel szemben 1815 február 27-én azt vitatta, hogy a könyvkereskedés lefoglalása nem a vármegye, hanem a város jogkörébe tartozik. A vármegyei törvényszék álláspontja viszont az volt, hogy a foglalás tárgyát nem a könyvkereskedői jog, hanem az INSTITUTEORIS Károly tulajdonát képező könyvek alkotják s a városokban lakó nemesek ingóságainak lefoglalására a vármegyének joga van. A március 8-ára kitűzött árverés megtartását FÜREDY Györgyné ügyvédje megghiúsította s 1815 március 16-án a vármegyei esküdt a bíróilag lezárt boltot lakatossal felnyitatta s a könyvek nagyrészét kocsin elhordatta. Ezzel az árverés lehetlenné vált s INSTITUTEORIS hitelezői elhallgattak.

Hét esztendeig volt az ügy ilyen állapotban, amikor is HERCSUTH Sámuel újból megindította az eljárást. Ekkorra már csak INSTITUTEORIS Károly könyvkereskedői joga állott rendelkezésre s az özvegy kívánására a pestvárosi törvényszék 1822 február 25-én elrendelte annak árverés útján leendő értékesítését. Az árverés 1822 március 15-én történt meg, amikor is SZUBULY György 100 frton megvette a könyvkereskedői jogot. Maga INSTITUTEORIS Károly még 1815-ben eltűnt Pestről s a legkalandosabb hírek keringtek róla; 1822 március 17-i levelében azonban Bécsből életjelt adott magáról s közölte, hogy titkári állást vállalt s élete legszomorúbb emlékei közé sorozta pesti viszontagságait.

A SZUBULY-féle könyvkereskedés a Kecskeméti-utcában állott s SZUBULY György halála után 1827 december 13-án 1000 frton a kassai WIGAND Ottó tulajdonába ment át.¹ A WIGAND-féle könyvkereskedés a Váci-utcai KAPPEL-házban volt elhelyezve s rövid idő alatt egyike lett kora legkeresettebb könyvkereskedéseinek, amely azonban néhány esztendő múlva ismét gazdát cserélt s HECKENAST Gusztáv tulajdonába ment át.

GÁRDONYI ALBERT.

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. an. 2263.

ADATTÁR.

A Széchényi-könyvtár első katalógusa.

SZÉCHÉNYI Ferenc gróf élete betetőzésének tekintette azt, hogy nagy áldozatkészséggel és hozzáértéssel összegyűjtött könyveit, kéziratait, metszeteit és érmeit a nemzetnek átadhatta. 1775-től 1812-ig mintegy 160.000 pengő forintot, akkor igen tekintélyes összeget áldozott a gyűjtésre.

Nemes törekvése sikerülvén, a politikai élet zajától visszavonulva «a világtól elzárt remetének» — ahogyan önmagát akkoriban nevezi, — második vágya az volt, hogy az átadott anyagról megfelelő katalógusban számoljon be; lássák a nyugati műveltebb államok lakói, hogy Magyarország nem szegény a kultúremlékekben, s vére hullása mellett anyagilag is sokat áldozott a művelődés terjesztésének szolgálatában.

1791-ben Rómából visszatérve, nyomban hozzáfog a Sopronban őrzött könyvek katalogizálásához, a házánál levő két nevelő: TIBOLTH Mihály és PETROVICS Ignác vagy öt éven keresztül írják a cédulákat. 1798 tavaszán DENIS Mihály bécsi udvari könyvtáros az előszót írja meg hozzá, s így jelenik meg 1799-ben a katalógus első két kötete Sopronban, a harmadik 1800-ban Pesten. Kiállításuk előkelő, a bennük közölt anyag pontos, megbízható, itthon és külföldön osztatlan elismerést váltanak ki.

KOVACHICH Márton György közben a kéziratok, TIBOLTH betegeskedése és MILLER húzódozása miatt az érmeek feldolgozását SCHÖNWISNER István végzik, így jelenik meg az utóbbi szintén diszes kiállításban 1807-ben.¹ A könyvtárnak Pestre történt felszállítása után 1803 nyarán jelent meg a nyomtatványok I. pótkötete, amelyhez ENGEL János Keresztély történetíró, akkor udvari kancelláriai fogalmazó irt előszót, 1807-ben pedig a II. pótkötet. Ezeket rövid időközben követték a hozzájuk való névmutatók, amelyekkel a katalóguskötetek száma nyolcra emelkedett.

A kilencedik lett a kisterjedelmű *Appendix*, amelyben MILLER az

¹ Numizmatikai Közöny II. és III. évf. GRÜN Albert cikkei. — PEER Jakab a katalógus leírásáért 1791-ben 225 forintot kapott.

éremkatalógusban talált hibákat és hiányokat javítja ki. Ennek szétküldése alkalmul szolgált arra, hogy a már előbb megjelent kötetekből található készleteket is számba vegyék. Ez a gróf sajátkezű följegyzése szerint 1811 január 1-én a következő volt:

	hollandi	félvelin	közöns.	összesen
teljes példány (7 k.)	32	1	161	210 drb
I. sz. pótlék	1	69	—	70 «
II. « «	7	—	141	148 «
éremkatalógus	36	—	43	79 «

23 közönséges papírra nyomott éremkatalógus ábrák nélkül, végül SZÉCHÉNYI Pál leveleiből 20 füzött példány.

Az akkor már nyomtatás alatt levő *Appendix*-példányokat XANTUS Ignác november 28-án Pozsonyban két ládába csomagolva veszi kézhez, amelyek tartalma ez volt:

közönséges nyomtató papirosra nyomott	470	pld.
jobb írni való	«	« 78 «
velin	«	« 4 «

Összesen 552 darab,¹ de köztük a rossz csomagolás következtében vagy 10 darab teljesen használhatatlanná lett. Levelében arra kéri LIEBENBERG Jánost, István gróf volt nevelőjét, hogy küldje meg neki azok névjegyzékét, akiknek annak idején az érme katalógusát megküldötték, hogy valaki ki ne maradjon a szétküldésnél.

Egy másik, december 16-iki levelében már nyugtázza is LIEBENBERG összeírásának megküldését, s jelzi, hogy november 29-én MILLER is elküldte neki a kért kimutatásokat. A két jegyzéket ő gondosan összehasonlította, s úgy találta, hogy köztük több eltérés van: néhányan nem kapták meg a pótlék-katalógust, akiknek az érmeokről kiadottakat megküldték. Nem tudja, az azoknak szánt példányokkal, akik közben meghaltak (HORVÁTH Mihály pozsonyi prépost, PLACHY András szentmártoni prédikátor), mi történjék? A jegyzékből hiányzanak továbbá a pozsonyi kanonokok, akik hivatkozva arra, hogy a gróf 1808-ban is adott 1—1 példányt nekik, most is számot tartanak reá. SALAMON Balázs páter, a történelem akadémiai tanára szintén kívánna egyet.²

A mű kiosztása az előbb megjelent köteteknél bevált módon történt: a Bécsben élő előkelőségekhez a gróf maga juttatta el a példányo-

¹ Ebből következtethető, hogy a katalógus egyes kötetei szintén 550 példányban készülhettek.

² Levelei a cenki SZÉCHÉNYI-levéltárban.

kat, a jelen esetben 79 db közönséges papírra, 45 db írópapírra és 2 db velinpapírra nyomottat, a többit a könyvkereskedők (EGGENBERGER Pesten és VITÉZ Kolozsivárt), továbbá az alkalmazottak kézbesítették. XÁNTUS 1812 április 2-án a megmaradt készletet:

331 db közönséges papírra nyomott

31 « író « «

2 « velin « «

összesen 364 darabot visszaküldte Sopronba LIEBENBERGnek, hogy a katalógus többi megmaradt kötetéhez csatolja!¹

A kéziratok katalógusa első részének kéziratát MILLER Ferdinánd könyvtárigazgató 1813 február 20-án küldi el a grófnak, aki hozzá SCHWARTNER Mártonnal megíratván az előszót, azt haladéktalanul nyomdába adja. A korrigálást MILLER mellett TIBOLTH végzi. Az így megjelent három kötettel befejeződött a katalógusok sorozata, a metszetekről és képekről a MILLER által végzett előmunkákat kéziratban maradt.²

Ha a katalógusok kiosztási jegyzékeit figyelemmel szemügyre vesszük, elvonulnak előttünk mindazok, akik 1800 körül állásuknál fogva számottevők voltak az országban. SZÉCHÉNYI Ferenc figyelemmel kísért minden valamit jelentő irodalmi kísérletet, s igyekezett felkarolni. Közismert, hogy a szegényebb sorsú írókat műveik kiadásában anyagilag segítette s egy-egy jobb munka szerzőjét és munkáját maga iktatta bele a jegyzékekbe s gondoskodott arról, hogy az illetőnek a katalógusok megküldésének. Semmi mást nem várt, ahogy a nyomtatásban vagy kézírásban mellékelt kísérőlevélben írja, csakhogy az illető elismerje a mű átvételét. Gondosan eltétette az ekként beérkezett válaszokat a levéltárba,³ s gondosan feljegyeztette a jegyzékekben is.

A jegyzékek egy további becsét az teszi, hogy az írók egykorúan megjelent művei közül kiemelték a fontosabbakat, köztük néhány névtelemül megjelentet is, ami az 1790-iki fellendülés korára való tekintettel különösebb értéket ad ezen lajstromoknak s indokoltá teszi azok megismertetését.

Megjegyzem, hogy a jegyzékekbe a művek címeit rövidítve, gyakran nem bibliografiai pontossággal, úgylátszik, inkább emlékezetből jegyezték fel, de így is érdekes részletekkel gyarapítják bibliografiai ismereteinket.

¹ Levelei a cenki SZÉCHÉNYI-levéltárban.

² KOLLÁNYI Ferenc: A Széchényi orsz. könyvtár története I. k.

³ A SZÉCHÉNYI-levéltár I. k. 13. sz., továbbá I. k. 54., 55., 56. sz. csomóinak nagyrészt ezen levelek képezik.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
Holl. «		SUA MAJESTAS PALATINUS celsissimus	+	+		(A királyi család tagjai közül megkapták még FERENC, FERDINAND, ANTAL, REINER, KÁROLY, AMBRUS, JÁNOS és LAJOS főhercegek a katalogust.)
	Kalocsa	ALBER János theológiai tanár	+			<i>Justitutiones historiae ecclesiasticae.</i> 2 k. Kalocsa 1793. <i>Interpraetatio sacrae scripturae continuata.</i> (1805—1807, 17 k.)
	Bécs	ALMÁSY Ignác	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Buda	ALMÁSY Pál b. t. t.	+	+		
Hv.	Pest	Br. AMADÉ Antal	+	+	SZALAY	
	Radvány* Zólyom	AMBRÓZY Sámuel ev. lelkész	+		EGENBERG	<i>Die Gotteshäuser der Christen</i> stb. 1796.
Hv.		Gr. ANDRÁSSY Lipót	+		MILLER	
+	Bécs	Gr. APPONYI Antal	+	+	NOVÁK	
*	Maros- vásárhely	ARANKA György, Zágonyi, az erdélyi kir. tábla bírja	+	+	VITÉZ	<i>Egy erdélyi nyelv-művelőtársaság felállításáról.</i> 1791. <i>A hűdai basa.</i> Fordítás. 1791. <i>Uj módi gonosztevő.</i> Fordítás. 1791. stb.
Hv.	Sopron	ARTNER Terézia	+	+	TIBOLTH	<i>Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt.</i> 1800. <i>Das Fest der Tugend.</i> 1798. stb.
+	Keszthely	ASBÓTH János gazdasági tanár a Georgiconban	+	+	TIBOLTH	<i>Commentatio de interpretatione codicis sacri etc..</i> 1791. Több cikke a <i>Zeitschrift von und für Ungern</i> -ben és a <i>Topographische Taschenbuch für Ungarn</i> -ban.

* Utóbb kihúzva. — Az első rovatban látható jelek: Holl. = hollandi papíron nyomott, Hv. = (Halbvelur) félfinom, * a második kötettől kezdve finom, + az első kötettől kezdve finom példányt kapott.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Bécs Pest	Gr. ASPREMONT ACZÉL István	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
+	Pest	AYGELL ¹ Glicér piarista, a humaniorák tanára	+		TIBOLTH	<i>An Herrn Jacob v. Pethő, Oberaufseher der Nationalschulen etc. Költemény,</i> 1790.
+	Bécs	BACSA NYI János	+	+	TIBOLTH	<i>Amagyaroknak vitésége régiek példáiival megvilágosítva.</i> 1785. <i>Ode ad incl. SS. et OO. regni Hungariae.</i> 1796.
+	Nagyszombat	BAERENKOPF Ignác kőszegi apát, esztergomi kanonok	+			1. <i>De dominio nobilium Hungariae stb.</i> 1790. 2. <i>De jure coronandarum reginarum Hungariae.</i> 1792.
	Pest	BALOGH Péter táblabíró	+	+		
+	Győr	BALOG Sándor monostori apát, győri kanonok	+	+	PFUNDTNER	
Holl.	Kolozsvár	Gr. B Á N F F Y György erdélyi kormányzó	+		VITÉZ	<i>Meg szólító beszéd, melyet... tartott stb.</i> 1791.
	Ivány	B Á R Á N Y Péter Széchényi Ferenc ispánja	+		LIEBENBERG	1. <i>A magyar anyáknak az ország nagygyai elejbe terjesztett kérések.</i> 1790. 2. <i>A talált gyermek.</i> (1792.) 3. <i>A lélek tudomány.</i> Kézirat. ²
	Lőcse	B Á R D O S S Y János gimnáziumi igazgató	+	+		1. <i>Animadversiones hist. crit. polem. stb.</i> 1792. 2. <i>Observationes in G. Berzeviczy libellum stb.</i> 1797.
	Zágráb	B A R I C H E V I C H Alajos	+	+		

¹ SZINNYEI AIGL-nek írja.

² B Á R Á N Y ezen munkája ismeretlen.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
*	Budapest	BARITS Adalbert a statisztika tanára a pesti egyetemen	+	+		<i>Die gewöhnliche Krönungsfeier</i> stb. 1790.
	Bécs	Gr. BARKÓCZY Ferenc	+			
	Pannónia	BARREY Lajos bencés	+	+	LIEBENBERG	
	Bécs	BÁRÓTY Sándor testőrezredes	+	+	TIBOLTH	1. <i>Kassándra</i> , ford. 1774. 2. <i>A védelmeztelett magyar nyelv.</i> 1790. 3. <i>Erköltsi mesék.</i> (1775.) 4. <i>Erköltsi levelek.</i> (1775.)
	Pest	BÁTHORY Gábor minorita házfőnök	+	+		
	Bajmóc	Gr. BATHYÁNY Alajos kamarás	+		RÉVAY	1. <i>Ad amicam aurem.</i> Fasc. 4. 1790. 2. <i>Ad utramque aurem.</i> 1791. 3. <i>Tausend und ein Irrthum.</i> stb. 1791. Többi más művet írt.
	Buda	Gr. BATHYÁNY Vince kamarás, helytart. tanácsos	+	+		1. <i>Briefe aus Krakau.</i> ¹ 2. <i>Briefe aus Constantinopel.</i> (a Zeitschrift v. und für Ungern-ban).
	Pest	BAY Ferenc táblabíró	+			
	BUDA	Gr. BECKERS József	+	+		
	Bécs	BEDEROVITS előadó	+			
	Pozsony	BELNAY György a tört. tanára az akadémián	+	+		<i>Betrachtung aller Hung. nicht adelichen Staatsbürger.</i> 1790. ²
	Pest	BENE Ferenc orvos	+	+		<i>Die Geschichte der... Einimfung in Ungern.</i> ³
	Besztercebánya	BENITZKY Lajos megyei ülnök	+	+	MÜLLER	

¹ Valószínűleg különnyomat lesz az Ungarische Miscellen vagy a Zeitschrift-ből.

² A mű szerzője ismeretlen volt.

³ Megjelent a Zeitschrift v. u. für Ungern-ben.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
*	Enyed	BENKŐ Ferenc tanár	+	+	VITÉZ	1. <i>Magyar mineralogia.</i> (1786.) 2. <i>A kövek és ércsek külső jegyei.</i> (Ford. 1782.) 3. <i>Parnassusi időtöltés.</i> (7 k., 1793-1800.)
	Közép-Ajta	BENKŐ József (Középahtai)	+		VITÉZ	1. <i>Közép-ajtai dohány.</i> (1792.) 2. <i>Nomina vegetabilium lat. Hungariae.</i> (1783.) 3. <i>Fűszeres bővebb nevezetek.</i> ¹
	Miskolc	BENKŐ Sámuel orvos	+		EGGENBERG	1. <i>Ephemerides meteorologico-medicae.</i> (1794.) 2. <i>Topographia oppidi Miskolc.</i> Több egyéb munkái (1782).
	Debrecen	BENYÁK Bernát piarista igazgató	+	+		1. <i>Egész logikából és oklató fizikából válogatott cikkelyek.</i> 1777. 2. <i>Ratiocinium philos. super libertate</i> (1784). Több más munkái.
	Nagyvárad	BEÓTHY Imre táblabíró	+			
	Nógrád	BÉRCZI János lelkész ²	+	+	LIEBENBERG	
	Sáros-patak	BEREGSZÁSZI Pál tanár	+		LIDEMAN	1. <i>Versuch einer magyarischen Sprachlehre.</i> 1797. 2. <i>Über die Ähnlichkeit d. Hung. Sprache mit den Morgenländischen.</i> 1797.
	Baja	Br. BERNAKOYITS József plébános	+	+	EGGENBERG	
	Érsekújvár	BERNOLÁK Antal plébános	+		EGGENBERG	1. <i>Grammatica slavica.</i> 1787. 2. <i>Etymologia vocum slavicarum.</i> 1791. 3. <i>Dissertatio de literis slavorum.</i> 1787.

1 A szerző nagyszámban hátramaradt kéziratának egyike lesz.

2 A jegyzékek lelkész alatt az evang. lelkészeket értik.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
+	Taszár (Somogy megye)	BERTALAN Ferenc plébános	+	+	BODONYI	Öröm versek... gr. Széchényi Ferenc írás-teleletére... 1798. De commercio et industria. 1797.
	Nagy-lomnic Tokaj	BERZEVICZY Gergely főigazgató	+	+	LIDEMAN	
	Kolozsvár	BESSENYEI Sándor testőrkapitány	+	+		
	Tata	Gr. BETHLEN I.	+	+	GYERGYAI	1. <i>Majores Hungarorum.</i> 1796. 2. <i>Ürnapibeszéd.</i> 1797. 3. <i>Vér szeme a' religiónak.</i> Stb. 1801. 1. <i>De politia veteris urbis Romae,</i> 1791. 2. <i>Über die Sprache der Sachsen</i> (a Siebenbürg. Quartalschrift-ben). 1. <i>Természetes méhek neveléséről.</i> Ford. 1795. 2. <i>Házi Kertész.</i> 1796.
		BEZERÉDJ György	+	+	AIGL	
	Nyitra	BEZERÉDJ Ignác udv. tanácsos	+	+		
	Nagy-szeben	BIELEK László piarista tanár	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Kassa	BINDER János gimn. igazgató	+	+		
	Pozsony	BODENLOHR apát	+	+	EGGENBERG	
	Sopron	BOGSCH János tanár	+	+		
Pozsony	BOGSCH Jakab lelkész	+	+	EGGENBERG		
Kosd	BOGSCH János tanár	+	+		EGGENBERG	
Vác	BOGYAY Mihály plébános	+	+	EGGENBERG		
*	Buda	BOLLA Márton piarista	+		+	EGGENBERG
	Bécs	BÖLÖNYI Sámuel udvari ágens	+	+	EGGENBERG	
	Buda	BOROS János nádori kancellárián	+	+		EGGENBERG
	Bécs	BREDECZKY Sámuel lelkész	+	+	EGGENBERG	
						1. <i>Topographisches Taschenbuch,</i> 1802. 2. <i>Elementarbüchlein zum Gebr. beym öffentlichen Unterricht.</i> 1801 és 1802. (Névtelenül jelent meg.)

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Pozsony	BREZANÓCZY Ádám a természetjog tanára	+	+		<i>Vindicia systematis philosophici... 1801.</i>
	Nagy-szeben	Br. BRUCKENTHAL Samu	+		VITÉZ	
	Pest	BRUNA Ferenc vil. pap, a mathem. tanára	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
+	Buda	Gr. BRUNSKWICK József	+	+	MILLER	
+	Pest	BUCHHOLCZ Ferenc bánya tanácsos	+	+	SZALAY	
	Pozsony	BUCSÁNSZKY György nyug. gimnáziumitanár	+	+		<i>I. Epitome hist. religionis ecclesiae... 1801.</i>
	Debrecen	BUDAI Ezsaiás a történelem és biblia tud. tanára	+	+	KULTSÁR	
	Pozsony	CALOVINO József kanonok	+	+		
	Bécs	Br. CARNEA István	+	+		
	Pest	CLOSIUS ¹	+	+	PETRAVITS	
	Bécs	Gr. COLLOREDO Ferenc miniszter	+			
	Pozsony	CRUDI Dániel superintendens	+	+		
+	Erdély	Ifj. gr. CSÁKY Imre	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
+	Kassa	Gr. CSÁKY Imre CSÁNKI Gábor piarista	+	+	AIGL	<i>GOFFINE: Apostoli és evangéliumi tudományra oktató könyv. Pest 1790—1793.</i>
	Sopron	CSAPÓ Móric titkár	+	+		
+	Nagy-szeben	CSEREY József tanár	+	+	VITÉZ	<i>A folyó és versbeli magyar beszédnek válogatott példái. Nagy-szeben 1790—1791.</i>
*	Somlyó (Kraszna megye)	Ifj. CSEREY Farkas	+		VITÉZ	
+	Enyed	CSERNÁTONI Vajda Sámuel tanár	+		VITÉZ	

¹ A brassói CLOSIUS-ok egyike lehet.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Újhely (Zemplén megye)	CSIZI István ezredes	+	+	LIDEMAN	<i>Molnár Borbálával az erköltspallérozását és a szív megjobbítását tárgyaló levelek.</i> 1797.
+	Debrecen	CSOKONYAI Mihály	+	+	KULTSÁR	1. <i>Diétai magyar műzsá.</i> 1796. 2. <i>A nemes magyarságnak felülésére.</i> 1797. Több egyéb munka.
+	Pozsony	CSÖRGŐ N. primási titkár				
	Kassa	CZARTORINSZKY herceg	+	+	Gr. HALLER József	
+	Buda	CZINKE Ferenc tanár	+	+	LIEBENBERG	1. <i>Örvendező fébus Somogy vármegyéhez, midőn gr. Széchényi Ferentz főispányi méltóságába beiktatódott.</i> 1798. 2. <i>Öt magyar óda.</i> 1792. Stb.
	Buda	Gr. CZIRÁKY Antal	+	+		1. <i>Ordo historiae juris civilis.</i> 1794. 2. <i>De ordine equitum auratorum.</i> 1792. Stb.
	Igló	CZIRBESZ András ev. lelkész	+		LIDEMAN	<i>Beschreibung des karpatischen Gebirges</i> (Ung. Magazin.)
	Pest	CZOMA Ferenc	+		TIBOLTH	
	Szombathely	CZUPPON Antal szeminárium tanár	+			
	Nagyvárad	DARABANTH Ignác görög kath. püspök	+	+		
	Buda	DARABOS várnagy	+	+	CZINKE	
	Bécs	DECSY Sámuel	+	+	TIBOLTH	1. <i>Magyar Kurir.</i> 2. <i>Osmanographia.</i> 1788, 1789. 3. <i>Magyar almanach.</i> (1793—1795.) 4. <i>Pannonia Feniksz.</i> (1790.)

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Pest	Szentkatolnai DEMJÉN Antal egyet. tanár	+	+		<i>Dissertatio de eo, an pater liberos suos... excludere possit.</i> 1796.
	Újhely	DERCSÉNYI János lelkész	+	+	LIDEMAN	<i>Über Tokay's Weinbau.</i> 1796.
		Gr. DESSEWFFY József	+			
	Dorozsma	DIANOVSKY János plébános	+		EGGENBERG	1. <i>Prédikáztzió á dorozsmai templom felszentelésekor.</i> 1787. 2. <i>Critica super hungarico sermone Josephi Erdélyi canonici.</i> 1788. ¹
	Miskolc	DOMBI Sámuel	+		EGGENBERG	1. <i>Relatio de mineralibus... c. Borsodiensis,</i> 1766. 2. <i>Bába mesterség.</i> 1772.
	Zágráb	DOMIN József császári prépost	+	+		1. <i>Ars electricitatem aegris tuto adhibendi,</i> 1796. ² 2. <i>Dissertatio... de aeris... Stb.</i> 1784.
	Izsa (Komárom m.)	DÖME Károly plébános	+	+	EGGENBERG	1. <i>Pásztori dal.</i> 1791. 2. <i>Bossuet a katolika hittudomány... Ford.</i> 1793.
	Pest	DUGONITS András számtantanár	+	+		1. <i>Etelka.</i> 2 kiadás. 1791. 2. <i>A gyapjas vitézek.</i> 1794. 3. <i>A szerencsenyek.</i> 1798. 4. <i>Római jeles történelek.</i> 1800. Stb.
	Pest	DVORNIKOVITS Miklós helyt. tanácsos	+	+	PETRAVITS	
	Nagy- szeben	EDER József elemi isk. igazgató	+	+	VITÉZ	1. <i>De initiis juribusque primævis Saxo- num.</i> 1792. 2. <i>Erdélyország es- mértetésének zsengéje,</i> 1796. Stb.

¹ A mű eddig nem ismeretes, kár, hogy a jegyzék nem adja teljes címét.

² Az első kiadás Pesten 1795-ben.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
Hv.		EGERVÁRI ¹	+		TIBOLTH	<i>Feldblumen auf Ungarns Fluren.</i>
	Pest	EGGENBERGER könyvkereskedő	+		EGGENBERGER	
	Temesvár	ENDRŐDI János a Stipsics ezred lelkésze	+	+	DARABOS	1. Az arany peretzek. 1792. 2. Költeményei a francia háborúban, stb.
	Bécs	ENGEL János fogalmazó	+	+		1. Geschichte des Ung. Reichs. 1797—1798. 2. Dissert. de origine Hung. gentis. Stb.
	Buda	Br. EÖTVÖS Ignác kamarai tanácsos			PETRAVITS	
	Bécs	Gr. ERDŐDY József. alkancellár	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Buda	Gr. ESZTERHÁZY János kamarás	+	+		
	Bécs	ESTERHÁZY hg.	+			
	Buda	Gr. ESZTERHÁZY József v. b. t. t., zempléni főispán	+	+		
	Bécs	Gr. ESZTERHÁZY Mihály a főherceg mellett	+	+		
	Bugyi	ETÉDI Márton jegyző ²	+	+	EGGENBERG	1. <i>Magyar gyász...</i> II. <i>Lajos veszedelme.</i> (1792.) 2. <i>Záton hg. külömbféle változásai.</i> 1796. ³
	Győr	FABCHICH József	+	+	PFUNDNER	Ünnepi vers Balogh Sándor... beiktatásakor. 1794.
	Komárom	FÁBIÁN Julia ⁴	+		RÖTH	<i>Verses levelezése Guadányival.</i> (1798.)
	Veresberény	FÁBIÁN József lelkész	+		TIBOLTH	

¹ Talán EGERVÁRY Ignác piarista rejlik a hiányos feljegyzések alatt. A mű is ismeretlen. Artner Teréz neve alatt is ez van.

² ETÉDI Sós Márton volt Bugyiban jegyző.

³ A mű címe: *Scythia király, vagyis Záton hercegnek stb.*

⁴ BÉDI Jánosné F. Julia.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
+	Pozsony	FÁBRI István gimn. igazgató	+			
	Kolozsvár	FARKAS Lajos piarista igazgató	+	+	VITÉZ	Úrnapi beszéd. Pest, 1795.
	Pest	FÁY Barnabás táblabíró	+	+	SZALAY	
	Kovács	FEJÉR György plébános	+		EGGENBERG	Vallásbéli oktatása a kisdedeknek. Pest, 1790.
	Pest és Fóth	Gr. FEKETE János tábornok	+	+	EGGENBERG	Mes rapsodies ou re- couil de differens es- sais... Genf, 1781.
	Keszthely	Gr. FESTETITS György kamarás	+		LIEBENBERG	
	Pest	Gr. FESTETITS Lajos	+		LIEBENBERG	
	Buda	FÖRDERER Berthold gimn. hit- szónok	+	+	CZINKE	
	Buda	Br. FISCHER István érsek	+	+		
	Nyitra	FUCHS Ferenc püspök	+	+		
	Tálya	FUCKER Frigyes orvos	+	+	LIDEMAN	1. <i>Generalia medicinae.</i> 1773. 2. <i>De salubritate et morbis.</i> (1777.) 3. <i>Beschreibung des Tokayer Gebirgs.</i> 1790. ¹
	Tihany	FUXHOFFER Demjén bencés	+		EGGENBERG	<i>Monasterologia regni Hungariae.</i> Nyomás alatt. ²
	Körmöcbánya	GALLAUNER Ferenc a humaniorák tanára	+			<i>Vermischte Schriften.</i> (1801.)
	Máramarossziget	GÁTI István gimn. tanár	+		LIDEMAN	1. <i>Természet törté- riája.</i> 1792. 2. <i>Elmélkedés a ma- gyar nyelvről.</i> ³

¹ Teljes címe: *Versuch einer Beschreibung des . . .* stb.

² Két ivért kötetben megjelent 1803-ban.

³ Helyes címe: *A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltát tárgyzó hazafiai elmélkedések.*

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Baja	GELLÉI Mihály orvos	+		EGGENBERG	1. <i>Abriss einer Molken u. Landkur Anstalt.</i> 1794. 2. <i>Sleideke maga viselésére való rendmútató regulák.</i> (1789.)
	Késmárk	GENERSICH János gimn. tanár			LIDEMAN	
	Lőcse	GENERSICH Sámuel lelkész és a város fizikusa	+		LIDEMAN	<i>Catalogus plantarum rariorum.</i> 1801.
	Sopron	GAMAUF Teofil lelkész	+		LIEBENBERG	
	Pest	GEÖRCH Illés gimn. tanár	+	+	MILLER	
	Bécs	Br. GERLITZY	+	+		
	Komárom	GHYCZI József	+	+		
	Kassa	GOTZIG Ignác tanár	+	+	MILLER	
	Bécs	GÖRÖG Demeter Ferdinánd fhg. nevelője	+		GRUBER	<i>A magyar hírmondó.</i> 1792. <i>Magyar vármegyék mappája.</i> ¹
+	Buda	GRIGELY József a humaniorák tanára	+	+	CZINKE	
	Bécs	GROHMAN János államtanácsos	+			
	Komárom	GROSSINGER János vil. pap	+		TIBOLTH	1. <i>Universa hist. physica.</i> 1793—1797. 2. <i>Dissert. de terrae motibus.</i> 1783.
	Bécs	GRUBER Károly titkár ²	+	+		1. <i>Die Ahnen.</i> (1802.) 2. <i>Idyllen.</i> (1794.) 3. <i>Der Förster Paar.</i> ³
	Prága	GRUBER Tóbiás	+	+	TIBOLTH	
	Zilah	GYARMATHY Sámuel lelkész	+		VITÉZ	1. <i>Okoskodva tanító magyar nyelvemester.</i> 1794. 2. <i>Robinson.</i> Fordítás. 1716.
	Pest	GYERGYAY Mihály orvos	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	

¹ Szintén rövidített címe az 1802—1811 közt megjelent közismert gyűjteménynek.

² Később a könyvtár második őrce.

³ Helyesen: *Die Förster Familie.* 1803. Bécs.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Buda	Gr. GyÖRy Ferenc	+	+	MILLER	
	Pest	GYULAI Albert	+	+	FORGÁCH gr.	
	Zágráb	Gr. GYULAY Ignác bán	+	+	PETRAVITS	
	Buda	GYURKOVITS János főigazgató	+		LIEBENBERG	
	Pozsony	HADÁLY Károly számtantanár	+	+		1. <i>Elementa hydrolechnicae</i> . 1783. 2. <i>Ars delineandi</i> . 1785.
	Pest	HAFFNER Mihály lelkész az udv. kórházban	+	+	EGGENBERG	<i>Versuch eines Vorschlages zur Errichtung, Einrichtung u. Unterhaltung eines zweckmäßigen Kranken-Spitals... der Stadt Pest</i> . 1793. ¹
	Pozsony	HajNIK Pál tanár	+	+		
	Veszprém	Haiszler Károly orvos	+	+	PAINTNER	
	Pápa	Gr. HALLER József	+	+		
	Sebes					
	Pest	HALICZKY András a német ny. és irod. tanára	+	+		1. <i>Lob Ungarns</i> . 1787. 2. <i>Kriegslied eines Hussaren bey Jassy</i> . 1788. 3. <i>Sok ének a Museen Almanach-ban</i> . 1801.
	Nagy-károly	HANNULIK János piarista igazgató	+	+		1. <i>Celebritas provinciae Bihariensis</i> . 1782. 2. <i>Oda in obitum C. Ant. Károlyi</i> , 1791. 3. <i>Laetitia populi Hungarici</i> . 1795.
	Bécs	Gr. HARRACH a főhercegnél	+			
	Nagy-várád	HATVANI István biharmegyei aljegyző	+	+	EGGENBERG	1. <i>Specilegium antiquae hist. universalis</i> . 1783. ² 2. <i>Modestadquisitio an eadem in accad... doceri pos.int.</i> 1785.
	Buda	HEPPE Szaniszló kir. tanácsos	+		PETRAVITS	

¹ SZINNYEI a mű magyar címét leírja.

² Ez a munka eddig ismeretlen volt.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
+	Bécs	HERRMANN János tanácsos	+	+	TIBOLTH	
	Győr	HIRSCH Mihály jogtanár	+	+	PFANDNER	<i>Discursus de donacione regia.</i> 1780. ¹
*	Pest	HORÁNYI Elek piarista	+		TOMBOR	1. <i>Memoria Hungarorum.</i> 1775—1777. 2. <i>Nova memoria Hungarorum.</i> 1792. 3. <i>De sacra corona.</i> 1790. Stb.
	Bécs	Br. HORMAYER				
	Szombathely	HORVÁTH Ferenc bölcsésztanár	+			
	Pozsony	HORVÁTH Mihály prépost	+	+		1. <i>Statistica r. Hungariae.</i> 1794—1795. 2. <i>Introductio ad hist. Hungariae.</i> 1790.
	Jászberény	HORVÁTH Péter gimn. igazgató	+		EGGENBERG	
		Berekalji HORVÁTH Ferenc ²	+			
	Kis-somlyó	HRABOVSKY György lelkész	+	+	TIBOLTH	1. <i>Jobb egyházi embernek keveset tudni.</i> 1787. ³ 2. <i>Evangelios könyv.</i> 1793. (Első kiadása. 1789.)
Holl.	Pozsony	HUSZTY Zachariás orvos	+	+		1. <i>Über die Verbesserung der kk. Feldapotheken.</i> 1795. ⁴ 2. <i>Discours über die medic. Polizey.</i> 1786.
	Pozsony	HYROS Sámuel gimn. igazgató	+			
	Buda	JAKASITS József kapisztrán rendfőnök	+	+		
	Bécs	Br. JENISCH Bernát	+	+	KISZÉLYI	<i>Commentatio de facis ling. orientalium.</i> Stb.
	*		Gr. ILLÉSHÁZY	+	+	

Helyes címe: *Dissertatio inauguralis juridicopolitica de regia donatione* stb. Buda, 1780.

² Valószínűleg H. F. szombathelyi lyceumi igazgató, aki SZÉCHÉNYI fiait is tanította.

³ Rövidítve: *Jobb egyh. embernek kevés tudománnyal bírni* stb. helyett.

⁴ A szerző ezen munkáját Szinyeyi nem említi.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Pozsony	INSTITORISZ MOSSÓCZI Mihály	+	+		<i>Halál és utolsó ítélet napján gondolható rettegés ellen való vigasztalás. Pozsony, 1769.¹</i>
	Buda	JOHN Antal tanácsos	+	+	MILLER	
	Bécs	ISAURUSZ kapucinus hitszónok	+	+	TIBOLTH	
	Pozsony	IVANITS Zsigmond könyvtáros	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Pest	JUNG János ügyvéd	+			
	Bécs	IZDENCZY József b. t. t.	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	1. <i>Kurze Gesch. der Kriege.</i> 1788. 2. <i>Etwas von Verböcz.</i>
+	Pozsony	JORDÁNSZKY Elek kanonok				
	Szeged	KÁRÁSZ alispán	+	+	HEGEDÜS	
	Nagy- szombat	KASZANICZKY Ádám kanonok	+	+		
	Arad	KÁSZONYI András (Tótváradi) kir. tanácsos	+	+	EGGENBERG	<i>Magyarországból tett velentzei utazás.</i> 1797.
	Kalocsa	KATONA István apát kanonok	+	+		1. <i>Historia critica.</i> Pest 1778. 2. <i>Historia critica.</i> Pest 1779–1799. 3. <i>Epitomae chronologicae</i> 1796.
+		KAZINCZY Ferenc ²	+		PÉCHY alispán	
+	Pest	KELEMEN Ferenc a magánjog tanára	+	+	TIBOLTH	
	Bécs	KÉLER Godofréd allajstromozó az erd. kanc.	+			1. <i>Bernhardt Moll ungrischer Atlas.</i> 2. <i>Beyträge zur Gesch. der Stadt Pressburg.</i> (Mindkettő megjelent az Ung. Magazinban. SZINNYEI nem említi őket.)

¹ A szerző ezen munkáját SZINNYEI nem említi.

² A nagy író fogságból történt kiszabadulása (1801 jún. 28.) után kapta meg az időközben megjelent katalógus köteteket.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
+ Holl. * +		KENDERESY Mihály ¹	+	+		
	Rozsnyó	KENYERES József apát	+	+	EGGENBERG	<i>Oratio funebris</i> stb. 1779.
	Bécs	KERESZTÚRY István ²	+			
	Rákos Pest	Kibling ² KIND Mátyás szücsmester	+	+	PETRAVITS Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	A gróf bejegyzése : Több SINAY-féle könyvet adott.
	Sopron	KISS József a család orvosa	+	+		1. <i>Egészséget tárgyazó katekizmus.</i> 1794. 2. <i>Az érvadgónak pathológiája.</i> 1791.
	Dömölk	KISS János lelkész	+		TIBOLTH	1. <i>Zsebbe való könyv.</i> 1797—1798. 2. <i>Az emberekkel való társalkodásról.</i> 1798. <i>Herkules választása.</i> 1791.
	Kám	KISFALUDY Sándor	+		TIBOLTH	<i>Himfy szerelmei.</i> 1801.
	Bécs	Benedekfalvi KISZELYI Pál udv. agens	+	+	LIEBENBERG	
	Pest	KITAIBEL Pál lelkész, a botanika tanára	+	+		<i>Plantae rariores Hungaricae.</i> 1802.
	Kassa	KLEIN János Sámuel ev. lelkész ³	+	+	EGGENBERG	1. <i>Nachrichten von den Lebens-Umständen und Schriften Evang. Prediger in allen Gemeinden.</i> 1789. 2. <i>Carmina quoddam apostolica.</i> 1772.
Fiume	KLOBUSITZKY József kormányzó					
Szatmár	KLOBUSITZKY Péter püspök					
Zágráb	KLOHAMMER Ferenc számtantanár	+	+		1. <i>Piis manibus Alexandri Leopoldi</i> 1795. 2. <i>Archiduci Josepho palatino.</i> 1795.	

¹ Kétségtelenül az erdélyi kormányzéki tanácsosról van szó (* 1758, † 1824).

² Közelebbi megjegyzés a jegyzetekben nem található.

³ A szerző nem lehet azonos a SZINNYEI-nél található, 1784-ben született KLEIN Sámuellel.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Bécs	Gr. KOHÁRY Ferenc	+	+	NOVÁK	
	Pozsony	KOLBÁNYI Pál orvos	+	+		1. <i>Ungarische Giftpflanzen.</i> 1791. 2. <i>Abhandlung über die herrsch. Gifte in den Küchen.</i> 1792. 3. <i>Giftgesch. des Tier-, Pflanzen- und Mineralreichs.</i> 1798.
	Pécs	KOLLER József prépost	+	+	TIBOLTH	<i>Historia episcopatus Quinque Ecclesiarum.</i> 1782—1796.
	Pest	Gr. KOLLONITS László kalocsai érsek	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc PETRAVITS	
	Esztergom	KONDÉ József primási jószágigazgató	+	+	KULTSÁR	II. <i>Fridrik az ország-lások nemeiről</i> Ford. 1790.
	Bécs	KORABINSZKY János	+		TIBOLTH	1. <i>Geograph.... Lexicon.</i> 1786. 2. <i>Versuch eines kleinen Türk. Wörterb.</i> 1788.
	Buda	KORBÉLYI Mihály gimn. igazgató				
+	Sopron	KOTSI őrnagy	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Buda	KOVACHICH Márton kamarai lajstromozó	+	+	TIBOLTH	1. <i>Vestigia comitorum.</i> 1790. 2. <i>Supplementum.</i> 3. <i>Scriptores rerum Hungaricarum.</i> 1798.
	Marosvásárhely	KOVÁSZNAI Sándor tanár	+		VITÉZ	1. <i>Carmina exequialia.</i> 1782. 2. <i>Két komédia.</i> 1782. 3. <i>Cicerónak nagyobbik Catója.</i> 1782.
	Pápa	KOVÁTS Ferenc megyei mérnök	+		a zalaszentgyörgyi kasznár	
	Nagykörös	KOVÁTS József lelkész	+		EGGENBERG	(A vallás vagy) az ifj. Racinnak a' vallásról írott munkája. 1798.
	Pest	KOVÁTS Mihály orvos	+	+	TIBOLTH	<i>Az emberi élet hosszabbításának mestersége.</i> 1798.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Buda	KÖY Tóbiás ¹ tisztviselő a kassai kamaránál	+	+	CZINKE	<i>Catalogus insectorum Hungariae.</i>
	Sáropatak	KÖVI Sándor tanár	+	+	LIDEMAN VAY I.	
	Eperjes	KRALOVÁNSZKY András tanár	+		LIDEMAN	<i>Naturalis hist. compendium. 1795.</i>
	Pozsony	KRAMMER Ferenc prépost	+	+	TIBOLTH	
	Szombat- hely	KRESZNERITS Ferenc tanár	+			
+	Nyust	KUBINYI Péter	+	+		
	Pest	KULTSÁR István	+	+		1. <i>Br. Laudonnak... győzedelme. 1790.</i> 2. <i>Pray Gy. emlékezete. 1801.</i>
	Buda	LAKITS György nyomdaigazgató	+			1. <i>Instit. juris ecclesiast. 1774. Stb.</i> 2. <i>Juris publici pars generalis. 1784.</i>
	Szlavonia	LAMINECIUS Simon plébános	+		EGGENBERG	<i>Pro G. R. non unitis... epistola.</i>
Hv.	Bécs	LÁNYI József	+	+	KISZELYI	
	Kolozsvár	LÁZÁR György superintendens	+		VITÉZ	
	Nagy- szeben	LEBRECHT Mihály tanár	+		VITÉZ	1. <i>Versuch einer Erdbeschreibung. 1784.</i> <i>Die Gesch. von Siebenbürgen. 1784.</i> ²
	Nagy- szombat	LEHOCZKY András táblai ülnök	+	+		1. <i>Stemmatographia. 1796.</i> 2. <i>Index scriptorum. (KUBINYI.)</i>
	Igló	LEIBITZER János tanító	+		LIDEMAN	
+	Bécs	Br. LICHTEN- STERN	+	+	TIBOLTH	1. <i>Über die Handlung nach der Levante.</i> 2. <i>Über Österreichs Seeküste. 1802.</i>
	Sopron	LIEBENBERG János nevelő	+			<i>Ének gr. Széchényi Ferenc... 25 esztendőök után... megült örömnapjára. 1802.</i>

¹ A szerző és valószínűleg kézírásos munkája ismeretlenek.

² A Siebenbürger Zeitung-ban megjelent cikkekért a feljegyzés.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Pest	LIEDEMAN grófi házmester	+		LIEBERG	
	Pozsony	LUMNITZER István orvos	+	+		1. <i>Flora Poseniensis.</i> 1791. 2. <i>Dissertatio rerum naturalium.</i> 1777.
+	Pest	MADÁCS Sándor ügyvéd	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
Hv.	Pest	MAJLÁTH György kir. jogügyi igazgató	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Csernek	MÁNDY István vármegyei ülnök			EGGENBERG	
	Buda	MANDICS Antal püspök	+		MILLER	
	Zágráb	MARICH Lajos főigazgató	+	+		
	Buda	MARCZIBÁNYI István b. t. t.	+	+	LIEBENBERG	
	Pest	MARKOVITS Mátyás az egyházjog tanára	+	+	TIBOLTH	1. <i>Principia juris ecclesiastici.</i> 1786. 2. <i>Dissertatio de fontibus juris.</i> 1876.
+	Bécs	(MÁNDI) MÁRTON József ujságíró (az egyetem magyar tanára)	+		TIBOLTH	<i>Uj német-magyar és magyar-német lexikon.</i> 1799.
	Pápa	(MÁNDI) MÁRTON István igazgató	+	+	TIBOLTH	1. <i>A német nyelv első kezdete.</i> 1792. 2. <i>Uj deák rudimenta.</i> 1795. 3. <i>A görög nyelv első kezdete.</i> 1795.
	Gyulafehérvár	MÁRTONFY József erdélyi püspök	+	+		
+	Pest	MÁTYÁS József (ügyvéd) ¹	+		EGGENBERG	
+	Marosvásárhely	MÁTYUS István orvos	+		VITÉZ	<i>Ó és új diaeetica.</i> 1787—1793.
+	Buda	Br. MEDNYÁNSZKY János	+		MILLER	

¹ Gr. FEKETE János titkára.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Győr	MÉHES György az agg papok házának plébánosa				1. <i>Halotti oratio Alvinczi Gábor felett.</i> 1789. ¹ 2. <i>Győzedelmes ifjú vitéz BÁNYI István halálán tartott oratio.</i> 1795. ²
	Pest	MELCZER László táblabíró	+	+	SZALAY	
	Bécs	Gr. MERCZY	+	+		
	Bécs	METTERNICH Kelemen herceg	+	+		
+	Pest	MÉREY Sándor ügyvéd	+	+	EGGENBERG	M(ichael D(ENIS) <i>pro-treptikonyamagyarul.</i> 1796.
+	Pest	Dr. MESNIL József	+	+	LIEBENBERG	
	Pest	MIHÁLKOVITS János tanácsos	+	+	MILLER	
	Gyulafehérvár	MILASIN Miklós püspök	+	+	LIEBENBERG	
	Pest	MILLER Ferdinánd könyvtárigazgató	+	+		1. <i>Comites Biharienes.</i> 1791. 2. <i>Praecognita statistica,</i> 1792. Stb.
	Pest	MILLOS József táblabíró	+	+	SZALAY	
+	Komárom	MINDSZENTI Sámuel lelkész	+	+	TIBOLTH	
	Buda	MITTERPACHER Dávid	+	+	MILLER	
	Pest	MITTERPACHER Lajos a természetrajz tanára	+	+	TOMBOR	1. <i>Phisicalische Erdeschreibung.</i> 1789. ³ 2. <i>Elementa rei rusticae.</i> 1779—1794. 3. <i>Primae lineae hist. natur.</i> 1795. Stb. 4. <i>Unterr. vom Lein- und Hanfbau.</i> 1788.
+	Pest	MOHORICZ Tóbiás piarista	+	+	TIBOLTH	<i>Oratio de cultu B. M. Virg.</i> 1777. ⁴
+	Győr	MOLLIK Tóbiás pap	+	+	PFUNDNER	

¹ Helyes címe: *Temetési oratio. Melyben néhai stb.*

² Ez a beszéd eddig ismeretlen.

³ Első kiadása 1774-ben *Kurzgefasste Naturgeschichte* c. alatt jelent meg.

⁴ SZINNYEI ezt a munkáját nem ismeri.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
*	Kolozsvár	(Parnói) MOLNÁR Borbála	+	+	VITÉZ	1. <i>Munkái</i> . 4 darab, 1793. 2. <i>Egy nemes cselekedet leírása</i> . 1797.
+	Pest	MOLNÁR Ferenc ügyvéd	+			1. <i>Notitia cornu Lellis</i> . 1789. 2. <i>Magyar Kátó</i> . 1789.
	Szepes	MOLNÁR János kanonok	+		LIDEMAN	1. <i>A régi jeles épületekről</i> . 1760. 2. <i>A fisikának eleji</i> . 1777. ¹ 3. <i>Magyar könyvház</i> . (1783.)
	Kolozsvár	MOLNÁR János orvostanár	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Pest	MOLNÁR János lelkész	+			1. <i>Rede v. der Herrschaft Gottes</i> . 1789. 2. <i>Die Hoffnung besserer Zeiten</i> . 1796.
	Pest	MUSLÁR Antal alnádor	+	+		
	Buda	Gr. NÁDASDY Lipót	+	+	KILLER	
	Buda	Ifj. gr. NÁDASDY Mihály tanácsos	+	+	PETRAVITS	
	Veszprém	NAGY Ferenc kanonok			PAINTNER	1. <i>Mnemosynon C.Fr. Széchényi</i> . 1798. ² 2. <i>Panegyricus M. Theresiae</i> . 1786.
+	Szany	NAGY János plébános	+		TIBOLTH	1. <i>Méhi gazdaság</i> . 1786. 2. <i>Nyájas műzsa</i> . 1790. 3. <i>Údvari Kátó</i> . 1790. Stb.
	Arad	Perecsényi NAGY László ³	+	+	MILLER	
	Sáropatak	Beregszászi NAGY Pál tanár	+	+	VAY József	
+	Csurgó	NAGYVÁTI János táblabíró	+	+	TIBOLTH	<i>A' szorgalmatosmezei gazda</i> . 1791.
+	Veszprém	NEDECZKY Károly kanonok ⁴	+		BODONYI	

¹ SZINNYEI ezt a munkáját nem ismeri.

² SZINNYEI csak a latin kiadást ismeri.

³ A termékeny író művei közül a jegyzék nem sorol fel egyet sem.

⁴ Műveit l. SZINNYEI-nél.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Szombathely	NÉMETH János történelem tanár	+		TIBOLTH	
+	Győr	NÉMETH László elemi isk. igazgató	+	+	PFUNDNER	1. <i>Az európai nevezetesebb országoknak rövid leírása.</i> 1795. 2. <i>Rövid deák grammatica.</i> 1799.
+	Sövényháza	NÉMETH Mihály plébános	+	+	TIBOLTH	1. <i>A selyem jubokrül.</i> 1792. 2. <i>Keltős kints...</i> stb. 1793.
+	Nagy-szeben	NEUGEBOHREN Dániel elemi isk. igazgató ¹	+			
+	Bécs	NEUMANN Ferenc udv. tanácsos	+	+	TIBOLTH	
*	Nagy-szeben	NEUSTÄDTER Mihály gyógy-szerész	+	+	VITÉZ	1. <i>Die Pest im Burzenlande.</i> 1793. 2. <i>Über den Gebrauch der Borszeiker Sauerbrunnen.</i> ²
		NYITRAI Mátyás (helytartósági tanácsos) ¹	+	+		
+	Pannonhalma	NOVÁK Kristóf főapát	+		LIEBENBERG	
+	Szamosújvár	NYULAS Ferenc orvos ¹	+		VITÉZ	
	Pest	Br. ORCZY József főispán ¹	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Pest	ORCZY László (helytartósági tanácsos) ¹	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
Hv.	Bécs	Gr. OSZOLINSZKY	+	+	ENGEL	
	Sajószentpéter	ŐRI Fülöp ¹	+	+	LIDEMAN	
	Veszprém	PAINTNER Mihály prépost	+	+	GÁL László	<i>Verzeichnis d. geistlichen Würden in Ungarn.</i> ³
	Bécs	Gr. PÁLFFI Károly kancellár	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	

¹ Munkáit felsorolja SZENNYEI.

² A cikk a Siebenburg. Quartalschrift-ben jelent meg 1793-ban.

³ A szerző kéziratban maradt ismeretes munkája.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Vásárolt	Ki adta át	Munkái
Hv.	Pest	PAP János táblai jegyző ¹				
	Sopron	PAP Ferenc a grófi cs. meghatalmazottja	+		PETRAVITS	
	Buda	PASQUICH János csillagász ²	+	+	MILLER	
	Nagyvárad	PATONYI Theodorik minorita ²	+			
	Eszék	PAVISSEVICH József ferencrendi főnök ²	+		EGGENBERG	
	Nagyvárad	Ifj. PÉCHY Imre sárosi alispán	+	+	MILLER	
	Pest	Br. PERÉNYI István táblabíró	+	+		
	Iharosberény	PETHE Ferenc az Inkey birtok igazgatója	+	+	BODONYI TIBOLTH	
	Buda	(Kis-gorzónyi) PETHŐ Jakab iskolafelügyelő (a helytartótanácsban) ³	+	+		
	Zágráb	PETKOVICS Lajos táblabíró	+	+		
Hv. et +	Pest	PETRASEVITS András ügyvéd	+			
	Bajna	PETRAVICS Ignác nevelő ⁴	+			<i>Catalogus Bibl. Hung. Francisci c. Széchenyi. 1799.</i>
	Buda	PFISTERER András orvos ³	+	+	MILLER	
	Zágráb	PETROVICS József püspöki ügyész ³	+			
	Turóc-szentmárton	Nemesvarbóki PLACHY András lelkész ³	+	+	MILLER	
Hv.	Buda	Br. PODMANICZKY József	+		MILLER	

¹ Leveléhez csatolva *Sum cuique* c. műve kéziratban. Pest 1815.

² Munkáit felsorolja SZINNYEI.

³ Életrajzát l. SZINNYEI-nél.

⁴ Később segédőr lett a múzeumban.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
	Késmárk	POTKONICZKY Ádám tanár ¹	+	+	LIDEMAN	1. <i>De metallis petrificatis.</i> 1775. 2. <i>Freym. Untersuchung über die Krönung in Ungarn.</i> 1790.
+	Pest	PRANDT Ignác orvostanár ¹	+	+	KISS	
	Buda	PRÉNYI Lázár tanácsos		+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
+	Pest	Br. PRÓNAY Elek kamarás	+		KULTSÁR	
Hv.		Br. PRONAY Gábor	+	+	EGGENBERG	
	Pest	Br. PRÓNAY László	+	+	MILLER	
Hv.		Br. PRÓNAY Sándor kamarás	+	+	KULTSÁR	
	Karlóca	PUTNIK József archimandrita ¹			EGGENBERG	<i>Ljubosava i Radovan.</i> 1800.
	Pest	RÁCZ Sámuel tanár ¹	+	+		1. <i>Orvosi oktatás.</i> 1778. 2. <i>A physiologiának rövid summája.</i> (1789.) 3. <i>Notio generalis vitae.</i> 1801.
	Temesvár	RADVÁNYI N. kanonok	+	+		
		RADVÁNSZKY János tanácsos ¹	+	+		
	Győr	RAJNIS József paptanár	+		PFUNDNER	1. <i>A magyar Helikonra vezető kalauz.</i> 1781. 2. <i>Magyar Virgilius.</i> 1789.
	Sopron	Raits Sámuel tanár	+		PETRAVITS	
+	Győr	RÁTH Mátyás lelkész ¹	+		PFUNDNER	1. <i>A magyar hírmondó.</i> 1780—1782. 2. <i>Frohe Aussichten... bei der Krönung.</i> 1790.
+	Pest	RÁTH Pál orvos	+	+	KISS	<i>Pokolbeli utazás.</i>

¹ Életrajzát l. SZINNYEI-nél.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
	Pozsony	RAUSCH Ferenc apát a primásnál ¹	+	+		1. <i>Compendium geometriae</i> . 1797. 2. <i>Compendium geometriae</i> 1799. 3. <i>Compendium hydro-technicum</i> . 1797. Stb.
	Nagyvárad	RÉDEI Lajos ²	+	+	MILLER	
	Bécs	Br. RETZER József udv. titkár, censor	+	+		
	Pest	REVAI Miklós a magyar nyelv tanára ¹	+	+		1. <i>Latina</i> . 1792. 2. <i>Elegyes versei</i> . 1787. 3. <i>Planum erigendae societatis</i> .
	Pozsony	RÉVAI Pál táblabíró	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Pest	REVICZKY József a politika tanára ¹	+	+		1. <i>Introductio ad politica</i> . 1790. ³ 2. <i>Pia memoriae Leopoldi II</i> .
Hv.	Bécs	ROSOS Pál veszp-rémi kanonok ¹	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI	<i>Dissertatio juris publici</i> . 1777.
	Sárospatak	ROZGONYI József tanár	+		LIDEMAN	1. <i>Dubia de initiis</i> . 1792. 2. <i>Kant filozofájának rostályítása</i> . 1801. ³
	Acsa	RÖSSLER Kristóf ¹	+	+	EGGENBERG	<i>Musenatmanach</i> . 1801.
	Pest	RÖTH József ügyvéd ¹	+	+	LIEBENBERG	
	Kassa	Br. SAHLHAUSEN Móric főigazgató	+	+	EGGENBERG	
	Buda	SÁGHY Ferenc az egyetemi könyvtár gondnoka ¹	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
*	Bécs	SÁNDOR István ¹	+	+	TIBOLTH	1. <i>Sokféle</i> . 1791-1801. 2. <i>Égy külföldön utazó magyarnak ... levelei</i> . 1793. 3. <i>Ovidnak deákából fordított változásai</i> . ³
+	Bécs	SÁNDORFI József orvos ¹	+	+	TIBOLTH	

¹ Életrajzát l. SZINNYEI-nél.

² A jegyzékek hiányos feljegyzéséből több nem állapítható meg.

³ Névtelenül jelent meg.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
+	Nagybajom	SÁRKÖZY (István) ¹	+		KISS	
	Bécs	SÁRTORI N. a Therezianum könyvtárosa	+	+	BAUER	
Hv.	Debrecen	SÁRVÁRY Pál tanár ¹	+	+	KULTSÁR	<i>Commentatio de summis humanae cognitionis principiis.</i> 1795.
	Pest	SAUER Kajetán püspök	+	+	SZALAY	
	Bécs	SAURAU Ferenc b. t. t.	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI István	
	Pest	Br. SCHAFFRATH Lipót váci kanonok ¹	+	+		1. <i>De electricitate coelesti.</i> 1778. 2. <i>Oratio ad III. Idus Mai.</i> 1779. 3. <i>Oratio funebris...</i> Pray. 1801. Stb.
	Pest	SCHEDIUS Lajos egyet. tanár ¹	+	+	TOMBOR	1. <i>Zeitschrift v. und f. Ungern.</i> 1802. 2. <i>Commentatio de sacris.</i> 1790.
	Temesvár	SCHLACHTA Ferenc ügyvéd ¹	+	+	LIEBENBERG	
	Pest	SCHMIDT György a mathematica tanára ¹	+	+	TOMBOR	
	Berzevice	SCHNEIDER János gazda ¹	+	+	BERZEVICZY	
	Pest	SCHÖNBAUER Vince a természetrajz tanára	+	+		1. <i>Gesch. der Kolumbacher Mücken.</i> 1795. 2. <i>Ornithologia r. Hungariae,</i> (1795). ²
	Pest	SCHÖNVISNER István könyvtáros ¹	+	+	LIEBENBERG	1. <i>Antiquitatum... Sabariensis liber.</i> 1791. 2. <i>De ruderibus... in solo Budensi.</i> 1778. 3. <i>Notitia Hungariae.</i> 1801.
Buda	SCHRAUD Ferenc orvos ¹	+	+		1. <i>Aphorismi de politica medica.</i> 1795. 2. <i>De forensibus iudicum et medicorum.</i> 1797.	

¹ Életrajzát I. SZINNYEINÉL.

² Teljes címe: *Conspectus ornithologiae Hungariae, sive stb.*

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
+	Komárom	SCHWARZL Zsigmond piarista igazgató ¹	+		TIBOLTH	
	Pest	SCHWARTNER Márton könyvtárőr ¹	+	+	LIEBENBERG	1. <i>Statistik des Kgr. Ungarn.</i> 1798. 2. <i>Introductio in artem dipl.</i> 1790. 3. <i>De gente Croviaca.</i> 1791.
	Károlyfehérvár	SEELMANN Károly városi tanácsos ¹	+		VITÉZ	1. <i>Minden ... vitéz rendeknek és ordóknak tüköre.</i> 1793. 2. <i>Gróf Essex és több comediek.</i>
	Pest	SEMSEY András személynök ¹	+	+		
	Apagy	SIKLÓSI István lelkész ¹	+		EGGENBERG	<i>Kereszténység ábrázatja.</i> 1791.
	Körmöcbánya	SIMAY Kristóf piarista ¹	+		AIGL	1. <i>Mesterséges ravaszság.</i> 1775. 2. <i>Gyapai Márton.</i> 1792. 3. <i>Házi orvosság stb.</i> (1793.)
	Máramarossziget	SIMONCHICH Innocent piarista ¹	+		AIGL	1. <i>Dissertatio de ortu stb.</i> 1784. 2. <i>Dissert. de numismatica.</i> 1794. 3. <i>Oratio de relatione ... sanctorum.</i> 1796.
	Debrecen	SINAI Miklós tanár ¹	+	+	KULTSÁR	
	Mezőberény	SKOLKA András igazgató	+		EGGENBERG	<i>Über die Gestütte zu Mezőhegyes.</i> ²
	Bécs	Medgyesi SOMOGYI János tanácsos	+	+		
	Pest	SOMOGYI Lipót táblai elnök	+	+	SZALAY	

¹ Életrajzát l. SZINNYEI-nél.

¹ Életrajzát és munkáit l. SZINNYEI-nél.

² Megjelent a Zeitschrift v. und für Ungern-ben, 1802.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Pest	Perlaki SOMOGYI Lipót győri kanonok ¹	+	+		1. <i>Egész esztendőnek vasárnapjaira szolgáló prédikációk.</i> 1786. 2. <i>Rede über d. wunderbaren Blutschweiss.</i> 1799.
	Pest	SPÁNYI N. ügyvéd	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Bécs	Sárdi SOMMSICH Lázár ¹	+			<i>Carmina etc.</i> (1803.)
	Temesvár	Gr. SORO János altábornagy	+	+	MILLER	
	Pest	SPILENBERG Pál ügyvéd ¹	+	+	MILLER	
	Bécs	Br. SPILMAN Antal				
		STANKOVITSY Lipót ferencrendi ¹ †	+		GRUBER	
	Nagyvárad	STAINDL Ferenc (akadémiai tanár) ¹	+	+	MILLER	
	Bécs	Gr. STAHRNBERG Ferenc	+	+		
	Pest	STIPSITS Ferdinánd orvostanár ¹	+	+	KISS	<i>Idealis instit. facultatis medicinae ... adumbratio.</i> 1791.
	Pest	STIPSIS Alajos numizmatikus ¹	+	+	TOMBOR	
	Pest	STOJKOVICH Athanáz tanár	+	+	EGGENBERG	<i>Physik (in gemeinen serbischen Sprache.)</i> 1801. ²
	Pest	STÖSSEL kapitány	+		SZALAY	
	Bécs	STRATMAN Pál	+	+	KERESZTURY	
	Karlóca	STRATIMIROVICH metropolita	+	+		
	Pest	STRADA N. tanácsos	+	+	MILLER	
	Szentmihály	SVASTICS Ignác plébános ¹	+		TIBOLTH	<i>A' magyarok felséges tizimere.</i> 1796.

¹ Életrajzát és munkáit l. SZINNYEI-nél.

² A mű eddig ismeretlen volt.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
Hv.	Bécs	v. SVIETEN Godfréd b. t. t.	+	+	BAUER	
	Buda	SZABÓ András vál. püspök ¹	+	+	PETRAVITS	
+	Komárom	Baróti SZABÓ Dávid vil. pap ¹	+		TIBOLTH	1. Új mértékre vett külömb versek. 1777. 2. Költeményes munkái. 1789. 3. Paraszti majorság. 1794. 4. Kisedd szótár. 1792.
	Sáros-patak	Barcafalvi SZABÓ Dávid tanár ¹	+		LIDEMAN	1. A tudományok magyarául. 1792. 2. Oratio de scientia naturali. 1792.
+	Buda	SZALAY Imre helytartótanácsi fogalmazó ¹				
+	Bécs	SZALKAY Antal (a nádor komornyikja) ¹	+		TIBOLTH	1. Virgilius Aeneasa. 1792. 2. Píkko herceg és Julka Perzsi. 1793.
	Buda	Gr. SZAPÁRY József ¹	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	Der unthätige Reichthum Ungarns. 1784.
	Győr	SZARKA József fizika tanár ¹	+	+	PFUNDNER	Dissert. de Vaporum stb. 1799.
+	Kolozsvár	SZATMÁRI PÁP Mihály lelkész tanár ¹	+		VITÉZ	1. Az igaz és Isten előtt kedves isteni félelem. 1784. 2. Atya, fiú egység. Stb. 1791.
	Kolozsvár	Ifj. SZATMÁRI (PÁP) Zsigmond tanár ¹	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
Hv.	Kőszeg	Gr. SZÉCHÉNYI Lajos	+		PETRAVITS	
Hv.	Sopron	Gr. SZÉCHÉNYI Pál	+		PETRAVITS	
Hv.	Sopron	Gr. SZÉCHÉNYI István	+		PETRAVITS	
	Buda	SZÉCHEN Sándor	+	+	MILLER	
+	Károlyfehérvár	SZENTPÁLI István tanácsos	+		VITÉZ	Grammatica Hungarica. 1795.
	Buda	SZENTIVÁNYI Bonaventúra	+		MILLER	

Életrajzát és egyéb munkáit I. SZENNYEI-nél.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	M u n k á i
	Pest	SZENTIVÁNYI Ferenc országbíró	+		MILLER	
	Buda	SZERDAHELYI György váci kanonok	+	+		1. <i>Aesthetica</i> . 1778. 2. <i>Sylva parnassi Pannonii</i> . Bécs. 1788. ¹
	Debrecen	SZIKSZAY György tanár ²	+	+	KULTSÁR	1. <i>A természeti... vallás</i> . 1799. 2. <i>Egynehány Prédikációk</i> . 1787.
	Pest	SZILASY József protonotarius	+	+	SZALAY	
	Pest	SZILY József táblabíró	+	+	SZALAY	
	S. Alja Újhely	SZIRMAI Antal udv. tanácsos ²	+		LIDEMAN	<i>Notitia... comit. Zempliniensis</i> . 1798.
	Bécs	Erkenézi SZLÁVY Pál kancell. tanácsos ²	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Pest	Csehi SZOMBATI József orvos ²	+	+	KISS	
	Kassa	SZUHÁNYI Ferenc pap ²	+	+	EGGENBERG	<i>Notitia orbis...</i> 1788.
	Miskolc	SZROGH Sámuel ügyvéd ²	+	+		
	Pest	SZÜTS István piarista ²	+			
	Karád	SZVORÉNYI József (Mihály) plébános ²	+	+	TIBOLTH BODONYI	1. <i>Idea encyclopediae</i> . 1785. 2. <i>Historia relig.</i> 1789. 3. <i>Causa religionis</i> stb. 1787.
	Pest	TAHY János protonotarius	+		SZALAY	
	Veszprém	TAKÁTS József ügyvéd ²	+	+	PAINTNER	1. <i>Erkölcsei oktatások</i> . 1799. 2. <i>Költeményes munkái</i> . 1796.
	Pest	TALLIÁN Antal táblabíró	+	+	SZALAY	
	Buda	TARRÓDY István helytartótanácsi tanácsos ²	+	+	MILLER	

¹ A szerző ezen munkáját SZINNYEI nem ismeri.

² Életrajzát és egyéb munkáit I. SZINNYEI-nél.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
	Pozsony	TEKUSCH Mihály tanár ¹	+			1. <i>Regulae syntaxeos breves et faciles.</i> (1798.) 2. <i>Syntaxis linguae latinae.</i> 1801.
	Pest	Gr. TELEKY László kamarás ¹	+	+	KULTSÁR	<i>Burgó fiúi tiszteletnek emlékköve.</i> 1797.
	Bécs	Gr. TELEKI Samu kancellár ¹	+	+	GRUBER	<i>Bibliothecae Samuelis c. Teleky pars I.</i> 1796.
	Szarvas	TESCHEDIK Sámuel lelkész, isk. igazgató ¹	+		EGGENBERG	1. <i>Der Landmann in Ungarn.</i> 1784. ² 2. <i>A' löherének vétéséről.</i> ³
	Nagyvárad	TERTINA Mihály tanár	+		EGGENBERG	1. <i>Carmen in immortalis herois...</i> 1790. 2. <i>Festivum sychorma, quod Fr. Széchényi concinil.</i> 1800.
	Sopron	TIBOLTH Mihály számvevő	+			1. <i>Catalogus bibl. Hungaricae Fr. C. Széchényi.</i> 1799. 2. <i>Index alter,</i> 1801.
	Pest	TIHANYI Tamás táblabíró	+	+	SZALAY	
	Pest	TOLNAY Sándor orvostanár	+	+	KISS	1. <i>Artis veterinariae... compendium.</i> 1799. 2. <i>Barmokat orvosló könyve.</i> 1795.
	Nagyszombat	Gr. TOLVAY	+	+	Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Nagyvárad	TOKODY György tanácsos	+	+	MILLER	
	Sopron	TOMBOR Ferenc nevelő	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Győr	TÓTH Farkas világi pap	+	+	PETRAVITS	1. <i>Carmen... virtutis...</i> L. B. Patachich. 1782. 2. <i>A' magyar sz. koronának utolsó hazajövele.</i> (1790.)
	Egyházasmárton	TRABLICH Boles-	+		MILLER	

¹ Életrajzát és egyéb munkáit I. SZINNYEI-nél.

² A mű magyar kiadása SZÉCHÉNYI F. gr. költségén jelent meg 1786-ban.

³ Ezt a munkát SZINNYEI nem ismeri.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Válaszolt	Ki adta át	Munkái
	Pozsony	TRECSÁNSZKY Ferenc lelkész ¹	+	+	SZALAY	<i>Rede bey Hinrittle Leopoldi II. 1792.</i>
	Pest	ÜRMÉNYI János táblabíró				
	Pest	ÜRMÉNYI József Galícia kormányzója	+			
	Bécs	VÄCHTER N. tanácsos, lelkész	+	+	LIEBENBERG	
	Buda	VADÁSZ tanácsos	+		MILLER	
	Bécs	WAGNER Mihály lelkész	+	+	TIBOLTH	
Hv.	Bécs	Gr. WALDSTEIN János kamarás	+	+	GRUBER	
	Jolsva	WALLASZKY Pál ¹	+		LIDEMAN	
	Komárom	VÁLYI Klára (Kováts Gáborné) ¹	+		RÖTH	<i>Buzdító versek a m. inszurgensekhez. 1798.</i>
	Pest	VAY József	+	+	PÉCHY alispán	
	Nagyvárad	Br. VAY Miklós	+	+	PÉCHY alispán	
	Szeged	Br. VAY László	+		MILLER	
	Buda	VEDRES Istv. mérnök ¹			EGGENBERG	
	Buda	VÉGH István tanácsos ¹	+		MILLER	
	Zágráb	VERHOVÁ CZ Miksa püspök	+	+		
	Buda	VERSEGI Ferenc ¹	+		LIEBENBERG	
	Bécs	Gr. Wilczek	+	+		
+	Sopron	WILFINGER Ernő lelkész ¹	+	+	LIEBENBERG	<i>A' Dunán túl levő kerületnek superintendensei. 1796.</i>
	Pest	WINTERL János a kémia és botanika tanára ¹	+	+	KISS	<i>1. Prolusiones in chemiam. 1800. 2. Anrede an die Mitglieder der Hung. gelehrten Gesellschaft.</i>
	Pest	VIRÁG Benedek pálos ¹	+	+	TOMBOR	<i>1. Poetai munkái. 1799. 2. Ode ad Hungaros. Stb. 1798.</i>

¹ Életrajzát és egyéb műveit l. SZINNYEI-nél.

Milyen példányt kapott	Lakóhely		Megkapta	Választ	Ki adta át	M u n k á i
*	Bécs	VITÉZ József udv. agens	+		LIEBENBERG	
	Pest	VITKOVITS Mihály ügyvéd ¹	+			
	Pozsony	Gr. VITZAY Mihály ¹				
	Pécs	(Mosonyi) VIZER Adám pécsi kanonok ²	+	+		1. <i>Hermeneutica.</i> 1784. 2. <i>Praenotiones hermeneuticae.</i> 1777.
+	Nagy-szeben	WOLF András orvos ¹	+		VITÉZ	
	Kassa	VUCHETICH István, a nemzetközi jog tanára ¹	+	+	EGGENBERG	
	Jászó	ZASIO András prépost ¹	+	+	LIDEMAN	1. <i>Encyclopaedia theologiae.</i> 1787. 2. <i>Hermeneutica.</i> Stb. 1796—1797.
+	Komárom	ZAY Sámuel orvos ¹	+	+	TIBOLTH	<i>Magyar minerologia.</i> 1791.
	Besztercebánya	ZERDAHELYI Gábor püspök	+	+		
	Bécs	Gr. ZICHY Károly miniszter (2 péld.)	+			
	Székesfeh.	ZIMÁNYI Lajos piarista ¹	+		AIGL	1. <i>Carminum libri 4.</i> 1784. 2. <i>Calculi sublimioris institutionis.</i> 1784.
	Bécs	Gr. ZINZENDORFER miniszter	+	+		
	Pest	ZOMBATHY József lelkész	+	+		
	Pécs	ZSIVITS Mátvás kanonok ¹	+	+		<i>De dogmatis orthodoxae religionis.</i> 1789—1794.
	Veszprém	ZSOLDOS János orvos ¹	+		Gr. SZÉCHÉNYI Ferenc	
	Veszprém	ZSOLNAY Dávid püspök ¹	+	+		

¹ Életrajzát és egyéb műveit I. SZINNYEI-nél.

² Munkáit SZINNYEI nem sorolja fel.

Megkapták a katalógust továbbá:

1. a pesti hétszemélyes tábla és a királyi tábla bírái személyenként, az udvari kancellária és helytartótanács tagjai;

2. a kassai, kolozsvári, kalocsai, soproni, debreceni, nagyenyedi, győri, pozsonyi, a pesti piarista és egyetemi, zágrábi, nagyváradi, a bécsi therézianumi, sárospataki, pécsi könyvtárak;

3. a Soproni Magyar Társaság, minden vármegye, káptalan, hiteles hely, szab. kir. város, az erdélyi megyék, szász és német szék, káptalan.

A gróf külföldi ismerősei és barátai közül velin példányokat kaptak: *Bécsben*: GUSTERMAN tanár, HUDELIST államtanácsos; *Berlinben*: FESSLER Ignác, NICOLAI és WOLTMANN egyetemi tanárok, BIESTER könyvtárigazgató, *Drezdában*: ADELUNG, a deventeri (hollandiai) magyar származású CSERNÁK ev. lelkész; *Erlangenben*: MEUSEL tanácsos; *Göttingában*: GREILMANN egyetemi tanár, HEYNE Károly titkos tanácsos, SCHLÖZER Ágost tanácsos, SCHRÖCK; *Jenában*: WENCK elnök, SCHÜTZ tanácsos; *Kölnben*: HÜBSCH báró könyvtárigazgató; *Milanóban*: CATTANO János éremtári igazgató; *Prágában*: BRANDTKE György egyetemi könyvtárigazgató, MAYER ev. lelkész, UNGAR, ZEHENTER és ZWANZIGER tanácsosok; *Salisburyban*: HARTLEBEN tanácsos, SCHNAPFENTH tanár, a magyar eredetű GLACZ tanár, *Szentpétervárt*: FUSS akadémiai elnök, a berlini, drezdai, göttingai, jénai, prágai és varsói könyvtárak.

Ezekon kívül volt még néhány érdeklődő, akiknek kérésére a gróf és később fiai szintén megküldték a katalógus megmaradt példányait, amelyek így az egész országban elterjedtek, itthon és a külföld előtt megismertették az első magyar közkönyvtár anyagának értékét.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

Eperjesi jogkönyv 1649-ből.

Egy eperjesi, eddig ismeretlen törvénygyűjteményt mutatok be e folyóirat olvasóinak. A történészek érdeklődésére épügy számot tarthat, mint a jogtudósokéra és művelődéstörténitírókéra. A sárospataki főiskolai könyvtár kéziratárának rendezésekor bukkantam rá s 75. számmal láttam el. Magában foglalja ez a kéziratós gyűjtemény mindazokat az örökösödési, büntetőjogi, magánjogi, peres eljárási stb. törvényeket és szabályokat, amelyeknek elvei szerint szolgáltatatták Eperjesen a XVI. és XVII. sz.-ban az igazságot.

A törvénygyűjtemény szárnyas angyalfővel diszített, színesen festett virágkoszorúba foglalt címe: *PROMPTUARIUM POLITICUM De*

*Libertatibus Jurib[us] Consuetudinibus, Privilegiis, Hæreditatum Divisionibus, Sanguiniseffusionibus, Testamen[tis] Debitis & GENEROSO et Egregio D. JOANNI GESZTELI etc: CIVI ac NEGOTIATORI Regiæ Liberæq[ue] Civitatis Eperjes meritissimo Domino Patrono suo observandissimo etc: conscriptum ac oblatum per Andream Glofium Concivem, Eperjes. [iensem] Anno Dni 1649. die 26. Februarj finitum. — 4r. Sárga bőrkötésben. Tábláit bórszalagok tartották össze (kapsok helyett). Az előtábla külső lapjába, felül az egykori első tulajdonos (Joh. GESZTELI) nevének kezdőbetűi: I. G. G., alól pedig a bekötés évszáma: 1649 vannak bepréelve. Az előtábla után a könyvkötő négy üres előzéklevelet kötött. Ezután jön a diszes címlevél, melynek versoján GLOSIUSnak GESZTELIhez, mint pátrónusához intézett latin *Præfatió*ja olvasható. Ezután jön 1—468 lap.*

Mint a címlap szövege mutatja: e gyűjteményt GLOSIUS András eperjesi polgár szerkesztette GESZTELI Jánosnak, Eperjes sz. kir. város ügyvivőjének számára. GLOSIUSRól csak annyit tudunk, hogy Nagyszebenből való volt. Sárospataki kéziratok kötetén kívül következő munkái vannak: Latin hőskölteménye a WEBER János *Janus Bifrons*. Lócse, 1662. c. munkájának előszava végén. *Meditationes* c. kéziratok kötetét feleségével írta össze 1666-ban. (Utóbbi elveszett.) — Az ép állapotban levő gyűjtemény tartalma a következő:

Az 1—212. lapon olvasható törvények kéthasábosan, zöld tintával gondosan körülvonalozott hasábokra szépen, könnyen olvasható latin betűkkel vannak írva, úgy, hogy a bal hasábon áll a latin szöveg, a jobb hasábon pedig a magyar fordítás. Ez a négy tractatusból álló rész GLOSIUS kézírása s a magyar fordításban a következő címet viseli: *Az Szabad Városok Törvényi és régi Szokások. Mellyben mindennemű ellenkező Casufok és vissza vonások kőrdt, négy kivalképpen dolgokról tractalunk ugy mint:*

Elő: Örökségnek dolgairól.

Masodik, az Vérontásról.

Harmadik, Az Testamentomról.

Negyedik. Az Adosságokról.

A szabad királyi városok — Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes és Sopron — e *latin* nyelvű törvényeit a Történelmi Tár 1909-iki évfolyamában (52—87., 481—498. l.) adtam ki egy XVI. századi, Sárospatakon őrzött kéziratból. Magyar fordítása azonban mind- eddig ismeretlen volt. Az első rész törvényszövege és a Történelmi Tárban közölt szöveg közt a következő eltérések találhatók: Az eperjesi

jogkönyv első tractatusában az articulusok száma 23, míg a Történelmi Tárbelieké csak 22. Új, betoldott articulus a 15-ik, melynek címe: «Ha valaki örökséget eladván, meg ocsollya (igy!) annak vissza hívásáról». (20. l.) Az 1—14. articulus a két szövegben teljesen egyezik. A 15-től aztán, miután az eperjesiben egy új articulus illesztetett be a 14-ik után, így felelnek meg egymásnak: 15 (TT.) = 16 (Eperj.), 16 = 17. stb. A két szöveg közötti különbségek inkább csak kifejezésbeliek. Lényegbeli eltérés kevés van. Az eperjesiben, az I. tractatusban terjedelmesebbek a következő articulusok: 2 (5 soros értelmezés), 11 (megpótolva 27 sornyi szöveggel), 19, 20; rövidebbek: 7, 9; hiányzik a következő articulusok magyar tolmácsolása: a 11-ikből a 27 sornyi pótléké, továbbá a 14-iké (húsz sornyi).

A II. tractatus a Történelmi Tárban 75, az eperjesiben 73 articulusból áll. A sorrend 1—67-ig egyezik. Ettől kezdve aztán a viszony a következő: a TT-beli 68-iknak az eperjesiben nincs megfelelő, a 69 (TT) = 68 (Ep.), 70 = 70; 71 = 69; 72 = 71; 73 = 72; 74 = — 75 = 73. E tractatusban hiányzik a 12. artic. ²/₃ részének és a 19. artic. egész szövegének magyar fordítása. — A III. tractatus 21. articulusa mindkét forrásban egyezik. Az eperjesiben a 15-ik articulus hat sorral terjedelmesebb. A sorrendben a TT. 6-ik és 7-ik articulusa az eperjesiben a 7-iknek és 6-iknek felel meg.

A IV. tractatus articulusainak száma (1—27) mindkét forrásban egyezik. A TT-beli 9-ik articulusnak az eperjesiben a 10-ik; a 10-iknek pedig a 9-ik felel meg. Az articulusok címe azonban a sorrend szerint egyezik. A 21-ik és 22-ik artic. magyar fordítása azonban hiányzik. (Végén: két vignetta, lúdtollal rajzolva.)

E törvények büntető szakaszai között egy sincs olyan, amely a felsorolt büntetésekben kisebb büntetést szabna ki a halálbüntetésnél. E korban az elrettentés elve uralkodott a büntetések kiszabásánál. Így volt ez akkor nemcsak a magyar, hanem az egész európai büntetőjogban is, különösen a XVI. és XVII. században.

A gyűjtemény 213—220. lapjai üresek. A 221-ik lapon másfajta törvények következnek e címlappal:

LIBERTATES CIVITATUM IN CERTO REGNI HUNGARIÆ Loco Existentium. — *Ne cselekedgyél hamisságot seíjz itéletben ne nézzed az Szegénnek Személyét és az Hatalmaszt is személyvalogatással ne becsülljéd, Igazán itélljéd az te Felebaratodat.* Levitic, 19. 15. — «AZ VAROSOKNAK SZABADSÁGOKRÓL» szóló eme törvény I—XXXV.

részből áll. Ez is kéthasábosan van írva. A bal hasáb a latin, a jobb a magyar szöveget tartalmazza. Ez is GLOSIVS szép írása. A X-ik szakaszból, melyben Pestről és Budáról van szó, kétséget kizárólag megállapítható, hogy ezek a törvények nemcsak Eperjesen, hanem az összes magyar szab. kir. városokban érvényben voltak. E törvények a következő ügyekről szólnak: A bíróválasztás előzményei, «a törvénynek folyása minden hétben háromszor» legyen, a bíróválasztásról és annak erkölcséről, életéről és az esküdtek tisztességéről, a plebánus választásáról, az új polgártársak felvételéről, az idegen bizonyságokról, a végrendeletéről, a végrendelet nélkül elhaltak vagyonáról, a város piacának szabadságáról, a sokadalmakról (vásárokról), a testamentom ítéletéről a szentszéken, a pecsét felszakasztásáról és annak bírságáról, az álló örökségnek időmúlásáról, a vétekben esett és elszöktöknek (így!) javairól, a városbeliek házának és örökségének eladásáról, a feleséggyilkosról, a hamis mértékről, a városbeliek a fejedelmektől ne háborgattassanak, a mesterségek gyakorlásáról, a város és tanács titkairól, az idegen árosokról, a vámokról, az idegen árúkról, a latrok büntetéséről, a kalmárokról, a bíróról, a gazdákról, a szöcsekről, a sütőkről, a vargákról. — Záróvignetta: két szinesre festett virágszál.

Ezt követi: *SERIES Articularum JURIS CIVILIS*. Az I—IV. Tractatushoz készített tartalommutató ez. (248—255. l.) A 256—258. lapok üresek. Ezután következik a felsőmagyarországi városokban érvényben volt örökösödési törvény magyarul. Latin szövegű címe: *LIBER DIVISIONALIS seu MODVS Bona Hæreditaria DIVIDENDI In Civitatibus Superior(um) HUNGARIÆ*. Num. 27: 8 — 11-ből vett idézettel (ez magyarul). Ez a törvény, mely a 259—321. lapokat tölti be, az említett latin címén kívül még e magyar címmel is el van látva: «AZ MI RÉGI Attyaink az Városnac Törvénye fzerint valo OSZTÁSÁBAN ilyen módot tartottanak hogy a' miképpen minden rendbéli Osztlásoknak és marbakeresőknek rendek». Ez a szakasz is GLOSIVS gondos írása, akinek igen érdekes záradékaival így végződik e törvénytársorozat: «Légyen elég Istennek fzent hírvél ezekről valo Irássunk, az együgyűeknél nem léfzen haszontalan, ha szorgalmatossan jó értelemmel akarják olvasnj és tudni, Tanulnj. A kinek az Ur Iften job értelmet és tudományt adott, irjanak ezekreöl, job és vilagossab értelemmel, mert (így!) a mennyire az én Vékony Vénségemnek elméjétől lehetett, irtam az én Tanulando együgyü elméjő felebarátimnak megh akarván eztis mutattnom hogy mindenestől fogván nem öttem héában az Osztlas-Czipót». — Vignetta: Szárnyas Pegasus. (Szines festéssel.) Ez a szakasz tehát magától GLOSIVS-

től származik; a maga egészében az ő fogalmazása. Indexet is készített hozzá (322—324. l.) tartalmi kivonattal.

A 325. lapon a következő című szakasz olvasható: «*Az EPERIESSI Határon így szokták az Földeket mérni*». Egy Hóld ott szapu, vagy corocz földni. stb. Virágdísz vignetta, színes festéssel, tartóban.

Az ezután következő részletek már GLOSIUS írásával vannak írva, hanem más kéztől. A 327—331. lapokon «*Az Sidok esküvésinek formaiá*» olvasható, előbb latin, majd magyar szövegben. Ez a WERBŐCZI *Tripartitum*ából van kiírva. (Lásd a bártfai, 1632-iki kiadás 555—556. lapját!) A 332. lap után egy beírt levél ki van vágva. A 333. lapon új szakasz következik e címmel: *REGVLARVM JVRIS et SENTENTIARUM CENTURIAE SEX*. Ez a szakasz (333—360. l.) már egy harmadik kéz írása. A 362—363. lapokon a cigányok esküformája áll magyarul. Ez a második kéz írása, A 364. lapra a 3-ik kéz írásával néhány sor latin és német szöveg van följegyezve. A 365—390. lapok üresek. Ezután ismét a második kéz írásával találkozunk, melytől a 391—458. lapokon a következő cím alatt felsorolt törvények vannak: «*Az VAROSOKNAK EGY NEHany Rendbéli Törvényi, rendefsen. Illyen modon következnek*». Ez a szakasz I—IV. Tractatusra oszlik. I. Az örökségről. II. A vérontásról. III. A testamentomtételtől. IV. Az adósságról és azok fizetéséről. Ez a rész csonka, csak öt lapnyi szövege van meg, a többi hiányzik. Mint látható, e szakasz tractátusainak címei teljesen egyeznek a Történelmi Tárban közölt s e gyűjtemény első helyén levő szakasz tractátusainak címeivel, azonban szövegezésük, bár lényegileg több helyen egyezik, merőben elütő. Megjegyzem, hogy az egyes tractatusokban a forrás, utalásul, minden egyes kikezdés után, gondosan föl van tüntetve. Források gyanánt szerepelnek régi országgyűlési törvénycikkek, decretumok stb.

írta (Sárospatak.)

HARSÁNYI ISTVÁN.

SZAKIRODALOM.

Gróf Klebelsberg Kuno *beszédei, cikkei és törvényjavaslatai.* 1916—1926. Budapest, 1927. Athenaeum. (n8°.) XII + 687 l., 1 m.

«*A történelem óramutatója majd gyorsabban, majd lassabban jár, de az átalakulás folytonos*» — írja KLEBELSBERG gróf *A magyar történetírás külföldi*¹ c. restaurációs tanulmányában. Valóban ennek a történelmi átalakulásnak, ennek a nagy szellemi reformációnak a vezére a magyar kultúra minisztere. Hiszen ha végignézünk a magyar művelődés fejlődésén s ha áttekintjük ezt a hatalmas evolúciót: kultúrpolitikánknak annyi nagy alakja közül, mint e művelődés előmozdítóit, a három legnagyobb kultuszminisztert kell kiemelnünk: EÖTVÖS József bárót, TREFORT Ágostont és KLEBELSBERG Kuno grófot. EÖTVÖS, «a nagy idealista», a költő és gondolkodó, korának legegységesebb intellektusa s SZÉCHENYI mellett a magyar föld első igazi európeérje. Nemzeti történetünk legdicsőségesebb és legkritikusabb korának, a 48-as és a 67-es év kultuszminisztere, kinél az elméleti elem nagyobb mértékben jutott kifejezésre, mint a gyakorlati. TREFORT (1872—1888-ig volt miniszter) EÖTVÖS pedagógia-elméletének továbbfejlesztője és megvalósítója volt. KLEBELSBERG gróttban harmóniába olvadva látjuk EÖTVÖS gondolatainak mélységét s TREFORT terv-végrehajtó aktivitásának erejét. Ami EÖTVÖSben még pusztán eszményi és elméleti tevékenység s TREFORTnál előrelendülő akció, azt KLEBELSBERG alkotómunkájában összeforrva látjuk. Míg EÖTVÖS a bölcselő «széplélek» s TREFORT az első szervező, addig KLEBELSBERG a született kultúrpolitikus, a valódi organizátor. Benne párosult eszményi formában, de gyakorlati módon («eszményi nevelés és gyakorlati tanítás egészen jól megférnek egymás mellett») EÖTVÖS intuíciója és TREFORT ereje. KLEBELSBERGET organizátori tevékenysége, újjáalkotó ereje, meggyőződéses hite a magyar géniusz diadalában, nagyvonalú és széleskörű gyakorlata s ismeretanyagának tág horizontjai a magyar kultúrpolitika történetében EÖTVÖS és TREFORT mellé emelik. Tudását, gazdag tapasztalatait és mély hazaszeretetét politikai ellenfelei is elismerik.

¹ *Magyar Helikon.* 1921. II. évf. 8. sz. 449. l.

Tíz év munkáját és történetét, maradandó alkotásait és emlékeit őrzik ezek a beszédek és törvények; nemzetünk tíz legválságosabb évének emlékét. 1916—1926. Tíz év, melyek közül egy is a sorsdöntő hetek és hónapok egész sorát képviseli. E tíz év történetét a világháború utolsó évei, a KÁROLYI-forradalom, TISZA István tragédiája, KÚN Béla vörös-uralma, majd a konszolidáció nehezen induló évei, az élet- és a közbiztonság nyugalma, kultúránk fellendülése szimbolizálja. E csaknem száz beszédet, cikket és törvényjavaslatot olvasva, legelső pillanatra az *univerzálitás* tűnik fel előttünk. Az egyes speciális tudományok szakembereinek képzettségével s e tudományok egyes ágaival életükön át foglalkozó bűvárok intuíciójával világít meg olyan kérdéseket, melyek nemcsak a polihisztort árulják el, de a szakférfiakat is bámolatba ejtik, az adatok precizitásával s mindig a lényegnek és a dolog természetéből folyó lelkiségnek meg-látásával.

A hatalmas arányú könyv három részre oszlik s ezeken belül a tudomány, az irodalom és a művészet világába vezet, majd kultúrpolitikánk és közoktatásügyünk problémáit s végül az alkalmi cikkek és beszédekben a legtávolabb eső kérdéseket világítja meg. Az első részben a tudós-képzésről: a tudományos egyesületek «gombamódra» való elszaporodásának célszerűtlenségéről, a «*Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai*» (1686—1848) c. sorozat megindításáról, az összeomlás okairól, TISZA István nagy egyéniségéről, felállítandó külföldi magyar intézetekről, az Orsz. *Levéltár* reorganizálásáról, a PETŐFI-MADÁCH-IPOLYI-centenárium-ról, a nádorok és királyi helytartók életrajzzal ellátott államiratainak (1681-től) kiadásáról, az egyetemek és akadémiák kialakulásáról, a *Magy. Tudományos Akadémia* állami támogatásáról, a természettudományi tanács felállításáról, az ösztöndíjügyről és a külföldi magyar intézetek szervezetéről, a tihanyi biológiai intézetről, a berlini, majd a római egyetem aulájában tartott előadások keretében a magyar kultúra megmentéséről és felvirágzásáról, báró EÖTVÖS Lóránt, KÖLCSEY, JÓKAI, báró EÖTVÖS József, GRAGGER Róbert emlékezetéről, a *Zeneművészeti Főiskoláról*, az egyházművészeti kiállításról, a miskolci kőszínházról és a magyar rekonstrukcióról vannak beszédek, tanulmányok, cikkek és megjegyzések. A könyvnek ebben a részében vannak azok a mélyenszántó búcsú-beszédek is, melyeket BÉKEFI Remig, TÓTH Lajos, BLAHÁNE és JÁSZAI Mari fölött tartott.

Ugyanaz a tervszerűség és nagyvonalúság jellemzi kulturális intézkedéseinek külpolitikáját is, mint a belsőt. A berlini és római egyete-

meken tartott beszédek nemcsak a magyar szellem fejlődésének proceszuszusait mutatták be e két nagy nemzet szellemi vezetőinek, de a magyar géniusz diadalútját is beragyogták. Bemutatta, hogy annyi pusztulás és elnyomatás után is a PETŐFIEK, a LISZT Ferencek és MUNKÁCSYAK nemzete lettünk. «Akár a berlini vagy a római egyetem aulájában, akár a kecskeméti vagy szegedi tanyákon, akár a Balaton mellett, vagy a nemzetgyűlésen beszéltem, mindenütt a magyar műveltség megmentését és felvirágoztatását igyekeztem erőmhöz képest szolgálni».

A könyv első részében van az *Országos Magyar Gyűjteményegyetemről* szóló törvényjavaslat, mely minket speciálitása miatt a leginkább érdekel. Öt nagy gyűjteményünket egyetlen jogi személyiség keretébe foglalta össze, Orsz. Magyar Gyűjteményegyetembe (1922. XIX. t.-c.), mely gyűjteményhez a M. Kir. Orsz. Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum, (Széchényi-könyvtár, érem- és régiség-, állat-, növény-, ásvány- és őslény-, és néprajzi-tárak), az Orsz. M. Szépművészeti Múzeum, Orsz. M. Iparművészeti Múzeum s ezekhez később a Magyar Tudományos Akadémia alkalmazottainak felvétele járult. Ezzel az alkotásával a tudományok harmadik nagy fókuszát, a közgyűjtemények (könyvtár, levéltár, múzeum) egységét alapította meg. Egyben a jelölések jogát magának az autonóm közgyűjteménynek adta meg. A Gyűjteményegyetem, mint különálló és egyetlen intézmény, KLEBELSBERG gróf kezdeményezése, alkotása és örök érdeme.

A magyar történeti kutatás feladatainak kitűzése és a kutatómunka megszervezése is legelső teendői közé tartozott. S valóban a történet-tudomány fellendítése terén az ő kezdeményezésére indul meg a *Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai* c. kiadványsorozat, melynek érdeme és értéke kettős: egyrészt a forráspublikáció, mely egy már-már feledésbe menő korszak emlékeit, aktáit, naplóit és jelentéseit tárja a multnak alig élő mai nemzedék elé (a millenium után «mindsűrűbben hangzott fel a panasz a történelmi érzék hanyatlása miatt»), másrészt történészeinket állandó tevékenységre, újabb és újabb tanulmányok elvégzésére buzdítja s eddig parlagon hagyott területeket népesít be; így a magyar gazdaság-, társadalom- és közigazgatás-történetet. KLEBELSBERG gróf rendületlenül hiszi, hogy «az elpusztíthatatlan munkakedv, mely a FEJÉREKben és KATONÁKban lüktetett, él ma is. Csak szervezés és vezetés dolga, hogy újabb virágzást fakasszon». Aktiv tevékenységének áldásos hatását mi sem hirdeti jobban, mint az egyre sűrűbben megjelenő forráskritikai munkák, melyek úgy a nagyközönségnek, mint a tudósvilágnak tanulságos élményei.

Beszédeiben sokszor a gondolatok és reflexiók mélységes erejével lep meg, melyekben nemcsak éles ítélőerő, de nagy filozófiai kontempláció is megnyilatkozik: «A napi politika izgalmainak nagyítóüvegén át semmiségek nagy események csalóka látszatát keltik, melyek a történeti távlatban szappanbuborékként oszlanak el.» — «Az államok nem képesek olyan pozíciót fenntartani, amelyet nem a saját erejükből vívtak ki.» — «A küzdelem a történelem egyik örök principiuma, mely időnként csak formáit változtatja.» — «Semmi sem veszedelmesebb, mint tetszetős jelszavakat kidobni a tömegbe.»

Milyen mély megfigyelőre vallanak azok a megállapítások, melyek nem a történelem *nagy* sorsfordulatainak meglátásait tárják elénk, hanem a legfinomabb nüanszokra mutatnak rá. Kis, jelentéktelennek látszó évszám szimbolikus kiemelése mögött a történelem tragikumának mennyi sejtetése, megérzékítése. (A strassburgi és kolozsvári egyetem megalapítása és megszűnése. 1873—1919.)

KLEBELSBERG gróf nem a beszédek, hanem a tevékeny tettek embere s ha egy-egy nagyunk pályájának vizsgálatába elmerülve magasba repül képzelete, vagy mélyre száll intuíciója, a megemlékezés e pillanatait is a tettek, a tevékeny gondolatok, a nagy akciók váltják fel.

«A magyar anya, aki a világra hozza az újszülöttet és a magyar tudós, aki kutat és tanít, ugyanazt a szent célt szolgálja: Magyarország feltámadását, amiben eleven, soha meg nem szünő, erős hittel hiszünk», vagy: a magyar nép «a Mindenható világtervében szükségszerű elem, melynek gyengítése szegényebbé teszi az emberiség szellemi életét». Kultúrpolitikájának két alapgondolata, a népnevelés és a tudósképzés, s e gondolatokon elmerengve, tegyük hozzá, hogy e két alapeszmének leg-erősebb támaszai mély vallásos hite és erős hazaszeretete.

KOZOCSA SÁNDOR.

Morin, Germain: *Manuscrits Liturgiques Hongrois des XIe et XIIe Siècles.* (Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. VI. [1926] 54—67. l.)

G. MORIN, a világhírű középkorkutató, aki szent GELLÉRT *Deliberatio*-jára is ráirányította a külföld figyelmét, ezen értekezésében néhány fontos és rendkívül érdekes magyar vonatkozású kéziratról ad hírt. A zágrábi egyetemi könyvtár MR (Metropolitanus) jelzésű kéziratai között, melyek az ottani érseki káptalan letétéből kerültek a könyvtárba, mint néhány adattal kimutatja, föltétlenül magyarországi eredetű liturgikus könyvek

vannak. Különösen három kézirat feltűnő, melyeknek magyar eredete kétségen kívül áll.

1. *Hartwig (győri?) püspök kódexe, mely a pontificale, ordinarium és rituale keveréke.* Jelzése: MR 165. 120 folio, méretei 0'300 × 0'230 m, caroling minuscula írás a XI. sz. végéről. Ezt a kéziratot MORIN HARTWIG püspök pontificáléjának mondja. Főérve az, hogy az «Exultet»-ben a kézirat megnevezi a püspököt: ...et antistite nostro *chart uirgo* et gloriosissimo rege nostro ill... Ez a név csak HARTWIG püspökre vonatkozhatik. A hibás írás megmagyarázható a másoló hasonló hibáiból, pl. *longin quis*. A templom védőszentje Mária, ami viszont Győrre irányítja a figyelmet. A föltámadási körmenet lefolyása is megfelel a győri székesegyháznak és Szent ISTVÁN-kápolnának. A kézirat 1100 táján készült. Ami a tartalmát illeti, magyar kultúrtörténeti és liturgiátörténeti szempontból nagyon fontos. A vizkereszti vizszentelés szertartása a bizanci görög szertartás fordítása («*ut mos est Grecorum*»). Az ordo baptisteriiben *Niceta de Remesiana* püspöknek (Béla Palánka, Szerbia) egyik művéből egy részletet őrzött meg. E kézirat ékes tanuja azon keleti és nyugati kapcsolatoknak, melyeknek hazánkban a XI—XII. sz.-ban több nyomát látjuk.

2. *Esztergomi püspöki benedictionale és pontificale kivonat.* Paginátlan; jelzése MR 89; méretei 0'225 × 0'155 m, caroling minuscula a XI—XII. századból. Kétségtelenül az esztergomi székesegyház számára készült. A mindenszentek litániájában szent ADALBERT külön ki van emelve; az ordinatioknál említi azon kolostorokat és egyházakat, melyekből a fölszentelendők jöttek: *De domo sancti Adalberti eligimus* ill. *ad ostiarium ad eundum titulum s* így tovább «*de ecclesia s. Marie*» (valószínű, az esztergomi MÁRIA-templom), «*de cenobio s. Ypoliti*» (a zabori bencés apátság), «*de monasterio s. Benedicti*» (Garamszentbenedek), «*de monasterio s. Margarete*» (a bélai bencés apátság, mely a saját püspöke alól exempt volt és az esztergomi érseknek volt alávetve). Az, hogy a kézirat episcopusról beszél és nem archiepiscopusról, nem mond ellene Esztergomnak, mert abban az időben a terminologia még nem volt oly precíz a liturgikus könyvekben.

3. *Bélai bencés apátság sacramentariuma.* Jelzése: MR 126, 110 folio, méretei 0'253 × 0'173 m, írása a XII. sz. végére, vagy a XIII. sz. elejére vall. Amint a votív misék elárulják, a bélai bencés kolostor számára készült, mert a rend alapítója szent BENEDEK, a kolostor védőszentje szent MARGIT meg van bennük nevezve. Kitéüntetető hely jut a magyar

szenteknek (szent ISTVÁN, GELLÉRT, BENEDEK ÉS ANDRÁS), a litániában helyet foglalnak a magyar szentek: Szent IMRE, ANDRÁS, ISTVÁN. Mivel szent LÁSZLÓ nincs említve, valószínűnek kell tartanunk az 1192 előtti eredetet. Feltűnő a sacr.-ban a sok francia szent, ami tanúság arra, hogy a PRAY-kódex ilyen szentjeit sem szabad feltétlenül Somogyvárról magyaráznunk. Ez clunyi hatás. A Proprium de Sanctis itt is SZILVESZTERREL kezdődik, mint a PRAY-kódexben. A montecassinoi érintkezésekre jellemző JACOBUS MINOR ünnepe jún. 22-én; ekkor ünnepelték ezt ott, a legrégebb cassinoi naptár szerint, épígy Italia számos régi egyházában. Nálunk ez az ünnep csak a PRAY-kódexben és a Nemz. Múz. 94. sz. kéziratában van erre a napra téve. Ez utóbbinak a PRAY-kódexhez való közeli viszonyát kimutattuk (Magy. Könyvszemle 1927. I—II. 65—66.).

Természetesen ezen kéziratok tartalma még további liturgiátörténeti kutatásra szorul, a többi ott lévő kézirrattal együtt.

Ezzel ÁRPÁD-kori ismert liturgiai könyveink száma 5-re emelkedett. Sorrendjük a következő: 1. HARTWIG vegyestartalmú pontificaleja. 2. Az esztergomi pontificale-kivonat és benedictionale. 3. Bélaí sacramentarium. 4. PRAY-kódex. 5. Németújvári missale.

Pannonhalma.

ZALÁN MENYHÉRT.

Hessel, Alfred: *Geschichte der Bibliotheken*. Göttingen, 1925. Dr. Th. Pellens & Co. VII, 147 l., 15 képpel.

A könyvtártörténet világosítja látásunkat könyvtártudományi kérdésekben. Könyvtártörténet olvasása után GARDTHAUSENNÉK a Zentralblatt f. Bibliothekswesen 1920-i évfolyamában szigorúan megbírált művével szemben meg fogunk maradni GRAESEL megállapítása mellett: külön kell választani a könyvtártant és a könyvtárismeretet. HESSEL mintegy a könyvtártan fejlődését mutatja be, könyvtárismereti anyagból csak annyit ad, amennyi a jellemzés megértésére szükséges.

Ez a megértés nem könnyű. Aki nem ismeri a könyvtártörténetet, csak képek segítségével értheti a szöveget, képet pedig nem sokat ad HESSEL. Szövegének megértése azért is nehéz, mert nem mindenütt szabatos. A Kr. u. V. századról az ő szövege alapján azt is hihetnők, hogy ez volt az utolsó, melyben még papyrusra írtak; MÁTYÁS király könyvtáráról azt képzelhetnők, hogy a nagy király halálával egyidejű a megsemmisülés. Bibliográfiája sem elég beszédes. Egyszerűen könyvcímeket sorol fel; aki a felsorolt műveket ismeri, annak fölösleges a bibliográfia,

aki nem ismeri, annak pedig fejtörést okoz a választás, ha nem akarja az egész anyagon keresztüljárni magát.

A történeti beosztás világos, s annál meglepőbb, hogy fejezetcímül számokat (I, II. stb. Kaptel) választott a szerző, a korok megjelölése (pl. papyrus-kor, szerzetesi könyvtárak, renaissance könyvtárak kora stb.) helyett.

De sokkal nehezebb föladat könyvtártörténetet írni, semhogy igazságosnak tűnhetnék föl ilyen akadémikusokkal csökkenteni a mű iránti megbecsülést. A könyvtártörténet változatos és sokszor száraz anyaga: könyvtárápületek, katalógus-rendszerek leírásának, kiválóbb könyvtárosok életrajzának egybefoglalása és érdekessé tétele ugyancsak igénybe veszi az író ügyességét.

Aztán a könyvtárak sorsa is mozaikszerűvé teszi történetüket. «Habent sua fata bibliothecae», — ezek a történetek egyenként kedvesek, megdöbbenők lehetnek, de tömegesen szétfolyóvá tennék a könyvet. HESSEL művének ismertetői közül a Historische Zeitschr. munkatársát a könyvtártörténetből ugyanaz ragadta meg, amire HÓMAN Bálint utal (MAGYARY Zoltán: *A magyar tudománypolitika alapvetése* c. műben): nagy könyvtáralapítók rendszeren a nagy hódítók, akiknek megvan az anyagi erejük a könyvtáralapításhoz.

Az anyagi eszközök fontosságára utal a híres könyvtárosok életrajza is; a legnagyobbaknál másolathíven ismétlődik: «növelte a könyvtár költségvetését, gondoskodott a személyzetről s a könyvtár elhelyezésének javításáról».

A nagy könyvtáralapítók közül ki kell azonban emelnünk még egyet: a *békét*. A nagy uralkodók is azokban az években tudtak könyvtárakra áldozni, amelyek békében teltek, vagy amelyekben ellenség nem járta országukat. A nemzetek, köztük a magyar is, melyről egyébként csak a Korvinával kapcsolatban emlékszik meg HESSEL, nagy könyvtáraikat az uralkodó nélkül, sőt ellenszenvre dacára is meg tudták alapítani béke idején. Vagy melyik hódítónak köszönhető az amerikai könyvtárak csodás modern fejlődése?

A történelmi kapcsolatok nemcsak a könyvtár keletkezésére, hanem a könyvanyag kialakulására is jellemzőek: a katolikus országok középkori kéziratos anyaga és a protestáns országok könyvtárainak reformációkorabeli megduzzadása, a nemzetek virágkorának vagy hanyatlásának emléke mind meglátszik a könyvtárak polcain.

Ezeket jól érzékelteti HESSEL, akinek gyakorlati újjmutatásaiból

többet megszívlelheténk. Hasznos volna pl. könyvtáros kongresszusok szervezése német mintára. Nálunk is észlelhető az a törekvés, hogy könyvtárakat a gazdaságilag legteherbíróbbak, a városok létesítsenek, a könyvtárak gyarapodására tehát van kilátásunk, a célszerű berendezkedés azonban bizonytalan, mert nálunk még kevés érzék van a könyvtári ügyekkel szemben. Kell-e erre jellemzőbb példa, mint az, hogy arról a férfiről, akinek közvetlen tanítványai közé tartozik számos jeles könyvtári szakemberünk, akinek könyvtáránából merítettük valamennyien első könyvtári ismereteinket, egyetlen irodalmi folyóiratunk sem emlékezett meg mint könyvtárosról, mert *«ez nem érdekli a nagyközönséget»*. Olyan alacsony színvonalon állunk, hogy a közönségnek ilyen irányú *nevelésére* sem lehet gondolni, ha támogatását elveszteni nem akarjuk! Most tehát az a veszély fenyeget, hogy virágzó városaink nagy áldozatkészséggel könyveket fognak szerezni, de kellő szakértelem és megértés híján célszerűtlenül fogják elhelyezni vagy gondozni.

Szintén megszívlelendő a public libraryk utánzása, amit nálunk is többen hangoztattak eddig is.

Megszívlelendő volna a magyar könyvtártörténet könyvalakban való kiadása. Épen folyóiratunkban jelent az meg GULYÁS Pál tollából, de amint fentebb is említettem, annak könyvalakban való kiadására bőséges illusztrációs anyag nélkül gondolni sem lehet. Könyvtártörténethez, amint HESSEL példája is mutatja, illusztráció kell, *sok* illusztráció, *nagyon sok* illusztráció.

TÖRÖK PÁL.

Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig.* Budapest, 1927. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 8°. 390 l

HORVÁTH János könyve kérdésfelvetésében, módszerében és az anyaggyűjtés technikájában a legjobb európai színvonalon áll, Európán elsősorban Franciaországot érve. Nem itt van a helye, hogy irodalomtörténeti elveit ismertessük, csak épen jelezzük, hogy a régi személyek, vagy bizonytalanul meghatározott iskolák szerint dolgozó irodalomtörténet helyett HORVÁTH egy komplettebb és a tényekhez jobban simuló irodalomszemlélet alapján áll, amely az irodalmi közönséggel is számol és az irodalmi hatás, illetve hatáskeltő szándék tényét is kutatásai körébe vonja. A különböző hatáskeltő szándékok között eddig a népiesség talált legnagyobb visszhangra a magyar irodalom történetében.

Mi a népiesség? HORVÁTH János felelet helyett bemutat egy történeti szukcessziót, melynek mindegyik láncszeme egy-egy definíció-kíséret. APOR Péter a, 17. század végén népiességen — bár a szót magát nem ismerte — a régihez való ragaszkodást, az eredeti magyar sajátosságok és szokások konzerválását értette, tekintet nélkül az egyes társadalmi rétegekre. Ez a felfogás nagyjában érvényben maradt a 19. század elejéig. A 18. század végén a népiesség még egyet jelentett az eredetien, a gyökeresen magyarral és mintegy egyensúlyozta az akkori irodalmi irányok kozmopolitizmusát. HORVÁTH János szépen mutatja be e fogalom fokozatos tisztulását, hogyan szorul ki a népiesség definíciójából a régiség, hogyan tisztázódik később a népies és a nemzeti különbözősége. Az átmenetek tagoltak, szinte mértani arányúak és ennyi szimmetriagyánút keltene az olvasóban, ha nem érezné, hogy HORVÁTH mindig kifogástalanul interpretálja a tényeket. CSOKONAI-nál a népiesség még csak alkalmi kifejezés, nem stílusforma. Tudatosan népies szándék először KISFALUDY Károlynál és KÖLCSEY-nél jelentkezik a műköltői gyakorlatban. A két költő egyúttal megteremtette az irodalmi népiesség két főtípusát; KISFALUDY a néppel kacérkodó, önmagát népivé stilizáló szerepjátszást, amivel VITKOVICS próbálkozott előtte; KÖLCSEY a néptől inkább csak a naivitását próbálta ellesni, a népi külsőségek nélkül. KISFALUDY leereszkedett a néphez, KÖLCSEY föl akarta emelni magához a népet.

HORVÁTH behatóan foglalkozik a «népdal»-műfajjal, amely a huszasharmincas években virágzott, részletesen és látható kedvteléssel leplezi le sok esetben a szerencsétlen műköltőt, aki minduntalan elszólja magát, könyörtelen azzal a felemás műfajjal szemben, amely a naiv népdalforma és a műköltői routine keveredésével előállott. A münépdalban alig néhány sikerült kísérletről tud számot adni egészen VÖRÖSMARTY-ig, akinek tréfásan szerepjátszó, népies költeményeit eddig alig vették figyelembe. A harmincas években megindul az érdeklődés a nép, nemcsak mint a «naiv» letéteményese, hanem az igazi nép, a nép nyelve, a nép szokásai iránt. A magyar táj is megszületik, lassanként kibontakozik az Alföld, mint a magyarság hordozója, mint a magyar karakter szimboluma. Egyidejűleg a népiesség elmélete is megindul; a negyvenes évek elején a Kisfaludy-Társaság a következő jutalomtételt tűzte ki: «Mit értünk nemzetiség és népiesség alatt a költészetben . . .?» Az elméletek még ingadozók, de már kialakulóban van a nép irodalmi értékesítésének a gondolata a népies-nemzeti irányban, melynek utolsó hullámveréseit még

ma is érezzük. E tanulmányában HORVÁTH-nak sikerült átvilágítani, elemeire bontani és időrendbe állítani egy hatalmas irodalmi tendenciát, melynek különböző összetevőit sokszor ugyanabban az írásműben egyszerre éli át az olvasó.

HEVESI ANDRÁS.

A Fővárosi Könyvtár Értesítője. 1926. Új folyam. 6. kötet. 1—4. sz. Bp. 1927. Székesfőváros. 8°. 184 l., 1 mell.

Egyik legmodernebb könyvtárunknak, a Fővárosi Könyvtárnak *Értesítője* keresztmetszetben mutatja e haladó és fejlődő kultúrintézmény külső és belső viszonyait. A könyvtár értesítője első alkalommal 1907-ben indult meg s 1918-ig 12 évfolyam látott napvilágot, míg új folyama csak később, 1921-ben folytatódott s azóta 6 kötet jelent meg. Az értesítőt kegyeletes megemlékezés vezeti be, melyben a könyvtár korán elhunyt igazgatója, KREMMER Dezső (1879—1926) emlékének áldoznak. KREMMER nevéhez fűződik a könyvtár reorganizálása s az ő nagy érdeme, hogy sikerült e modern alapokra fektetett intézményt a magyar tudományos élet fejlődésébe belekapcsolni. ENYVVÁRI Jenő, a könyvtár új igazgatója jelentésében beszámol a WENCKHEIM-palota megvételéről. Óriási mértékben fogja előmozdítani a Könyvtár fejlődését e jó helyen fekvő és művészi barokk-épület megszerzése. Jelentése során beszámol a 11. sz. fiókkönyvtár megnyitásáról, majd a könyvtár gyarapodását ismerteti, mely a következő adatokból áll: 1926-ban 38.599 kötettel gyarapodott a könyvvállomány s ezekből 1535 általános művekre, 3610 társadalmi tudományokra, 22.064 szépirodalomra és irodalomtudományra stb. esik. A 11. függelék statisztikája érdekes képét nyújtja egy nagytervű könyvtár nyugodt és fokozatos fejlődésének. Itt szociálpedagógiai szempontból különösen jellemző a kölcsönzők foglalkozási statisztikája, mely kimutatás szerint az olvasók zöme köztisztviselők, közép- és főiskolai hallgatókból és «háztartásbeliekből» tevődik ki.

Az *Értesítő* új anyagánál mi sem mutatja jobban, hogy a Fővárosi Könyvtár legnagyobb érdeme a modern francia, angol, olasz, német szak- és szépirodalmi művek beszerzése (nagyrészt vétel útján); ezzel olyan erős alapot teremtett meg, melyből egy rendszeres és fejlődésre képes, hatalmas méretű és arányú modern könyvtár könnyen megalakulhat. Valóban a «három milliárd koronával dotált könyvbeszerzési hitel leggazdaságosabb kihasználásában a gondosan kiválogatott könyveknek új tömegét árasztotta a tudományos központi könyvtárba és a fiók-

könyvtárakba», s ezáltal a könyvtár forgalma, már az elmúlt év forgalmával szemben is 30⁰/₀-os emelkedést mutat.

Nagy örömmel látjuk e modern kultúrintézményünk fejlődését s azt az alapos munkát, mellyel a legnemzetibb tudomány eszköztét, a könyvet szeretik és megbecsülik.

DR. K. S.

Aktuális kérdések irodalma. *Fővárosi Könyvtár.* 39. és 40. sz.

A Fővárosi Könyvtár a nagy s sokakat érdeklő aktuális kérdésekről már jó ideje kitünő bibliográfiákat bocsát az érdeklődők rendelkezésére. E sorozat legújabb számai a *Lakbérleti jog*-gal kapcsolatos és a *Békerevizio* kérdését érintő s a Fővárosi Könyvtárban található művek, cikkek jegyzékét adják. A 39-ik számú s a *Lakbérleti jog*ról szóló jegyzék csak az újabb gyarapodásból kiválasztott műveket közli, míg a régibb irodalom címszói dolgában az *Értesítő* megfelelő szakjára utal. Így is 88 címet sorol fel. A 40-ik sz. jegyzék a mindnyájunk szívéhez nőtt *Békerevizio* kérdésre vonatkozó 93 címmel szolgál az érdeklődőknek.

I. K.

Balogh Jolán: *A madocsei apát «a királyi könyvek miniátora».* (Henszlmann-lapok. 5. szám.)

A magyar történeti és művészettörténeti kutatások egyik állandóan napirenden levő kérdése a Corvina könyvtárának rekonstruálása és a nagy királyunk által foglalkoztatott művészek kilétének és munkáinak megállapítása. A hosszabb-rövidebb közömbös időket az érdeklődések egy-egy újabb fellobbanása váltja fel, mely nagy lendülettel viszi a nyitva maradt kérdéseket a megoldás felé. Az utolsó évek gazdag termése boldog emlékezetű tudósnk, FRANKÓI Vilmos ösztökélésének köszönhető, ki aggkorában is oly csodálatos friss érdeklődéssel és meleg egyéniségének minden szeretetével fordult újra, utoljára e fontos és szép kérdés felé.

Az újabban megjelent dolgozatok egyik legbecselesebb darabja, BALOGH Jolán tanulmánya, egy, a Corvina művészeire vonatkozó, régóta izgató problémát fejt meg: ki volt a rejtélyes madocsei apát? kit ULÁSZLÓ király 1495-iki számadás könyvei mint a királyi könyvek miniátorát emlitenek. Eddig annyit sikerült megállapítani, hogy neve János Antal volt, de működési idejének kezdetét pontos adatokkal megörögzíteni nem állt módunkban. BALOGH Jolán a milánói állami levéltárban két oklevélre akadt, melyek 1487 okt. 8-áról és 1490 jan. 12-ről vannak keltezve és az apátot frater Johannes Antonius (illetőleg Joano

Antonio) CATTANEO de Mediolano néven említik s domonkosrendű szerzetesnek mondják. Ezen nagyfontosságú oklevelek minden szava súlyos jelentőségű. Megtudjuk belőlük először is az apát teljes nevét, s ezenfelül értesülünk arról, hogy milánói származású volt. A Corvin-kódexek művészi díszéről szóló tanulmányomban volt alkalmam egy kéziratcsoportnak, a párizsi CASSIANUSHOZ kapcsolódó kódexeknek, melyeket teljes joggal tekinthetünk a madoccai apát munkáinak, tiszta milánói stíljére rámutatni. Az apát milánói származása igazolja e megfigyelések és megállapítások helyességét.

A domonkosrendű szerzetesi voltára való hivatkozás bonyolulttá teszi a kérdést, de viszont egy eddig érthetetlen körülményt meg is magyaráz. Mint tudjuk, a madoccai apátság előbb bencés kolostor volt. Ha most mégis egy domonkosrendű szerzetes kapta meg az apátságot, az BALOGH Jolán igen találó feltevése szerint nem lehet másként, mint hogy a már 1474-ben konvent nélkül szükölködő apátságot a domonkosrendnek adták át s a madoccai apátság ebben az időben már csak cím és jövedelem volt. Ezek szerint az apát nem lévén Madocsához kötve, nem tartózkodott ott és így joggal tekinthető a budai műhely legfontosabb és művészeti szempontból döntő jelentőségű tagjának.

A korábbi oklevél dátuma: 1487 október. Az Erdődi BAKÓCZ-féle címeres levél pedig, mely először tünteti fel a CASSIANUS-csoport díszítési modorát: 1489 január. E modor lényegesen különbözik attól, amelyben a budai műhely korábbi darabjai készültek és világosan elárulja, hogy egy új, jelentékeny művésznek kellett a műhelybe belépnie. Nem kételkedhetünk benne, hogy e művész az alig egy éve elős ör említett Giovanni Antonio CATTANEO de Mediolano. Annál is inkább, mert e művész a kéziratok tanúsága szerint, működését MÁTYÁS alatt kezdve meg, munkásságával átnyúlik ULÁSZLÓ idejére is s az újonnan felmerült adatok bizonyító erejénél fogva ma már teljes bizonyossággal mondhatjuk ugyanezt a madoccai apátról is, kinek eddig csak ULÁSZLÓ-kori működéséről tudtunk.

A HEKLER professzor szerencsés ötlete folytán megszületett *Henszlmann-lapok* könyved és fürgé füzetkéinek örömmel köszönjük, hogy BALOGH Jolán értékes felfedezéséről oly hamar értesülhettünk. S örömminket csak az zavarja, hogy ilymódon örökre le kell mondanunk arról az illuzióról, hogy a budai műhely legjelentékenyebb tagja, a madoccai apát — minden milanoi iskolázottsága dacára — esetleg magyar lehetett.

DR. HOFFMANN EDITH.

The great earthquake of 1923 in Japan. Compiled by the bureau of social affairs home office. — Tokyo 1926. 8°. 12, XXVI, 615, 4 l., számos képpel és térképmelléklettel.

1923 szept. 1-én szörnyű elemi csapás sújtotta Japánt, a földrengés elpusztította Tokyót és környékét. Tokyóban a földrengéstől s a nyomában támadt s két napon és két éjjelen át tartott tűzvészről 7 kerület pusztult el. Az emberéletben és vagyonban okozott káron kívül igen nagy veszteség érte a japán kultúrát számos köz- és magángyűjtemény elégtelével; a főnemesség, mecénások, tudósok, kereskedők palotáiban, házaiban a régi és új festményeknek, szobroknak, fegyvereknek, iparművészeti tárgyaknak, ritka könyveknek és kéziratoknak ezrei és ezrei veszttek el pótolhatatlanul a tudomány kárára.

Ime néhány példa: az OKURA-múzeumban (Br. OKURA nyilv. gyűjteménye) mintegy 1000 régi buddhista képmás és szobor, az egész régi kínai és koreai porcellángyűjtemény; közte 150 drb, mely régi kínai sírokból került elő. — KOBAYASHI gyűjteménye 200.000 színes nyomat, 20.000 eredeti metszet (400 HOKUSAITÓL) s egy művészi illusztrációkkal díszített könyvsorozat. — ASHINO pecsétvéső család generációkon át gyűjtött felszerelése, nagy facsimile könyvanyaggal. — TAKATSU-család műhelye, 35.000 drb színes metszettel. — MUSAROSHI-család textilgyára, nagy régi szőnyeggyűjteménnyel. — WATANABE műhelye 5000 régi színes-metszettel, 3000 fablockkal, 3000 festménnyel. A kereskedelmi múzeum a kiállított 10.500 darabbal stb.

Hasonló nagy a pusztulás régi és ritka könyvekben, kéziratokban. Tűz martalékvá lett nevezetesebb köz- és magánkönyvtárak kerületenként:

Belügyminiszterium; hat nagy könyvraktár, a kiadók kötelespéldányaival (1870. évi tny. alapján) mintegy 1 millió kötet, emellett a TOKUGAWA-korszakra vonatkozó bevételi lajstromok, a feudal-nemesek gazdasági iratai, Viscount MATSUDAIRA történelmi becsű gyűjteménye kiadatlan diariumokkal s okiratokkal.

OKASHI könyvtár 88.000 kötet, közte sok régi és ritka kiadás és OZAKI nagy novellairóra vonatkozó gyűjtemény.

A császári mauzoleumok irodája 128 kézirattal, 3195 nyomtatvánnyal.

Pénzügyminiszterium: hat raktár 600.000 kötetel, a japán pénzügy, külkereskedelem, közgazdaság történetére vonatkozó, megbecsülhetetlen értékű anyaggal.

Közoktatásügyi miniszterium: 110.000 köteten felül, többnyire iskolakönyvek, közte 200—200 régi és ritka könyv s a műemlékek törzskönyve.

ISHIN SHIRYO HENSAN-KAI 30.700 kötet, a MEIJI-korszak történeti anyagának összegyűjtésére alakult bizottság gyűjteménye, közte 200 kötet kiadatlan anyag. Szerencsére egy raktár 6737 kötet saját- és 15.729 kötet kölcsönkönyvvel és a bizottság másolati anyagával megmaradt.

Meiji-egyetem 60.000 kötettel; Nihon-egyetem, BINDING német jogtudós 13.000 kötetes könyvtárával; Senshu magánegyetem (SOMA és TAJIRI alapítása) 28.137 kötet közgazdasági tárgyú könyvtárával.

Hg. KIMMOCHI SAIONJI palotája, benne a versaillesi konferencián — melyen Japánt képviselte — felvett jegyzőkönyveivel.

KEI-ICHIRO OKAZAKI nagy és ritka könyvekben gazdag orvosi könyvtára.

Földmívelési és kereskedelemügyi miniszterium 109.300 kötet és 891 kéziratból álló könyvtára.

Közlekedési miniszterium 450.000 kötet nagyrészt Európából származó szakkönyvvel.

A geológiai társaságnak 50 évi fennállása alatt összegyűlt könyvtára.

ISHII konyhaművészeti, ETSUDA régi japán és kínai könyvgyűjteménye.

Tokyói császári egyetem összes épületeivel, a könyvtár számos unikumával és kéziratával és MÜLLER Miksa 20.000 kötetes nyelvtudományi könyvtárával.

Jezsuita misszió 60.000 kötetes, a keresztény propaganda történetére fontos könyvtárával.

NISHIMURA és HOSHINO tiz-tizezeres régi japán és kínai irodalomra vonatkozó könyvtára.

Reiunji, a buddha OBAKU szekta temploma a buddhizmusra vonatkozó két raktárt betöltő könyvtárával, a szent könyvek csaknem teljes sorozatával.

JIDA tudós botanikai könyvtára, Japán flóráját leíró 96 kötetes, illusztrált kézirat művével.

Dr. OGAWA szemészeti művekben az ország leggazdagabb gyűjteménye. — JAMADA vívás- és sztratégiáira vonatkozó, továbbá LAOTZE és CHUANCTZE kínai filozófusok összegyűjtött műveit tartalmazó könyvtára.

Shogyoji templom 15.000 kötetes könyvtára a japán és kínai történelem és irodalom köréből.

HAGIWARA buddhista pap több ezer kötetnyi könyvtára, benne japán és kínai klasszikusok, szanszkrit szöveggönyvek kézirati jegyzeteivel s bővítéseivel.

Monseiji templom, benne 12.000 kötet buddhista irodalom s kínai klasszikusok.

ROKUGO bibliofil 20.000 kötetes japán zenei és színházi gyűjteménye.

Gróf TAKA-AKI TOGO palotája japán és kínai könyvgyűjteménnyel, kivéve azt a 1500 kötetet, amely letétben van a WASEDA-egyetemen.

JASUDA bankár bibliofil-gyűjteménye, a legkiválóbb magánkönyvtár, válogatott régi japán és kínai könyvekkel.

Saikoji templom, WATANABE 20.000 kötetes vallási és filozófiai tárgyú könyvtárával.

Ezekről a művészeti és könyvtári veszteségekről a mű 7-ik fejezete számol be 499—548. lapokon.

HAVRÁN DÁNIEL.

Sárospataki kalauz. Szerkesztette *Harsányi* István. Sárospatak, 1927. Ref. főiskola. ny. 8°. 107, 30 l. Ára 3 P.

A világháború óta örvedetesen gyarapodik a várost látogató idegenek száma, azért szükségessé vált egy, a város és környéke nevezetességeit és látnivalóit ismertető kalauz közrebocsátása. HARSÁNYI e kalauzában kevesebb teret szentel a természeti, gazdasági, közlekedési viszonyok s egyéb praktikus tudnivalók közlésének; annál bővebben szól a város történetéről s a közel 400 éves ref. főiskoláról és gyűjteményeiről. Mint könyveket kedvelő tudós ember, különösen részletesen foglalkozik a főiskola könyvtárával. A nyomtatványok száma 70.000 kötet, a kéziratoké 2000 kötet. A legbecsesebb darabok a nagyteremben vannak közszemlére kitéve; ilyenek a RÁKÓCZY- emlékek (1—18), régi ritka magyar könyvek (19—37), unicumok (38—94), bibliakiállítás (95), kéziratok (96—139), ősnymtatványok (140—41), nagybecsű ritkaságok híres férfiak sajátkezű bejegyzéseivel (142—157), sárospataki diákok díszítő művészeté (158—171), továbbá a KAZINCZY-féle metszetgyűjtemény, a nagytermet díszítő képek és szobrok. A kötetet az elmondottak illusztrálására képek, facsimilék fejezik be. Szükséges volna a várost és környékét ábrázoló tervrajzot és térképet mellékelni a kalauzhoz.

HAVRÁN DÁNIEL.

Harsányi István, Gulyás József: *Uj adatok Károlyi Gáspárról*. Sárospatak, 1927. 8°. 16 l.

HARSÁNYI e füzetben ismerteti s megjegyzéseivel kíséri IVÁNYI Bélának *Gönc története* c. művében a bibliafordító KÁROLYI Gáspárról közölt ismeretlen adatait.

Ez adatok KÁROLYI nemességére, gönci lelkészi jövedelmeire, tállyai tartózkodására, a szepesi kamarával való viszályára vonatkoznak, a tarcali ref. egyházköztség kiközösítése miatt; az utóbbi ügyre vonatkozó hat okmányt GULYÁS fordításában adja függetlenül. HAVRÁN DÁNIEL.

Pukánszky, Béla v.: *Die Druckerei Brewer in Leutschau*. (Sonderabzug aus dem Gutenberg Jahrbuch.) Mainz 1927. In 4°. 91—95. l.

PUKÁNSZKY Béla kis monografiája egy nagyjelentőségű régi felsőmagyarországi nyomda történetét írja meg, a BREWER-nyomdaét, amely a XVII. század elejétől a XVIII. század közepéig apáról fiúra szállt a BREWER-családban. A nyomda egyformán adott ki katolikus és protestáns vallásos műveket, magyar, német, tót és latinnyelvű nyomtatványokat, összesen majdnem ezer művet. Legjelentősebbek a magyar nyelvű nyomtatványok, BALASSA és RIMAI vallásos költeményei, KÁROLYI Gáspár bibliafordítása, GYÖNGYÖSI művei, SZENCZI-MOLNÁR Albert zsol-tárai, de a latin klasszikusok kiadásai is jelentősek és a nyomda népszerűségét mutatja, hogy sziléziai német költők és prédikátorok művei is sűrűn szerepeltek a nyomda kiadványai között. Typographiai szempontból a BREWER-nyomda kezdetben a krakkói nyomdatechnika hatása alatt áll, később egyre több hollandi befolyás érvényesül. H. A.

Jászai Mari Emlékiratai. Bp. (1927.) Kir. Magy. Egyetemi ny. 4°. 236 l.

A napló-, az emlékirat- és a memoire-írás az emberiség kultúrelétével egyidős. Néha azt figyelhetjük meg, mintha örökre eltűnne, de ez csak pillanatnyi jelenség, hogy ismételten újabb és nagyobb lendületet vegyen.

DÉRYNÉ édeskés-szentimentális, de nagy művelődéstörténeti értékkel bíró *Naplója* után úgy hat ránk ez a könyv, mint a valóság nyers és józan kinyilatkoztatása, mintha ROUSSEAU *Vallomásai* után STRINDBERG vérző, önmagát és a világot marcangoló önéletírását olvasnánk.

Az *Emlékirat* két részből áll: I. *A magam keresése* teljességgel memoire, a II. *A becsvágyó írásai*, napló 1897 márc. 9-től a szerző haláláig. A két részt nagy értékbeli különbségek nem választják el egymástól, amabban szélesebb mederben hömpölyögnek egy nagyszerű élet hullámai, míg a második rész csak pillanatnyi fázisokat, egy-egy napot örökít meg a nagy tragika életéből.

Írásaiból megismerkedünk eszményeivel, kik között SHAKESPEARE, PETŐFI és SZÉCHENYI a legkimagaslóbbak s kikhez élete végén TOLSZTOJ és GÖRGEY is csatlakozott. SZÉCHENYI emléke iránti nagy szeretete majdnem extázissá fokozódik: «Nem szerettem soha senkit úgy, mint SZÉCHENYIT». Kortársairól is jellemző és találó képet nyújt, különösen a kedélyes SZIGETI Józsefről.

Rajongásai és művészi hevületei közben («tetszeni, dicsértetni, ez volt minden tettem rugója már gyermekkoromban») megismerjük lelke legrejtettebb zugait s kérlelhetetlen igazságérzetének reflektorfényénél minden megvilágosodik, ami egy ilyen nagy művészi egyéniség életében érdeklődésünket és kíváncsiságunkat izgatta. Legérdekesebbek könyvének azok a részei, melyekben pályájának étapejait rajzolja s különösen azok a vallomások, melyek erre a második (színpadi) életére vonatkoznak. Pályájának lendületes ívelését pregnánsan fejezi ki: «Antigone volt az én színészetem alfája és Elektra az omegája». Bátran elmondhatta magáról, hogy «a legnagyobb színésznő vagyok ma a föld kerekén». Stílusa elég egyenletes, némely helyen színes, sőt lebilincselő, különösen az első részben; napló-részében, mintha enerválttá válna s különösen az utolsó évek megörökítésénél határozottan hanyatlik.

Az izléses bőrkötésű könyvnek nagy kára az, hogy durva papíron jelent meg s rövid használat után a gyenge anyagú lapok kitörnek az erős kötésből. A könyv illusztrációi művészietlenek s minden tekintetben kárára vannak a könyvnek.

JÁSZAI Mari *Emlékirata* értékes könyve nemcsak a magyar memoire-irodalomnak, de a kultúrhistóriának is, hiszen a magyar színészet történetének olyan korát öleli fel, melynek fényalakjai SZIGLIGETI és PAULAY Ede voltak.

KOZOCSA SÁNDOR.

Hegedüs Zoltán: *Katona József lírai költészete*. Bp. 1927. A szerző kiadása. 8°. 56 l.

Az irodalmi köztudatban KATONA József mint a *Bánk bán* s néhány kevésbbé értékes dráma írója szerepel. Kevesen, sőt alig egy páran tudják,

hogy KATONA életében volt egy rövid korszak, amikor még versekben is kiöntötte szive gyötreimleit, lelke nyugtalanságát. A *Bánk bán* gigan-tikus magányosságát lágy és érzékeny versek előzték meg, melyek fő-jegye a búsongó epedés, a méla álmodozás s néha az érzéssablónok alól kitörő eruptív hév. GYULAI alig méltatta figyelemre, PINTÉR egy kéz-legyintéssel elintézte, pedig már csak azért is érdemes foglalkozni velük, mert a legnagyobb magyar drámaíró és jellemrajzoló lelkébe engednek némi bepillantást. HEGEDŰS könyve mély belső és külső tanulmányon alapul. Lélektani magyarázatai a hivatott bűvárt, a tapasztalatokkal bőven rendelkező kutatót árulják el. Rendszeresség és módszeresség tekintetében e tanulmány azok közé tartozik, melyhez minden alkalommal örömmel nyulhatunk vissza tanácsot, sőt anyagot kérni. Hat fejezetben tárgyalja e titokzatosan burkolt s ez oknál fogva annyira érdekes életpálya állomásait s különösen nagy súlyt helyez a költő érzelmi életének, lírikumá-nak vizsgálatára. Nem hagyja figyelmen kívül a külső tényezőket sem, így a környezet szubjektív (szerelmek) és irodalmi (írók) hatását s külön-ösen a versek írásának időpontjával, a költő intenciójával, visszavonulása okaival s végül a költészetére tett hatással, verselésével foglalkozik. A tanulmány második fejezete különösebben érdekel minket, t. i. KATONA költeményeinek egyetlen, a költő által lemasolt kézirati példányát a Nemzeti Múzeum kézírattára örzi. (Oct. Hung. 349.) E kéziratos példány 25 verset tartalmaz, melyek közül 24 kétségtelenül a KATONÁÉ, míg a legutolsót (*Az Estve*) a költő másénak — «nem az én munkám» — jelzi. A kéziratot «A' Széchény-országos könyvtárnak szentelé t. TÓTH Kálmán úr, a' Hölygfutár szerkesztője 1859. October 29-én». A könyv milyen módon került TÓTH Kálmánhoz, ezt sajnos, nem lehet kideríteni. A kéziratos versgyűjtemény KATONA József költői pályájának emléke s e nagy körütekintéssel és finom intuícióval készült tanulmány meg-érdemli, hogy olyan szeretettel olvassák, amilyen megértéssel a szerző egy elfelejtett poézis emlékeihez s egy megfakult könyv lapjaihoz közeledett.

DR. K. S.

A Napkelet lexikona. Két kötet. A Magyar Irodalmi Társaság kiadása. Budapest, 1927. 8°. VII, 740 + 738 l., 57 mell., 12 térkép.

A modern ember kíváncsi és türelmetlen egyszerre. Szívesen bőviti ismereteit, ismerkedik meg új fogalmakkal, de csak akkor, ha különösebb fáradságába nem kerül. Örömmel fogad azért minden olyan kezdeménye-

zést, amely röviden, gyorsan és mégis alaposan megadja a szükséges tájékoztatást. Innen napjainkban egyre növekvő előszeretete a kis lexikon iránt. Különböző szaklexikonok mellett hiányzott eddig a komoly és nivós általános irányú munka. (A felületesen szerkesztett és irt *Világlexikon* nem segített ezen a hiányon.) A Magyar Irodalmi Társaság két pompásan kiállított kötetben olyan lexikont nyújtott, amely megérdemli a legteljesebb elismerést formailag és tartalmilag egyaránt. A két kötet 30.000 címszót tartalmaz, tehát csaknem 10.000 szóval többet, mint más kézillexikonok, 57 lap műmellékletet közöl, kiváló gonddal összeválogatott és rendkívül jó, éles fényképreprodukciókat, a kéthasábos könnyen olvasódó szöveget 530 szövegekőzti ábra, 11 szövegekőzti és 12 színes térkép illusztrálja.

A lexikon célja az előszó szerint, «hogy a nemzeti érzésű magyar intelligencia számára a modern élet eszméinek és a tudományok új eredményeinek útvesztőjében kalauzul szolgáljon». Az aktualitás és alaposság, a világnézeti következetesség és az elfogulatlan ítélkezés összeegyeztetésének nehéz feladatát kellett a szerkesztőknek megoldaniok és ez sikerült is nekik. Az egyes szakokat a legkiválóbb művelőik szerkesztették; dr. GALAMB Sándor, dr. GOMBOCZ Endre, dr. HEKLER Antal, dr. HELLER Farkas, dr. KORNIS Gyula, dr. KOVÁCS Alajos, dr. LUKINICH Imre, dr. PILCH Jenő, dr. RITOÓK Zsigmond, dr. gróf TELEKI Pál, dr. TÓTH Géza, dr. ZELOVICH Kornél és mellettük 120 elsőrendű szakember vett részt a hatalmas anyag feldolgozásában. Ismeretközlés és értékelés szerencsésen olvad össze, a világosan, érthetően megírt cikkekben. A lehetőséghez képest a legszükségesebbet nyújtják ezek a cikkek, néha érezzük csak, különösen az irodalmi vonatkozásukban, a mondanivaló túlságos szűkreszabottságát. A képzőművészeti cikkek azonban egyenesen meglepnek terjedelmükkel és részletességükkel, amely egy nagyobb lexikonnak is becsületére válna. A művészettörténeti részek különösen érdekesek, mert a magyar irodalomban először alkalmazzák az utóbbi évek folyamán oly gyökeres változáson átment művészettörténeti értékeléseket, így elsősorban a barokkutatók szempontjait. Az új tudományos eredmények szerencsés közlése szempontjából kiemelhetjük a magyar őstörténet fejezetét is. Az elszakított területek irodalmának, kultúreletének bő ismertetését örömmel üdvözölheti minden olvasó. A napjainkban oly általános típusú vált sportrajongó épen úgy megkapja a maga kielégítő táplálékát a repülőexpedíciók, repülőrekordok táblázatos áttekintésében, mint a technika szerelmese a technikai kultúra főbb dátumainak össze-

állításában. A csak számoknak hívókat számos statisztikai kimutatás világosítja fel a gazdasági- és nemzetélet fejlődéséről. Az aktualitást keresők a világháború és a legújabb idők történetéről, eseményeiről, szereplő alakjairól nyernek részletes tájékoztatást. A könyvbarátok gondos kis cikkekből értesülnek a könyv és könyvnyomtatás technikai kérdéseiről is. Közintézményeink, köztük a Nemzeti Múzeum és Könyvtárunk is, valamint az új alkotások (pl. Országos Magyar Gyűjteményegyetem) állapotukat és rendeltetésüket jól szemléltető cikkekben szerepelnek.

Az anyag bősége mellett természetesen elkerülhetetlenek az apróbb hibák és hiányok. Midőn néhányra rámutatunk, célunk nem az ilyenkor könnyen adódó, mindenáron kritizálás, hanem a jóakarató figyelmeztetés, az esetleges második kiadás megjavítását célzó törekvés. A magyar írók közt nélkülözzük FODOR József, GYERGYAI Albert (a mai kritikus, mert az Árgirus-néphistória szerzője benne van), SZÉKELY Nándor, TÓTH Aladár, VÁNDOR Kálmán, VÉRTESY Jenő neveit. A külföldi írók és tudósok között szívesen láttuk volna ROBERT CURTIUS, GUNDOLF, JASPERS, SPRANGER, BOSWELL, WILLIAM CONGREVE, JOSEPH CONRAD, JAMES JOYCE, BAINWILLE, GOYAU, PIERRE JANET, a psychologus, PIERRE LASSERRE, JACQUES MARITAIN, PAUL SOUDAY (a modern francia irodalom egyébként nagyon jól van ismertetve), HERMANN BANG, GENTILE, MARIO PUCCINI, LADISLAS REYMONT neveinek külön címszókba felvételét. Egy-két tollhibára kívánjuk még felhívni a figyelmet. ERICH WOLFGANG KORNGOLDRÓL, a zeneszerzőről szólván, utána a cikkecske JULIUS K.-t, a zenekritikust, mint az előbbinek fiát jelöli meg, holott, amint a közölt születési dátumokból is kiviláglik, az apja. A GONCOURT-testvérek munkái között a híres *La femme au dix-huitième siècle* tévesen *La femme au dix-septième siècle* címen van feltüntetve. Mindezek azonban csak szépséghibák, a lexikon adatai teljesen megbízhatóak, a két kötetet mindenki bizalommal és sok haszonnal forgathatja.

HALÁSZ GÁBOR.

Dr. Goll Aladár: *Az Apollo kargyűjtemény tizenöt részének tartalma.* Budapest 1927. Barcza J. ny., 8°, 22 l.

Szellemi termék, sőt nemzeti szellemet lehelő és írással megrögzített termék lévén a zene: nemzeti múzeumunknak könyvtára már régen természetesnek találta, hogy Musica- (theoretica és practica) osztályt állítson fel, jó példát adva más, kisebb-nagyobb könyvtáraknak — s csak az a sajnálatos, hogy ezek alig követik a szép példát, holott egy

kevésbé több kultúraéhséggel, okos körültekintéssel és nem is nagy áldozattal: igazi kincsekkel gyarapíthatnák készletüket.

Kétségtelenül a zene a legnépszerűbb művészet; ennek művelésével lehet a nép alsóbb rétegeit is tisztább légkörbe emelni; erre valók a dalegyesületek (régebbi nevükön «dalárdák»). Hálára méltó, aki ezeknek műsort nyújt. A hazai zeneműkiadók kissé szűkkeblűek voltak ezen a téren is; végre 1886-ban GOLL János jeles zenész, polgári iskolai tanár Budapesten, áldozatkész lelkesedéssel megindította a ma is élő *Apollo* zenemű folyóiratot, minden negyedévben néhány szép, «lege artis» írott férfikkal. Az áldatlan emlékü világháború ennek a fonalát is elmetsette, a sokoldalú áldásos működésében fáradhatatlan GOLLT pedig végzetes betegség elszólitotta közölünk; egyik fia tavaly újra megindította a becses folyóiratot — s most szép emléket állított nagyérdemű atyjának: azt a bibliografiát, amelyről szólni e sorok célja.

Háromféle tartalomjegyzék gondos összeállításával tette a fiatal GOLL Aladár dr. az *Apollo* harminc évfolyamát a legkönnyebben használhatóvá. Az óriási anyag: mintegy 600 férfikkal, először az évfolyamok időrendjében áll előttünk. Hogy erre is szükség van, az kérdésen felül áll. De a tartalom átnézésekor itt csak véletlenül fedezzük fel pl. a magyar, a német, a francia, az angol nemzeti himnuszokat; csak az anyag gazdagságában és tarkaságában gyönyörködhetünk.

205 név alapján van szerkesztve a második tartalomjegyzék; e nevek viselői: vagy egészben szerzői a karénekeknek, vagy csak az eredeti dallamok szerzői, vagy pedig e dallamoknak férfikkal formájába öntői. Világraszóló nagyságok: BEETHOVEN, BRAHMS, CHOPIN, CHERUBINI, HEGAR, LISZT, MOZART stb. mellett, természetesen, másodrendű csillagok is ragyognak ránk, de átható, tiszta fénnel; és büszkék lehetünk rá, hogy e szép névsornak háromnegyedrésze magyar zeneköltőt jelent. Erre a névsorra, az *Apollo* tartalomjegyzékére elengedhetetlenül szüksége van annak is, aki a magyar zeneköltés s általában a magyarországi zene-művelés történetével foglalkozik.

E sorok olvasói («írodalmárok») most bizonyára a szövegköltők névjegyzékének felemlítését várják. Ne várjanak ilyen jegyzéket nemirodalmártól; hiszen a zeneköltő sokszor nem is tudja: honnan veszi szövegét, vagy az *Apollo*hoz küldéskor elmulasztja odajegyezni a poéta nevét, a szerkesztőnek pedig a többé-kevésbbé jelentékeny verszőnben nincs iránytűje. Adjuk meg neki a feloldozást; — vagy pótoljuk ki magunk ama tartalomjegyzéket.

Harmadik fajta tartalommutató a közölt kar címét sorozza betűrendbe (rendesen a szöveg kezdőszavait); szintén pontosan idézve az *Apollo* illető évfolyamát s az ének számozását.

Ez az érdemes, mert hasznos, sőt szükséges összeállítás fáradságos volt és nagy gondot igényelt. Köszönet jár érte a buzgó szerkesztőnek, aki egyszersmind az *Apollo* kiadója is. KERESZTY ISTVÁN.

Baranyai Zoltán: *Francia eredetű széppróza-fordításaink a XVIII. században.* (Különlenyomat a Magyar Nyelv 1927. évi 3—6. füzetéből.) 8°. 426—437. l.

BARANYAI cikkében — amely egy hosszabb tanulmánynak részlete — lelkiismeretes és pontos bibliografiai összeállítását adja XVIII. századi francia eredetű széppróza-fordításainknak. Fordítóink nem csupán a nagy, vezető szellemek műveit ültették át nyelvünkbe, hanem gyakran fordultak anyagért olyan kisebb jelentőségű írókhoz, akiknek neve ma már teljesen feledésbe merült. Az eredeti kiválasztásánál fordítóink elsősorban azt nézték, hogy a lefordított író divatos legyen. Igen sok fordítás készült bécsi s más külföldi utánnymatok után, amelyek gyorsabban terjedtek el nálunk, mint az eredeti franciaországi kiadások. BARANYAI sorra veszi a fordítások egyes kiadásait s felhasználva a reájuk vonatkozó szakirodalmat, nagyrészt azonban saját kutatásai alapján megállapítja a fordítások keletkezési körülményeit és értékét. Philologiai és bibliografiai pontossága mellett elismerést érdemelnek a fordítások stílusbeli sajátosságaira vonatkozó finom megfigyelései is. Örülünk, hogy BARANYAI alapos tanulmánya rövidesen francia nyelven is megjelenik. P—Y.

Dr. Tóth, Ladislaus: *Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi über die kirchlichen Verhältnisse um 1776.* (Veröffentlichungen des ungarischen historischen Institutes in Rom. — Sonder-Abdruck aus der Römischen Quartalschrift. 34. Jahrgang.) Budapest, 1926. 8°, 25 l.

Dr. TÓTH László, a vatikáni levéltár szorgos kutatója, eddig is több olyan adalékot bocsátott közre, amelyek részben vagy egészben magyar vonatkozásúak. Ezúttal GARAMPI bécsi nuncius két jelentését hozta nyilvánosságra, 1776-ból, az akkori egyházi viszonyokról.

GARAMPI jelentéseiből azt a mozgalmas korszakot ismerjük meg, mely átmenetet képez MÁRIA TERÉZIA reformtörekvéseiből a tulajdonképeni jozefinizmusra. Az egyházpolitikai reformtörekvések ellensúlyozására küldte Bécsbe a szentszék GARAMPIT, ki előzőleg Varsóban működött. A jelentések természetesen elsősorban Ausztria egyházpolitikájával foglalkoznak. Érdekes betekintést nyerünk az egyház és állam harcaiba. Sok bennük a magyar vonatkozás is. Így bizalmas értesüléseit KLIMÓ György pécsi püspöktől szerezte, kihez régi barátság fűzte. Felkereste BATHYÁNY hercegprímást, MIGAZZI bitoros váci püspököt, az egri és győri püspököket. Megállapítása szerint az egyházi viszonyok Magyarországon sokkal kedvezőbbek, mint az örökös tartományokban. A jozefinizmus legkérelhetetlenebb ellensége ESZTERHÁZY egri püspök volt. Érdekes feljegyzés, hogy II. JÓZSEF idejében az örökös tartományok 20 püspöke közül 10, a magyar 19 püspök közül pedig 11 volt a római Germanicum növendéke.

Ezek és az itt fel nem sorolt magyar vonatkozások kívánatosá tennék, hogy az eredetileg olasz nyelven írt és így közzétett jelentések magyar fordításban is hozzáférhetők legyenek. Különösen figyelmet érdemelnek a nagyszámú magyarázó jegyzetek és utalások, melyek széleskörű ismeretről és beható kutatásról tanuskodnak.

DR. ALAPI SALAMON ISTVÁN.

**Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete
Könyvtárának gyarapodása. Összeállította: dr. Pavel Ágoston.
Kiadja: Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete, 1927.**

Legutóbbi számunkban emlékeztünk meg e könyvtár szépszámú anyagáról s most ismét el kell mondanunk, hogy az alig egy esztendő járta alatt jelentékeny gyarapodást mutat. Dr. PAVEL Ágoston könyvtárőr számadása szerint, akinek buzgósa nélkül aligha volna e fejlődés ily hamaros, 2500 új könyvvel gyarapodott a könyvtár. Előnyösen emeli ki a hivatott tényezők könyvszeretetét, hogy ennek az anyagnak 80%-a *vásárolt* könyv. Kívánjuk a derék könyvtárőrnek, hogy a folyóiratkérdést is, amelyre úgy látjuk, szintén van programja, sikerüljön olyan kielégítően megoldania s teljességre emelnie a szükös anyagot annyira, amennyire ezt a szépirodalomnál látjuk, mert bizony egy-két folyóiratot, mint pl. a Kath. Szemlét, Napkeletet, szívesen láttuk volna az új szerzemények között.

Zs.

Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum II. évkönyve. Szerkesztette: *Várady Imre*. 1926—27.

Mintegy harmadfél-száz oldalon számol be a kultúregyesület egy-évi munkásságáról, amely szigorúbb mérték alá véve is számottevő. Azt mutatja ez az évkönyv, hogy az egyesület keretében összefoglalt tudományzakokban élénk volt a tevékenység. Főként három szakból látunk közleményeket: Az irodalomtörténet, régészet és a természet-tudományok köréből. Nincsenek hangzatos témák, nagy szavak üres tartalommal; megnyugtatóan egészséges az a törekvés, hogy majdnem mindnyája helyi problémák megfejtését kísérli meg. Két okból hasznos, tehát helyeselhető ez az eljárás: ha közérdekű az ismeret, amit az évkönyv nyújt, szívesebben megveszik, akiknek szánva volt, másrésről a legegyszerűbb úton vezeti közönségét multja ismeretén keresztül a saját-maga megbecsülésére.

Zs.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

M. Tud. Akadémia, Budapest: HORVÁTH János: A magyar irodalm népiesség Faludítól Petőfigig. Bp., 1927.

Barna János: Horváth Boldizsár összes költeményei. Makó, 1927.

M. Protestáns Irod. Társaság, Budapest: M. Prot. Egyháztört. Adattár. Szerk. ZSINKA Ferenc. XI. évf. 2—4. sz. Bp., 1927.

Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete, Szombathely. A Kultúregyesület és a Vasvármegyei Múzeum Könyvtárának gyarapodása. 1927. Összeállította: PAVEL Ágoston. Szombathely, 1927. — BAKÓ József: Árva kalászok. Szombathely, 1927.

Stádium Sajtóvállalat R.-T., Budapest: KISZELY Gyula: A gentleman-farm. Bp., 1927.

Pukánszky, Béla: Die Druckerei Brewer in Leutschau. (Sonderabzug aus dem Gutenberg-Jahrbuch.) Mainz, 1927.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: A Főv. Nyilv. Könyvtár Értesítője. 1926. Új folyam. 6. kötet, 1—4. sz. Bp., 1927.

Harsányi István: Sárospataki kalauz. Sárospatak, 1927.

Magyar Sociographiai Intézet, Budapest: M. Sociogr. Int. kiadványai 4—5. sz. (1. M. kormányzati bibliographia II., 2. KRISZTICS Sándor: Társadalomtud bibliographia II.) Bp., 1927.

Baranyai Zoltán: Francia eredetű széppróza-fordításaink a XVIII. sz.-ban (Különny. a M. Nyelv 1927. XXIII: 3—6. füzetéből.) Bp., 1927.

Kr. Državni Arkiv, Zagreb: Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu. Uredio: E. LASZOWSKI. God. II. Zagreb, 1926.

Hegedüs Zoltán : Katona József lírai költészete. Bp., 1927.

Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest : CZAKÓ Elemér, GÁRDONYI Albert, IVÁNYI Béla : A Kir. M. Egyet. Nyomda története 1577—1927. Bp., 1927.

Franklin-Társulat, Budapest : RÁKOSI Jenő : Emlékezések. 1848—1926. I—III. köt. Bp., 1927.

Szent István-Társulat, Budapest : ERDŐSI K. : Napsütéses Indiában. — BŐLE K. : Spanyol földön. — KELEMEN A. : Tut-Ankh-Amen földjén. — HARSÁNYI L. : De profundis. — TARCZAI Gy. : A budai gyár. — DEDEK C. L. : Mária-legendák. II. kiad. — TARCZAI Gy. : Margit-legendák. II. kiad. — VAS GEREBEN : A nemzet napszámosai. — DEHÉNY M. A. : Szent Katharina. — SZÉKELY N. : Krisztus apródjai. — POHÁRNOK J. : A gyermekek királya. — SZERVICZKY M. I. B. M. V. : Jézus. — L'ERMITE-PETRICH B. : Az édes anyaföld. — KELLER : Titokzatos sziget. — BORDEAUX-ERNUSZT G.-né : Veszedelmes játék. — MIGEND D. : A sao-matheusi remete. — DICKENS : Dombey és fia. — BURNETT Fr. H.-POGÁNY K. : A padlásszoba kis hercegnője. — KEMPIS KALENDÁRIUM 1928-ra. — SZENTEK ORSZÁGA : 18. sz. BABURA L. : Nagy Szent Athanáz élete. — KERESZTÉNY KIS KÖNYVTÁR : 21. sz. MÜLLER L. : A penitencia-tartás. — 22. sz. MÜLLER L. : Az utolsó kenet. — 23. sz. MÜLLER L. : Az egyházi rend. — LIPPERT : Istenkereső lelkek. — SZUNYOGH X. F. : Szent Benedek életszabályai. — SZENT ISTVÁN KÖNYVEK : 52—53. sz. KURTH G.-MICHEL K. : A modern civilizáció kezdetei. — 54—55. sz. DÁVID A. : Babel és Assúr. II. — 56. sz. HORVÁTH J. : A modern Amerika története. — 57. sz. BALOGH A. : Ország és nyelv. — 58. sz. MESZLÉNYI A. : A kath. egyház és az állam 1848/49-ben. — 59—60. sz. RADÓ P. : A kereszténység szent könyvei I. — 61. sz. KECSKÉS P. : A házasság etikája. — 62. sz. HUSZÁR E. : A kath. házasságjog rendszere. — KÖNYV-ALMANACH 1928.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. (1927-évi április-szeptember.) E folyóirat elsősorban a francia könyvbaráté, kinek figyelmét első kiadásokra, kötésekre, bibliografiai ritkaságokra felhívja, de ezeken kívül sok általános érdekű cikket is tartalmaz. Rendkívül érdekesen foglalja össze FEVRET A. a *Chronique de la Bibliothèque Nationale* c. beszámolójában e könyvtárra vonatkozó közérdekű dolgokat. A gyarapodás az ezidei első negyedben kerek-szám 6000 kötet volt, amiben a kötelespéldányok, az ajándékok és a vételek bennfoglaltatnak. Az ajándékoknál hangsúlyozza, hogy «a budapesti Nemzeti Könyvtár nagyszámú magyar könyvet küldött, amelyek az ismeretek minden ágából valók, főleg azonban a tudományokra s a művészetekre terjednek ki». A továbbiakban az ajándékok sorából egyes műveket emel ki, megindokolván azok értékét, ritkaságát. Pld. ANATOLE FRANCENAK, *Les Autels de la peur* című, 100 példányban, valószínűleg 1885-ben megjelent 87 lapnyi kötetét, mely könyv-árusi forgalomba nem került. Címlapján sem az író, sem a nyomda vagy a kiadó neve nem szerepel. Ez a mű a *Les Dieux ont soif*-nak első formája s 1884-ben folytatásokban a *Journal des Débats*-ban látott napvilágot. Más nevezetes ritkaság MOLIÈRE műveinek 1734-beu megjelent kiadása, melyet BOUCHER illusztrált. E kiadvány értékét növeli azonkívül, hogy még csak két más példánya ismeretes, s az is, hogy egy 7-ik kötetben egy sereg ábra van, mely a 6 kötetes kiadásban lévők számának duplája. E kötet becsét emeli még, hogy a kiadónak JOLLY-nak, a mű megjelentetésére vonatkozó magyarázata is hozzá van kötve. E művelődéstörténetileg érdekes iratot FEVRET egész terjedelmében közli. A Bibliothèque Nationale XIV. Lajos korát illusztráló kiállításának lezserelése után megnyitották az *Exposition de la critique dramatique et musicale*-t, melynek anyagát a Nemzeti Könyvtáron kívül a Bibliothèque de l' Arsenal bocsátotta rendelkezésre. Irigylésreméltó ország, mely 1631-től kezdve tudja a színházi és zenei kritikát bemutatni. — A Bibliothèque Nationale mostani vezetője merész újítást léptetett életbe. A lajstrom kinyomatása úgy költség, mint főleg időpazarlással jár, ezért a meglevő cédulákat lefényképezette s e fényképeket bocsátja a kutatók rendelkezésére. A lajstrom ily kibővülése folytán az olvasóteremből sok művet ki kellett vitetni; e miatt a kutatók ugyan panaszkodni fognak, de a könyvtár igyekezett ezt az anyagot az olvasóterem közelében elhelyezni, hogy az olvasók kiszolgálása gyorsabb lehessen. Ugyanezt a célt szolgálja a raktárakba s a tisztviselőkhez vezető házi telefon, amit most szereltek fel. A nagy lajstromból eddig a jog és a költészet áll a közönség szolgálatára. Idén további hét szakot állítanak fel az ily módon készített lajstromból. — A közoktatásügyi ministerium a francia kormány hozzájárulásával elhatározta, hogy 1927-től kezdve ünnepelteti a «romanticizmus» százados évfordulóját, mely

kiállítások, ünnepi előadások sorozatából fog állani s amelyeket 1930-ban a Bibliothèque Nationale által rendezendő nagy kiállítás fog befejezni. Elsőül a Bibliothèque de l' Arsenal lépett kiállításával a közönség elé, melyet F. CALOT *Le salon de Charles Nodier et les Romantiques* címen ismertet. Ugyane cikkből tudjuk meg, hogy a *Musée Victor Hugo* is rendezett egy emlékkiállítást, mely szép, csak kissé túlterhelt volt. A Bulletin szeptemberi számában Fernand VANDÉREM érdekes tanulmányt kezd meg arról a kérdéstről, hogy mi is a jó, illusztrált könyv. Erről az igen tartalmasnak ígérkező dolgozatról annak befejezte után bővebben kell megemlékeznünk.

I. K.

Revue des Études Hongroises et finno-ougriennes. Negyedik évfolyam. 1926. 1—4. füz. A BARANYAI Zoltán és ECKHARDT Sándor kitűnő szerkesztésében megjelenő franciayelvű folyóiratunk az 1926-ik évfolyamát a Magyar Tudományos Akadémia alapítása századik évfordulójának szenteli s a következő vezető cikkeket hozza: D. ANGYAL: *Le Comte Étienne Széchenyi*. — E. CSÁSZÁR: *Les rapports de l'Académie Hongroise des Sciences avec l'Académie Française*. — J. SZINNYEI: *L'Académie Hongroise et la linguistique hongroise*. — L. NÉGYESY: *Cent ans de littérature hongroise*. — I. LUKINICH: *L'Académie Hongroise et les sciences historiques en Hongrie*. — Géza MAGYARY: *L'Académie des Sciences et la science juridique en Hongrie*. E mélyen szántó dolgozatokon kívül, mint hasonlóképen nagyértékű, de nem az Akadémiával foglalkozó cikket, az Akadémia nagynevű elnökének, BERZEVICZY Albertnek, *L'Émigration hongroise et la Campagne d'Italie en 1859*. c. kiváló tanulmányát közli az 1926-os évfolyam. Gazdag szemle, kritikai és bibliografiai rovat zárja a kötetet.

I. K.

Le Bibliographe moderne. XXIII. évf. 133—135 sz. 1926—27. jan.—jun. Tisztára levéltári cikkeken kívül bibliografiai érdekű Paul BURGUBURU dolgozata, ki e számmal kezdi meg az *Essai d'une Bibliographie métrologique universelle* címen összefoglalt s e tárgykörre vonatkozó nemzetközi bibliografiának közlését, felszólítván minden érdeklődőt, hogy e munkájában támogassa. Vajjon magyar anyagot kap-e valahonnan? Charles SURY *Un bibliographe: Daniel Jordell (1860—1923)* címen e nagyérdemű francia bibliografus élettörténetét vázolja. JORDELL ősei a nantesi edictum visszavonása után Svédországba vándoroltak ki. Ugyancsak svéd földön született Daniel JORDELL is, ki szülőföldjén végzett tanulmányai után 17 éves korában ment Párizsba s belépett a Nilsson-féle könyvkereskedésbe. Elhivatott bibliografus volt, ki szenvedélyes szeretettel csüngött mesterségén. Éjt, nappalt ennek szentelt. Az ő nevéhez fűződik a *Catalogue général de la librairie française* tizenhat hatalmas kötetén kívül a *Répertoire Bibliographique* és a *Catalogue mensuel*. E folyóirat szerkesztője, Henri STEIN, először közli egész terjedelmében a nyomdákra vonatkozó 1667. évi királyi rendelet szövegét: *Pour le perfectionnement de l'imprimerie à Paris* címen. Gondos és körültekintő levéltári és könyvtári krónika, könyvszemle és bibliografia zárja e hármas füzetet.

I. K.

La Biblioſilia. XXVIII. évf. 12. sz. (1927. márc.) Ez évzárófüzetről meg kell említenünk, hogy ebben Auguste RONDEL *Les livres et gravures aux fêtes de Cour et aux Cérémonies publiques* címen folytatja a gyűjteményében lévő s ünnepi fölvonulások és udvari ünnepségekről készített ábrázolások és

illusztrált művek leírását. Felsorolását országok szerint csoportosította. Magyar anyaga természetesen nincs. E dolgozat a XXIX. évf. 1—2. számában nyer befejezést. Enrico FILIPPINI *Un antiquo et ignoto codice del «Quadriregio» tornato recentemente in Italia* címen Federigo FEZZI *Il quadriregio* etc. c. nevezetes munkájának legújabbán előkerült kézírásos példányát úgy külső formájában, mint tartalmilag behatóan ismerteti. Ezt a XV. századi másolatot OLSCHKI nemrégén vásárolta Németországban. E példánynak érdekessége, hogy FEZZIN kívül még más nem foglalkozott vele s így ismertetője rámutathatott amaz eltérésekre, melyek e példányban észlelhetők. A. BOSELLI folytatja az A. RENOUIARD—G. BODONI-levelezés ismertetését öt eredeti (hosszú) levél közlésével. Ugyancsak folytatás a bolognai Egyetemi Könyvtárban lévő MARSIGLI-kéziratok (87—97 sz.) lajstroma is Lodovico FRATI tollából. — A 3—4. számban Valerio MARIANI *Miniature del Rinascimento ad Aquila* c. dolgozatában a Városi Könyvtárban és a Múzeumban lévő antifonálékban s más énekeskönyvekben talált miniatűröket ismerteti s közli hasonmásban. — BOSELLI folytatja levélközlését. A. TIRABASSI pedig a párizsi Nemzeti Könyvtár fond. lat. 1139. sz. kéziratát tárgyaló nagyobb zenetörténeti munkájának felette érdekes bevezetését közli e címen: *Introduction à l'étude de la Parabole des Vierges Sages et des Vierges Folles d'après un Office noté du XIe siècle*. P. Giuseppe BOFFITO *Vallombrosa nelle storia della Meteorologia* c. érdekes tanulmányában Vallombrosa 1637-ből való képét s több régi följegyzést közöl. A könyvtárak életéről szóló jelentések közül magosan kiemelkedik a nápolyi Nemzeti Könyvtár új elhelyezéséről szóló tudósítás. Ezt a könyvtárat Vittorio Emanuele III.-ról nevezték el s a királyi palotában nyert elhelyezést. Megnyitásáról, állagáról szóló tudósítás, az elhelyezés pompáját, kényelmét, a tárlók díszes és nagybecsű tartalmát ábrázoló fényképfelvételek élénk képet nyújtanak az *ottani* gazdagságról. A pompás királyi kertben lévő könyvtári palota 150 helyiséget foglal magában, ezek kerekszám 14.000 m² alapterületet jelentenek, rendelkezésre áll 20.000 méternyi polchossz. Nem lehet csodálni, ha mind e gazdagság leírását Eugenio Rossi így fejezi be: «... un mundo magnifico, che nasce da Roma imperiale, e attraverso i secoli e gli splendori della maggiore monarchia italiana, attinge, bene augurando, l'era della piú grande Italia vittoriosa». — Giuseppe BOFFITO, a léghajózás specialistája a múlt évfolyamban megindított aeronautikai könyvészeti rovatban az e kérdéssel foglalkozó műveket részletesen ismerteti. I. K.

Ephemerides Liturgicae. XLI. évf. (Új sorozat. I.) Róma. 1927. 1. füz. E kizárólag katolikus egyházi kérdésekkel foglalkozó folyóirat legutóbbi számában (67—68 l.) C. MOHLBERG O. S. B. ZALÁN *Menyhértnek a M. Könyvszemle m. évi folyamában: «A Pray-kódex forrásaihoz»* címen megjelent tanulmányával foglalkozik s ennek kapcsán liturgiátörténeti szempontból ismerteti a Pray-kódexet. Egyúttal annak az óhájának is ad kifejezést, hogy állapíttassanak meg a kódexünkben lévő sacramentarium forrásai is, mert a Pray-kódex a római liturgia legrégebb emléke Magyarországon s épen ezért ennek nagy a jelentősége. I. K.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Dr. Lukinich Imre a Magyar Bibliophil Társaság alelnöke. A M. Bibliophil Társaság ez évi október hó 30-án megtartott évi rendes közgyűlésén az év folyamán elhunyt dr. FERENCZI Zoltán helyébe dr. LUKINICH Imre egyetemi ny. r. tanárt, a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárának igazgatóját választotta meg a Társaság alelnökévé.

Új önkéntes gyakornok az Orsz. Széchényi-Könyvtárban. A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója dr. HALÁSZ Gábort 1927 nov. 25-től kezdődőleg a M. Nemz. Múzeumnál önkéntes gyakornoki minőségben alkalmazta és szolgáltatételre az Orsz. Széchényi-Könyvtárhoz osztotta be.

A Kir. Magy. Egyetemi Nyomda jubiláris kiállítása. A negyedfélszáz éves fennállását ünneplő Egyetemi Nyomda a M. Nemzeti Múzeum épületében nagyszabású kiállítást rendezett abból a gazdag és értékes anyagból, amely e nyomda sajtója alól került ki. A kiállítás november 13-án nyílt meg és az év végéig tartott. Rendezésében résztvett az Orsz. Széchényi-Könyvtár több szak-tisztviselője is, minthogy a kiállított anyag jelentékeny részét a mi gyűjteményeink szolgáltatták. Egyedül a Régi Magyar Könyvtár csoportunk 286 kiadvánnyal, 95 magyar- és 191 latinnyelvű könyvvel szerepelt a kiállításon. Az ünnepi alkalomból az Egyetemi Nyomda megíratta és díszműben megjelen-tette a maga háromszázötven éves történetét is. E kiadvány ismertetésére leg-közelebb részletesen visszatérünk.

A Nemzeti Múzeum részvétele a frankfurti zenei kiállításon. Frankfurt a. M. Vásári Hivatala (= Messamt) elhatározta volt, hogy az ő évek óta szokásban lévő gazdasági természetű kiállításainak eredményes sorozatát egy művészeti kiállítással fogja megszakítani. Miután a zenekiállítás fogalmának megjelölésére e szóösszetétel nem alkalmas, de meg a tervet nem is fedi, az 1927. év nyarán a Frankfurteri Vásár csarnokaiban, hangversenytermeiben és parkjában rendezendő kiállítást, hangversenysorozatokat és ünnepélyeket a Vásári Hivatal e névben foglalta össze: A zene a népek életében. Nemzetközi kiállítás.

Úgy a kiállítást, mint a hangversenyek tömegét amerikai méretűvé tették. Miután sikerült a volt ellenséges államok részvételét megszerezni, biztosítva volt a kiállítás nemzetközi jellege és súlya.

Magyarországot is meghívták. Nekünk pedig ily nemzetközi kiállításon részt kellett vennünk. Természetes, hogy hazai szokás szerint, az utolsó napokban határoztuk el erre magunkat. Május 14-én dr. MESZLÉNYI Róbert zene-művészeti főiskolai tanár felkereste a M. N. Múzeum Zenei Osztályát, közölte a meghívás tényét s utalván a megnyitás közeli időpontjára, kijelentette, hogy a Zeneművészeti Főiskola az ezidei genévei Zenei Kiállításon szerepelt anyagával

részt óhajt venni s miután hivatalos elfoglaltsága miatt nincs érkezése ennek az ügynek lebonyolítására, az anyagot átadná a M. N. Múzeumnak: vinné ki saját anyagával a kiállításra. A Múzeum Zenei Osztályának álláspontja — felsőbb-ségi jóváhagyást feltételezve — az volt, hogy a frankfurti kiállításon részt kell vennie, de hogy e nemzetközi vetélkedésben Magyarország méltóképpen jelenhessék meg, szükséges, hogy abban minél több hazai intézet vegyen részt. Ily értelmű előterjesztést tett s tekintve, hogy a frankfurti Vásári Hivatal a magyarországi anyag kiszállításának s felállítási költségeinek fedezését magára vállalta s hogy 100 m²-nyi területű helyiséget díjmentesen bocsátott rendelkezésünkre, dr. HÓMAN Bálint főigazgató sürgős javaslatára dr. gróf KLEBELSBERG Kuno miniszter a kiállításon való részvételre az engedélyt május 20-án megadta. A kiállításon való részvételre, a rendelkezésre álló igen rövid idő dacára, sikerült a következőket megnyerni: M. N. Múzeumi Könyvtár, Történelmi Osztály, Történelmi Képcsarnok, Egyetemi Könyvtár, Zeneművészeti Főiskola, Nemzeti Zenede, Operaház, Filharmoniai Társulat, Ernst Múzeum, Rózsavölgyi és Társa cég. A kiválasztott és lajstromba foglalt anyag május 28-án indított utnak, június 5-én érkezett Frankfurtba, 6-án kicsomagoltatott s így a magyar csoport az elsőik között volt, kik a felállítással elkészültek. Az ünnepélyes megnyitás június 11-én fényes keretek között folyt le.

A magyar csoport célja volt a *városi zene kultúrájának bemutatása*, a külföld már amúgy is feltéve lévén a magyarság fogalmával kapcsolatban örökké s feleslegesen hangsúlyozott villogó ruhadarab, paprika, tilinkó és betyár romantikával.

Emlékeinket egy-egy tárlóban gondolatköröknek megfelelően csoportosítva állítottuk ki. Nevezetesen: Mutatvány a XVI—XVIII-ik század énekes könyveiből, elméleti munkáiból (TINÓDI, MONETARI, NÁRAY, MARÓTHY, PRAY); BEETHOVEN Magyarországon (a pesti Városi Színház első előadásának színlapja 1812, a *Fidelio* első előadásának színlapja 1816, a *König Stephan* és a *Ruinen von Aihen* pesti kiadású szövegkönyve 1812, e művekből egykorú nyomtatott hangjegyek, BEETHOVEN kéziratok); a RÁKÓCZI induló (RÁKÓCZI nóta, SCHOLL-DECRET: *Beliebter Marsch*, BERLIOZ *Rákóczy*-jának eredeti vezérkönyve, ERKEL és LISZT féle kiadások, LISZT kéziratok.); LISZT kéziratok és levelek (*Faust szimfónia* vezérkönyve, *Ave Maria*, *Benedictus*, magyar vonatkozású eredeti levelek); a zeneakadémiai tanárok szerzeményei (MIHALOVICH, HUBAY, VOLKMANN, BUTTYKAY, SIKLÓS, KODÁLY, BARTÓK); a XVIII—XIX ik század mesgyéjéről való nyomtatott és írott hangjegyek; ERKEL Ferenc (eredeti kéziratok); az opera és ballet fejlődése XIX. század második felében (MOSONYI, SÁROSY, LEHÁR, ELBERT, SZENDY, SZABADOS, MADER, RADNAI, WEINER, POLDINI, GOLDMARK, FARKAS, BUTTYKAY); a Filharmoniai Társulat működése (eredeti kéziratok, levelek). Ezekon kívül tárgyi emlékek. A terem közepén a Broadwood and Sons-féle BEETHOVEN zongora állott, amely az egész kiállítás egyik legáhitatosabban szemlélt darabja volt. A bejárattal szemközti dobogón LISZT ereklyék, zongorák, írósztal. A falon LISZT arcképek THAN-tól, LENBACH-tól és KAULBACH-tól. LISZT emlékének a magyarországi kiállítás joggal biztosított uralkodó szerepet. A többi falat LAVOTTA, JOACHIM, RICHTER, ZICHY Géza, a Zeneakadémia igazgatói és tanárainak, a Filharmonia Társulat elnök-karnagyainak képei díszítették.

A rendelkezésre álló terület azonban kicsinek bizonyult s a PETŐFI verseknek s főleg a *Talpra magyarnak* szép tárlója, valamint az újkori zeneszerzőink kéziratának magunkkal vitt sorozata, továbbá a modern nyomtatott hangjegyek csoportja már nem kerülhetett kiállításra.

Az egész kiállításról egy hatalmas VIII, 340 lapos és 49 műmelléklettel ékes 8 r. lajstrom jelent meg dr. Kathi MEYER szerkesztésében, amely összefoglalta az egyes csoportok (országok) vezetőitől bekért catalogue raisonnéjának szövegét. Sajnos a «raisonné» rész — alighanem az egyöntetűség kedvéért — a szerkesztő részéről önhatalmúlag megcsonkított vagy töröltetett, ami — a meg nem említett és meg nem kérdezett szerzők részéről — kisebb-nagyobb méltatlankodással fogadtatt.

Isoz K.

A vatikáni könyvtár új katalógusa. Amikor XIII. LEO pápa 1882-ben a vatikáni levéltárat és kéziratgyűjteményt az egész világ tudósai előtt megnyitotta, ugyanakkor a kutatás megkönnyítésére egy segédkönyvtárat is állított fel. Ez a gyűjtemény azóta részint vásárlás, de különösen ajándékozás folytán rendkívüli mértékben gyarapodott, aminek aztán két következménye mutatkozott. Az egyik, hogy a rendelkezésre álló nyolc hatalmas terem teljesen szűknek bizonyult az új gyarapodás befogadására, amiért a könyvtár vezetősége az újabb gyűjtemények egy részét kénytelen megfelelő hely híján raktárilag kezelni. Ebből pedig természetesen következik, hogy a gyarapodás katalógizálása is mindig huzamosabb késedelmet szenved. Maga katalógus rendszere, a szakkatalógus csoportjainak felállítása pedig, tökéletesen megfelelt egy segédkönyvtár céljainak, de a könyvtár hatalmassá bővült keretei egy új katalógus készítését feltétlenül szükségessé tették.

A jelenleg uralkodó XI. Prus pápa, aki 1914—18 között a könyvtár prefektusa volt, tapasztalásból ismerte meg a könyvtár továbbfejlesztésének ezeket az akadályait. Ezért trónralépte óta állandóan foglalkozik a könyvtár kibővítésének és átszervezésének kérdésével. A helykérdés megoldására először az a terv merült fel, hogy a képtár részére, amelynek jelenlegi elhelyezése a világitási nehézségek miatt úgy sem teljesen megfelelő, új épületszárnyat emelnek a múzeumi bejáratától balra a vatikáni kertnek úgynevezett narancskertje felé, körülbelül azon a területen, ahol a jubileumi évben a missziós kiállítás állott. Ezt a tervet azonban, legalább is egyelőre eljuttették, mert a narancskertben tervezett építkezés a talaj geológiai alakulata miatt rendkívüli költségeket igényelne. Hogy a helykérdést hogyan fogják majd véglegesen megoldani, arról még nincs döntés.

Ezzel szemben már most megkezdődik az újrakatalógizálásnak, hosszadalmas, több évre terjedő munkája. A könyvtár prefektusának, Msgr. Giovanni MERCATINAK idevonatkozó félhivatalos közlése szerint (*L'Osservatore Romano*, 1927 augusztus 18.) a munka több esztendő fog igénybe venni, amely idő alatt lehetséges lesz a helykérdés megoldása is. Az anyagi nehézségek elosztására pedig a CARNEGIE-alapítvány ajánlotta fel a könyvtárnak támogatását. A részletekre vonatkozólag most folynak a tárgyalások az alapítvány vezetősége és a vatikáni könyvtár megbízottai között, ennek részleteiről azonban még nem örtént közlés a nyilvánosság számára. Az átszervezésnél követendő elvek felől

is Msgr. MERCATI nagy általánosságban annyit mondott, hogy az új katalógus készítése természetesen a modern könyvtártudomány eredményeinek teljes felhasználásával fog majd megtörténni.

T. L.

Magyar írók művei a prágai városi könyvtárban. A prágai városi könyvtár most adta ki legújabb katalógusát, amely főleg csak az 1912—1924 évek között megjelent és beszerzett szépirodalmi műveket foglalja magában. (Előbb megjelent műveket csupán az esetben vettek föl, ha azok újra katalogizáltak.) Az új katalógus tehát csak a régieknek kiegészítője és kizárólag gyakorlati célokat szolgál. A gazdag anyagban aránylag elég sűrűn fordulnak elő magyar szerzőknek cseh nyelvre lefordított művei is. A magyar írók betűrendben a következők:

BÁRSONY István: *A királytigris* (1924). CSIKY Gergely: *Baldzs úr leányai* (1918). FARKAS Pál: *Az onyx-karperec* (1924). HELTAI Jenő: *Sir Thomas Dolsey lába* (1921). HERCZEG Ferenc: *A Gyurkovics-lányok* (1897); *Simon Zsuzsa* (1907); *Fent és lent* (1902); *A szép virágáruslány regénye* (2. kiad. 1917). JÓKAI Mór: *Fekete gyémántok* (1912); *Egy magyar nábob* (1913); *Kárpáthy Zoltán* (1913); *Rab Ráby* (1914); *A régi jó táblabírák* (1917); *Szegény gazdagok* (2. kiad. 1923); *Szeretve mind a vérpadig* (1913); *A löcsei fehérasszony* (1913); *Péter Péter*; *Erdély aranykora* (1914); *A névtelen vár* (2. kiad. 1924); *Az élet komédiásai* (1878); *Az új földesúr* (1885); *Az arany titokzatos országában* (Görögtűz; 1915 és 1922); *Az aranyember*. MÉRAY-HORVÁTH Károly: *Amerika cézárja* (1924); MIKSZÁTH Kálmán: *Szent Péter esernyője* (1908); *A tekintetes vármegye* (1886); *Tóti atyafiak* (tótul, 1904); *Szent Péter esernyője* (tótul, 1911); *Novellái* (1917). RÁKOSI Viktor: *Az oroszláncsapdában* (humoreszkek, 1913).

Ezenkívül három kötettel van még képviselve a magyar származású angol írónd: ORCZY Emma báróné. (P. Gy.)

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1927 máj. 1-től 1927 okt. 31-ig.

Budapesten.

- Biró Miklós.* VII., Rózsa-u. 25.
****Bromberger Jakab.** VII., Wesselényi-u. 66.
Budapesti Irodalmi és Nyomdai R.-T. IV., Régi posta-u. 5.
****Csarni József és dr. Rózsa Elemérné.** VI., Próféta-u. 5/7.
****Özv. Durdik Károlyné.** VIII., Mária-u. 6.
Dus Márton. V., Árpád-u. 6.
****Fejér Jenő és Glatter Rezső.** VIII., Rákóczi-út 73.
Glatter Jenő. VIII., Rákóczi-út 73.
****Hedvig Sándor.** VII., Síp-u. 7.
Heinrich József. IV., Veres Pálné-u. 1.
Hirsch Lajos. V., Csanády-u. 3.
Hofherr-Schranitz-Clayton-Shuttleworth magyar gépgyári művek r.-t. VI., Vilmos császár-út 57.
****Kálmán György és Oszmann Elemér.** V., Vadász-u. 32.
Kelemen Jenő és Pál Ferenc. V., Bálvány-utca 16.
****Kellner Gyula Rikárd.** V., Csáky-u. 9.
Kellner Márkus. V., Katona József-u. 31.
****Kertész Lóránd.** V., Mária Valéria-u. 11.
Landesmann és társai közkereseti t. VIII., Népszínház-u. 26.
Nagel István. VI., Király-u. 86.
****Neufeld Dezső.** IV., Régi posta-u. 5.
Neszt Kálmán. IV., Esküteri templombazár.
****Reicher Rezső.** II., Batthyány-u. 61.
Rudas Albert. IX., Ipar-u. 13.
****Schillinger Gyula.** V., Visegrádi-u. 2.
Schillinger Gyula és Plesz Gyula. V., Visegrádi-u. 2.
Strassmann-testvérek. V., Személynök-u. 25.
Varga és Weisz. V., Csáky-u. 18.
****Vig és Gertler.** VII., Szövetség-u. 2/c.
***Vig Sándor.** VII., Szövetség-u. 2/c.

Vidéken.

- Békés.* ****Rechnitz Jenő.**
Békéscsaba. Lichtenstein József.
Dombóvár. Moos Alajos.
Hódmezővásárhely. ****«Tiszavidék»** könyv- és műnyomda. (Cégtulajdonos: Hézsó Sándor)
Högyész. Engel József.
Kiskőrös. «Petőfi» könyvnyomda. (Cégtulajdonos: Takács Pál.)
Komárom. Hacker Dezső.
Makó. Nagy Gy. Ferenc és Buruss János.
Nagykanizsa. ****Zalai Károly.**
Nagykőrös. «Arany János» nyomdávalalat. (Cégtulajdonosok: Nagy Sándor és Elek.)
Pestszentlőrinc. «Viktória» könyvnyomda. (Cégtulajdonosok: Berger Ferenc és Jozsits Gyula.)
Szeghalom. «Kultura» nyomda. (Cégtulajdonos: Tóth Imre.)
Székszárd. Schlesinger Gyula.
Tapolca. «Hungária» könyvnyomda. (Cégtulajdonos: Nagy József.)
Tolna. Rosenbaum Artur.
Újkécske. Luspay Gyula.

A két ******-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *****-gal jelzett nyomdák változásról magánúton értesültünk.

BULLETIN

DE LA

REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1927. I. SEMESTRE.

Dr. Edith Hoffmann : Die in Ungarn illuminierten Handschriften der Széchényi-Bibliothek des Nationalmuseums. (Mit 18 Abbildungen. Ss. 1—43.)

Ungarn war während des ganzen Mittelalters der Schauplatz erschütternder politischer Ereignisse. Der fortwährende Wechsel der Herrscherhäuser brachte auch in das Kunstleben immer neue Anregungen und immer neue Einwirkungen fremder Kunstrichtungen mit sich. Diese fremden Einflüsse machen sich auch in der Entwicklung der Miniaturmalerei deutlich bemerkbar.

Das älteste, in Ungarn geschmückte Buch ist nach unserer heutigen Kenntnis der sogenannte PRAY-Codex (Ung. Sprachdenkmäler No 1), ein *Missale* aus dem Anfang des XIII. Jahrhunderts, welches das älteste ungarische Sprachdenkmal, eine Leichenrede enthält. Die vier Federzeichnungen, welche das Buch schmücken, zeigen den Einfluss von Salzburger Miniaturen des XII. Jahrhunderts, was auch natürlich ist, wenn wir bedenken, in welchem regem Verkehr Ungarn im XII. Jahrhundert mit Regensburg, Salzburg und dem Admonter Kloster war, und dass auch eines der schönsten Salzburger Prachtwerke, die Admonter *Guthkeled-Bibel* (*Gebhards-Bibel*) — wie FEJÉRPATAKY (und nicht BUBERL!) nachgewiesen hat — bis zur Mitte des XIII. Jahrhunderts Besitz des Klosters von Csátár in Ungarn war.

Das XIV. Jahrhundert steht im Zeichen der italienischen Verbindungen. Während dem ganzen Jahrhundert regieren die ANJOUS von Neapel in Ungarn, Dalmatien ist eine ungarische Provinz und zahlreiche ungarische Jünglinge studieren auf italienischen Universitäten, ja, die Universität in Bologna hatte in diesem Jahrhundert sogar sieben ungarische Rektoren.

Die unter italienischem Einfluss entstandenen prachtvollsten Denkmäler der ungarischen Miniaturmalerei befinden sich im Ausland, so die unter neopolitanischem Einfluss entstandene *Bilder-Kronik* in Wien und das bolognesischen Einfluss verratende *Legendarium* im Vatican. Bolognesischen Einfluss zeigt auch ein unbedeutendes *Capitularis liber* der Wiener Nationalbibliothek. Das ungarische Nationalmuseum besitzt im ganzen zwei Codices, deren Miniaturen italienischen Charakter zeigen. Und zwar: ein für ungarischen Gebrauch bestimmtes *Missale* (Cod. lat. 334), entstanden vor 1382 in Dalmatien. Die Hand-

schrift ist künstlerisch zwar unbedeutend, aber von sprachlichem Standpunkt höchst wichtig, weil sie den ältesten, mit lateinischen Buchstaben geschriebenen Text in altkroatischer Sprache enthält. Die andere Handschrift der Bibliothek ist ein jüngst erworbenes *Missale* vom Anfang des XV. Jahrhunderts (Cod. lat. 395), welches im XVIII. Jahrhundert Eigentum des Dominikanerklosters in Kaschau war. Laut Zeugnis des Kalenders und der Sequenzen war sie für ungarischen Gebrauch bestimmt, vielleicht eben für Kaschau, möglicherweise wurde sie sogar dort gefertigt. Jedenfalls zeigen die Miniaturen einen starken Einfluss bolognesischer Miniaturen des XIV. Jahrhunderts und ein nördlicher Einschlag ist nur in einigen unbedeutenden Initialen der Innenblätter zu vermerken.

Anderen Charakter haben die Pressburger (Pozsony) Arbeiten dieser Zeit. Hier ist vor allem ein *Missale* (Cod. lat. 214) aus dem Jahre 1341 zu erwähnen. Die hübschen gotischen figuralen Initialen und feinen Randverzierungen haben einen mehr kalligraphischen Stil, wie sie damals diesseits der Alpen allgemein üblich waren. Wahrscheinlich stammen sie von der Hand des Schreibers. Die gleiche Art zeigt ein anderes *Missale* der Bibliothek (Cod. lat. 94), welches nur wenig jünger sein kann, als das vorerwähnte. Wichtigkeit verleiht der Handschrift — aus der das Canonblatt herausgerissen ist —, dass das Initiale am Anfang des Canons von einer mehr als hundert Jahre jüngeren Hand gefertigt ist, von der wahrscheinlich auch der gekreuzigte Christus des Canonblattes stammte. Dieser Miniator ist am Ende des XV. Jahrhunderts in mehreren Pressburger Handschriften zu erkennen. So vor allem in dem *Missale Strigoniense* der BATTYÁNY-Bibliothek in Karlstadt (Gyulafehérvár), welches im Jahre 1377 von Heinrich STEPHANI, Plebanus von Csukárd (neben Pressburg) geschrieben und illuminiert wurde und um 1480 von dem genannten jüngeren Pressburger Miniator mit reichem Schmuck versehen wurde.

Das Werk des Plebanus von Csukárd bedeutet eine neue Station in der Entwicklung der ungarischen Miniaturmalerei, weil bei ihm westliche Einflüsse zuerst mit voller Entschiedenheit auftreten, namentlich französische. Der französische Einfluss tritt bei uns, sowie in Böhmen, als natürliche Folge der Versetzung des päpstlichen Hofes nach Avignon ein, welchen Hof auch Pressburger Pröbste etc. besuchten.

Italienische Traditionen, der Einfluss von deutschen Arbeiten der romanischen Zeit und von neueren französischen Codices haben zusammengewirkt, um die hübsche *Bibel* (Cod. lat. 78) hervorzubringen, welche der Canonicus Wenzeslaus GANOYS der Pressburger Domkirche vermachte. Die undatierte Handschrift zeigt den Stil des ausgehenden XIV. Jahrhunderts. Dieser Codex ist ein Beleg dafür, was für Handschriften damals in Pressburg vorhanden waren. Auch ein anderes *Missale* (Cod. lat. 215.) vom Ende des XIV. Jahrhunderts zeigt ein Gemisch von deutschem, französischem und italienischem Stil, welche Einflüsse sich interessant mit dem nüchternen Realismus des ungarischen Künstlers vermengen. Wie überall, so kann man es auch in Ungarn wahrnehmen, dass die neuen Stile sich nicht gleich organisch dem vorhandenen, heimischen anschmiegen, sondern dass sie noch eine Zeit lang isoliert und

leicht erkennbar bleiben und erst langsam Wurzel fassen, indem sie sich dem originellen Wesen der heimischen Kunst notgedrungen anpassen, — die einzige Möglichkeit um auch ihrerseits einen tieferen Eindruck ausüben zu können.

Am Ende des XIV. Jahrhunderts ist noch ein neuerer Einfluss zu erkennen: der böhmische. Auch hier waren es teilweise importierte Stücke, welche ihre Wirkung auf die ungarischen Miniaturen ausübten. Den Beweis dafür liefert ein *Missale* des National-Museums (Cod. lat. 93), welches für Böhmen gefertigt worden, aber bald nach seiner Entstehung in ungarischen Besitz gelangte. Die erste Handschrift, in welcher sich dieser Einfluss zeigt, ist ein *Missale* des National-Museums (Cod. lat. 216), geschmückt von der Hand eines Künstlers, der sich Michael de TYRNSTAIN nennt. In einem sehr ähnlich verzierten *Missale* im Besitze des Domkapitels in Pressburg nennt er sich Michael de *Tyrnavia* und wir erfahren auch, dass er Canonicus von Pressburg war und das Buch im Jahre 1403 fertigstellte. Die Pressburger Dokumente wissen von ihm, dass er seit 1381 Canonicus war. Durch die Pressburger Handschrift gewinnt man auch für das *Missale* des National-Museums eine approximative Datierung. Michael von TIRNAU (Nagyszombat) nimmt seine Anregungen aus gleichzeitigen böhmischen Miniaturen, aber entwickelt sie in einer originellen Weise weiter. Starken böhmischen Einschlag fühlen wir auch in einem anderen *Missale* der National-Bibliothek (Cod. lat. 218), welches einige sehr schöne figurale Initialen enthält. Die Miniaturen stammen von einem Künstler, der 1426 ein letztes Gericht in das städtische Protokoll von Kremnitz (Körmöcbánya) [im Stadtarchiv zu Kremnitz] malte. Durch die Feststellung der Identität des Künstlers in beiden Handschriften ist auch annähernd die Entstehungszeit des Budapester *Missales* gegeben. Der Künstler war wahrscheinlich ein Kremnitzer. Diesem Kreis und dieser Zeit entstammt auch ein *Breviarium* in der Wiener Nationalbibliothek (Cod. lat. 4812), welches ebenfalls starken böhmischen Einfluss zeigt.

Der Einfluss der böhmischen Miniaturen ist nicht nur in oberungarischen Arbeiten zu verspüren, sondern er reicht sogar bis in die Gegend der Hauptstadt. Hier haben unzweifelhaft auch die von König WENZEL stammenden Handschriften mit eingewirkt, welche durch König SIGISMUND in die Ofner (Buda) königliche Bibliothek gelangten, so z. B. der prachtvolle Codex des HALY ABERUDIAN, der später der Corvina einverleibt wurde. Das *Rituale* der Waizner (Vác) Goldschmiedezunft, welches im Jahre 1423 JOHANNES, der Illuminator des Waizner Bischofs NICOLAUS III. von Salgó und Ilsva in Waizen schrieb und ausschmückte, ist auch kulturgeschichtlich eines der bedeutendsten Stücke der SZÉCHÉNYI-Bibliothek. JOHANNES war kein unbedeutendes Talent, die böhmischen Einflüsse, die er bekam, verarbeitete er selbständig und mischte die Formen der böhmischen Ornamentik mit eigentümlich hartem, fast wie aus Metall geschmiedetem Schnörkelwerk. Böhmischen Einfluss zeigen auch einige Blätter eines unbedeutenden *Breviarium Strigoniense* in der Wiener National-Bibliothek (Cod. lat. 1829), welches in Gran (Esztergom) ungefähr 1421 entstanden ist.

Schon am Ende des XIV. Jahrhunderts, noch mehr aber nach dem

Regierungsantritt der Luxemburgischen und Habsburgischen Herrscherhäuser macht sich ein neuer Einfluss in der ungarischen Miniaturmalerei geltend, der des benachbarten Österreichs. Österreichischen Einfluss zeigt ein *Missale Strigoniense* in der SZÉCHÉNYI-Bibliothek (Cod. lat. 220), welches am Ende des XIV. Jahrhunderts entstanden, eine gewisse Verwandtschaft mit einer Vorauer Handschrift aufweist. Italienische und böhmische Elemente mit deutschen vereint zeigt die originelle Kreuzigung des LADISLAUS von Miskolc vom Jahre 1394 in einem *Missale* der Erzbischöflichen Bibliothek von Erlau (Eger). In diese Gruppe gehören einige unbedeutende Handschriften der SZÉCHÉNYI-Bibliothek (Cod. lat. 92; cod. lat. 91; cod. lat. 126). Auch ein hübsch gemalter Christus am Kreuz, in dem städtischen Protokoll von Schemnitz (Selmecbánya) am Anfang des XV. Jahrhunderts von Valentin GOBIL gemalt, verrät deutschen Geschmack.

Eine schöne Handschrift des National-Museums ist das *Missale Strigoniense* des Erzbischofs von Gran, Georg von PÁLÓCZY (Cod. lat. 359), aus den Jahren 1423—1439. Die Miniaturen haben einen ausgesprochenen Liebreiz, so im Erzählen, wie in den Figuren selbst. Die Ornamentik hat die breiten flachen Blätter der italienischen und die fleischigen der böhmischen Miniaturen aufgegeben und sich den schlanken gotischen Ranken der österreichischen Arbeiten genähert. Noch stärker tritt der österreichische Einfluss in dem *Breviarium* des Erzbischofs auf, welches sich in der Studienbibliothek in Salzburg befindet. Die letzteren zeigen einen gewissen Einfluss der Miniaturen des MARTINUS OPIFEX. Diesen bedeutenden Künstler, der für KÖNIG SIGISMUND arbeitete, für einen Ungarn anzusehen, finde ich nicht begründet. Auch der sogenannte ALBRECHTSMINIATOR, welcher mit MARTINUS an der Ausschmückung derselben Bücher arbeitete, hatte seinen Nachfolger in einem Ungarn gefunden, welcher 1465 eine *Cosmographie* des PTOLEMAEUS illuminierte, die sich heute in Augsburg befindet.

Unter dem Einfluss deutsch-österreichischer Handschriften ist der hübsche VICTORINUS Corvin-Codex (Cod. lat. 370) der SZÉCHÉNYI-Bibliothek entstanden, welcher früher wahrscheinlich dem Erzbischof von Gran, Johannes von VITÉZ gehörte, der ihn 1462 emendierte. Mit dem unbedeutenden *Regiomontanus* in Krakau repräsentieren diese beiden Bände den gotischen Stil in der Bibliothek des VITÉZ, der im übrigen lauter in Italien verfertigte Handschriften besass.

1481 ist ein *Missale Strigoniense* (Cod. lat. 222) der SZÉCHÉNYI-Bibliothek datiert, welches der Richter und Bürgermeister von Pressburg, Johann POTTENBERGER herstellen liess. Die einfachen Randverzierungen zeigen zweierlei Art. Besonders interessant ist die zweite Hand — die nur an den Innenblättern arbeitete —, weil sie einen unzweideutigen Zusammenhang mit einer Gruppe von Salzburger Handschriften verrät, welche grösstenteils aus einer Reihe Salzburger, Passauer und Brixener *Missalen* besteht. Es befindet sich aber auch ein *Missale* darunter, welches für den Gebrauch eines Benediktinerklosters in Ungarn bestimmt war. Der Zusammenhang Ungarns mit dieser Werkstatt ist also unleugbar und somit ist auch die Übereinstimmung der Randverzierungen des Budapester *Missales* mit den Salzburger Arbeiten kein Zufall. Einen

Zusammenhang mit einer bestimmten Salzburger Werkstatt verrät auch das *Missale* der SZÉCHÉNYI-Bibliothek (Cod. lat. 219), welches Frau Magdalena ROSENTERER, die Mutter des Bürgermeisters Martin ROSENTERER, 1488 für die Domkirche verfertigen liess. Diese Handschrift weist einen Schmuck auf, den wir im Zusammenhang mit dem *Missale* des XIV. Jahrhunderts (Cod. 94) schon erwähnten. Derselbe Illuminator schmückte das *Missale* in Karlstadt, und zwar für den Pressburger Canonicus Johannes von HAN, für den er auch eine selbständig verfertigte Prachthandschrift, ein *Graduale* lieferte (heute in Pressburg). Ausser diesen stammen von ihm noch einige weniger wichtige Stücke. Seine Art ist der des Salzburger Miniaturisten Ulrich SCHREIER sehr verwandt, nur ist sie realistischer, färbiger und weniger minutiös in der Ausarbeitung. Es ist wahrscheinlich, dass der Künstler nicht Ulrich SCHREIER selbst, sondern ein Schüler des Meisters war. Auf starken deutschen Einfluss zeigen auch die zahlreichen Kopien nach deutschen Kupferstichen die in ungarischen Kunstwerken und Miniaturen vorkommen.

In ein neues Stadium der Entwicklung tritt die Miniaturmalerei unter König MATTHIAS. Aus den verschiedenen Richtungen und Arten entsteht unter dem neueren Eindruck der italienischen Miniaturmalerei eine imposant originelle und kräftige Buchkunst, welche man speziell ungarisch nennen darf. Sie ist das Produkt der berühmten Ofner Werkstatt des Königs. Aus dieser Werkstatt besitzt das Museum nur einen einzigen CORVINUS-Codex, die Rhetorik des TRAPEZONTIUS (Cod. lat. 281); keines der schönsten Stücke der Werkstatt, aber charakteristisch. Es muss eine der frühesten Arbeiten sein, weil es mit Codices, welche um 1481 entstanden, viel Verwandtschaft aufweist. Das Werk hat einen lila Samtteinband und reizende Blumenmalereien auf seinem Goldschnitt, eine besondere Schönheit der in Ofen hergestellten Werke.

Ungarischen Renaissancestil zeigt ein einfaches aber hübsches *Breviarium* (Cod. lat. 343) des Canonicus Stephanus von NAGYLAJ, aus dem Jahre 1489, und der prachtvolle Psalter des Bischofs von Erlau, Urbanus von NAGYLUKSE (Cod. lat. 369), aus den Jahren 1489—1492. Die Miniaturen stammen von derselben Hand, die einige Blätter der prunkvollsten Corvinischen Handschrift, des Pariser CASSIANUS malte. Bisher unbekannt war eine grosse Miniatur der Werkstatt, das Bruchstück eines *Antiphonars*. Kein besonderes Meisterwerk, aber sehr dekorativ in den Farben und naiv-lieulich in der Erzählung.

Schon wegen seiner Rotulus-Form interessant ist die *Genealogia imperatorum turcorum*, welche Felix PETANCIUS, der türkische Gesandte WLADISLAUS' II., dem König zum Geschenk machte (Cod. lat. 378). Die Miniaturen stellen türkische Sultane und Würdenträger dar; der letzte Sultan in der Reihe ist BAJAZID II., so dass die Handschrift vor seinem Thronverlust, also vor 1512 entstehen musste. Es ist unzweifelhaft, dass diese, wahrscheinlich in Zengg hergestellte Handschrift als Vorbild diente, als man für den König die reichgeschmückte *Historia Turciae* (in Nürnberg) am Hofe in Ofen illuminierte.

Als letztes Werk erwähne ich das grosse, aus Kaschau stammende *Graduale* des Museums (Cod. lat. 172) aus dem Jahre 1518. Es zeigt teils italienische Renaissanceformen, teils spätgotische, wie sie in Mähren und

Böhmen gebräuchlich waren; die beiden Arten stehen unorganisch nebeneinander, was in Ungarn in dieser Zeit nicht mehr vorkommt, so dass ich die Handschrift nur mit Vorbehalt den ungarischen Arbeiten anreihe. Wenn sie sich im Laufe weiterer Forschungen doch für ungarisch erweisen sollte, so müsste man einen neuerlichen nördlichen Einschlag konstatieren.

Das Material, welches wir heute kennen, ist nur ein bescheidener Rest der reichen Produktion unseres Landes, der grösste Teil ist in Folge von ewigen Kriegen, Veruntreuungen und Verschleppungen zu Grunde gegangen oder liegt noch unerkannt in verschiedenen Bibliotheken. Aber auch das Vorhandene gibt ein annähernd klares Bild der Entwicklung.

Dr. Melchior Zalán: Die Benedictionen des Pray-Kodexes. (Ss. 44—66.)

Die in den ungarländischen, mittelalterlichen, liturgischen Werken befindlichen Benedictionen sind bisher noch nicht gesammelt und bearbeitet worden. Der Verfasser beschäftigt sich mit den Benedictionen des ältesten ungarischen liturgischen Werkes (PRAY-Kodex um das Jahr 1200) und publiziert die selten vorkommenden Texte. Die behandelten Benedictionen sind folgende: 1. Benedictio in periculo partus. 2. Benedictio thalami. 3. Benedictio baculorum et perarum peregrinantium. 4. Aschenweihe am Aschermittwoch (Benedictio cinerium). Es wird auch der exorcismus cineris angegeben, welcher in Zeremonien von deutscher Herkunft vorkommt. 5. Palmenweihe und Umgang, in welchem besonders der dramatische Hergang desselben wichtig ist. 6. Feuerweihe, Weihe der Osterkerze und Wasserweihe am Charsamstag. In dieser Zeremonie steht die Oration «Mundi conditor» in der Reihenfolge als zweite. 7. Weihe von Esswaren am Osterfeste. Benedictio agni, lardi, carnis, volucrum, casei, ovorum communis. 8. Feuer- und Kerzenweihe am 2. Feber (Mariä Lichtmess). Zuerst wurde das Feuer geweiht (Benedictio ignis), dann erst folgte die Kerzenweihe. Die Präfation dieser Zeremonie (Quia per serenissimam ac placidissimam) ist nach FRANZ (*Die kirchlichen Benedictionen des Mittelalters 1488*) selten und wurde von ihm nur viermal aufgefunden. In Ungarn kommt sie ausser dem PRAY-Kodex noch im Németsjvárer *Missale* aus dem XIII. Jahrhundert vor. (*Güssing*. No. 942/229. Fol. 197.) 9. Benedictio uvarum. Am 6. August. 10. Benedictio lapidum fundamentalium ecclesiae. 11. Benedictio coemeterii. Die, am Ende der Handschrift befindlichen Benedictionen beziehen sich auf ein Kloster. 12. Benedictio super mensae fratrem. 13. a) Benedictio super egredientes fratres hebdomadae coquinae post matutinas. b) Benedictio super ingredientes. 14. Benedictionen in monasterio. Die Reihenfolge der Benedictionen ist hier folgende: in sacrario, in cimiterio, in domo infirmorum, in capitulo, in refectorio, in caminata in coquina, in horto, in lardario. Von diesen Benedictionen sind die 1., 3. und 11. von einer späteren Hand eingetragen worden, während die übrigen von der originellen Hand stammen. Da sich ein Teil der Benedictionen auf Mönche beziehen, ist es ausgeschlossen, dass das *Sacramentarium* für weltliche Priester geschaffen wurde. Dazu kommt noch, dass in den Benedictionen für Aschermittwoch und in den Kerzenweihen

Töne der Benediktiner *Consuetudines* erklingen, bei den Leichenzeremonien kommen sogar später auch der Abt und Konvent vor. Der PRAY-Kodex konnte nicht für die Probstei zu Stuhlweissenburg entstanden sein (*Magyar Nyelv* XXI. 221—232), denn 1. wären da die Stellen in Bezug auf das klösterliche Leben unerklärlich, 2. konnten die darin angegebenen kirchlichen Kleider von dem Stuhlweissenburger Probst nicht getragen worden sein, da dieser das Recht der Pontificalien erst im Jahre 1366 erhielt.

Es bleibe nicht verschwiegen, dass in den Zeremonien viele Termini technici vorkommen, die sich auf weltliche Geistlichkeit beziehen. Dies kommt daher, dass der Verfasser des Kodex keine klösterliche *Consuetudo* in dem *Sacramentarium* kopierte, sondern einen für weltliche Geistliche verfassten Ordo, die er dann für Mönche umgearbeitet hat. So sind viele Ausdrücke zurückgeblieben, welche sich auf weltliche Geistliche beziehen. Der Ordo, dessen Bruchteile im PRAY-Kodex zu finden sind, blieb auch weiterhin in Ungarn in Gebrauch, und Teile davon sind noch im 10. *Missale* der Domkapitel-Bibliothek zu Pozsony (um das Jahr 1341) und im 94. *Missale* des National-Museums zu Budapest (XV. Jahrhundert) zu finden. Beide *Missale* wurden in Pozsony gebraucht. Besonders die an vielen Stellen auffallende Übereinstimmung des letzteren mit dem PRAY-Kodex macht es wahrscheinlich, dass unser Kodex schon frühzeitig, spätestens am Anfange des XV. Jahrhunderts nach Pozsony kam.

Die im PRAY-Kodex befindlichen Benedictionen und Orationen verraten die Spuren deutschen Einflusses und beweisen, dass sie in ihrer jetzigen Gestalt nicht über den Anfang des XII. Jahrhunderts zurückgehen können.

Joseph Ernyey: Beitrag zur Provenienz und eigentlichen Bestimmung des Pray-Kodexes. (Ss. 67—83.)

Es handelt sich hier um eine kritische Behandlung der im *Magyar Könyvszemle* Bd XXXIII, Nr. 3—4 publizierten Arbeit M. ZALÁN's: *Zur Quelle des Pray-Kodexes* und zugleich einer Rezension des im *Magyar Nyelv*, Bd XXXI, Nr. 9—10 erschienenen Artikels: *Wo hat man die Leichenrede geschrieben?* von J. KARÁCSONYI. Die gewöhnlich PRAY-Kodex genannte Handschrift, ein *Sacramentarium*, bildet das Eigentum des Ungarischen Nationalmuseums und enthält auch das älteste ungarische Sprachdenkmal: die Leichenrede (*Sermo Supra sepulchrum*). KARÁCSONYI stellt, mit älteren Ansichten polemisierend, fest, dass dieses Manuscript eigentlich nicht für Benediktiner geschrieben wurde und bestätigt diese Rektifikation mit neueren Argumenten. Weniger kann ERNVEY der Theorie KARÁCSONYI's beistimmen, wonach die Handschrift für den Probst von Székesfehérvár angefertigt worden wäre und die sich häufig wiederholenden pontifikalischen Funktionen auf einen, gelegentlich dahin berufenen Bischof beziehen. Der Pontifex, der von einem Archidiaconus begleitet erscheint, konnte nur ein Diözesanbischof sein, und zwar, wie weiter unten ersichtlich, der Bischof von Veszprém. Ein anderer Bischof war es, der den Grundstein der Kirche weihte.

Die Praeparatio ad missam fängt wohl mit einem Presbyter an, geht

jedoch bald zu den pontif. Paramenten über, die nicht dem XII. Jahrhundert angehören und eher dem VII—X. Jahrhundert entsprechen.

Die archaischen Gebete: *ad pectinem, cidram, balteum* usw. sind zu dieser Zeit schon überall obsolet. Der Text für das an das Cingulum gehängte *Balteus-«accinge gladium»* usw. findet sich z. B. in den römischen Kaiser-salbungen und Rittersegnungen und ist ein Beweis dafür, dass der Bischof einst tatsächlich mit dem Schwerte umgürtet zum Altare trat, wie auch italienische Kroniken über ungarische Priester klagen. Ebenso veraltet und von den Mönchsritualien abweichend ist unsere *Benedictio thalami*. Trotzdem fehlt hier das *modus introducendi ad lectum*.

Weiters nimmt KARÁCSONYI an, die Handschrift sei durch Zufall in das französische Convent von Somogyvár geraten, da sich orthographische Abweichungen als: *Haustria* statt *Austria*, *Bronz* anstatt *Boronz* usw. als Gallicismen verraten. Betreffs dieses französischen Einflusses ist Rezensent der Meinung, dass der Auctor, der ebenso leicht (*h*)ortus *absincium*, *leuestico*, *vena* (*h*)epatica usw. schrieb, dem Gallicismus doch ferne stehen muss.

Eines der Argumente KARÁCSONYI's, der Hymnus an den Heiligen Aegidius — *«psallat tam plebs, quam clerus humilis»* — ist nach Ansicht des Rezensenten der beste Beweis, dass hier von Mönchstum nicht die Rede sein kann, nachdem unsere Klosterkirchen ohne *jus parochiae* waren, plebs zu denselben nicht gehörte. *Clerus humilis* kann nur ein Weltpriester oder eine Priesterschaft sein, Mönche jedoch nie.

In der Rezension über den Aufsatz von M. ZALÁN verweilt Rezensent nur bei dem angeblich von Venerabilis BEDA verfassten Kalender und hygienischen Regeln. Diese Schriften, obwohl von MABILLON, OUDINOT, MIGNE als unwürdige Falsificate verworfen, mögen hier als Muster gelten und der Heilige wird, obwohl er sich nicht mit Medizin befasste, dennoch zum Retter der klassischen Naturwissenschaft promoviert. Dieser Kalender, ein Machwerk aus der Mitte des XII. Jahrhunderts, konnte dem unsrigen nicht als Vorbild dienen. Derselbe stammt wahrscheinlich aus Deutschland, aus einer Gegend, in welcher der Weinbau und der Kult des Heiligen URBAN blühte. Übrigens nahm selbst der argwöhnische MIGNE in seine BEDA-Sammlung solche Kalenderverse auf, die von dem Schüler MELANCHTON's, Joachim CAMERARIUS herrühren.

Eine eingehendere Besprechung der Diät und Kalenderverse behält sich Rezensent für ein ärztliches Fachorgan vor.

Dr. Emil Jakubovich: Stammt der Codex des anonymen Notars König Béla's aus der Ambraser Sammlung? (Mit 1 Abbildung. Ss. 84—99.)

Das Werk des Magisters P. (ANONYMUS) des Notars König BÉLA' II. *Gesta Hungarorum*, die ausführlichste und eine der ältesten Schilderungen des Ursprunges, der Wanderungen und der Landnahme der Ungarn ist uns in einer einzigen Kopie aus dem XIII. Jahrhundert in dem lateinischen Pergament-codex Nro. 514 der ehemaligen Wiener k. u. k. Hofbibliothek, jetzigen Nationalbibliothek erhalten.

Über diesen Codex schrieb die ausführlichste Studie der 1787 verstorbene

Daniel CORNIDES, dessen Werk aber J. Christian ENGEL erst nach seinem Tode, im Jahre 1802 unter dem Titel *Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii* zu Ofen herausgab. CORNIDES sagt in seinem Werke von dem Codex, er stamme aus der Bibliothek der von Erzherzog FERDINAND von Tirol gegründeten reichhaltigen Ambraser Sammlung, von wo ihn nach dem Aussterben der Tiroler Linie des Hauses HABSBURG auf Befehl des Kaisers und Königs LEOPOLD I. Peter LAMBECIUS (LAMBECK), der damalige Direktor der Wiener Hofbibliothek im Jahre 1665 nebst vielen anderen Manuskripten geholt habe. CORNIDES stützt seine Behauptung über die Herkunft des Codex darauf, dass derselbe in den 70-er oder 80-er Jahren des XVIII. Jahrhunderts, als er den Codex in der Hofbibliothek einer eingehenden Untersuchung unterzog, mit Kaspar PANSAs *Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum* betitelter Reisebeschreibung aus dem Jahre 1610, welches Manuskript laut einer alten Signatur «MS. Ambras 319» wirklich der Ambraser Sammlung entstammte, in einen Band gebunden war. Diese Behauptung des CORNIDES übernahm auch Ladislaus Stefan ENDLICHER in die Vorrede seiner ANONYMUS-Ausgabe vom Jahre 1827 und seitdem ist die Ambraser Herkunft des Codex infolge der reichen ungarischen ANONYMUSliteratur ins allgemeine Bewusstsein übergegangen, umsomehr, da im Laufe des XIX. Jahrhunderts mit Berufung auf CORNIDES in der Codex selbst die Bemerkung eingefügt wurde: «*Lambecius attulit ex arce Ambras, ubi iunctus erat hic codex codici Itinerium Casp. Pansae sub uno No. 319. cf. Cornidessii Vindicias.*» So verkündet die Ambraser Herkunft des Codex — unter anderen — auch der gewaltige Corpus der von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 1900 herausgegebenen *Quellen der Ungarischen Landnahme*. Trotz alledem entstammt der Codex nicht der Ambraser Sammlung, ja, er kann nicht daher stammen.

Nach der neueren Literatur des ANONYMUS-Frage hat die von LAMBECIUS 1665 von Ambras nach Wien gelieferten Codexe Sebastian TENGNAGEL, der einstige Direktor der Hofbibliothek mit Aufschriften versehen, foliiert, die Kapitel numeriert und in den Katalog des Bestandes der Hofbibliothek eingefügt.

Auf die Recto-Seite des ersten Blattes ist ein weisser Zettel geklebt und darauf ist in auf den Anfang des XVII. Jahrhunderts hinweisender Schrift folgende Titelschrift zu lesen: *No. 119. Historia Hungarica de VII primis Ducibus Hungariae, Auctore Belae Regis Notario.*

Soviele frühere Schriften über den Codex berichtet haben, alle bekennen übereinstimmend, diese Titelschrift sei Sebastian TENGNAGEL's eigene Handschrift. Wenn wir nun die auch in Facsimile mitgeteilte charakteristische, an die Schrift italienischer Humanisten erinnernde, stehende Schreibweise der Titelschrift mit der Schrift der von TENGNAGEL's Hand stammenden Kataloge, Indexe und anderer Schriften der gewesenen Hofbibliothek vergleichen, können wir sofort konstatieren, dass diese alten Gelehrten vollkommen recht darin haben, dass diese Titelschrift zweifellos und unstreitig von Sebastian TENGNAGEL herrührt, dass es wirklich seine eigene Handschrift ist. Seine Handschrift ist ausserdem die Numerierung der Blätter und Kapitel des Codex.

TENGNAGEL war jedoch seit 1601 angestellt an der kaiserlichen Bibliothek,

dann von 1608—1636 Direktor, hat die erwähnten Kataloge und Indexe von 1612—1625 geschrieben und ist 1636 am 4. April gestorben.

Auch damit haben die früher über den Codex berichtenden Schriftsteller recht, dass das Ambraser Manuskriptenmaterial der berühmte Direktor der Hofbibliothek, Peter LAMBECIUS auf Befehl Kaiser LEOPOLD' I. im Jahre 1665 nach Wien eingeliefert hat.

Das Ambraser Manuskriptenmaterial ist somit fast 30 Jahre nach TENGAGELS Tod in die Hofbibliothek gekommen.

Schon die Feststellung dieses Umstandes ist entscheidend dafür, dass der ANONYMUS-Codex nicht aus dem Ambraser Material stammen kann.

Ein erst 1665 in die Hofbibliothek gelangter Codex könnte nicht die eigenhändige Katalognummer, Titelschrift und Follierung des fast 30 Jahre früher verstorbenen Direktors derselben Bibliothek zeigen. Der Codex musste schon vor TENGAGEL'S Tod, also vor dem Jahre 1636 zum Material der Hofbibliothek gehören.

Diese unsere Behauptung wird unwiderleglich bekräftigt, der falsche Glaube CORNIDES', ENDLICHER'S und der ihnen durch 125 Jahre ohne Bedenken blind folgenden wissenschaftlichen Literatur betreffs der Ambraser Herkunft des Codex wird endgültig abgetan durch die Tatsache, dass der TENGAGEL'S einige (also vor 1636 entstandene) Handschrift aufweisende und mit den Worten «Incipit prologus in Gesta Hungarorum» beginnende Codex unter dem Titel *De Gestis Hungarorum* in den von Matthaeus MAUCHTER im Jahre 1652 verfertigten Manuskriptenkatalog eingeführt ist, auf Seite 173b des I. Bandes, in die auf der vorangehenden (172.) Seite beginnende *Historici Prophani Latini Manuscripti* betitelte Klasse.

In das amtliche, gedruckte Manuskriptenverzeichnis der gewesenen Hof-, jetzigen Nationalbibliothek, in die *Tabulae Codicum Manuscriptorum* (I. B. S. 87. Nro. 514) ist unser Codex auch heute unter demselben Titel aufgenommen: ANONYMUS BELAE REGIS NOTARIUS, *De gestis Hungarorum liber*.

Das Ambraser Material gelangte erst 13 Jahre nach Verfertigung des MAUCHTER'schen Katalogs in die Wiener Hofbibliothek. Der im Jahre 1652 im Bestande der Wiener Hofbibliothek katalogisierte ANONYMUS-Codex kann also unter keinen Umständen im Jahre 1665 aus Ambras dahin gelangt sein.

Es ist somit nur natürlich, dass die früheste gedruckte Literatur des Codex (P. LAMBECIUS 1666; Daniel NESSEL 1692; David CZVITTINGER 1711) von dessen Ambraser Herkunft noch nichts wissen.

Auch Matthias BÉL weiss noch nichts davon, der den Codex 1744 studiert und ihn in der gedruckten Literatur in seiner vor Joan. Georg. SCHWANDTNER'S *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini* betiteltes Werk, Folio-Ausgabe vom Jahre 1746, Band I. gehefteten Praefatio zuerst eingehend beschrieben hat. In diesem Werke ist nämlich der Text der *Gesta* des ANONYMUS zum erstenmal herausgegeben. Auch das erwähnt diese eingehende Beschreibung nicht, dass der Codex derzeit mit Caspar PANSA'S 1610 erwähntem *Iter* in eins gebunden

sei, ja BÉL nennt sogar die damalige, selbständige Katalognummer (inter Latinos). Dieselbe Katalognummer in der Schreibweise des XVIII. Jahrhunderts findet sich am Fusse der Recto-Seite des ersten Blattes des Codex: H. pr. (= *Historia prophana*) DCLXXI.

Unter dieser Signatur finden wir den Codex zuerst in einem um 1718 von dem Direktor der Bibliothek Joan. Bened. GENTILOTTI (1707—1723) geschriebenen Katalog der Manuskripte der Hofbibliothek (Katalog I. B. 13 S. 98^b). Auf dem vorhergehenden Blatt ist unter besonderer Signatur H. pr. DCLXX PANSÁ's «*Iter*» aufgenommen.

Dementsprechend finden wir am Fusse des Titelblattes dieser Reisebeschreibung ebenfalls die Signatur mit der Schrift des XVIII. Jahrhunderts. In der Einteilung GENTILOTTI's kamen also die damals noch selbständigen, nicht in einen Band gebundenen, besonders signierten zwei Manuskripte nicht bloss im Katalog, sondern auch auf dem Bücherbrett nebeneinander als Nr. 670 und 671 der lateinischen Abteilung Hist. proph.

Zum Ausgangspunkt der irrigen Annahme der Ambraser Herkunft des Manuskriptes und zur endgültigen Lösung der Frage führt uns Heinrich MILLAUERS, den GENTILOTTI noch 1716 als Schreiber neben sich nahm, zu GENTILOTTI's grossem Katalog um etwa 1750 verfertigter Index. Der II. Band desselben enthält die alphabetische Herzählung der «*Codices hist. prophanae*». Auf der 3^b Seite finden wir die *Gesta* des ANONYMUS in folgender Weise verzeichnet: *Bellae Hungarica Historia* (Signatur) 671.

Über diese Eintragung schrieb Adam KOLLÁR, seit 1748 Beamter der Hofbibliothek, seit 1773 Direktor († 1783) folgende Ergänzung: «*BELAE (Regis Hung.) tempore ab anonymo eius Regis Notario Scripta Chronica (adligata).*»

Das von KOLLÁR beigefügte Wort «*adligata*» sagt uns deutlich, dass er den bis dahin immer selbständig, besonders signiert vorkommenden (H. pr. 671) ANONYMUS-Codex zusammenbinden, adligieren liess mit einem anderen Manuskript, und zwar, wie es CORNIDES gegen 1780 bezeugt, mit dem durch GENTILOTTI's Einteilung nicht bloss im Katalog, sondern auch auf dem Bücherbrett unmittelbar daneben, respektive davor gerateten, sub H. pr. 670 signierten *Iter Pansa's*. Adam KOLLÁR also liess entweder wegen Mangel an finanziellen Mitteln oder aus Sparsamkeit die zweinebeneinander stehenden, gleich grossen und vielleicht ungebundenen, oder im Einband beschädigten Manuskripte nach Ordnung ihrer Signatur (H. p. 670—671) in einen Band binden, soweit sich dies ohne genauere Daten berechnen lässt, etwa zwischen 1750—1780.

KOLLÁR's Sparsamkeit rächte sich an dem von ihm so hochgeschätzten und in seinen *Supplementen* (1766) zu LAMBECIUS' Commentaren eingehend gewürdigten ANONYMUS-Codex. Vielleicht waren kaum 1—2 Jahrzehnte nach dem Einbände verstrichen, als CORNIDES — wie erwähnt — bloss auf Grund der alten Signatur der Ambraser Numerierungsschrift zu der falschen Folgerung kam, auch der ANONYMUS-Codex stamme aus der Ambraser Sammlung. ENDLICHER wiederholt den Irrtum 1827 nur gestützt auf die Autorität des CORNIDES.

Später, in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts wurden die zwei Manuskripte wieder getrennt und einzeln gebunden.

Mit alledem glauben wir vollkommen erwiesen zu haben, dass der ANONYMUS-Codex nicht aus der Ambraser Sammlung kam und damit die im Titel unserer Abhandlung aufgeworfene Frage beantwortet zu haben. Mit der Konstatierung dieses negativen Resultates haben wir die Frage der Herkunft dieses vom ungarischen Standpunkte so unendlich wertvollen Quellenwerkes — hoffentlich nur vorläufig — noch geheimnisvoller gestaltet. Nachdem nun die jahrhundertalten, die Lösung der Frage behindernden Irrtümer aus dem Wege geräumt sind, gilt es, die Forschung in entsprechender Richtung fortzusetzen. Als fester Ausgangspunkt bietet sich uns die unbestreitbare Tatsache, dass der Codex schon vor dem Jahre 1636 im Besitz der kaiserlichen Bibliothek war. Von wo er dahin gelangte? — das wissen wir nicht. Die zahlreichen noch nicht durchgesehenen Kataloge, Indexe und Akten der Wiener Hofbibliothek aus dem XVI—XVII. Jahrhundert können uns auch darüber noch Aufklärung bieten.

Schliesslich können wir nicht die Gelegenheit versäumen, dem gelehrten Leiter der Manuskripten-Abteilung, Herrn Ottokar SMITAL für die gütige Unterstützung unserer Forschungen unseren innigsten Dank auszusprechen.

Dr. Edith Hoffmann: Ein unerkanntes Stück der Bibliotheca Corvina. (Mit 2 Abbildungen. Ss. 100—102.)

Die Bibliothèque Nationale in Paris besitzt ein fünfbandiges auf Pergament gedrucktes Exemplar der Schriften des ARISTOTELES, erschienen im Jahre 1483—1484 in Venedig bei A. TORRESANUS und B. de BLAVIS. (H. 1660. Velin 174—178. Réserve.)

Die prunkvoll illuminierten Titelblätter tragen das Wappen des Königs WLADISLAUS II. und seine Anfangsbuchstaben W. R. In der Bibliothek ist das Werk als ein für WLADISLAUS in Italien illuminiertes bekannt. Wenn man aber die Malereien pünktlich durchsucht, so findet man in den Zierleisten überall den (zum Teil licht übermalten) Raben des MATTHIAS mit dem Ring im Schnabel und unter den Buchstaben des WLADISLAUS werden die leicht übermalten Buchstaben M. R. des MATTHIAS sichtbar. Der Schmuck der Bände ist zweifellos für MATTHIAS begonnen und zum grössten Teil auch fertiggestellt worden; nur der letzte Band wurde auf Bestellung WLADISLAUS' beendet, und das Herzschild der Wappen sämtlicher Bände mit seinem Adler übermalt usw. Die Miniaturen gehören zu den schönsten Produkten der ungarischen Miniaturmalerei und wurden in der Ofner Werkstatt in einer, dem Pariser CASSIANUS sehr verwandten Art hergestellt. Wichtig ist das neuaufgefundene CORVINUS-Buch auch deswegen, weil es der erste, uns bekannte ARISTOTELES der Bibliothek ist und weil wir aus der Corvina bisher im ganzen nur drei Druckwerke kannten, zwei gänzlich unbedeutende und ein angeblich schön illuminiertes, aber heute verschollenes Werk. Dies ist das erste prächtig ausgestattete, bekannte Druckwerk der Bibliothek des Königs MATTHIAS.

Dr. Albert Gárdonyi : Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest. III. (Ss. 103—115.)

Als dritte Fortsetzung einer über die Buchhändler der Stadt Pest verfassten grösseren Studie wird hiemit die Geschichte der Buchhandlung des Wiener Hofbuchdruckers Johann Thomas TRATTNER behandelt. Johann Thomas TRATTNER erhielt im Jahre 1783 die Erlaubnis, in Pest eine Buchdruckerei und Buchhandlung zu errichten, hatte aber mit seinen Unternehmungen kein Glück und veräusserte schon im Jahre 1789 beide Geschäfte. Er liess nämlich den Geschäftsgang von Angestellten leiten und geriet dadurch in verschiedene Prozesse mit seinen Angestellten. Dadurch verstimmt, überliess er erst die Buchdruckerei seinem gleichnamigen Pester Verwandten, bald darauf auch die Buchhandlung seinem Geschäftsführer Michael PAUER. PAUER konnte sich nur 10 Jahre lang halten, im Jahre 1799 wurde sein Büchervorrat bereits versteigert. Der Käufer war ein Buchbindermeister, Stephan KISS, der niemals das Buchhandlungsrecht erhielt, obgleich er sich gut auf das Geschäft verstand und auch als Verleger tätig war. Stephan Kiss starb im Jahre 1805, seine Witwe und sein gleichnamiger Sohn teilten das Geschäft unter sich, keins von ihnen hatte aber Glück und im Jahre 1822 war das Privilegium des Buchhandels vollständig erloscht.

Dr. Émile Haraszti : Les monuments de la musique hongroise (Pp. 116—139.)

Tandisque toutes les nations, qui contribuaient au développement de l'art musical ont déjà publié les monuments de leur musique : ceux de la musique hongroise sont encore inédits. C'est en vain qu'on attendait depuis plus d'un demi siècle la réalisation si importante du beau projet de nos grands imusicologues d'autrefois : MÁTRAY, BARTALUS, PONORI THEWREWK qui ont eu l'idée de publier les monuments musicaux dans une édition critique. N'ayant pas ainsi une base solide, la musicologie hongroise ne fut pas capable de résoudre les problèmes de l'ancienne musique Hongroise. Pour sauver la matière musicale manuscrite et imprimée des diverses époques et dispersée dans la Hongrie et pour commencer les travaux fondémantaux musicologique : il faut publier les sources musicales.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Joseph Huszti : Supplément à l'histoire de l'épithalame Corvinien de Gianfrancesco Marliani. (Pp. 140—142.)

L'auteur donne une édition nouvelle d'un des documents publiés par Enrico CARUSI (*Dispacci e lettere di Giacomo Gherardi nunzio pontificio a Firenze e a Milano*. Studi e Testi XXI.) commentant ce document qui se trouve aux Archives de la Vaticane et qui se rapporte au mariage de Jean CORVIN avec Blanche SFORZA.

Dr. Stephan Harsányi: Daten zur Bibliographie der Werke des Matthias Nyéki Vörös. (Ss. 142—146.)

Ferd. Claudius KÖMIVES hat in seinem im Jahre 1918 erschienenen Werke *Leben und Werke des Matthias Nyéki Vörös*, von dessen Werke *Tintinnabulum* bloss 8 Ausgaben gekannt und hergezählt. HARSÁNYI weist nach, dass die Liste des KÖMIVES sehr unvollständig ist und gibt an, dass er ausser den von KÖMIVES erwähnten 8 Ausgaben noch von 13 (3 hievon sind in der Hochschul-Bibliothek zu Sárospatak vorhanden), also im ganzen von 21 Ausgaben Kenntnis habe, die er einzeln aufzählt.

Dr. Étienne de Miskolczy: Les manuscrits qui ont des rapports hongrois dans la Bibliothèque Nationale de Naples. (Pp. 146—154.)

Parmi les manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Naples, il y en a dont le thème est hongrois, en partie ou en son entier. On a déjà rendu compte d'une partie de ceux-ci et une partie a paru. Par rapport à SAINTE MARGUERITE, deux ouvrages s'y trouvent dont l'un «*Specchio delle anime semplici est attribué à la Sainte*». C'est bien probable qu'il a été traduit en italien pour la cour de Naples et les traducteur a transformé l'ouvrage.

Les ouvrages qui se rapportent à Saint JEAN DE CAPISTRANO sont publiés ou connus.

Dans le manuscrit signé «Ms. XV. B. 40.» le légat napolitain à Vienne raconte de petites circonstances intéressantes des derniers jours de MARIE-THÉRÈSE. Dans le même volume se trouvent les lettres du nonce à Vienne au secrétaire d'état du saint-siège, dans lesquelles il donne des détails pour les premières années du règne de François, roi de Hongrie.

En plus des petites choses, il y a là un exposé intéressant des comitats de la Hongrie de 1772.

Benedikt Szabolcsi: Die musiktheoretische Schrift Georg Maróthi's. (Ss. 154—160.)

In der SZÉCHÉNYI-Bibliothek des Budapester National-Museums wird unter Signatur *Lit. 730 l.* ein ungarisches Gesangbüchlein aufbewahrt, welches 1740 zu Debrecen herausgegeben wurde und nebst den französischen Psalm-melodien (die in Ungarn seit dem frühen 17. Jh. mit den ungarischen Psalm-übertragungen Albert MOLNÁR's von Szencz verbreitet sind) ein kurzes musik-theoretisches Kompendium über das «notengemässe Psalmsingen» enthält. Es ist die erste Fassung von der seit 1756 erweitert erscheinenden musiktheoretischen Unterweisung des Debrecziner Professors, bedeutenden Pädagogen und Mathematikers Georg MARÓTHI (1715—44) und somit die älteste bisher bekannte musiktheoretische Schrift ungarischer Sprache. Das Werk wurde bisher nicht in die Reihe MARÓTHI'scher Publikationen aufgenommen, da seine Vorrede nur mit dem Monogramm des Herausgebers unterzeichnet ist; diese Vorrede enthält übrigens einige wertvolle Aufschlüsse über die Quellen der

MARÓTHI'schen Psalmenausgabe (es sind die Züricher Psalter von J. 1707 und 1715) und über die ungarische Praxis des Psalmsingens im 18. Jh.

MARÓTHI studierte in seiner Jugend mehrere Jahre an reformierten Hochschulen der Schweiz (Basel, Zürich, Bern) und führte nach seiner Heimkehr, offenbar vom Beispiel der schweizerischen Akademien angeregt, den mehrstimmigen Psalmgesang an der Debrecziner ref. Hochschule ein. Den somit notwendig gewordenen mehrstimmigen ungarischen Psalter besorgte er selbst; die erste vierstimmige Ausgabe erscheint zu Debr. 1743. Dieser Ausgabe wird eine zweite theoretische Abhandlung MARÓTHI's über das mehrstimmige Singen beigegeben. 1756 (zur 2. Ausgabe des vierstimmigen Psalters) erscheinen beide theor. Schriften: die über das «notengemässe Psalmsingen» v. J. 1740 (etwas erweitert: 18 Paragraphen anstatt 15) und die Schrift v. J. 1743 (über den «harmonischen» Gesang). Die beiden Kompendien werden auch in die stets zunehmenden späteren Ausgaben (1764, 1774) aufgenommen. Die wichtigste Erweiterung erfährt die Ausg. v. J. 1774. Dieser schliesst sich nämlich ein Anhang von 100 Melodien an, es ist — nach dem Gesangbuch von Kolozsvár 1751 (1761) — die erste gedruckte Sammlung alter ungarisch-protestantischer Kirchenliedmelodien.

B. Krompecher: Neuere Bruchstücke einer unbekanntten Auflage der Vizolyer Bibel um d. J. 1600. (Ss. 160—161.)

Aus einem Buchdeckel, dessen Herkunft unbestimmbar ist, sind neuere Fragmente der in Vizoly um 1600 gedruckten *Bibel KÁROLYI's* zum Vorschein gekommen. Ihr unbeschnittener Rand beweist, dass die Drucklegung unterbrochen worden und die geplante zweite Auflage aller Wahrscheinlichkeit nach nicht erschienen ist. Der stark verstückelte Text gehört in das I. und II. Buch Moses; die Bruchstücke sind im Besitze des Ung. National-Museums.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE.

(Pp. 162—168.)

Dr. Jolán de Pukánszky-Kádár. Bibliothèque hongroise.

Contributions au III. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

Dr. Éméric Lukinich: La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1926. (Pp. 169—182.)

L'usage de la bibliothèque: a) Communications sur place: 1. dans le département des imprimés; nombre des lecteurs: 11.950, volumes communiqués: 26.318; 2. dans le département des journaux; nombre des lecteurs: 3490, volumes communiqués: 6662; 3. dans le département des manuscrits;

nombre des lecteurs : 505, pièces communiquées : 2100, et 16 caisse ; 4. dans le département des archives ; nombre des lecteurs : 58, pièces communiquées : 8641. — b) Prêts : 1. dans le départements des imprimés ; nombre des emprunteurs : 5549, volumes prêtés : 9339 ; 2. dans le département des journaux ; nombre des emprunteurs : 103, volumes prêtés : 313 ; 3. dans le département des manuscrits ; nombre des emprunteurs ; pièces prêtées : 28.

Nombre des volumes reliés pour le départements des imprimées : 1139 et pour le département des journaux 25 ; reliés provisoirement : 1431 volumes.

Accroissement : 1. Département des imprimés dépôt legal : 17.410, dons : 2151, acquisitions : 806, transférés d'un autre département : 91, échanges : 3, en somme : 20.462 pièces. — 2. Département des journaux ; dépôt legal : 35.329 numéros, dons : 77 numéros et 524 volumes, acquisitions : 3 numéros et 12 volumes, transférés d'un autre département 4, en somme : 35.409 numéros et 540 volumes. — 3. Départements des manuscrits ; dans 321 pièces, acquisitions : 640 pièces, transférés d'un autre département : 50, pièces en somme : 991 pièces. — 4. Département des archives ; dons : 773 pièces, acquisitions 1491 pièces et 70 fascicules : copies 4, transférés d'un autre département : 556 pièces et 862 dépôts, en somme 3686 pièces et 70 fascicules.

LITTÉRATURE.

(Pp. 183—197.)

Gerstinger, Hans : *Johannes Sambucus als Handschriftensammler* (Festschrift der Nationalbibliothek in Wien. Hg. zur Feier des 200-jährigen Bestehens des Gebäudes. Wien, 1926.). Tirage à part, 4°, 251—400.

Ouvrage important lequel d'après des documents originaux de la Bibliothèque Nationale de Vienne fait connaître la genèse et le développement de la bibl. manuscrite du célèbre humaniste et bibliophile hongrois du XVIe siècle. Malgré quelques erreurs apparents l'ouvrage servira désormais comme base indispensable pour les recherches sur l'humanisme hongrois de cette époque.

(DR. JOSEPH HUSZTI)

Gragger, Robert : *Altungarische Erzählungen*. Berlin, 1926. Walter de Gruyter.

Eine wertvolle Zusammenstellung der poetischen Episoden aus den ungarischen Historien des Mittelalters, in schöner deutscher Übersetzung, mit einer leider nicht ganz vollendeten literargeschichtlichen und kritischen Einleitung, und wertvollen Noten.

(DR. EMMA BARTONIEK.)

Československé knihovnictví (Bibliologie Tchécoslovaque), in — 8°, p. I—X. 1—612 et pages non numérotées, avec 154 gravures et planches. Prague, 1925.

Sous ce titre un ouvrage excellent bibliologique vient de paraître à Prague sous la direction de Zdeněk V. TOBOLKA avec collaboration de nombreux

spécialistes, qui contient les résultats les plus récents de la bibliologie. En dehors de l'histoire du livre et de la bibliologie tcheques, un chapitre considérable est consacré à la bibliophilie dont l'auteur est Jarmil KRECAR. Au chapitre VII, la description de la Bibliothèque SZÉCHÉNYI à Budapest, laisse beaucoup à désirer et les autres n'y sont même pas mentionnées, malgré que c'est la *Bibliothèque de l'Université* de Budapest qui garde l'une des collections les plus riches de la littérature biblique tcheque de la Hongrie supérieure, dite littérature jésuite, des XVIIe—XVIIIe siècles. Il aurait fallu mettre en relief que la Bibliothèque SZÉCHÉNYI est la source la plus complète des «Slavica» de la Hongrie y compris le journalisme. Il y a trois ouvrages, manquant à la bibliographie, qui seraient d'une importance particulière pour la Hongrie supérieure.

Il serait désirable, du point de vue de l'histoire de la civilisation européenne de faire, un ouvrage semblable sur la bibliologie hongroise.

(GEORGES PODHRADSKY.)

Bártfai Szabó, Ladislas: *Histoire de la famille des Comtes Széchényi.*

Tome III. Budapest, 1927. Imprimerie de l'Université. 599, 1 pag., 3 planches in gr. 8°.

L'auteur termine son oeuvre sur l'histoire de la famille des Comtes SZÉCHÉNYI, dont le premier volume parut en 1911, le deuxième en 1913. Le troisième tome contient en somme l'histoire des enfants du Comte François SZÉCHÉNYI, le fondateur du Musée National Hongrois. Certainement exigeait le grand politicien et patriote Étienne SZÉCHÉNYI la partie majeure du livre, de sorte que ce chapitre présente une biographie spéciale. Riche en notes et remarques bien documentés ce tome final présente le résultat d'un travail assidu et qui doit être apprécié.

(C. ISOZ.)

Bibliographies d'actualités de la Bibliothèque Municipale.

(N° 38 et 39.)

La Bibliothèque Municipale continue la publication des bibliographies d'actualités. Le N° 38 se rapporte à BEETHOVEN et le N° 39 aux relations italo-hongroises.

(C. I.)

Bibliothek der Bibliophilen. *Redigiert von Anton Sikabonyi, No. 1. Zoltán Ferenczi: Verzeichnis der Übersetzungen von Jókai's Werken in ausländischen Sprachen. Mit Vorwort von Eugen Rákosi. Bp., 1926. Grill-Ausgabe. 8° 43.*

Die Bibliothek der Bibliophilen hat eine zweifache Bedeutung: einerseits ist sie für das gebildete Ausland berechnet, andererseits für die Nachbarländer, die sehen sollen, welche grosse Vergangenheit unsere Büchekultur auch in den entrissenen Teilen hat. Diese «Bibliothek» ist sowohl vom nationalem, wie auch vom Standpunkte der allgemeinen Kultur von Bedeutung.

Mit Interesse erwarten wir die geschmackvoll ausgestatteten und vorzüglich zusammengestellten weiteren Hefte (DR. ALEXANDER KOZOCSA.)

György, Ludwig: *Bibliographie der ungarischen Literatur von Siebenbürgen.* Jahr 1925. (Erdélyi Tudományos Füzetek No. 7.) Cluj—Klausenburg, 1927. Druckerei Minerva. 8° 26.

Die Angaben Ludwig GYÖRGY's, obgleich sie trockene Tatsachen bieten, liefern den sprechenden Beweis der kulturellen Überlegenheit unseres Volkes über seine Unterdrücker. 1924 sind 292 Bücher erschienen, hingegen 1925 schon 415; davon Belletristik 24⁰/₀. (DR. A. K.)

Allgemeines ungarisches Bücherverzeichnis. *Redigiert von Blanka Pikler und Dr. Robert Braun.* Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe. *Bücherverzeichnis No. 37.* Bp., 1927. Lantos. 8° VI. 806.

Dieses Bücherverzeichnis zählt die im buchhändlerischen Verkehr vorkommenden, oder hie und da versteckten Bücher auf. Mit wissenschaftlichem Apparate wurde es für das Lesepublikum verfertigt. Seine Facheinteilung ist das Dewey'sche Dezimalsystem. Das Verzeichnis ist eine Erweiterung des Verzeichnisses der ersten Auflage (1925). (DR. A. K.)

Auszüge von den in den Jahren 1925—26 angenommenen Dissertationen an der philosophischen Fakultät der königlichen «Pázmány Péter» Universität in Budapest und Verzeichnis der in den Jahren 1919/20—1923/24 angenommenen Dissertationen. *Zusammengestellt vom Dekan.* Budapest, 1925, 1926. Ausgabe der Fakultät. 8° 150, 132.

Es war notwendig wenigstens das Verzeichnis, oder was noch wichtiger ist, die Inhaltsauszüge jener Dissertationen, welche in den schweren Jahren nicht gedruckt werden konnten, gesammelt zu veröffentlichen, da sie über die Arbeiten dieser Zeit ein Bild bieten. Die philosophische Fakultät hat durch die Auszüge der zusammengestellten Arbeiten besonders den Fächern, die spezielle Forschungen erfordern, einen grossen Dienst geleistet.

(DR. ALEXANDER KOZOCSA.)

Vajda, Julius: *Die Liebe zur Literatur.* Ödenburg, 1927. Druckerei Koloman Horváth. 8° 31.

Das kleine Heft war zu einer kritischen Studie bestimmt, es erfüllt jedoch seine Aufgabe nur stellenweise, da darin über die Liebe zur Literatur äusserst wenig zu lesen ist. (DR. A. K.)

Seibert, Johann: *Monographie von Sárvár.* Mit Vorwort von Karl Huszár. «A Falu könyvtára». No. 33. Steinamanger, 1926. Dunántúli Druckerei. 8° 88.

Diese Abhandlung behandelt die Geschichte der berühmten Druckerei

von Sárvár. Die Werkstätte der allerersten Buchdruckerei in ungarischer Sprache ist hier errichtet worden und dadurch gewann Sárvár einen unvergänglichen Namen in der ungarischen Kultur. (DR. ALEXANDER KOZOCSA.)

REVUE DES REVUES.

(Pp. 198—202.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften des Jahres 1926: *Zeitschrift für Bücherfreunde*, *Archiv für Buchgewerbe*, *Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire*, *Revue des Études Hongroises*, *La Bibliofilia*, *Magyar Grafika*.

NOTICES.

(Pp. 203—210.)

Zoltán Ferenczi, bibliothécaire en chef de la Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences, décéda, âgé de 69 ans, le 31 mai 1927. FERENCZI commençait sa carrière de bibliothécaire dans son pays natal, la Transylvanie, comme directeur de la Bibliothèque de l'Université à Kolozsvár (nommé dans nos jours Cluj). Après huit ans de service, FERENCZI fut nommé directeur de la Bibliothèque de l'Université à Budapest, où il travailla plus d'un quart de siècle, jusqu' à ce qu' il changea, l'an dernier ce poste avec celui du Bibliothécaire en chef de l'Académie Hongroise des Sciences. Les travaux bibliographiques et savantes de FERENCZI, lui assurèrent une place respectée au rang des académiciens. Ce grand travailleur, ne posa sa plume infatigable qu'avec sa dernière, bien brève maladie mortelle. (Sz.)

Nomination à la Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois. M. le Ministre des Cultes et de l'Instruction Publique nomma le 16 mai 1927 bibliothécaire adjoint 1e classe M. le dr. Ladislav BALOGH.

Admission de trois nouveaux volontaires à la Bibliothèque Széchényi. Le directeur général du Musée admit comme volontaires M. les docteurs Étienne SALAMON, André HEVESI et Émeric FEJŐS à la Bibliothèque du Musée.

Fermeture de la Salle de Lecture de la Bibliothèque. Afin de gagner de la place pour le dépôt des livres de la Bibliothèque, les bureaux furent transférés dans le rez de chaussé du Musée. Ce déménagement nécessita la fermeture de la salle de lecture et du cabinet de travail dès le 9 mai a. c. La salle de lecture sera réouverte après la terminaison des travaux, au courant de l'automne 1927.

Die Einweihung des Epitaphiums Stefan Szamota's. Am 3. Juni dieses Jahres liess sich die SZÉCHÉNYI'sche Bibliothek bei einem Akt der Pietät vertreten. An diesem Tage wurde im Friedhof zu Rákoskeresztur das Epitaphium des einstigen, früh verstorbenen gelehrten Beamten der Bibliothek, Stefan SZAMOTA eingeweiht, welches die Gemahlin seines Bruders, Frau Siegmund SZAMOTA, nach Überführung des Gelehrten in die Familiengruft über

seiner Asche errichten liess. SZAMOTA war während der fruchtbarsten Zeit seiner wissenschaftlichen Tätigkeit, vom September 1894 bis zu seinem am 21. November 1895 eingetretenen Tode Hilfskustos unserer Bibliothek. Seine ungarischen sprachgeschichtlichen Forschungen und seine musterhaften Publikationen waren von epochemachender Wirkung in der ungarischen sprachgeschichtlichen Literatur. Am Grabe würdigte seine Verdienste Universitätsprofessor Johann MELICH, der einstige Direktor unserer Bibliothek, die Bibliothek vertraten die Oberbibliothekare Constantin SULICA und Emil JAKUBOVICH.

(J)

Die zweite Codex-Schenkung G. Wells. Im vergangenen Jahrgang unserer Zeitschrift (1926. S. 427—31) berichteten wir eingehend über den reich illuminierten flandrischen Prachtkalender kunsthistorischen Wertes voll Beziehungen auf Ungarn aus dem XV. Jahrhundert, womit unser nach Amerika verschlagener ungarischer Kompatriot, Gabriel WELLS, Buchhändler und Bibliophil zu New-York die Manuskriptensammlung der SZÉCHÉNYI'schen Bibliothek bereicherte. Das wertvolle Geschenk hatte Ladislaus SIKLÓSSY, der namhafte Kunstsammler vermittelt.

Jetzt können wir über eine neue wertvolle Gabe unseres freigebigen Mécens berichten. Es ist wieder ein glänzend ausgestatteter Kodex mit Beziehungen auf Ungarn und die freundliche Vermittlung danken wir wieder Ladislaus SIKLÓSSY.

Unsere neue Acquisition enthält das Werk des neapolitanischen Historikers und Rechtsgelehrten Michael RITTIUS (RICCIO † 1515). *De Galliarum regibus libri IV., De Hispaniae regibus libri III., De regibus Hierusalem, de origine regum Siciliae libri IV., De regibus Hungariae libri III.* vom Jahre 1503. Das zierliche Titelblatt des vorzüglich erhaltenen Pergamentcodex in Kleinoktavform umgibt ein Rahmen von kolorierter Blumenkranz römischer Renaissance. Das am Fusse des Blattes befindliche Wappenschild ist leer belassen dass der Besitzer sein Wappen nachträglich darein malen lassen könne. Ausserdem beginnt jedes Kapitel mit einer vergoldeten Initiale. Die Pergamentblätter sind, schneeweiss und dünn, die Schrift gut lesbar, italienische Humanistenschrift der Lederband reich mit Gold gepresst.

Auf den Seiten 96^a—128^a behandelt er in 3 Bücher geteilt die Geschichte der Könige von Ungarn von der Hunnenzeit bis zur 1502 geschlossenen Ehe Königs ULADISLAUS II. mit Anna von CANDALE, wahrscheinlich auf Grund einer mit dem Gefolge der Königin BEATRIX nach Neapel gekommenen ungarischen Chronik und eigener Ergänzungen des Verfassers. Das Werk erschien zuerst 1506 in Mailand, zum zweitenmal 1517 in Basel in Druck. Die erste Ausgabe kam mit der Bibliothek Gr. Alexander APPONYI's, die zweite mit der des Gr. Franz SZÉCHÉNYI in den Besitz unserer Bibliothek. Wie sich aus den Druckfehlern folgern lässt, hat auch Stefan SZÉKELY de Bencéd zu seiner in Krakau 1559 erschienenen ersten ungarischen *Weltchronik* eine der gedruckten Ausgaben als Quelle benützt. Den Text des ungarischen Teiles haben 1543 auch Martin BRENNER, 1568 auch Johann ZSÁMBOKY (SAMBUCUS) als Anhang in ihre BONFINI-Ausgaben aufgenommen.

Für den grossen Wert des Codexes ist ein Beleg, dass der Berliner Antiquar Paul GOTTSCHALCK ihn im vorigen Herbst unserer Bibliothek um 2000 goldene Reichsmark, damals etwa 34 Millionen ungarische Kronen zum Kauf angeboten hat. Von ihm hat ihn unser Mäcen erworben, dem wir für seine kostbare Gabe, sowie Ladislaus SIKLÓSSY für die Vermittlung der wertvollen Schenkung wir auch hierorts nochmals Dank sagen. (DR. EMIL JAKUBOVICH.)

Das Museum von Cetinje. In der Zagreber Zeitschrift *Nova Europa* bespricht Dušan VUKSAN, der Direktor des Staatlichen Museums in Cetinje, in der Nummer vom 29. März 1927 das seiner Leitung unterstehende Institut. Das Museum wurde 1893 von NIKOLAUS, König von Montenegro gegründet. Durch die Wirren des Weltkrieges und den hierauf in Montenegro erfolgten Umsturz wurde das Museum arg geschädigt. Erst 1926 trat es wieder in Wirksamkeit. Gegenwärtig bilden etwa 500 alte Waffen, 46 türkische Fahnen, einige Statuen, Bilder, Skizzen, Altertümer, die Korrespondenz der bischöflichen Fürsten PETER I. und PETER II., sowie des weltlichen Fürsten DANILO I., 39 mittelalterliche und 10.443 neuzeitliche Dokumente, 80.000 den Weltkrieg betreffende aufgearbeitete und 8 Waggons unbearbeitete Dokumente und beiläufig 5000 Bücher den Bestand des Museums. Die Bücher sind Montenegro betreffende ausländische Werke. Das Museum ist in dem alten fürstlichen Palais untergebracht.

Der Besprecher empfiehlt VUKSAN, er möge vor allem trachten, sämtliche in Montenegro erschienene Drucke und die auf Montenegro bezügliche serbische und ausländische Literatur zu sammeln. Auf diesem Gebiete kann Montenegro Neues bieten und der Bibliothekswissenschaft auch mit bescheidenen Mitteln, wertvolle Dienste leisten. (bj)

Die Ausstellung der illustrierten Bücher in Firenze. Bei der im 1. J im Monat April in Firenze eröffneten Ausstellung der illustrierten Bücher war, wie die Anzeige feststellt, der kulturgeschichtliche Standpunkt massgebend. Deshalb sind die Werke nicht nach den Illustratoren, auch nicht laut den Druckereien oder Stichwerkstätten, sondern nach dem Gegenstande der Bücherillustrationen gruppiert. Ein reiches Material bilden die italienische Volksliteratur des XVI—XVIII. Jahrhunderts, die ABC-Bücher, ferner die geographischen Bücher und Reisebeschreibungen, sowie die Gruppen der medizinischen und technischen Werke. Ganz besonders reich vertreten aber ist die Gruppe der verschiedene Festlichkeiten darstellenden Illustrationen. Dagegen tritt eine auffallende Armseligkeit bei den religiösen Werken und hauptsächlich bei der illustrierten militärischen Literatur hervor. Letztere Gruppe ist z. B. in der Apponyi-Bibliothek des Ungarischen Nationalmuseums stark vertreten. Eine baldige Wiederholung der Ausstellung in weiterem Rahmen wäre wünschenswert. (L. T.)

Ungarische Beziehungen in einer Handschrift der vatikanischen Bibliothek. Julius WOLFNER war so liebenswürdig, uns zu verständigen, dass Rudolf FICKER, Universitätsprofessor in Innsbruck, der sich mit Musikgeschichte befasst, während seinen Studien in der vatikanischen Bibliothek auf eine Handschrift ungarischer Beziehungen gestossen ist. Dieses Manuskript (Sistina 160) ist ein,

Pergamentkodex, Anfang des XVI. Jahrhunderts, mit prachtvollen Miniaturen in spätburgundischer Art. Auf Seite 15 sind zwei sehr schön ausgeführte Wappen (7 und 9 cm); das eine mit der Bezeichnung «POORTE GALE», das andere mit der Unterschrift: «ONGHERIE». Letzteres zeigt auf blauem Grunde ein Wappenschild, das abwechselnd von roten und silbergrauen (früher vielleicht weissen?) Streifen quer durchgezogen ist. Auf der Miniatur Seite 4 is ein knieender Papst mit dem Hirtenstab, hinter ihm ein Priester, welcher die Mitra trägt, zu sehen. Auf derselben Seite unten ein Wappen mit der Unterschrift «Papa LEO X» (1513—21). Die Handschrift enthält 7 Messen in vierstimmiger Komposition.

Nach WOLFNER's Zuschrift hat obgenannter Universitätsprofessor ausser dieser Handschrift noch mehrere Handschriften ungarischer Beziehungen gefunden.

Statistique du nombre des journaux et périodiques paraissant dans les différents pays. Intéressant tableau de la production des divers pays. Il est à souhaiter qu'un statistique des périodiques fut dressé sur cette matière de notre pays. (G. P.)

Traduction des chefs d'oeuvre de la littérature en hébreu. D'après la «Jüdische Volkszeitung» une phalange de littérateurs traduit à Jérusalem en hébreu un série des chefs d'oeuvre de la littérature occidentale. Les traductions paraissent à Berlin. (G. P.)

Ludwig Kemény †. Ein warmer Nekrolog über den pensionierten Oberarchivar der Stadt Kassa und ausgezeichneten Historiker, der auch ein fleissiger Mitarbeiter der *Magyar Könyvszemle* war. (DR. ALFRED CZOBOR.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU 1 NOVEMBRE 1926. AU 30 AVRIL 1927.

(Page 211.)

Explication des signes: * imprimeries non avisées officiellement;
** imprimeries dissoutes.

BULLETIN

DE LA

REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1927. II. SEMESTRE.

Dr. Etienne Nyireő: Travaux de réorganisation à la Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois. (Pp. 213—246.)

Le comte François SZÉCHÉNYI fonda il y a 125 ans (le 25 novembre 1802) d'un geste magnanime la plus grande Bibliothèque de Hongrie, celle du Musée National. La Bibliothèque du fondateur compta environ 15.000 livres, 2.000 manuscrits, 20.000 chartes. Le temps qui s'écoula depuis lors n'était que très peu favorable au développement de la Bibliothèque. Néanmoins, grâce aux mécènes, aux amis du Musée, à l'État, la Bibliothèque du Musée compte aujourd'hui quarantefois plus de livres et manuscrits que jadis, et son Archive s'est centuplé. Aussi a-t-on organisé de nouvelles sections, fondé de nouvelles collections.

Le palais du Musée, construit en 1838—1846, servit aussi pour notre Bibliothèque, qui s'y installa après une série de déplacements. Les collections s'accroissaient de sorte que le manque de place devint dès la fin du 19me siècle de jour en jour plus incommode. La direction du Musée tâchait de remédier à ce mal par l'intercalation et superposition de rayons, par l'adaptation de la moindre place qui pouvait servir de dépôts etc. Aussi était elle forcée, au temps du communisme, d'évacuer un dépôt loué et transporter le matériel qui y était, dans une écurie d'un palais voisin du Musée. Dans les dépôts surchargés de la Bibliothèque, les rayons étant trop serrés, la manipulation devint de jour en jour plus difficile, et encore, de peur d'incendie, l'éclairage manquait complètement. Les difficultés étant au comble, il fallait y remédier.

M. le comte Kuno KLEBELSBERG, ministre de l'Instruction Publique quoiqu'engagé dans les innombrables travaux que comprend son programme culturel, ne perdit pas de vue le Musée National Hongrois et prêta son secours à la Bibliothèque afin que les travaux de réorganisation, initiés par le directeur général M. le prof. Valentin HÓMAN soient perfectués par les soins du directeur de la Bibliothèque M. le prof. Eméric LUKINICH de sorte que le développement et la publicité de la Bibliothèque soit assuré pour l'avenir.

Afin de mieux exploiter les dépôts on passa de l'idée du remaniement à celle de la réorganisation complète. Il nous semble que la tâche de notre Bibliothèque restera unique dans l'histoire des bibliothèques. Il s'agissait

d'évacuer plusieurs salles d'une bibliothèque surchargée, afin d'acquérir de dépôts, qui à l'aide d'un système de rayons en fer, permettant l'exploitation d'une salle jusqu'au sextuple de l'admissibilité précédente, serviront le développement de l'institution. Correspondant à ce travail, le matériel logé fut ramené au Musée. Tous ces travaux furent organisés de sorte, que — sauf quelques restrictions — la Bibliothèque restait accessible, même dans quelques sections l'accès était ininterrompu.

Le travail commença à la fin du mois d'avril 1927 par l'adaptation des locaux situés au rez-de-chaussée. On y disloquait les bureaux, les dépôts des doubles, le stoc des éditions du Musée. Le bloc de la Bibliothèque resta dans les salles du premier étage.

L'Archive du Musée National, qui contient environ deux millions de chartes et de documents, ayant reçu un bon emplacement dans le nouveau palais des Archives Nationaux, la salle et le corridor qu'elle occupait sera adapté pour la Bibliothèque APPONYI, une autre salle contiendra la Bibliothèque TODORESZKU-HORVÁTH, il s'y joindra notre collection d'incunables, de livres anciens hongrois et la section des manuscrits; le tout formant une partie spéciale de notre Bibliothèque, qui, correspondant aux principes modernes, restera isolée de la Bibliothèque proprement dite.

Deux des plus grandes salles du premier étage furent munies de rayons en fer système SCHLICK-VAJDA. La construction et la division des rayons répond aux principes les plus modernes, de sorte que la plus grande des salles qui mesure 25 m. de longueur, 10 m. de largeur sur 6 m. 80 de hauteur comprendra 300.000 volumes, facilement rangeables et accessibles. La salle moins grande, également munie de rayons en fer système SCHLICK-VAJDA, ainsi que le corridor y appartenant et meublé de rayons en bois avec une galerie, sert au Département des Journaux.

L'aménagement des sections sur les nouveaux rayons suit un nouveau système. Les classes sont groupées d'après la parenté scientifique. Dans les classes délivrées du fardeau des rayons interpolés on va procéder au numérotage infini. Ce système, d'après lequel les livres se suivent sur les rayons d'après grandeur et en ordre d'acquisition, remplace l'ancien selon classes et ordre alphabétique avec ses interpolations innombrables. Les livres rangés d'après le nouveau système restent définitivement sur leur place et il n'y aura plus la nécessité de déplacer une série de rayons à cause des interpolations survenues au cours du temps. Les ouvrages de luxe et les premières éditions furent enlevés des rayons et rangés dans des armoires à clef.

La réorganisation de la Bibliothèque de la Salle de Lecture marchait au même pas que les autres travaux. D'abord fallait-il renouveler et compléter le stoc. L'ancienne Salle de Lecture comprenait une Bibliothèque d'environ 5000 tomes, ce nombre fut augmenté à 30.000. Pour placer cette quantité on construisit de nouveaux armoires combinés avec une galerie dessus. Les livres sont numérotés d'un système et se rangent dans un ordre, qui permet facilement, selon le besoin de compléter, de changer ou d'enlever les oeuvres. Les livres sont à la disposition des lecteurs et ne peuvent être prêtés à domicile.

Le travail bibliographique et la fabrication du catalogue suivit le choix des livres. Le catalogue fut écrit à machine, chaque titre fut reproduit sur un opalographe et tiré à plusieurs exemplaires sur des fiches dans la grandeur des titres. Ces fiches sont enchainés mutuellement par de petites coupures et encadrés sous une feuille de cellophan translucide dans un cadre de métal. Cet index, système de catalogue breveté, réunit la lisibilité d'un catalogue imprimé aux avantages du système des fiches, celui ci permettant de changer, retirer ou augmenter les fiches selon le besoin. Songeons encore à l'avantage que le public ne peut ni salir, ni déchirer, ni mettre en désordre ce catalogue. Enfin le cellophan permet aussi une désinfection. Du reste ce système de catalogue est aussi meilleur marché que mainte autre.

La Salle du Catalogue voisinant à la Salle de Lecture, est en partie nouvellement meublée. On y plaça le grand catalogue sur des rayons-pupitres. La même salle présente étalés dans les armoires les derniers numéros d'une série des principaux périodiques.

Le nombre des places fut augmenté dans la Salle de Lecture et le No du vestiaire correspondre à celui qui devra être occupé par le lecteur.

Les salles nouvellement transformées sont munis de l'éclairage électrique. Les cables sont enfoncés dans le mur et toute précaution faite pour éviter un courtcircuit ou dégât quelconque. L'heure de visite terminée, un disjoncteur situé au rez-de-chaussée, coupe tout circuit dans le réseau des fils.

La Salle de Lecture sera ouverte du matin jusqu'au soir.

Avant de terminer faisons encore mention de la nouvelle installation d'un laboratoire du photographe et du relieur.

Comme nous en avons fait mention plus haut, la Bibliothèque resta, pendant les huit mois de grand travail, tant que possible et observant quelques restrictions, accessible. Mais avec la réouverture de la Salle de Lecture, les travaux ne sont point du tout terminés. Les travaux de réorganisation continueront. Il va sans dire que le nouveau groupement, le nouveau numérotage et le travail bibliographique ne pouvait se terminer dans le court laps de temps dont nous venons faire le récit. Il y a du travail pour des années, qui réalisé mènera la Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois à son grand but: le service de la culture hongroise.

Melchior Zafán: Örtlichkeit und weiteres Schicksal des Pray-Kodex. (Mit 1 Abbildung. Ss. 247—274.)

1. Die Örtlichkeit des PRAY-Kodex (Ung. Nat. Mus. Nyelvelmékek N. 1. noch nicht foliiert) und sein weiteres Schicksal hat schon mehrere Forscher beschäftigt, eine befriedigende Lösung ist jedoch bis zurzeit noch nicht gefunden, da man weder den Ort des Kirchenpatrons, noch die Benützer des Sakramentars (ob Weltgeistliche oder Mönche) bisher richtig festgestellt hat.

a) ZALÁN zieht in den Kreis seiner Betrachtungen sämtliche Orationen des Sakramentars, in welchen eine Erwähnung eines Patrons vorkommt. Diese Orationen sind die folgenden: «*Pietate*» (missa comm. pro defunctis), «*Suscipe*

clementissime) (missa communis), «*Via sanctorum*», welche man nach Beendigung der Prozessionen zu beten pflegte, und «*Suscipe domine*», nach dem Auferstehungsumgang. Sämtliche weisen den Namen der Muttergottes und des hl. Johannes des Täufers auf. In den ersten beiden Orationen gehört jedoch der Name Mariä nach dem liturgiegeschichtlichen Befund zum Text der Oration, eingeflochten ist bloss der Name des Täufers und deshalb können diese Orationen nicht so aufgefasst werden, als ob die ursprüngliche Kirche des Sakramentars notwendig auch Maria als Kirchenpatronin verehrt hätte. Die 3. Oration weist erfahrungsgemäss auch anderswo neben dem Namen des Kirchenpatrons auch denjenigen der hl. Jungfrau auf (Rituale von St. Florian, XII. Jh., ein Missale von Eger, XIV. Jh.). Betreffs der 4. Oration hat der Verfasser zwar keine weitere Analogien gefunden, der allgemeine und bisher in drei Fällen entdeckte Gebrauch jedoch erklärt auch hier den Namen Mariä. In Ungarn wie im Ausland war es Sitte, dem Namen des Kirchenpatrons den Namen Mariä beizufügen, auch dann, wenn die Gottesmutter nicht eigentliche Kirchenpatronin war. Diesen Zug findet man sogar in den Urkunden (z. B. Gründungsurkunde der Abtei Tihany von 1055, der Abtei von Pécsvárad XI. Jh.). In Ungarn ist diese Sitte umso begreiflicher, als Maria seit dem ersten hl. König die «*Patrona Hungariae*» ist.

Der Patron der Kirche, für welche das Sakramentar gefertigt wurde, muss also unbedingt der Täufer gewesen sein. Maria jedoch ist als Kirchenpatronin nicht erwiesen, obwohl dies als Möglichkeit nicht gezeugnet werden kann.

b) In den Rubriken finden sich Beziehungen zu Mönchs-Consuetudines: z. B. «in capite ieiunii discalceant se fratres ad processionem»; bei der Kerzenweihe des 2. Febr.: «*custos ecclesie distribuat candelas fratribus, maior vero magister pueris*» (MARTÈNE: De Ant. Mon. Rit. Antwerp. 1764. 106.). Auf ein Mönchskloster weist auch die «*missa in monasterio*» und «*missa pro salute vivorum et requie mortuorum*» («*quorum corpora in hoc monasterio requiescunt*») hin. Hieher gehören auch die «*benedictiones in monasterio*» und die Exequial-Gebräuche. Das Sakr. ist also für ein Mönchskloster gefertigt worden. Anscheinend widersprechen dieser Tatsache einige auf den Weltklerus sich beziehende Ausdrücke, wie *antistes, episcopus, pontifex, archidiaconus*. Diese Erscheinung ist jedoch leicht erklärlich, wenn man bedenkt, dass es einen eigenen Mönchs-Ordo nicht gab, und deshalb den liturgischen Büchern der Mönche die römischen Ordines zugrunde gelegt sind, welche man hie und da gemäss den Mönchs-Consuetudines umgeändert hat, manchmal aber auch diese Korrekturen unterliess. Unser Kodex weist dafür zahlreiche Belege auf. Wenn jedoch das Sakramentar ursprünglich für Weltgeistliche zusammengestellt worden wäre, könnte man die Mönchs-Beziehungen unmöglich erklären.

Das Sakramentar ist also für eine Klosterkirche geschrieben.

c) Die weitere Untersuchung ZALÁN's ergibt, dass das Sakr. für Benediktiner-Mönche gefertigt wurde. Unter den Votivmessen erwähnt die «*alia missa pro congregatione*» den Namen des Hl. Benedikt: «*Familiam huius cenobii... intercedente b. Benedicto confessore tuo...*». Weitere Argumente bieten das Vorkommen von Ordensheiligen im Festkalender und die zu ihrer Verehrung

aufgenommenen Messen. Der Hl. Benedikt hat zwei Feste: 21. März: *Conversio S. Benedicti* (mit Oktav) und 11. Juli: *Translatio S. Benedicti* (ebenfalls mit Oktav). Darin dass letzteres Fest im Festkalender nicht mit rot verzeichnet ist, sieht ZALÁN einen Einfluss von Montecassino, ebenso in der Verlegung des Festes S. Jacobi minoris auf den 22. Juni. Auffallend sind die Namen von Ordensheiligen, welche auch in ausländischen Verzeichnissen verhältnismässig selten vorkommen: 10. März: Attalas (Abt von Bobbio); 9. Febr.: Alto (Abt. von Altenmünster), Geradezu auf Deutschland verweist die Messe des hl. Korbinian und die Messe der hl. Luitrudis, dessen Reliquien sich in Korvey befanden.

Der These scheint widerzusprechen, dass es in der Karfreitagliturgie vorgeschrieben ist «non nudis pedibus, non enim licet... ad altare ministrare nudis pedibus», obwohl einige Benediktiner-Consuetudines die Vorschrift «nudis pedibus» haben. Diese Sitte war jedoch keineswegs allgemein verbreitet. Gerade die deutschen Consuetudines schreiben vor, dass die am Altare dienenden Mönche beschuht seien («calceatis ministris» ALBERS: V. 35). Der Schuhe pflegte man sich vielerorts bloss bei der adoratio crucis zu entledigen.

Eine andere scheinbare Schwierigkeit erwächst daraus, dass im Kodex bei der Pfingstvigil zwei Litaneien verzeichnet sind, die eine «secundum Canonicos», die andere «secundum... ordinem monachorum». In mehreren Klöstern pflegte man an diesem Tage zwei, eventuell drei Litaneien zu singen, die eine beim Aufzug zum Taufbrunnen, die andere bei der Rückkehr. Die erste ist oft die in Versen abgefasste Litanei «Rex sanctorom», die sich häufig in den für den Säkularklerus gefertigten liturgischen Büchern findet; die zweite ist oft eine lokale Litanei. Analog ist es am Karsamstag.

Der Kodex wurde also für ein Benediktiner-Kloster gefertigt.

d) In Ungarn gab es nie eine Klosterkirche, welche als Kirchenpatrone Maria und den Täufer verehrt hätte. Zu Ehren des Täufers errichtete Benediktinerkirchen gab es auch bloss zwei. Vom St. Johann-Kloster (Szent János, Kom. Bihar) wissen wir so gut wie nichts, es weist auch im Kodex kein Zug auf dieses hin. Mehrere Belege lassen sich jedoch aus dem Sakr. beheben, dass es für die Benediktiner-Abtei Boldva (Kom. Borsod) gefertigt wurde. Im Jahrbuch und in der Ostertafel des Kodex findet sich eine doppelte Aufzeichnung darüber, dass das Kloster St. Johann von Boldva 1203 abgebrannt ist (Monasterium iohannis bapt. comburitur iuxta bulduam situm). Ebenso findet sich eine Aufzeichnung über die Weihe des neuerrichteten Benediktiner-Klosters von Széplak, welches unweit von Boldva gelegen ist. Deswegen wurde der Kodex schon von I. HORVÁT und BATTYÁNYI als für Boldva gefertigt angesehen; Beweise jedoch konnten sie keine vorbringen. Man wusste nicht einmal, ob in Boldva überhaupt ein Ben.-Kloster existiert hat. Die neueste kunstgeschichtliche Forschung erwies jedoch, dass die zurzeit kalvinische Kirche von Boldva im XII. Jh. errichtet wurde und die im Sommer 1927 veranstalteten Ausgrabungen — die auch ZALÁN besichtigt hat — ergaben, dass im Anschluss an die Kirche ein Quadrum-Kloster lag.

Die im Sakr. vorgesehenen Paramente (pecten, tunica, humerale, alba,

cingulum, balteus, manipulus, crux, cyrotheca, anulus, dalmatica, casula, «cydra» [cidaris,] baculus) widersprechen der These nicht. Wir kennen zwar die Privilegien Boldvas nicht. Ein jedes Stück jedoch konnte in der Zeit des Kodexes (ausgehendes XII. Jh.) ein privilegierter Abt tragen. An und für sich beweist der Paramentenbefund nichts — weder gegen, noch für die Boldvaer Örtlichkeit. Der Paramentenbefund bestreitet jedoch die Hypothese PRIKKEL's, dass der Kodex für Pannonhalma verfertigt worden ist, da der Abt von Pannonhalma das Sandalenrecht besass, die Sandalen aber im Kod. fehlen. Den Balteus jedoch durfte er nicht tragen. Dieselben Gründe gelten gegen die Hypothese ERNYEY's, dass unser Kod. für den Bischof von Veszprém verfertigt worden wäre. Die These KARÁCSONYI's wird auch durch denselben Befund abgetan: für den Probst des Domkapitels von Székesfehérvár kann das Sakr. nicht geschrieben worden sein, weil der Probst erst 1366 das Privileg einiger Pontifkalien erhielt. Peremptorisch für die beiden letzten Hypothesen ist das Übersehen der klar zu Tage tretenden Mönchsbeziehungen; bei allen drei jedoch, dass keines der genannten Orte als Kirchenpatron den Täufer verehrte.

Das Sakramentar ist also für das Benediktiner-Kloster von Boldva verfertigt worden.

2. Zum Sakramentar wurde ein *Anhang* verfertigt, der einesteils neue Messen im Sakr. schon eine eigene Messe besitzender Heiligen hat, andersteils aber auch im ursprünglichen Sakr. fehlende Messen aufweist. Die Heiligennamen der neuen Messen des Anhangs sind im Festkalender des ursprünglichen Kodex mit Rot von zweiter Hand nachgetragen. Es ist ein Versehen des Nachträgers, dass er mit roter Tinte schrieb, da jene Heiligenfeste in den ungarischen Ben.-Klöstern nie Rubrum-Feste waren. KARÁCSONYI ist verfehlt vorgegangen, als er den ursprünglichen Bestand des Sakramentars und die Messen des Nachtrags zusammenstellte und letztere als Lokalfeiertage auffasste, sodann, dass er aus der Ägydius-Sequenz des Nachtrags den völlig verfehlten Schluss zog, dass das Sakr. für die von St. Gilles aus gegründete Abtei Somogyvár geschrieben worden ist. Der hl. Ägydius ist vielerorts verehrt worden. — Den Anhang haben noch Benediktiner-Mönche zusammengestellt.

3. Es ist schon längst erwiesen, dass der Kodex um 1228 schon von der Benediktiner-Cella von Deáki (zugehörig zur Abtei Pannonhalma) benutzt wurde.

4. Der Kodex kam noch im XIII. Jh. in den Besitz des Domkapitels von Pozsony (Pressburg). Dies schliesst ZALÁN aus dem Nekrolog des Kalenders. Einige Aufzeichnungen (obiit Sukar Basa filius) beziehen sich nämlich auf Mitglieder der Familie Csukár, welche Patronatsherren des Domkapitels waren. Die vorkommenden Namen sind sämtlich aus dem XIII. Jh.

5. Der im Kodex sich befindende «Micrologus» wurde nach Entdeckung ZALÁN's nach 1425 zum Kodex eingebunden, da ein Bücherverzeichnis des Kapitels von Pozsony vom Jahre 1425 genau dasselbe Exemplar beschreibt, das noch damals separiert in der Dombibliothek war. Wahrscheinlich kam auch in Pozsony zum Kodex der Ternio der ungarischen Synodalbeschlüsse.

In einer anschliessenden längeren Fussnote widerlegt ZALÁN einige liturgie-

geschichtliche Errata ERNYEY's und bestreitet dessen Auffassung, dass die im Kod. befindlichen Gesundheitsregeln, astronomischen Aufzeichnungen das Zitat «de natura infantum» unmittelbar aus Galenus und anderen Gelehrten des Altertums übernommen wurden und nicht, wie ZALÁN früher festgestellt hat, durch die Vermittlung Ps.-Bedas.

Dr. Albert Gárdonyi: Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest IV. (Ss. 275—283.)

Die Johann LINDAUER'sche Buchhandlung, deren Geschichte diese Abhandlung gewidmet ist, entstand ursprünglich in der Stadt Ofen und wurde erst im Jahre 1788 nach Pest übersetzt. Johann LINDAUER's Bruder Joseph gründete gleichzeitig die bekannte Buchhandlung in München und die Pester Buchhandlung bezog die meisten Bücher aus der Münchener Buchhandlung. Trotz dieser günstigen Geschäftsverbindungen konnte sich der Pester Buchhändler Johann LINDAUER nicht lange aufrechterhalten und schon im Jahre 1795 wurde das Geschäft gerichtlich geschlossen und der Büchervorrat versteigert. Aus den Geschäftsinventaren ist ersichtlich, dass der Büchervorrat hauptsächlich deutsche Werke enthielt, aber auch die neuere ungarische Literatur wurde berücksichtigt. Im Jahre 1804 erkaufte das Buchhandlungsrecht der Buchbinder Gabor INSTITORIS, der daraus eine ausschliesslich ungarische Buchhandlung schuf. Die Buchhandlung übergang nach seinem Tode auf seinen Sohn Karl, nach dessen Falliment auf Georg SZUBULY und später auf Otto WIGAND, der auch die berühmte Leipziger Buchhandlung gründete.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Ladislav Bártfai Szabó: Le premier Catalogue de la Bibliothèque Széchényi. (Pp. 284—319.)

M. BÁRTFAI SZABÓ fait énumération des collaborateurs du premier Catalogue imprimé de la Bibliothèque SZÉCHÉNYI puis fait communication de la liste de tous ceux qui en reçurent, sur l'ordre du comte François SZÉCHÉNYI, un exemplaire. Cette liste contient presque le total des savants hongrois de l'époque, ainsi que tous les capacités étrangers qui étaient en relation avec les écrivains et savants hongrois.

Dr. Stefan Harsányi: Promptuarium politicum (Rechtsbuch) Eperjes, aus dem Jahre 1649. (Ss. 319—323.)

Handschrift (4°) in der Bibliothek der ref. Hochschule zu Sárospatak. Der Verfasser dieses Codexes war Andreas GLOSIUS, der es für Johannes GESZTELI, den Geschäftsführer der königl. Freistadt Eperjes redigiert und geschrieben hatte. Der lateinisch-ungarische Codex enthält alle erbfolggeseztliche, strafrechtliche, privatrechtliche, streitverfährliche und andere Gesetze, sowie Vorschriften, nach welchen in Eperjes im XVI. und XVII. Jahrhunderte die Gerechtigkeit geübt wurde.

LITTÉRATURE.

(Pp. 324—348.)

Reden, Aufsätze und Gesetzvorschläge des Grafen Kuno Klebelsberg, 1916—1926. Budapest, 1927. Athenaeum. (8°.) 686 S.

Wenn man die Entwicklung der ungarischen Kultur überblickt und diese mächtige Evolution genauer betrachtet, müssen unter den vielen grossen Gestalten unserer Kulturpolitik die drei grössten Unterrichtsminister, als die besonderen Förderer dieser Kultur, hervorgehoben werden: Baron Joseph EÖTVÖS, August TREFORT und Graf Kuno KLEBELSBERG. EÖTVÖS, der «grosse Idealist», Dichter und Denker hatte den schärfsten Blick für die Kulturbedürfnisse seiner Zeit, er war der Unterrichtsminister des glorreichsten und kritischsten Zeitalters unserer Nationalgeschichte, bei dem das theoretische Element mehr zum Ausdruck kam, als das praktische. TREFORT bereicherte und verwirklichte die pädagogischen Theorien EÖTVÖS'. Beim Grafen KLEBELSBERG finden wir die Tiefe der Gedanken EÖTVÖS' und die Kraft der Aktivität TREFORT's, mit welcher dieser seine Pläne in harmonischer Einheit durchführte. Was bei EÖTVÖS erst idealistische und theoretische Tätigkeit und bei TREFORT eine vorwärtsstrebende Aktion war, das zeigt sich in Klebelsberg's Werk in fester Einheit. Während EÖTVÖS der philosophierende «Schöngest», TREFORT der erste Organisator war, ist Graf KLEBELSBERG ein geborener Kulturpolitiker. In ihm haben sich EÖTVÖS' Intuition und TREFORT's Kraft in idealer Form, aber in praktischer Art vereint. Seine organisierende Tätigkeit, neugestaltende Kraft, sein fester, aus Überzeugung herrührender Glaube an den Sieg des ungarischen Genius, seine grosszügige und umfassende Praxis und endlich der breite Horizont seines Wissensmaterials stellen ihn in der Geschichte der ungarischen Kulturpolitik neben EÖTVÖS und TREFORT.

Diese Reden und Gesetze bewahren das Werk und die Geschichte, das bleibende Schaffen und die Denkmäler von zehn Jahren: das Andenken des kritischsten Jahrzehntes unserer Nation. (ALEXANDER KOZOCSA.)

Morin, Germain: *Manuscrits Liturgiques Hongrois des XIe et XIIe Siècles.* (Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. VI. [1926] 54—67. Münster in W.)

G. MORIN, der weltberühmte Forscher, entdeckte drei liturgische Denkmäler aus der Zeit der Árpáden-Könige (bis zum Jahre 1301). Die Hss befinden sich als Deposita des Zagreber Erzbistums in der Universitätsbibliothek von Zagreb. Diese Hss sind folgende:

1. MR 165. Pontifikale, Rituale und Ordinarius von HARTWIG, Bischof von Győr (XI. Jh.). Im Exultet liest man «et antisite nostro *chart uirgo*». MORIN schliesst daraus, dass die Hs für die Kathedrale von Győr verfertigt wurde, dessen Bischof HARTWIG war. ZALÁN fügt noch dazu, dass das Vorkommen der *Ecclesia sti Stephani* die Auffassung noch erhärtet, da im Mittelalter an Stelle der ehemaligen Jesuiten-, heute Benediktinerkirche tatsächlich eine zu Ehren des hl. Protomartyrs errichtete Kirche stand. Die Hs ist ein

interessantes Denkmal griechischer und westlicher Beziehungen auf ungarischem Boden.

2. MR 89. Bischöfliche Benediktionen und ein Pontifikale-Auszug, XI—XII. Jh. Für Esztergom verfertigt, wie dies aus den Tituli der zu Weihenden und den Wohnsitzen derselben erhellt.

3. MR 126. Ein Sakramentar der Benediktiner-Abtei von Béla. Dies beweist MORIN aus den Votivmessen und den Mönchsbeziehungen des Kodex. Das Sakr. ist mit dem Pray-Kodex ein beredter Zeuge der ungarischen und ausländischen (franz., Montecassinischen) regen Beziehungen.

Mit diesen drei Hss beläuft sich die Zahl der bisher bekannten liturgischen Hss der Árpádenzeit mit dem PRAY-Sakramentar und dem Missale von Némethyújvár auf fünf.
(MELCHIOR ZALÁN.)

Hessel, Alfred: *Geschichte der Bibliotheken*. Göttingen, 1925. Dr. Th. Pellens & Co. VII, 147 S., 15 Bilder.

Verfasser schildert die Entwicklung der Bibliothekslehre mit klarer historischer Einteilung. Wir lernen daraus die verschiedenen Schicksale der grossen Bibliotheken und die Lebensgeschichten der berühmten Bibliothekare kennen. Verfasser lässt uns in der Wiedergabe der Entwicklung auch die historischen Anknüpfungspunkte fühlen. Schade, dass der Text nicht reicher illustriert ist.
(PAUL TÖRÖK.)

Horváth, Jean: *Histoire de l'élément populaire dans la littérature hongroise de Faludi à Petöfi*. Publié par l'Académie Hongroise des Sciences in 8° 390 p.

Le livre de l'éminent professeur de la littérature hongroise à l'Université de Budapest est un exposé lumineux de la découverte progressive du «peuple» qui se fait valoir dès la fin du 18ème siècle dans notre littérature. La différence s'établit entre poésie «naïve», «originale», poussée sur le sol hongrois et poésie artificielle, calquée sur des modèles étrangers. La fusion des deux genres se fait dans la poésie des classiques hongrois, dont les principaux sont PETÖFI et ARANY et qui débutent tous les deux après 1840. Comme en France l'antiquité classique, en Hongrie les couches basses de la nation contiennent l'universalité et l'éloignement indispensables à la création de types classiques.
(ANDRÉ HEVESI.)

Anzeiger der Hauptstädtischen Bibliothek. 1926. Neue Folge. 6. Band. Nr. 1—4. Bp., 1927. Székesfőváros (Haupt- und Residenzstadt). 8°, 184 S., 1 Beilage.

Der Anzeiger einer unserer modernsten Bibliotheken, der Städtischen Bibliothek, stellt die äusseren und inneren Verhältnisse dieser sich glücklich entwickelnden Kulturinstitution im Querschnitt dar. Die Bereicherung der Bibliothek veranschaulichen die nachstehenden Angaben: Im Jahre 1926 hat

sich der Bücherbestand mit 38.599 Bänden vermehrt, wovon 1535 auf Werke allgemeinen Inhaltes, 3610 auf Sozialwissenschaften, 22.064 auf Belletristik und Literaturwissenschaft usw. fallen. (DR. A. K.)

Bibliographies d'actualités de la Bibliothèque Municipale.
(No 39 et 40.)

La Bibliothèque Municipale continue la publication des bibliographies d'actualités. Le No 39 se rapporte au *Droit de location* et le No 40 à la *Question de la Revision de la Paix*. (C. I.)

Balogh, Jolán: *Der Abt von Madocsa, «der Miniator der königlichen Bücher»*. Henszlmann-Blätter, 1927. No 5.

Seit langem beschäftigt die ungarischen Forscher die Frage, wer der geheimnisvolle Abt von Madocsa ist, den die Rechnungsbücher des Königs WLADISLAUS II. vom Jahre 1495 als Miniator der königlichen Bücher erwähnen. Ein glücklicher Fund Jolán BALOGHS bringt nun die Lösung zur interessanten Frage. Der Abt wird nämlich in zwei Dokumenten des Mailänder Staatsarchivs unter dem Namen Johannes Antonius CATTANEO de Mediolano erwähnt. Die Mailändische Herkunft des Künstlers erklärt nun die rein Mailändische Art der Miniaturen, die wir an einer Gruppe von Handschriften, deren bedeutendstes Stück der Pariser *Cassianus* ist, schon bisher konstatieren konnten. Werke dieser Gruppe dürfen allem Anschein nach für Arbeiten des Abtes von Madocsa angesehen werden. (DR. EDITH HOFFMANN.)

The great earthquake of 1923 in Japan. (*Das japanische grosse Erdbeben von 1923*. Tokyo, 1926. 8°, 12, XXVI, 615, 4 S.)

Ein Kapitel des Werkes zählt die grossen Verluste auf, welche das Erdbeben und das darauffolgende zweitägige Feuer mit der Verwüstung des grössten Teiles der öffentlichen und Privatsammlungen in Tokyo verursacht hatte. Eine Unmasse von künstlerischen, kunstgewerblichen und archäologischen Gegenständen, alte und seltene Bücher, sowie Handschriften wurden zu Schutt und Asche, ferner eine, Pflichtexemplare enthaltende Landesbibliothek mit einer Million von Bänden, und ebenso gingen auch die, mehrere tausend Bände enthaltenden Fachbibliotheken des Finanz-, Verkehrs- und Ackerbauministeriums vollständig zu Grunde. (DANIEL HAVRAN.)

Sárospataker Kalas. *Redigiert von Stefan Harsányi.* Sárospatak, 1927. 8°, 107, 30 S.

Der grössere Teil des Kalas macht die Geschichte der Stadt, hauptsächlich aber die nahezu 400jährige Hochschule und ihre Sammlungen bekannt. Am meisten wird über die Bibliothek der Hochschule gesprochen, in der ebenfalls wertvolle Druckwerke und Handschriften aufgezählt werden. (DANIEL HAVRAN.)

Harsányi, Stephan—Joseph Gulyás: *Neue Angaben über Caspar Károlyi*. Sárospatak, 1927. 8°, 16 S.

Diese Angaben beziehen sich auf die Jahre 1578—88 des prächtigen ref. Bibelübersetzers, hauptsächlich aber auf seinen Streit, den er mit der Zipser Kammer wegen der Exkommunisierung der tarcaler ref. Kirchengemeinde hatte.

(DANIEL HAVRAN.)

Pukánszky, Béla v.: *Die Druckerei Brewer in Leutschau*. (Sonderabdruck aus dem Gutenberg-Jahrbuch.) Mainz, 1927. 4°, 91—95 S.

Verfasser bietet uns die Geschichte der Druckerei BREWER, deren wichtigste Produkte die in ung. Sprache verfassten Druckwerke waren, ausserdem aber auch die klassischen Ausgaben kultiviert wurden; von der Popularität der Druckerei zeugt, dass sich unter ihren Produkten nicht selten auch Werke schlesisch-deutscher Dichter und Predikatoren befanden.

(A. H.)

Memoiren Marie Jászai's. Bp., 1927. Kön. Ung. Universitätsbuchdr. 4°, 236 S.

Die Memoiren bestehen aus zwei Teilen. I. Das «Mich-Selbst-Suchen» ist ein Gedenkbuch. II. Die «Schriften der Ehrgeizigen» sind ein Tagebuch vom 9. März 1897 bis zum Tode der Verfasserin. Die zwei Teile trennt kein grosser Unterschied an Wert voneinander; im ersten entfalten sich die Wogen eines grossartigen Lebens in breiterem Stile, während der zweite Teil nur augenblickliche Erlebnisse, je einen Tag aus dem Leben der grossen tragischen Schauspielerin verewigt.

(ALEXANDER KOZOSCA.)

Hegedüs, Zoltán: *Josef Katona's lyrische Dichtungen*. Bp., 1927. Ausgabe des Verfassers. 8°, 56 S.

Im allgemeinen literarischen Bewusstsein lebt Josef KATONA als Dichter des *Bánk bán* und einiger nicht sehr wertvoller Dramen. Nur ganz wenige wissen, dass es in KATONA's Leben eine Periode gab, wo sich seines Herzens Qualen und die Unruhe seiner Seele in Versen ergoss. Dem *Bánk bán* gingen milde und empfindsame Verse voran, deren Charakteristik das wehmütige Schmachten, die sinnende Träumerei und manchmal die eruptive Glut bildet. Das Buch von HEGEDÜS stützt sich auf tiefgründige Studien. Die psychologischen Erörterungen verraten einen berufenen Forscher, der über viele Erfahrungen verfügt. (DR. A. K.)

Encyclopédie Napkelet, T. I—II. Budapest, 1927. Édition Magyar Irodalmi Társaság. In 8°.

Ce manuel en deux volumes elegamment présenté est le meilleur dans son genre dans la littérature hongroise. Il contient un vocabulaire de 30.000 mots, 57 planches hors-texte, reproductions réussies des oeuvres artistiques, 12 cartes en couleur, 530 gravures, 11 cartes dans le texte et nombreuses tableaux statistiques. Les articles, rédigés par des spécialistes éminents, donnent de précieux renseignements sur toutes les questions historiques, politiques, littéraires, artistiques etc. qui peuvent intéresser l'homme d'aujourd'hui.

(DR. GABRIEL HALÁSZ.)

Dr. Goll, Aladár: *Index des quinze tomes du «Apollo» périodique de choeurs d'hommes.* Budapest, 1927. Imprim. Barcza J.

Les trente années du «Apollo» contiennent à peu près 600 choeurs d'hommes. L'Index cite 205 noms d'auteurs en ordre alphabétique, ainsi que le commencement de chaque poésie mise en musique, ce qui facilite infiniment l'usage de cette publication. (ÉTIENNE KERESZTY.)

Baranyai, Zoltán: *Unsere Kunstprosaübersetzungen aus dem französischen Original des XVIII. Jahrhunderts.* (Sonderabdruck aus dem Magyar Nyelv, 1927. Heft 3—6.) 8°, 426—437. S.

Verfasser gibt uns eine genaue Zusammenstellung unserer Kunstprosaübersetzungen aus dem französischen Original des XVIII. Jahrhunderts, zählt deren verschiedene Ausgaben, sowie die Umstände ihrer Entstehung auf und befasst sich auch mit ihren Stileigenheiten eingehend. (P—Y.)

Dr. Tóth, Ladislaus: *Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampì über die kirchlichen Verhältnisse um 1776.* (Veröffentlichungen des ung. hist. Institutes in Rom. — Sonder-Abdruck aus der Röm. Quartalschrift.) Bp. 1926. 8°, 25.

Dr. Ladislaus TÓTH, ein fleissiger Forscher des vatikanischen Archivs, veröffentlichte bisher schon mehrere Dokumente, welche wertvolle ungarische Beziehungen enthalten. Diesmal teilte er zwei Berichte des Wiener Nuntius GARAMPÌ mit, aus welchen wir in die gleichzeitigen kirchlichen Verhältnisse Einsicht erhalten. Die Berichte enthalten vielseitige ungarische Beziehungen, so dass es wünschenswert wäre, wenn die, im italienischen Original verfassten Briefe auch ungarisch zugänglich wären. Besonders beachtenswert sind die vielen erläuternden Glossen und Kommentare, die von eingehenden Forschungen und von selbständigem Denken zeigen. (DR. STEFAN V. SALAMON.)

II. Jahrbuch des Kulturvereines des Komitates Vas und der Stadt Szombathely, sowie des Museums des Komitates Vas. Redigiert von Emerich Várady. 1926—27.

Das Jahrbuch gibt uns ein Bild von der reichen und lebhaften Tätigkeit des Kulturvereines, hauptsächlich auf dem Gebiete der Literaturgeschichte, Archaeologie und Naturwissenschaften. Die Arbeiten darin sind grösstenteils Versuche zur Lösung von Lokalproblemen. (Zs.)

Bereicherung der Bibliothek des Kulturvereines des Komitates Vas und der Stadt Szombathely. Zusammengestellt von Dr. August Pavel. Herausgegeben vom Kulturverein des Komitates Vas und der Stadt Szombathely, 1927.

Der Katalog zählt 2500 neue Bücher auf, als einjährige Zunahme der Bibliothek, davon sind 80 Prozent durch Kauf erworben worden. (Zs.)

REVUE DES REVUES.

(Pp. 349—351.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften der Jahre 1926 und 1927: *Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire*, *Revue des Études Hongroises*, *Le Bibliographe moderne*, *La Bibliofilia*, *Éphémérides Liturgicae*.

NOTICES.

(Pp. 352—355.)

Vicepräsident der Ung. Bibliophil-Gesellschaft Dr. Emerich Lukinich. Die Ung. Bibliophil-Gesellschaft wählte gelegentlich ihrer am 30. Oktober abgehaltenen ordentlichen Sitzung an Stelle des verstorbenen Dr. Zoltán FERENCZI Universitätsprofessor Dr. Emerich LUKINICH, Direktor der Széchényi'schen Bibliothek des Ung. Nationalmuseums.

Nomination d'un volontaire à la Bibliothèque Széchényi. M. le directeur général du Musée National Hongrois nomina volontaire M. le dr. Gabriel HALÁSZ et l'incorpora au service de notre Bibliothèque le 25 novembre 1927.

Die Jubiläumsausstellung der Kön. Ung. Universitätsbuchdruckerei. In dem Gebäude des Ung. Nationalmuseums wurde am 18. Nov. die Jubiläumsausstellung der 350jährigen Universitätsbuchdruckerei eröffnet. An der Arrangierung der Ausstellung nahm auch unsere Bibliothek teil, hauptsächlich mit vor 1711 erschienenen Druckwerken.

Die Teilnahme des Nationalmuseums an der Musik-Ausstellung in Frankfurt a/M. Die Musik-Abteilung des Nationalmuseums übernahm die Organisierung der ungarischen Gruppe am 14. Mai 1927. Trotz der kurzen Frist, die bis zur Eröffnung zur Verfügung stand, gelang es ihr, alle namhaften Kollektionen zur Teilnahme zu gewinnen. Das Prinzip hiesz: die städtische Musikkultur ins Treffen zu führen. Selbstredend bildete LISZT den Kern unserer Ausstellung, im übrigen waren Autographe und Drucke in zeitlicher und sachlicher Zusammengehörigkeit ausgestellt. (XVI—XVIII-tes Jahrhundert, BEETHOVEN, der RÁKÓCZI-Marsch, LISZT, und ERKEL-Autographe, Opern und Ballette u. s. w.) Trotz der uns zur Verfügung gestellten 100 m² konnte die Serie der vertonten PETŐFI-Gedichte, ferner Manuskripte moderner Komponisten und neue gedruckte Musikalien nicht ausgestellt werden. (K. Isoz.)

Le nouveau catalogue de la Bibliothèque du Vatican. Les archives et la collection de manuscrits du Vatican furent ouvertes sur l'ordre du Pape LÉON XIII. en 1882. Pour faciliter le travail des érudits une Bibliothèque y fut jointe. Cette Bibliothèque s'aggrandissant, l'ancien catalogue ne suffit plus aux besoins. Selon L'Osservatore Romano le préfet de la Bibliothèque Mgr. Giovanni MERCATI fait dresser un nouveau catalogue. Cette besogne exigera un travail de plusieurs années. (L. T.)

Oeuvres d'auteurs hongrois dans la Bibliothèque Municipale de Prague.
Le nouveau catalogue de la Bibliothèque Municipale dressée sur les acquisitions de 1912 à 1924 comprend une série d'oeuvres hongrois traduites en tchèque. On y compte 29 oeuvres de 9 auteurs hongrois. (G. P.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES
DU 1 MAI AU 31 OCTOBRE 1927.

(Page 356.)

Explication des signes: * imprimeries non avisées officiellement; **
imprimeries dissoutes.

**A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának
címjegyzéke.**

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum
ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
 - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904. — II. kötet I. füzet. Budapest, 1923.
Ára 14 pengő.
 - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
 - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyv-
tárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
 - V. Kereszty István: Hirlapok és folyóiratok.
1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
 - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924.
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
 - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
 - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchényi
István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
 - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. Ára 5 pengő.
 - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle.** A Magyar Nemzeti Múzeum
Országos Széchényi Könyvtárának közlönye.
Új folyam I—XXXIII. kötet. A négyfüzetes év-
folyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő,
az egyfüzeteseké 4 pengő.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXIV. volume. I—II-e livraisons. Janv.—Juin 1927.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Dr. Edith Hoffmann: Die in Ungarn illuminierten Handschriften der Széchényi-Bibliothek des National-Museums. (Mit 18 Abb.)... ..	1*
Dr. Melchior Zsáán: Die Benedictionen des Pray-Kodexes	6*
Josef Ernyey: Beitrag zur Provenienz und eigentl. Bestimmung des Pray-Kodexes	7*
Dr. Emil Jakubovich: Stamm der Codex des anonymen Notars König Béla's aus der Ambraser Sammlung? (Mit 1 Abb.)	8*
Dr. Edith Hoffmann: Ein unerkanntes Stück der Bibliotheca Corvina. (Mit 2 Abb.)	12*
Dr. Albert Gárdonyi: Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest. III.	13*
Dr. Émile Haraszti: Les Monuments de la musique hongroise. II.	13*
Documents inédits: Dr. J. HUSZTI: Supplément à l'histoire de l'épithalame Corviniens de G. Marliani. — Dr. ST. HARSÁNYI: Daten zur Bibliographie der Werke des M. Nyéki Vörös. — Dr. É. MISKOLCZY: Les manuscrits qui ont des rapports hongrois dans la Bibl. Nat. de Naples. — B. SZABOLCSI: Die musiktheoretische Schrift G. Maróthis. — B. KROMPECHER: Neuere Bruchstücke einer unbekanntenen Auflage der Vizsolyer Bibel. — Bibliothèque hongroise. (Dr. J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR.)	13*
Indicateur officiel: Dr. É. LUKINICH: La bibl. Széchényi du Musée Nat. Hongr. en 1926	15*
Littérature. GERSTINGER, H.: Joh. Sambucus. (Dr. J. HUSZTI.) — Altung. Erzählungen. (Dr. E. BARTONIEK.) — Českoslov. knihovnictví. (Dr. G. PODHRADSKÝ.) — B. SZABÓ, L.: Hist. de la famille des Comtes Széchényi. III. (Dr. C. ISOZ.) — Bibliographies d'actualités. (Dr. C. I.) — Bibliothek der Bibliophilen. (Dr. A. KOZOCSA.) — GYÖRGY, L.: Bibliogr. der ung. Literatur von Siebenbürgen. (Dr. A. K.) — Allg. ung. Bücherverzeichnis. (Dr. A. K.) — Auszüge von den Dissertationen. (Dr. A. KOZOCSA.) — VAJDA, J.: Die Liebe zur Literatur. (Dr. A. K.) — SZEIBERT, J.: Monographie von Sárvár. (Dr. A. KOZOCSA.)	16*
Revue des Revues. (Von Dr. K. I. und Dr. ST. NYIREÓ.)	19*
Notices. Z. Ferenczi † (Sz.) — Nomination. — Admission des trois nouveaux volontaires. — Fermeture de la Salle de Lecture. — Die Einweihung des Epitaphiums St. Szamota's. (J.) — Die zweite Codex-Schenkung G. Wells. (Dr. E. JAKUBOVICH.) — Das Museum v. Cetinje. (bj) — Die Ausstellung der ill. Bücher in Firenze. (L. T.) — Ung. Beziehungen in einer Handschrift der vatik. Bibl. — Statistique du nombre des journaux. (G. P.) — Traduction des chefs d'oeuvre de la littérature en hébreu. (G. P.) — L. Kemény † (Dr. A. CZOBOR.)	19*
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1. novembre 1926 au 30. avril 1927	22*

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle, Budapest, Musée National Hongrois.*

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest. — Nyomdaigazgató: *Kohl Ferenc.*